

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE DİNDARLIK VE SİYASAL DAVRANIŞ: SAKARYA
ÖRNEĞİ**

Osman AYDOĞAN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

HAZİRAN - 2025

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE DİNDARLIK VE SİYASAL DAVRANIŞ:
SAKARYA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Osman AYDOĞAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

“Bu tez 22/12/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Başarılı
Prof. Dr. M. Tayfun AMMAN	Başarılı
Prof. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN	Başarılı
Prof. Dr. Ramazan YELKEN	Başarılı
Prof. Dr. Ferhat TEKİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Osman AYDOĞAN

22/12/2025

ÖN SÖZ

Akademik hayatın belki de en önemli aşaması doktora sürecidir. Elbette bu süreçte aşılması gereken zorluklarda ve edinilmesi gereken kazanımlarda iyi bir danışmanın varlığı her şeyden önemlidir. Hem öncesi hem de doktora sürecim boyunca her kritik noktada elimden tutan, yol gösteren ve beni her konuda destekleyen danışmanım Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu yolda onun desteği olmadan yürümek başta akademik ve diğer bir çok yönden eksik kalmama neden olacaktı. Ayrıca tez sürecinde eleştirileriyle çalışmaya istikamet veren Prof. Dr. M. Tayfun AMMAN, Prof. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN, Prof. Dr. Ramazan YELKEN ve Prof. Dr. Ferhat TEKİN'e de çalışmanın tamamlanması için verdikleri katkıdan ötürü teşekkürü borç bilirim. Yine bu süreçte birikiminden çok faydalandığım, eleştiri ve katkılarıyla ilerlememde yardımcı olan dostum Engin Durukan ABDULHAKİMOĞULLARI'na çok teşekkür ediyorum.

Bu süreçte bana en önemli katkıyı sağlayan etmenlerden biri de TUBİTAK 2214-A Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında Amerika Northern Illinois Üniversitesi'nde bir yıl misafir araştırmacı olarak bulunma imkanım oldu. Bu imkanı sağlayarak tezin teorik ve metodolojik alt yapısını oluşturan ve orada konumla ilgili saha tecrübesi ve uluslararası akademik çevre edinmeme imkan tanıyan TUBİTAK'a teşekkür ederim.

Eğitim hayatında en önemli destek şüphesiz ailedendir. Şimdiye dek bana her daim güvenen annem ve babama, bu zorlu süreçte beni her daim destekleyen ve her yükü hissettirmeden omuzlayan kıymetli eşim Ayşegül AYDOĞAN'a, yeterli vakit ayıramadığım oğlum Mahmut Serdar AYDOĞAN'a ve tezin son aşamasında aramıza katılan Mustafa Sami AYDOĞAN'a teşekkür ediyorum. Var olsunlar.

Osman AYDOĞAN

22/12/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ	xvi
GRAFİK LİSTESİ.....	xvii
ÖZET	xviii
ABSTRACT	xix

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
---	---

1.1. Din ve Siyasal Davranış Arasındaki İlişki	7
1.1.1. Tarihsel Bağlamda Din Olgusu.....	7
1.1.2. Din ve Siyaset Arasındaki İlişki.....	12
1.1.3. Din ve Modernleşme Tartışmaları	14
1.1.3.1. Modernleşme Karşısında Din	14
1.1.3.2. Türk Modernleşmesi Karşısında Din.....	17
1.1.4. Sosyal Hayatta Din: Din-Toplum İlişkisine Yönelik Kuramlar.....	19
1.1.4.1. Çatışmacı Kuram	19
1.1.4.2. Yapısal-İşlevselci Kuram.....	21
1.1.4.3. Sembolik Etkileşimci Kuram.....	25
1.1.5. Dünyevileşme ve Desekülerleşme Tartışmaları.....	27
1.1.5.1. Klasik Sekülerleşme Kuramı	31
1.1.5.2. De-sekülerleşme Teorisi ve Post-Seküler Perspektifler	33
1.2. Siyasal Davranışın Kavramsallaştırılması ve Belirleyicileri	35
1.2.1. Siyasal Davranışın Kavramsallaştırılması	35
1.2.1.1. Siyasal Davranış ve Siyasal Katılım: Benzerlikler ve Farklılıklar .	37
1.2.2. Siyasal Davranışın Belirlenmesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	40
1.2.2.1. Psikolojik Yaklaşım.....	40
1.2.2.2. Sosyolojik Yaklaşım.....	44
1.2.2.3. Rasyonel Tercih Kuramı.....	47
1.2.2.4. Aidiyet-İnanç-Davranış Modeli.....	49

1.2.2.5. Teolojik Yeniden Yapılanma – Kültür Savaşları	52
1.2.3. Siyasal Davranışın Belirleyicileri	53
1.2.3.1. Demografik ve Sosyo-Kültürel Etmenler	55
1.2.3.2. Aile ve Geleneksel Normlar	58
1.2.3.3. Eēitim ve Siyasal Sosyalleşme	61
1.2.3.4. Liderler ve Siyasi Partiler	63
1.2.3.5. Tarihsel ve Kültürel Hafıza	65
1.2.3.6. Ekonomik Faktörler	67
1.2.3.7. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya	70
1.3. Deēerler, İnançlar ve Tutumlar	72
1.3.1. Deēerler, İnançlar ve Tutumlar Arasındaki İlişki	74
1.3.2. Dinin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve İşlevleri	75
1.3.2.1. Dinin Toplumsal İşlevleri	75
1.3.2.2. Kültürel ve Simgesel Sermaye Olarak Din	85
1.3.3. Dindarlık Baēlamında Deēer Yönelimleri ve Siyasal Davranış �zerindeki Etkisi	88
1.4. Türkiye’de Din ve Politik Tutumların Tarihsel Serencamı	89
1.4.1. Osmanlı Dönemi Din ve Devlet İlişkisi	89
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi: Laiklik ve Din Politikaları	91
1.4.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Dini ve Politik Dönüşümler	92
1.4.4. Günümüzde Din, Dindarlık ve Politik Kimlikler	94
2. BÖLÜM: ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ	97
2.1. Araştırmanın Metodolojisi	97
2.1.1. Araştırmanın Modeli	97
2.1.2. Araştırmanın Temel Problemi ve Hipotezleri	98
2.1.3. Araştırmanın Evren ve �rnekleme	101
2.1.4. Siyasal Davranışın �l��lmesi	103
2.1.5. Veri Toplama Araçları ve Soru Formunun Tanıtılması	105
2.1.6. Verilerin Analizi	110
3. BÖLÜM: ARAşTIRMANIN BULGULARI	114
3.1. Katılımcıların �zellikleri	114
3.1.1. Temel Demografik Daēılımlar	114

3.1.2. Kimlik ve Siyasal Konumlanma	119
3.2. Katılımcıların Siyasal Bilgi Edinme Kanalları ve Oy Tercihleri.....	123
3.2.1. Siyasal Bilgi Edinme ve Medya Kullanımı.....	123
3.2.2. Siyasal Davranış ve Tercih Göstergeleri.....	126
3.3. Katılımcıların Dini Bireysel Hayat, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine Yönelik Değerlendirmeleri.....	140
3.3.1. Demografik Değişkenlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Sonuçları	140
3.3.2. Demografik Değişkenlere Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerinin Değerlendirilmesi	165
3.3.3. Ölçekler Arası Korelasyon.....	209
3.3.4. Ölçekler Arası Regresyon Analizleri	210
3.3.5. Ölçekler ile İdeolojiler Arasında Korelasyon	211
3.4. Siyasal Davranışın Belirlenmesinde Değer Yargıları ve Aday Etkisi	226
3.4.1. Yerleşim Yeri Bağlamında Aday Özelliklerinin Etkisi	226
3.4.2. Cinsiyete Göre Aday Özellikleri.....	233
3.4.3. Yaş Gruplarına Göre Aday Özellikleri	237
3.4.4. En Uzun Yaşanılan Bölge Bağlamında Aday Özellikleri.....	244
3.4.5. Eğitim Durumuna Göre Aday Özellikleri.....	248
3.4.6. Meslek Gruplarına Göre Aday Özellikleri.....	255
3.4.7. Medeni Duruma Göre Aday Özellikleri.....	263
3.4.8. Gelir Durumuna Göre Aday Özellikleri.....	268
3.5. Demografik Değişkenler ve Oy Değiştirme Nedenleri.....	271
3.5.1. İlçelere Göre Oy Değiştirme Nedenleri	272
3.5.2. Yaş Gruplarına Göre Oy Değiştirme Nedenleri.....	306
3.5.3. En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Oy Değiştirme Nedenleri.....	314
3.5.4. Eğitim Durumuna Göre Oy Değiştirme Nedenleri	319
3.5.5. Meslek Gruplarına Göre Oy Değiştirme Nedenleri	327
3.5.6. Medeni Duruma Göre Oy Değiştirme nedenleri.....	342
3.5.7. Gelir Durumuna Göre Oy Değiştirme Nedenleri	347
3.6. Bulguların Genel Değerlendirmesi	352

3.6.1. Aday Özellikleri ve Demografik Değişkenlere Dair Genel Değerlendirme	352
3.6.2. Oy Değiştirme Nedenleri ve Demografik Değişkenlere Dair Genel Değerlendirme	353
3.6.3. Bulguların Literatürle Karşılaştırılması	356
SONUÇ	364
KAYNAKÇA.....	373
EK	397
ÖZGEÇMİŞ	405

KISALTMALAR

AGÖ	: Ahlakî Gelenekselcilik Ölçeği
DBHÖ	: Din Bireysel Hayat Ölçeği
SMÖ	: Sosyal Mesafe Ölçeği
GSMH	: Gayrisafî Milli Hasıla
RST	: Rasyonel Seçim Teorisi
SES	: Sosyo Ekonomik Statü
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
YRP	: Yeniden Refah Partisi
SP	: Saadet Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Anket Formu Ölçek ve Sorularının Parametreleri	97
Tablo 2: Sakarya İlçeleri Kayıtlı Seçmen Sayısı ve Örneklem Oranları	101
Tablo 3: İlçelere Göre Dağılımın Frekans Analizi	102
Tablo 4: Siyasal Davranışı Ölçmek için Kullanılan Soruların Tanıtımı.....	104
Tablo 5: Anket Formunda Kullanılan Ölçek ve Soru Tipleri	105
Tablo 6: Demografik ve Aidiyet Soruları.....	106
Tablo 7: Din Bireysel Hayat Ölçeği	107
Tablo 8: Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği Tablosu	108
Tablo 9: Sosyal Mesafe Ölçeği Tablosu.....	109
Tablo 10: Katılımcıların İdeolojilerinin Dağılımı	120
Tablo 11: Katılımcıların Yönetici Özelliklerine Verdikleri Önem Dağılımı	122
Tablo 12: Katılımcıların Siyasal Konuları Takip Kanalları	123
Tablo 13: İlçelere Göre 2023 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partilerin Dağılımı	127
Tablo 14: Cinsiyete Göre 2023 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partilerin Dağılımı .	129
Tablo 15: Yaş Gruplarına Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri	131
Tablo 16: Yerleşim Türüne Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri.....	133
Tablo 17: Eğitim Düzeyine Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri.....	135
Tablo 18: Mesleklerine Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri	137
Tablo 19: Medeni Durumlarına Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri	139
Tablo 20: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	141
Tablo 21: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ölçek Puanlarının Bağımsız Örneklem t- Testi Sonuçları	141
Tablo 22: İlçelere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları	142
Tablo 23: Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları	143

Tablo 24: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	144
Tablo 25: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	145
Tablo 26: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları	146
Tablo 27: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	147
Tablo 28: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	148
Tablo 29: Katılımcıların Mesleklerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları	149
Tablo 30: Katılımcıların Mesleklerine Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	150
Tablo 31: Katılımcıların Mesleklerine Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	151
Tablo 32: Katılımcıların Medeni Hallerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	152
Tablo 33: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	153
Tablo 34: Gelir Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları	154
Tablo 35: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	154
Tablo 36: Katılımcıların Gelir Gruplarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	155

Tablo 37: Katılımcıların Siyasi Partiye Üye Olma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları.....	156
Tablo 38: Katılımcıların Siyasi Partiye Üyelik Durumlarına Göre Ölçek Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	157
Tablo 39: Seçim Sürecini Takip Etme Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	158
Tablo 40: Seçim Süreçlerinde Aktif Rol Alma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	159
Tablo 41: Miting ve Protestolara Katılma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	161
Tablo 42: Sosyal Medyada Seçimlerle İlgili Paylaşımlar Yapma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	162
Tablo 43: Cinsiyetlerine Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu	165
Tablo 44: Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu.....	167
Tablo 45: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre İdeolojik Eğilimlerin Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	168
Tablo 46: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları	169
Tablo 47: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	170
Tablo 48: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	171
Tablo 49: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları	174

Tablo 50: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu	175
Tablo 51: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	176
Tablo 52: Medeni Hallerine Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T- Testi Sonucu	178
Tablo 53: Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları	181
Tablo 54: Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu	183
Tablo 55: Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	185
Tablo 56: Katılımcıların Siyasi Partiyeye Üye Olma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu	187
Tablo 57: Katılımcıların Seçim Sürecini Takip Etme Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu	190
Tablo 58: Katılımcıların Seçim Süreçlerinde Aktif Rol Alma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu.....	192
Tablo 59: Katılımcıların Miting ve Protestolara Katılma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu	195
Tablo 60: Katılımcıların Sosyal Medyada Seçimlerle İlgili Paylaşımlar Yapma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu	197
Tablo 61: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin Puan Ortalamaları	199
Tablo 62: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu	202
Tablo 63: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	204
Tablo 64: Ölçekler Arası Korelasyon	209
Tablo 65: Ölçekler ile İdeolojiler Arasında Korelasyon.....	211
Tablo 66: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Ortalamaları.....	215

Tablo 67: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu.....	218
Tablo 68: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	219
Tablo 69: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Ortalamaları.....	221
Tablo 70: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu.....	224
Tablo 71: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları	225
Tablo 72: İlçelere Göre Adaylarda Adil Olma Özelliğinin Önemine İlişkin Dağılım	227
Tablo 73: İlçelere Göre Adayların Dindar Olma Özelliğinin Dağılımı.....	229
Tablo 74: İlçelere Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaatle Yakın Olma Özelliğinin Dağılımı	231
Tablo 75: Cinsiyete Göre Adayda Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	233
Tablo 76: Cinsiyete Göre Adayın Uluslararası Saygınlık Özelliğinin Önem Dağılımı	234
Tablo 77: Cinsiyete Göre Adayda Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	234
Tablo 78: Cinsiyete Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı	236
Tablo 79: Yaşa Göre Adayda Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	237
Tablo 80: Yaşa Göre Adayda Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	239
Tablo 81: Yaşa Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı	241
Tablo 82: Yaşa Göre Adayın İdeolojik veya Parti Yakınlığının Önem Dağılımı	243
Tablo 83: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	244

Tablo 84: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	246
Tablo 85: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaate Yakın Olma Durumunun Önem Dağılımı	247
Tablo 86: Eğitim Durumuna Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı ...	248
Tablo 87: Eğitim Durumuna Göre Adayın Liyakatli Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	249
Tablo 88: Eğitim Durumuna Göre Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	250
Tablo 89: Eğitim Durumuna Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaate Yakın Olma Durumunun Önem Dağılımı	251
Tablo 90: Eğitim Durumuna Göre Adayın İdeolojik veya Parti Yakınlığının Önem Dağılımı	253
Tablo 91: Meslek Dağılımına Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı .	255
Tablo 92: Meslek Dağılımına Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	257
Tablo 93: Meslek Dağılımına Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı	259
Tablo 94: Meslek Dağılımına Göre Adaya Aileden Verilen Desteğin Önem Dağılımı	261
Tablo 95: Medeni Duruma Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	263
Tablo 96: Medeni Duruma Göre Adayın Liyakatli Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	264
Tablo 97: Medeni Duruma Göre Adayın Kriz Yönetimi Becerisinin Önem Dağılımı	265
Tablo 98: Medeni Duruma Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı ..	266
Tablo 99: Medeni Duruma Göre Adayın Güçlü Lider Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	267
Tablo 100: Gelir Durumuna Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	268
Tablo 101: Gelir Durumuna Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı	269
Tablo 102: Oy Verilen Partiyi Değiştirme Nedenleri Dağılımı	271
Tablo 103: İlçelere Göre Ekonominin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	272

Tablo 104: İlçelere Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	275
Tablo 105: İlçelere Göre Sosyal Çevrenin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	277
Tablo 106: İlçelere Göre Adayın Herhangi Bir Cemaat ya da Tarikata Yakın Olmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	279
Tablo 107: İlçelere Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	281
Tablo 108: İlçelere Göre Uygun Olmadığı Düşünülen Aday Gösteriminin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	283
Tablo 109: İlçelere Göre Dindar Olmayan Kişilerin Aday Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	285
Tablo 110: İlçelere Göre Yolsuzlukların Ortaya Çıkmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	287
Tablo 111: İlçelere Göre Liyakatsiz Atamaların Oy Tercihinin Değişimine Etkisi....	289
Tablo 112: İlçelere Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alımının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	291
Tablo 113: İlçelere Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	292
Tablo 114: İlçelere Göre Adalet Mekanizmasının İşlememesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	295
Tablo 115: İlçelere Göre Sağlık Sisteminin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	297
Tablo 116: İlçelere Göre Karşıt Görüşten Grup ya da Cemaatten Aday Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	299
Tablo 117: İlçelere Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	300
Tablo 118: İlçelere Göre İnanç Farklılıklarına Hoşgörüsüz Davranılmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	302
Tablo 119: İlçelere Göre Adayın Siyasal Söyleminde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	304
Tablo 120: Yaşa Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	306

Tablo 121: Yaşa Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	307
Tablo 122: Yaşa Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	308
Tablo 123: Yaşa Göre Ülkeye Ölçüsüz Bir Şekilde Yabancıların Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	310
Tablo 124: Yaşa Göre Kamusal Alanda Başörtünün Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	311
Tablo 125: Yaşa Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	312
Tablo 126: Yaşa Göre Adayın Siyasi Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	313
Tablo 127: Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Ekonominin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	314
Tablo 128: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Ülkeye Ölçüsüz Bir Şekilde Yabancı Alımının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	315
Tablo 129: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	316
Tablo 130: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	317
Tablo 131: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	318
Tablo 132: Eğitim Durumuna Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	319
Tablo 133: Eğitim Durumuna Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	320
Tablo 134: Eğitim Durumuna Göre Yolsuzlukların Ortaya Çıkmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	321
Tablo 135: Eğitim Durumuna Göre Ülkeye Ölçüsüz Bir Şekilde Yabancı Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	322
Tablo 136: Eğitim Durumuna Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	323

Tablo 137: Eğitim Durumuna Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	324
Tablo 138: Eğitim Durumuna Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	325
Tablo 139: Mesleklere Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	327
Tablo 140: Mesleklere Göre Oy Verilen Partinin Beklentileri Karşılamamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	329
Tablo 141: Mesleklere Göre Sosyal Çevre Etkisinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	331
Tablo 142: Mesleklere Göre Adayın Herhangi Bir Cemaat ya da Tarikata Yakın Olmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	332
Tablo 143: Mesleklere Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	334
Tablo 144: Mesleklere Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	336
Tablo 145: Mesleklere Göre Kamusal Alanda Başörtüsünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	338
Tablo 146: Mesleklere Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	340
Tablo 147: Medeni Duruma Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	342
Tablo 148: Medeni Duruma Göre Kamusal Alanda Başörtüsünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	343
Tablo 149: Medeni Duruma Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	344
Tablo 150: Medeni Duruma Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi	344
Tablo 151: Medeni Duruma Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	345
Tablo 152: Gelir Duruma Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	347

Tablo 153: Gelir Duruma Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	348
Tablo 154: Gelir Duruma Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	349
Tablo 155: Gelir Duruma Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	350
Tablo 156: Gelir Duruma Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi.....	351

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Katılımcıların İlçelere Göre Dağılımı.....	114
Şekil 2: Katılımcıların Bölgelere Göre Dağılımı	115

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Dağılımları	116
Grafik 2: Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı	116
Grafik 3: Katılımcıların Meslek Dağılımı	117
Grafik 4: Katılımcıların Medeni Hal Dağılımı	118
Grafik 5: Katılımcıların Gelir Düzeyi Dağılımı	118
Grafik 6: Katılımcıların Kimlik/Aidiyet Dağılımı	119
Grafik 7: Katılımcıların Siyasal Davranış Durumu	124
Grafik 8: Yerel ve Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti Dağılımı	126

ÖZET	
Başlık: Türkiye’de Dindarlık ve Siyasal Davranış: Sakarya Örneği	
Yazar: Osman AYDOĞAN	
Danışman: Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	
Kabul Tarihi: 22/12/2025	Sayfa Sayısı: xix (ön kısım) + 396 (ana kısım) + 11 (ek)
Bu araştırmanın amacı, Sakarya ili evreninde siyasal davranış ve dindarlık arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamı genişletmek için siyasal davranışın dindarlıkla birlikte sosyal mesafe, ahlaki gelenekselcilik ve sosyo-demografik değişkenlerle (yaş, eğitim, gelir vb.) kurduğu ilişkiyi, kimlikssel yönelimler ile yönetim performansı beklentilerinin bireyin siyasal davranışını belirlemesinde nasıl birlikte işlediğini ortaya koymak hedeflenmektedir. Çalışma, İlişkisel Tarama Modeli çerçevesinde yürütülmüş ve Sakarya genelinde 600 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ), Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) ve Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) ölçümlerinin yanı sıra siyasal katılım, aday özellikleri, siyasal bilgi edinme kanalları/düzeyleri bağlamında oy verme/oy değiştirme gerekçeleri birlikte analiz edilmiştir. Bu çerçevede, siyasal davranışın dindarlık bağlamında nasıl şekillendiği beş ana hipotez ve alt hipotezler aracılığıyla sınanmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki seçmen davranışı tek bir kuramsal eksene indirgenememekte ve bağlama göre değişen çok katmanlı bir karar mantığı siyasal davranışı şekillendirmektedir. Bir yandan bireysel dindarlık siyasal aidiyetin oluşmasında “kimlik çapısı” işlevi görürken diğer yandan adalet, liyakat, yolsuzluk ve ekonomik performans gibi yönetim performansı ölçütleri siyasal davranışı değiştirme veya güncellemede etkili “tetikleyiciler” olarak öne işlev görmektedir. Buna benzer şekilde başörtüsü gibi kültürel travma koduna da sahip haklara dair tehdit algısı, yaş ve eğitim farklılıklarını büyük ölçüde aşan bir “kültürel savunma hattı” üretmekte ve bireylerin rasyonel performans beklentileri ile kimlikssel güvenlik hassasiyetleri arasında bir gerilim hattı oluşmaktadır. Ayrıca bulgular dinin önemini kaybettiği bir “din kaybı” anlatısını değil, bireyselleşmiş dindarlığın kurumsal/cemaatsel aidiyet biçimlerine karşı yeniden biçimlendiği bir dönüşüm okumasını sunmaktadır. Bu çalışmada sunulmakta olan yeni yaklaşım, merkez-çevre ve kültürel yarılma açıklamalarının bireyin “aidiyet” boyutunu, rasyonel/ekonomik değerlendirmelerin ise “kopuş” boyutunu daha iyi açıkladığını birlikte gösteren bütünlük ve çok katmanlı bir model önermesidir. Siyasal davranışın belirlenmesinde temel zemin olarak siyasal alanın kültürel özgürlük alanlarına saygıyı koruyan ancak meşruiyeti esas olarak adalet, liyakat ve şeffaf yönetim performansı üzerinden üreten bir siyasal dil kurmalarının siyasal davranışın dinamiklerini anlamada ve öngörmeye daha etkili olacağı değerlendirilmektedir. Modelin etkinliği, dindarlığın aidiyet kurucu rolü ile yönetim performansı ölçütlerinin oy değiştirmedeki belirleyiciliğini aynı analitik çerçevede birleştirerek siyasal rasyonalitenin güçlendiğini görünür kılmada somutlaşmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Siyasal Davranış, Siyasal Katılım, Oy Verme, Seçmen.	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Religiosity and Political Attitudes in Turkey: The Case of Sakarya	
Author of Thesis: Osman AYDOĞAN	
Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	
Accepted Date: 22/12/2025	Number of Pages: xix (pre text) + 396 (main body) + 11 (add)
This study aims to analyze the relationship between political behavior and religiosity in sample from Sakarya Province. To broaden this context, the study seeks to explore how political behavior, in conjunction with religiosity, is related to social distance, moral traditionalism, and socio-demographic variables (such as age, education, and income), as well as how identity orientations and expectations of management performance interact to influence an individual's political behavior. The study was conducted within the framework of the Relational Screening Model and, based on data obtained from 600 participants across Sakarya, the Religious Individual Life Scale (RILS), the Moral Traditionalism Scale (MTS), and the Social Distance Scale (SDS), as well as voting/vote-switching reasons in the context of political participation, candidate characteristics, and political information acquisition channels/levels. Within this framework, the influence of religiosity on shaping political behavior was tested through five main hypotheses and their corresponding sub-hypotheses. The results show that voter behavior cannot be reduced to a single theoretical axis and that a multi-layered decision logic, which varies according to context, shapes political behavior. On the one hand, individual religiosity functions as an "identity anchor" in the formation of political affiliation, while on the other hand, criteria for measuring management performance, such as justice, merit, corruption, and economic performance, function as practical "triggers" in changing or updating political behavior. Similarly, the perceived threat to rights associated with cultural trauma codes, such as the headscarf, produces a "cultural defense line" that largely transcends age and educational differences, creating a tension between individuals' rational performance expectations and their identity-based security sensitivities. Furthermore, the findings present a narrative of transformation in which individualized religiosity is reshaped in relation to institutional/communal forms of belonging, rather than a narrative of "religious loss" in which religion loses its importance. The new approach presented in this study proposes an integrated and multi-layered model that shows how center-periphery and cultural cleavage explanations better explain the individual's "belonging" dimension, while rational/economic assessments better define the "disengagement" dimension. It is assessed that establishing a political discourse that respects cultural freedom within the political sphere as a fundamental basis for determining political behavior, but that produces legitimacy primarily through justice, merit, and transparent management performance, will be more effective in understanding and predicting the dynamics of political behavior. The model's effectiveness is embodied in its ability to strengthen political rationality by combining the role of religiosity in establishing belonging with the determinacy of governance performance criteria in vote switching within the same analytical framework.	
Keywords: Religiosity, Political Attitudes, Political Behavior, Political Participation, Vote, Voter	

GİRİŞ

Tarihi süreç içinde bütün toplumlar sosyal hayatın değişmez kanunu olan değişim ve dönüşüm süreçlerini yaşamaktadır. Bu değişimin niteliği ve niceliği zaman/mezan faktörüne bağılı olarak farklılıklar göstermektedir. Din de bu değişimi hem etkileyen hem de değişimden etkilenen bir olgu olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Yine din olgusunun etkilendiği ve etkilediği bir alan olarak siyasal davranış sosyal bilim literatüründe özellikle son yıllarda artan bir ilgiye konu olmaktadır. Dünya genelinde dindarlık ve siyasal davranış arasında var olan ilişki, modernleşme ve çeşitli süreçlerin tetiklediği yapısal dönüşümler, derinleşen kültürel kimlik çatışmaları ve yönetim becerisine yönelik rasyonel beklentilerin kesişim noktasında, çok katmanlı ve sürekli değişen bir yapı olarak ele alınmaktadır. Sosyal bilim literatüründe dindarlığın siyasal davranışı belirlemede başat aktör olduğuna yönelik yaklaşımın ötesinde bu davranışın oluşmasında sınıf, din, etnisite, yaşam tarzı gibi kolektif aidiyetler bağlamında “farklılıklar” üzerinden ve ayrıca yönetim performansı gibi performans dayalı rasyonel değerlendirmeler üzerinden bir okuma yapmak daha geniş bir değerlendirme imkanı sunacaktır. Türkiye bağlamında bu çerçeve uzun sürece dayanan modernleşmenin getirdiği fay hatlarını ve devlet-toplum ilişkilerinin tarihsel yapısı içinde bir özgünlük içermektedir. Ülkemize yönelik siyasal davranış açıklamaya yönelik literatürde oldukça sık başvuru olan Mardin'in (1973) kavramsallaştırdığı “merkez-çevre” gerilimini destekleyecek şekilde ve bu kavramsallaştırmanın dindarlık-laiklik hattındaki kültürel yarılımları (Özbudun, 2013) ifade eden anlatısı çalışma için çok uygun bir hareket noktası sunmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında bireylerin siyasal davranışlarını sadece kişisel hesaplarla değil mensup oldukları sosyal çevre, değer dünyası ve “kültürel habitus” üzerine kurulu tarihsel bir zeminle oluşturdukları ifade edilebilir. Dolayısıyla günümüz Türkiye’inde siyasal davranışın açıklanması bu tarihsel kültürel kodları dikkate almayı zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu yaklaşım sahadaki karmaşıklığın bir kısmına ışık tutmaktadır. Ancak yine kalan kısımları ise “indirgemeci” bir şekilde gölgede bırakma riski taşımaktadır. Nitekim Şan'ın (2022) da belirttiği gibi Türkiye’de radikal modernleşme süreci sadece geleneksel yapıları tasfiye etmekle kalmamış, aynı zamanda kendi değer dünyasını dayatarak toplumu “ilerici-gerici” veya “modern-geleneksel” gibi keskin ikilikler üzerinden “bölünmüş bir toplum” yapısına sürüklemiştir. Bu

bölünmüşlük, siyasal tercihlerin sadece rasyonel birer seçim olmaktan çıkıp, bir tür varoluşsal kimlik mücadelesine dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Şan’a göre Türkiye, modernleşmeyi toplumsal uzlaş ve evrimsel değişim yerine, tepeden inme ve ideolojik bir dönüşüm olarak deneyimlemiş ve bu durum modern-geleneksel, laik-dindar, Batılı-Doğulu dikotomileri etrafında kalıcı bir kültürel kutuplaşma üretmiştir. Bu tarihsel bir kimlik gerilimi oluşturmakla birlikte toplumsal aidiyetin, değerlerin ve siyasal tercihlerdeki sürekliliğin belirleyicisi haline gelmiştir (Şan, 2012, Şan, 2022). Dolayısıyla siyasal davranışı anlamlandırmak için artık yalnızca merkez-çevre eksenine değil, bu eksenin radikal modernleşme deneyimiyle derinleşen sosyokültürel kırılma alanlarını da dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla siyasal davranışın belirlenimi analiz edilirken, bu tarihsel kutuplaşmanın yarattığı kültürel fay hatlarının, güncel siyasal ve ekonomik dinamiklerle nasıl iç içe geçtiğini gözetmek elzemdir. Bu noktada “bölünmüş toplum” kavramsallaştırması, Mardin’in merkez-çevre dikotomisini güncelleyerek Türkiye’de radikal modernleşme süreçlerinin yarattığı sosyo-kültürel fay hatlarını anlamada önemli bir analitik zemin sunmaktadır.

Bu alanda ayrıca sekülerleşme ve dindarlık tartışmalarını “dinin varlığı/yokluğu” ikiliğine sıkıştıran yaklaşımların da sınırlı kaldığı görülmektedir. Modernleşme ve din olgusu arasındaki ilişki genelde sekülerleşme başlığı altında ele alınmaktadır. Buna göre dindarlık en genel anlamda “kişinin mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergilemesi” olarak tanımlanırken (Kurt, 2009, s. 22), sekülerleşme “dini kurum, sembol ve bilincin toplumsal anlamda gücünü kaybettiği bir süreç” şeklinde kavramsallaştırılmaktadır (Wilson, 2017, s. 28). Bu ayrım çerçevesinde sekülerleşme daha çok epistemik/sosyolojik bir kategoriye işaret ederken, sekülerizm siyasi bir doktrin olarak dini ve seküler kurumların yönetsel ayrılığını ifade etmektedir (Asad, 2007, s. 11). Literatürde sekülerleşmeyi açıklayan yaklaşımlar da çeşitlenmektedir. Klasik teori modernleşmeyle birlikte dinin toplumsal işlevini zamanla yitireceğini savunurken, desekülerleşme paradigması dinin önemini koruduğunu ileri sürmekte ve son olarak eklektik yaklaşımlar ise modernite ile din arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu, dinin varlığını sürdürmekle birlikte sekülerleşmenin etkisiyle biçim değiştirdiğini vurgulamaktadır (Bruce, 2015; Şahin, 2019). Bu çoğul teorik zemin, sekülerleşmenin zamana ve mekana göre farklı biçimlerde gelişebildiğini ve dinin kimi bağlamlarda hem etken hem edilgen pozisyonda

kurulabildiğini göstermektedir. Türkiye özelinde sekülerleşme sürecinin analizini gerçekleştiren Amman (2010) süreci açıklamak için “açık” ve “örtük” sekülerleşme kavramsallaştırmasını yapmıştır. Buna göre ‘açık sekülerleşme’ toplumun belli başlı kesimlerinde görülmekte olan, gündelik hayatı inşa etmede dini pratik ve sembollerden uzak olanlar için kullanılmaktadır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek kişiler ise Türkiye’de sayıca az da olsa kendini “inançsız” olarak niteleyenler, ilkinde oranda yüksek sayıda “dinle ilgisiz” olduğunu belirtenler ve daha da yüksek bir oranla kişisel yaşantılarında dinin emir ve yasaklarını “umursamayan” kişilerden oluşmaktadır. ‘Örtük sekülerleşme’ ise, inanç, ibadet ve sembol açısından dini duyarlılıkları fazla olan kişi veya grupların gündelik yaşantılarında görülen sekülerleşme izleridir. Bu izlerin görüldüğü kişiler eylem ve söylem bakımından tutarsızlık göstermektedir. Zihni olarak İslami değerler benimsenmişken, davranışlarında dini açıdan uygun görülmeyen eylemler görülebilmektedir (Amman, 2010). Benzer biçimde Göle’nin işaret ettiği gibi Türkiye’de dini grupların kamusal alana intibakları arttıkça tüketim alışkanlıkları açısından seküler gruplarla belirli ölçülerde benzeşmeleri mümkün olabilmektedir (Göle, 2012). Bu tür yaklaşımlar, sekülerleşmeyi yalnızca kamusal örgütler ve bireysel tutum-davranışların dinden uzaklaşması olarak değil, aynı zamanda “şeylerin doğasına” ilişkin bilgi ve kanaat rejimlerini de içeren daha geniş bir dönüşüm olarak okumaya yöneltmektedir (Hülür & Kalender, 2003, s. 3). Tam da bu noktada Taylor’ın modern seküler çağ anlatısı, modernitenin dini ortadan kaldırmaktan ziyade inanç biçimlerini çoğullaştırarak inancı verili bir zorunluluktan “meydan okunan bir tercih” düzlemine taşıdığını vurgulamaktadır. Taylor’ın çoğullaşma, inançsızlığın meşru bir seçenek haline gelmesiyle birlikte dini/manevi yaşantı formlarının da bireysel, kültürel, kurumsal ve eklektik biçimler içinde çeşitlenmesine atıf yapmaktadır (Taylor, 2014, s. 356). Bu yeni düzlemde bireyler bir yandan dindarlığını kimlik kurucu bir kaynak olarak koruyabilirken, diğer yandan modern “içkin çerçevenin” gereği olarak siyasetten somut ve dünyevi performans beklentileri (adalet, liyakat, ekonomik refah, hizmet) talep edebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de dindarlık-siyasal davranış ilişkisini “din kaybı” üzerinden değil, “dinin dönüşümü” ve bu dönüşümün siyasal tercihlerle kurduğu çoğul bağlar üzerinden tartışmak analitik olarak daha verimli bir zemin sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel hareket notkası Türkiye gibi siyasal rekabetin yüksek yoğunluklu kimlik tartışmaları, laiklik-dindarlık gerilimleri ve sembolik kültür savaşları üzerinden

yürüdüğü bir ülkede siyasal davranışın tekil olarak “kimlik” yahut “ekonomi” ikiliğine hapsedilmesinin yarattığı açıklama yetersizliğidir. Rasyonel Seçim Teorisi ve ekonomik oy verme literatürü, seçmenin iktidarı “ödüllendiren/cezalandıran” performans odaklı bir aktör olarak hareket edebileceğini ve hükümetin ekonomik çıktıları ve genel yönetim kapasitesine dair algılarının oy tercihlerini güncelleyebileceğini savunmaktadır (Akarca, 2014; Downs, 1957; Uçar & Selman, 2012). Türkiye bağlamında da ekonomik değerlendirmelerin ve konjonktürel performans algısının siyasal davranışı belirlemede etkili olabildiğini gösteren çalışmalar, seçmenin yalnızca duygusal/kimliksel bir aktör olmadığını ortaya koymaktadır (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2022). Bu bağlamda en önemli soru şudur: Özellikle dindar/muhafazakar seçmen kitlesi ekonomik krizler, yönetsel zafiyetler ve adalet algısı gibi performans göstergeleri karşısında ne ölçüde “kimliksel sadakati” sürdürmekte ve ne ölçüde iyi yönetim ölçütleriyle siyasal tercihini yeniden belirlemektedir? Siyasal davranışın belirleyici etmenleri toplumsal konum, yaşam tarzı ve kimlik temelli aidiyetlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Sakarya örneğinde dindarlığın, farklı sosyo-ekonomik gruplarda değişen yoğunluklarda anlamlandırılması bu çokkatmanlılığın önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal ve düşük gelirli kesimlerde dindarlığın siyasal değerlendirmede yüksek ağırlık taşıması, buna karşılık kentli ve yüksek gelirli gruplarda bu önemin belirgin biçimde zayıflaması, kimlik temelli özelliklerin mekansal ve sınıfsal konumla birlikte yeniden yorumlandığını göstermektedir. Bununla birlikte, cemaat veya grup aidiyeti tüm demografik kesimlerde büyük ölçüde önem sıralamasının alt basamaklarında kalmakta ve özellikle kadınlarda, yüksek eğitilmiş kentli gruplarda bu dışlayıcı eğilim daha belirgin hale gelmektedir. İdeolojik yakınlık ise orta düzeyde önem atfedilen, ancak birincil belirleyici niteliği taşımayan bir diğer kimliksel göstergedir. Buna karşılık bireylerin siyasal tercihlerini esasen adalet, liyakat, kriz yönetimi kapasitesi ve güçlü liderlik gibi yönetsel performans göstergeleri üzerinden şekillendirdikleri görülmektedir. Bu tablo, bölgede hem geniş toplumsal mutabakat içeren performans-temelli değerlerin hem de sosyo-demografik konuma duyarlı kimliksel duyarlılıkların birlikte işlediği çok katmanlı bir siyasal değerlendirme mantığının varlığını bize göstermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu bağlamda çalışmanın amacı ve literatüre temel katkısı iki düzeyde açıklanabilir. Birincisi, siyasal davranışı tek bir teorik eksene yerleştirmek yerine “bağlamsal ve çok katmanlı” bir model önererek, Merkez-Çevre ve kültürel yarılımlar perspektifinin açıklayıcılığını korurken, rasyonel tercih ve ekonomik oy verme yaklaşımlarını da analize dahil etmektedir. İkincisi, dindarlığı “kayıp” kategorisiyle değil, dönüşüm/çoğullaşma kategorileriyle ele alarak, muhafazakar bir toplumsal yapıda bile bireyselleşmiş dindarlık ile kurumsal-dinsel yapılara mesafe alma eğiliminin aynı seçmen profilinde birlikte var olabileceğini gösterebilmektir. Bu genel katkı çerçevesi, Sakarya örneğinde siyasal davranışı dört ekseninde birlikte analiz etmeyi amaçlayan ampirik bir tasarıma dönüştürülmüştür: (i) yönetim ve adalet ekseninde rasyonelleşme (adalet, liyakat, yolsuzlukla mücadele talebi), (ii) kültürel değerlerde savunma refleksi (özellikle başörtüsü gibi sembolik-hafızasal eşikler), (iii) dinin konumu (bireysel inanç ile dinin siyasal araçsallaştırılması/kurumsallaşması arasında kurulan mesafe), (iv) dönüşüm dinamikleri (eğitim ve kentleşmeyle gelen bireyselleşme ve rasyonelleşme hatları). Böylece çalışma, kimlik ile performans zeminlerini birbirini dışlayan iki bağlam olarak almanın ötesine geçerek aynı bağlam içinde bir aradalık ve gerilim üretebilen iki karar mantığı olarak ele almaktadır.

Araştırmanın Önemi

Gerçekleştirilen çalışmanın önemi, Türkiye’de dinin bireylerin siyasal davranışlarını etkileme düzeyinin güncel toplumsal bağlamda ne ölçüde geçerli olduğunu tartışmakta ve bu etkinin arkasında yatan sosyal bağlamları sistematik biçimde analiz etmesi temeline dayanmaktadır. Sakarya örneğinde izlenen temel problem alanı geleneksel dini-kültürel kodların güçlü olduğu bir toplumsal zeminde, rasyonel değerlendirme ölçütlerinin (adalet, liyakat, ekonomi, hizmet) nasıl bir siyasal “hassasiyet zemini” ürettiğidir. Bu nedenle çalışma bireylerin siyasal davranışlarını hangi sosyo-kültürel mekanizmalarla oluşturduklarını ve buna karşılık bu davranışı revize etme eşiğinin hangi performans ve adalet algılarıyla tetiklendiğini, demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, meslek, medeni durum, yerleşim türü vb.) çerçevesinde sistematik biçimde analiz etmektedir. Literatürdeki başlıca boşluk, Türkiye’de siyasal davranışı ya kimlik/din merkezli bir “sosyolojik model”e ya da ekonomik performans merkezli bir “rasyonel

model”e indirgeme eğilimidir. Benzer bir indirgemecilik, dindarlık olgusunu “sekülerleşme = din kaybı” ile “dindarlığın sürekliliği = sekülerleşmenin başarısızlığı” ikilemine sıkıştıran yaklaşımlarda da görülmektedir. Bu çalışma söz konusu boşluğu, Sakarya ölçeğinde hem kimlik-kültür eksenlerini hem de yönetim performansı-adalet eksenini birlikte ölçerek ve bunların kesişiminde oluşan çok katmanlı davranış örüntülerini açıklayarak doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Yöntemsel olarak araştırma, İlişkisel Tarama Modeli kullanılarak Sakarya genelinde 600 katılımcı ile yürütülen nicel bir saha çalışmasına dayanmaktadır. Analiz akışı, seçmen davranışının çok boyutlu doğasını test edebilmek amacıyla şu sırayı izlemiştir: (i) demografik değişkenlerin betimlenmesi (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, meslek, medeni durum, yerleşim türü vb.), (ii) siyasal bilgi edinme kanalları ve siyasal katılım göstergelerinin saptanması, (iii) oy verme davranışının (genel/yerel seçim tercihi) belirlenmesi ve (iv) oy değiştirme nedenlerinin analiz edilmesi. Bu çerçevede çalışma, bir yandan Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Sosyal Mesafe Ölçeği ve Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği gibi ölçümler üzerinden değer yönelimlerini görünür kılarken diğer yandan adalet, yolsuzluk, liyakat, ekonomi, başörtüsü ve göçmenler gibi temalar üzerinden seçmenin siyasal kırılma eşiklerini analiz ederek, Türkiye’de seçmen davranışını çok eksenli bir ilişki düzleminde tartışmaya açmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın evrenini Sakarya ilinde yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Çalışma, yalnızca 18 yaş ve üzeri seçmen statüsü kazanan bireyler ile sınırlandırılmıştır.

Elde edilen veriler katılımcıların beyana dayalı olarak elde edildiği için özellikle din ve siyasal davranış gibi öznel bir konuyu içeren yanıtlar taraflı bir cevap verme potansiyeline sahiptir.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din ve Siyasal Davranış Arasındaki İlişki

Din temelde “kutsal” (*sacred*) ve “kutsal olmayan” (*profane*) arasındaki ayrımı esas almaktadır. Din bir insan için, kutsal olan, gerçekliğin tecrübi olarak erişilebilir olmayan, ancak kendisini görünür kılan ve bu sayede dünyaya anlam katan bir yapıdır. Gündelik deneyimlerin kendisi kutsal bir nitelik taşımazken, dindar bir kişi bu gündelik deneyimlerde kutsal olanın tezahürlerini arar (Eliade, 1959, ss. 10-11). Modernleşme ve sekülerleşme teorilerinde dinin siyasal hayattaki öneminin azalacağı öngörülmesine (Gill, 2001, s. 117) rağmen din ve siyasal davranış arasındaki ilişkinin, sosyal bilimler gündeminde özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında yeniden ve büyük bir güçle görünür hale getirildiği ifade edilmektedir (Torpey, 2012, s. 279). Dine yönelik tüm klasik sekülerleşme teorilerine rağmen günümüzde inancın yüksek sesle ilan edilmekte olduğu ve dini örgütlenmelerin hem Batı demokrasilerinde hem de Batı-dışı dünyada kamuoyu üzerinde etki kurmak için yoğun biçimde mücadele etmekte olduğuna yönelik söylemler de mevcuttur (Causey vd., 2010, s. 365). Siyasal eylemde bulunan dini aktörlerin eylemleri, büyük ölçüde siyasetten önce var olan inançlar, pratikler ve topluluklar üzerinden temellendirilmektedir. Dinin siyasal sonuçlarının, büyük ölçüde ideolojiye, tarihe ve devletle olan özel ilişkisine bağlı olarak değişiklik göstermekte olduğu belirtilmektedir (Philpott, 2009, ss. 192-197). Sosyal bilimcilerin dinin politik katılım üzerindeki etkisini tam olarak anlayabilmeleri için, yalnızca ibadet düzeyi veya mezhep gibi davranışsal ölçütlerin ötesine geçerek dini inançları da incelemeleri gerektiği ileri sürülmektedir (Driskell vd., 2008, s. 294). Dolayısıyla dinin siyasal alandaki etkisine geçmeden önce, dinin ne tür bir toplumsal ve bireysel gerçeklik olarak kavranmakta olduğunun açıklığa kavuşturulması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki bölümde din olgusu kavramsal olarak ele alınacaktır.

1.1.1. Tarihsel Bağlamda Din Olgusu

Din olgusunu tanımlamak sosyal bilimler içinde en zahmetli ve muhtemelen cevabı en zor sorulardan biri olarak görülmektedir. Din, temel olarak kutsal ya da doğaüstü olana yönelik inanç ve pratikler sistemi olarak tanımlanmakta ve bu sistem aracılığıyla insan gruplarının yaşam deneyimlerine anlam ve yön verilmektedir. Doğüstü ile olan

ilişkinin dini seküler ideolojilerden ayırmanın anahtarı olduğu belirtilmektedir (Gill, 2001, s. 120; Günay, 2014, s. 225). Din aynı zamanda kurumsal bir form da almaktadır ve neredeyse tüm dini geleneklerde, manevi topluluğa üyeliğin hangi koşullarda mümkün olduğunu ve doktrinin içeriği hakkında resmi beyanları kimlerin yapabileceğini belirleyen bazı kuralların bulunduğu ifade edilmektedir (Gill, 2001, s. 121). Din olgusunun, inanç mı yoksa pratik mi, doktrin mi yoksa deneyim mi olduğu soruları etrafında karmaşılaştığı ileri sürülmektedir (Torpey, 2012, s. 281-282). Dinin, kutsal ve ilahi olanı çağırarak varoluşa anlam veren ve davranışsal seçimler için ahlaki rehberlik sağlayan bir sosyal grup olarak tanımlanmakta olduğu kabul edilmektedir. Dini grupların, varoluşun doğasını ele alarak ve gündelik ahlaki pratikler için kurallar koyarak diğer gruplardan ayrılmakta olduğu vurgulanmaktadır. Dinin, bireyin varoluşun doğası, ölümden sonraki yaşam ve mutlak ahlaki standartlar hakkında hissetmekte olduğu belirsizlik duygularını azaltmada özellikle güçlü bir rol oynamakta olduğu belirtilmektedir (Hogg vd., 2009, ss. 73-76).

“Din” olgusu kavramsal olarak ise farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde tanımlanmış ve kavramsallaştırılmış karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. “Avrupa dillerinde ‘din’i karşılayan ve dilden dile küçük değişmelerle farklılaşmış sözcüğün (religion) köklerinden biri olan Latince *religare*, ‘sıkıca bağlanmak’ anlamına gelir” (akt. Atay, 2019, s. 25). Genel tanım itibariyle din, bireyleri aşkın ya da kutsal olana bağlayan ve genellikle bir inananlar topluluğunu içeren bir inançlar, uygulamalar ve değerler sistemi olarak anlaşılabilir. Din aynı zamanda kurumlar aracılığıyla insan topluluklarının varlık, anlam ve kimlik arayışına yanıt sunan çok boyutlu bir olgudur (Durkheim, 2008; Eliade, 1959). Bu genel tanım, dinin toplumda oynadığı anlam sağlama, sosyal uyumu teşvik etme ve ahlaki davranışı etkileme gibi rolleri vurgulayan yapısal-işlevselci bir yöne sahiptir (Berger, 1974, 1993; Harrison, 2006). Durkheim'a (2008) göre de din inanç ve gündelik pratikleri içeren ve inananları bir arada tutmayı sağlayan bir ahlak çerçevesi sunmaktadır. Geertz'in (1985) yaklaşımına göre kavram bireylerde derin, yaygın ve kalıcı ruh halleri ile motivasyonlar oluşturan, bu ruh hallerini meşrulaştırarak onları gerçekliğin kendisi gibi algılanabilir kılan semboller sistemi aracılığıyla, genel bir varoluş düzenini kavramsallaştırma biçimi olarak tanımlanabilir (akt. Atay, 2019). Kavram, işlevsellik bağlamında ele alındığında yine bireylere çevrelerindeki dünyayı anlamaları için bir çerçeve sağlama işlevine de sahiptir. Bu işlev özellikle dinin yaşamın ve ölümün doğası,

insan eylemlerinin ahlaki sonuçları gibi varoluşla alakalı sorularda ortaya çıkmaktadır (Emmons & Paloutzian, 2003). Bunun yanında din olgusu genellikle aşılması zor anlarda bir uhrevi bir dayanak sağlayarak psikolojik bir işlev görür. Bireylerin kendisini aşan ve üstesinden gelemediği, kendi dışlarında kalarak anlamakta zorlandıkları bir gerçeklik alanı oluşturmaktadır (Atay, 2019, s. 26). Yapılan çalışmalarda dinin, psikolojik anlamda dayanaklılığı arttırmadaki olumlu katkısı ortaya konmuştur (Bergin, 1983; Seog, 2024). Psikolojik desteğin yanında din olgusu toplumsal değer ve kuralların hem şekillenmesinde hem de içselleştirilmesinde rol oynamaktadır. Topluluklar içindeki davranış ve tutumları etkileyerek genellikle ahlaki karar alma süreçlerine ve sosyal etkileşimlerde rol oynamaktadır. Örneğin, farklı dini gelenekler belirli iş ahlakını veya sosyal sorumlulukları teşvik edebilir, bu da ekonomik davranışları ve toplumsal katılımı etkileyebilir (Feess vd., 2014). Ayrıca, dinin toplumsal yönü, takipçileri arasında aidiyet ve kimlik duygusunu teşvik ederek sosyal bağları ve kolektif dayanışmayı güçlendirir (Sinicropi & Cortese, 2020).

Din olgusunu açıklayabilmek için manevi arayış ve örgütlü din arasındaki ilişkiye değinmek gerekmektedir. Manevi arayışlar genellikle örgütlü dine karşıt olarak bireysel bir arayış olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu karşıtlık bir zorunluluk değildir ve ikisinin aynı düzlemde yer aldığı durumlar da mevcuttur. Hatta her iki durum birbirleri için tamamlayıcı bir işlev görebilmektedir. Çünkü örgütlü dinler kişilerin manevi arayışları için bir zemin sağlayabilmektedir (Ammerman, 2013, 2012, s. 404; Hill vd., 2000). Örneğin Weber (1922), peygamberleri tanımlarken bu zemine değinerek, kendilerini izleyenlere anlamlı bir evren sunarak manevi arayışlara cevap veren şahsiyetler olarak tanımlamaktadır. Toparlanacak olursak din kavramı inançları, toplumsal ve bireysel hayatın merkezinde yer alan çok yönlü bir kavramdır. Din olgusu doğaüstüne olan vurgusu ve inananların gündelik pratiklerine, ahlaki değerlerine, estetik algılarına, ontolojik sorunlarına, toplumsal normları algılayış biçimlerine etki eden (Atay, 2019) ve antropolojik, sosyolojik ve psikolojik perspektiflerden ele alındığında yalnızca manevi bir tatmin aracı olma rolüyle değil bununla birlikte toplumsal yapıyı, değer sistemlerini ve siyasal katılımı derinden etkileyen bir yapısal unsurdur. Din, toplumsal bütünleşme, kimlik inşası, normatif düzenlemeler ve siyasal meşruiyetin sağlanmasında belirleyici rol oynar (Casanova, 1994, 2014; Norris & Inglehart, 2004). Dinin bu derece belirleyici yapısal unsur oluşu, olguyu bütüncül bir paradigma çerçevesinde

değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle kavramın tarihsel boyutunun değerlendirilmesi karmaşık yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü olgu farklı tarihsel bağlamlarda çeşitlenerek toplumsal hayata etki etmektedir.

Din kavramı, zaman içinde gelişen ve insan deneyimlerini şekillendirmeye devam eden tarihsel boyutu olan bir kavramdır. Kavramsal olarak din, bireyleri aşkın veya kutsal olana bağlayan, genellikle toplumsal ritüeller ve ahlaki çerçevelerde tezahür eden yapılandırılmış bir inanç, uygulama ve değerler sistemi olarak tanımlanabilir (Steinhauser vd., 2017). Bu tanım, dinin bireysel yönünün yanında kurumsal bir yapıyı da ihtiva ettiğini göstermektedir. Dinin kurumsal yapısı kavramın tarihselliğini ve toplumsal hayata yansımalarını anlamlandırabilmek için oldukça önemlidir. Kavram tarihsel açıdan düşünüldüğünde yönetim, kültür ve sosyal normları etkileyerek çeşitli insan topluluklarını derinden etkilediği ifade edilebilir. Örneğin, dini kurumların otoriteyi meşrulaştırmak için kullanıldığı çeşitli tarihsel bağlamlarda görüldüğü üzere, dinin siyasi güçler tarafından benimsenmesi çoğu zaman özel alana indirgenmesine yol açmıştır (Istratii & Ali, 2023). Din, toplum içinde meşruiyetin ve sorun çözme mekanizmalarının önemli bir kaynağı olarak görülür (Erawati & Adibah, 2024, s. 186). Bu tarihsel dinamik, din ile toplumsal yapılar arasında, dinin toplumsal normları hem destekleyebildiği hem de onlara meydan okuyabildiği karmaşık bir ilişkiye neden olmaktadır. Toplumsal hayatta din, kimlik oluşumu ve topluluk uyumunun kritik bir bileşeni olarak işlev görmektedir. Bireylere bir aidiyet ve amaç duygusu sağlamasının yanında genelde ahlaki ve etik davranışlar için de bir zemin yaratmaktadır (Chatters, 2000).

Din aynı zamanda tarihin erken dönemlerinden itibaren “olan” ve “olması gereken” üzerinden siyasal iktidarı meşrulaştırma, toplumsal hiyerarşiyi stabilize etme ve kültürel anlamlandırma süreçlerinde etken bir mekanizma olarak kullanılmıştır (Davis, 2017, s. 80; Weber, 1985). Orta Çağ Avrupası’nda kilise ve monarşi arasındaki karşılıklı etkileşim, İslam coğrafyasında ümmet anlayışı ve hilafet kurumunun devletin meşruiyetinde oynadığı rol, Güney Asya’da kast sistemi çerçevesinde dini normların toplumsal statü dağılımını belirlemesi bu etkileşimin en bilinen tezahürleridir. Modern ulus-devletlerin inşasında da din, kimi zaman ulusal kimliklerin inşasında destekleyici, kimi zaman ise bölgesel çatışmaların temelinde karşıt ve özel alanla sınırlandırılmak istenen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Asad, 2003, 2007; Hefner, 1998). Olgu

tarihsel süreç boyunca sosyal hareketler, devletlerarası ilişkiler, milliyetçilik ve küreselleşme gibi diğer belirleyici olguların anlaşılmasında merkezi bir rol oynamıştır. Sosyal bilimciler dinin bir yandan var olan düzenin ve adaletsizliğin meşrulaştırılmasına hizmet eden bir apoloji, diğer yandan ise protesto, değişim ve özgürleşme aracı olarak işlev gören bir “çift işleve” sahip olduğunu uzun zamandır kabul etmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 173). Berger (1967) ise dinin hem “dünyayı sürdüren” hem de “dünyayı sarsan” bir güç olarak kavranması gerektiğini ve bu nedenle de iktidar ve ayrıcalıkları hem meşrulaştırma hem de onlara meydan okuma kapasitesine sahip bulunduğunu belirtmektedir. Din, toplumsal yapının temelini oluşturan önemli niteliklere sahip bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Batı modernliğinin birçok yapı taşının, devletler, bürokrasi, devrimler, sosyal hareketler, insan ve sivil haklar, şirketler ve refah devletleri gibi kurumsal ve siyasal biçimlerin, dini kökenlere ya da genealojilere sahip olduğu ileri sürülmektedir (Gorski vd., 2012, s. 5). Erken dönem sosyal bilimcilerinden özellikle Durkheim (2008), dini ritüellerin modern araştırmalarda çoğunlukla kilise katılımı ya da mezhep aidiyeti üzerinden operasyonelize edilmekte olduğunu vurgulamakta ve bu ritüellerin grup dayanışması üretirken bireyler ile toplum arasındaki bağları nasıl güçlendirmekte olduğuna odaklanmaktadır (Driskell vd., 2008, s. 294). Bu işlevselci yaklaşım, dinin bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli bütünleştirici değerleri sağlamakta olduğunu ileri sürmektedir. Geleneksel toplumlarda dinin, toplumun tüm üyeleri tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmekte olan değer sistemini temsil eden temel birleştirici güç olarak işlev gördüğü düşünülmektedir (Weissbrod, 1983, s. 188). Hatta laik toplumlarda bile vatanseverlik gibi kavramların taşıdığı kutsal niteliklerin sekülerleşme süreçlerine direnmekte olduğu, zira kutsallık alanının esasen dine ait bir alan olarak korunduğu ifade edilmektedir (Weissbrod, 1983, s. 202).

Din günümüzde ayrıca, geleneksel dini uygulamaların kişisel inançlarla harmanlanmasıyla karakterize edilen daha bireyselleştirilmiş maneviyat ifadelerine doğru bir kaymayı yansıtmaktadır (Ammerman, 2013). Bu eğilim, örgütlü din ve maneviyat arasındaki ikili ayrımlara meydan okumakta, bireylerin bir yandan kurumsal dini örgütlenmelerle ilişki kurarken diğer yandan manevi ihtiyaçlarını karşılayan bir inanç ve uygulama pratiklerine kayabileceklerini göstermektedir (Ammerman, 2013; Hill vd., 2000). Bu tür kayışlar din kavramının zaman içinde ve farklı bağlamlarda dönüşme potansiyelini göstermektedir. Din kavramında yaşanan dönüşümü etkileyen çeşitli

bağlamlar bulunmaktadır. Bu nedenle dinin tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla değerlendirilmesi, inanç sistemleri, toplum yapıları ve bireysel deneyimler arasında bir etkileşim olduğu ifade edilebilir. Bu dönüşümün seyrini inceleyebilmek için modernleşme olgusuyla olan ilişkisinin de incelenmesi gerekmektedir.

1.1.2. Din ve Siyaset Arasındaki İlişki

Din kavramı ve siyaset arasındaki ilişki, farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda önemli ölçüde farklılık gösteren karmaşık ve sürekli dönüşen bir yapıya sahiptir. Bu yapı, dini inançların siyasi davranışlar üzerindeki etkisi, dini kurumların yönetimdeki rolü ve devlet politikalarının dini uygulamalar üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere çeşitli boyutlarla karakterize edilebilir. Bu yapının öne çıkan yönlerinden biri, dini kurumlar ile hükümet otoritesi arasındaki yasal ve kurumsal sınırları ifade eden “din-devlet ayrılığı” kavramıdır. Pek çok demokratik toplumda bu ayrımın amacı, dinin devlet işleri üzerindeki aşırı etkisini ve bunun tersini önlemektir. Ancak gerçekte çoğu zaman daha karmaşık bir etkileşim ortaya çıkmaktadır. Örneğin, hükümetin belirli dini grupları kayırmasının demokrasi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilmektedir. Bazı çalışmalar bu tür bir kayırmacılığın dini gruplara kamu politikalarını etkileyebilecekleri bir platform sağlayarak demokratik katılımı artırabileceğini savunurken bazıları da bunun eşit temsil ilkesini zedelediğini ifade etmektedirler (Driessen, 2009; Lewis, 2014).

Din olgusu aslında sosyal bilimcilerinin incelediği diğer aktör ve etkileyicilerin, örneğin siyasi partilerin ve sendikaların aksine, birincil olarak siyasal düzenin ne olduğuyla ilgilenmemektedir. Din, esas olarak varoluşun anlamı hakkındaki iddialar etrafında yönlendirilmekte olan inanç ve pratik toplulukları olarak kavranmaktadır (Philpott, 2009, s. 192). Dinin kolektif eylemi mobilize etme kapasitesinin siyasal bilimler açısından büyük önem taşımakta olduğu vurgulanmaktadır (Gill, 2001, s. 118). Dinin siyasete olan etkisinin çoğunlukla partizan hizalanmalar ve siyasal ideolojiler üzerinde gözlemlenmekte olduğu belirtilmektedir. Örneğin ABD’de dindarlık ve Evanjelik kimliğin seçmen tercihini ve partizanlığı güçlü bir biçimde öngörmekte olduğu gösterilmektedir (Perry, 2022, s. 91). Kurumsallaşmış dinin kilise biçiminde, politik aktörlerle işbirliği yaparak meşruiyet sağlamakta ya da popüler olmayan hükümetlere karşı çıkarak cemaat nezdindeki otoritesini koruma eğiliminde olduğu ifade edilmektedir

(Gill, 2001, s. 132). Rasyonel tercih teorisyenlerinin, dini kurumların birincil amaçlarını üye sayısını ve mali kaynakları maksimize etmek olarak varsayarak bu kurumların siyasal sonuçlarını, örneğin Latin Amerika'daki Katolik Kilisesi'nin demokrasiye karşı tutumunu, açıklamaya çalıştıkları belirtilmektedir (Philpott, 2009, s. 191).

Bunun yanında bu farklılık dini aktörlerin siyasal sistemler içindeki rollerini nasıl yönlendirdiklerinde de kendini göstermektedir. Dini otorite ile devlet otoritesi arasındaki farklılaşma, dini gruplar arasında farklı siyasal arayışlara yol açabilir. Örneğin, dini örgütler çeşitli sosyal meselelerde öne çıkabilir ve bu da kamu politikasını ve siyasal söylemi önemli ölçüde şekillendirebilmektedir (Philpott, 2007). Bazı durumlarda ise, dini gruplar siyasal alanda kendilerine alan yaratmak için ortaklıklar oluşturarak dinin toplulukları ortak değerler ve inançlar etrafında harekete geçirme kapasitesini ortaya koymuşlardır (Munshya, 2024). Dinin siyasetteki rolü, modernleşme ve küreselleşme gibi daha geniş değişimlerden de etkilenmektedir. Pek çok bağlamda modernleşme, kamusal alanda kendi etkilerini ortaya koymaya çalışan dini hareketlerin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Bu olgu özellikle geleneksel dini değerlerin seküler ideolojilerin tehdidi altında olduğu düşünülen bölgelerde belirgin hale gelmektedir (Hurd, 2004). Dolayısıyla din ve siyaset arasındaki etkileşim, dini grupların siyasal söylemleri ve politikaları şekillendirmedeki önemlerini ortaya koydukları bir tür mücadele olarak da görülmektedir. Din ve siyasal alan arasındaki etkileşim durağan bir yapıya sahip değildir. Bağlamsal ve mekansal olarak farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Zambiya gibi ülkelerde din, tarihsel olarak hükümetlerin meşrulaştırılmasında ve siyasal sistemlerde denge ve denetleme sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Munshya, 2024). Buna karşılık, laik devletlerde bu ilişki, dini uygulamalar üzerinde daha katı düzenlemelerle karakterize edilebilir ve bu da devlet yetkilileri ile dini topluluklar arasında gerginliklere yol açabilir (Liyew, 2024). Bu alana yönelik çalışan bir kısım sosyal bilimciler ise din ve siyaset arasındaki sınırların giderek erimekte olduğunu belirtmekte ve “siyaset, dinsel semboller ve iddialarla yeniden aşılırken, din ise halk mücadelelerinin siperlerine çağrılmaktadır” ifadesini kullanmaktadır (Billings & Scott, 1994, s. 174). Bu sürecin, dinin bir kültürel kaynak olarak yeniden önem kazandığını işaret eden “post-seküler” perspektiflerin yükselişine zemin hazırlamakta olduğu vurgulanmaktadır (Gorski vd., 2012, s. 1). Türkiye’de kurulan ulus-devletle birlikte oluşan gerginlik buna iyi bir örnektir. Sonuç olarak, din ve siyaset arasındaki ilişki çok yönlü ve bağlama bağımlıdır. İş birliği ve etkiden çatışma ve

düzenlemeye kadar bir dizi etkileşimi kapsar. Bu ilişkiyi anlamak, çeşitli toplumlarda din ve siyasetin nasıl kesiştiğini şekillendiren tarihi, kültürel ve sosyal faktörlerin bağlamsal bir analizini zorunlu kılmaktadır. Siyasal davranış çalışmaları, siyasal katılımın nasıl açıklanmakta olduğu ve siyasal katılımın hangi özellikleri sergilemekte olduğunun araştırılması üzerine odaklanmaktadır. Siyasal davranışın kökenlerinin, çoğunlukla erken dönem sosyal bilim çalışmalarına, örneğin Durkheim'ın dinin ritüeller yoluyla grup dayanışması yaratmakta olduğu yönündeki vurgusuna dayandırılmakta olduğu belirtilmektedir (Driskell vd., 2008, s. 294). Bu çerçevede siyasal davranış çalışmalarının, bireylerin siyasal kararlar alırken bilgiyi nasıl işlemekte olduklarını anlamayı amaçlayan karar verme modelleri etrafında şekillenmekte olduğu ifade edilmektedir (Lau & Redlawsk, 2006, s. 8).

1.1.3. Din ve Modernleşme Tartışmaları

Modernleşme olgusu, rasyonelleşme endüstrileşme, kentleşme, bürokratikleşme, eğitim ve iletişim altyapısının genişlemesiyle karakterize edilen kapsamlı bir dönüşüm sürecidir (Inglehart, 1977). Modernleşme, genellikle dini geleneksel bir olgu olarak kabul etmektee ve sanayileşme, kentleşme ve kitlesel eğitim gibi süreçler sonucunda dinin toplumsal hayatta zamanla önemini kaybedeceği varsayımı üzerine kurulmuştur (Kuru, 2007, s. 570). Bu dönüşüm, dinin toplumsal konumu üzerinde karmaşık etkiler yaratmıştır. Geleneksel toplumlarda genellikle sosyal hayatın merkezi konumunda bulunan dini kurumlar ve değerler, modernleşmeyle birlikte yeniden konumlanmak zorunda kalmıştır.

1.1.3.1. Modernleşme Karşısında Din

Din ve modernleşme arasındaki karmaşık ilişkiye dair oldukça geniş bir sosyal bilim literatürü bulunmaktadır. Genellikle sanayileşme, kentleşme ve rasyonalitenin yükselişi ile karakterize edilen modernleşmenin, dinin alanını kısıtladığı ve etkinin azalmasına yol açtığı ifade edilmektedir. Bu yaygın kabule göre toplumlar daha modern hale geldikçe, akla ve bilimsel anlayışa olan güvenin dinin günlük hayattaki rolünü azalmaya devam edecektir (Berger & Luckmann, 2022; Ertit, 2019; Farmer vd., 2008). Bu anlatıyla bağlantılı olarak dünyevileşme süreçleri hız kazanacak ve din özel alana çekilecektir. Bu çerçevede bilimsel açıklamaların zamanla doğaüstü açıklamaların yerini alacağı varsayılmaktadır (Berger, 1967, 1993; Gill, 2001, s. 121; Wilson, 1982). Ancak yapılan

birçok çalışmada birçok toplumda eş zamanlı bir modernleşme ve dini canlanma süreci görüldüğü için bu anlatının indirgemeci bir bakış açısı içerdiği kabul edilmiştir. Örneğin ABD’de din kamusal tartışmalarda hala önem taşımakta, çeşitli ülkelerde kamu politikaları ve kültür üzerinde etkisi giderek artış göstermekte ve bu durum modernleşme süreci ile iç içe geçmiş bir şekilde devam etmektedir. Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu’da dini hareketler siyasette belirgin bir etkiye sahip olmaktadır (Casanova, 2014; Davie, 2005; Parker, 2018; Stark & Finke, 2000; Zielińska, 2013). Modernitenin ürettiği belirsizliklerin, insanların kesinlik sağlamakta olduğu düşünülen dini hareketlere yönelmesine neden olmakta olduğu ileri sürülmektedir (Gill, 2001, s. 124; Hefner, 1998, s. 83; Hogg vd., 2009, s. 77). Modernizasyon sürecinin, insanların tarihin büyük bölümünde içinde yaşamış olduğu “tartışılmaz kesinlikleri” zayıflatma eğiliminde bulunduğu belirtilmekte ve bu durumun birçok kişi için rahatsız edici ve katlanılması güç bir deneyim oluşturmakta olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle kesinlik sağlamayı vaat eden dini hareketlerin büyük bir çekicilik kazanmakta olduğu ifade edilmektedir (Gill, 2001, s. 124; Hogg vd., 2009, s. 77). Genelde “çoğul moderniteler” kavramsallaştırması etrafında yürütülen tartışmalar ise Batı dışındaki ülkelerdeki anlam ve maneviyat arayışının yeni yolları üzerinden din ve modernite arasında bir bağlam oluşturmaktadır. Bu kavramsallaştırma eski ve yeni dini gelenekleri bir anlamda iç içe geçiş olarak değerlendirme ve yeni bir “senkretizm” biçimlerinin oluştuğuna yönelik koşulları vurgulamaktadır (Parker, 2018). Bu koşullar bize modernleşme kimi tarihsel bağlamlarda öngörüldüğü üzere dinin önemini azaltsa da kimi coğrafi ve tarihsel bağlamlarda dinin dönüşümü ve modernleşme karşısında direnç gösterdiğini göstermektedir. Dolayısıyla bazı özgün bağlamlarda din, farklı koşullara adapte olarak varlığını tüm canlılığıyla sürdürmeye devam etmektedir.

Din ve modernite arasındaki ilişkinin önemli bir yönünü teşkil eden, modernleşmenin kültürler/toplumlar arasında aynı şekilde gerçekleşmediğini savunan “çoğul modernlikler” oldukça iyi bir perspektif sunmaktadır. Bu kavram bize klasik sekülerleşme anlatıların bir anlamda iyi bir eleştirisini de sunmaktadır (Göle, 2012; Parker, 2019). Göle’nin Habermas’tan farklı olarak dini hareketleri kamusal alanın gelişmesinin bir bileşeni olarak görmesi onun Batı merkezli yaklaşımlar karşısındaki eleştirilerinin bağlam için ne kadar önemli olduğunu da bize göstermektedir. Batı dışı modernleşme bağlamlarının birçoğunda yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasına ve

geleneksel inançların yeniden canlanmasına yol açarak dinin modern etkilerle birlikte uyum sağlayabileceğini ve gelişebileceğini göstermiştir (Parker, 2018). Örneğin, bazı çalışmalar dini inançların çeşitli tutumları etkilemeye devam ettiğini göstermiştir. Bu da dinin bireysel ve toplumsal pratikleri yönlendirmede etkili işlevini sürdürdüğünü göstermektedir. Hatta modernleşmenin din üzerindeki etkisinin gerilemeden ziyade dini hareketlerin yeniden canlanması biçiminde gerçekleştiği örnekler de vardır. Bu örneklerde bireyler ve topluluklar modernleşmenin getirdiği belirsizliklerin ortasında bir kimlik ve anlam kaynağı olarak dine yönelmektedir (Casanova, 2007, 2014). Fundamentalist hareketlerin kökenlerini açıklamaya çalışan literatürde temel itici gücün modernleşme olduğu öne sürülmektedir. Krizlerin, Batı'nın kültürel istilas, ekonomik sızması ve siyasi tahakkümüne karşı yöneltilen bir tepki olarak deneyimlenmekte olduğu ve kimlik krizi yaşayan bireylerin kendilerini homojenleşme tehdidinden koruyabilmek için fundamentalist hareketlere katılmakta olduğu savunulmaktadır (Gill, 2001, s. 124). Modernitenin bireyi öne çıkaran bir insan tasavvuru üretmekte olduğu, fundamentalizmin ise bireyi yeniden kolektiviteye döndürerek alternatif bir insan anlayışı sunmakta olduğu ifade edilmektedir (Gill, 2001, s. 125).

Bu yöneliş, özellikle moderniteden algılanan tehditlere yanıt olarak geleneksel değerlere dönüşü isteyen dini hareketlerin yükselişinde açıkça görülmektedir (Winter, 2001). Bu tür hareketler genellikle çağdaş yaşamın karmaşıklığını aşmanın bir yolu olarak dini köklere dönüşü vurgulamakta ve böylece modernleşmenin aynı anda hem dini inançlara meydan okuyabildiğini hem de onları güçlendirebildiğini göstermektedir (Irby, 2013; Winter, 2001).

Dolayısıyla din modern değerlerle bir arada var olabilmekte ve genellikle çağdaş toplumsal normları tamamlayan veya eleştiren ahlaki bir çerçeve sunmaktadır (Irby, 2013). Bazı durumlarda ise din, modern olanla uyumlu bir görünüme sahip olabilmektedir (Göle, 2012). Bu bakış açıları, modernleşmeyle birlikte dinin alanının kısıtlanmasını öngören yaklaşıma karşı çıkmakta ve din ile modernite arasındaki dinamik etkileşimi vurgulamaktadır. Dolayısıyla dinin modernleşme bağlamında değerlendirilmesi, bir çatışmayı içerdiği gibi uyumu da içeren karmaşık bir ilişkiye sahiptir. Modernleşme geleneksel dini yapılara meydan okurken, bazı bağlamlarda uyum örneklerini içermektedir.

1.1.3.2. Türk Modernleşmesi Karşısında Din

Türkiye'de modernleşmenin din üzerindeki etkisi, laiklik, devlet politikaları ve toplumsal değişimler arasındaki karmaşık etkileşimi yansıtan çok yönlü bir bakış açısını gerektirmektedir. Türk modernleşme süreci, özellikle 20. yüzyılın başlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve geleneksel değerlerini arkaplane atan laik¹ bir ulus-devlet kurmayı amaçlamıştır. Bu dönüşüm, kamusal alandaki dini ifadeleri ve kurumları düzenlemeye ve kontrol etmeye çalışan Fransızvari laikliğin uygulanması ile karakterize edilmiştir (Keyman, 2007; Kuru, 2009; Şan, 2012). Türkiye'deki modernleşme deneyiminin, laikliğin hem devlet tarafından uygulanan bir politika hem de geleneksel dini yapıya karşı yürütülmekte olan ideolojik bir mücadele aracı olarak kullanılmakta olmasıyla karakterize edilmekte olduğu belirtilmektedir (Mardin, 1971, s. 202). Türk siyasetindeki merkez-çevre ilişkisi bağlamında, ulusalcı, merkeziyetçi ve laik Kemalist devlet elitinin bir yanda, çeşitli etnik, dini ve bölgesel unsurlardan oluşan çevrenin diğer yanda konumlandığı ve bu ikisi arasında derin bir bölünme bulunduğu ifade edilmektedir (Gidengil & Karakoç, 2014, s. 327; Gündem, 2023, s. 3). Türkiye, Fransa ile birlikte, dinin kamusal alandan dışlanması ve devletin dini özel alana hapsetmeyi amaçlayan bir sosyal mühendislik projesi olarak işleyen iddialı ya da radikal laiklik uygulayan ülkeler arasında sayılmaktadır (Kuru, 2007, s. 571). Osmanlı hanedanına ve İslam'ın hegemonyasına dayanan bir *ancien régime*'e sahip olan Türkiye'de, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşmacı elitin İslam'ı modernleştirici reformlara karşı bir engel olarak görmekte olduğu, bu nedenle iddialı/radikal laikliğin Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hakim bir model olarak benimsendiği ve dinsel eğitimin yasaklanması gibi konularda Fransız devletinden bile daha dışlayıcı bir tutum sergilenmekte olduğu ileri sürülmektedir (Kuru, 2007, s. 578,592).

¹ Göle (2012), “seküler”, “sekülerizm”, laïcité ve “sekülerleşme” kavramlarının hem kökensel hem de tarihsel olarak farklı süreçlerden geçerek birbirinden ayrılan anlamlar taşıdığını vurgulamaktadır. Yazar, Talal Asad'ın yaklaşımını referansla, “seküler” kavramını bilgi üretimine dair bir epistemik kategori olarak; “sekülerizm”i ise modern siyasal düzenin din karşısındaki konumunu belirleyen bir siyasal doktrin olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede Fransız laïcité modeli ile Türkiye'deki “laiklik” anlayışının, genel olarak dini kamusal alandan dışlamaya yönelik eğilimleriyle dikkat çeken siyasi sekülerizmin tarihsel ve yerel bağlama özgü tikel formları olarak ele alındığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Göle, N. (2012). Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar. Metis Yayınları. s., 46.

Dolayısıyla Türkiye’de yaşanan süreç modernleşme ve din ilişkisini özgün bir biçimde yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte radikal laikleşme politikalarına doğru bir geçiş gerçekleşmiştir (Lewis, 1961; Mardin, 1971). Hilafetin kaldırılması, medrese ve tekkelerin kapatılması, Latin alfabesinin kabulü gibi reformlar, dinin kamusal alandaki görünürlüğünü azaltmayı hedeflerken Cumhuriyet’in laiklik anlayışı, Fransa’daki laiklik modelinden farklı olarak devleti dinin tek resmi kurumu haline getiren Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yapılarla dinin kontrolünü elinde tutmayı da amaçlamıştır (Davison, 2003; Güneş-Ayata, 1996). Ancak dini inanç toplumsal hafızada varlığını sürdürmüş ve uygulanan politikalar genellikle şehirli hayatla sınırlı kalmış ve geniş kırsal kesimlere sirayet edememiştir (Amman, 2010). Bu çerçevede din, siyasal parti tabanları, toplumsal hareketler ve kimlik siyasetlerinde etkin bir işlev üstlenmiştir.

Din ve ideoloji ilişkisi açısından bakıldığında, Türk Devrimi’ndeki radikal kesimin dinin yerine vatandaşlık bilincini, seküler Türk ulusculuğunu ikame etmeye yönelik bir çaba içinde bulunduğu belirtilmektedir (Mardin, 1971, s. 202). Osmanlı toplumunda dinin hem popüler yapının iktidarla bağlantı kurmakta olduğu bir kurum hem de devletin meşruiyetinin temel dayanağı olduğu hatırlatılmakta ve bu nedenle devrimcilerin dini, hem güçlü bir toplumsal temel hem de eyaletlerde siyasal ve ekonomik gücün bir kaynağı olarak görmekte oldukları ifade edilmektedir. Bu bağlamda Türk Devrimi’nin her şeyden önce bir değerler devrimi olarak anlaşılması gerektiği savunulmaktadır (Mardin, 1971, ss. 205-207).

Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci, geleneksel inançları çağdaş değerlerle uzlaştırmaya çalışan yeni dini hareketlerin ve İslam yorumlarının ortaya çıkmasını da kolaylaştırmıştır. Buna İslami feminizmin yükselişi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları gibi sosyal meseleleri İslami bir çerçevede ele alan çeşitli dini aktivizm biçimleri de dahildir (Çağatay, 2018; Göle, 2016). Bu hareketler, dini kimliklerin modern gelişmeler karşısında yeniden yorumlanmasına yönelik daha geniş bir eğilimi yansıtmakta ve Türkiye’de dini inanç ve pratiklerin sosyal ve siyasi değişimler karşısında dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Türkiyede modernleşmenin din üzerindeki etkileri, devlet politikaları, toplumsal değişimler ve bireysel inançlar arasındaki karmaşık etkileşimi ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında yapılan reformlar ulusu sekülerleştirmeyi amaçlarken, günümüzdeki manzara dinin Türk kimliğini ve toplumsal

dinamikleri şekillendirmede hala bir rolünün olduğunu ancak bu rolün dönüşüme uğradığını göstermektedir.

1.1.4. Sosyal Hayatta Din: Din-Toplum İlişkisine Yönelik Kuramlar

1.1.4.1. Çatışmacı Kuram

Çatışmacı kuramın, dinin toplumdaki rolünü iktidar mücadeleleri, eşitsizlik ve tahakküm ilişkilerinin bir ürünü olarak ele almakta olduğu belirtilmektedir. Bu yaklaşımın, genellikle Marksizmin kültürel indirgemecilikten arındırılmış yorumlarından, özellikle de Gramsci'nin katkılarından, ayrıca Foucault'nun iktidar analizlerinden beslenmekte olduğu ifade edilmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 192; Cannell, 2010, s. 91). Marksist gelenek içinde dinin “görelî özerkliği”nin kavramsallaştırılmasıyla, dinin her zaman belirli bir sosyal bağlamla sınırlı ve yönlendirilmiş olduğu, bu nedenle eşitsizlik ve toplumsal mücadelelerle yakından ilişkili biçimde işlediğinin kabul edilmekte olduğu vurgulanmaktadır (Billings & Scott, 1994, s. 192). Genel anlamıyla Karl Marx'ın çalışmalarına dayanan çatışma teorisi, toplumların sınırlı kaynaklar, güç ve statü için rekabetten kaynaklanan içsel çatışmalardan ibaret olduğunu savunmaktadır. Bu teorik çerçeve, dinin toplumsal yaşamdaki rolüne dair, dinin toplumsal gerilimleri hem yansıtabileceğini hem de şiddetlendirebileceğini öne sürmektedir. Kuram, toplumdaki farklı çıkar grupları arasındaki gerilimleri ön plana çıkarır. Marxist yaklaşım, dinin egemen sınıfların ideolojik aygıtlarından biri olduğunu, toplumdaki eşitsizlikleri meşrulaştırdığını savunur (Marx & Engels, 2018). Bu bağlamda, çatışma teorisi dini, baskın gruplar tarafından kontrolü sürdürmek ve eşitsizlikleri meşrulaştırmak için kullanılabilecek bir araç olarak görürken, aynı zamanda marjinalleştirilmiş topluluklar için bir kimlik ve direniş kaynağı olarak hizmet etmektedir. Çatışmacı kuramın temel iddialarından biri, dinin genellikle mevcut sosyal hiyerarşileri güçlendirdiğidir. Örneğin Fox (2001), dinin uluslararası ilişkilerin dinamiklerinde, özellikle de dini kimliklerin milliyetçi duygularla kesiştiği bağlamlarda önemli bir faktör olabileceğini ve kökleri tarihsel şikayetlere ve güç mücadelelerine dayanan çatışmalara yol açabileceğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, dini zulmün devletin dini düzenlemesinden nasıl kaynaklanabileceğini araştıran Grim ve Finke (2007) tarafından da kabul edilmekte ve bu tür düzenlemelerin genellikle daha geniş toplumsal çatışmaları ve güç dengesizliklerini yansıttığını öne sürmektedir. Din ve devlet gücünün karşılıklı etkileşimi, baskın dini

grupların azınlık inançlarını bastırmak için nüfuzlarını nasıl kullanabileceklerini ve böylece sosyal çatışmayı nasıl sürdürebileceklerini göstermektedir.

Kriz teorileri çerçevesinde İslami radikal grupların yükselişinin, Batıya kültürel anlamda karşı çıkışa ve bölgenin siyasal tahakkümüne verilen bir tepki olarak yorumlanmakta olduğu, bu sürecin sosyoekonomik krizi ve keyfi yönetim biçimlerini beraberinde getirmekte olduğu ileri sürülmektedir (Moaddel, 2002, s. 371). Bu yorumun, dinin ezilenlerin ve dezavantajlı sınıfların çıkarlarını dile getiren bir ideoloji olarak işlev gördüğü çatışmacı bir bakış açısını yansıtmakta olduğu ifade edilmektedir. Foucault'nun çalışmaları ise özellikle Hristiyan pastoral iktidarının tarihsel çözümlemesine odaklanarak, dinin yalnızca bir ideoloji değil, aynı zamanda pratiklerin kısıtlayıcı ve üretken güçleri aracılığıyla failin, yani öznenin oluşumunda oynadığı role dikkat çekmekte olduğu belirtilmektedir (Cannell, 2010, s. 91). Foucault'ya göre siyasal maneviyat sorunu, failin dini bir iktidar kullanımı yoluyla nasıl biçimlendirilmekte olduğu ve buna karşı kendini yönetme taktikleriyle nasıl direndiği soruları etrafında tartışılmakta olduğu ifade edilmektedir (Mendieta, 2012). Bu bağlamda dinin yalnızca “üstyapısal” bir meşrulaştırma aracı olarak değil, aynı zamanda itaat, özneleşme ve direniş stratejilerinin kesiştiği bir iktidar alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini bizlere göstermektedir. Çatışmacı yorumlar, dinin hem mevcut eşitsizlik düzenlerini yeniden üretmekte olduğu hem de bu düzenlere karşı muhalif öznellikleri besleyen çelişkili bir rol üstlenmekte olduğu görülmektedir. Bu durum, din ve siyaset ilişkisini analiz ederken hem sınıf ve kriz dinamiklerinin hem de özne, beden ve maneviyat üzerindeki mikro iktidar mekanizmalarının birlikte dikkate alınmasının zorunlu olduğunu bize göstermektedirler. Bununla birlikte, çatışmacı kuram dinin hem bir çatışma kaynağı hem de sosyal değişim için potansiyel bir katalizör olarak ikili doğasını vurgulamaktadır. Örneğin Brown'ın (2016) çalışması, dini tercihlerin devletlerarası silahlı çatışma olasılığını önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermekte ve dini kimliklerin grupları hem şiddet hem de barışçıl amaçlar doğrultusunda harekete geçirebileceğini öne sürmektedir (Brown, 2016). Bu ikili doğaya vurgu yapan Basedau ve diğerlerine (2011) göre din, gerilimleri tırmandırabildiği gibi, çatışmaların yaşandığı bölgelerde barışı tesis etme çabalarını da destekleyebilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla din, toplumsal yapıların sadece öznesi değil, toplumsal gerçekliklerin şekillenmesinde işlevsel bir role sahiptir.

Din ve bilim arasındaki ilişkiyi çevreleyen akademik tartışmalarda, bu alanlar arasındaki çatışma algılarının genellikle mesleki geçmişe göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma içinde çatışmacı yaklaşımı benimseme oranı sosyal bilimciler arasında doğa bilimcilere kıyasla daha olasıdır (Ecklund & Park, 2009). Bu olasılık din ve bilim arasında algılanan karşıtlığın daha derin toplumsal bölünmeleri ve entelektüel otorite mücadelelerini yansıtabilme potansiyeli taşımakla birlikte çatışma teorisinin daha geniş çıkarımlarını da bize göstermektedir. Ayrıca yine Longest ve Smith'in (2011) çalışması, daha az dindar bireylerin din ve bilim arasındaki ilişkiye dair daha çatışmacı bir bakış açısını benimseme eğiliminde olduğunu ortaya koymakta ve dine yönelik kültürel tutumların sosyal dinamikleri ve çatışmaları önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir.

Dinin toplumsal çatışmadaki rolü etnik ve ulusal kimlikler bağlamında da belirgindir. Örneğin araştırmalar, dini aidiyetlerin ulusal kimliklerle nasıl iç içe geçebildiğini ve özellikle Kuzey İrlanda gibi bölgelerde köklü bölünmelere ve çatışmalara yol açtığını vurgulamaktadır (Muldoon vd., 2006). Bu olgu, gruplar diğerlerinden algılanan tehditlere karşı dini bağlılıkları etrafında seferber olurken, dinin toplumsal gerilimleri şiddetlendiren bir kimlik işareti olarak nasıl hizmet edebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde çalışmalar, çatışma dönüşümünde dini kimliklerin pragmatik yönlerini vurgulamakta ve dini aktörlerin çatışmalara aracılık etme ve çözmede önemli roller oynayabileceğini öne sürmektedir (Ganiel & Dixon, 2008). Özetle, çatışmacı kuram din ve toplum arasındaki çok yönlü ilişkiyi anlamak için iyi bir çerçeve sunmaktadır. Dinin toplumsal çatışmaları nasıl hem yansıtabildiğini hem de yoğunlaştırdığını, hem baskı hem de direniş için bir araç olarak nasıl işlev gördüğünü anlamada iyi bir bakış açısı sunmaktadır. Dini kimliklerin sosyal, siyasi ve ekonomik yapılarla etkileşimi, çağdaş toplumdaki dini olguların karmaşıklığının altını çizmektedir.

1.1.4.2. Yapısal-İşlevselci Kuram

Yapısal işlevselci kuram toplumu, parçaları dayanışma ve istikrarı teşvik etmek için birlikte çalışan karmaşık bir sistem olarak gören sosyolojik bir bakış açısıdır. Büyük ölçüde Emile Durkheim'ın çalışmalarıyla ilişkilendirilen bu kuram, din de dahil olmak üzere çeşitli sosyal kurumların toplumun dengesinin korunmasında çok önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir. Bu çerçevede din, yalnızca bir dizi inanç veya uygulama olarak değil, bireyler ve bir bütün olarak toplum için temel işlevleri yerine getiren hayati

bir sosyal kurum olarak anlaşılmaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşım, dinin toplumsal bütünleşme, dayanışma ve düzen sağlamadaki işlevini vurgulamaktadır (Parsons, 1966). Bu kurama göre din, ortak değer ve normları güçlendirerek siyasal sistemin istikrarını artırır, kolektif eylemlere meşruiyet kazandırmaktadır. Durkheim'ın, dinin ritüellerinin kolektif pratiklere gömülü olduğunu, bu pratiklerin ise toplumsal dayanışmayı sürdürmekte olduğunu savunduğu ifade edilmektedir (Driskell vd., 2008, s. 295; Turner, 2012, s. 135; Turner, 2017). Durkheim'ın analizinin, dinin temellerini bireysel inançlara değil kolektif ritüellere dayandırmakta olmasıyla öne çıktığı vurgulanmaktadır. Din, bir grubun yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak, sürekli tekrar edilen ve prova edilen ritüel pratikler yoluyla varlığını sürdürmekte olan bir olgu olarak kavramsallaştırılmaktadır (Turner, 2012, s. 149). Toplumsal bağ ve meşruiyet açısından bakıldığında, dinin bir toplum için gerekli olan bütünleştirici değerleri sağlamakta olduğu ileri sürülmektedir. Modern toplumlarda dahi toplumun sınırlarını belirleyen ve onu diğer toplumlardan ayıran bazı temel değerlerin var olmasının zorunlu olduğu, dinin de bu değerlerin üretilmesi ve meşrulaştırılmasında merkezi bir rol üstlenmekte olduğu belirtilmektedir (Weissbrod, 1983, s. 188). Bu çerçevede din, hem bireyleri ortak bir anlam dünyasında buluşturan hem de siyasal ve toplumsal düzenin normatif çerçevesini kurumsallaştıran bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir.

Yapısal işlevselciliğe göre dinin başlıca işlevlerinden biri toplumsal uyumu teşvik etmektir. Durkheim, dini inanç ve uygulamaların bireyleri birbirine bağlayan kolektif bir bilinç yarattığını, bir topluluğun üyeleri arasında aidiyet ve ortak kimlik duygusunu teşvik ettiğini savunmuştur (Vail vd., 2009). Bu kolektif bilinç, bireylerin kendilerini yalıtılmış veya birbirlerinden kopuk hissedebildikleri modern toplumlarda özellikle önemlidir. Din, paylaşılan değerler ve normlar için bir çerçeve sağlayarak, farklı grupların uyumlu bir sosyal dokuda bütünleşmesine yardımcı olur ve böylece sosyal gerilimleri ve çatışmaları azaltmaktadır. Ayrıca din, toplumsal normları ve değerleri pekiştirerek bir sosyal kontrol mekanizması işlevi görür. Kabul edilebilir davranışları belirleyen ahlaki kuralları oluşturarak toplumsal düzene katkıda bulunur. Örneğin, çeşitli dinlerin öğretileri genellikle dürüstlük, merhamet ve başkalarına saygı gibi toplumun işleyişi için çok önemli olan erdemleri vurgulamaktadır. Bu ahlaki çerçeve sadece bireysel davranışlara rehberlik etmekle kalmaz, aynı zamanda sosyal düzeni bozabilecek sapkın davranışları caydırarak sosyal istikrarın korunmasına da yardımcı olur. Uyum ve sosyal kontrolü

teşvik etmenin yanı sıra din, bireylere hayatta anlam ve amaç da sağlar. Çalışmalarda, dinin bireylerin varoluşsal kaygılarla, özellikle de yaşamın sonluluğu ve anlam arayışıyla ilgili sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır (Vail vd., 2009). Din, hayatın temel sorularına açıklamalar getirerek ve bir umut duygusu sağlayarak umutsuzluk ve belirsizlik duygularını hafifletebilir. Dinin bu psikolojik işlevi, bireylerin teselli ve rehberlik için inançlarına başvurabilecekleri kriz zamanlarında özellikle göze çarpmaktadır. Belirsizlik ve ekonomik güvenlik bağlamında yürütülen çalışmalar, modernleşmenin bir biçimi olarak ekonomik ve diğer güvenlik türlerinin refahı artırdığı durumlarda dindarlığa olan talebin azalma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu perspektif, dinin, insanın kendisinden daha büyük güçlerle mücadele edemediği durumlarda “belirsizlikle başa çıkma aracı” olarak işlev gördüğünü ileri sürmektedir. Örneğin yoksulluk ve güvensizliğin bulunduğu yerlerde teselli arayışının devam etmekte olduğu ifade edilmektedir (Torpey, 2012, s. 291).

Parsons’ın katkıları, dinin kurumsal işlevlerini öne çıkaran bir yorum olarak ele alınmaktadır. Parsons’ın, dinin kurumsal farklılaşma ve değer genellemesi yoluyla kamusal yaşamda dolaylı bir rol oynamakta olduğunu varsaydığı ifade edilmektedir (Parsons, 1964). Ancak dinin “kamusallaşması” ile birlikte dini grupların yalnızca bireysel vicdanı etkileyen dolaylı bir unsur olmaktan çıkarak, doğrudan kültürleri dönüştürmek üzere mobilize olmakta oldukları belirtilmektedir (Billings & Scott, 1994, ss. 173-176). Bu durum, dinin işlevselci çerçevede bile pasif ve arka planda kalan bir kurum olmaktan ziyade, aktif bir kültürel ve siyasal aktör olarak yeniden konumlandığını göstermektedir.

Ayrıca yapısal işlevselcilik, dinin kolektif eylem için bir platform sağlayarak sosyal değişimi kolaylaştırabileceğini öne sürmektedir. Din, sosyal adalet ve reform hareketlerine de ilham verebilir. Dini kuruluşlar üyelerini gönüllü birliklere katılmaları için sıklıkla harekete geçirebilmekte ve bu da önemli sosyal değişimlere aracılık etmektedir (Lam, 2002). Dinin istikrar sağlayıcı bir güç ve değişim için bir katalizör olarak bu ikili rolü, sosyal yapı içindeki karmaşıklığını göstermektedir. Sosyal uyumu teşvik etmenin yanı sıra din, sosyal kontrol mekanizması olarak da hizmet eder. Davranışları yöneten ahlaki kurallar ve normlar oluşturarak uyumu teşvik eder ve sapkınlığı azaltır. Dinin bu işlevi, özellikle dini öğretilerin sıklıkla etik davranış ve toplumsal sorumluluğu vurgulamasında açıkça görülmektedir. Dini emirlerden

kaynaklanan zorunluluklar, şiddet veya sahtekarlık gibi sosyal düzeni tehdit eden davranışların önüne geçebilmektedir. Örneğin yine ergenler arasında yapılan araştırmada dindarlık seviyesi ile saldırganlık arasındaki negatif korelasyon dinin toplumsal kurallara uygun davranış sergilemede rol oynayabileceğini göstermektedir (Shepperd vd., 2015). Din ve diğer sosyal kurumlar arasındaki ilişki de yapısal işlevselciliğin önemli bir yönüdür. Din, siyaset, eğitim ve ekonomi gibi toplumsal yaşamın çeşitli alanlarıyla etkileşime girmekte, bu alanları etkilemekte ve bu alanlardan etkilenmektedir. O'Brien ve Noy (2015) bilim ve dine ilişkin farklı bakış açılarının –geleneksel ve modern bakış açıları ile post-seküler taraftarlar- kamuoyu ve politikayı nasıl şekillendirebileceğini ve siyasi çatışmalar için nasıl bir zemin oluşturduğunu tartışarak bu kurumların birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (O'Brien & Noy, 2015). Bu karşılıklı etkileşim, dini tek başına değil, daha geniş bir sosyal sistemin parçası olarak anlamının önemini altını çizmektedir.

Dinin hastalık veya ölüm gibi yaşam geçişleri sırasında duygusal destek sağlamadaki rolü, işlevsel öneminin bir başka önemli yönüdür. Örneğin doktor kontrolünde bakımları gerçekleştirilen 38 kanser hastası bireyler üzerine yapılan bir çalışmada dinin yaşamı ve ölümü anlamak için bir çerçeve sunarak bir rahatlama mekanizması olarak işlev gördüğünü ve böylece sıkıntılı zamanlarda teselli sağladığı yönünde bulgular mevcuttur (Pevey vd., 2009). Bu mekanizma yalnızca bireyler açısından değil aynı zamanda topluluklar açısından da paylaşılan inançlar ve uygulamalar aracılığıyla birbirlerine destek olmak için bir araya geldiklerinden sosyal bağları güçlendirdiği için de oldukça önemlidir. Dinin ikili işlevine ilişkin tartışmalar, dinin hem toplumsal ve siyasal düzenin meşrulaştırılması hem de kurlsızlığa ve sistem patolojilerine karşı çıkılması alanlarında eşzamanlı olarak işlev görmekte olduğunu vurgulamaktadır. Dini aktivizmin, ekonomik krizler ya da devletin yaşam dünyasına yönelik “kolonizasyonu” gibi sistemsel sıkıntılara karşı yaşam dünyasının savunmacı bir tepkisi olarak yorumlanmakta olduğu ifade edilmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 193). Bu yorum, dinin yalnızca düzeni pekiştiren değil, aynı zamanda düzen bozulduğunda veya adaletsiz algılandığında direniş ve itirazı anlamlandıran bir kaynak olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde yapısal-işlevselci yaklaşım, dinin toplumu ayakta tutan ortak normlar ve semboller üretme kapasitesine vurgu yapmakta, ancak aynı zamanda bu normların sorgulandığı durumlarda dinin muhalif ve dönüştürücü potansiyelini de vurgulamaktadır.

Özellikle modern toplumlarda artan farklılaşma ve sekülerleşme tartışmaları düşünüldüğünde, dinin hem bütünleştirici hem de çatışma üreten yönlerini birlikte dikkate alan bu ikili işlev vurgusu, din ve siyasal davranış ilişkisini analiz etmek için önemli bir kavramsal zemin sunmaktadır. Ayrıca yapısal işlevselci bakış açısı dinin değişen toplumsal koşullara uyum sağlayabildiğinin de altını çizmektedir. Toplamlar değıştikçe ve farklı gelişme çizgileri takip ettikçe dini inanç ve uygulamaları da değışir. Bu esneklik, dinin dinamik bir sosyal ortamda güncel kalmasını ve işlevlerini yerine getirmeye devam etmesini sağlamaktadır ve böylece giderek çeşitlenen bağlamlarda sosyal uyumu teşvik edebilir. Sonuç olarak, yapısal işlevselcilik dinin toplumsal yaşamdaki çok yönlü rolünü anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Dinin sosyal uyum, kontrol, anlam ve uyum sağlama işlevlerini vurgulayan bu bakış açısı, dinin toplumun istikrarını ve işlevselliğini korumada oynadığı işlevsel rolü vurgulamaktadır.

1.1.4.3. Sembolik Etkileşimci Kuram

Sembolik etkileşimci teori kuram dini inançlar ve uygulamalar bağlamında, bireysel etkileşimlerin ve bireylerin deneyimlerine atfettikleri anlamların önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım mikro düzeydeki toplumsal ilişkiler, sembolik anlamlar ve öznel yorumlar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Blumer, 1969). Dini toplumda birleştirici bir güç olarak gören yapısal işlevselciliğin aksine, etkileşimcilik bireylerin öznel deneyimlerine ve bu deneyimlerin sosyal gerçekliklerini nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Etkileşimci teorinin temelinde, bireylerin kimliklerini ve sosyal gerçekliklerini başkalarıyla etkileşim yoluyla aktif olarak inşa ettikleri yatmaktadır. Bu, özellikle kişisel inançların ve toplumsal uygulamaların sosyal etkileşimler yoluyla müzakere edildiği ve yeniden tanımlandığı din bağlamında geçerlidir. Örneğin Lim ve Putnam, dini topluluklar içindeki sosyal ağların bireysel yaşam memnuniyetini ve mutluluğu nasıl önemli ölçüde etkileyebileceğini vurgulayarak, bu etkileşimlerden elde edilen anlamların kişinin dini kimliğini ve genel refahını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir (Lim & Putnam, 2010). Bu da dinin sadece bir inançlar bütünü değil, devam eden sosyal etkileşimlerle şekillenen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda teoriye göre sosyal bilimciler resmi teolojiler ve kurumsal yapılardan ziyade, gündelik hayatta yaşanan dinin pratiklerinin vurgulanması gerektiğini

savundukları ifade edilmektedir (Turner, 2012, s. 136). Bu çerçevede dinin bireysel vicdan ve yalnızca içsel bilinç meselesi olarak değil, daha çok kamusal pratikler ve ilişkisel süreçler meselesi olarak ele alınmakta olduğu belirtilmektedir (Madsen, 2012, s. 29). Bireysel ve aracısız dini deneyim kavramının, çağdaş manevi pratiklerde ve sosyolojik tartışmalarda merkezi bir konumda yer almakta olduğu vurgulanmakta, buna karşın bazı sosyologların dini deneyimin kültürel olanın ötesinde, sosyolojik incelemeden bağımsız bir “ham” deneyim olarak anlaşılamayacağını, her türlü deneyimin kültürel ve dilsel çerçeveler içinde aracılanmakta olduğunu ileri sürdükleri ifade edilmektedir (Bender, 2012, ss. 54-56). Sembolik etkileşimci yaklaşımın, dinin kimlik oluşturu ritüeller aracılığıyla nasıl işlediğini anlamak için de kullanılmakta olduğu, insanların dünyanın ne olduğu ve neyin önemli sayılması gerektiği konusundaki temel yönelimlerini şekillendiren ritüel güçler aracılığıyla inançlı hale gelmekte oldukları belirtilmektedir (Smith, 2012, ss. 161-166). Bu bağlamda dinin sadece belirli sınırlar çizen metinler ve hiyerarşik kurumlar üzerinden değil, bedenlenmiş pratikler, gündelik ritüeller ve ilişki ağları üzerinden çözümlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sembolik etkileşimci okuma, din-siyaset ilişkisini de bireylerin kendi deneyimlerini nasıl adlandırdıkları, hangi durumları “dini” olarak kodladıkları ve bu anlamlandırmaları kamusal alana nasıl taşıdıkları üzerinden analiz etmeye imkan sunmaktadır. Böylece din hem mikro düzeyde kimlik inşasının hem de makro düzeyde kültürel ve siyasal sınırların yeniden üretilmesinin dinamik bir boyutu olarak kavramsallaştırılabilmektedir.

Bunun yanında, etkileşimci teori, dini bağlamlardaki sembollerin ve ritüellerin bireyler arasında ortak anlamlar yaratmak için hayati önem taşıdığını öne sürmektedir. İster kutsal metinler, ister ritüeller, isterse de toplumsal toplantılar olsun, bu semboller etkileşim ve anlam yaratma için odak noktaları olarak hizmet etmektedir. Sembolik etkileşimciliğin yerel kültürel manzaraları anlamak için nasıl uygulanabileceğini tartışarak, sembollerin iletişim hedeflerini iletmedeki ve topluluk kimliğini geliştirmedeki rolünü vurgulanmaktadır (Hasim vd., 2023). Dini bağlamlarda, bu semboller bireylerin inançlarıyla ve birbirleriyle bağlantı kurmalarına yardımcı olarak aidiyet ve ortak amaç duygusunu güçlendirir. Etkileşimci bakış açısı, dini inançların gelişiminde sosyalleşmenin rolünü de vurgular. Bireyler dini norm ve değerleri aile, akranlar ve dini kurumlarla etkileşim yoluyla öğrenir ve içselleştirir. Bu sosyalleşme süreci, dini kimliklerin nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü anlamak için çok önemlidir. Cheadle ve

Schwadel (2012) bunu dini bağılıkların sosyal etkileşimleri ve grup üyeliklerini etkileyebildiği küçük okullardaki ergenler arasındaki arkadaşlık dinamiklerini inceleyerek göstermektedir. Bu durum, dini kimliklerin şekillenmesinde sosyal bağlamların önemini ve bireylerin inançlarını sosyal çevreleriyle ilişkili olarak nasıl yönlendirdiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca, etkileşimcilik, bireylerin toplumsal değişimler ve zorluklar karşısında dini kimliklerini nasıl müzakere ettiklerinin araştırılmasına olanak tanımaktadır. Çağdaş dini uygulamaların toplumsal cinsiyet ve cinsellik gibi daha geniş toplumsal dinamiklerden nasıl etkilenebileceğini tartışarak dini kimliklerin statik olmadığını, sosyal etkileşimler ve kültürel bağlamlar tarafından sürekli olarak şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Sumerau vd., 2016). Ayrıca etkileşimci yaklaşım, dinin toplumsal meseleler ve çatışmaların ele alınmasındaki rolüne de ışık tutmaktadır. Örneğin bir çalışmada, bağlamsal dini kimliğin karar verme sürecini nasıl etkileyebileceği incelenmiş ve bireylerin dini inançlarına yükledikleri anlamların sosyal bağlamlardaki eylemlerini etkileyebileceği sonucuna varılmıştır (Salvador vd., 2013). Bu durum, dinin karmaşık sosyal çevrelere sahip bireyler için bir kaynak görevi görebileceğini, ahlaki ikilemleri anlamak ve ele almak için çerçeveler sağlayabileceğini göstermektedir. Dinin sosyal uyumu ve toplumu teşvik etmedeki rolü de etkileşimci perspektifin önemli bir varsayımıdır. Paylaşılan ritüeller ve toplumsal uygulamalar aracılığıyla bireyler, bireysel inançların ötesine geçen bağlar kurarlar. Bu durum, dini aktörlerin dinler arası diyalog ve işbirliğini nasıl kolaylaştırabileceğini ve böylece farklı topluluklarda sosyal uyumu nasıl teşvik edebileceği çalışmalarda tartışılmaktadır (Ganiel & Dixon, 2008). Bu tür etkileşimler sadece toplumsal bağları güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda farklı dini gruplar arasında anlayış ve işbirliğini teşvik ederek daha geniş sosyal bağlar için olumlu bir işlev görmektedir. Kısaca etkileşimci teori, bireylerin dini deneyimlerine yükledikleri anlamlara ve bu anlamları şekillendiren sosyal etkileşimlere odaklanarak, dini kimliklerin dinamik ve evrim geçiren doğasını vurgulamaktadır. Bu kuram, inanç ve uygulamaları şekillendirmede sosyal bağlamların öneminin altını çizerek dinin hem kişisel hem de toplumsal bir olgu olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktadır.

1.1.5. Dünyevileşme ve Desekülerleşme Tartışmaları

Dünyevileşme/sekülerleşme ve radikalleşme tartışmaları genel anlamda iki karşıt noktada iddialarını temellendirmeye çalışmaktadır. Klasik sekülerleşme teorisinin,

modernleşmenin dini zayıflattığı ve zamanla işlevsiz hale getirdiği varsayımına dayandığı kabul edilmektedir. Yirminci yüzyıl boyunca bu yaklaşımın, sosyal bilimsel din araştırmalarında uzun süre “hakim paradigma” olarak benimsendiği belirtilmektedir (Gorski vd., 2012, s. 6). Bu çerçeve, modernliği zorunlu olarak sekülerlik ile özdeşleştirmekte ve dinin kamusal ve kurumsal alandan çekilmesini neredeyse kaçınılmaz bir süreç olarak görmektedir. Jose Casanova’nın (1994) tezi, bu geniş ve çoğu zaman muğlak kavramı üç temel bileşene ayırarak daha analitik bir çerçeve önermektedir (Torpey, 2012, s. 288). Birinci bileşen olan farklılaşma tezi, dinin artık kurumsal iktidarla, özellikle de devletle “evli” olmadığını ve toplumsal yaşamın din, siyaset ve piyasa gibi farklı alanlara kurumsal olarak ayrıştığını öne sürmektedir (Gill, 2001, s. 121; Torpey, 2012, s. 288; Turner, 2012, s. 140). İkinci bileşen olan dinin gerilemesi tezi, dini inanç ve pratiklerin modernleşme ile birlikte nicel ve nitel olarak azaldığını varsaymaktadır. Üçüncü bileşen ise özelleşme tezidir. Buna göre din, kamusal alandan çekilmekte ve bireysel vicdanın, aile içi alanın ya da özel hayatın dar yapısı içine hapsedilmektedir (Gorski vd., 2012, s. 6; Torpey, 2012, s. 288; Turner, 2012, s. 140). Casanova’nın ayrımı, sekülerleşme tartışmasını tek bir çizgisel tarih anlatısından çıkarıp, ampirik olarak ayrı ayrı sınanabilir bileşenlere ayırması bakımından özellikle önem taşımaktadır. Bu paradigmanın iki temel öngörüsünün, yani dinde gerileme ve özelleşme tezlerinin, özellikle Kuzey Amerika bağlamında ciddi biçimde sorgulandığı belirtilmektedir (Gorski vd., 2012, s. 6). Batı Avrupa dışındaki birçok bölgede dini gerilemenin yaygın olduğuna dair çok sınırlı kanıt bulunmakta, dolayısıyla dinin zayıflaması varsayımının küresel ölçekte genelleştirilebilirliği tartışmalı hale gelmektedir (Torpey, 2012, s. 281; Turner, 2012, s. 142). Bunun yanında dinin kamusal alana güçlü biçimde geri dönüşü, örneğin sosyal hareketler, yeni dini partiler ve kamusal tartışmalarda dini argümanların görünürlüğünün artışı, özelleşme tezinin temel iddiasını fiilen boşa düşürmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 174; Philpott, 2009, s. 191; Torpey, 2012, s. 289). Bu iddiaya karşı geliştirilen eleştirilerden biri de “dine geri dönüşün” aslında doğal bir gelişme olmaktan ziyade adından başka dini bir unsur barındırmayan siyasi bir olay olduğu yönündedir. Buna göre “dine geri dönüş” iddiası laikliğin dünyayı götüreceği uç noktaya karşı ortaya çıkan biyolojik bir tepkiden başka bir şey değildir (Corm, 2018, s. 42). Bu eleştiriler, sekülerleşmenin kaçınılmaz, tek yönlü ve geri döndürülemez bir süreç olduğu fikrinin bugün artık sürdürülemez hale geldiğini göstermektedir.

Dinin canlanması ve radikalleşme tartışmaları bağlamında, Peter Berger'in 1999 yılında önceki sekülerleşme tezini açıkça geri çektiği ve dünyanın "eskiden olduğu kadar, hatta bazı yerlerde daha da dindar" olduğunu ifade ettiğinin özellikle altı çizilmektedir. Bu noktadan itibaren modernleşmenin, beklenenin aksine, dinin zayıflaması değil kimi bağlamlarda güçlenmesi ile ilişkili olabileceğini öne süren yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Philpott, 2009, s. 198). Böylece modernleşme ile sekülerleşme arasındaki zorunlu nedensellik sorgulanmakta, modernliğin farklı dinamiklerle dini yeniden yapılandığı, dönüştürdüğü ve bazen de daha görünür hale getirdiği ileri sürülmektedir. "Post-seküler" kavramı, akademik gündeme Jürgen Habermas'ın dinin kamusal yaşamdaki rolüne ilişkin tartışmaları ile girmektedir ve seküler bir dönemin geride bırakıldığı iddiasını tartışmaya açmaktadır (Gorski vd., 2012, s. 1). Habermas, modern ve seküler toplumların, dini geleneklerin taşıdığı ve kurtuluşun seküler fikirleriyle birlikte zayıflamış olabilecek yaşamsal bir ahlaki kaynağı kaybettiklerini kabul etmektedir (Gorski vd., 2012, s. 11; Hefner, 1998, s. 97). Bu tespit, seküler aklın kendi kendine yeterli, dışsal hiçbir ahlaki kaynağa ihtiyaç duymayan kapalı bir sistem olduğu varsayımını sarsmakta ve dinin ahlaki imgelem için hala vazgeçilmez bir kaynak olabileceğine işaret etmektedir. Ancak "post-seküler" teriminin kendisi, önemli bir kavramsal belirsizlik içermektedir. Bazı çalışmalar bu kavramsallaştırmanın esasen sekülerleşme tezine eleştirel ve tanımlayıcı bir karşı çıkış olduğunu, yani mevcut durumu betimleyen analitik bir kavram sunduğunu savunurken, bazıları da bunun dini canlanmayı normatif olarak teşvik eden bir bağlamı inşa ve ima ettiğini öne sürmektedir (Smith, 2012, s. 163). Bu iki karşıt yorum, post-seküler söylemin hem tasvir edici hem de normatif katmanlar içerdiğini ve kavramın kullanımı sırasında bu düzeylerin netleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Habermas'ın yaklaşımına göre post-seküler toplum, toplum içindeki dinin önemine ve meşruiyetine dair değişmiş bir bilinci gerektirmektedir (Dillon, 2012, s. 258). Bu bakış açısı, dini grupların kürtaj, aile politikaları, iklim değişikliği gibi medeni tartışmalara meşru kamusal müdahalesini kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte Habermas, dini vatandaşların dini fikir ve normlarını kamusal alanda savunurken bunları "seküler bir dile çevirme" yükümlülüğü taşıdıklarını da ısrarla vurgulamaktadır (Dillon, 2012, s. 270). Böylece post-seküler çerçeve, bir yandan dini aktörlere kamusal alanda meşru bir yer açarken, diğer yandan liberal kamusal akıl idealini korumaya çalışan bir çifte strateji önermektedir. Habermas'ın

eleştirenler ise dinin yalnızca rasyonel argümantasyona çevrilebilen bilişsel fikirlerden ibaret olmadığını hatırlatmaktadır. Dinin aynı zamanda duygu, maneviyat, gizem, ritüel ve gelenek gibi unsurları içerdiği, dolayısıyla tamamen “çevrilebilir” bir içerik olarak düşünülemeyeceği ileri sürülmektedir. Özellikle yeni maneviyat biçimlerinin, kurumsallaşmış dini inancı ve bilimsel aklı tek başına doğruluk ölçütü olarak reddeden, daha deneyimsel ve eklektik bir ruhsal dönüşümü temsil ettiği vurgulanmaktadır (Dillon, 2012, ss. 267-270). Bu eleştiriler, post-seküler tartışmanın yalnızca akıl ve çeviri sorunu ile sınırlanamayacağını, dinin duygusal ve estetik boyutlarının da analize dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Sembolik etkileşimci bir perspektiften bakıldığında post-seküler sosyolojinin, dini yalnızca aşkınlık ve inanç düzeyi ile değil, aynı zamanda ritüel oluşumu ile ilişkilendiren bir metodolojik farklılaşma önerdiği belirtilmektedir. Bu yaklaşım, seküler kabul edilen pratikleri bile, örneğin tüketimi, spor karşılaşmalarını veya ulusal törenleri, “seküler litürjiler” olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır (Smith, 2012, ss. 162-165). Smith, “exclusive humanism” olarak adlandırılan ve kendisini yalnızca insan merkezli, aşkın referanslardan arındırılmış bir dünya görüşü olarak tanımlayan hümanizmin bile kendi litürjileri olduğu sürece belirli bir anlamda “dindar” kaldığını ileri sürmektedir (Smith, 2012, s. 177). Bu bakış açısı, seküler ve dini alanlar arasındaki sert sınırları bulanıklaştırmakta ve modern toplumlarda anlam üretimi, aidiyet ve ritüel pratikler söz konusu olduğunda sekülerliğin de kendine özgü bir “dindarlık biçimi” taşıyabileceğini düşündürmektedir.

Bu tartışmalar, bir yandan klasik sekülerleşme tezinin modernliği zorunlu olarak dinin gerilemesi ve özelleşmesi ile özdeşleştiren çizgisel tarih anlayışının sorunlu olduğunu, diğer yandan da dinin kamusal görünürlüğündeki artışı açıklamak için başvurulmuş post-sekülerlik ve “dinin canlanması” söylemlerinin çoğu zaman kavramsal olarak muğlak kaldığını göstermektedir. Bu nedenle hem sekülerleşme hem de de-sekülerleşme ya da yeniden dinin canlanması süreçlerinin neyi ifade etmekte olduğunu, hangi düzeylerde işlediklerini ve birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebileceklerini kavramsal olarak açmak gerekmektedir. Bu bağlam bize din ve siyasal davranış ilişkisine dair ampirik bulguların, birbirleriyle çelişiyor gibi görünen “dünyanın sekülerleşmesi” ve “dünyanın yeniden dindarlaştığı” tezleri altında ithal ikameci biçimde toplanması yerine, çok katmanlı ve bağlamı dışlamayan bir analitik çerçeve içinde yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada bizim kullandığımız anlamda “sekülerleşme”, dinin kamusal alandan çekilmesi, inanç ve pratiklerin niceliksel gerilemesi ve Charles Taylor’ın asıl vurguladığı biçimiyle “inancın koşullarındaki dönüşüm” üzerinden kavramsallaştırılmakta ve kullanılmaktadır. Taylor’a göre modern bir toplumda belirleyici kırılma, Tanrı’ya inancın “aksiyomatik” ve toplumsal olarak neredeyse kaçınılmaz bir varsayım olmaktan çıkması ve buna karşılık inancın, inançsızlık ve farklı inanç biçimleriyle birlikte “alternatifler arasında bir seçenek” haline gelmesidir (Taylor, 2014). Bu çerçevede sekülerleşme, dindarlığın “yok olması”ndan ziyade, inancın meşruiyetinin ve sürekliliğinin artık kendiliğinden garanti olmadığı, inanan kişinin de inançsızlık ihtimaliyle aynı toplumsal dünyayı paylaştığı bir çoğulluk şartına atıfta bulunmaktadır. Bu dönüşümü analiz edebilmek için çalışma, Taylor’ın “içkin çerçeve” (immanent frame) kavramını teorik zemin olarak kullanmaktadır. Taylor içkin çerçeveyi, hem inançlı hem de inançsız aktörlerin aynı toplumsal-epistemik zeminde hareket ettiği, anlamlandırma rejimlerinin ağırlıklı olarak “bu-dünyevi” açıklama kalıpları içinde kurulduğu bir modernlik koşulu olarak analiz etmektedir. İçkin çerçeve, inancı zorunlu kılmayan, aynı zamanda inancı imkansızlaştırmayan, fakat her iki tutumu da aynı çerçevede “yaşanabilir seçenekler” biçiminde yapılandıran bir bağlamdır (Taylor, 2014, ss. 635-644). Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye bağlamında “dindarlığın ortadan kalktığı” bir sekülerleşme anlatısına değil bunun aksine inancın modernitenin içkin çerçevesi içinde yeniden kurulduğu ve siyasal davranışın bu yeni koşullar altında biçimlendiği bir analitik düzlem üzerinden ilerlemektedir (Taylor, 2014, s. 6).

1.1.5.1. Klasik Sekülerleşme Kuramı

Köken itibarıyla Latince “saeculum” kelimesinden türeyen sekülerleşme kavramı İngilizceden dilimize geçmiştir. Yunancadaki “aeon” kelimesinin Latince tercümesi olan bu kelime zaman ve mekan çağrışımlarını içeren bir anlama sahiptir. Zaman çağrışımı şimdiki ve hazır bulunuşu; mekan çağrışımı ise dünyada ve dünyevi oluşu anlatmaktadır (Kirman, 2010, s. 123). Klasik sekülerleşme teorisi, toplumların sanayileşme, kentleşme ve rasyonelleşme ile karakterize edilen modernleşme sürecinde ilerledikçe dinin etkisinin ve otoritesinin azaldığını öne sürer. Bu teori Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber gibi erken dönem sosyologların çalışmalarında belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve modernitenin doğası gereği dini inanç ve uygulamalarda bir düşüşe yol açtığını öne

sürmüşlerdir. Klasik bakış açısı genellikle, dünyanın geleneksel dini açıklamaları yerine akli ve bilimsel sorgulamayı vurgulayan Aydınlanma'nın daha geniş bağlamı içinde yer almaktadır. Klasik sekülerleşme teorisinin temel iddialarından biri, modernleşmenin sosyal kurumlarda bir farklılaşmaya yol açtığıdır. Toplumlar geliştikçe, dinin işlevleri siyaset, eğitim ve ekonomi gibi diğer toplumsal alanlardan ayrılır. Bu farklılaşma çok önemlidir çünkü dini otoriteden bağımsız olarak işleyen seküler kurumların kurulmasına olanak sağlar. Örneğin Wilson (2012), Batı toplumlarında kilise ve devletin birbirinden ayrılmasının sekülerleşmenin ayırt edici bir özelliği olduğunu ve dini kurumların yönetim ve kamu politikaları üzerindeki doğrudan etkisinin azalmasına yol açtığını savunmaktadır. Bu ayrılık genellikle, yönetimin dini dogmalardan ziyade rasyonel ilkelere dayandığı modern demokratik devletlerin gelişimi için gerekli bir koşul olarak görülmektedir. Ayrıca, klasik sekülerleşme teorisi, bilimsel rasyonalite ve teknolojik ilerlemelerin yükselişinin dini otoritenin gerilemesine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Toplumlar ampirik kanıtlara ve bilimsel akıl yürütmeye daha bağımlı hale geldikçe, doğa olaylarına yönelik geleneksel dini açıklamalar inandırıcılıklarını yitirmektedir. Inglehart'ın araştırması, toplumlar modernleştikçe bireylerin seküler değerlere dini inançlardan daha fazla öncelik verdiğini ve bunun da dini bağlılığın kademeli olarak erozyona uğramasına yol açtığını göstererek bu düşüncüyü desteklemektedir (Inglehart, 2021).

Klasik sekülerleşme teorisinin bir başka vurgusu da inancın bireyselleşmesi kavramıdır. Toplumlar modernleştikçe, bireylerin toplumsal dini uygulamalardan uzaklaşarak daha kişisel, bireyselleştirilmiş maneviyat biçimlerine yöneldiğine inanılmaktadır. Bu eğilim, kurumsal dini katılımın azalması ve geleneksel dini doktrinlerle uyumlu olan veya olmayan kişisel inanç sistemlerinin artması ile karakterize edilir. Finke (1992), çağdaş toplumda dini seçeneklerin çeşitlenmesinin bireylerin kendi inanç sistemlerini inşa etmelerine nasıl olanak tanıdığını ve bunun da genellikle organize dinlere bağlılığın azalmasına yol açtığını vurgulamaktadır. Bu bireyselleşme, genellikle geleneksel dini uygulamaların kolektif doğasıyla uyumsuz olarak görülen kişisel özerklik ve kendini ifade etmeye yönelik daha geniş bir toplumsal eğilimi yansıtmaktadır. Bununla birlikte, klasik sekülerleşme teorisi, özellikle dünyanın çeşitli bölgelerinde dinin yeniden canlanması ışığında önemli eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu teoriyi savunanlara göre örneğin Casanova, klasik modelin modern toplumlarda dini hareketlerin sürekliliğini

ve hatta yeniden canlanmasını açıklamakta başarısız olduğunu savunmaktadır (Burchardt vd., 2015). Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışı, köktendinciliğin büyümesi ve dinin kamusal yaşamda artan görünürlüğü, klasik sekülerleşme teorisyenleri tarafından ortaya konan doğrusal gerileme anlatısı sıkça eleştirilmektedir. Bununla birlikte klasik sekülerleşme tezi, öncelikle Batı toplumlarının tarihsel deneyimlerini yansıttığı için Avrupa merkezliği nedeniyle eleştirilmiştir. Eleştiriler sekülerleşme sürecinin farklı kültürel ve coğrafi bağlamlarda aynı olmadığını savunmaktadır. Örneğin, Batılı olmayan birçok toplumda din sosyal, siyasi ve ekonomik yaşamda merkezi bir rol oynamaya devam etmekte ve genellikle etkisini azaltmak yerine moderniteye uyum sağlamaktadır. Bu bakış açısı, kaçınılmaz sekülerleşme varsayımının, dini kimliklerin kültürel ve ulusal kimliklerle derinden iç içe geçmeye devam ettiği bağlamlarda geçerliliğini yitirmektedir (Göle, 2012; Kankindi, 2023).

Bu eleştirilerle birlikte klasik sekülerleşme karşısında genellikle modern toplumlarda dini ve seküler unsurların bir arada var olduğunu vurgulamayan ve sekülerleşmenin doğrusal bir süreç değil, çeşitli faktörlerin karmaşık bir etkileşimi olduğunu kabul eden yorumlar artmıştır. Örneğin, “çoğul sekülerlik” kavramı, farklı toplumların sekülerleşmeyi tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlardan etkilenecek farklı şekillerde deneyimlediğini öne sürmektedir (Burchardt vd., 2015). Bu yaklaşım, modern dünyada din ve toplum arasındaki ilişkinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, klasik sekülerleşme teorisi din ve modernite arasındaki ilişkiyi anlamak için temel bir çerçeve sunmaktadır. Toplumlar modernleştikçe, sosyal kurumların farklılaşması, bilimsel rasyonalitenin yükselişi ve inancın bireyselleşmesi nedeniyle dinin etkisinin azaldığını öne sürer. Ancak teori, özellikle Batı dışı bağlamlara uygulanabilirliği ve çağdaş toplumda dinin yeniden canlanmasını açıklamadaki başarısızlığı nedeniyle önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu nedenle, devam eden araştırmalar sekülerleşmenin karmaşıklıklarını keşfetmeye devam etmekte ve din ile modernite arasındaki dinamik etkileşimin daha incelikli bir şekilde anlaşılması ihtiyacını vurgulamaktadır.

1.1.5.2. De-sekülerleşme Teorisi ve Post-Seküler Perspektifler

De-sekülerleşme ve post-seküler perspektifler, sekülerleşme teorileri etrafında şekillenen söylemde önemli gelişmelere karşı çıkmakta ve modernleşmenin kaçınılmaz olarak dinin gerilemesine yol açtığı yönündeki klasik düşünceye karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar,

dinin yok olmak yerine, özellikle çağdaş gelişmelerle birlikte, çeşitli biçimlerde bir dönüşüm ve yeniden canlılık yaşadığını savunmaktadır. De-sekülerleşme, genellikle seküler yaklaşımın sınırlamalarına karşın, dinin kamusal yaşamdaki varlığını ve etkisini yeniden ortaya koyduğu süreci ifade etmektedir (Ertit, 2019). Caşanova (2007), modern toplumlarda dinin doğrusal olarak gerilediğini öne süren klasik sekülerleşme tezinin, dünyanın birçok yerinde gözlemlenen dini dirilişin karmaşık gerçeklerini açıklamakta başarısız olduğunu savunmaktadır. Bu canlanma, dini hareketlerin yükselişinde, inancın kamusal ifadelerinin yeniden ortaya çıkışında ve dinin siyasi ve sosyal alanlardaki artan rolünde görülebilir. Örneğin, çeşitli ülkelerde İslami hareketlerin yeniden canlanması ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Evanjelik Hristiyanlığın yükselişi, dinin modern bağlamlara nasıl uyum sağlayıp gelişebileceğini ve genellikle seküler kurumların bıraktığı boşlukları nasıl doldurabileceğini örneklemektedir.

Post-seküler perspektifler, çağdaş toplumların seküler ve dini unsurların bir arada var olmasıyla karakterize edildiğini öne sürerek de-sekülerleşme fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu bakış açısı, sekülerleşmenin inanç ortamını dönüştürmüş olsa da dini ortadan kaldırmadığını kabul etmektedir. Bunun yerine, din ve kamusal yaşam arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır. Jürgen Habermas gibi akademisyenler, çoğulcu toplumlarda ahlaki tartışmalara dini katkıların değerini kabul ederek, dini seslerin kamusal söyleme entegre edildiği post-seküler bir toplumu savunmuşlardır (Goodson, 2017). Bu entegrasyon, seküler ve dini arasındaki ikiliğe meydan okuyarak her ikisinin de bir arada var olabileceğini ve birbirlerini anlamlı şekillerde bilgilendirebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, post-seküler bakış açısı, çağdaş toplumlardaki dini ifadelerin çoğulluğunu tanımanın önemini vurgulamaktadır. Dinin kamusal yaşamdaki görünürlüğünün yalnızca geleneksel biçimlere bir dönüş olmaktan ziyade modern kimliklerin karmaşıklığını yansıtan yeni dini hareketlerin ve ifadelerin ortaya çıktığı da vurgulanmaktadır (Burchardt vd., 2015). Bu çoğulluk, bireylerin giderek çeşitlenen ve birbirine bağlanan toplumlarda inançlarını nasıl yönlendirdiklerini anlamak için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Çoklu sekülerliklerin kabul edilmesi, farklı kültürlerin sekülerleşme ve de-sekülerleşmeyi nasıl deneyimlediklerinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyarak daha önceki teorilere hakim olan Avrupa-merkezci anlatıların ötesine geçilmesine de imkan tanıdığı iddiasını taşımaktadır.

De-sekülerleşme ve post-seküler perspektiflerin sonuçları siyaset, sosyal hareketler ve kültürel ifadeler de dahil olmak üzere çeşitli alanlara yansımaktadır. Örneğin, dini tabanlı siyasi hareketlerin yükselişi, seküler yönetimin sosyal ve ahlaki meseleleri ele alma konusundaki algılanan başarısızlıklarına bir yanıt olarak görülebilmektedir. Bu durum, dini kimliklerin siyasi mobilizasyon ve sosyal uyumun merkezi haline geldiği çeşitli ülkelerde dini hareketlerin yeniden canlanmasında da görülmektedir (Roeland vd., 2011). Bu tür hareketler, sekülerleşmenin daha rasyonel ve ilerici bir topluma yol açtığı düşüncesine karşıt olarak dini bakış açısının siyasi alanı şekillendirmedeki süregelen önemini vurgulamaktadır.

Post-seküler yaklaşım, seküler ideolojilerin sıklıkla dini geleneklerden etkilendiğini ve bunun tersinin de geçerli olduğunu kabul ederek, seküler ve dini düşünce arasındaki benzerliklerin yakalanması gerektiğini de savunmaktadır. Bu etkileşim çeşitli konularda yenilikçi yaklaşımlara yol açabilir ve toplumların farklı inanç sistemlerini bir araya getirebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu karşılıklı etkileşimin kabulü, seküler ve dini arasındaki ikili karşıtlığa meydan okumakta ve her ikisinin de çağdaş söylemde birbirini besleyip zenginleştirebileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, de-sekülerleşme ve post-seküler perspektifler sekülerleşme teorilerinin anlaşılmasında önemli ilerlemeleri temsil etmektedir. Modern toplumlarda dinin direncini ve esnek yapısını vurgulayarak, klasik kaçınılmaz gerileme anlatısına karşı çıkmaktadır.

1.2. Siyasal Davranışın Kavramsallaştırılması ve Belirleyicileri

1.2.1. Siyasal Davranışın Kavramsallaştırılması

Siyasal davranış olgusu kavramsal olarak bir bireyin veya grubun siyasi nesnelere, konulara veya aktörlere yönelik olumlu veya olumsuz bir tepki verme, duruş sergileme yatkınlığı olarak tanımlanmaktadır. Siyasi tutumlar, bireylerin siyasi ortamı algılama ve ilişki kurma biçimlerine etki eden bir dizi inanç, değer ve duyguyu kapsamaktadır. Bunlar aile, eğitim, demografik değişkenler, kişisel tecrübeler, sosyalleşme süreçleri, kültürel bağlamlar ve tarihsel olaylar gibi çeşitli faktörler tarafından şekillendirilir (Akın, 2013; Nefes, 2017a; Sarıgil, 2013). Siyasal davranış kavramı aynı zamanda bireylerin siyasi sisteme yönelik eylem, tercih ve tutumlarını da tanımlayacak geniş bir anlama sahiptir. Oy kullanma, parti üyeliği, siyasi kampanyalara katılım, protesto gösterileri, STK faaliyetleri, imza kampanyaları ve çevrimiçi aktivizm gibi çeşitli tutumlarda etkili bir

işleve sahiptir (Dalton, 2008; Verba vd., 1995). Siyasal katılım, bu davranışların derecesi, yoğunluğu ve sürekliliğini yansıtan bir kavramdır. Siyasal katılımın yönü, şekli ve motivasyonları, toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve dini yapılarından etkilenir. Siyasal davranışlar ayrıca ideolojik yönelim, parti üyeliği ve belirli konu tercihleri gibi çeşitli boyutlarda kategorize edilebilir. Bu boyutlar hem bilişsel değerlendirmelerden hem de duygusal tepkilerden etkilenebildikleri için siyasi tutumların karmaşıklığını yansıtmaktadır. Örneğin, bir bireyin kadın haklarına yönelik tutumu, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ideolojik inançlarının yanı sıra kadın sorunlarıyla ilgili belirli politikalara veya olaylara verdiği duygusal tepkilerden de etkilenmektedir (Ergun, 2007). Genel anlamda ifade edilecek olursa siyasal davranışın, oy verme ve konuşmalara katılma gibi geniş katılımcı siyasi faaliyet biçimlerini kapsarken siyasal katılımın ise genellikle bu davranışların bir endeksi olarak ölçülmekte olduğu ifade edilmektedir (Driskell vd., 2008, s. 301). Bu çerçevede siyasal davranışın, düşük maliyetli sembolik eylemlerden daha yoğun ve örgütlü katılım biçimlerine uzanan geniş bir yelpaze olarak kavramsallaştırılmakta olduğu söylenebilmektedir.

Siyasal davranışların oluşumu genellikle ailelerde, eğitim kurumlarında ve akran gruplarında sosyalleşme süreçlerinin bir sonucudur. Bu sosyalleşme etkenleri, bireylerin siyasi inanç ve değerlerinin küçük yaşlardan itibaren şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan bazı araştırmalar eğitim ortamlarında farklı perspektiflere maruz kalmanın öğrenciler arasında daha açık fikirli siyasi tutumları teşvik edebileceğini göstermektedir (Nefes, 2017a). Tersine, siyasi kutuplaşmanın hakim olduğu ortamlar mevcut tutumları pekiştirebilir ve ayrışmaların derinleşmesine neden olabilmektedir (Kaya & Sunar, 2015). Bunun yanında siyasal davranışların sabit olmayan yapısı nedeniyle farklı sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamlarda değişebilmektedir. Seçimler, toplumsal hareketler ve krizler gibi olaylar, kamuoyu ve siyasi tutumlardaki değişimler için katalizör görevi görmektedir (Sallı, 2017). Örneğin son yıllarda çeşitli ülkelerde hız ve güç kazanan popülist siyasi hareketler bireylerin siyasi aidiyetlerini yeniden sorgulanmasına yol açabilmektedir. Oxendine'in (2015) çalışması modern ırkçı bağlamda siyasi aidiyet dönüşümünü göstermesi açısından oldukça iyi veriler sunmaktadır. Bu veriler bize bireylerin politik kararlarını sadece ideojik bağlamda değil aynı zamanda sosyal ve duygusal tehdit algısı çerçevesinde de aldıklarını göstermektedir. Örneğin sosyal dışlanma ya da dezavantajlı konuma düşme korkusu modern ırkçılık

eğilimleri için rasyonel bir temel sağlayabilmektedir. Ayrıca bireyler maruz kaldıkları siyasi dönüşümler karşısında ait oldukları sosyal grubun çıkarını korumaya meyilli olarak bir politik duruş da sergilemektedir (Oxendine, 2015, ss. 69-76).

Türkiye bağlamında ise siyasal davranış çeşitli faktörlerin yanında özellikle laiklik ve dini kimliğin karşılıklı etkileşiminden ve milliyetçiliğin tarihsel mirasından etkilenmektedir. Siyasal davranışlar, bireylerin siyasi nesnelere yönelik eğilimlerini yansıtan, sosyalleşme, ideoloji ve bağlamsal etkiler gibi çok sayıda faktör tarafından şekillendirilen karmaşık yapılardır. Siyasal katılım ise yalnızca biçimsel yollarına göre değil, hedef aldığı mesele veya amaç doğrultusunda da sınıflandırılmaktadır. Bu doğrultuda siyasal katılım eylemleri, genel ve spesifik konulara yönelik katılım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel katılım biçimleri, belirli bir politika ya da sorundan ziyade genel siyasal yapı, rejim ya da hükümet sistemi üzerinde etkide bulunmayı amaçlayan eylemleri kapsamaktadır. Örneğin, genel seçimlerde oy kullanmak, bir siyasal partiye üye olmak veya parti etkinliklerine katılmak bu kategoriye girer. Buna karşılık, daha spesifik konulara yönelik katılım, bireylerin belirli bir politika alanı ya da uygulama konusundaki taleplerini doğrudan dile getirmeyi amaçlayan eylemleri içermektedir. Örneğin yine bir çevre düzenlemesi hakkında dilekçe imzalamak ya da belirli bir eğitim reformunu protesto etmek bu tür katılım olarak değerlendirilebilir. Brady (1999), bu katılım biçimleri arasındaki ayrımın siyasal katılımın çok boyutlu yapısını anlamak açısından kritik olduğunu ve farklı motivasyonların siyasal eylem tercihlerinde belirleyici rol oynayabileceğini vurgulamaktadır (Brady, 1999, s. 742). Genel anlamıyla, siyasal katılım hem biçimsel hem de içeriksel düzeyde çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, yalnızca bireylerin siyasal süreçlere ne ölçüde katıldığı değil, aynı zamanda bu süreçleri hangi araçlarla ve hangi hedefler doğrultusunda etkilemeye çalıştığını göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada siyasal katılım ve siyasal davranış arasındaki benzerlikler ve ince nüanslara değinmek gerekmektedir.

1.2.1.1. Siyasal Davranış ve Siyasal Katılım: Benzerlikler ve Farklılıklar

Siyasal davranış ve siyasal katılım, literatürde birbiriyle bağlantılı ancak farklı iki kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Bu kavramların benzerliklerini ve farklılıklarını anlamak, bireylerin ve grupların siyasi süreçlere nasıl katıldıklarını analiz etmek için oldukça önemlidir. Çünkü hem siyasal davranış hem de siyasal katılım, siyasi sonuçları

önemli ölçüde etkilemektedir. Siyasal davranış her biri siyasal katılımın bir biçimi olan oy verme, kampanya yürütme lobicilik faaliyetlerini içeren geniş bir eylem alanını kapsamaktadır. Her iki kavram da bireylerin siyasi tercihlerini nasıl ifade ettiklerini ve siyasi sistemler üzerinde nasıl etki yarattıklarını yansıtmaktadır (Alford & Hibbing, 2004). Yine her iki olgu da sosyal değişim arzusu, toplum katılımı ve kişisel ya da kolektif çıkarların peşinde koşma gibi benzer motivasyonlarla yönlendirilir. Bireyler siyasi hedeflerine ulaşmanın bir yolu olarak siyasi davranışlarda (örn. aktivizm veya savunuculuk) bulunabilir ve bu da genellikle doğrudan siyasi katılıma (oy verme veya mitinglere katılma vb.) yol açmaktadır (Kim, 2021). Robinson ve arkadaşları (1999) siyasal katılımı beş temel kategoriye ayırarak bu çeşitliliği ortaya koymaktadır. İlk olarak, seçimsel davranışlar oy kullanma ve referandumlara katılım gibi temel, kurumsallaşmış eylemleri içermektedir. Kampanya ve örgütlenme faaliyetleri, siyasal partilerde gönüllü çalışma, bağış toplama ve sembolik destek gösterme gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Topluluk temelli eylemler, dilekçe imzalama, boykot ve yerel toplantılara katılım gibi daha yerel düzeyde katılım biçimlerini içermektedir. Protesto ve doğrudan eylemler, yürüyüş, miting, grev ve kamusal alan işgali gibi daha yüksek düzeyde siyasal müdahale içeren pratiklerdir. Son olarak, şiddet içeren siyasal eylemler, siyasal nedenlerle gerçekleştirilen fiziksel şiddet biçimlerini kapsamaktadır. Bu sınıflandırma, siyasal katılımın yalnızca seçimle sınırlı olmadığını, çok yönlü bir etkileşim alanı sunduğunu göstermektedir (Robinson vd., 1999, ss. 5-12).

Siyasal davranış ve katılım, sosyo-ekonomik statü, eğitim ve sosyal ağlar gibi benzer bağlamsal faktörlerden etkilenmektedir. Örneğin, daha yüksek eğitim ve sosyal sermaye düzeyine sahip bireylerin hem siyasi davranış hem de katılımında bulunma olasılığı daha yüksektir (Layman vd., 2024). Siyasal katılım aynı zamanda bireylerin siyasal sistemle doğrudan veya dolaylı etkileşime geçmesini ifade eden çok boyutlu bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu katılım, geniş bir eylem yelpazesinde gerçekleşebilir ve biçimsel-demokratik sistemler açısından vatandaşlık bilincinin, temsilin ve meşruiyetin temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilir. Literatürde siyasal katılım çoğunlukla seçimsel ve seçimsel olmayan olmak üzere iki temel kategori altında sınıflandırılır (Brady, 1999). Bu iki kategori ayrımından önce şunu belirtmek gerekmektedir: siyasal davranış, lobicilik, müzakere ve hatta siyasi tartışmalar gibi gayri resmi davranışlar da dahil olmak üzere politik alanla ilgili faaliyetlerin tümünü içeren geniş bir kavramdır.

Siyasi katılım kavramı ise özellikle oy verme, seçimlerde aday olma yahut partilerin düzenledikleri siyasi kampanyalara katılma gibi siyasi süreçlerdeki eylemleri kapsamaktadır (Eckstein vd., 2013). Siyasi katılım tipik olarak, seçimler veya savunuculuk grupları gibi yerleşik kanallar aracılığıyla siyasi sonuçları etkilemeye yönelik bilinçli bir niyeti içerir. Ancak siyasi davranış, siyasi dinamikleri etkileyen ancak belirli bir siyasi sonuca ulaşmayı hedeflemeyen gayri resmi veya kasıtsız eylemleri de içerebilmektedir (Wald, 2014). Çalışmalarda artan dini katılım düzeylerinin artan siyasal katılım düzeyleriyle ilişkili olduğunu göstermekte olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte kilise katılımının, aday olmak ya da yerel siyasette liderlik üstlenmek gibi daha talepkar siyasal katılım biçimleriyle sistematik biçimde ilişkili bulunmadığı da ortaya konulmaktadır (Driskell vd., 2008, ss. 295-296). Bu bulgular, dini katılımın özellikle oy verme ya da siyasal toplantılara katılma gibi görece düşük maliyetli katılım biçimlerini teşvik etmekte, buna karşılık yüksek maliyetli ve daha yoğun siyasal rollerin üstlenilmesinde sınırlı bir etkiye sahip olmakta olduğunu düşündürmektedir. Dini davranış ile siyasal davranış arasındaki ilişkinin, makro ve mikro düzeydeki inançlarla bağlantılı olmakta olduğu ifade edilmektedir. Makro dini inançların, geniş ve dünyevi kaygıları içeren inançlar biçiminde tanımlanmakta olduğu ve ulusal düzeyde siyasal katılımı anlamlı ölçüde ilişkili bulunduğu belirtilmektedir. Buna karşılık mikro dini inançların, bireysel ve kişisel kaygıları içeren, örneğin kişisel mali durum ya da ruhsal yaşam hakkında dua etmeye odaklanan inançlar olarak kavramsallaştırılmakta olduğu ve ulusal siyasal katılımı etkilememekte olduğu saptanmaktadır. Bu bulgunun, inancın kapsamının siyasal faaliyetin kapsamına uyum sağlamakta olduğunu göstermekte olduğu ifade edilmektedir (Driskell vd., 2008, ss. 309-310). Bu çerçevede, kamusal ve kolektif referanslara sahip makro inançların ulusal düzeyde siyasal katılımı daha güçlü biçimde yapılandırmakta olduğu, daha bireysel içerikli mikro inançların ise siyasal alana yönelimi daha sınırlı ölçüde şekillendirmekte olduğu ileri sürülebilmektedir.

Siyasi katılım genellikle seçmen katılım oranları veya siyasi kampanyalara katılan bireylerin sayısı gibi ölçülebilir metriklerle tespit edilmektedir. Bu bağlamda siyasal davranış, gayri resmi siyasi eylemlerin nüanslarını ve siyasi kültür üzerindeki etkilerini anlamak için niteliksel değerlendirmeler gerektirebilir (Popova & Negrov, 2019). Siyasal katılımın iki temel kategorisinden biri olan seçimsel katılım (electoral participation), bireylerin doğrudan seçim süreçlerine katılımını içeren faaliyetleri kapsar. Bu katılımın

en yaygın ve kolay ölçülebilir biçimi, oy kullanma davranışıdır. Ancak seçimsel katılım yalnızca oy verme eylemiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda bir siyasal kampanyaya gönüllü olarak katılmak, bir siyasal adaya veya partiye mali destekte bulunmak, seçim mitinglerine veya toplantılarına iştirak etmek gibi çeşitli siyasal etkileşim biçimlerini de içerir. Bu tür katılım, siyasal sistemin en kurumsallaşmış, rutin ve standartlaşmış etkileşim formlarından biridir ve genellikle anket verileriyle rahatlıkla ölçülebilir niteliktedir (Brady, 1999, s. 740,766). Seçimsel olmayan katılım (non-electoral participation) ise seçim dönemleriyle doğrudan bağlantılı olmayan fakat siyasal karar alma süreçlerini etkilemeyi amaçlayan eylemleri ifade etmektedir. Bu tür katılım biçimleri hem içeriği hem de yöntemleri açısından daha çeşitlidir ve konvansiyonel (geleneksel) ve standart olmayan (konvansiyonel dışı) katılım şeklinde iki alt kategoride değerlendirilmektedir. Konvansiyonel seçimsel olmayan katılım, dilekçe imzalama, kamu görevlileriyle doğrudan iletişim kurma, siyasal parti veya çıkar grubu üyeliği gibi kurumsal araçlarla gerçekleştirilen eylemleri içermektedir. Bu biçimlerde katılım, demokratik sistemin öngördüğü araçlar kullanılarak, hukuki çerçevede kalınarak gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık, standart olmayan katılım biçimleri ise protesto gösterilerine katılma, boykot düzenleme, sembolik işgaller, yolları kapatma, yasa dışı grevler ve bazı durumlarda şiddet içeren eylemleri içermektedir. Brady'ye (1999) göre bu tür eylemler genellikle, bireylerin konvansiyonel katılım yollarının etkisiz olduğunu düşündükleri durumlarda tercih edilmektedir. Siyasal katılım, yalnızca oy kullanma gibi kurumsal eylemlerle sınırlı olmayan, farklı yoğunluk ve risk düzeylerinde gerçekleşebilen çok boyutlu bir süreçtir. Özetle, siyasi davranış ve siyasi katılım ortak motivasyonları ve etkileri paylaşıırken, tanımları, kapsamaları ve analiz yöntemleri bakımından farklılık göstermektedir. Siyasi davranış, gayri resmi ve kasıtsız faaliyetler de dahil olmak üzere daha geniş bir eylem yelpazesini kapsarken, siyasi katılım özellikle siyasi süreçleri etkilemeyi amaçlayan resmi eylemlere odaklanmaktadır.

1.2.2. Siyasal Davranışın Belirlenmesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

1.2.2.1. Psikolojik Yaklaşım

Siyasal davranışların belirlenmesine yönelik yaklaşımlardan ilki psikolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerin siyasi konuları nasıl algıladıklarını ve bu konularla nasıl ilgilendiklerini şekillendiren bilişsel, duygusal ve sosyal faktörlere odaklanmaktadır

(Campbell vd., 1960). Psikolojik yaklaşım, siyasi inançların, tercihlerin ve davranışların oluşmasında psikolojik süreçlerin rolünü vurgular. Psikolojik yaklaşım, kişilik özellikleri, bilişsel tarzlar ve duygusal tepkiler gibi bireysel farklılıkların siyasi tutumları nasıl etkilediğinin incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlar (Kalender, 2000, s. 58; Küçükşen, 2012, s. 32). Örneğin, araştırmalar deneyime açıklık düzeyi yüksek olan bireylerin daha liberal siyasi görüşlere sahip olma eğiliminde olduğunu, vicdanlılık düzeyi yüksek olanların ise muhafazakarlığa meyilli olabileceğini göstermiştir (Robby, 2021; Taydaş vd., 2012). Bu yaklaşım, belirli demografik grupların neden farklı siyasi tercihler sergilediğini açıklamaya yardımcı olduğu için literatürde sıkça kullanılmaktadır. Çünkü psikolojik faktörler bireylerin siyasal sisteme ve siyasal süreçlere yönelik içsel tutumlarını, inançlarını ve öznel değerlendirmelerini kapsayan bir mahiyete sahiptir. Siyasal katılımın yalnızca dışsal etmenlerden değil aynı zamanda bireyin siyasal yaşama dair algı ve anlamlandırmaları üzerinden biçimlendiği yönündeki yaklaşım, literatürde yaygın biçimde kabul görmektedir (Emmons & Paloutzian, 2003, s. 378; Robinson vd., 1999). Bu bağlamda, psikolojik etmenler bireyin siyasal sistemle kurduğu öznel ilişki biçimini temsil eder ve bu ilişkinin gücü, siyasal katılım düzeyini doğrudan etkilemektedir. Bu faktörler arasında ilk olarak siyasal yeterlilik (political efficacy) kavramı öne çıkmaktadır. Siyasal yeterlilik, bireyin siyasal süreçleri anlama, yorumlama ve bu süreçlerde etkili olabileceğine dair inancını göstermektedir. Yüksek düzeyde yeterlilik hisseden bireylerin siyasal karar alma mekanizmalarına daha fazla dahil olma eğiliminde oldukları yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Reef & Knoke, 1999). Siyasal bilgi düzeyinde yeterlilik hem içsel hem de dışsal yeterlilik boyutlarını içerecek şekilde çok boyutlu olarak ele alınmakta ve bireyin siyasal sistem üzerindeki etkisi olduğuna dair inancı, katılım motivasyonunu doğrudan artırmaktadır. Bireylerin siyasal sisteme yönelik güven düzeyleri de siyasal katılım davranışlarını belirleyen önemli psikolojik etkenlerden biridir. Özellikle hükümete duyulan güvenin, vatandaşların siyasal sistemle etkileşim biçimleri üzerinde anlamlı etkiler doğurabildiği ifade edilmektedir. Güven düzeyi yüksek olan bireyler, siyasal süreçleri daha meşru ve etkili olarak algılayarak katılım yönünde daha istekli davranabilmektedir (Citrin & Muste, 1999). Bununla birlikte, bireylerin sahip oldukları siyasal bilgi düzeyi de siyasal katılımın önemli belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Siyasal sistem, kurumlar, kişiler ve politika süreçleri hakkında bilgi sahibi olan kişilerin hem siyasal süreçleri

anlama düzeylerinin hem de bu süreçlere aktif biçimde dahil olma eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Price, 1999). Siyasal bilgi, katılım davranışını kolaylaştıran ve düzenleyen bir kaynak işlevi görmektedir. Bu bağlamda bilgi düzeyi arttıkça katılımın niteliği ve kapsamı da genişlemektedir. Parti kimliği, siyasal katılımın özellikle partizan davranışlarla şekillendiği durumlarda öne çıkan bir başka psikolojik faktördür. Bireyin bir siyasal partiye duyduğu aidiyet duygusu, o parti lehine gerçekleştirdiği siyasal faaliyetleri (oy verme, bağış yapma, kampanyaya katılma vb.) doğrudan teşvik edebilmektedir. Güçlü parti bağlılığı, siyasal davranışlarda süreklilik ve yönelime istikrar kazandırır (Weisberg, 1999). Son olarak vatandaşlık görevi bilinci, siyasal katılımın normatif yönüne işaret etmektedir. Siyasal katılımı yalnızca bir hak olarak değil, aynı zamanda bir yurttaşlık sorumluluğu olarak gören bireyler, daha yüksek düzeyde katılım gösterme eğilimindedir. Bu tür bireylerde siyasal eylem, kişisel çıkarların ötesinde toplumsal sorumluluk ve demokratik yükümlülük bilinciyle bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, bireyin siyasal katılım davranışı yalnızca dışsal yapıların ve fırsatların değil, aynı zamanda bireysel düzeydeki psikolojik eğilimlerin de etkisiyle şekillenmektedir. Bu nedenle, siyasal katılımı anlamaya yönelik analizlerde psikolojik belirleyicilerin sistematik biçimde dikkate alınması önem taşımaktadır.

Bu noktada “Belirsiz Kimlik Teorisi”ne kısacık değinmek gerekmektedir. Bu teorî, grup kimliğinin insanların benlikleriyle ilgili belirsizlik duygularını azaltma yönündeki motivasyonlarını nasıl karşılamakta olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede dinlerin, varoluşun doğası gibi doğası gereği belirsiz olan sorulara açıklayıcı bir ideoloji ve bütüncül bir dünya görüşü sunarak belirsizliği azaltmakta olduğu ileri sürülmektedir (Hogg vd., 2009, s. 75). İnsanların belirsizlik yaşamakta oldukları durumlarda, özellikle benliklerine ilişkin belirsizlik hallerinde, gruplarla daha güçlü biçimde özdeşleşmekte oldukları ve dinin anlam ve amaç sağlayan, iyi bir yaşam için kural ve ilkeler belirleyen, her şeyi kapsayan güçlü bir ideolojik sistem olarak işlev görmektedir (Hogg vd., 2009, s. 76). Dinlerin, duygusal deneyimleri düzenleyebilmekte olduğu ve öfke, suçluluk, depresyon gibi sorunlu duygularla başa çıkmak için manevi gerekçeler ve yöntemler sunmakta olduğu belirtilmektedir. Din tarafından etiketlenmekte olan duyguların benzersiz olup olmadığı tartışmalı görülmekte, bazı yaklaşımlar bunların kutsal bağlamlarda hissedilmekte olan sıradan duygular olduğunu ileri sürmektedir

(Emmons & Paloutzian, 2003, s. 385). Kişilik psikolojisinin, dinin insan olmanın doğasında var olduğu varsayılan aşkınlıkla ilgilenmekte olması nedeniyle dinin çalışılması için doğal bir zemin sunduğu, dindarlığın ise çoğu zaman yüksek uyumluluk (agreeableness) ve sorumluluk (conscientiousness) ile ilişkilendirilmekte olduğu ifade edilmektedir (Emmons & Paloutzian, 2003, s. 391). Bu bulgular, dinin yalnızca bilişsel şemalar ve doktrinel çerçeveler üretmekle sınırlı kalmamakta olduğunu, aynı zamanda duygusal düzenleme ve kimlik inşası düzeylerinde de güçlü bir işlev üstlenmekte olduğunu göstermektedir. Böylelikle din, bireysel belirsizliğin azaltılması ile toplumsal aidiyet ve süreklilik duygusunun pekiştirilmesi arasında aracılık etmekte olan temel bir psikososyal mekanizma olarak kavramsallaştırılabilmektedir.

Psikolojik yaklaşım, bireylerin inançları ve davranışları tutarsız olduğunda rahatsızlık duyduklarını öne süren bilişsel uyumsuzluk teorilerini de içermektedir. Bu rahatsızlık, bireyler inançlarını eylemleriyle uyumlu hale getirmeye çalıştıkça tutum değişikliğine yol açabilir. Örneğin, seçmenler yeni bilgiler veya değişen sosyal normlar karşısında siyasi tutumlarını değiştirebilir ve böylece siyasi tutumların dinamik doğasını ortaya koyabilirler (Martinović & Verkuyten, 2014; Yadav & Fidalgo, 2021). Siyasal davranışlar genellikle etnik köken, din ve milliyet gibi sosyal kimliklerle iç içedir. Psikolojik yaklaşım, bu kimliklerin siyasi davranış ve tutumları nasıl etkilediğini vurgular. Örneğin, belirli bir dini veya etnik grupla güçlü bir şekilde özdeşleşen bireylerin, gruplarının çıkarlarına uygun siyasi partileri destekleme olasılığı daha yüksek olabilmektedir (Koralage vd., 2022; Nefes, 2021). Bu bakış açısı, siyasi tutumların şekillenmesinde sosyal bağlamın öneminin altını çizmektedir. Bununla birlikte duygular da katılım ve mobilizasyon noktasında işlevsel olduğu için siyasal davranışın belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Psikolojik yaklaşıma göre korku, öfke veya umut gibi duyguların siyasi davranış önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kriz zamanlarında, duygu yüklü söylemler bireyleri protestolar veya oy verme gibi siyasi faaliyetlere katılmaları için harekete geçirebilir (Williamson vd., 2022).

Psikolojik yaklaşıma yönelik çeşitli eleştiriler de mevcuttur. Bu eleştirilerden biri yaklaşımın daha geniş sosyal ve yapısal etkiler pahasına bireysel düzeydeki faktörlere odaklanma eğilimidir. Eleştiriye göre, bu bireyci bakış açısının ekonomik eşitsizlik veya kurumsal engeller gibi sistemik sorunların siyasi tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini gözden kaçırabileceğini savunmaktadır (Fleischmann vd., 2011; Hasanah & Purwanti,

2020). Psikolojik faktörlere öncelik veren bu yaklaşım, siyasi durumu şekillendiren kolektif dinamikleri hesaba katmakta başarısız olabilir. Bir diğer eleştiriye göre ise psikolojik yaklaşım bireysel biliş ve duyguları vurgularken, siyasi tutumları etkileyen bağlamsal faktörleri yeterince dikkate almayabilir. Örneğin, kültürel normlar, tarihsel miraslar ve siyasi kurumlar bireylerin siyasi inançlarını nasıl oluşturduklarını önemli ölçüde şekillendirebilir. Daha kapsamlı bir yaklaşımın psikolojik içgörülerini sosyolojik ve siyasi analizlerle bütünleştirmesi gerektiği savunulmaktadır (Goalwin, 2018; Nefes, 2017b). Eleştirilerin geldiği bir diğer nokta ise siyasal davranışın oluşumundaki çok faktörlülüğü psikolojik yaklaşımın göz ardı etmesidir. Psikolojik yaklaşım, her bir kategorideki değişkenleri ve farklılıkları göz ardı ederek bu tutumları ikili çerçevelere (örneğin liberal ve muhafazakar) kategorize ederek aşırı basitleştirme potansiyeline sahiptir. Bu basitleştirme, siyasi davranışın ardındaki motivasyonların yanlış anlaşılmasına yol açabilir (Bardakci & Mat, 2018; Goalwin, 2018). Ayrıca bu yaklaşım, araştırma tasarımı ve yorumlamasındaki önyargılara da açık olabilir. Örneğin, büyük ölçüde kendi bildirdikleri verilere dayanan çalışmalar, katılımcıların gerçek inançlarından ziyade daha kabul edilebilir olduğuna inandıkları cevapları verdikleri sosyal arzu edilebilirlik yanlılığından etkilenebilir. Bu durum siyasi tutumların ve bunların altında yatan psikolojik mekanizmaların anlaşılmasını çarpıtabilmektedir (Ayers & Hofstetter, 2008; Kong, 2002). Kısaca bu yaklaşım siyasal davranışların belirlenmesinde bireylerin siyasi inanç ve davranışlarını şekillendiren bilişsel, duygusal ve kimlikle ilgili faktörler hakkında önemli bir işlevselliğe sahiptir. Ancak bu işlevselliğinin yanında özellikle daha geniş sosyal ve bağlamsal etkilerin ihmal edilmesi gibi eleştirilere tabi tutulmaktadır. Bu eleştirilerin ortak noktası psikolojik içgörülerini sosyolojik ve siyasi analizlerle birleştiren daha bütüncül bir yaklaşımın, siyasi tutumların ve bunların siyasi davranış üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabileceği yönündedir.

1.2.2.2. Sosyolojik Yaklaşım

Siyasal davranış anlamaya yönelik kuramlardan bir diğeri olan sosyolojik yaklaşım, bireylerin siyasi tutum ve eylemlerini şekillendirmede sosyal yapıların, grup dinamiklerinin ve kültürel bağlamların rolünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal faktörlerin siyasi katılımı nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir bakış açısı sağlamakla birlikte bazı eleştiriler de almıştır. Sosyolojik yaklaşımın en güçlü yönlerinden biri, siyasi

davranışın gerçekleştiği sosyal bağlama odaklanmasıdır. Bu yaklaşım, bireylerin bir boşlukta hareket etmediğini, aksine siyasi tutum ve eylemlerinin aile, akranlar ve toplum normları gibi sosyal çevrelerinden etkilendiğini ve sosyal tabakalar, sosyal değişimler, sınıf, din, etnisite, cinsiyet ve yaş gibi demografik değişkenlerin siyasi davranış şekillendirmede oldukça önemli olduğunu kabul etmektedir (Karpas, 2009, s. 29; Lipset & Rokkan, 1967; Ropik & Qibtiyah, 2021). Durkheim'ın öncü çalışmasının (1912), dini ritüellerin toplumsal dayanışmayı ve grup bağlarını nasıl yaratmakta olduğunu vurguladığı belirtilmekte ve bu çerçevede dinin ibadet ve katılım gibi davranışsal yönlerinin öne çıkarılmakta olduğu görülmektedir (Driskell vd., 2008, s. 295). Bu bakış açısı, farklı demografik gruplar ve bölgelerdeki siyasi davranış farklılıklarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım ayrıca siyasi davranış şekillendirmede grup aidiyetlerinin ve kimliklerinin önemini vurgulamaktadır. Örneğin, etnik köken, din ve sosyal sınıf gibi faktörlerin siyasi tercihleri ve katılımı nasıl etkilediğini inceler (Causey vd., 2010). Bu yaklaşımda özellikle din siyasi kimliklerin oluşumunu kolaylaştıran, toplumsal güveni pekiştiren veya toplumsal ayrışmalara zemin hazırlayan bir etmen olarak değerlendirilmektedir. Dindarlık düzeyi, dini aidiyetler ve dinsel ritüellerin yoğunluğu, seçmenlerin parti tercihlerini ve ideolojik konumlarını belirleyebilmektedir (Norris & Inglehart, 2004). Grup dinamiklerini de göz önünde bulunduran yaklaşım, oy verme kalıpları ve toplumsal hareketler gibi kolektif davranışlar hakkında, yalnızca bireysel düzeydeki faktörlere odaklanıldığında görülemeyecek bir çerçeve sağlayabilmektedir.

Yapısal yaklaşımlar kapsamında sosyal bilimciler dini çatışmaları ve siyasi duruş belirlemeyi açıklarken büyük ölçüde yapısal değişikliklere odaklanmakta oldukları ifade edilmektedir. Farklılıkların artmasının, dindar gruplar içindeki muhafazakarları daha liberal üyelere kıyasla ayrıştırarak dini çatışmaların seyrini etkilediği belirtilmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 177). Sınıf ve ırkın kesişimine ilişkin analizlerde, dini toplulukların ırk ve çoğu zaman da sınıf temeli üzerinden yoğun biçimde ayrışmakta olduğunun kabul edilmesi gerektiği vurgulanmakta, tarihsel olarak dezavantajlı grupların, örneğin Siyahların, Latinlerin ve düşük gelirli Amerikalıların dini aidiyeti, aksi takdirde daha liberal olabilecek siyasi görüşleri bastıran bir dengeleyici unsur olarak kullanmakta olduklarının saptandığı belirtilmektedir (Perry, 2022, s. 96). Wuthnow'un yapısalçı çözümlemesinde ise dini çatışmaların, Vietnam Savaşı ve Watergate skandalı gibi tarihsel

olaylar ile eğitim devrimi ve “yeni sınıfın” yükselişi gibi yapısal ekonomik veya politik değişikliklerin yol açmakta olduğu dönüşümlerle birlikte, din, siyaset ve ahlak arasındaki sembolik sınırların yeniden yapılanmasıyla ilişkili olarak kavramsallaştırılmakta olduğu ifade edilmektedir (Billings & Scott, 1994, s. 177). Bu çerçevede, dinin yalnızca bireysel inanç alanında değil, toplumsal tabakalaşma, sınıf, ırk ve eğitim farklılıkları üzerinden işleyen güç ilişkilerinin merkezinde konumlanmakta olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla din, sosyolojik analizlerde hem bütünleştirici bir toplumsal sermaye kaynağı hem de eşitsizlikleri yeniden üreten bir sembolik sınırlar rejimi olarak ele alınabilmektedir. Bu ikili konumlanma, din ve siyaset ilişkisinin tek boyutlu açıklamalarla kavranamayacağını, yapısal ve kültürel boyutların birlikte dikkate alınması gerektiğini bize göstermektedir. Bu boyutlardan birisi de değerlerdir.

Sosyolojik yaklaşım ayrıca kültürel değerlerin ve inançların siyasi davranış üzerindeki etkisini de dikkate alır. Kültürel anlatıların ve ideolojilerin bireylerin siyasi meselelere ilişkin algılarını ve siyasi süreçlere katılımlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır (Nessel, 2021). Bu bakış açısı, küreselleşme veya sosyal değişimle ilgili olanlar gibi kültürel değişimlerin siyasi tutumları nasıl etkilediğini analiz etmede işlevsel bir rol oynamaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, araştırmacıların ekonomik değişimler veya demografik değişiklikler gibi sosyal dönüşümlere yanıt olarak siyasi tutumların nasıl geliştiğini gözlemlemelerine olanak tanır (Liebe vd., 2018). Bu tür analizler, belirli bir toplumda siyasi davranışların istikrar veya değişim hakkında iyi bir bakış açısı sunabilmektedir. Ancak yaklaşıma yönelik eleştiriler de mevcuttur. Sosyolojik yaklaşıma yönelik eleştirilerden biri, bireysel eylemlilik pahasına yapısal faktörlere aşırı vurgu yapmasıdır. Bazı çalışmalar sosyal yapılara çok fazla odaklanan yaklaşımın, bireysel karar alma ve kişisel motivasyonların siyasi davranışı şekillendirmedeki rolünü küçümseyebileceğini savunmaktadır (Rezeanu vd., 2017). Bu da insan eylemliliğinin karmaşıklığını göz ardı eden determinist bir görüşe yol açabilmektedir. Sosyolojik yaklaşım sosyal etkilere dair iyi bir bakış açısı sağlarken, siyasi davranışın psikolojik boyutlarını ihmal edebilir. Önyargılar, duygusal tepkiler ve kişilik özellikleri gibi faktörler siyasi tutum ve eylemleri önemli ölçüde etkileyebilmesine rağmen sosyolojik yaklaşım bu faktörleri atlayabilmektedir. Ayrıca sosyolojik yaklaşım, siyasi davranış üzerindeki sosyal etkilerin nüanslarını yakalamak için genellikle nitel yöntemlere dayanır. Bu yöntem içeriden bir bakış açısı sağlayabilirken, genelleştirilebilirlik ve

tekrarlanabilirlik açısından işlevsiz olabilmektedir. Sosyal faktörlerin niceliksel ölçümleri, sosyal etkileşimlerin ve kültürel bağlamların karmaşıklığını tam olarak anlaşılmasına neden olabilmektedir. Her ne kadar aile temelli tasarımlarda paylaşılan sosyal çevrenin bireyler üzerine etki ettiğine yönelik çalışmalar (Medland ve Hatemi, 2009) mevcut olsa da bu faktörler tek bileşenli olmaktan ziyade çeşitli etmenlerin karşılıklı etkileşimi üzerinden rol oynamaktadır. Sonuç olarak siyasi davranışın belirlenmesinde sosyolojik yaklaşım, bireylerin siyasi tutum ve eylemlerini şekillendiren sosyal ve kültürel faktörlere ilişkin analitik bir bakış açısı sunmaktadır. Sosyal bağlama, grup dinamiklerine ve kültürel etkilere yaptığı vurgu, siyasi davranışın anlaşılmasını bireyci yaklaşımların yapamayacağı şekilde geliştirir. Bununla birlikte, yapı üzerindeki potansiyel aşırı vurgusu, psikolojik faktörlerin ihmal edilmesi, ölçüm zorlukları ve önyargıları ile ilgili eleştiriler, siyasi davranışı anlamada hem sosyolojik hem de psikolojik boyutları dikkate alan daha kapsayıcı bir yaklaşımın gerekliliğini bize göstermektedir.

1.2.2.3. Rasyonel Tercih Kuramı

Rasyonel tercih teorisinin, din çalışmalarını sağlam mikro düzeyli temellere dayandırmayı amaçlamakta olduğu belirtilmektedir (Gill, 2001, s. 135). Bu yaklaşımın, rasyonel seçimin “maneviyatın irrasyonel dünyası” için uygun olmadığı yönündeki yaygın kanaatin aksine, dini davranışları açıklamak için mikroekonomik teorileri kullanmakta olduğu ifade edilmektedir (Gill, 2001, s. 119). Rasyonel tercih teorisi, bireylerin faydalarını maksimize etmek için çeşitli seçeneklerin maliyet ve faydalarının hesabı üzerinden karar verdiklerini öne süren ve literatürde oldukça çok başvurulan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerin net tercihleri olan ve kendi çıkarlarına uygun seçimler yapan rasyonel kişiler olduğunu varsaymaktadır. Yaklaşımın en güçlü yönlerinden biri, siyasi davranışı analiz etmek için açık ve sistematik bir çerçeve sunabilmesidir. Bireylerin rasyonel davrandığını varsayan bu yaklaşım, araştırmacıların bireylerin politika değişiklikleri veya seçim teşvikleri gibi farklı siyasi uyaranlara nasıl tepki vereceğini öngören modeller geliştirmesine imkan tanımaktadır (Hindmoor, 2008). Bu öngörülebilirlik özellikle oy verme davranışı, parti rekabeti ve kamuoyu dinamiklerinin anlaşılmasında ciddi oranda başvurulan bir yöntem olmasını sağlamaktadır. Rasyonel Tercih Kuramı, siyasi karar alma sürecinde bireysel

eylemliliğin rolünü vurgulamaktadır. Bireylerin tercihleri olduğunu ve mevcut seçeneklere ilişkin değerlendirmelerine dayanarak seçim yaptıklarını kabul etmektedir. Bireysel karar alma sürecine odaklanan bu yaklaşım, farklı bağlamlar ve demografik özelliklerdeki siyasi davranış farklılıklarını açıklamaya yardımcı olabilir. Ancak kurumlar ve yapılar ve bunların davranışları nasıl etkilediklerine yönelik büyük bir ilerleme kaydeden bu kuram örneğin özellikle değerlerin kökenini anlama noktasında yeteri kadar açıklayıcı değildir (Kanazawa, 2001).

Kuram, büyük ölçüde ekonomik ilkelerden yararlanmaktadır. Rasyonel tercihin kurumsal değişim teorilerine uygulanması, siyasi aktörlerin kurumsal çıkarlarını maksimize etme çabalarının, beklenmedik sonuçlara yol açabileceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla kuram siyasi davranışın analizinde kaynak tahsisi ve stratejik etkileşim bağlamlarıyla sık başvurulmuş bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve ekonomik faktörler ile oy verme biçimleri veya parti üyeliği gibi siyasi kararların hangi bağlamda etkileşim içinde olduklarının anlaşılması için iyi bir yol sunmaktadır. Siyasal davranış ekonomik bir çerçeveye oturtan kuram, kampanya finansmanı ve lobicilik gibi konulara ilişkin bir tahmin sağlayabilmektedir. Bu kuram sosyoloji, psikoloji ve kriminoloji gibi çeşitli disiplinlerde yaygın olarak uygulanmış ve teorik bir çerçeve olarak çok yönlülüğünü göstermiştir. Bu disiplinler arası uygulama, açıklayıcı gücünü artırmak için farklı alanlardan bakış açılarını bir arada sunması nedeniyle, siyasi davranışın daha geniş bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ancak kurama yönelik çeşitli eleştiriler başta çağdaş iktisadi kuramlar olmak üzere mevcuttur (Zafirovski, 2014).

Bu teoriye yönelik en önemli eleştirilerden biri, bireylerin tamamen rasyonel karar vericiler olduğu varsayımdır. Bazı çalışmalarda bu varsayımın gerçekçi olmadığını, çünkü insan davranışının genellikle bilişsel önyargılardan, duygulardan ve irrasyonel karar vermeye yol açabilecek sosyal baskılardan etkilendiğini savunmaktadır. Çünkü bireyler karar alırken rasyonel modelin iddia ettiği adımları takip etmek yerine irrasyonel olmayı da tercih edebilecek kadar öznedir (Ogu, 2013). Bu eleştiri, özellikle duyguların ve grup dinamiklerinin önemli bir rol oynadığı siyasi bağlamlarda, teorinin insan davranışının karmaşıklığını yakalamadaki sınırlılıklarını vurgulamaktadır. Teori ayrıca bireysel karar alma süreçlerine odaklanma eğiliminde olup, siyasi davranış etkileyen daha geniş sosyal ve kültürel bağlamları ihmal etmektedir. Bazı çalışmalar siyasi kararların genellikle sosyal normlar, kültürel değerler ve grup aidiyetleri tarafından

şekillendirildiğini ve kuramın bunları göz ardı edebileceğini savunmaktadır (Čizikienė & Urmanavičienė, 2018; Green & Shapiro, 1994). Bu sınırlama, özellikle kolektif kimliklerin önemli bir rol oynadığı çeşitli toplumlarda, siyasi davranışın eksik anlaşılmasına neden olduğu için eleştirilmektedir. Çünkü bireyler kimi zaman kararı minimize edebilecek kararları değer bağlamında alabilmektedir.

Kuram bireylerin nesnel olarak ölçülebilen iyi tanımlanmış tercihlere sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak, tercihler genellikle öznedir ve çeşitli faktörlerden etkilenir ve bu da onları ölçmeyi zorlaştırmaktadır (Leeson & Harris, 2018). Bu zorluk, bireysel tercihlerin akışkanlığını ve karmaşıklığını hesaba katamayabileceğinden dolayı kuramın siyasi davranışı doğru bir şekilde tahmin etmedeki geçerliliği hakkında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kuram siyasi davranışın birincil bileşeni olarak kişisel çıkarı odaklanması nedeniyle sıklıkla eleştirilmektedir. Eleştirilere göre bu bakış açısı özgeciliğin, vatandaşlık görevinin ve kolektif eylemin siyasi kararları şekillendirmedeki rolünü göz ardı etmektedir (Lewis & Petersen, 2023). Örneğin, bireyler siyasi faaliyetlere katılabilir ya da yalnızca kişisel çıkarları için değil, aynı zamanda topluluklarına ya da toplumlarına karşı sorumluluk duygusuyla oy kullanabilmektedir. Rasyonel Seçim Teorisi, karar alma süreçlerini anlamak için sistematik bir çerçeve sunarak siyasi davranışa ilişkin iyi bir analiz imkanı tanımaktadır. Teorinin açıklığı, bireysel eylemliliğe odaklanması, ekonomik ilkeleri entegre etmesi ve disiplinler arası uygulanabilirliği olması kuramın tercih edilmesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında hatasız rasyonellik varsayımları, sosyal ve kültürel faktörlerin ihmal edilmesi, tercihlerin ölçülmesindeki zorluklar ve kişisel çıkarı aşırı vurgu yapılmasına ilişkin eleştiriler, siyasi davranışı anlamada hem rasyonel hem de irrasyonel etmenleri dahil edebilecek geniş kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini göstermektedir.

1.2.2.4. Aidiyet-İnanç-Davranış Modeli

Siyasal davranışın belirlenmesine yönelik yaklaşımlarda mekan bağlamı oldukça önemli bir faktördür. Örneğin ABD gibi çok etnili ve göç temelli bir ülkede din ve siyasal davranış arasındaki ilişkiyi anlamamanın en iyi yolu ait olma, inanma ve davranma arasındaki etkileşimin inceleneceği hibrit bir yöntemdir. ABD'deki en büyük üç dini gelenek için -Evanjelik, ana akım Protestanlık ve Katoliklik -dinin bu üç bileşeninin- ait olma, inanma ve davranma- etkileşimi, taraftarların siyasi seçimleri ve davranışları için

bir açıklama sunmaktadır. Her üç gelenek içinde de modern dünyadaki gelişmelere ve olumsuzluklara karşı tetikte olan gelenekçiler ve inanç ve davranışlarını moderniteyle uyumlu bir hale getirmeye çalışan modernistler yer almaktadır. Diğer üyeleri oluşturan merkezçiler ise inanç ve uygulamalara karşı hassasiyet gösterirken gelenekçiler kadar katı değildir. Son olarak her geleneğin ait olduğu iddiasına rağmen inanç geleneklerine çok az önem veren nominal üyeleri vardır. Bu üyeler nadiren siyasi olarak gelenek normlarına göre davranmakta ve daha çok dini bağlılığı olmayan nüfusa benzemektedir (Smidt vd., 2010, ss. 8-9). Dolayısıyla din, “başkalarının teoloji ya da inanç sistemi olarak adlandırdığı şey de dahil olmak üzere, bir dini gelenekle ilişkili temel inançları, fikirleri, etik kodları ve sembolleri” bünyesinde barındırmaktadır (Wald & Calhoun-Brown, 2007, s. 26). Bu inançların sosyal sonuçları vardır, zira “insanlar siyasi, ekonomik ve sosyal olarak nihai inançlarına göre hareket ederler”, zira “değerleri, adetleri ve eylemleri... varlıklarının merkezinde tuttıkları tanrı ya da tanrıların bir sonucudur” (Swierenga, 1990, s. 154). Etno-dinsel analizi savunanlar, dini grup dürtülerinin nasıl siyasi dürtülere dönüştüğünü açıklamak için üç farklı analiz öne sürmüşlerdir. Bunlardan ilki “referans grubu” teorisidir. Hays (1959) bu yaklaşıma grup hegemonik hedeflerine yönelik bir iyileştirme ekleyerek yaklaşımına “siyasetin toplumsal analizi” adını vermiştir. Buna göre etno-dinsel gruplar kültürel pratik alanlarını genişletebilmek için veya kendilerini saldırılardan korumak için siyasi araçları kullanmaktadırlar. Bu sosyal yaklaşım yine farklı yaşam tarzlarının kaynakları sorununu gündeme getirmiştir. Eper gruplar tarihi düşmanlıklar ve çatışan kültürel gelenekler nedeniyle çatışıyorsa bunun nedeni dini kökenlerin farklı olmasıdır sonucuna varılmaktadır. Bu da “kültürel ve politik alt grupların temeli dil, gelenek veya mirastan ziyade teolojidir” şeklinde üçüncü bir analize yol açmıştır. Bu nedenle siyasi tercihler, Tanrı, insan doğası, aile ve hükümet hakkındaki inançlardan türetilmiştir. Vatandaşlar değer sistemleri aileleri, arkadaşları ve cemaatleri tarafından “kutsallaştırılmış yansıtıcı varlıklar” olarak yorumlanmıştır (akt. Swierenga, 2010, s. 73). Washington'da ve eyalet meclislerinde ekonomik menfaatler ve lütuflar üzerine yapılan savaşlar yerine, etnik-dini gruplar alkol yasağı, köleliğin kaldırılması, Pazar günleri kapanma yasaları, kilise okullarının finansmanı, devlet okullarında yabancı dil ve İncil kullanımı, Katolik karşıtı yerliler ve yabancılara oy hakkı, cinsel uygunluk ve idam cezası ve bir dizi daha küçük hacli seferleri üzerine yapılan savaşları vurguladılar. Bu ahlaki meseleler, cüzdan çıkarlarından ziyade, 19. yüzyıl seçmenlerini

harekete geçirdi ve günün büyük siyasi çatışmalarını hızlandırdı. Asimile olmaktansa, etnik-dini gruplar nesiller boyunca geleneklerine, inançlarına ve kimliklerine bağlı kalmış ve kamu politikaları konusunda sandık başında çatıştıkça, değerleri ve tutumları değişen tarihsel koşullara bağlı olarak sertleşmiş, yeniden şekillenmiş veya yumuşamıştır (Swierenga, 2010, s. 72). Etno-dinsel tez bir anlamda dikkatleri ulusal meselelerden yerel meselelere ve elitlerden tabandaki seçmen davranışlarına yöneltti. Daha derin bir düzeyle, oy verme tercihlerinde önemli bir bağımsız değişken olarak sınıf çatışması yerine dini kültürü ikame etti (Swierenga, 2010, s. 72). Seçimlerin oylama analizi incelendiğinde bölge başına Katolik seçmenlerin yüzdesi ile Demokrat Parti'nin aday Stephen Douglas oyları arasındaki korelasyon net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Katolik olmayanların yüzdesi ile Abraham Lincoln oyları arasındaki korelasyon oldukça nettir. Etnik köken, meslek ve ekonomik etmenler çıkarıldığında bile din, Cumhuriyetçi ve Demokrat oy oranları arasındaki farklılığın yüzde 80'inden fazlasını açıklamaktadır (Kremm, 1977, s. 81; Swierenga, 2010, s. 81). Aynı şekilde Cumhuriyetçi Parti'nin 1850'lerde Pittsburgh'daki yükselişi yine din temelli karşıtlıklar üzerinden olmuştur. Bölgede yerli Protestanlar arasında yükselen Katolik karşıtlığı Cumhuriyetçilerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Özellikle 1848 ile 1861 yılları arasında oy verme davranışını ekonomik etmenlerden ziyade genellikle sosyal, etnik ve dini etmenler belirlemiştir (Holt, 1969'dan akt. Swierenga, 2010, s. 81). 1940'larda yapılan araştırmalarda dini grupların çatışmasına neden olan siyasal farklılıklara dair önemli veriler mevcuttur. Örneğin Protestanlar ile Katolikler ve Yahudiler arasındaki çatışmaların temelinde din temelli siyasal farklılıklar olduğunu öne süren çalışmalar mevcuttur (Berelson vd., 1954; Smidt vd., 2010).

İki partili bir sistem ve büyük dini çeşitlilik göz önüne alındığında belirli dini grupların etkin bir rol kazanmak için kendi düşüncelerine yakın müttefikler araması anlaşılabilir. 19. yüzyıl boyunca, "pietistler" (öncelikle Whig ve Cumhuriyetçi) koalisyonu, daha sonra İç Savaş'ın bir sonucu olarak güneyli beyaz Protestanların da katıldığı "litürjiker" (öncelikle Demokrat) ittifakıyla karşı karşıya gelmiştir (Kleppner, 1979). 20. Yüzyılda ise bu ittifaklar yeniden örgütlenmiş ancak etno-dinsel bağlılıklar etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Ana akım Protestanlar Cumhuriyetçi Parti'nin liderliğini ve en sadık seçmenlerini sağlarken, Katolikler, Yahudiler, siyah Protestanlar ve diğer dini azınlıklar -güneyli Evanjelistler gibi dış gruplar da dahil olmak üzere- Demokrat Parti'nin temelini

oluşturmuştur (Smidt vd., 2010, s. 6). Bu örnekler, siyasal davranışın yalnızca bireysel çıkarlar veya ekonomik faktörlerle değil, dini ve sosyal kimliklerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Siyasal davranışın belirlenimi, bireylerin ait oldukları dinsel, etnik ve kültürel grupların etkisiyle şekillenmektedir. Bu durum, siyasal davranışı açıklamada sosyolojik yaklaşımın temel varsayımını, yani bireyin toplumsal çevresinin belirleyiciliğini doğrulamaktadır. Tarihsel olarak din temelli toplumsal ayrışmalar, partiler arası hizalanmayı ve uzun süreli siyasal yönelimleri belirlemiştir. Dolayısıyla siyasal davranış, bireysel rasyonellikten çok, grup aidiyetleri ve kolektif kimlikler çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

1.2.2.5. Teolojik Yeniden Yapılanma – Kültür Savaşları

Bu popüler anlatım modeli temelde “Tanrı’nın savaşçıları” ve hümanizmin savunucuları arasında yaşanan “kültür savaşları” olarak tasvir edilmektedir (McTague & Layman, 2010, s. 332). Ancak din ve siyasal davranış arasındaki ilişki görüldüğünden daha komplike bir yapıya sahiptir. Üstelik bu yapı zaman ve coğrafya faktörlerine bağlı olarak farklı görünümler kazanabilmektedir. Bu nedenle tartışılması gereken konu dinin siyasal davranışlar açısından öneminden ziyade dinin bu davranışları nasıl, neden, ne zaman ve ne derecede etkilediğini belirlemektir. Gelenekçiler ve modernistleri karşı karşıya getiren bu kültür savaşları aslındaki ahlaki felsefelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Dini açıdan muhafazakar tarafta yer alanlar ahlaki otoritenin aşkın ve sabit kaynaklarına bağlıyken, dini ilericiler ve sekülerler bu otoritenin bireysel yargılara, tarihsel bağlama ve insani ilerlemeye göre tanımlandığı daha akışkan bir anlayışa yönelmektedir. Bu farklılıklar somut anlamda düşünüldüğünde Cumhuriyetçi Partiyi dini muhafazakarlar için doğal bir varış noktası haline getirmiştir. Aynı şekilde dini ilericiler ve sekülerler için de doğal varış noktası Demokrat Parti olmuştur (Hunter, 1991). Wuthnow ve Hunter’ın kültür savaşları formülasyonu teolojik gelişmelere, özellikle de karşıt dünya görüşlerinin ortaya çıkışına dayanmaktadır. Yaklaşımda birbirlerine rakip alternatif inanç sistemleri, farklı dini uygulamalar ve rakip dini hareketlere bağlılık ile karakterize edilmiştir. Aslında, bu rakip güçlerin tanımlanması muhtemelen yeniden yapılandırma perspektifinin en değerli anlayışını oluşturmaktadır (Smidt vd., 2010, s. 7). Son 30 yılda seçmenler arasında kültürel meselelerdeki farkındalığın arttığını belirten Layman’a (2001) göre bu farkındalık hâlâ ekonomik meseleler seviyesinde değildir. Yine kültürel

meselelerde parti farklarına ilişkin farkındalık bireysel faktörlere bağılı olarak değişmektedir. Bazı seçmenler kürtaj, eşcinsel hakları ve diğerkültürel meseleleri diğerkilerinden daha fazla önemsiyor ve bazı vatandaşların diğerkilerine göre tarafların kültürel konulardaki tutumlarının farkında olma ihtimalleri yüksektir. McTague ve Layman'a (2009) göre dini gelenekçiliğın oy verme kararları ve parti bağları üzerindeki etkisi, bireylerin kültürel meseleleri dikkat çekici bulmaları ve bunlardaki parti farklılıklarının farkında olmaları halinde en yüksek düzeyde çıkmaktadır. Bolce ve Maio (1999) kişilerin kendi kültürler eğilimlerinden farklı eğilimlere sahip olan gruplara karşı olumsuz düşüncelere sahip olduğunu ve bu gruplardan kaynaklanan tehdit algılarının siyasi düşüncelerini belirlemede oldukça etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çalışmalarında Hristiyan radikal dindarlara yönelik olumsuz değerlendirmelerin Amerikan toplumunda, özellikle de liberal, daha seküler ve daha iyi eğitilmiş unsurlar arasında yaygın olduğunu ve radikal dindarlara yönelik bu olumsuz tavrın Demokrat Parti ve adaylarına verilen destekle önemli ölçüde bağlantılı olduğunu göstermektedir. Campbell (2006) ise, sekülerlerin siyasi ve sosyal etki tehdidinin Evanjelikleri Cumhuriyetçilere oy vermeye motive ettiğini ortaya koymakta ve Evanjelik Cumhuriyetçiliğın sekülerlerin en yaygın olduğu bölgelerde en yüksek olduğunu göstermektedir (akt. McTague ve Layman, 2009: 353). Bu bulgular, siyasal davranışın belirlenmesinin sadece ideolojik ya da ekonomik çıkarlarla değil aynı zamanda bireylerin kültürel kimlikleri, dini aidiyetleri ve tehdit algılarıyla da şekillendiğini göstermektedir. Dini ve seküler gruplar arasındaki karşılıklı algılar, bireylerin siyasal yönelimlerini belirleyen önemli bir psiko-sosyal dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, siyasal davranışın tek boyutlu bir olgu olmaktan ziyade çok katmanlı bir toplumsal, kültürel ve bilişsel süreç sonucunda oluştuğunu göstermektedir. Dolayısıyla siyasal davranışın açıklanmasında bireysel tercihler kadar, sosyo-kültürel bağlam ve grup kimlikleri de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, siyasal davranışın doğasını anlamak için onun temel belirleyicilerinin sistematik biçimde incelenmesi gerekmektedir.

1.2.3. Siyasal Davranışın Belirleyicileri

Siyasal davranış, bireylerin siyasal sistem içindeki kararlarını ve eylemlerini kapsayan karmaşık bir süreç olup dini inançlar dahil olmak üzere sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilenmektedir (Alvarez & Nagler, 1995, s. 714). Siyasal davranış

üzerine gerçekleştirilen çalışmalar siyasal katılımı tek boyutlu bir kavram olmaktan ziyade, farklı türleri ve boyutları olan karmaşık bir yapı olarak ele almaktadır. Bu farklılıklar, katılımın amacına, biçimine ve siyasal sistemle olan ilişkisine göre ortaya çıkmaktadır (Brady, 1999, s. 742). Siyasal katılım üzerinde etkili olduğu kabul edilmekte olan demografik değişkenler arasında yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir gibi sosyoekonomik statü ölçümleri bulunmaktadır ve bu faktörlerin genellikle siyasal katılımı pozitif yönde ilişkilendirilmekte olduğu belirtilmektedir (Driskell vd., 2008, ss. 299-306). Bu çerçevede bu değişkenlerin, bireylerin siyasal süreçlere dahil olabilmeleri için gerekli bilişsel, zamansal ve mali kaynakların dağılımını yansıtmakta olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla siyasal davranış analizi yapılırken, dini değişkenlerin yanı sıra bu demografik ve sosyo-ekonomik göstergelerin de sistematik biçimde dikkate alınmasının zorunlu olduğu ifade edilebilmektedir.

Demografik ve sosyokültürel faktörlerin siyasi davranış üzerindeki etkisi, bireylerin siyasi süreçlerle nasıl ilişki kurduğunu, siyasi tutumlarını nasıl şekillendirdiğini ve sivil hayata nasıl katıldığını şekillendiren çeşitli etmenlerden oluşmaktadır. Bu etmenler, farklı toplumlarda siyasal davranışın anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken ve sosyo-ekonomik statü gibi demografik faktörler siyasi davranışı önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin Alesina ve Giuliano'nun (2011) çalışması siyasi katılımı aile bağlarının önemini altını çizmekte ve demografik özelliklerin kişilerin siyasi süreçlere katılımında çok önemli faktörler olduğunu bizlere göstermektedir. Yine yaş faktörü düşünüldüğünde, daha genç bireyler, daha yaşlı kuşaklara kıyasla farklı siyasi davranışlar göstermekte, bu davranışların genellikle kendilerine özgü sosyalleşme deneyimlerinden ve yetiştirme yıllarındaki siyasi iklimden etkilendiğini bizlere göstermektedir. Benzer şekilde cinsiyet de siyasi davranışın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan çalışmalar, kadınların siyasete katılım düzeylerinin ve siyasi katılım türlerinin erkeklerden farklı olduğunu göstermiştir. Lowndes (2004) sosyal sermayenin cinsiyetler arasında nasıl farklılık gösterebileceğini ve yerel yönetimlerde siyasi katılım şekillerini nasıl etkileyebileceğini çalışmada göstermektedir. Kadınlar, sosyo-kültürel normlar ve beklentilerden kaynaklanan katılım engelleriyle karşılaşabilmekte ve bu durum da siyasi katılımı ve temsillerini etkileyebilmektedir. Bir diğer etmen olan ırk ve etnik köken, siyasi davranış belirlemede eşit derecede önemlidir. Etnik azınlıklar genellikle sosyal kimliklerinden ve tarihsel bağlarından

etkilenen farklı siyasi davranışlar göstermek eğilimindedir. Wright ve Zhu'nun ABD Kongresi'ndeki etnik azınlık adaylarının temsili üzerine yaptığı çalışma, demografik faktörlerin siyasi temsil ve katılımı şekillendirmedeki önemini altını çizmektedir (Wright & Zhu, 2020). Bu dinamikler, farklı ırksal ve etnik gruplar arasında farklı düzeylerde siyasi seferberliğe ve katılıma yol açarak bir toplumdaki genel siyasi davranışı etkileyebilir.

1.2.3.1. Demografik ve Sosyo-Kültürel Etmenler

Sosyo-kültürel etmenler bireylerin siyasi davranışlarını şekillendiren inançları, değerleri, normları ve sosyal ağları kapsar. Bu ağlar sosyal sermaye olarak da düşünülebilir. Lake ve Huckfeldt (1998), sosyal sermaye ve sosyal ağların siyasi katılımındaki rolünü vurgulayarak, kişiler arası ilişkilerin siyasi bilginin iletişimi ve aktarımı için kritik öneme sahip olduğunun altını çizmektedir. Ona göre güçlü sosyal ağlar içinde yer alan bireylerin siyasi faaliyetlere katılma olasılığı daha yüksektir. Nitekim bu ağlar katılım için gerekli bilgi ve kaynaklara erişimi kolaylaştırır. Bourdieu'nun da (2010) tartıştığı gibi kültürel sermaye de siyasi davranışın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, siyasi süreçler hakkında bilgi ve sivil katılıma aşinalık gibi daha yüksek düzeyde kültürel sermayeye sahip bireylerin siyasete katılma olasılığı daha yüksektir. Bu ilişki, sosyal sermaye ve kültürel sermayenin nesiller boyunca siyasi katılımı etkilemek için nasıl etkileşime girdiği yapılan araştırmalarda görülmektedir (Brady vd., 2014). Genelde öznenin içinde yaşadığı özgün sosyal şartlar habitus aracılığıyla içselleştirilerek zihinsel yapılara yani algı, eylem ve düşünceler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçaoğlu, 2020, s. 25). Kişilerin siyasi katılım süreçleri aynı zamanda bireylerin içinde bulunduğu sosyal çevre ve siyasal sistemin yapısal özellikleri tarafından da belirlenmektedir. Siyasal katılımın toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmesi bu sürecin sosyal etkileşim ağları ve kurumsal bağlam tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim literatürde bireyin sosyal ilişkiler ağı, mensubu olduğu gruplar ve maruz kaldığı kurumsal yapıların siyasal katılım üzerinde doğrudan etkili olduğu vurgulanmaktadır (Brady, 1999; Robinson vd., 1999). Bu çerçevede sosyal gruplar ve sosyal ağlar, bireyin siyasal bilgiye erişimini, tutumlarının oluşumunu ve katılım yönünde mobilize edilmesini kolaylaştıran önemli etmenler arasındadır. Bireyin içinde bulunduğu grup ilişkileri -örneğin üniversite, işyeri, dini cemaat veya hemşehri dernekleri gibi yapılar- siyasal farkındalığın oluşumuna

katkı sunmakta ve bireyleri çeşitli siyasal etkinliklere yönlendirebilmektedir. Siyasal bilince ilişkin birçok ölçek, örneklemi bu tür sosyal gruplar üzerinden oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda sosyal bağlamın katılım üzerindeki etkisini bize göstermektedir. Çalışmalarda örgütsel aktivite yalnızca bir bilgi kaynağı olarak değil aynı zamanda doğrudan bir siyasal katılım biçimi olarak da değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, sosyal ve yapısal faktörlerin yalnızca aracılık değil, aynı zamanda başlı başına bir katılım dinamiği olduğunu göstermektedir (Brady, 1999; Robinson vd., 1999). Benzer şekilde siyasi değer ve normların aile ve topluluk ağları aracılığıyla aktarılması, bireylerin siyasi katılım istek ve kabiliyetlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Örneğin, sivil katılım ve siyasi katılımı ile ilgili toplumsal normlar kültürler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı toplumlarda siyasi katılım bir vatandaşlık görevi olarak görülürken, diğerlerinde daha az önemli olarak görülebilmektedir. Bu kültürel çerçeveleme, bireylerin siyasi süreçteki rollerine ilişkin algılarını ve katılım motivasyonlarını şekillendirmektedir.

Demografik ve sosyokültürel faktörler arasındaki etkileşim, siyasi davranışın karmaşık bir yönünün altını çizmektedir. Irk, cinsiyet ve sosyo-ekonomik statünün kesişimselliği, siyasi davranışı belirlemede oldukça önemli bir kesişim noktasıdır. Örneğin İngiltere’de gençlerin siyasetten kopmalarının, sosyal ağları ve içinde bulundukları siyasi iklim de dahil olmak üzere sosyokültürel bağlamlarından nasıl etkilendiğini vurgulayan çalışma (Henn vd., 2007) bize demografik faktörlerin, bireylerin deneyim ve davranışlarını şekillendiren sosyo-kültürel ortamlardan ayrı olarak anlaşılamayacağını göstermektedir. Ayrıca yine sosyal sermayenin siyasi katılımı teşvik etmedeki rolü de demografik özelliklerden etkilenmektedir. Andrews'in (2008) kentsel alanlarda sivil katılım üzerine yaptığı çalışma, dernek yaşamının sosyal sermaye ile pozitif ilişkili olduğunu ve bunun da siyasi katılımı artırdığını göstermektedir. Bu ilişki, demografik faktörlerin siyasi davranışı etkilemek için sosyo-kültürel bağlamlarla nasıl etkili olduğunun altını çizmektedir. Yapılan çalışmalar özellikle yaş, eğitim, gelir ve cinsiyet gibi faktörlerin sıklıkla siyasal katılım ve onunla ilişkili tutumlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Citrin & Muste, 1999; Price, 1999; Reef & Knoke, 1999; Robinson vd., 1999; Weisberg, 1999). Eğitim düzeyi, bireylerin siyasal süreçlere katılımını artıran en önemli belirleyicilerden biri olarak kabul edilmektedir. Daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin genellikle daha fazla siyasal bilgiye (Price, 1999, s. 604), daha yüksek düzeyde

siyasal yeterlilik algısına (Reef & Knoke, 1999, s. 420) ve daha çeşitli siyasal katılım biçimlerine sahip oldukları belirtilmektedir. Eğitim, yalnızca bilgiye erişim açısından değil, aynı zamanda siyasal etkinliğe olan inancı ve katılım motivasyonunu da güçlendirmektedir. Yine yaş değişkeni siyasal katılımı etkili bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle oy kullanma gibi standart ve kurumsallaşmış katılım biçimlerinde yaşın anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Yaş ilerledikçe bireylerin oy verme eğilimlerinin arttığı, siyasal sistemle daha fazla etkileşim kurdukları yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Brady, 1999). Bu durum hem siyasal bağlılık hem de alışkanlık etkisiyle açıklanabilir. Benzer şekilde bireylerin gelir düzeyi de siyasal katılımın belirlenmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir düzeyinin artmasıyla birlikte siyasal katılım düzeylerinin ve ilişkili tutumların da olumlu yönde değiştiği, çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Brady, 1999; Price, 1999; Weisberg, 1999). Gelir, bireyin siyasal kaynaklara erişimi, zaman ayırabilme kapasitesi ve siyasal sonuçlar üzerindeki etki algısıyla doğrudan ilişkilidir. Cinsiyet ise özellikle bazı katılım türleri ve siyasal tutumlar bakımından ayırt edici bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Literatürde, kadınların ve erkeklerin siyasal davranışlarında belirli farklılıkların gözlemlenebileceği, özellikle geleneksel rollerin ve toplumsal cinsiyet normlarının bu farklılıkları şekillendirebileceği ifade edilmektedir (Brady, 1999). Bu bağlamda, cinsiyetin siyasal katılımın türüne ve yoğunluğuna göre değişen bir etkisi olduğu varsayılabilir. Cinsiyet ve siyasal davranış bağlamında kadınların, genel olarak erkeklere kıyasla daha düşük düzeyde siyasal katılım eğilimi sergilemekte olduğu belirtilmektedir (Hillygus, 2005, s. 32). Bununla birlikte modern din tartışmalarında kadınların değişen statüsünün önemli bir gelişme olarak değerlendirildiği ve kadınların dini liderlikte, özellikle de yeni maneviyat akımları içinde giderek daha önemli hale geleceğinin öngörülmekte olduğu ifade edilmektedir (Turner, 2012, s. 152). Bu durum hem siyasal katılım hem de dini alan açısından kadınların konumunun durağan değil, dönüşmekte olan bir kategori olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla cinsiyetin, din ve siyaset ilişkisinde yalnızca bir kontrol değişkeni olarak değil, aynı zamanda dönüşen toplumsal roller ve otorite biçimleriyle yakından bağlantılı dinamik bir eksen olarak incelenmekte olduğu söylenebilmektedir.

Etnisite ve din bağlamında yapılan çalışmalar ise dini gelenekselciliğin siyasal tutumlar ve davranışlar üzerindeki etkisinin etnik bağlama göre farklılaşmakta olduğunu ortaya

koymaktadır. ABD örneğinde dini gelenekselciliğin Latinler ve Anglosaksonlar üzerindeki siyasal etkisinin aynı biçimde tezahür etmediği, dini gelenekselciliğin Latinler arasında ideolojik muhafazakarlığı artırmakta olmasına rağmen Anglosaksonların aksine Cumhuriyetçi Parti'ye desteğe her zaman dönüşmemekte olduğu ifade edilmektedir (Kelly & Morgan, 2007, s. 236). Türkiye bağlamında ise Kürt nüfusun siyasal davranışının, bölge içi dinamiklere ve merkeze karşı algılanmakta olan tehdit düzeyine bağlı olarak şekillenmekte olduğu belirtilmektedir. Kürt popülasyonunun ağırlıklı olduğu bölgelerde yaşayanların Kur'an kurslarına katılım gibi dini aktiviteleri desteklemekte olmasının, dini muhafazakarlığın artmakta olduğu ya da Adalet ve Kalkınma Partisi'ne verilen siyasal desteğin yükselmekte olduğu anlamına gelebileceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Kur'an kursu katılımının, Kürt yanlısı partilerin oy oranı ile negatif korelasyon göstermekte olduğu, buna karşılık Kürt nüfus oranının bu partilerin oy oranı ile pozitif korelasyon içinde bulunmakta olduğu saptanmakta ve bu bulgunun Kürt nüfusun oy verme davranışının bölgesel bir olgu olmaktan ziyade köken etkisine dayandığını düşündürmekte olduğu ifade edilmektedir (Gündem, 2023, ss. 5-13). Bu iki örnek birlikte değerlendirildiğinde etnisitenin, dini tutumların siyasal tercihlere nasıl tercüme edilmekte olduğunu belirleyen kritik bir aracı bağlam sunduğu, dini gelenekselciliğin siyasal sonuçlarının da homojen bir etki modeliyle değil, her toplumda özgül tarihsel ve kimliksel yapılarla iç içe geçmiş biçimde ortaya çıkmakta olduğunu bzlere göstermektedir.

Bütün bu faktörler aynı zamanda sosyo-kültürel etmenlerle karşılıklı etkileşim içinde karşılık bulmaktadır. Çünkü demografik ve sosyo-kültürel faktörler siyasi davranışın şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken ve sosyo-ekonomik statü bireylerin siyasi süreçlere katılımını önemli ölçüde etkilerken, sosyal sermaye ve kültürel normlar gibi sosyokültürel faktörler de siyasi tutum ve davranışları şekillendirmektedir. Bu faktörler arasındaki etkileşimi anlamak, farklı toplumlarda siyasi katılım ve temsilin karmaşıklığını kavramak için gereklidir.

1.2.3.2. Aile ve Geleneksel Normlar

Aile ve geleneksel normların siyasal davranışın belirlenme sürecindeki rolü oldukça önemlidir. Aileler bireylerin siyasi tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını erken yaşlardan itibaren etkileyen birincil sosyalleşme araçları olarak hizmet etmektedir.

Genellikle kültürel, dini ve tarihi bağlamlara dayanan ve aile etmeniyle bağlantılı olan geleneksel normlar ise bireylerin sivil hayata katılımına rehberlik eden beklentiler ve değerler oluşturarak bu siyasi davranışları netleşmesinde rol oynamamaktadır. Aileler, bireylerin siyasi kimliklerini ve yönelimlerini edindikleri siyasi sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Jennings ve Niemi'nin (1968) çalışması ailenin çocukların siyasi değerlerini ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyen, siyasi sosyalleşmenin en önde gelen kurumlarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Ebeveynler genellikle rol model olarak hizmet etmekte ve siyasi inanç ve davranışları çocuklarının siyasi yönelimlerini güçlü bir şekilde etkileyebilmektedir. Örneğin, siyasi olarak aktif ailelerde yetişen çocuklar, ailelerinde gözlemledikleri değerleri ve uygulamaları içselleştirdikleri için kendilerinin de siyasi faaliyetlerde bulunma olasılıkları daha yüksektir. Yapılan çalışmalarda siyasal davranışların kuşaklar arası aktarıldığını gösteren çeşitli veriler bulunmaktadır (Jennings vd., 2009). Siyasi değerlerin nesiller arası bu aktarımı, ailesel siyasi katılımın, çocukların ebeveynlerinin siyasi yönelimlerini benimsediği bir siyasi katılım döngüsü yaratabileceğini düşündürmektedir. Bu olgu siyasi tartışmaların ve faaliyetlerin yaygın olduğu ailelerde özellikle belirgin olabilir ve bu da siyasi davranış şekillendirmede aile dinamiklerinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Bir toplumdaki davranışları yöneten değer ve beklentileri kapsayan geleneksel normlar da siyasi davranışları etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu normlar, bireylerin siyasi sistem içindeki rollerine ilişkin algılarını şekillendirerek kabul edilebilir siyasi katılım biçimlerini belirleyebilir. Güçlü ataerkil normlara sahip toplumlarda, toplumsal cinsiyet rolleri kadınların siyasi katılımını sınırlayabilmektedir. Çünkü kadınların aile ve toplumdaki rollerine ilişkin geleneksel beklentiler onları siyasi faaliyetlere katılmaktan alıkoyabilmektedir (Oto-Peralías, 2015). Ayrıca, geleneksel normlar yönetim, otorite ve sivil sorumluluk gibi konulara yönelik siyasi tutumlara da sirayet edebilmektedir. Örneğin, kolektivizmin vurgulandığı kültürlerde, bireyler topluluk odaklı siyasi eylemlere bireyci arayışlardan daha fazla öncelik verebilmektedir. Bu durum, Oto-Peralías'ın (2015) tarihsel siyasi şiddet deneyimlerinin topluluklar içindeki uzun vadeli siyasi tutumları ve katılım kalıplarını nasıl şekillendirebileceğini ve bunun aktarılmasında aile sosyalleşmesinin nasıl merkezi bir rol oynadığını analiz eden çalışmasında açıkça görülmektedir. Bu tür normlar, sivil katılıma yönelik bir görev duygusunu besleyerek bireyleri toplumlarının değerleriyle uyumlu siyasi süreçlere katılmaya teşvik

edebilmektedir. Aile etkisi ve geleneksel normlar, siyasi davranışı anlamak için iyi bir yol sunmaktadır. Çünkü aileler genellikle geleneksel normları somutlaştırarak ve aktararak siyasi katılımı şekillendiren değerleri güçlendirmektedir. Ebeveynlerin siyasi sosyalleşmesinin uzun vadeli etkilerini inceleyen çalışmalarda görüldüğü gibi, geleneksel değerleri vurgulayan aileler çocuklarına özellikle kendi ilgi ve sempati duydukları siyasi partilere yahut ideolojilere bağlılık duygusu aşılayabilmektedir (Dinas, 2013). Bu etkileşim, bireylerin siyasi davranışlarının yalnızca ailesel etkinin bir ürünü olmadığını, aynı zamanda daha geniş sosyokültürel bağlama da derinlemesine gömülü olduğunu bizlere göstermektedir.

Din ve maneviyatın kişilik ve kimlik üzerindeki etkisinin büyük ölçüde aile içinde nesiller arası aktarım yoluyla sağlanmakta olduğu belirtilmektedir (Hogg vd., 2009, s. 75). Dini inanç ve uygulamaların sonrakilere aktarılmasının, ebeveynlerin ibadethane katılım sıklığı gibi faktörlerle güçlü biçimde ilişkili olduğu, dini sosyalleşmenin miras alınan kültürü sürdürme arzusunu artırmakta olduğu ve bunun da daha yüksek dindarlık düzeyleriyle bağlantılı bulunduğu ifade edilmektedir (Voas & Fleischmann, 2012, s. 535). Dini gelenekselciliğin hem inançları kapsayan hem de ibadet sıklığı gibi davranışsal boyutları içeren bir kavram olarak tanımlanmakta olduğu, ABD bağlamında dini gelenekselciliğin politik tutumlar üzerindeki etkisinin mezhepsel ve politik bağlama göre değişmekte olduğu ve özellikle ahlaki konulara yönelik tutumlar üzerinde ekonomik konulara kıyasla daha güçlü bir etki göstermekte olduğu belirtilmektedir (Driskell vd., 2008, s. 298; Kelly & Morgan, 2007, ss. 237-238). Bu çerçevede dinin, yalnızca bireysel tercihlerin ürünü değil esasında büyük ölçüde aile içi sosyalleşme mekanizmaları aracılığıyla yeniden üretilmekte olan bir kimlik ve değerler dünyası olduğu görülmektedir. Ayrıca dini gelenekselciliğin hem dindarlığın yoğunluğunu hem de bu dindarlığın siyasete nasıl entegre olduğunu şekillendiren kilit bir ara değişken olarak işlev gördüğü söylenebilmektedir. Bu durum, siyasal davranış analizlerinde kuşaklar arası aktarım örüntülerinin ve aile içi dini pratiklerin sistematik biçimde dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir.

Ailenin siyasal davranışı şekillendirmedeki rolü sosyo-ekonomik statü ve eğitim düzeyinden etkilenebilmektedir. Daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip aileler, eğitim ve sosyal ağlar gibi siyasi kaynaklara daha fazla erişime sahip olabilmekte ve bu da siyasi katılımlarını artırabilmektedir. Daha düşük sosyo-ekonomik geçmişe sahip

aileler ise çocuklarının siyasi sosyalleşmesini etkileyecek şekilde katılımın önünde engellerle karşılaşabilmektedir. Özetlenecek olursa aile ve geleneksel normların siyasi davranış üzerindeki etkisi oldukça fazla ve çok yönlüdür. Aileler, değerlerin nesiller arası aktarımı yoluyla bireylerin siyasi tutum ve davranışlarını şekillendirerek siyasi sosyalleşmenin birincil araçları olarak hizmet etmektedir. Geleneksel normlar ise bireylerin sivil hayata katılımına rehberlik eden beklentiler ve değerler oluşturarak siyasi katılımı etkilemede önemli bir parametredir. Aile etkisi ve geleneksel normlar arasındaki etkileşim, siyasi davranışı anlamak için işlevsel bir yol sunmakta ve siyasi analizde hem ailevi dinamikleri hem de sosyokültürel bağlamları dikkate almanın önemini vurgulamaktadır.

1.2.3.3. Eğitim ve Siyasal Sosyalleşme

Eğitim ve siyasi sosyalleşmenin siyasal davranış üzerindeki etkisi, bireylerin siyasi kimliklerini, tutumlarını ve katılım düzeylerini nasıl geliştirdiklerini vurgulayan önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim kişilerin siyasi süreçler, yurttaşlık sorumlulukları ve toplum içindeki rolleri hakkındaki anlayışlarını şekillendirerek siyasi sosyalleşmenin birincil aracı olarak işlev görmektedir. Hillygus (2005), yükseköğrenimin bireyleri siyasi alanda yollarını bulabilmeleri için gerekli bilgi ve becerilerle donattığı için siyasi katılımı pozitif bir ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadır. Üniversite ortamları genellikle eleştirel düşünmeyi, tartışmayı ve farklı bakış açılarıyla karşılaşmayı sağlamaktadır. Bu durum da öğrencilerin siyasi farkındalığını ve katılımını artırabilmektedir. Eğitimli bireylerin oy kullanma, siyasi tartışmalara katılma ve toplumsal faaliyetlerde bulunma olasılığı daha yüksek olduğundan, bu durum sivil katılım düzeylerinin artmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda eğitim düzeyi arttıkça bireylerin siyasal süreçlere katılma eğilimlerinin de yükseldiği ileri sürülmektedir (Driskell vd., 2008, s. 306; Hillygus, 2005, s. 32; Lau & Redlawsk, 2006, s. 2). Peter Berger, yüksek öğrenimin ve üniversite mezunu mesleklerin modern dünyada uzun süre sekülerleşmenin başlıca taşıyıcıları olarak resmedildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, akademinin artık tamamen bir sekülerleşme aracı olarak tasvir edilemeyeceği, üniversite alanında da dinin ve maneviyatın farklı biçimlerde varlık göstermeye başladığı vurgulanmaktadır (Schmalzbauer & Mahoney, 2012, ss. 232-233).

Werfhorst'un (2017) çalışmasında vurguladığı gibi bireylerin aldıkları eğitim türünün - mesleki veya akademik- siyasi katılımlarını önemli ölçüde etkileyebileceğini bize göstermektedir (Werfhorst, 2017). Akademik eğitim, daha çok pratik becerilere ve daha az sivil katılıma odaklanabilen mesleki eğitime kıyasla daha yüksek düzeyde siyasi ilgi ve katılımı teşvik etme eğilimindedir. Bu ayrım, eğitim deneyimlerinin doğasının bireylerin siyasi yönelimlerini ve katılım düzeylerini etkileyebileceğini öne sürerek, siyasi davranışı şekillendirmede eğitimsel kurumsal yapıların önemini vurgulamaktadır. Siyasi sosyalleşme, bireylerin siyasi inançlarını, değerlerini ve davranışlarını edindikleri yaşam boyu süren bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç aile, akranlar, okullar ve medya gibi çeşitli aktörlerden etkilenmektedir.

Eğitim etmeninin içinde mekan olarak okullar da siyasi sosyalleşme için önemli yerlerdir. Sınıf temelli siyasi eğitim, öğrencilerin siyasi okuryazarlığını ve katılımını arttırmaktadır. Stadelmann-Steffen ve Sulzer, sınıf temelli siyasi eğitimin İsviçre'deki genç yetişkinlerin siyasi ilgisini olumlu yönde etkilediğini tespit ederek, örgün eğitimin sivil katılımı önemli ölçüde etkileyebileceğini bizlere göstermektedir (Stadelmann-Steffen & Sulzer, 2017). Müfredat, öğretim yöntemleri ve okul ortamı, öğrencilerin vatandaş olarak rollerini ve siyasi alandaki sorumluluklarını nasıl algıladıklarına katkıda bulunmaktadır.

Eğitim deneyimleri ayrıca aile sosyalleşmesi yoluyla edinilen siyasi inanç ve değerleri güçlendirebilmekte veya bunun tam tersi zayıflatarak yok edebilmektedir. Örneğin, eğitim ortamlarında farklı bakış açılarına maruz kalan öğrenciler, aileleri tarafından aşılana siyasi inançları sorgulayabilir veya yeniden değerlendirebilmektedir. İngiltere'de gençlerin siyasi katılımını şekillendirmede sosyal ve eğitimsel faktörlerin önemini vurgulayan çalışma (Henn & Foard, 2013) bu argümanı destekleyecek şekilde eğitim geçmişinin gençlerin siyasal davranışı belirlemedeki rolü vurgulamaktadır. Çalışma aynı zamanda sosyalleşme ve eğitim faktörünün birbirlerinden etkilendiğini göstermektedir. Bu bağlamda sosyal ağların etkisinden de söz etmek gerekmektedir. Sosyal ağlar eğitimin siyasi katılım üzerindeki etkisine aracılık etme potansiyeline sahiptir. Bu ağlar bireylerin sosyal bağlamlarının siyasi davranışlarını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır (Persson, 2012). Siyasi olarak aktif olan akranlarla etkileşimde bulunmak, bireylerin siyasi yeterliliğini ve katılım motivasyonunu artırabilmektedir. Bu kapsamda eğitim bağlamında sosyalleşmenin ne kadar önemli bir faktör olduğu anlaşılabilmektedir. Eğitim ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair Batı'daki Müslümanlar

üzerinde yürütülen yeni araştırmaların, bu ilişkinin oldukça karmaşık bir nitelik taşıdığını ortaya koymakta olduğu belirtilmektedir. İlk nesil göçmenler ve daha erken anket yılları için eğitim ile cami katılımı arasında negatif bir ilişki bulunmakta iken, ikinci nesil Müslümanlar ve daha geç dönem anketlerinde bu ilişkinin kaybolmakta olduğu gözlemlenmektedir. İkinci nesle mensup ve daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin, ayrımcılığın arttığına dair algıları daha fazla bildirdikleri, bunun da önyargıya tepki niteliğinde bir dindarlığın gelişmesine ve dini kimliği sürdürme isteğinin güçlenmesine yol açabileceği ifade edilmektedir. Bu durumun, yapısal entegrasyonun dindarlık üzerindeki negatif etkisini geçersiz kılan bir dinamik üretebildiği belirtilmektedir (Voas & Fleischmann, 2012, s. 536).

Sonuç olarak, eğitim ve siyasi sosyalleşmenin siyasi davranış üzerindeki etkisi derin ve çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim faktörü bireyleri sivil hayata aktif katılım için gerekli bilgi ve becerilerle donatarak siyasi katılım için işlevsel bir rol oynamaktadır. Aile, akranlar ve eğitim kurumlarından etkilenen siyasi sosyalleşme süreçleri, bireylerin siyasi kimliklerini ve davranışlarını zaman içinde şekillendirmektedir. Eğitim ve siyasi sosyalleşme arasındaki etkileşim siyasal davranışın belirlenmesi noktasındaki çok yönlülüğün anlaşılması için oldukça önemlidir.

1.2.3.4. Liderler ve Siyasi Partiler

Liderlerin ve siyasi partilerin siyasi davranışın belirlenmesi noktasında etkisi, siyasi figürlerin ve örgütlerin kamuoyunu, seçmen katılımını ve seçim sonuçlarını nasıl şekillendirdiğini belirlediği için oldukça önemlidir. Liderler ve partiler özellikle seçimlerde önemini arttırmakta, politikaları, söylemleri ve örgütsel stratejileri aracılığıyla siyasi manzarayı etkilemektedir. Siyasi liderler, desteği harekete geçirme, sorunları çerçeveleme ve kamuoyu algılarını etkileme becerileri aracılığıyla siyasi davranış şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadırlar. Liderlerin karizması ve iletişim becerileri seçmen tutumlarını ve katılımını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Örneğin Hayes (2011), aday değerlendirmelerinde cinsiyet ve parti aidiyetinin nasıl kesiştiğini incelediği çalışmasında liderlerin özelliklerinin ve karakterlerinin seçmenlerin algılarını ve kararlarını şekillendirebileceğini öne sürmektedir. Bu durum, lider imajı ve kişiliğinin siyasi davranış etkilemedeki öneminin altını çizmektedir. Çünkü seçmenler oylarını belirlerken aday özellikleri gibi sezgisel yöntemlere de başvurmaktadır. Ayrıca liderler

siyasi pozisyonları ve öncelik verdikleri konular aracılığıyla siyasi davranışı şekillendirebilmektedir. Siyasi partilerin genellikle tabanlarını harekete geçirmek için bölünmüş konuları vurgularken, çekirdek destekçileriyle yankı bulmayabilecek birleşik konularda sessiz kaldıklarını savunduğuna dair bir çalışma (Spoon & Klüver, 2015) bize bu stratejik davranışın seçmenleri etkileyebileceğini göstermektedir. Çünkü bu strateji seçmenleri kutuplaştırarak siyasi katılımlarını etkileyebilmektedir. Seçmenler ön planda olan konulardaki görüşlerini yansıtan partilere oy verme eğilimi taşımaktadır. Dolayısıyla liderlerin sorunları çerçeveleme ve belirli gündemler etrafında desteği harekete geçirme becerisi, siyasi davranışın parti sistemleri içinde nasıl şekillendiğini anlamak için çok önemlidir.

Siyasi partiler, seçmen davranışını ve siyasi katılımı önemli ölçüde etkileyen siyasi örgütlenme ve temsil için birincil araçlar olarak hizmet vermektedir. Partiler, seçmenlere adaylar ve politikalar hakkında kampanyalar oluşturarak seçim sürecinde karar vermeyi kolaylaştırır. Kişilik profilleri ile siyasi parti tercihleri arasındaki ilişkiye dair yapılan bir çalışmada parti üyeliğinin seçmenlerin psikolojik özelliklerinden nasıl etkilenebileceği vurgulanmaktadır. Bu durum, partilerin yalnızca belirli ideolojileri temsil etmekle yetinmeyip aynı zamanda seçmenlerinin psikolojik profilleri üzerinden bir takım kampanyalar, mesajlar ve sosyal yardımlar yoluyla siyasi davranışları şekillendirdiğini göstermektedir. Ayrıca, siyasi partilerin örgütsel yapısı da seçmen bağlılığını ve katılımını etkileyebilmektedir. Bu noktada parti kimliği seçmen davranışı için oldukça önemlidir. Parti kimliği oy verme noktasında devamlılığı sağlayacak bir sadakat sağlama işlevi de görmektedir (Kovenock & Roberson, 2008). Bu aidiyet duygusunu oluşturma becerisi oy potansiyeli yaratmak ve sürdürmek için siyasal katılımı teşvik etmektedir. Bu elbette karşılıklılık içeren bir süreçtir. Liderler genellikle partilerinin değerlerini ve ideolojilerini somutlaştırarak parti platformlarının ve politikalarının temsilcileri olarak işlev görmektedir. Bu işlev özellikle liderlerin karizması ve kamusal imajının parti performansını önemli ölçüde etkileyebildiği seçim kampanyaları sırasında daha da netleşmektedir. COVID-19 pandemisi sırasında parti aidiyetinin seçmen davranışında daha önemli hale geldiğinin vurgulandığı bir çalışma liderlerin krizlere verdikleri tepkilerin halkın algılarını ve siyasi katılımı nasıl etkileyebileceğini bizlere göstermektedir (Jacob vd., 2023). Buna ek olarak, siyasi partiler stratejilerini genellikle liderlerinin davranış ve tercihlerine göre uyarlamaktadır. Seçmenleri etkilemede siyasi

retoriğin önemi parti liderleri tarafından kullanılan kampanya dilinde ortaya çıkmaktadır (Ullah vd., 2020). Bu bağlamda lider-parti denklemi siyasi davranışın belirlenmesinde oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Ancak tek etmen bu değildir. Siyasi anlamda kutuplaşma da siyasal davranış üzerinde en az parti-lider faktörü kadar önemlidir.

Siyasi partiler ideolojik olarak farklılaştıkça, seçmenler kendi değer ve inançlarını yansıtan partilere giderek daha fazla yönelebilmektedir. Bu kutuplaşma, bireyler siyasi meselelere ilişkin daha güçlü bir kimlik ve aidiyet duygusu hissettikçe, partizan seçmenler arasında siyasi katılımın artmasını sağlamaktadır. Seçmenlerin ideolojik tercihlerine uygun adaylara yönelmesiyle kutuplaşmanın farklı oy verme davranışları oluşturabileceği kabul edilmektedir (Masuda, 2015). Bu bağlamda liderler karizmaları, belirledikleri konular ve politika pozisyonları aracılığıyla seçmen tutumlarını ve katılımını etkilemektedir. Siyasi partiler ise, siyasi örgütlenme ve temsil için temel araçlar olarak işlev görmek ve seçmen davranışını başta sadakat ve çeşitli yollarla şekillendirmektedir.

1.2.3.5. Tarihsel ve Kültürel Hafıza

Tarihsel ve kültürel hafızanın siyasi davranış üzerindeki etkisi, bireylerin ve toplumların siyasetle nasıl ilişki kurduklarını, kimliklerini nasıl oluşturduklarını ve geçmiş olayları nasıl yorumladıklarını şekillendiren çok yönlü bir etmendir. Tarihsel hafıza geçmiş olayların kolektif olarak hatırlanmasını ifade ederken, kültürel hafıza bir toplumun tarihini anlamasını sağlayan paylaşılan inançları, değerleri ve anlatıları kapsamaktadır. Bu hafıza biçimleri siyasi davranışı farklı yönlerden etkilemektedir. Tarihsel hafıza, bireylerin ve grupların geçmişlerini nasıl algıladıklarını ve bunun güncel meselelerle ilgisini etkileyerek siyasi davranışı şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Zhong-Yan (2008), Çin'deki “ulusal aşağılanma” kavramını tartıştığı çalışmasında gösterdiği gibi geçmişteki adaletsizliklere ilişkin tarihsel anlatılar, ulusal kimliği ve siyasi birliği teşvik etmek için vatanseverlik eğitiminde kullanılmaktadır. Tarihin bu şekilde çerçevelenmesi, vatandaşları milliyetçi duygular etrafında harekete geçirerek siyasi katılımlarını ve hükümet politikalarına desteklerini etkilemektedir. Tarihsel olayların yarattığı kolektif hafıza özellikle ulusal kimliğin tehdit altında algılandığı bağlamlarda, artan bir savunmasızlık hissine ve siyasi eylem arzusuna yol açabilmektedir. Bunun yanında bu hafıza siyaseti siyasi liderler ve partiler için otoritelerini ve politikalarını

meşrulaştırmak için bir araç olarak hizmet etme işlevi de görebilmektedir. Bu bağlamda kolektif hafıza kimlikleri şekillendiren ve siyasi davranışları etkileyen siyasi olarak yüklü bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Mälksoo, 2015). Siyasi elitler, güncel eylemlerini meşrulaştırmak için sıklıkla tarihsel anlatılara başvurur ve politikalarını geçmişteki adaletsizliklere karşı gerekli tepkiler olarak çerçevelerler. Hafızanın bu stratejik kullanımı, vatandaşlar arasında bir aciliyet hissi yaratarak onları liderlerin gündemlerini desteklemek için siyasi katılım göstermeye teşvik etmektedir.

Bir toplumun kimliğini tanımlayan ortak değerleri ve anlatıları kapsayan kültürel hafıza da siyasi davranışı önemli ölçüde etkilemektedir. Bireylerin toplum içindeki rollerine ilişkin algılarını şekillendirmekte ve bireylerin siyasal davranışı belirlemede rol oynamaktadır. Örneğin, Schwarz'ın İspanya'daki "indiganos" (öfkeli vatandaşlar) protestoları sürecinde "büyükanne ve büyükbaba kimliği" etrafında örgütlenen bir sosyal hareket olan "iaioflautas" hareketi üzerine yaptığı çalışma kolektif hafızanın eski kuşakları tarihsel deneyimlerine dayanarak siyasal direnç için nasıl harekete geçirebileceğini bize göstermektedir. İncelenen sosyal hareket bir bakıma dayanışma, aktif yurttaşlık gibi olumlu tarihsel anlatılar üzerinden inşa ettiği kolektif hafızanın sadece geçmiş ile değil bugünü dönüştürmesi bakımından da oldukça önemlidir (Schwarz, 2019). Hafızanın nesiller arası aktarımı, süreklilik ve aidiyet duygusunu oluşturarak bireyleri kültürel kimlikleriyle örtüşen siyasi hareketlere katılmaya motive etmektedir. Ayrıca kültürel hafıza toplumların tarihsel adaletsizlikleri ve çatışmaları ele alma biçimlerini de etkilemektedir. Bu kapsamda kolektif hafızası siyasi davranış için bir referans çerçevesi olarak hizmet edebilme potansiyeline sahip olabilmekte ve bireyleri daha geniş kimlik ve aidiyet anlatılarına dahil edebilmektedir. Bu aidiyet kimi zaman belirli bir söylem etrafında bazı tarihsel anlatılara meşruluk kazandırmak için bazılarını gayrimeşru hale getirmek üzerinden sağlanabilmektedir (Mälksoo, 2015). Tarihsel travmalarla boğuşan toplumlarda, kültürel hafıza kamusal söylemi şekillendirebilir ve uzlaşma ve adaletle ilgili politika kararlarını etkileyebilmektedir.

Tarih ve kültür bağlamıyla şekillenen hafıza ve dini altkültürler bağlamında, kiliselerin siyasal sadakatin nesiller arası aktarımındaki rolü incelenmektedir. Macaristan örneğinde, din adamlarının cemaati devlet politikalarına karşı mobilize ettiği bölgelerde canlı dini altkültürlerin sürdürüldüğü ve bu dindarlığın, 1940'ların sonlarında muhafazakar seçmen desteğinin kaleleri olarak ortaya çıkan bölgelerin, komünizm sonrası ilk seçimlerde

yeniden siyasal haritada görünür hale gelmesini sağladığı belirtilmektedir (Causey vd., 2010, s. 375). Bu bulgu, dini kurumların sadece inanç ve ibadet alanında değil, aynı zamanda siyasal hafızanın korunması ve geçmiş siyasal hizalanmaların yeniden üretilmesi sürecinde de belirleyici bir rol oynayabildiğini bizlere göstermektedir.

Tarihsel ve kültürel hafıza arasındaki etkileşim, siyasal davranışı anlamak için iyi bir çerçeve sunmaktadır. Tarihi olaylar genellikle kültürel hafıza merceğinden yeniden çerçevelenmekte ve yeniden yorumlanmaktadır. Toplumların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını ve geçmişleriyle nasıl ilişki kurduklarını da etkilemektedir. Örneğin, Doğu Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın kolektif hafızası hem tarihsel anlatılar hem de kültürel yorumlar tarafından şekillendirilmiş ve farklı ülkelerde farklı siyasal davranışlara yol açmıştır. Avrupa'nın genişlemesiyle birlikte farklı tarihsel deneyimlerin “tek tip” anlatı etrafında dillendirilmesi ve örneğin Polonya ve Baltık ülkeler gibi “madun birer geçmişe” sahip ülkelerin tek tip hafızaya dahil edilmemesi (Mälksoo, 2009) siyasal söylem ve davranışta tarihsel ve kültürel hafızanın önemine işaret etmektedir. Bu karmaşıklık, siyasal davranışları incelerken hem tarihsel hem de kültürel boyutları göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki hafızanın siyasal davranışı şekillendirmedeki rolü durağan olmaktan ziyade çeşitli etmenlere bağlı olarak değişkendir. Örneğin Çin ve Japonya'nın 1937-45 yılları arasındaki savaşlarındaki tarihsel ve kültürel hafıza politikaları, farklı gruplar kamusal alanda kendi anlatılarını öne sürmeye çalıştıkça, kimlik ve meşruiyet için süregelen mücadeleleri yansıtmaktadır. Bu durum tarihsel ve kültürel hafızanın güncel siyasal söylemde etkisini göstermektedir (Li, 2018). Hafıza üzerindeki bu stratejiler, rakip tarihsel anlatılar kolektif kimliği ve siyasal davranışı şekillendirmede hakimiyet için yarışırken siyasal kutuplaşma ve çatışmaya yol açabilmektedir. Genel bağlamda ifade edilecek olursa tarihsel hafıza bireylerin geçmiş algılarını ve bunun güncel siyasal meselelerle ilgisini şekillendirirken, kültürel hafıza siyasal kimliği ve katılımı etkilemektedir. Bu hafıza biçimleri arasındaki etkileşim, siyasal davranışı anlamak için işlevsel bir bağlam sunmakta ve tarihsel anlatıların sivil katılımı ve siyasal tutumları şekillendirmedeki önemini vurgulamaktadır.

1.2.3.6. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörlerin siyasal davranış üzerindeki etkisi yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Ekonomik faktörler, ekonomik performansın geriye ve ileriye dönük

değerlendirmeleri, sosyo-ekonomik statü ve bireylerin içinde faaliyet gösterdiği daha geniş ekonomik bağlam da dahil olmak üzere çeşitli mekanizmalar aracılığıyla siyasi davranışı şekillendirmektedir. Ekonomik etmenler, özellikle seçmenlerin genellikle ekonomik göstergelere dayalı olarak iktidar partilerinin performansını değerlendirdiği demokratik toplumlarda oy verme davranışını önemli ölçüde etkilemektedir. Hem kişisel hem de ülkenin ekonomik koşulları seçim sonuçlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Markus, 1988). Ekonomi iyi bir seyre oturduğunda, seçmenlerin iktidar partisini destekleme olasılığı daha yüksekken, ekonomik gerilemeler genellikle muhalefet partilerine desteğin artmasına neden olmaktadır. Bu ilişki, seçim sonuçlarının temel belirleyicisi olarak ekonomik performansın öneminin altını çizmektedir. Dahası, ekonomik oylama kavramı, seçmenlerin seçim kararlarını verirken ekonominin durumunu değerlendirdiklerini göstermektedir. Chappell ve Suzuki, kişi başına düşen GSMH büyümesinin seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilediğinin altını çizmekte ve ekonomik büyümenin iktidarın seçim beklentilerini artırabileceğine işaret etmektedir (Chappell & Suzuki, 1993).

Geçmişe dönük ve geleceğe dönük oy verme arasındaki ayrım, ekonomik faktörlerin siyasi davranışı nasıl etkilediğini anlamak için önemlidir. Geriye dönük oy verme, adayları geçmiş ekonomik performanslarına göre değerlendirme pratiğini ifade ederken, ileriye dönük oy verme, adayları gelecekte öngörülen ekonomik politikalara göre değerlendirmeyi kapsamaktadır. Nagler ve Alvarez'in 1992 başkanlık seçimleri üzerine yaptığı çalışma, ekonomik hoşnutsuzluğun seçmen tercihini önemli ölçüde etkilediğini ve seçmenlerin adayları geçmiş ekonomik koşullardan sorumlu tuttuğunu vurgulamaktadır (Alvarez & Nagler, 1995). Bu geriye dönük değerlendirme, seçmenlerin kötü ekonomik performans nedeniyle görevdeki kişileri cezalandırmaya çalışması nedeniyle siyasi destekte kaymalara neden olmaktadır. Bunun tersine ise ileriye dönük oylama seçmenlerin gelecekteki ekonomik koşullar ve politikalar hakkındaki beklentilerini vurgulamaktadır. Seçmenlerin kararlarını genellikle beklenen ekonomik sonuçlara dayandırdıklarını ve bunun da geriye dönük değerlendirmelere kıyasla farklı seçmen davranışlarına yol açabileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Nadeau vd., 2012). Bu dinamik, ekonomik oylamanın karmaşıklığını göstermektedir ve bireylerin seçim tercihlerini yaparken hem geçmiş performanslarını hem de gelecek beklentilerini sürece dahil edebileceğini bize göstermektedir.

Sosyo-ekonomik statü de (SES), siyasi davranışı etkileyen bir diğer kritik ekonomik faktördür. Sosyo-ekonomik olarak daha yüksek statü geçmişine sahip bireyler, siyasi katılımlarını artıracabilecek kaynaklara, eğitime ve sosyal ağlara daha fazla erişme eğilimindedir. Daha yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip bireylerin oy verme ve kampanya yürütme gibi siyasi faaliyetlere katılma olasılıklarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Ansolabehere vd., 2014). Bu paralellik ekonomik eşitsizliklerin eşitsiz siyasi katılıma yol açarak mevcut sosyal eşitsizlikleri pekiştirebileceğini göstermektedir. Ayrıca, ekonomik faktörler bireylerin siyasi tutumlarını ve ideolojilerini şekillendirebilmektedir. Mesela ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalan bireyler, eşitsizlik ve sosyal refahı ele alan politikaları sunan kampanyalara eğilim gösterebilirler. Buna karşılık, daha istikrarlı ekonomik pozisyonlarda olanlar ekonomik büyüme ve mali muhafazakarlıkla ilgili konulara öncelik verebilirler. Bu ilişki, ekonomik koşulların ve ekonomik istikrarın Türkiye'deki oy verme davranışında önemli bir etmen olduğunu bize göstermektedir (Gündem, 2023).

Nesnel ekonomik koşulların yanı sıra, bireylerin ekonomiye ilişkin algıları da siyasi davranışların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik algılar kişisel deneyimlerden, medyada yer alan haberlerden ve siyasi söylemlerden etkilenebilir. İngiltere'nin 1997 genel seçimlerinden önce ve sonra yapılan panel anketlerini kullanarak oy verme davranışı ile seçim sonrası ekonomik algılar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma bize öznel ekonomik değerlendirmelerin seçmen davranışını yönlendirme konusunda oldukça etkili olduğunu göstermektedir (Anderson vd., 2004). Bu durum, bireylerin ekonomik bilgileri nasıl yorumladıklarını ve bu yorumların siyasi tercihlerini nasıl etkilediğini anlamanın önemini vurgulamaktadır. Ekonomiye dair değerlendirme her zaman öznel olmak durumunda da değildir. Bireyler ülkenin genel ekonomik koşulları altında da seçim tercihinde bulunabilmektedir. Yapılan bazı araştırmalar bireylerin ulusal ekonomik koşulları kişisel koşullara göre öncelediğini göstermektedir (Fair, 1996). Dolayısıyla öznel ve nesnel ekonomik koşullara bağlı olarak geçmiş, şimdi ve geleceğe yönelik değerlendirmeler ve bireylerin sosyo-ekonomik statüleri gibi etmenler siyasi davranışın belirlenmesinde oldukça etkilidir. Bu etmenler arasındaki karmaşık ilişki bireylerin siyasi davranışlarını nasıl şekillendirdikleri ve seçim tercihlerini nasıl yaptıklarını şekillendirmektedir.

1.2.3.7. Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medya

Kitle iletişim araçlarının siyasi davranış üzerindeki etkisi, çeşitli medya türlerinin kamuoyunu, siyasi katılımı ve seçim sonuçlarını nasıl etkilediğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kitle iletişim araçları bireyler ve özellikle de seçmenler için birincil bilgi kaynağı olarak hizmet etmekte ve siyasi konular, adaylar ve partiler hakkındaki algılarını şekillendirmektedir. Kitle iletişim araçları siyasi olaylar, politikalar ve adaylar hakkında bilgi yaymada önemli bir rol oynamaktadır. Bu rol, vatandaşların seçimler sırasında bilinçli kararlar almasını sağlaması açısından siyasal davranışın belirlenmesi ve siyasi katılım için oldukça kritiktir. Çünkü kitle iletişim araçlarında sunulan bilgi içerikleri hem kamuoyu oluşturmada hem de kamunun tutumlarını şekillendirmedeki rolü sıkça vurgulanmaktadır. Bu rol siyasi gündemin belirlenmesinde ve siyasi davranışın şekillenmesinde de açıkça görülmektedir (Boomgaarden & Vliegenthart, 2009).

Kitle iletişim araçları yoluyla bilgiye erişilebilirlik, vatandaşlar arasında siyasi katılımı arttırdığına yönelik çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin sosyal medyanın Pakistan'daki gençler arasında siyasi görüş oluşumunu önemli ölçüde etkilediğini incelendiği çalışmada kitle desteği veya oy kazanmak için medya kaynaklarının ortaya koyduğu siyasi parti gündemleri ile anlamlı bir sonuç ortaya konmuştur. Bu sonuç bize siyasi içeriğe maruz kalmanın siyasi katılımı artırabileceğini göstermektedir. Çünkü özellikle sosyal medyanın kullanıcılara en son bilgileri ulaştırmada katalizör görevi gördüğü ve kullanıcılar arasında bir güven oluşturmada başarılı olabildiği için özellikle gençlerin siyasi olarak aktifleşmesinde motive edici bir rolü olduğu gösterilmiştir bize (Tahir vd., 2019). Bu durum, kitle iletişim araçlarının özellikle genç demografik gruplar arasında siyasi okuryazarlığın geliştirilmesi ve sivil katılımın teşvik edilmesindeki rolünü vurgulamaktadır. Medyada siyasi konuların çerçevelenmesi, halkın algı ve tutumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Medya aynı zamanda siyasi gündemi şekillendirerek ve kamusal söylemi etkileyerek politikacılar için ikili işlev görmektedir. Bu bağlamda medyanın gündem belirleme gücü insanlara ne düşüneceklerini değil ne hakkında düşüneceklerini belirleme gücüne sahiptir. Bu durum medya tarafından vurgulanan konuların halkın önceliklerini belirleyebileceği ve siyasi davranışlarını etkileyebileceği sonucuna götürmektedir. Medyanın özellikle belirli konulara gösterdiği ilginin siyasi partilerin duyarlılığını koşullandırabileceğini ve partilerin platformlarını medyada yer alan haberlere göre uyarlayabileceğine dair çalışmalar da mevcuttur (Green-Pedersen &

Stubager, 2010). Medya kapsamı ve siyasi davranış arasındaki bu etkileşim, medya çerçevelemesinin halkın tutumlarını ve seçim sonuçlarını nasıl şekillendirebileceğini anlamının önemini vurgulamaktadır.

Kitlel medya kuruluşlarının artışıyla birlikte kitle iletişim araçları ve siyasi davranış arasındaki ilişki daha da karmaşık hale gelmiştir. Yang tarafından yapılan araştırma, partizan medyaya maruz kalmanın siyasi kutuplaşmayı şiddetlendirebileceğini, çünkü bireylerin siyasi tercihleriyle uyumlu medya tüketirken inançlarına daha fazla bağlı hale gelebileceklerini göstermektedir (Yang, 2023). Bu kutuplaşma, partizan kitleler arasında siyasi katılımın artmasına yol açmaktadır. ancak partiler arası diyalog ve uzlaşmanın azalmasına da katkıda bulunabilmektedir. Buna ek olarak sosyal medya platformları bilginin hızla yayılmasına ve bireylerin öncelikle mevcut inançlarını pekiştiren bakış açılarına maruz kaldıkları yankı odalarının oluşmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmalar medyaya –özellikle sosyal medyaya- seçici olarak maruz kalmanın siyasi kutuplaşmayı nasıl etkileyebileceğini vurgulayarak, bireylerin ideolojik tercihleriyle uyumlu medyaya yönelebileceğini bizlere göstermektedir. Sosyal medya platformlarındaki bireylerin seçici olarak kendilerinininkiyle benzer düşünceleri öne çıkaran medya kuruluşlarını tercih etme anlamında “seçici maruziyet” (Kim, 2015) ve daha fazla kutuplaşmış tutumlarla ilişkili olduğu görülmektedir

Kitle iletişim araçları ayrıca bireylerin siyasi tutum ve davranışlarını zaman içinde şekillendirerek siyasi sosyalleşme sürecinde de önemli bir rol oynamaktadır. Medya, siyasi normlar, değerler ve beklentiler hakkında bir bilgi kaynağı olarak hizmet etmekte ve bireylerin vatandaş olarak rollerini nasıl algıladıklarını etkilemektedir. Medyaya maruz kalmanın siyasi tutumların ve mobilizasyonun oluşumu için çok önemlidir. Çünkü medya özellikle genç demografik gruplar olmak üzere bireylerin siyasi katılımını belirlemede etkin bir işlev görmektedir (Moeller & Vreese, 2013). Ayrıca, medyadaki siyasi olayların ve figürlerin tasviri, halkın meşruiyet algısını ve siyasi kurumlara olan güvenini de belirlemektedir. Dolayısıyla medya platformlarındaki taraflılık kamuoyunun algısını belirlemekte ve siyasi tutumun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Cerón & Memoli, 2015). Genel olarak kitle iletişim araçlarının siyasi davranışlar üzerindeki etkisi derin ve çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçları birincil bilgi kaynağı şeklinde işlev görerek kamu bilincini şekillendirmekte ve çerçeveleme ve gündem belirleme etkileri yoluyla siyasi tutumları etkilemektedir. Ayrıca

kitle iletişim araçları, bireylerin siyasi kimliklerini ve katılım düzeylerini şekillendirerek siyasi sosyalleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bütün bunlarla birlikte modern iletişim sistemlerinin, geleneksel dini hiyerarşileri ve ritüelleri dönüştürmekte olduğu da ifade edilmektedir. Kitle iletişim medyanın her yerde bulunur hale gelmesiyle birlikte dinsel iletişimin hiyerarşik bir yapıdan çıkarak daha yatay bir düzleme kaymakta olduğu, mesajın ise daha dağınık, parçalanmış ve merkezi olmayan bir hal almakta olduğu belirtilmektedir. Bu sürecin, dinin demokratikleşmesi sonucunu doğurmakta olduğu ileri sürülmektedir (Turner, 2012, ss. 139-150). Dinin mesajının, ticarileştirilmiş medya ve popüler kültür aracılığıyla sıradan insanlara daha açık, daha basit ve daha doğrudan bir biçimde iletilmekte olduğu vurgulanmaktadır (Turner, 2012, s. 150). Yeni medyanın birden fazla erişim kanalı sağlayarak ve bloglar ile benzeri platformlar aracılığıyla söylemsel etkileşimi teşvik ederek bilginin ve dini yaşam tarzlarının demokratikleşmesini mümkün kılmakta olduğu belirtilmektedir (Turner, 2012, s. 139-150). İnternet kullanımının, genç Müslümanlar arasında dini inançlar ve uygulamalar hakkında fikir birliği oluşturulmasında önemli bir araç olarak işlev görmektedir (Turner, 2012, s. 150). Bu çerçevede dinin hem iletişim teknolojilerinin dönüşümü hem de tüketim kültürünün yükselişi sonucunda giderek daha “seçmeci” ve bireyselleşmiş biçimlerde deneyimlenmekte olduğuna işaret etmektedir. Dini mesajın demokratikleşmesi, bir yandan daha geniş kitlelerin dini söyleme erişimini artırmakta, diğer yandan otoritenin dağılması ve içeriğin metalaşması nedeniyle inanç ve aidiyet biçimlerini daha akışkan ve kırılabilir hale getirmektedir. Bu durum, dinin siyasal davranış üzerindeki etkisinin de giderek kurumsal yapılardan çok bireysel tercihler, kimlik stratejileri ve medya aracılığıyla tüketim kalıpları üzerinden anlaşılması gerektiğini düşündüren önemli bir dönüşüme işaret etmektedir.

1.3. Değerler, İnançlar ve Tutumlar

Değerler, inançlar ve tutumlar arasındaki ilişkinin, siyasal davranışın anlaşılmasında temel bir zemin oluşturmakta olduğu kabul edilmektedir. Bu kavramların, bireylerin siyasal davranışını şekillendiren bilişsel ve duygusal yapıları etkilediği belirtilmektedir. Dini duygular, bireysel davranışsal seçimler için ahlaki rehberlik sağlayan ve varoluşa anlam kazandıran, kutsal ya da doğaüstü olana yönelik inanç ve pratikler sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda din, yalnızca soyut bir inançlar bütünü değil, bireyin

dünyayı algılama, kendini konumlandırma ve siyasal tercihlerini temellendirme biçimini de derinden etkileyen bir çerçeve sunmaktadır. Değerler açısından bakıldığında, dinin sadece bir inanç sistemi olmanın ötesinde ritüel pratikler aracılığıyla işlemekte olduğu vurgulanmaktadır (Turner, 2012, s. 135). Bu ritüeller, Smith'in kavramsallaştırmasıyla "litürjiler" olarak adlandırılmakta ve kimlik oluşturuucu işlev görmektedir. Litürjiler, bireylere "iyi yaşam"ın normatif vizyonlarını empoze etmektedir. Bu ritüel süreçler, kişinin nihai olarak neyi sevdiğini, yani diğer tüm kaygı ve çıkarlardan üstün tutulan bağlanma nesnesini belirlemeye yönelmektedir. Bu noktada din, bireyin temel yönelimlerini şekillendirerek onun siyasal ve sosyal tutumlarının zeminini atmakta ve hangi değerler uğruna fedakarlık yapmaya razı olacağını belirlemektedir (Smith, 2012, s. 167). Dini gelenekselciliğin, bir yandan inançları diğer yandan da davranışları (ibadet sıklığı gibi) kapsayan bir kavram olarak ele alındığı belirtilmektedir. Bu gelenekselciliğin politik davranışları farklı bağlamlarda farklı şekillerde etkilediği gösterilmektedir. Mesela Amerika Birleşik Devletleri'nde dini gelenekselciliğin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin, ekonomik konulara göre ahlaki konulara yönelik tutumlar üzerinde daha güçlü olduğunun altı çizilmektedir (Kelly & Morgan, 2007, s. 250). Bu durum, dindarlığın ya da dini gelenekselciliğin tüm siyasi yelpazeyi homojen biçimde belirlemediğini, daha çok belirli değer yönelimlerinin yoğunlaştığı alanlarda, özellikle ahlak, aile ve kültürel çatışma bağlamlarında belirleyici hale geldiği sonucunu desteklemektedir. Böylece dinin, siyasal davranışta genel bir "sağ-sol" ekseninden çok, belirli değer çatışmalarının odaklandığı eksenlerde etkili bir ayrıştırıcı ve pozisyon alma mekanizması olarak işlev gördüğü ileri sürülebilmektedir. Ancak siyasal davranışın nasıl şekillendiğini anlamak için bu geniş kuramsal çerçeveyi bireylerin zihin dünyasını oluşturan daha temel bileşenler olan değerler, inançlar ve tutumlara daha fazla odaklanmak gerekmektedir. Çünkü din, yalnızca kurumsal yapılarda ya da kamusal tartışmalarda görünür olan bir referans sistemi değil, aynı zamanda bireylerin neyi "iyi", "doğru" ve "meşru" gördüğünü belirleyen bir değerler ve anlamlar bütünü olarak işlemektedir. Bu noktada dindarlığın, soyut bir "inanç düzeyi" olmanın ötesinde, belirli değer yönelimlerini, ahlaki hassasiyetleri ve siyasal tutum kalıplarını nasıl yapılandığı meselesi önem kazanmaktadır.

1.3.1. Değerler, İnançlar ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Değerler, inançlar ve tutumlar arasındaki ilişki insan davranışını ve sosyal etkileşimleri önemli ölçüde etkilemesi nedeniyle sosyal bilimlerde temel bir bağlam olarak görülmektedir. Değerler genel anlamıyla toplumsal hayatta önemli ve arzu edilen unsurları belirleyen kalıcı inançlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca değerler farklı bağlamlarda bireylerin kararlarını ve davranışlarını şekillendiren yol gösterici ilkeler olarak işlev de görmektedir. Steg ve de Groot'a (2012) göre değerler soyut bir kavram olarak belirli durumların ötesine geçerek inançları, tutumları, normları, niyetleri ve davranışları etkilemektedir. Değerlerin zaman içindeki bu istikrarı, yeni bilgi veya deneyimlere yanıt olarak değişebilen inanç ve tutumların daha akışkan doğasıyla tezat oluşturmaktadır. İnançlar ise bireylerin çevrelerindeki dünya hakkında sahip oldukları belirli kanaatler veya anlayışlardır. Genellikle kişisel deneyimler, kültürel bağlamlar ve sosyal etkileşimlerden beslenirler. Örneğin, dürüstlüğe değer veren bir birey yalan söylemenin ahlaki açıdan yanlış olduğuna dair bir inanç geliştirebilir. Bu inanç daha sonra kişisel ve profesyonel ilişkilerde şeffaflık ve dürüstlüğü destekleyen tutumlara dönüşebilir. Değerler ve inançlar arasındaki etkileşim çok önemlidir, çünkü değerler inançların oluşturulduğu ve değerlendirildiği temel çerçeveyi sağlar. Tutumlar, belirli nesnelere, kişilere veya durumlara yönelik duyguları, düşünceleri ve davranışsal niyetleri kapsayan, olayları belirli bir şekilde değerlendirmeye yönelik öğrenilmiş eğilimler olarak tanımlanır. Hem değerlerden hem de inançlardan etkilenirler ve ikisi arasında bir köprü görevi görürler. Örneğin, sosyal adalete değer veren bir birey (bir değer) sistemik eşitsizliğin var olduğuna inanabilir (bir inanç) ve bunun sonucunda sosyal aktivizme ve marjinalleştirilmiş topluluklar için savunuculuğa yönelik olumlu bir tutum geliştirebilir. Bu durum, tutumların bir bireyin dünya görüşünü şekillendiren temel değer ve inançları nasıl yansıtabileceğini göstermektedir. Bu yapılar arasındaki ilişki, eğitim ve sağlık gibi çeşitli alanlarda da gösterilmektedir. Perkins ve arkadaşları, eğitim ortamlarında öğrencilerin bilim hakkındaki inançlarını ve bu inançların öğrenme tutumlarıyla nasıl ilişkili olduğunu anlamamanın önemini vurgulamaktadır (Perkins vd., 2005). Değerlerin, inançların ve tutumların etkisi sosyal ve kültürel bağlamlarda da kendisini göstermektedir. Mahoney, paylaşılan değer ve inançların aile bağlarını nasıl güçlendirebileceğini vurgulayarak aile ilişkilerinde maneviyatın rolünü tartışmaktadır (Mahoney, 2013). Bu bağlamda, bireysel ve kolektif değerler arasındaki etkileşim aile

dinamikleri, iletişim ve destek sistemlerine yönelik tutumları şekillendirmektedir. Bu durum, değerlerin ve inançların aileler içinde dayanıklılığı ve uyumu nasıl teşvik edebileceğini ve genel refahı nasıl etkileyebileceğini göstermektedir.

Bu yapılar arasındaki ilişki, çevresel davranış alanında da belirgindir. Dini inançların çevre yanlısı davranışları nasıl etkileyebileceğinin araştırıldığı bir çalışmada, yönetim ve yaratılışa özen gösterme ile ilgili değerlerin bireylerin çevreyi korumaya yönelik tutumlarını şekillendirebileceğini öne sürmektedir (Liang vd., 2022). Bu ikili yol modeli değerler, inançlar ve tutumlar arasındaki ilişkinin karmaşıklığını vurgulamaktadır çünkü farklı kültürel ve kişilik faktörleri bu bağlantıları hafifletebilmektedir. Kısaca, değerler, inançlar ve tutumlar arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Değerler, inançlara rehberlik eden temel ilkeler olarak hizmet eder ve bunlar da tutum ve davranışları şekillendirmektedir.

1.3.2. Dinin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve İşlevleri

1.3.2.1. Dinin Toplumsal İşlevleri

Sosyal bilimlerde dinin toplumsal işlevleri, özellikle Emile Durkheim'ın klasik çalışmaları ve tartışmaları bağlamında ele alınmaktadır. Durkheim, inancın kolektif pratiklere gömülü olduğunu ve ancak bu pratiklerde köklü dönüşümler meydana geldiğinde sorunlu ve belirsiz bir nitelik kazandığını ileri sürmektedir (Vries, 2012, s. 136). Bu yaklaşım, dini bireysel bir bilinç halinden ziyade, toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan kolektif bir olgu olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla din, Durkheimcı bağlamda toplumsal düzenin kriz ve dönüşüm anlarında kırılma anları fakat aynı zamanda bu düzeni yeniden üretme kapasitesi taşıyan bir mekanizma olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Din olgusu sosyal hayatın temel kaynaklarından biri olarak, modernleşme süreçleri boyunca kültürel ve siyasal meşruiyetin önemli bir zemini olmaya devam etmektedir (Erawati & Adibah, 2024, s. 185). Din aynı zamanda toplulukların tarihsel deneyimlerini aşkın bir gerçeklik perspektifinden anlamlandırdığı bir “sivil din” çerçevesinde de tezahür edebilmektedir (Torpey, 2012, s. 303). Bu durum, dinin aidiyet ve birlik duygusu üretme, başka bir ifadeyle toplumsal dayanışmayı güçlendirme işleviyle yakından ilişkili bulunmaktadır (Gill, 2001, s. 118). Böylece din hem sembolik anlam üretimi hem de kolektif kimlik inşası bakımından modern toplumlarda ikame edilmesi güç bir referans

ekseni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, dini söylem ve pratikler, yalnızca bireysel dindarlığı değil, aynı zamanda siyasal topluluğun sınırlarının tanımlanmasını da etkilemektedir.

Buraya kadar ortaya koymaya gayret ettiğimiz kuramsal çerçeve, dinin modern toplumlarda yalnızca inançlar bütünü değil, aynı zamanda davranışları yönlendiren ve ilişkileri düzenleyen ve kolektif hayatı anlamlandıran çok katmanlı bir toplumsal kurum olarak işlev gördüğünü bizlere göstermektedir. Dinin, bireylerin dünyayı algılama biçimlerini, kendilerini ve başkalarını konumlandırma tarzlarını, otorite ve meşruiyetle kurdukları ilişkiyi derinden etkilemekte olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dinin toplumsal işlevlerini daha sistematik bir biçimde inceleyebilmek hem modern toplumlarda din olgusunun sürekliliğini hem de siyasal ve kültürel alanla kurduğu karmaşık ilişkileri kavramak açısından zorunlu hale gelmektedir. Bu bağlamda dinin toplumsal işlevlerini birbirini tamamlayan boyutlar halinde incelemek konuya bütüncül bakmak için oldukça önemlidir.

1.3.2.1.1. Sosyalleşme ve Normların Aktarımı

Dinin sosyalleşme ve normların aktarılmasındaki rolü, bireysel davranışları ve toplumsal uyumu önemli ölçüde etkileyen karmaşık bir olgudur. Bireylerin değerlerini, inançlarını ve normlarını öğrendikleri ve içselleştirdikleri bir süreç olan sosyalleşme, dini öğretiler ve uygulamalar tarafından derinden şekillendirilmektedir. Din, ahlaki davranış, sosyal sorumluluklar ve topluluk aidiyetinin anlaşılması için bir çerçeve sağlayarak sosyalleşmenin kritik bir aracı olarak işlev görmektedir. Dinin sosyalleşmeye katkıda bulunduğu başlıca yollardan biri ahlaki normların oluşturulmasıdır. Din genellikle bir topluluk içinde kabul edilebilir davranışları belirleyen açık etik kuralları ifade eder. Bu bağlamda ahlaki bir çerçeve sağlayarak davranışlarını düzenlemede oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu normların içselleştirilmesi, topluluk üyeleri arasında paylaşılan değerler duygusunu teşvik ederek uygun davranışa ilişkin kolektif bir anlayış oluşturmaktadır. Ayrıca din genellikle bir kimlik ve aidiyet kaynağı olarak işlev görmekte, toplumsal uygulamalar ve ritüeller yoluyla sosyal normları güçlendirmektedir. Çalışmalar, dini bağlılığın sosyal ağları ve akran ilişkilerini önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir (Cheadle & Schwadel, 2012). Dini topluluklarda, paylaşılan inançlar ve uygulamalar grup kimliğini güçlendiren bağlar yaratarak normların

ve değerlerin bir nesilden diğerine aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Dinin bu toplumsal yönü sadece normlara bireysel bağlılığı güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda grup içindeki sosyal uyumu da arttırmaktadır.

Durkheim, kolektif pratikler ve ahlaki düzen ilişkisini tartışırken, ahlak biliminin toplumsal fenomenlerin “sağlıklı” ve “hastalıklı” durumlarını ayırt etmeyi sağlayan nesnel bir ölçüt geliştirmesi halinde gündelik hayatta ve konularda da yol gösterici olabileceğinin altını çizmektedir (Gorski, 2012, s. 91). Bu bağlamda din, ahlaki rehberlik sağlamaktadır ve bireylerin davranışsal seçimleri için kurallar koymak yoluyla sosyal kontrolün ve toplumsal düzenin sağlanmasıyla olduğu işlevsel bir rol üstlenebilmektedir. Dini normlar, yalnızca bireysel vicdanın sınırlarını belirlememekle kalmayıp aynı zamanda hangi davranışların kolektif olarak onaylanmakta veya dışlanmakta olduğunu da belirlemektedir. Böylece din, Durkheimci perspektifte hem ahlaki düzenin ölçütünü sunan hem de bu düzeni kolektif pratikler içinde yeniden üretmekte olan temel bir kurumsal yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşım dini, toplumsal istikrarın sürdürülmesinde vazgeçilmez bir referans noktası olarak konumlandırmaktadır. Dini aktarım ve kimlik boyutunda ise dini inanç ve uygulamaların genç nesillere aktarımı çoğunlukla aile içinde nesiller arası aktarım mekanizmaları üzerinden gerçekleşmektedir. Dini sosyalleşme, sadece belirli ibadet ve inanç kalıplarının öğrenilmesini değil, aynı zamanda miras alınan kültürü sürdürme arzusunun artmasını da sağlamaktadır (Voas & Fleischmann, 2012).

Normların din yoluyla aktarımı aile dinamikleri bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Ebeveynler kendi inanç ve değerlerini çocuklarına aktardıkları için aileler dini sosyalleşmede genellikle önemli bir rol oynar. Bu süreç, dinin aile kimliği ve toplumsal beklentilerle i içe geçtiği kültürlerde özellikle önemlidir. Örneğin dini normların doğurganlık davranışını nasıl etkileyebileceğinin analiz edildiği bir çalışma, aile ve üreme hakkındaki dini öğretilerin aile yapıları aracılığıyla iletildiğini göstermektedir (McQuillan, 2004). Bu durum, dini değerler için bir kanal olarak ailenin önemini vurgulamakta ve bireylerin önemli yaşam kararlarına yönelik tutumlarını şekillendirmektedir.

Bireysel davranışları şekillendirmenin yanı sıra din, daha geniş toplumsal normları ve politikaları da etkileyebilir. Dyrenę ve arkadaşları (2012) dini sosyal normların kurumsal finansal raporlamayı nasıl etkilediğini araştırarak, bir toplumda dini bağlılığın daha

yüksek seviyelerde olmasının iş uygulamalarında daha fazla dürüstlük ve etik davranışla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, dini değerlerin kişisel davranışların ötesine geçerek kurumsal davranışları ve toplumsal beklentileri etkileyebileceğini göstermektedir. Dini normların kamusal hayata entegre edilmesi toplumun çeşitli yönlerini şekillendiren ahlaki çizgilerin oluşmasını sağlamaktadır.

Dinin sosyalleşmedeki rolü pozitif normların aktarımıyla sınırlı değildir; ayrımcı uygulamaların pekiştirilmesini de kapsayabilir. Dini kimliğin halkın göçe yönelik tutumlarını nasıl şekillendirebileceğini incelendiği çalışmada, belirli dini inançların göç karşıtı duygulara katkıda bulunabileceğini ortaya konmaktadır (Bloom vd., 2015). Bu durum, dinin hem sosyal uyum hem de bölünme için bir güç olarak ikili doğasının altını çizmekte ve dini bağlamlarda normların aktarımında yer alan karmaşıklıkları vurgulamaktadır. Dinin sosyalleşme üzerindeki etkisi sosyal destek ağları bağlamında da gözlemlenebilir. Dindarlık bireylere duygusal ve pratik destek sağlayabilen daha geniş ve birbirine daha bağlı sosyal ağlarla ilişkili olduğu da kabul edilmektedir (Lynch vd., 2022). Bu ağlar genellikle normların ve değerlerin paylaşılmasını kolaylaştırarak topluluk içinde kabul edilebilir görülen davranışları pekiştirmektedir.

Ayrıca din ve sosyalleşmenin kesişimi, farklı dini inançların bir arada bulunduğu çok kültürlü toplumlarda özellikle önemlidir. Bu tür bağlamlarda, normların müzakere edilmesi hem çatışmaya yol açabilir hem de işbirliğini sağlayabilir. Yine göç ile ilgili bir çalışmada, dinin göçmen ve azınlık bireylerin entegrasyonunda, kültürel kimliklerini ve sosyal davranışlarını şekillendirmede nasıl bir rol oynayabileceği vurgulanmaktadır (Kogan vd., 2019). Bu durum, bireyler inançlarını daha geniş bir toplumsal çerçeve içinde yönlendirirken, dini sosyalleşmenin farklılaşabilen doğasını göstermektedir.

Özetle din, bireysel davranışları, aile dinamiklerini ve toplumsal değerleri etkileyerek sosyalleşme ve normların aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ahlaki kuralların oluşturulması, topluluk kimliğinin pekiştirilmesi ve sosyal ağların şekillendirilmesi yoluyla din, güçlü bir sosyalleşme aracı olarak hizmet etmektedir. Bununla birlikte dinin işlevselliği oldukça karmaşıktır. Çünkü hem olumlu sosyal normları teşvik edebilir hem de ayrımcı uygulamalara katkıda bulunabilmektedir. Ancak her bağlamda dinin toplumsallaşmadaki çok yönlü ve karmaşık rolünü anlamak, bireysel davranış ve toplumsal uyum üzerindeki daha geniş etkilerini kavramak için oldukça önem arz etmektedir.

1.3.2.1.2. Toplumsal Dayanışma ve Aidiyet Sağlama

Dinin toplumsal dayanışma ve aidiyet sağlamadaki işlevi, bireylerin sosyal ilişkilerini şekillendiren, toplumsal normların yerleşmesini sağlayan ve kolektif anlamda bir kimlik oluşumuna imkan tanınması açısından oldukça önemlidir. Din aynı zamanda toplumdaki bireylerin ortak değerler ve mana etrafında bir araya gelebilmesi için de bir zemin oluşturmakta ve toplumsal dayanışmayı artırarak bireylerin aidiyet hislerini güçlendirmektedir. Dolayısıyla din, bireylerin sosyal kimliklerini belirlemede, dayanışma ve aidiyet sağlamada oldukça işlevsel bir role sahiptir. Durkheimcı yaklaşım dinin toplumsal dayanışmayı ve aidiyet duygusunu özellikle ritüeller aracılığıyla nasıl üretmekte olduğuna odaklanmaktadır. Durkheim’ın çalışmaları, toplumsal dayanışmayı sürdürecektir “sivil kültürlerin”, ulusal ritüellerin ve bayramların inşa edilmesini önermektedir (Gorski, 2012, s. 91). Ritüeller, kolektif pratiklere gömülü bulunmaktadır ve bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan bütünleştirici değerleri sağlamaktadır. Bu bağlamda ritüeller bireyleri ortak semboller, anlatılar ve çeşitli duygusal deneyimler dahilinde bir araya getirerek hem kolektif bilincin oluşmasına hem de “biz” duygusunun pekişmesine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle din, ritüel pratikler üzerinden hem toplumsal bütünleşmeyi yeniden üretmekte hem de siyasi ve kültürel topluluğun sembolik sınırlarını görünür kılmaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalarda Durkheimcı perspektifi kabul etmektedir. Kişisel refahın ve hatta uzun ömürlülüğün, bireyin gelir düzeyinden ziyade sahip olduğu sosyal bağların yoğunluğundan daha güçlü biçimde etkilendiği ortaya konulmaktadır. Dini ve dünyevi ritüellere katılımın, bireysel memnuniyet ve öznel iyi oluş üzerinde ölçülebilir etkiler yarattığı da gösterilmektedir (Akkır, 2019; Gorski, 2012, s. 100). Bu bulgular ritüellerin yalnızca sembolik veya “geleneğe ilişkin” pratikler olmadığını, aynı zamanda psikolojik dayanıklılık, aidiyet duygusu ve sosyal destek ağlarının güçlenmesine aracılık eden somut mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla dini ritüellere katılım, bireylerin kendilerini daha köklü, anlamlı ve destekleyici bir toplumsal bağlamın parçası olarak deneyimlemelerini mümkün kılmakta ve bu yolla hem mikro düzeyde refahı hem de makro düzeyde toplumsal uyumu güçlendirmektedir. Öncelikle, dini inançlar ve ritüeller, bireylerin bir araya gelerek ortak bir deneyim paylaşmalarını sağlamaktadır. Bu ortak deneyimler, bireyler arasında güçlü bağlar oluşturur ve toplumsal dayanışmayı pekiştirir. Örneğin, dini bayramlar, toplulukların bir araya gelerek kutlama

yapmalarını ve dayanışma içinde olmalarını teşvik eder. Bu tür etkinlikler, bireylerin toplumsal kimliklerini güçlendirirken, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin aktarımını da sağlar (Akkır, 2019). Ayrıca din, bireylerin sosyal normları öğrenmelerine ve içselleştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Dini öğretiler, bireylere ahlaki değerler ve toplumsal kurallar hakkında rehberlik eder. Özden ve Gölbaşı'nın (2018) çalışması, sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının, dini inançlarla şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, dinin bireylerin toplumsal normları nasıl algıladıklarını ve bu normlara nasıl uyduklarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Din, bireylerin davranışlarını yönlendiren bir çerçeve sunarak, toplumsal normların aktarımında önemli bir işleve sahiptir.

Din, aynı zamanda bireylerin aidiyet hislerini güçlendiren bir işleve de sahiptir. Dini topluluklar, bireylerin kendilerini ait hissettikleri sosyal gruplar oluşturarak, sosyal destek sağlamaktadır. Bu destek, bireylerin zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmakta ve toplumsal dayanışmayı artırmaktadır. Dolayısıyla dini aidiyet bireylerin sosyal ilişkilerini etkilemekte ve toplumsal uyum yönünde katkı sağlamaktadır (Akkır, 2019). Dinin toplumsal dayanışma ve aidiyet sağlamadaki işlevi, aynı zamanda bireylerin sosyal normları içselleştirmeleri ve bu normları günlük yaşamlarına yansıtma açısından da önemlidir. Dini öğretiler, bireylerin toplumsal değerleri öğrenmelerine ve bu değerleri yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olur.. Kimlik ve grup aidiyeti açısından bakıldığında, dini kimliğin özellikle belirsizlik ve kriz durumlarında grup aidiyetini güçlendirmekte ve bireyin benliğine ilişkin belirsizlik duygularını azaltmakta olduğu görülmektedir (Hogg vd., 2009, s. 73). Dinler, varoluşun doğası, hayatın anlamı ve ölüm sonrası gibi doğası gereği belirsiz sorulara açıklayıcı bir ideoloji ve bütüncül bir dünya görüşü sunabilme kabiliyetleri nedeniyle belirsizlikle başa çıkmada oldukça işlevsel rollere sahiptir. Bu süreçte dini kimlik, bireyler için yalnızca bir inançlar bütünü değil, aynı zamanda güvenli bir aidiyet alanı ve öngörülebilir rol beklentileri ve anlamlandırma şemaları sağlayan istikrarlı bir referans noktası olarak işlev görebilmektedir. Böylece din, belirsizlikle baş etme kapasitesini artırmakta, bireyleri daha geniş bir “inananlar topluluğu” ile özdeşleştirerek hem psikolojik hem de sosyal düzeyde grup bağlılığını güçlendirmektedir. Bu bağlamda dini kimlik, toplumsal dayanışmanın, kolektif direncin ve uzun erimli aidiyet biçimlerinin inşasında merkezi bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Din, toplumsal dayanışma ve aidiyet sağlamada önemli bir araç olmasının yanı sıra, toplumsal değişim süreçlerinde de etkili bir rol oynamaktadır. Dinin, toplumsal normların değişimine nasıl katkıda bulunduğu, sosyal hizmet uygulamaları bağlamında değerlendirildiği bir çalışmada bireysel ve toplumsal değerlerin toplumsal değişimde işlevsel bir rol oynadığını göstermektedir (Özmete & Algan, 2021). Dolayısıyla değerlerin önemli bir bileşeni olan din olgusu toplumsal normların oluşumunda ve bu normların devamlılığında oldukça kritik bir role sahiptir.

Sonuç olarak, dinin toplumsal dayanışma ve aidiyet sağlamadaki rolü, bireylerin sosyal ilişkilerini şekillendiren, toplumsal normları pekiştiren ve kolektif kimlik oluşturan önemli bir faktördür. Din, bireylerin bir araya gelerek ortak değerler etrafında toplandıkları bir yapı sunmakta ve toplumsal dayanışmayı artırarak bireylerin aidiyet hislerini güçlendirmektedir. Dini inançlar ve ritüeller, bireylerin sosyal normları öğrenmelerine ve içselleştirmelerine yardımcı olmanın yanında sosyal destek sağlayarak toplumsal dayanışmayı pekiştirmektedir.

1.3.2.1.3. Meşrulaştırma ve Hiyerarşi

Din dayanışma ve aidiyet işlevinin yanında toplumlarda sosyal hiyerarşilerin meşrulaştırılmasında ve yaratılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Dinin toplumsal hiyerarşileri meşrulaştırdığı başlıca yollardan biri, bir toplumda kabul edilebilir davranışları tanımlayan ahlaki çerçevelerin oluşturulmasıdır. Bu çerçeveler genellikle baskın grupların çıkarlarıyla uyumlu değerleri teşvik ederek mevcut güç dinamiklerini pekiştirmektedir. Örneğin, Weber'in Protestan Ahlakı eserindeki vurgusu, dini inançların ekonomik davranışları ve sosyal tabakalaşmayı nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Weber, Protestanlıkla ilişkilendirilen sıkı çalışma ve tutumluluk gibi değerlerin kapitalizmin yükselişine ve servet birikiminin ilahi lütfun bir işareti olarak meşrulaştırılmasına katkıda bulunduğunu savunmuştur (Aktay, 2021, s. 241; Fox, 2001). Dini değerler ve ekonomik başarı arasındaki bu bağlantı, ekonomik olarak avantajlı olanlar genellikle daha erdemli veya hak eden olarak algılandığından, sosyal hiyerarşileri güçlendirmeye hizmet ettiği de öne sürülmektedir. Ayrıca dini kurumlar sosyal normlar için bir çerçeve sağlayarak sosyal düzenin korunmasında genellikle önemli bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar, kaynaklara, güce ve fırsatlara kimin erişebileceğini belirleyerek sosyal statünün bekçileri olarak hizmet edebilme potansiyeli de taşımaktadır.

Örneğin toplumda çoğunluğu oluşturan grupların dinlerinin de hiyerarşik anlamda üstün olduğu ve bu dini gruplara inançları ve uygulamalarına dayalı olarak daha yüksek sosyal statü ve ayrıcalıklar tanındığını bilinmektedir (Grim & Finke, 2007). Tarihsel süreçte de farklı dini geleneklerle temellendirilen yahut bu geleneklere atfedilen ilkelerin çok çeşitli siyasal rejimleri meşrulaştırmak için kullanıldığı görülebilmektedir. Örneğin Suudi Arabistan'da monarşik ve patrimonyal nitelikteki geleneksel yönetimi, İran'da devrim sonrası teokratik milliyetçiliği ve İsrail işgali altındaki topraklarda siyasal ayaklanmayı sağlayabilmek için dinî geleneklere başvurulmaktadır (Billings & Scott, 1994, s. 183). Bu örnekler, dinin hem iktidarın sürekliliğini sağlamakta olan bir meşruiyet kaynağı hem de farklı siyasal girişimlerin çerçevesini oluşturan sembolik bir zemin olarak işlev gördüğünü bize göstermektedir. Dolayısıyla din yalnızca bireysel inanç düzeyinde değil aynı zamanda siyasal otoritenin dayandığı normatif temeli kurmakta ve iktidar ilişkilerinin “doğal” ve “kaçınılmaz” olarak sunulmasına neden olmaktadır. Otoriter liderliğin meşrulaştırılması bağlamında da dinin ve dini referanslarla iç içe geçmiş kültürel olguların önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Arap dünyasında modern otoriterliğin, özellikle karizmatik siyasal liderleri meşrulaştıran za'im (lider) ve za'ama (liderlik) gibi ataerkil liderlik kavramlarının meşrulaştırıcı gücü aracılığıyla dini kültürle bağlantılı olduğu öne sürülmektedir (Moaddel, 2002, ss. 363-364). Bu bağlamda lider, yalnızca hukuki ve rasyonel bir aktör olarak değil, dini ve geleneksel değerleri temsil eden ve dolayısıyla da sorgulanması güç bir otorite olarak görülmektedir. Böylelikle dinle iç içe geçmiş liderlik anlayışı toplumsal ve siyasal hiyerarşilerin “doğal düzen” olarak algılanmasına katkı sağlamakta ve muhalefetin meşruiyetini sınırlandıran bir çerçeve üretmektedir. Bu bağlamda din hem yönetilenlerin rızasını üretmekte hem de iktidar yapılarının sorgulanmasını zorlaştıran bir zemin oluşturmaktadır.

1.3.2.1.4. Zihniyet ve Kimlik Kazandırma

Din, bireylerin kendilerini ve toplumdaki yerlerini nasıl algıladıklarını etkileyerek zihniyet ve kimlik oluşumunda önemli ve çok yönlü bir işleve sahiptir. Bireysel ve sosyal kimliğin çeşitli boyutlarını kapsamakta ve bireylerin deneyimlerini ve çevrelerindeki dünyayı yorumladıkları bilişsel çerçeveleri şekillendirmektedir. Din genellikle bireylerin zihinsel çerçevelerini şekillendiren kapsamlı bir dünya görüşü sağlar. Ontolojik sorgulamalara yanıt bulma, ahlaki rehberlik ve ruhsal sağlık için çok önemli olan bir

çerçeve sunmaktadır. Dini inançlar, bireylere bir aidiyet duygusu ve eylemlerine rehberlik edecek net bir değerler dizisi sağlayarak özellikle belirsizlik ortaya çıktığında bir istikrar kaynağı olarak işlev görmektedir (Hogg vd., 2009). Bu durum, hızlı değişimlerin ve belirsizliklerin yönelim bozukluğu ve endişe duygularına yol açabildiği günümüz toplumlarında özellikle önem kazanmaktadır. Dini inançla ilişkili bilişsel süreçler bireylerin deneyimlerini nasıl yorumladıkları noktasında rol oynayabilmektedir. Dini inançların ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyebileceği vurgulanarak, inançlarıyla bağ kuran kişilerin genellikle daha yüksek düzeyde psikolojik anlamda iyileşme gösterdikleri düşünülmektedir (Seybold & Hill, 2001). Din aracılığıyla oluşturulan zihinsel çerçeveler, bireylerin zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmakta, dayanıklılığı ve ruh sağlığı için gerekli olan başa çıkma stratejilerini gösterebilmektedir. Bu da genel anlamda bir zihin dünyasının oluşturma işlevini göstermektedir.

Kimlik oluşturma süreci dini inanç ve uygulamalarla oldukça bağlantılıdır. Din, özellikle dini bağlılığın sosyal yaşamın önemli bir yönü olduğu toplumlarda, genellikle birincil kimlik kaynağı olmaktadır. Peek'in ikinci kuşak Müslüman Amerikalılar üzerine yaptığı araştırma, dini kimliğin nasıl kişisel ve sosyal kimliğin en belirgin yönü haline gelebildiğini ve bireylerin toplulukları içindeki etkileşimlerini ve aidiyet duygularını şekillendirdiğini göstermektedir (Peek, 2005). Bu durum, dinin kendini anlama ve sosyal kategorizasyon için bir çerçeve sağlamadaki rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, din kolektif kimliklerin gelişimini de etkilemektedir. Örneğin Foner ve Alba, göçmen dinlerinin topluma dahil olmak için nasıl bir köprü görevi görebileceğini, yeni gelenler için uyum sürecini kolaylaştırırken kültürel kimlikleri de güçlendirebileceğini analiz etmektedir (Foner & Alba, 2008). Bu bağlamda, dini kimlik daha geniş sosyal kimliklerin önemli bir bileşeni haline gelmekte ve bireylerin hem etnik geçmişleriyle hem de daha geniş toplumla nasıl ilişki kurduklarını etkilemektedir. Din ve kimlik arasındaki ilişki tek yönlü olmaktan ziyade etnik köken, milliyet ve cinsiyet gibi çeşitli diğer kimlik faktörleriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı, bireyler dini inançlarını kimliklerinin diğer yönleriyle uzlaştırırken benzersiz aidiyet ve dışlanma deneyimlerine neden olabilmektedir. Ayrıca kimlik oluşumunun dinamik doğası, bireylerin değişen sosyal bağlamlara yanıt olarak dini inanç ve uygulamalarını uyarlayabilecekleri anlamına gelmektedir. Novak ve diğerlerinin dini anlamda inançlı gençler üzerine yaptığı çalışma, bireylerin belirli yorum ve uygulamalara seçici bir şekilde katılırken diğerlerini göz ardı ederek dini aidiyetlerini

nasıl esnettiklerini göstermektedir (Novak vd., 2024). Bu esnetme, bireylerin kimliklerini dini inançları ve içinde bulundukları sosyal ortamlarla ilişkili olarak aktif bir şekilde inşa ettikleri, süregelen kimlik oluşumu sürecini yansıtmaktadır.

Din, topluluklar içinde sosyal uyumun ve kolektif kimliğin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Dini topluluklar, paylaşılan inançlar, ritüeller ve uygulamalar aracılığıyla grup kimliğini güçlendiren bir aidiyet duygusu yaratır. Dini faaliyetlere katılımın ergenler arasında kimlik oluşumuna katkı sunabileceğini gösteren bir çalışma, dinin sosyal gelişmeye katkıda bulunan destekleyici bir ağ sağlayabileceğini göstermektedir (Hardy vd., 2010). Dinin bu toplumsal yönü, kimliklerini başkalarıyla ilişki içinde oluşturmaya çalışan bireyler için hayati önem taşımaktadır. Dinin kimlik oluşumundaki rolü, dini bağlılıkların siyasi tutum ve davranışları etkileyebildiği siyasi alanda da kendini göstermektedir. Kelly ve Morgan'ın Latin siyaseti üzerine yaptıkları çalışma, dini gelenekçiliğin belirli demografik gruplar arasında siyasi mobilizasyonu ve kimliği nasıl şekillendirebildiğini ortaya koymaktadır (Kelly & Morgan, 2007). Bu da dini kimliğin sadece kişisel bir mesele değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal dinamikleri etkileyebilen kolektif bir mesele olduğunu göstermektedir.

Din, bireylere veya gruplara belirli bir zihniyet ve siyasal kimlik kazandıran da temel bir referans çerçevesi oluşturabilmektedir. Dini kimliğin siyasallaşması bağlamında, yüksek düzeyde Müslüman kimliğine sahip bireylerin siyasal İslam'ı daha fazla destekleme ve protesto ya da bağış yapma gibi dini değerleri savunmaya yönelik siyasal eylemlerde bulunmaya daha hazır olma eğiliminde oldukları gösterilmektedir. Avrupa şehirlerinde yaşayan Türk ve Fas kökenli ikinci nesil Müslümanlar üzerinde yürütülen karşılaştırmalı çalışmalar, dini kimliğin bu siyasallaşma sürecinde kilit bir rol oynadığını ampirik olarak doğrulamaktadır (Fleischmann vd., 2011, ss. 639-641). Böylece din, yalnızca inanç ve ibadet alanında değil, siyasal alanın sınırlarının ve mücadele eksenlerinin çizilmesinde de belirleyici bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dini kimlik, hem siyasal taleplerin dillendirilmesinde hem de kolektif hareketin meşrulaştırılmasında oldukça işlevsel bir role sahip olabilmektedir. Ayrımcılığa tepki olarak da kimlik edinme süreci yaşanabilmektedir. Bu süreç dini kimliğin siyasal boyutunu daha da görünür kılmaktadır. Algılanan kişisel ve sosyal ayrımcılığın, bireylerin Müslüman kimliğiyle daha güçlü bir biçimde özdeşleşmesini sağlayarak tepkisel dini kimliklenmeye (reactive religious identification) yol açtığı gösterilmektedir (Fleischmann vd., 2011). Bu etken siyasal

gündemde değersizleştirilen ya da damgalanan bir grubun (Müslümanlar) siyasallaşma süreçlerine yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Çünkü dışlanma ve damgalanma deneyimleri paradoksal biçimde gruba olan aidiyet hissini kuvvetlendirmekte ve kolektif savunma tepkisi üretmektedir. Bu durum dini kimliğin yalnızca pasif bir aidiyet kategorisi olmadığını ve aynı zamanda ayrımcılık karşısında dayanışma, tepki ve siyasal anlamda pozisyon belirleme için seferber edilebilen bir kaynak haline gelmekte olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dini kimlik, marjinalleştirilmiş grupların siyasal alanda görünürlük ve söz talebini yapılandıran temel eksenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Dini failiyetin ve kimlik edinimin oluşumu bağlamında ise, Foucault'nun çözümlemeleri, dinin yalnızca bir ideoloji ya da inanç sistemi değil, aynı zamanda pratiğin kısıtlayıcı ve üretken güçleri aracılığıyla özneleşme süreçlerini şekillendiren bir iktidar alanı olduğunu vurgulamaktadır. Mısır'daki kadın dindarlık hareketi örneğinde görüldüğü üzere, etik kendini biçimlendirme pratikleri, dar anlamda siyasal açıklamalarla ve araçsal çıkar hesaplarıyla bütünüyle açıklanamamaktadır (Cannell, 2010, s. 91). Dini pratikler, bedensel disiplinler, gündelik alışkanlıklar ve ahlaki öz-denetim biçimleri üzerinden bireyin kendini belirli bir dindar özne olarak kurmasını mümkün kılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında din, bireylerin siyasal ve toplumsal alanda nasıl bir özne olarak ortaya çıkmakta olduklarını belirleyen sağlam bir açıklama temeli sunmaktadır. Böylece dini öznellik, hem iktidar ilişkileriyle iç içe geçmiş hem de bu ilişkileri dönüştürme potansiyeli taşıyan karmaşık bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Özetle, din bireylere bilişsel çerçeveler, ahlaki rehberlik ve aidiyet duygusu sağlayarak zihniyet ve kimlik oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin kendilerini ve başkalarıyla ilişkilerini nasıl algıladıklarını etkileyerek hem kişisel hem de kolektif kimlikleri şekillendirmektedir. Din ile etnik köken ve milliyet gibi diğer kimlik faktörleri arasındaki bağlantı, dini etkinin farklılaşabilen ve çok yönlü doğasını vurgulayarak kimlik oluşum sürecini daha da karmaşık hale getirmektedir.

1.3.2.2. Kültürel ve Simgesel Sermaye Olarak Din

Din, bir toplumun siyasal ve sosyal alanında mobilize edilebilen güçlü bir kültürel kaynak ve simgesel sermaye olarak işlev görmektedir. Pierre Bourdieu'nün (2010) yaklaşımı, dinin hem kültürel hem de sembolik sermaye olarak rolünü anlamak için ikna edici bir

çerçeve sunmaktadır. Bourdieu'nün kavramsallaştırmasında sermaye, her biri toplumsal dinamikleri ve bireysel kimlikleri şekillendirmede kritik bir rol oynayan çeşitli biçimlerde -ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik- mevcuttur. Kültürel ve sembolik sermayenin bir boyutu olarak din, sosyal yapıları, bireysel davranışları ve grup kimliklerini etkileyerek sosyal hiyerarşilerin sürdürülmesine ve kültürel normların yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Kültürel sermaye, ekonomik araçların ötesinde sosyal hareketliliği teşvik eden finansal olmayan sosyal varlıkları ifade eder. Bilgi, beceri, eğitim ve bir kişiye toplumda daha yüksek bir statü kazandıran her türlü avantajı kapsamaktadır. Din bağlamında kültürel sermaye, bireylerin sahip olduğu dini bilgi, uygulamalar ve bağlılıklar aracılığıyla ortaya çıkabilir. Örneğin Üstüner ve Holt, kültürel sermayenin bir toplumda değer verilen belirli uygulamalar ve yaşam tarzları etrafında nasıl örgütlendiğini tartışarak, dinin sosyal statüyü etkileyen bir kültürel sermaye göstergesi olarak hizmet edebileceğini göstermektedir (Üstüner & Holt, 2009). Dini eğitim, ritüeller ve topluluk katılımı, bireyin kültürel sermayesini artırabilir, onlara sosyal ağlar ve dini toplulukları içinde tanınma sağlayabilir. Bu durum özellikle dini bağlılığın sosyal statü ile yakından ilişkili olduğu toplumlarda daha çok karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, güçlü dini geçmişe sahip ailelerden gelen bireyler, sosyal hareketliliği kolaylaştıran ağlara erişebilir ve bu da dini sermayenin sosyal hiyerarşilerde üst katmanlarda yer edinmesi kolaylaşabilmektedir.

Dini aktivizm bu bağlamda, ekonomik krizler veya devletin yaşam dünyasına “kolonizasyonu” gibi sistemsel aksaklıklara karşı yaşam dünyasının savunmacı bir tepkisi olarak yorumlanmaktadır. Özellikle devletin gündelik hayatın anlam dünyasına, ahlaki normlarına ve kurumsal özerkliğine müdahalesi arttıkça, dini söylem ve örgütlenmeler bu müdahaleye karşı bir tür koruyucu kalkan ve karşı hikaye üretme kapasitesine sahip kültürel araçlar haline gelmektedir. Örneğin İran örneğinde, Şii ulemanın kurumsal özerkliğinin devletin sosyoekonomik ve kültürel ayrıcalıklara yönelik müdahaleleriyle birleşmesi, dinin yalnızca geleneksel kesimlerin değil, aynı zamanda eğitilmiş orta sınıfların ve modern aydınların da seferber edilmesine olanak tanıyan bir kültürel kaynak haline gelmesine zemin hazırlamaktadır (Moaddel, 2002, s. 373). Böylece dini muhalefet, klasik “gelenekselci/modernist” ikiliğinin ötesine geçerek, farklı sınıfsal ve kültürel konumları aynı simgesel zemin etrafında bir araya getiren geniş tabanlı bir kolektif siyasal hareket kapasitesi üretmektedir. Bu bağlamda din, hem yaşam dünyasının

savunusu hem de farklı toplumsal kesimlerin ortak bir dil ve semboller üzerinden buluşabildiği bir hareket zemini olarak merkezi bir rol üstlenmektedir. Din, aynı zamanda Müslüman grupların kimliklerini tanımladıkları simgeler aracılığıyla siyaseti şekillendirmekte ve siyasal alanın simgesel sınırlarını çizmektedir. Siyasal eylem ve tercihleri “Müslüman” olarak tanınabilir kılan şey, büyük ölçüde İslam’ın sağladığı semboller, söylemler ve ritüeller olmaktadır (Moaddel, 2002, s. 375).

Ayrıca Verter, Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramını, bireylerin sosyal etkileşimlerinde yararlanabilecekleri değerli kaynaklar olarak dini inanç ve uygulamaları da içerecek şekilde genişleten “manevi sermaye” kavramının altını çizmektedir. Bu manevi sermaye, bireylerin sosyal kimliklerini ve çeşitli sosyal alanlarda gezinme becerilerini etkileyebilmekte, böylece toplum içindeki deneyimlerini şekillendirmektedir (Verter, 2003). Sembolik sermaye ise bireylerin ya da grupların kültürel pratikleri ve bağlılıkları aracılığıyla kazandıkları tanınma ve prestij anlamına gelir. Din bağlamında, sembolik sermaye belirli dini inançlar veya kurumlarla ilişkilendirilen statüden türetilir. Bourdieu'nün (2010) teorisi aynı zamanda kültürel ve sembolik sermayenin, mevcut sosyal yapıların ve eşitsizliklerin nesiller boyunca sürdürüldüğü sosyal yeniden üretimdeki rolünü de vurgular. Din, egemen grupların çıkarlarıyla uyumlu değerler, inançlar ve normlar aşilayarak toplumsal yeniden üretim için bir mekanizma işlevi görebilir. Örneğin, aileler genellikle dini inanç ve uygulamaları çocuklarına aktarır ve böylece sosyal hiyerarşileri güçlendiren bir kültürel sermaye döngüsünü sürdürürler. Pinxten ve Lievens'in belirttiği gibi, ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye arasındaki etkileşim sağlık eşitsizliklerini önemli ölçüde etkileyebilir, bu da dini bağlılıkların bireylerin kaynaklara ve fırsatlara erişimini şekillendirebileceğini göstermektedir (Pinxten & Lievens, 2014). Sonuç olarak Bourdieu'nün teorisi, kültürel ve sembolik sermaye olarak dinin rolünü anlamak için kullanışlı bir bağlam sunmaktadır. Din, dini bilgi ve uygulamalar yoluyla bireylerin kültürel sermayesini şekillendirerek sosyal dinamikleri etkilerken, aynı zamanda dini bağlılıklarla ilişkilendirilen tanınma ve prestij yoluyla sembolik sermaye sağlayabilmektedir. Kültürel ve sembolik sermaye arasındaki bu etkileşim, dinin kimliklerin oluşumuna, sosyal hiyerarşilerin pekiştirilmesine ve toplumdaki kültürel normların yeniden üretilmesine nasıl katkıda bulunduğunu anlamak için de oldukça önemlidir.

1.3.3. Dindarlık Bağlamında Değer Yönelimleri ve Siyasal Davranış Üzerindeki Etkisi

Değer yönelimleri, bireylerin siyasi alandaki inanç ve davranışlarına rehberlik eden temel ilkeler olarak siyasi tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yönelimler kültürel, sosyal ve kişisel bağlamlarda derin köklere sahiptir ve bireylerin siyasi meseleleri nasıl algıladıklarını, siyasi süreçlere nasıl katıldıklarını ve kendilerini siyasi ideolojilerle nasıl uyumlu hale getirdiklerini etkilemektedir. Değer yönelimleri ile siyasi tutumlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, değerlerin inanç ve tutumları nasıl etkilediğinin ve siyasi davranış üzerindeki daha geniş etkilerinin araştırılmasını gerektirir. Çeşitli bağlamlarda bireylerin kararlarını ve eylemlerini etkileyen yol gösterici ilkeler olarak hizmet eden değerler siyasi alanda, eşitlik, özgürlük, adalet ve toplum gibi, bireylerin siyasi olayları ve politikaları nasıl yorumladıklarını önemli ölçüde şekillendirebilir. Değerler ve siyasi tutumlar arasındaki bu bağlantı, bireylerin değer yönelimlerinin siyasi tercihlerini ve davranışlarını tahmin edebildiğini çeşitli çalışmalarda gösterilmektedir (Boneta & Mrakovčić, 2023).

Değer yönelimlerinin siyasi tutumları şekillendirmedeki rolü, toplumsal hareketler ve kolektif eylem bağlamında daha da belirgindir. Bu belirginlik liberal demokrasilerde farklı dini hareketlerin ve seküler kesimlerin nasıl etkileşime girdiğini anlamamanın oldukça önemli olduğunun altını çizmekte ve değerlerin bireyleri siyasi katılım için harekete geçirmedeki rolünün altını çizmektedir (Gorski & Altınordu, 2008). Değerler ve siyasi aktivizm arasındaki bu bağlantı, değer yönelimlerinin sadece bireysel tutumları değil aynı zamanda kolektif siyasi davranışları da şekillendirmedeki öneminin altını çizmektedir. Dolayısıyla dini hareketlerin yeniden canlanması sekülerleşme teorilerine meydan okurken bu meydan okuma bize çağdaş toplumlarda değerler, inançlar ve siyasal katılım arasındaki ilişkinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Dindarlığın siyasal davranış üzerindeki etkisinin, bireyin sahip olduğu değer yönelimleriyle yakından ilişkili olduğu ve bu etkinin mezhepsel ve etnik bağlama göre değişiklik göstermekte olduğu belirtilmektedir (Kelly & Morgan, 2007, s. 250). Bu çerçevede dindarlığın, tek başına homojen bir siyasal yönelim üretmekten ziyade, farklı toplumsal ve kimliksel bağlamlarda farklı siyasal tutumları besleyen bir “değer filtresi” olarak işlev gördüğü söylenebilmektedir.

Değer yönelimlerinin siyasi tutumlar üzerindeki etkisi yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik durum gibi demografik faktörler bağlamında da gözlemlenebilmektedir. Bir araştırma,

öğrencilerin dindarlık düzeylerinin siyasi yönelimleri ve tutumlarıyla önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu da demografik özelliklerin bireylerin öncelik verdiği değerleri ve dolayısıyla siyasi inançlarını şekillendirebileceğini göstermektedir (Boneta & Mrakovčić, 2023). Bu durum, kesişen kimliklerin değerler ve siyasi tutumlar arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamaktadır. Çünkü toplumdaki kişiler siyasi manzaralarını kendi tecrübeleri ve tarihselliklerinden geçirmektedir.

Sonuç olarak değer yönelimleri, bireylerin siyasi alandaki inanç ve davranışlarına rehberlik eden temel ilkeleri sağlayarak siyasi tutumların şekillenmesinde temel işlevi bulunmaktadır. Değerler, inançlar ve tutumlar arasındaki etkileşim karmaşıktır ve kültürel bağlamlar, demografik özellikler ve toplumsal değişimler de dahil olmak üzere çeşitli faktörler etrafında şekillenmektedir. Bu ilişkiyi anlamak, bireylerin siyasi tercihlerini ve eylemlerini anlama noktasında değerlerin önemini vurguladığı için siyasi davranış ve katılımı analiz etmek için oldukça önemli görülmektedir.

1.4. Türkiye’de Din ve Politik Tutumların Tarihsel Serencamı

1.4.1. Osmanlı Dönemi Din ve Devlet İlişkisi

Osmanlı İmparatorluğu, dinin devlet yapısı içerisindeki kurumsal ve ideolojik rolünün son derece belirgin olduğu bir yapıya sahip olmuştur. Din dönemin toplumsal yapısının ve devletin meşruiyetinin temel taşı olarak konumlanmaktadır. Osmanlı *ancien régime*’i, Osmanlı monarşisine ve İslam’ın siyasal-toplumsal hegemonyasına dayanmaktadır. Bu çerçevede İslami hukuk (şeriat) devlet düzeninin kurucu referansı olarak kullanılmakta, ulema (dini alimleri) ise yalnızca dini alanın değil, aynı zamanda hukuki ve idari alanın da ayrılmaz bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Osmanlı sultanları, tüm Müslümanların halifesi olma iddiasıyla dini otoriteyi siyasi otoriteyle birleştiren bir egemenlik söylemi geliştirmektedir (Kuru, 2007, s. 588). Böylece din hem hukuki düzenin kaynağını hem de siyasal iktidarın meşruiyet gerekçesini sağlayan kurumsal ve ideolojik bir çerçeve sunmaktadır. Bu durum, Osmanlı siyasal düzeninin, dini otorite ile dünyevi iktidarın iç içe geçtiği bir meşruiyet rejimi olarak kavramsallaştırılmasına imkan tanımaktadır. İmparatorluk, klasik İslam siyaset teorisinin de etkisiyle dini, siyasal meşruiyetin temel kaynağı olarak görmüş ve Sünni İslam’ı resmi ideoloji haline getirmiştir. Bu yapı içinde Şeyhülislamlık, yalnızca dini değil, aynı zamanda siyasal kararların meşrulaştırılmasında

kilit bir role sahiptir (Lewis, 1961). Merkez-yerel ilişkileri düzeyinde bakıldığında, Osmanlı idari yapısında en alt basamakta dahi, merkezle doğrudan teması olan bir din görevlisinin (özellikle kadının) daima bulunduğu görülmektedir. Kadıların hem yargısal hem idari fonksiyonlar üstlenmesi, dinin Osmanlı toplumunun çekirdeğini oluşturan temel bir referans alanı haline gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu yapı, ulemanın meşruiyetini askeri ve sivil otoriteye kıyasla görece özerk ve saygın bir konumda tutmakta ve dini bir “kültür fonu” olarak siyasal meşruiyet ideallerini şekillendiren merkezi bir unsur haline getirmektedir (Mardin, 1971, s. 205). Dolayısıyla Osmanlı düzeninde din, yalnızca merkezi otoritenin değil, taşra idaresinin ve gündelik toplumsal ilişkilerin de içine işlendiği kurumsal bir ağ olarak işlev görmektedir. Bu durum, meşruiyetin hem yukarıdan aşağıya hem de aşağıdan yukarıya doğru dini semboller ve kurumlar üzerinden sağlanmakta olduğunu bize göstermektedir. Kültürel ve zihniyet düzleminde ise, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu ve kurumsallaşması sürecinde askeri/savaşçı beylerin taşıdığı gazi ideolojisi ile yerel inançlar ve derviş tarikatları gibi din biçimleri arasında bir uzlaşma zemini oluşturulmaktadır (Mardin, 1971, s. 203).

Şerif Mardin’in merkez-çevre yaklaşımı, bu dönemin yapısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Mardin’e göre merkez, yani padişahlık ve merkezi bürokrasi, dini kontrol altında tutarken, çevre, yani ulema, tarikatlar ve halk, bu kontrolün sınırlarında konumlanmıştır (Mardin, 1992, ss. 105-108). Özellikle Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı, Batı’yla artan etkileşim bağlamında siyasal ve bürokratik alanda reformlara yönelmiş ve bu reformlar, devletin dini özel alanla sınırlandırma yönündeki ilk adımlarını oluşturmuştur. Bu dönem, İslam hukukunun modern hukukla uzlaştırılmaya çalışıldığı bir “İslami modernleşme” evresidir (Gencer, 2008). Ayrıca Tanzimat sonrası bürokratik dönüşümün hem merkezi otoriteyi güçlendirdiğini hem de ulemanın etkinliğini sınırladığı da kabul edilmektedir (Akyıldız, 2004, ss. 45-83). Ancak bu uygulamalar hiçbir zaman dini tamamen siyaset dışına itmemiştir. Aksine, devletin din üzerindeki kontrolü daha kurumsal ve merkezi bir hal almıştır. Tanzimat sonrası oluşturulan yeni meclisler, yargı sistemleri ve maarif teşkilatları, dini kurumların yerine geçerek dinin önceki işlevlerini devletin yeni organlarına devretmiştir. Bu bağlamda, dinin siyasetle ilişkisi dönüşmüş ama kopmamıştır. Bu kopuş daha çok Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır.

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi: Laiklik ve Din Politikaları

Din, alt sınıflarla elitler arasında aracılık eden, farklı toplumsal kesimleri ortak bir sembolik evrende buluşturan bir rol üstlenmektedir. Ancak modernleşme ve Batılılaşma süreçleri ilerledikçe yeni yeni oluşan Batılılaşmacı kurucu elitin, dinin modernleştirici reformlara karşı bir engel oluşturduğu yönünde bir algısının oluştuğu görülmektedir (Şan, 2005). Böylece Osmanlı-Türk modernleşmesi, bir yandan tarihsel olarak dinle iç içe geçmiş bir siyasal kültür mirasını devralmakta, diğer yandan da din ile modernleşme arasında gerilimli bir ilişki kuran yeni bir zihniyet dönüşümü üretmektedir. Bu ikili yapı, hem kültürel düalizmi hem de modern dönemde din-devlet ilişkilerinin kırılma ve tartışılabilir niteliğini anlamak açısından açıklayıcı bir zemin sunmaktadır (Akyiğit & Aydoğan, 2020; Şan, 2012). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Osmanlı'dan devralınan din-devlet ilişkisi radikal biçimde dönüştürülmüştür. Halifeliğin 1924'te kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin lağvedilmesi ve eğitimde birliğin sağlanması gibi adımlar, laikliğin kurumsallaşmasında temel rol oynamıştır (Findley, 2011, s. 235). Bu bağlamda Türkiye, iddialı laiklik (*assertive secularism*) ve *Akut modernleşme* uygulayan model ülkelerden biri olarak değerlendirilmektedir. İddialı laiklik, dinin kamusal alandan mümkün olduğunca dışlanmasını ve bireysel/inanç alanına hapsedilmesini amaçlayan bir model olarak tanımlanmaktadır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, bu doğrultuda din adamlarının yetiştirildiği medreseleri kapatmış, eğitim kurumlarını "Tevhid-i Tedrisat" ilkesi çerçevesinde birleşik ve seküler bir eğitim sistemi altında toplamış ve tarikatlar ile tekke ve türbeleri yasaklayarak toplumsal düzeydeki İslami örgütlenmeleri en alt düzeye düşürmüştür (Kuru, 2007, s. 589; Sarıbay, 1985, s. 36; Şan, 2022, s. 21). Böylece yeni rejim, dinin kurumsal etkisini kırarak kamusal alanın sınırlarını seküler normlar üzerinden yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Cumhuriyet'in kuruluş süreci, dini kurumsal alanda geri çeken, kamusal meşruiyetin kaynağını ise ulus, akıl ve ilerleme söylemleri üzerine inşa eden bir sekülerleşme hamlesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu adımlar, yalnızca dinin kamusal alandaki etkisini sınırlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal değerlerin yeniden laik-seküler temeller üzerinden şekillendirilmesini amaçlamıştır. Bu dönemde kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı, görünürde dini hizmetleri sunmakla yükümlü kılınsa da aslen devletin dini söylem üzerindeki kontrolünü sürdürme aracı olmuştur. Bu araç bir anlamda modern Türkiye'nin din ve laiklik arasında kurduğu dengenin de bir sembolü olmuştur (Lewis,

1961). Türk Devrimi, bu bağlamda her şeyden önce bir değerler devrimi olarak anlaşılmaktadır. Siyasal, hukuki ve kurumsal dönüşümlerin yanında, geleneksel İslami referanslara dayalı toplumsal değerler sisteminin yerine modern, ulus-devlet merkezli ve seküler bir değerler dizgesinin ikame edilmesi hedeflenmektedir. 1937’de laiklik ilkesinin Anayasa’ya eklenmesiyle, sekülerleştirici reformlar anayasal düzeyde garantiye alınmış ve Cumhuriyet’in kurucu ideolojisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kuru’ya göre bu politika, kurucu kadronun dindar kesimler karşısında kazandığı bir tür “zaferin” sonucu olarak şekillenmekte ve devletin meşruiyet temelini dini referanslardan seküler-ulusal referanslara kaydırmaktadır (Kuru, 2007, s. 589). Dolayısıyla Türk Devrimi, yalnızca rejim değişikliğini değil, aynı zamanda toplumsal değerler hiyerarşisinin köklü biçimde yeniden düzenlenmesini içeren normatif bir dönüşüm projesi olarak değerlendirilmektedir. Andrew Davison’a göre, Türkiye’nin laiklik modeli Batılı örneklerden açıkça ayrışır. Ona göre Türkiye’de sekülerizm, dini kamusal alandan dışlamak yerine onu devlet denetiminde yeniden inşa etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda laiklik, dinin tamamen dışlandığı değil, devlet eliyle yeniden tanımlandığı bir düzendir (Davison, 2002, s. 213,223). Bu düzende kurucu kadro gelenekselcilik karşıtı, materyalist ve laik çizgisiyle konumunu belirlemiştir (Karpata, 2014, s. 36). Ancak Ahmad’e göre bu uygulamalarla amaçlanan hedef devletin din ile olan formel bağına kesilmesidir (Ahmad, 2012). Bir diğer yoruma göre ise Türkiye özelindeki laiklik uygulamaları yalnızca hukuki ya da siyasal bir reform değil, aynı zamanda kültürel bir inşa süreci olduğunu göstermektedir. Bu dönemde kullanılan modern mimari, seküler ulus kimliğinin fiziksel tezahürü olarak değerlendirilmiştir (Bozdoğan, 2002, ss. 64-71).

1.4.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Dini ve Politik Dönüşümler

1980 sonrası dönemde dindar-muhafazakar kitleler, siyasal sistem içinde görünür ve kalıcı bir siyasi temsil arayışını yoğunlaştırmakta ve bu durum, Türkiye’de klasik merkez-çevre geriliminin yeniden canlanmasına zemin hazırlamaktadır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası dönemde, devletin dini söylemi yeniden yorumladığı ve dinin kamusal alandaki meşruiyetini yeniden tanımladığı görülmektedir. 1982 Anayasası ile zorunlu din dersleri anayasal hale getirilmiş ve din, milli kimliğin ve ahlaki düzenin bir parçası olarak devletin ideolojik aygıtlarına entegre edilmiştir. Bu bir bakıma dinin toplumda oynadığı rolün pekişmesinde anahtar rolü oynayacak etmenlerin devlet kaynaklarıyla

oluşturulması anlamına gelmiştir (Ahmad, 2012, s. 255). Bu dönem, aynı zamanda dindar kitlelerin merkeze doğru yükselişinin de hızlandığı bir dönem olmuştur. Özellikle kırdan kente doğru gerçekleşen iç göç, Türkiye’de kentleşme sürecini ve siyasal tercihleri önemli ölçüde etkilemiştir. Göçle birlikte gelişen gecekondu mahalleleri, 1970’lerde CHP’nin mobilize ettiği yeni seçmen gruplarını oluşturmuş ancak 1980’lerden sonra bu mahalleler Refah Partisi (RP), Saadet Partisi (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi gibi, İslami kimlikle özdeşleşen partilere yönelmeye başlamıştır (Sarıbay, 1985).

Mardin’e göre, Türkiye’de Cumhuriyet döneminin kültür politikaları yerel kültürel kökleri ihmal eden ve Batı kültürünü taklit eden bir çizgi izlemiş, bu da geniş halk kitleleri nezdinde tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. 1950’lerden itibaren hem sağ hem de sol çevrelerde, kültürel anlamda yerliliğe yönelen bir anlayış belirginleşmiş ve bu eğilim, dini ve milliyetçi değerlerin siyasal temsilini güçlendiren bir toplumsal zemin oluşturmuştur (Mardin, 1992, s. 27). Andrew Davison, bu süreci “yorumlama şaşkınlığı” kavramıyla açıklar. Sekülerleşme teorilerinin öngördüğü gibi dinin geri çekilmesi değil, aksine yeni formlarda güçlenerek dönüşü söz konusudur (Davison, 2002, s. 10). Bu bağlamda Türkiye, dinin modernleşme ile yeniden biçimlendiği bir model sunar. Yine bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı hem bütçesel hem kurumsal olarak yeniden yapılandırılmış ve zorunlu din eğitimi ve İmam Hatip okullarının yaygınlaşması gibi adımlarla birlikte, devletin din politikaları daha müdahaleci ve kapsayıcı bir niteliğe bürünmüştür. Ancak aynı dönemde bazı çevrelerde Diyanet’in devlet teşkilatından çıkarılması ve dini işlerin cemaatlara bırakılmasına yönelik bir laiklik anlayışı da tartışılmıştır. Kurtuluş Kayalı’nın aktardığı üzere, 1980’lerde bazı sol ve dini çevrelerde destek bulan bu yaklaşım, Adnan Adıvar’ın 1950’lerde yazdığı bir makalede de dile getirilmiş ve bu görüş, sonraki dönemlerde yeniden dolaşıma girmiştir (Kayalı, 2007, ss. 36-39). Türkiye’deki siyasi bölünmeler, Şerif Mardin’in (1973) çalışmasıyla kavramsallaştırılan merkez-çevre ilişkisine dayanmaktadır. milliyetçi, merkezîyetçi ve laik Kemalist devlet eliti “merkez”i, dini, etnik ve bölgesel unsurlardan oluşan daha heterojen toplumsal kesimler ise “çevre”yi temsil etmektedir (Gidengil & Karakoç, 2014, s. 328; Gündem, 2023, s. 3). Bu çerçevede dindar-muhafazakar kitlelerin siyasal mobilizasyonu, yalnızca yeni bir parti tercihi değil, aynı zamanda tarihsel olarak dışlandıkları merkezi alanla kurdukları ilişkinin yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla 1980 sonrası dönemde yaşanan dönüşüm, merkez-çevre ekseninde şekillenen tarihsel kırılma hatlarının, din ve kimlik

temelli talepler üzerinden yeniden siyasal gündeme taşındığını göstermektedir. Türkiye’de siyasal İslam’ın kökenlerini açıklamaya çalışan modeller, dini canlanmanın (revival) nüfusu ve siyasal otoriteleri alarma geçirmekte olduğunu, bu durumun baskıcı önlemleri (reaction) tetiklediğini ve baskının da dini canlanmayı ve aktivistleri siyasallaştırdığını (politicization) ileri sürmektedir. Literatürde bu süreç “*revival–reaction–politicization*” modeli olarak adlandırılmaktadır (Causey vd., 2010, s. 372). Bu bağlamda Ak Parti uzun süre siyasal sistemin dışında tutulmakta veya merkezin baskıcı refleksleriyle karşılaşmakta olan dindar kitlelerin temsilcisi olarak iktidara gelmiş ve merkez-çevre gerilimini yeni bir düzlemde yeniden kurmaktadır (Gündem, 2023, s. 15). Böylece siyasal İslam’ın yükselişi yalnızca ideolojik bir tercih değişimi olarak değil aynı zamanda baskı, tepki ve siyasallaşmanın iç içe geçtiği daha geniş bir tarihsel ve sosyolojik sürecin sonucu olarak görülmektedir. Bu düzlem din temelli taleplerin otoriter laiklik uygulamalarına karşı oluşan memnuniyetsizlikle birlikte yeni bir siyasal oluşuma zemin hazırlamıştır.

1.4.4. Günümüzde Din, Dindarlık ve Politik Kimlikler

Günümüzde dindarlık, yalnızca bireysel bir inanç biçimi değil, aynı zamanda politik kimliğin belirleyici bir unsuru haline gelmiştir. Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçişten günümüze, dini duyarlılıkları yüksek seçmen kitleleri siyasal aktörler için önemli bir taban oluşturmuş, bu da siyasal partilerin dini söylemleri stratejik biçimde kullanmasına yol açmıştır (Toprak, 1984). Demokrat Parti iktidarı ile başlayan, Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Anavatan Partisi ve nihayetinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ile devam eden süreçte, dini değerlerin siyasetteki yeri arttığı gibi, “dindar muhafazakar seçmen” profili Türk siyasetinin kalıcı bir unsuru haline gelmiştir (Sarıbay, 2004; White, 2002). Türkiye’de din ve siyaset arasındaki ilişki, kurumlar, cemaatler ve eğitimin karmaşık bir etkileşimi ile karakterize edilmektedir. Ak Parti’nin yükselişi, dinin kamusal hayattaki rolünü yeniden tanımlamış, siyasi söylem ve politika yapımında dini etkinin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Ak Parti’nin 2002’de iktidara gelmesiyle birlikte dini söylem siyasal meşruiyetin merkezine yerleşmişti. Genellikle “alternatif modernlik” (Davison, 2002) ya da “çoğul modernlik” (Göle, 2007) gibi kavramsallaştırmalarla açıklanmaya çalışılan bu süreçte, modernleşme ve dindarlık bir çelişki olarak değil, aynı tabanın farklı yüzleri olarak değerlendirilmektedir. Bu

bağlamda Türkiye, sekülerleşme teorilerinin dışında kalan, kendine özgü bir modernleşme güzergahı izlemektedir. Bu çerçevede özellikle Göle'nin çalışması da dikkat çekicidir. Göle'ye göre, Türkiye'deki yeni dindar nesil, modern yaşam tarzı ile dini sembollerini aynı potada eriterek “görünür dindarlık” pratiğini yaygınlaştırmış, bu da hem seküler çevrelerde bir rahatsızlık doğurmuş hem de muhafazakar orta sınıfın kamusal temsiline alan açmıştır (Göle, 2007, ss. 68-73). Şerif Mardin'in “*Volk İslamı*” kavramı bu noktada tekrar önem kazanır. Bu kavram, halkın dini duyarlılıklarının devletin resmi din söyleminden farklı olarak yaşadığını, modern dönemde ise bu duyarlılıkların siyasal temsile dönüştüğünü göstermektedir (Mardin, 1992, s. 147).

Günümüzde Türkiye'de din, siyasal davranışın önemli belirleyicilerinden biri olarak görülmeye devam etmektedir. Ancak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasal alanda elde ettiği başarı yalnızca dindarlık düzeyi üzerinden açıklanamamaktadır. Ak Parti'nin tekrarlanan seçim başarılarını inceleyen çalışmalar, parti tercihinin oluşumunda dindarlığın yanı sıra, partinin sosyal hizmetler, ekonomi ve demokrasi gibi alanlardaki performansına ilişkin değerlendirmelerin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Gidengil & Karakoç, 2014, s. 326). Bu bulgular, seçmen davranışının sadece ideolojik ya da kimlik temelli bir sadakatle değil, aynı zamanda “hizmet”, refah ve yönetim performansı üzerinden şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle Ak Parti'ye verilen desteğin hem dini kimlik hem de performans temelli rasyonel değerlendirmeleri içeren karma bir motivasyon yapısına dayandığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de din-siyaset ilişkisini analiz ederken, dindarlığı tek değişkenli bir açıklama olarak değil, performans algılarıyla iç içe geçmiş çok boyutlu bir faktör olarak ele almak gerekmektedir. Öte yandan çalışmalardaki ampirik bulgular, Türkiye'de dini muhafazakarlığın Ak Parti seçmenleri açısından diğer siyasi motivasyonlara kıyasla daha güçlü bir itici güç olmaya devam ettiğini göstermektedir. Özellikle dini muhafazakarlığın Kur'an kursu katılımı gibi göstergelerle ölçüldüğü çalışmalarda, bu değişkenin Ak Parti'nin oy payı üzerindeki pozitif etkisinin ulusal ekonomik performanstan daha yüksek olduğu ortaya konulmaktadır (Gündem, 2023). Bu durum, Ak Parti açısından, oy tabanını konsolide etmek ve genişletmek için dini motivasyonlu politikalara (örneğin Kur'an kurslarına yönelik yaş kısıtlamalarının kaldırılması gibi düzenlemelere) yatırım yapmanın, ulusal ekonomik performansa kıyasla daha yüksek siyasi getiri sağlayan rasyonel bir strateji olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla dindarlık, performans

değerlendirmeleriyle birlikte etkili olmakla birlikte, özellikle iktidar partisi için siyasal mobilizasyon ve sadakat üretme bakımından ayrıcalıklı bir kaynak işlevi görmektedir. Bu çerçevede din, hem rasyonel/seçimci hesapları besleyen hem de sembolik aidiyeti pekiştiren bir çifte dinamizm yaratmaktadır

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma, nedensel-ilişkisel tasarıma dayalı kesitsel bir saha çalışmasıdır (Creswell & Creswell, 2018). Veriler Mart-Nisan 2025’te, yüz yüze uygulanan anketlerle toplanmıştır. Çalışmanın yöntemsel temeli pozitivist epistemoloji ve nedensel-ilişkisel (explanatory) yaklaşımdır. Nicel paradigmda amaç, deneyimsel gözlemlerden genellenebilir örüntüler türeterek nomotetik yasalar önermektir. Bu nedenle araştırma, açıklayıcı hipotezlerin tek bir zaman noktasında çok sayıda katılımcı aracılığıyla sınandığı kesitsel tarama modelini benimser (Neuman, 2020).

2.1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bireylerin dindarlık düzeyleri, ahlaki gelenekselcilik anlayışları ve sosyo-demografik özellikleri ile siyasal davranışları (oy verme, siyasal katılım, parti aidiyeti) arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Araştırmada, var olan bir durumu betimlemek ve değişkenler arasındaki değişimi incelemek amacıyla genel tarama modellerinden “İlişkisel Tarama Modeli” (Correlational Survey Model) kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Bekman, 2022, s. 168; Karadağ, 2010, s. 145).

Tablo 1: Anket Formu Ölçek ve Sorularının Parametreleri

Değişken	İşlev	Ölçüm Aracı	Beklenen Etki	Kontroller
Bireysel dindarlık	Bağımsız	<i>Din Bireysel Hayat Ölçeği</i>	(+) siyasal katılım; sağ-muhafazakar oy	(+) Cinsiyet, yaş, eğitim, gelir
Ahlaki gelenekselcilik	Aracı (M)	<i>Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği</i>	(+) siyasal katılım	—
Sosyal mesafe	Düzenleyici (Z)	<i>Sosyal Mesafe Ölçeği</i>	Dindarlık ve Mesafe etkileşimi	—
Oy tercihi (parti)	Bağımlı 2	Son iki seçimde beyan edilen oy	—	—

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.2. Araştırmanın Temel Problemi ve Hipotezleri

Bu çalışmanın temel problematik alanı, Türkiye’de dinin bireylerin siyasal davranışlarını belirlemedeki rolüdür. Çünkü bu rol özellikle son yıllarda değişen toplumsal, kültürel ve siyasal koşullar çerçevesinde daha da karmaşık bir yapı kazanmıştır. Modernleşme, sekülerleşme, kentleşme, ekonomik farklılaşma ve medya çeşitlenmesi gibi süreçler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dindarlık biçimlerini dönüştürmekte ve bu dönüşüm de siyasal tercihleri belirleyen etkenlerin doğasını yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, günümüz Türkiye’inde dinin bireylerin siyasal davranışlarını ne ölçüde ve hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği ve bu etkinin sabit tercihler (parti aidiyeti) ile değişken tercihler (oy değiştirme davranışı) gibi farklı siyasal yönelimlerde nasıl bir farklılaşma gösterdiğidir. Dindarlığın siyasal davranış üzerindeki etkisinin, sadece adayların bireysel dindarlık düzeyiyle sınırlı kalmayıp, tarikat/cemaat gibi kurumsal dini aidiyetlerin de tercihleri nasıl yönlendirdiği araştırılmaktadır. Araştırma aynı zamanda, Türkiye’nin siyasal hafızasında güçlü biçimde yer edinmiş olan sembolik travmaların (örneğin başörtüsü yasağı gibi) kuşak farkı gözetmeksizin ortak bir siyasi refleks üretip üretmediği sorusuna da odaklanmaktadır. Bu çerçevede din-siyaset ilişkisi tarihsel ve ideolojik bağlamın ötesinde aynı zamanda toplumsal kırılmalar, kültürel kimlik, ekonomik beklentiler ve ahlaki yönelimler gibi çoklu boyutlarda değerlendirilmektedir. Araştırmanın merkezinde yer alan bir diğer mesele ise bireylerin “bireysel dindarlık” ile “kurumsal dindarlık” arasında nasıl bir ayrım yaptığıdır. Seçmenlerin yalnızca dindar bir aday tercih etmekle kalmayıp, adayın mensubu olduğu dini yapının (tarikat/cemaat gibi) karar alma süreçlerine olan etkisini de dikkate alıp almadığı incelenmektedir. Bunlara ek olarak, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statü gibi demografik faktörlerin bireylerin Ahlaki Gelenekselcilik Eğilimleri (AGÖ), Sosyal Mesafe Düzeyleri (SMÖ) ve siyasal davranışları üzerindeki dönüştürücü etkisi, özellikle sekülerleşme bağlamında analiz edilmektedir. Aynı şekilde, ekonomik performans ve yönetsel adalet gibi faktörlerin, yüksek dindarlık düzeyine sahip seçmenlerin bile ideolojik sadakatlerini zayıflatıp zayıflatmadığı araştırmanın önemli problem alanlarından biridir. Bu bağlamda çalışma, dindarlığın siyasal tercihler üzerindeki etkisini statik bir ilişki olarak değil, dinamik ve dönüşüme açık bir süreç olarak ele almakta ve bireysel dindarlık ile siyasal yönelimler arasındaki ilişkinin hangi toplumsal koşullarda

şekillendiğini kapsamlı biçimde incelemeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede araştırma soruları ve hipotezler şu şekildedir;

Araştırmanın Soruları

- I. Bireysel dindarlık düzeyi, bireylerin siyasal davranışlarında parti aidiyetini (sabit tercih) ve oy değiştirme davranışını (değişken tercih) belirlemede farklılaşan bir etkiye sahip midir?
- II. Türkiye'nin siyasal hafızasındaki kültürel kırılmalar (başörtüsü yasağı riski vb.), kuşak farkı (genç-yaşlı) gözetmeksizin siyasal davranışın belirlenmesinde ortak bir zemin oluşturur mu?
- III. Bireyler siyasal davranışlarında “bireysel dindarlık” (adayın dindar olması) ile “kurumsal dindarlık” (cemaat/tarikat mensubiyeti) arasında bir ayrım yapmakta mıdır?
- IV. Eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statü, bireylerin Ahlaki Gelenekselcilik (AGÖ), Sosyal Mesafe (SMÖ) düzeylerini ve siyasal yönelimlerini sekülerleşme bağlamında nasıl dönüştürmektedir?
- V. Ekonomik performans ve yönetsel faktörler (adalet, liyakat), yüksek dindarlık düzeyine sahip bireylerin siyasal davranış belirleniminde önemli bir eşik olan ideolojik sadakatini zayıflatma gücüne sahip midir?

Araştırmanın Hipotezleri

H1. Bireysel dindarlık düzeyi, bireylerin parti aidiyetini (seçimini) belirlemede etkili olmaya devam ederken, parti sadakatini (oy değiştirme kararını) belirlemede yerini ekonomik ve yönetsel faktörlere bırakmaktadır.

Alt Hipotezler

H1a. Dindarlık düzeyi yüksek olan bireyler, parti tercihlerinde kimliksel uyuma öncelik verseler de oy değiştirme davranışlarında dindarlıktan ziyade adalet, liyakat ve ekonomik performans gibi rasyonel ve pragmatik göstergeleri referans almaktadırlar.

H1b. Siyasal bilgi kaynağı olarak dijital/sosyal medyayı kullanan bireylerde, dindarlığın siyasal davranış üzerindeki belirleyiciliği azalmakta ve seküler/modern tutumlar artmaktadır.

H2. Türkiye'nin tarihsel siyasi hafızasındaki kültürel kırılmalar, demografik farklılıklardan ve kuşak etkisinden bağımsız olarak siyasal davranış belirleniminde

“aşılmaz eşik/kültürel savunma refleks” işlevi görerek ortak bir mutabakat oluşturmaktadır.

Alt Hiptez

H2a. Aday tercihinde “geçmiş mağduriyetler” ve “dindar kimliğin dışlanmaması” kriterlerine verilen önem tüm yaş gruplarında ve farklı eğitim seviyelerinde ortak ve güçlü bir oy değiştirme etmeni olmaktadır.

H3. Bireysel dindarlık (inanç) ile kurumsal dindarlık (Cemaat/Tarikat) siyasal davranış üzerinde birbirine zıt etkiler oluşturmaktadır. Kişiler bireysel dindarlıklarını siyasal tercihlerine yansıtırken, dini grup/cemaat aidiyetlerinin siyasal alan üzerindeki etkisine karşı çıkmaktadır.

Alt Hipotezler

H3a. Kişiler adayların “dindar” olmasını (bireysel) bir tercih sebebi olarak görürken, “bir cemaate/gruba mensup olmasını” (kurumsal) tercih edilmeyen bir özellik olarak kodlamaktadır.

H4. Eğitim düzeyi, sosyal çevre ve sosyo-ekonomik statü, bireylerin dindarlık algısını dönüştüren en temel “sekülerleşme filtresi”dir. Eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik statü arttıkça siyasal davranışta ahlaki gelenekselcilik kodları etkisiz kalmaktadır

Alt Hipotezler

H4a. Eğitim ve sosyo-ekonomik statü düzeyi yükseldikçe, bireylerin Ahlaki Gelenekselcilik puanları anlamlı düzeyde yükselmekte (gelenekselcilikten uzaklaşmakta) ve siyasal tercihler seküler zemine doğru kaymaktadır.

H4b. Genç bireyler (18-24 yaş), ileri yaş gruplarına kıyasla sığınmacı sorunu gibi konularda daha refleksif bir tutum sergilerken, geleneksel ahlaki değerlere bağlılıkları anlamlı düzeyde düşüktür.

H5. Siyasal davranış bireylerin yaşam tarzı tutumları ile yüksek düzeyde tutarlılık göstermektedir. Ancak ekonomik göstergelerin bozulması durumunda, bu tutarlılık orta ve üst gelir gruplarında daha hızlı çözülme eğilimindedir.

Alt Hipotezler

H5a. “Ekonomik kriz” ve adalet, liyakat gibi yönetim göstergelerindeki bozulmalar bireysel dindarlık düzeyi yüksek olan kişilerde dahi siyasal sadakati zayıflatan en güçlü faktörlerdir.

2.1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

TÜİK (2024) ve YSK (2023) verilerine göre Sakarya’da 18+ yaş seçmen sayısı 784.638’dir.

Örneklem büyüklüğü, ana kütleden elde edilen bulguların belirli bir güven düzeyinde genellenebilir olmasını sağlayacak şekilde hesaplanmıştır. Bu çalışmada örneklem büyüklüğü klasik Cochran (1977) formülü temel alınarak belirlenmiştir. Orantılı tabakalı olasılık örnekleme (district-stratified PPS) benimsenmiştir. (Neuman’ın (2020) örnekleme adımlarını izleyerek, her ilçe nüfus içindeki payı oranında örnek hacmi almıştır. Sapma = $\pm 0,05$, $\alpha = 0,05$ için minimum 384 olsa da çok değişkenli modellerde istatistiksel güç $\geq .80$ (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2001) tutturmak adına $n = 600$ gözlem hedeflenmiştir.

Tablo 1: Sakarya İlçeleri Kayıtlı Seçmen Sayısı ve Örneklem Oranları

İlçe	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Örneklem Oranı (%)	Anket Sayısı
Adapazarı	204,844	18,2%	109
Akyazı	71,979	5,3%	32
Arifiye	35,790	4,8%	29
Erenler	66,509	5,2%	31
Ferizli	21,006	5%	30
Geyve	38,579	5%	30
Hendek	63,047	5%	30
Karapürçek	12,103	5%	30
Karasu	53,904	5%	30
Kaynarca	27,079	5%	30
Kocaali	25,395	5%	30
Pamukova	25,079	5%	30
Sapanca	32,808	5,2%	31
Serdivan	113,933	16,3%	98
Söğütli	12,365	5%	30
Taraklı	6,838	5%	30
Toplam	1,593,258	100%	600

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2: İlçelere Göre Dağılımın Frekans Analizi

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Adapazarı	109	18,2	18,2	18,2
Akyazı	32	5,3	5,3	23,5
Arifiye	29	4,8	4,8	28,3
Erenler	31	5,2	5,2	33,5
Ferizli	30	5,0	5,0	38,5
Geyve	30	5,0	5,0	43,5
Hendek	30	5,0	5,0	48,5
Karapürçek	30	5,0	5,0	53,5
Karasu	30	5,0	5,0	58,5
Kocaali	30	5,0	5,0	63,5
Pamukova	30	5,0	5,0	68,5
Sapanca	31	5,2	5,2	73,7
Serdivan	98	16,3	16,3	90,0
Söğütlü	30	5,0	5,0	95,0
Taraklı	30	5,0	5,0	95,0
Total	600	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan ölçekler Türkçe'ye ileri-geri çeviriyle uyarlanmış, **CVI = .92** içerik geçerliği elde edilmiştir. Ölçüm kuramına uygun olarak her gözlemin $T + S + R$ bileşenlerinden oluştuğu varsayımıyla (Neuman, 2020); sistematik hatayı azaltmak için:

- pilot test ($n = 60$)
- α ve ω güvenirlik $\geq .80$

Kayıtlı seçmen sayılarına ilişkin veriler, YSK (2023) Mahalli İdareler Seçimi sonuçlarına ve TÜİK (2024) verilerine dayanmaktadır. Örneklem dağılımı oluşturulurken yalnızca kayıtlı seçmen sayıları temel alınmış, demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi vb.) ilişkin dağılımlar ayrı bir tabakalama yapılmadan göz ardı edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, seçmen büyüklüğü açısından mekansal temsiliyeti sağlamayı amaçlamaktadır. Saha notlarından hareketle, çalışma daha eğitimli kişiler tarafından daha fazla karşılık bulmuştur. Eğitim seviyesi düştükçe örneklem temsiliyetini sağlamak zorlaşmıştır.

2.1.4. Siyasal Davranışın Ölçülmesi

Siyasal katılımın ölçülmesi, siyaset bilimi ve siyasal sosyoloji alanlarında hem teorik hem de metodolojik açıdan önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu ölçümün güvenilir ve geçerli biçimde gerçekleştirilebilmesi, katılımın çok boyutlu doğasını dikkate alan kapsamlı ölçeklerin kullanımını gerektirmektedir. En yaygın ölçüm yöntemi, büyük örneklemli kamuoyu araştırmalarında uygulanan çok maddeli anket ölçekleridir. Amerikan Ulusal Seçim Araştırması (ANES) ve Genel Sosyal Araştırma (GSS) gibi uluslararası nitelikli çalışmalarda kullanılan bu yöntemlerde, davranışa dayalı sorular ve Likert tipi derecelendirme ölçekleri birlikte kullanılmakta ve böylece tek-madde hatası azaltılarak ölçümün güvenilirliği artırılmaktadır (Robinson vd., 1999, s. 12). Örneğin GSS verileri uzunlamasına incelendiğinde, oy verme istikrarını korurken kamusal protesto gibi bazı ileri katılım biçimlerinde hafif gerileme ortaya çıkmaktadır (Brady, 1999, ss. 744-748). Eğitim düzeyi en güçlü sosyo-ekonomik belirleyici olup yaş, gelir ve cinsiyet kontrol edildiğinde dahi etkisini sürdürür. Psikolojik faktörler ise katılım yönünü şekillendirmekte ve yüksek siyasal yeterlilik ve güven kurumsal katılımı, yabancılaşma ve düşük güven ise protestoyu beraberinde getirme ihtimaline sahip olmaktadır (Citrin & Muste, 1999; Reef & Knoke, 1999). Siyasal bilgi ve parti kimliği hem katılım olasılığını hem katılım türünü güçle ilişkilendirmektedir (Price, 1999; Weisberg, 1999).

Siyasal katılımın ampirik olarak değerlendirilmesinde sık başvurulanan standart soru setleri ise, “Siyasal Eylem Yaklaşımı” çerçevesinde tanımlanmış eylem türlerine dayanır. Brady (1999, s. 744) bu kapsamda, katılım davranışını ölçmek için kullanılan başlıca eylem biçimlerini şu şekilde sıralamaktadır: oy kullanma, bir parti veya organizasyon için gönüllü olarak çalışma, siyasal kampanyalara maddi katkı sağlama, siyasal miting veya toplantılara katılım, rozet, düğme ya da çıkartma gibi sembollerle siyasal destek gösterme, dilekçe imzalama, bir yetkiliyle doğrudan temas kurma, boykot ya da karşı-boykot düzenleme, protesto yürüyüşlerine katılma, bina işgali ya da trafik engelleme gibi doğrudan eylemler, grev ve siyasal amaçlı şiddet uygulamaları. Bunlara ek olarak, katılımın normatif boyutunu değerlendirmek amacıyla geliştirilen Vatandaşlık Görevi Ölçeği (Civic Duty Scale), doğrudan eylem davranışlarını değil, vatandaşlık sorumluluğuna ilişkin inançları ölçmektedir. Bu tür sorular, örneğin “Oy vermek bir vatandaşlık görevidir” gibi normatif ifadeler aracılığıyla bireylerin siyasal katılımı bir yükümlülük olarak görüp görmediklerini analiz etmeye olanak sağlar (Robinson vd.,

1999, s. 10). Bu yöntemsel yaklaşımlar, siyasal katılımın hem davranışsal hem de tutumsal boyutlarını içeren kapsamlı bir analiz çerçevesi sunmakta ve bu sayede katılımın düzeyi, biçimi ve altında yatan motivasyonlar sistematik olarak ölçülebilmektedir.

Tablo 3: Siyasal Davranışı Ölçmek için Kullanılan Soruların Tanıtımı

Kavram	Tanım	Ölçüm Aracı	Katılımla İlişkisi
Siyasal Yeterlilik	Sistemi anlayıp etkileyebileceğine dair inanç	Political Efficacy Scale	Yeterlilik ↑ katılım
Siyasal Yabancılaşma	Etkisizlik, kopukluk hissi	Political Alienation Scale	Yabancılaşma ↓ kurumsal katılım, ↑ protesto
Hükümete Güven	Yöneticilerin dürüstlüğüne ve yeterliliğine güven	Trust in Government Scale	Yüksek güven oy verme ↑; düşük güven protesto ↑
Siyasal Bilgi	Sistem, aktör ve politikalar hakkında bilgi	Political Knowledge ve News Recall	Bilgi ↑ katılım
Parti Kimliği	Bir partiye psikolojik yakınlık	Parti Termometresi ve kimlik soruları	Güçlü kimlik oy verme ve kampanya etkinliği ↑
Vatandaşlık Görevi	Katılımı demokratik sorumluluk görme	Civic Duty Scale	Görev inancı oy verme ↑

Kaynak: Reef ve Knoke (1999, s. 418-432); Citrin ve Muste (1999, s. 482); Price (1999, s. 598); Weisberg (1999, s. 696-720); Robinson et al. (1999, s. 10).

Katılım, demokrasinin çıktısı (yurttaşların siyasal sürece etkisi) ve girdisi (sisteme geri besleme) olarak çifte rol üstlenir (Brady, 1999, s. 742). Ölçüm araçları yalnızca ne kadar katılım olduğunu değil, hangi inançların bu davranışı yönlendirdiğini de nicel olarak yakalayarak rejim performansının kritik bir göstergesini sunmaktadır. Etkili bir demokratik ortam, farklı katılım biçimlerini destekleyici kurumsal kanallar, yüksek siyasal yeterlilik ve yaygın bilgi düzeyi gerektirir. Çünkü güven ve parti kimliği gibi tutumlar ise katılım etmenlerinin hangi bağlamda etki edeceğini göstermektedir. Bütüncül bir siyasal davranış ve siyasal katılım analizinde davranış tipolojileri ile psikolojik-sosyolojik belirleyicileri birlikte ölçen ölçeklere dayanması oldukça önemlidir. Böylece araştırmacılar, katılım desenlerindeki zamansal değişimi izleyip demokratik temsiliyetin niteliğini değerlendirebilir ve siyasal davranış kuramlarının ampirik geçerliliğini test edebilir. Güvenilir ve geçerli ölçüm kişilerin siyasi davranışlarını belirleme aşamasında karar mekanizmalarının analizinde literatüre önemli katkılar sağlama potansiyeli taşımaktadır.

2.1.5. Veri Toplama Araçları ve Soru Formunun Tanıtılması

Anket formu 77 sorudan oluşmakta ve üç psikometrik ölçek dışında davranış, değerlendirme ve demografik sorularla multidisipliner bir veri seti sağlamaktadır. Bu yapı, dindarlığın siyasal davranışa etkisini hem doğrudan hem de değer-temelli araçlar üzerinden açıklamaya uygun bütüncül bir ölçüm iskeleti sunmaktadır.

Tablo 4: Anket Formunda Kullanılan Ölçek ve Soru Tipleri

Ölçek	Madde (n)	Ölçek tipi	Pilot α
Din Bireysel Hayat	6	5'li Likert	.951
Ahlaki Gelenekselcilik	8	5'li Likert	.784
Sosyal Mesafe	14	5'li Likert	.877
Siyasal Katılım	5	Davranış (1/2/3)	.718
Aday Nitelikleri	10	5'li Likert	(pilot α =.81)
Siyasal Bilgi	7	5'li Likert	(pilot α =.84)
Oy Tercihi	17	5'li Likert	.887

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formu, dindarlık ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir çerçevede analiz edebilmek amacıyla yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda form, demografik bilgiler, psikometrik ölçekler, siyasal davranış göstergeleri ve değerlendirme temelli sorulardan oluşan toplam dokuz ana bloktan meydana gelmektedir. Her bir soru grubu, ilgili kavramsal alanı ölçmeye yönelik olarak özenle seçilmiş ve ölçme araçları literatürde geçerliği kanıtlanmış ölçeklerden tercüme edilmiştir.

İlk bölümde yer alan demografik sorular, bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, medeni durum ve yaşadığı ilçe gibi temel sosyo-demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu veriler, hem örneklemin betimsel analizlerinde hem de çok değişkenli modellerde kontrol değişkeni olarak kullanılmak üzere toplanmıştır. Ayrıca, bireylerin kendilerini tanımladıkları etnik ve ideolojik aidiyetlere dair sorular da yer almaktadır. Bu tür değişkenler, bireylerin siyasal tutumlarını belirleyen temel arka plan değişkenleri olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5: Demografik ve Aidiyet Soruları

Soru 1. Cinsiyetiniz		
1. () Kadın 2. () Erkek		
Soru 2. Yaşınız:		
Soru 3. En uzun süre yaşadığınız yeri belirtiniz.		
1. () Kent merkezi	2. () İlçe merkezi	3. () Köy
4. () Metropol/büyük kent		
Soru 4. Eğitim durumunuz nedir?		
1. () Okuma yazma bilmiyor	5. () Lise mezunu ve dengi okul mezunu	
2. () Okuryazar ama diploma yok	6. () Yüksekokul-üniversite mezunu	
3. () İlkokul mezunu	7. () Yüksek Lisans	
4. () Ortaokul mezunu	8. () Doktora	
Soru 5. Mesleğiniz nedir?		
1. () Ev hanımı	6. () Profesyonel meslek (Doktor, Avukat)	9. () Emekli
2. () Memur	7. () Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi, Besici)	10. () İşsiz
3. () İşçi	8. () Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci vb.	11. () Diğer (lütfen belirtiniz).....
4. () Küçük Esnaf		
5. () Orta ve Büyük ölçekli tüccar/sanayici		
Soru 6. Medeni durumunuz nedir?		
1 () Evli	3. () Boşanmış	5. () Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor
2. () Bekar	4. () Eşi ölmüş (Dul)	6. () Evli olmadan birlikte yaşıyor
Soru 7. Hanenize giren toplam aylık ortalama geliriniz ne kadardır?		
Soru 8. Kendinizi her şeyden önce hangi grubun üyesi olarak hissettiğinizi belirtiniz? (Örn. Türk, Kürt, Laz, Çerkes vb.)		
Soru 9. Kendinizi her şeyden önce hangi ideolojik aidiyet ile tanımlarsınız? Seçtiğiniz her bir ideolojik yönelime olan yakınlığınızı 1 (hiç yakın hissetmiyorum) ile 10 (kendimi tamamen yakın hissediyorum) arasında bir puan vererek yandaki boşluğa belirtiniz. Lütfen her seçenek için bir puan veriniz.		
1. () Atatürkçü	8. () Laik	15. () Anarşist
2. () Demokrat	9. () Liberal	16. () Çevreci
3. () Dindar	10. () Milliyetçi	
4. () İrkçi	11. () Muhafazakar	
5. () İslamcı	12. () Sosyal Demokrat	
6. () Kapitalist	13. () Sosyalist	
7. () Komünist	14. () Hümanist	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Anketin ikinci bölümünde yer alan Din Bireysel Hayat Ölçeği, bireyin günlük yaşamındaki dindarlık düzeyini ölçmektedir. Zagumny vd. (2012) tarafından geliştirilen

ve Ayten (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, bireysel inanç, ritüel pratik ve dini deneyim boyutlarını içermektedir. Likert tipi altı maddeden oluşan bu ölçek, bireylerin dini hayatla olan kişisel bağlarını anlamaya yönelik nitelikli bir ölçüm aracı sunmaktadır. Ön test uygulamalarında ölçek oldukça yüksek bir iç tutarlılık katsayısı ($\alpha = .851$) göstermiştir (Ayten, 2013).

Tablo 6: Din Bireysel Hayat Ölçeği

Ölçek Maddeleri	Ort.	Cronbach's Alpha
Sıklıkla dinim hakkında bilgiler okuyorum.	1,99	,913
Kendi dinimi daha çok anlamaya çalışıyorum.	1,82	,911
Hayatın anlamıyla ilgili birçok sorunun cevabını içerdiği için din benim için önemlidir.	1,65	,919
Dini inançlarım, yaşama karşı bütün bakış açımı etkilemektedir.	1,94	,907
Din, hayatımdaki bütün uğraşları etkilemektedir.	2,18	,916
Kişisel olarak dini ibadet ve dualara belirli bir süre ayırmak benim için önemlidir.	2,01	,908
Toplam		,926

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde yer alan Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği, bireylerin toplum ve ahlaka ilişkin normatif tutumlarını ölçmektedir. Conover ve Feldman (1999) tarafından geliştirilen bu ölçek, bireylerin geleneksel ahlaki normlara ne ölçüde bağlı olduklarını analiz etme amacı taşır. Sekiz maddelik 5'li Likert tipi yapıdaki ölçek, bireyin siyasal davranışlarında değer temelli yönelimleri açıklamada yardımcı bir araçtır. Pilot uygulamalarda ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha = .808$ olarak bulunmuştur.

Tablo 7: Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği Tablosu

Ölçek Maddeleri	Ort.	Cronbach's Alpha
Bizimkilerden çok farklı olsalar bile, kendi ahlaki standartlarına göre yaşamayı seçen insanlara karşı daha hoşgörülü olmalıyız*	3,83	,822
Günümüzde çok fazla özgürlük ve serbest yaşam var.	2,01	,784
Boşanma ve kadın ve erkeklerin evlenmeden birlikte yaşamaları gibi yaşam tarzlarındaki değişiklikler, ahlaki çürümenin arttığıının işaretleridir	1,94	,767
Yeni yaşam tarzları toplumumuzun çöküşüne katkıda bulunuyor	2,06	,762
Dünya her zaman değişiyor ve ahlaki davranış görüşümüzü bu değişikliklere uydurmalıyız.*	2,62	,785
Her zaman farklı düşünen ve davranan insanlar olacaktır ve bunda yanlış bir şey yoktur.*	3,57	,792
Toplum, görünüşleri veya değerleri çoğu kişiden farklı olan insanları daha fazla kabul etmelidir.*	3,02	,775
Geleneksel aile bağlarına daha fazla vurgu yapılırsa bu ülke daha iyi durumda olur	2,01	,794
Toplam		,808

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dördüncü olarak kullanılan Sosyal Mesafe Ölçeği, bireylerin farklı kimlik gruplarına yönelik sosyal yakınlık düzeyini ölçmektedir. Bu ölçüm Crandall (1991) tarafından Bogardus'un klasik sosyal mesafe yaklaşımına dayalı olarak yapılandırılmıştır (Biernat & Crandall, 1999). Katılımcılardan, çeşitli etnik, ideolojik ya da dini gruplara mensup bireyleri komşu, akraba veya vatandaş olarak kabul edip etmeyecekleri sorulmuştur. Böylece katılımcının sosyal kapsayıcılığı ya da dışlayıcılığı analiz edilebilmiştir. Ölçek 14 hedef gruba ilişkin 5'li Likert tipi 14 maddeden oluşmakta ve $\alpha = .883$ düzeyinde yüksek bir iç tutarlılık sergilemektedir.

Tablo 8: Sosyal Mesafe Ölçeği Tablosu

Ölçek Maddeleri	Ort.	Cronbach's Alpha
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biri bana sempatik gelir	2,74	,878
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biri bana sempatik gelir	2,93	,874
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle yakın arkadaş olurum	2,28	,868
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle yakın arkadaş olurum	2,34	,869
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan birinin komşum olması beni rahatsız etmez	1,99	,870
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan birinin komşum olması beni rahatsız etmez	2,03	,872
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle aynı yerde çalışabilirim	1,82	,874
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle aynı yerde çalışabilirim	1,84	,874
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan kişiler de benim gibidir	2,59	,868
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan kişiler de benim gibidir	2,63	,871
Kardeşimin veya kızımın kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle evlenmesi beni rahatsız etmez	3,51	,880
Kardeşimin veya kızımın kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle evlenmesi beni rahatsız etmez	3,31	,876
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan kişilerden uzak durmayı tercih ederim.*	2,74	,889
Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan kişilerden uzak durmayı tercih ederim.*	2,77	,887
Toplam		,883

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Diğer bölümde aday özelliklerine ilişkin değerlendirme soruları yer almaktadır. Bu bölüm, bireylerin oy verdikleri adaylarda hangi niteliklere önem verdiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Adayın dini kimliği, dürüstlüğü, yönetim becerisi gibi faktörler, 5'li Likert ölçeği ile derecelendirilmiştir. Bu sorular, bireyin oy verme tercihinde hangi değerlendirme kriterlerinin etkili olduğunu analiz etmek için kullanılacaktır. Yedinci bölümde, oy verme davranışına ilişkin iki temel soru bulunmaktadır. Katılımcıların son genel ve yerel seçimlerde oy verdikleri partiler

sorulmakta, ayrıca partiyi değiştirdiyse bunu hangi nedenlerle yaptıkları öğrenilmektedir. Partiyi değiştirme gerekçeleri arasında ekonomik durum, aday niteliği, dini değerlere yakınlık gibi seçenekler bulunmaktadır. Bu bölüm, bireylerin siyasal istikrar düzeyini ve tercih değişimini analiz etmek amacıyla kullanılacaktır. Ankette ayrıca siyasal bilgi kaynaklarına dair sorular yer almaktadır. Katılımcılardan, siyasal gelişmeleri takip ettikleri üç temel bilgi kaynağını işaretlemeleri istenmiştir. Televizyon, sosyal medya, dini otoriteler gibi çeşitli seçeneklerin yer aldığı bu bölüm, bireylerin bilgi alma pratiklerini anlamayı ve bu pratiklerin siyasal tutumlarla ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anket formunun son bölümü, içerik ve uygulama açısından bütüncül bir yapı sunmak üzere tasarlanmıştır. Formun tamamı toplamda demografik sorular hariç 77 sorudan oluşmaktadır. Bireylerin sosyo-demografik özellikleri, psikolojik ve kültürel eğilimleri, siyasal davranışları ve bilgi kaynaklarına ilişkin tutumları ayrıntılı şekilde ölçülmektedir. Kullanılan ölçeklerin tümü daha önce geliştirilmiş ya da uyarlanmış geçerli ve güvenilir ölme araçlarıdır. Ölçeklerin içerik geçerliği uzman değerlendirmesiyle test edilmiş, kapsam geçerlik katsayısı (CVI) .92 olarak hesaplanmıştır. Anketin uygulanma sırası, ölçüm reaktivitesini azaltmak için demografik bilgilerle başlamakta, ardından psikometrik ölçekler ve siyasal davranış soruları gelmektedir. Soruların sıralaması ve biçimi, ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirliğini artıracak şekilde yapılandırılmıştır. Bu yapıyla anket, dindarlık ile siyasal davranış arasındaki ilişkileri çok yönlü, kuramsal olarak temellendirilmiş ve ampirik olarak test edilebilir bir düzlemde analiz etmeye imkan sağlamaktadır.

2.1.6. Verilerin Analizi

Çalışmada saha araştırmasından elde edilen nicel veriler, IBM SPSS Statistics Version 26 yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. İstatistiksel analiz öncesinde veri setinin analiz için uygunluğunu değerlendirmek amacıyla kayıp veri analizi ve uç değer (outlier) analizi yapılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu ise Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerine ek olarak basıklık (kurtosis) ve arpıklık (skewness) katsayıları incelenerek test edilmiştir. Değişkenlerin dağılımlarının normal olduğu tespit edildiğinden dolayı parametrik testlere başvurulmuştur (Field, 2018, s. 265).

Verilerin analizinde aşağıdaki istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır:

1. **Betimsel İstatistikler:** Katılımcıların demografik özellikleri ve siyasal davranış eğilimleri frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleriyle tanımlanmıştır.
2. **Bağımsız Örneklem T-Testi (Independent Samples T-Test):** İki kategorili değişkenlerin (örneğin cinsiyet, medeni durum, sosyal medya paylaşımı gibi) dindarlık ve ahlaki gelenekselcilik ölçek puanları üzerindeki etkilerini karşılaştırmak amacıyla kullanılmıştır. Fark anlamlı bulunursa, bu farkın büyüklüğü Cohen's d değeri ile hesaplanmıştır. Cohen's d hesaplama formülü: $d = \frac{2t}{\sqrt{df}}$
 - a. Bu değer 0.2 = küçük, 0.5 = orta, 0.8 = büyük, ≥ 1 = çok büyük etki düzeylerini ifade eder (Cohen, 1988, s. 25).
3. **Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA):** Üç veya daha fazla kategoriye sahip değişkenler (örn. eğitim düzeyi, yaş grubu, gelir düzeyi, parti tercihi) ile ölçek puanları arasındaki farkları test etmek amacıyla uygulanmıştır. Anlamlı fark bulunması durumunda, farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Post-Hoc analizleri (LSD veya Tukey HSD) yapılmıştır.
4. **Etki Büyüklüğü (Effect Size):** ANOVA sonuçlarında anlamlı farkın uygulama açısından önemini değerlendirmek için Kısmi Eta Kare (Partial Eta Squared) kullanılmıştır. Bu oran, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki toplam varyansın ne kadarını açıkladığını gösterir. Hesaplama formülü:

“Kısmi eta kare= Gruplar arası kareler toplamı / toplam kareler toplamı”

Bu hesaplama sonucunda elde edilen değer, bağımsız değişkenin bağımlı değişkenlerdeki varyansın yüzde kaçını açıkladığını ifade etmektedir. Oran ne düzeyde büyükse etki de o derece büyüktür. T-testi ile belirlenen farkın ne düzeyde olduğunun belirlenmesi için ise “Cohen d” indeksi ile hesaplanır. Bu indeksin formülü aşağıdaki gibidir:

“ $D = \frac{2t}{\sqrt{\text{serbestlik derecesi}}}$ ”

Etki büyüklüğünün yorumlanmasında ise Cohen d değerinin puan aralığına bakılır. Bu aralıklar şöyledir:

0.2 □ küçük etki

0.5 □ orta etki

0.8 □ büyük etki

$D \geq 1$ çok büyük etki

Elde edilen değerin büyüklüğü t-testi sonucu belirlenen farkın ne derece büyük olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988; Lakens, 2013).

5. **Parametrik Olmayan Testler:** Normallik varsayımı karşılanmadığı durumlarda bağımsız örneklemeler için Mann–Whitney U testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları için ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır (Pallant, 2020, s. 292).

6. **Korelasyon Analizi (Pearson r):** İki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönü ve gücü analiz edilmiştir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer almakta olup, $p < .05$ olması durumunda sıfır hipotezi ($H_0: r = 0$) reddedilmiştir. Korelasyonun büyüklüğü aşağıdaki şekilde yorumlanmaktadır:

$H_0: r=0$ ise iki sürekli değişken arasında bir ilişki yoktur

$H_1: r \neq 0$ ise iki sürekli değişken arasında doğrusal bir ilişki vardır.

Eğer p değeri .05'ten küçük ise H_0 hipotezi reddedilir. Etki büyüklüğü ise şu şekilde hesaplanır:

R değeri	Doğrusal ilişki yönü
$R < 0,30$	Zayıf korelasyon
$0,30 < r < 0,70$	Orta seviyeli korelasyon
$0,70 < r$	Güçlü korelasyon
$r < 0$	Negatif korelasyon
$r > 0$	Pozitif korelasyon

Pearson Korelasyon analizinin varsayımları ise şöyledir:

- Her iki değişken de sürekli ve normaldir
- Değişkenler arasında doğrusal ilişki vardır
- Değişkenlerin dağılımı normaldir
- Veride önemli uç değerler yoktur (Cohen, 1988).

7. **Çoklu doğrusal Regresyon Analizi:** Veriler üzerinde değişkenler arasındaki yordayıcı ilişkileri incelemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi, bir bağımlı değişkenin birden

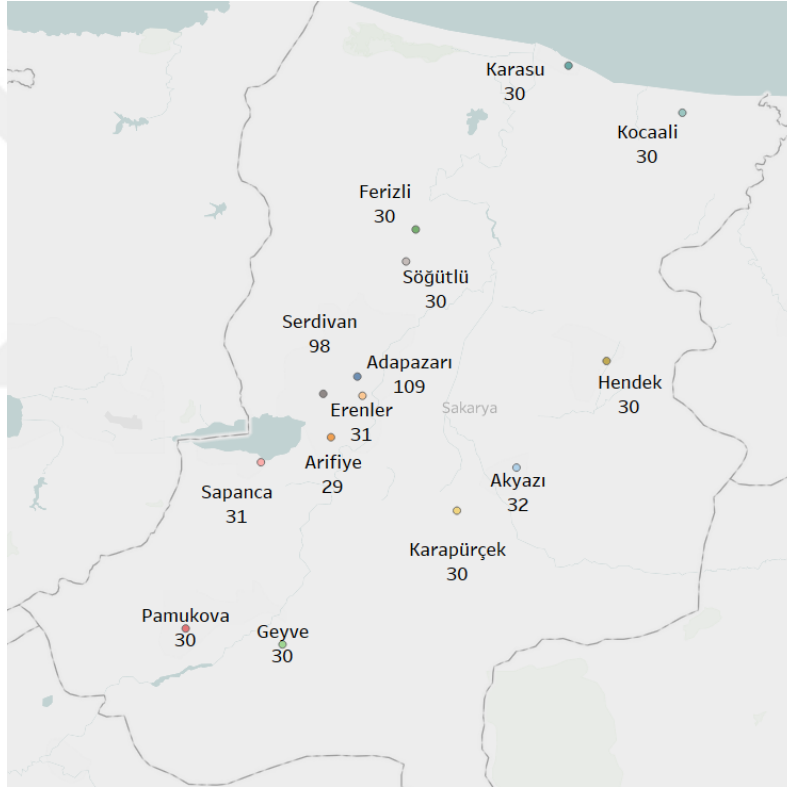
fazla bağımsız değişken tarafından yordanma düzeyini ve yönünü belirlemeye yarayan bir istatistiksel tekniktir (Field, 2018; Tabachnick & Fidell, 2019, s. 99). İlk analizde AGÖ, DBH ve Dini Sosyal Mesafe (SMÖ Din) değişkenlerinin Siyasi Sosyal Mesafeyi (SMÖ Siyaset) yordama gücü incelenmiştir. Model anlamlı bulunmuş, $F(3,596)=382.405$, $p<.001$, ve değişkenler birlikte varyansın %65'ini açıklamıştır ($R^2=.658$). SMÖ Din ($\beta=.834$) ve DBH ($\beta=.185$) anlamlı yordayıcılar olup, AGÖ'nün etkisi anlamsızdır ($p>.05$). İkinci analizde AGÖ, DBH ve SMÖ Siyaset değişkenlerinin Dini Sosyal Mesafeyi (SMÖ Din) yordama gücü incelenmiştir. Model anlamlıdır, $F(3,596)=469.738$, $p<.001$, ve varyansın %70'i açıklanmıştır ($R^2=.702$). SMÖ Siyaset pozitif ($\beta=.725$), AGÖ ($\beta=-.246$) ve DBH ($\beta=-.083$) negatif yordayıcıdır. Tüm analizler SPSS programı kullanılarak yürütülmüş ve çoklu regresyon varsayımlarının sağlandığı doğrulanmıştır.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Gerçekleştirilen çalışmanın birimci bölümünü teşkil eden kavramsal ve kuramsal kısmı oluşturan kuşak, din, sekülerleşme ve Türkiye özelinde değerlendirmelere yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın metodolojik kısmı tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise araştırmadan elde edilen veriler dahilinde gündelik hayat pratiklerinde yer alan din ve sekülerleşmeye yönelik bulgulara kuşaklar ile karşılaştırmalı olarak yer verilecektir.

3.1. Katılımcıların Özellikleri

3.1.1. Temel Demografik Dağılımlar

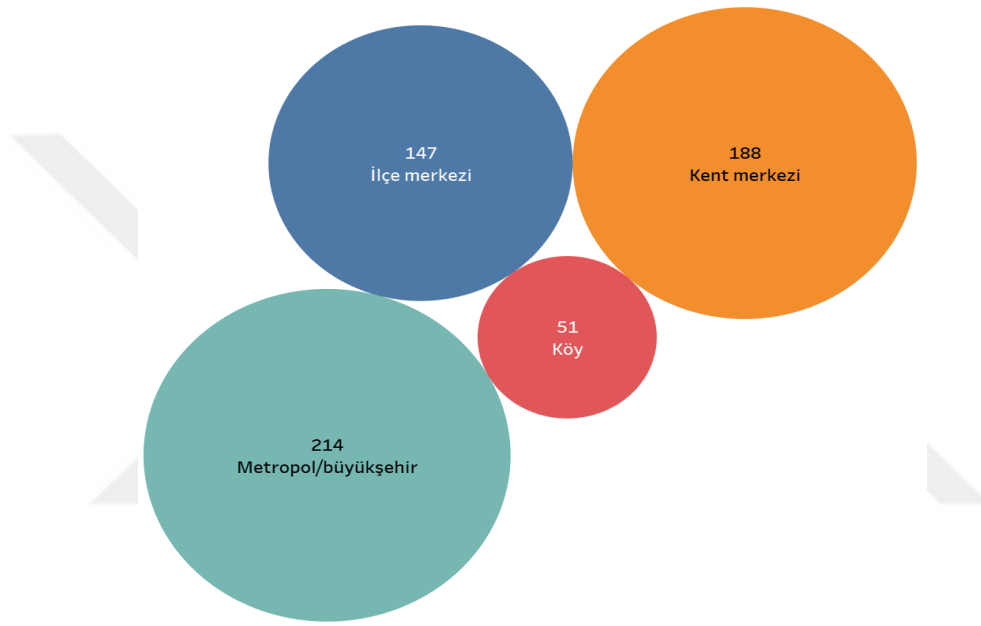

Şekil 1: Katılımcıların İlçelere Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu harita araştırma kapsamında Sakarya ilinde yürütülen saha çalışmasının mekansal örneklem dağılımını göstermektedir. Katılımcı sayılarının ilçelere göre dağılımı incelendiğinde en yüksek yoğunluğun Adapazarı (N=109) ve Serdivan (N=98) ilçelerinde toplandığı görülmektedir. Bu iki merkez ilçedeki yüksek katılım örneklemin kentsel nüfus ağırlıklı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Erenler (N=31), Sapanca (N=31) ve Arifiye (N=29) gibi ilçelerde katılım orta düzeydedir. Diğer ilçelerde yani

Karasu, Kocaali, Ferizli, Söğütlü, Hendek, Pamukova, Geyve, Karapürçek ve Akyazı’da katılımcı sayıları yaklaşık otuz civarında sabitlenmiştir. Bu durum araştırmada coğrafi temsilin gözetildiğini ancak nüfus yoğunluğu ve erişilebilirlik gibi faktörlerin veri toplama sürecinde merkez ilçelerde belirgin bir yığılma yarattığını göstermektedir. Harita genel olarak araştırmanın merkez ilçelerde sosyoekonomik çeşitliliği, çevre ilçelerde ise yerel kültürel farklılıkları temsil edecek biçimde dengelendiğini göstermekte ve kentsel kırsal karşılaştırmaların anlamlı biçimde yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

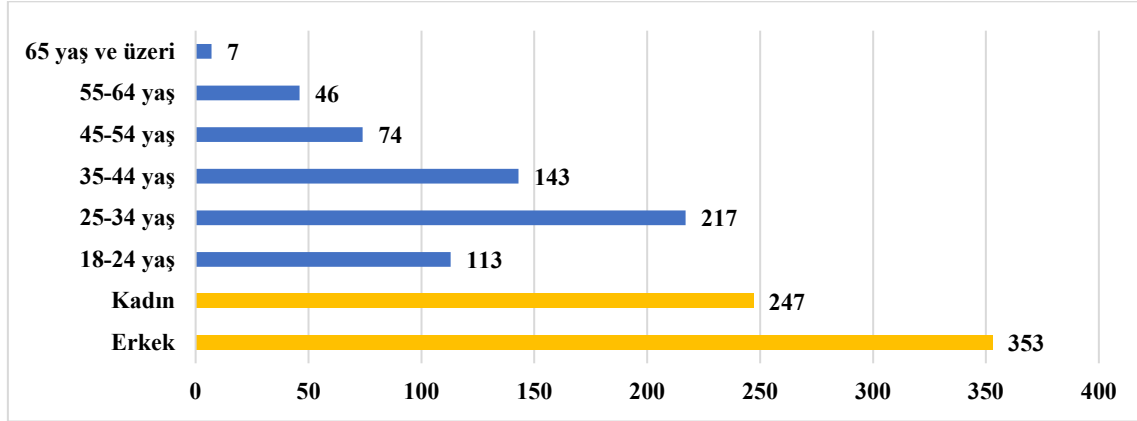

Şekil 2: Katılımcıların Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu grafik araştırma örnekleminin yerleşim türlerine göre dağılımını göstermektedir. Görselde yerleşim birimleri dört kategoriye ayrılmıştır: Metropol ya da büyükşehir, kent merkezi, ilçe merkezi ve köy. Katılımcıların en büyük bölümü metropol ya da büyükşehirlerde yaşamaktadır (N=214). Bunu kent merkezleri (N=188) ve ilçe merkezleri (N=147) takip etmektedir. En düşük katılım köylerde olmuştur (N=51). Bu dağılım, araştırma örnekleminin büyük ölçüde kentsel alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Metropol ve kent merkezlerinde yaşayan katılımcıların toplam oranı genel örneklemin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, tüm yerleşim türlerinden katılım sağlanmış olması araştırmanın mekansal kapsayıcılığını

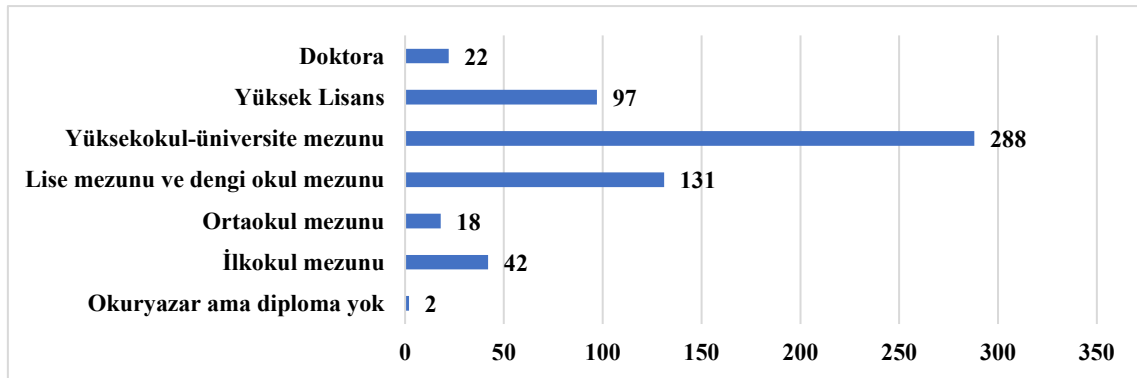
güçlendirmektedir. Genel olarak grafik, araştırmanın sosyoekonomik açıdan çeşitlilik içeren ancak belirgin biçimde kent merkezli bir örnekleme dayandığını göstermektedir.

Grafik 1: Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Dağılımları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

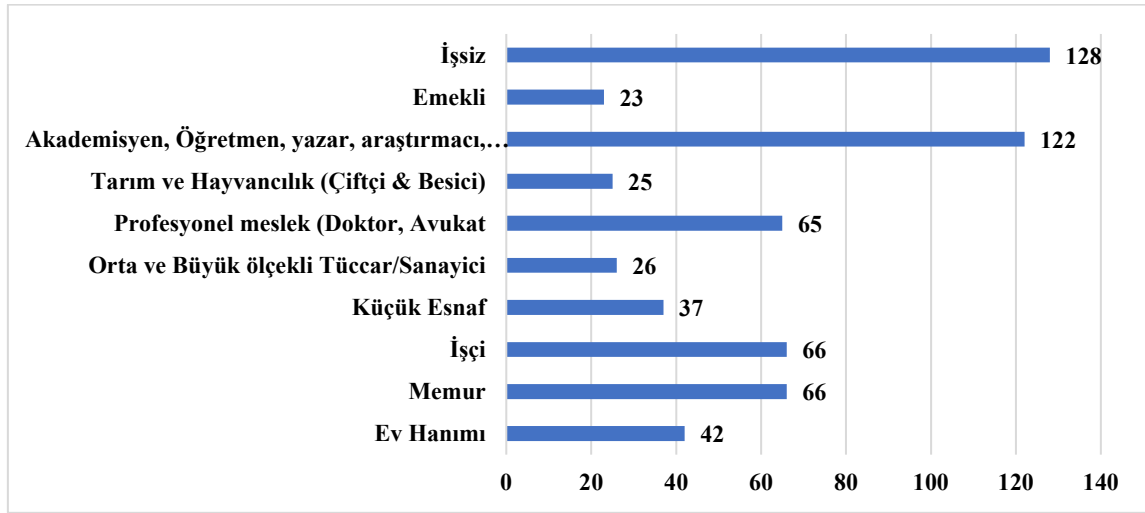
Araştırmanın yaş ve cinsiyet dağılımları incelendiğinde örneklemin demografik yapısının dengeli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralıklarına göre dağılımı, araştırmanın hem genç hem de orta yaş gruplarını kapsayan geniş bir yaş grubunda yürütüldüğünü göstermektedir. En yüksek katılım oranı 25-34 yaş aralığındadır ve bu grup araştırmanın geniş sosyoekonomik kesimlerini temsil etmektedir. Bu yaş grubunu 18-24 ve 35-44 yaş aralıkları takip etmektedir. 65 yaş üzeri katılımcı oranı daha düşüktür ancak bu grup araştırmaya kuşaklar arası perspektif kazandırmaktadır. Cinsiyet dağılımında ise kadın ve erkek katılımcıların oranı birbirine yakın olup, araştırmanın temsil gücünü artırmaktadır. Kadın katılımcı oranı yüzde 41, erkek katılımcı oranı yüzde 59 civarındadır. Genel olarak yaş ve cinsiyet verileri, araştırmanın farklı kuşak ve toplumsal rollerden bireyleri kapsadığını, bu nedenle elde edilen bulguların genellenebilirlik düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

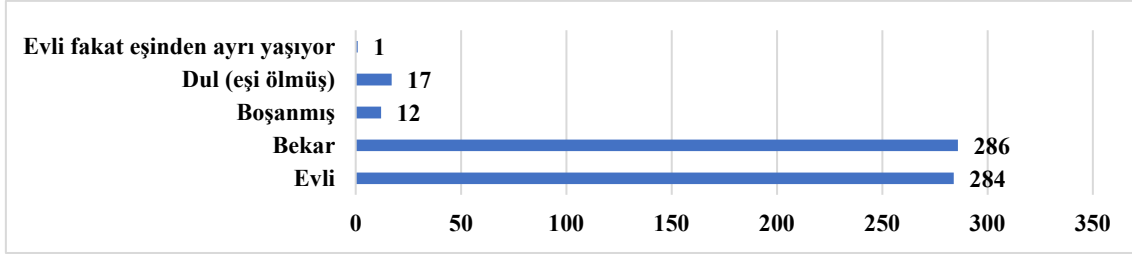
Tablo araştırmaya katılan örneklemin eğitim düzeylerine göre dağılımını göstermekte ve çalışmanın hangi eğitim gruplarını daha yoğun biçimde temsil ettiğini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu orta ve üst eğitim seviyelerinde yoğunlaşmaktadır. En fazla grup toplam katılımcıların neredeyse yarısını oluşturan yüksekokul ve üniversite mezunlarıdır (N=288, %48.00). Bu grubu, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim görmüş bireyler izlemektedir (N=119, %19.84). Lise mezunları ise 131 kişiyle (%21.83) örneklemin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, katılımcıların yaklaşık %89.67'si lise ve üzeri bir eğitim düzeyine sahiptir.

Grafik 3: Katılımcıların Meslek Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

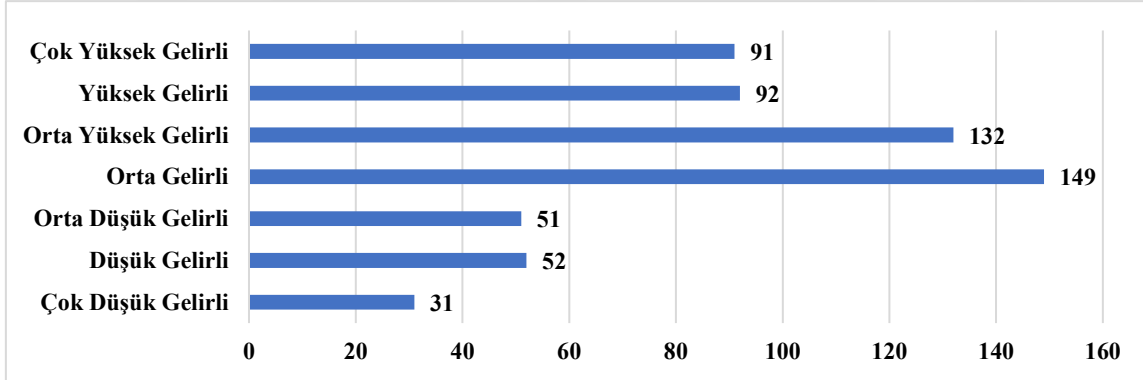
Katılımcıların mesleklere göre dağılımı oldukça geniş bir yelpazeye yayılmakla birlikte belirgin biçimde kent merkezli ve eğitilmiş gruplar ağırlıklıdır. En büyük gruplar işsizler (N=128, %21.3) ve akademik-bilişsel meslekler (akademisyen, öğretmen, yazar, gazeteci vb.) (N=122, %20.3) olup, toplam örneklemin yaklaşık yüzde 42'sini oluşturur. Bu grupları sırasıyla memurlar (N=66, %11), işçiler (N=66, %11) ve profesyonel meslek sahipleri (doktor, avukat vb.) (N=65, %10.8) izlemektedir. Lise düzeyinde eğitim gerektirmeyen meslek gruplarından küçük esnaf (N=37, %6.2), orta ve büyük ölçekli tüccar veya sanayiciler (N=26, %4.3), tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar (N=25, %4.2), emekliler (N=23, %3.8) ve ev hanımları (N=42, %7.0) daha sınırlı oranlarda temsil edilmektedir.

Grafik 4: Katılımcıların Medeni Hal Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneklemin medeni durum dağılımı dört kategori üzerinden tanımlanmıştır. Katılımcıların 284'ü evli (%47.33), 286'sı bekar (%47.67), 17'si dul (%2.83) ve 12'si boşanmıştır (%2.00). Bu dağılım, örneklemin yaklaşık yarısının evli, yarısının bekar bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Dul ve boşanmış katılımcıların oranı oldukça düşüktür ve toplam örneklemin yalnızca yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla medeni durum açısından örneklem, aktif çalışma çağındaki nüfus yapısına paralel biçimde, ağırlıklı olarak bekar ve evli bireylerden meydana gelmektedir. Bu durum, analizlerde medeni durum değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarda iki ana grubun (evli ve bekar) belirleyici olacağını göstermekte ve dul ve boşanmış gruplar ise örneklem içinde sınırlı temsil nedeniyle istatistiksel olarak daha az ağırlığa sahiptir.

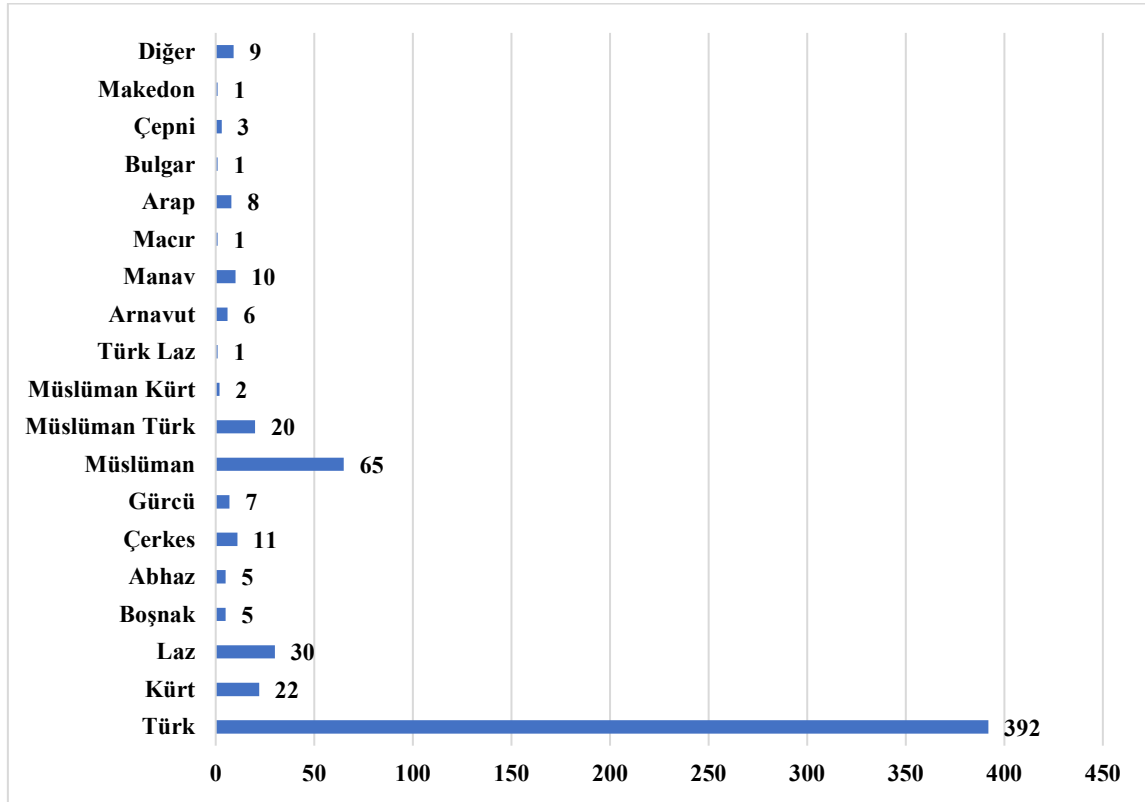
Grafik 5: Katılımcıların Gelir Düzeyi Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneklemin gelir düzeylerine göre dağılımı, katılımcıların ekonomik konumlarını ve sosyoekonomik çeşitliliği göstermektedir. Gelir kategorileri yedi düzeyde tanımlanmıştır: çok düşük, düşük, orta düşük, orta, orta yüksek, yüksek ve çok yüksek gelirli gruplar. Katılımcıların en yoğunlaştığı kesim orta gelirli (N=149, %24.7) ve orta yüksek gelirli (N=132, %21.7) gruplardır. Bu iki grup birlikte örneklemin yaklaşık %46'sını oluşturarak, araştırmanın ağırlıklı olarak orta sınıf ve üst-orta sınıf ekonomik düzeyini

temsil ettiğini göstermektedir. Yüksek gelirli (N=92, %15.2) ve çok yüksek gelirli (N=91, %15.2) grupların toplam oranı %30 civarındadır ve bu oran ise araştırmada üst gelir grubunun da kayda değer biçimde temsil edildiğini göstermektedir. Buna karşın düşük ve orta düşük gelir grupları (N=52 ve N=51) toplamda yaklaşık %17'lik bir oranla görece sınırlı bir yer tutmaktadır. En küçük grup ise çok düşük gelirli bireylerdir (N=31, %5.2).

3.1.2. Kimlik ve Siyasal Konumlanma

Grafik 6: Katılımcıların Kimlik/Aidiyet Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örnekleimde aidiyet beyanı yapan 599 katılımcının yüzde 65.4'ü Türk olduğunu belirtmiştir. Bunu yüzde 10.9 ile dini temelli Müslüman beyanı, yüzde 5.0 ile Laz, yüzde 3.7 ile Kürt ve yüzde 3.3 ile Müslüman Türk izlemektedir. Diğer beyanlar daha düşük oranlardadır. Çerkes yüzde 1.8, Manav yüzde 1.7, Gürcü yüzde 1.2, Arnavut yüzde 1.0, Arap yüzde 1.3 düzeyindedir. Boşnak ve Abhaz yüzde 0.8, Sosyalist kökenli alt gruplar ile küçük topluluk beyanları toplamda yüzde 1'in altındadır. Müslüman Kürt yüzde 0.3, Çepni yüzde 0.5, Bulgur yüzde 0.2, Macır yüzde 0.2, Makedon yüzde 0.2 ve Türk Laz yüzde 0.2 olarak kaydedilmiştir. Genel olarak dağılım, Türk beyanının belirgin biçimde

baskın olduğu ve bunun yanında etnik, yerel ve dini temelli aidiyetlerin düşük ve orta düzeyde temsil edildiği bir profile işaret etmektedir.

Tablo 9: Katılımcıların İdeolojilerinin Dağılımı

İdeolojiler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Atatürkçülük	300	29	23	22	47	23	15	31	25	79
%	50,0	4,8	3,8	3,7	7,8	3,8	2,5	5,2	4,2	13,2
Demokrat	193	47	50	23	76	24	39	39	27	75
%	32,2	7,8	8,3	3,8	12,7	4,0	6,5	6,5	4,5	12,5
Dindar	30	12	35	61	54	38	63	72	75	156
%	5,0	2,0	5,8	10,2	9,0	6,3	10,5	12,0	12,5	26,0
İrkçi	418	33	22	22	26	11	21	5	9	23
%	69,7	5,5	3,7	3,7	4,3	1,8	3,5	0,8	1,5	3,8
İslamcı	139	25	45	52	44	13	28	43	66	135
%	23,2	4,2	7,5	8,7	7,3	2,2	4,7	7,2	11,0	22,5
Komünist	480	31	28	18	11	11	6	1	1	4
%	80,0	5,2	4,7	3,0	1,8	1,8	1,0	0,2	0,2	0,7
Laik	278	39	34	32	44	21	22	22	28	72
%	46,3	6,5	5,7	5,3	7,3	3,5	3,7	3,7	4,7	12,0
Liberal	287	42	37	46	67	24	27	21	18	21
%	47,9	7,0	6,2	7,7	11,2	4,0	4,5	3,5	3,0	3,5
Milliyetçi	89	23	45	41	47	31	32	59	80	150
%	14,8	3,8	7,5	6,8	7,8	5,2	5,3	9,8	13,3	25,0
Muhafazakar	65	44	44	48	52	30	37	60	75	138
%	10,8	7,3	7,3	8,0	8,7	5,0	6,2	10,0	12,5	23,0
Sosyal Demokrat	271	55	36	34	51	28	30	34	19	31
%	45,2	9,2	6,0	5,7	8,5	4,7	5,0	5,7	3,2	5,2
Sosyalist	366	41	38	29	38	24	13	14	9	18
%	61,0	6,8	6,3	4,8	6,3	4,0	2,2	2,3	1,5	3,0
Hümanist	250	35	35	30	44	33	38	35	34	58
%	41,7	5,8	5,8	5,0	7,3	5,5	6,3	5,8	5,7	9,7
Anarşist	487	24	20	10	20	10	5	2	3	9
%	81,2	4,0	3,3	1,7	3,3	1,7	0,8	0,3	0,5	1,5

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların ideolojik dağılımı genel anlamda üç kümede açıklanabilmektedir. Birincisi güçlü kabul gören ideolojiler kümesidir. Dindar, Muhafazakar, Milliyetçi ve İslamcı

değişkenlerinde yüksek uçlarda yığılma vardır ve 10 puanda sırasıyla yüzde 26.0, 23.0, 25.0 ve 22.5 oranları gözlenmektedir. Orta ve üst puan bantlarında da artış eğilimi sürmektedir. İkincisi ılımlı kabul gören ideolojiler kümesidir. Laik, Liberal, Sosyal demokrat ve Hümanist değişkenlerinde dağılım daha yayvandır ve merkezde toparlanma eğilimi vardır. Bu grupta 10 puan oranları Laik için yüzde 12.0, Liberal için yüzde 3.5, Sosyal demokrat için yüzde 5.2, Hümanist için yüzde 9.7 düzeyindedir. Üçüncüsü belirgin biçimde reddedilen veya düşük kabul gören ideolojiler kümesidir. Komünist, Anarşist ve Irkçı değişkenlerinde 1 puanda çok yüksek yoğunluk bulunmakta olup oranlar sırasıyla yüzde 80.0, 81.2 ve 69.7'dir. Atatürkçülük dağılımı iki uç noktaya giden bir durum göstermektedir. 1 puanda yüzde 50.0 gibi yüksek bir oran bulunurken 10 puanda yüzde 13.2'lik bir değer vardır. Demokrat değişkeni orta düzeyde ve görece dengeli dağılmıştır ve 10 puanda yüzde 12.5 oranı görülebilmektedir. Bu tablo genel olarak radikal sağ ve sol uçlardaki Komünist, Anarşist ve Irkçı yönelimlerin geniş katılımcı kesimi tarafından reddedildiğini, geleneksel sağ ekseninde Dindar ve Muhafazakar ile Milliyetçi ve kısmen İslamcı yakınlıkların daha yüksek değerlendirildiğini, seküler merkezde Laik, Liberal, Sosyal demokrat ve Hümanist değişkenlerin orta düzey kabul gördüğünü, Atatürkçülükte ise kutuplaşma işareti veren iki uçlu bir dağılım bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Katılımcıların Yönetici Özelliklerine Verdikleri Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Adillik	540	53	5	1	1
%	90,0	8,8	0,8	0,2	0,2
Liyakat	515	70	11	2	2
%	85,8	11,7	1,8	0,3	0,3
Kriz Yönetimi	508	83	6	1	2
%	84,7	13,8	1,0	0,2	0,3
Uluslararası Saygınlık	399	122	35	35	9
%	66,5	20,3	5,8	5,8	1,5
Dindarlık	214	142	66	74	104
%	35,7	23,7	11,0	12,3	17,3
Grup Cemaat Yakınlığı	65	94	94	152	195
%	10,8	15,7	15,7	25,3	32,5
İdeoloji Parti Yakınlığı	182	191	102	67	58
%	30,3	31,8	17,0	11,2	9,7
Güçlü Liderlik	482	83	20	9	6
%	80,3	13,8	3,3	1,5	1,0
Aile Desteği	44	69	108	132	247
%	7,3	11,5	18,0	22,0	41,2
Geçmiş Deneyim	34	72	101	140	253
%	5,7	12,0	16,8	23,3	42,2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, seçmenlerin yönetici özelliklerine ilişkin beklentilerini farklı kategorilerde değerlendirebiliriz. Birinci kategoride etik yetkinlikler öne çıkmaktadır. Buna göre adillik yüzde 90, liyakat yüzde 85.8, kriz yönetimi yüzde 84.7 ve güçlü liderlik yüzde 80.3 oranıyla açık bir toplumsal mutabakat alanı oluşturmaktadır. İkinci kümede performans ve temsil boyutu bulunmaktadır. Uluslararası saygınlıkta destek yüzde 66.5 ile yüksek fakat ilk kümenin gerisindedir. Üçüncü kümede kimlik ve ağ temelli ölçütler vardır ve bunlar belirgin biçimde düşük önem almaktadır. Dindarlıkta dağılım kutuplaşmaya işaret eder. Çok önemli diyenler yüzde 35.7, hiç önemli değil diyenler yüzde 17.3 ve önemli değil diyenler yüzde 12.3 olup orta dilimde yüzde 23.7 önemli diyenlerle birlikte toplam destek yarıyı biraz aşsa da birincil belirleyici değildir. Grup ya da cemaat yakınlığı açık

biçimde reddedilmektedir. Hiç önemli değil yüzde 32.5 ve önemli değil yüzde 25.3 olup olumlu değerlendirme yüzde 26.5'te kalmaktadır. Parti ve ideoloji yakınlığı orta bir önem düzeyindedir. Çok önemli yüzde 30.3 ve önemli yüzde 31.8 ile toplamda yaklaşık yüzde 62'ye ulaşsa da adillik ve liyakatın gerisinde kalmaktadır. Aile desteği ve geçmiş deneyim en düşük seviyete sahiptir. Hiç önemli değil oranları sırasıyla yüzde 41.2 ve yüzde 42.2'dir. Bu desen sosyolojik açıdan birkaç hususu gözler önüne sermektedir. Birincisi, örneklem rasyonel yasal otorite tipini önecelemekte, Weberyen anlamda kurala bağlılık, ehliyet ve performans kriterlerini kimlikten ve ağırlardan daha öne koymaktadır. İkincisi, dindarlık ve grup temelli aidiyetlerin düşük ağırlığı, siyasal tercihlerde dinsel cemaat ya da ağ yerine kurumsal ve evrenselci ölçütlerin güçlendiğini göstermektedir. Üçüncüsü, güçlü liderliğe yüksek destek, ekonomik ve siyasal belirsizlik dönemlerinde düzen ve güvenlik ihtiyacının belirginliğini yansıtmaktadır. Dördüncüsü, uluslararası saygınlık talebi, özellikle kentli ve eğitimli orta sınıflarda dış dünya ile entegrasyon beklentisinin sürdüğünü göstermektedir. Beşincisi, aile desteği ve geçmiş deneyimin düşük önemi, siyasetin ailevi ve kişisel referanslardan ziyade kamusal liyakat üzerinden değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir tablo sunmaktadır. Bu bulgular, pragmatik ve performans odaklı bir siyasal kültürün güçlendiğini göstermektedir.

3.2. Katılımcıların Siyasal Bilgi Edinme Kanalları ve Oy Tercihleri

3.2.1. Siyasal Bilgi Edinme ve Medya Kullanımı

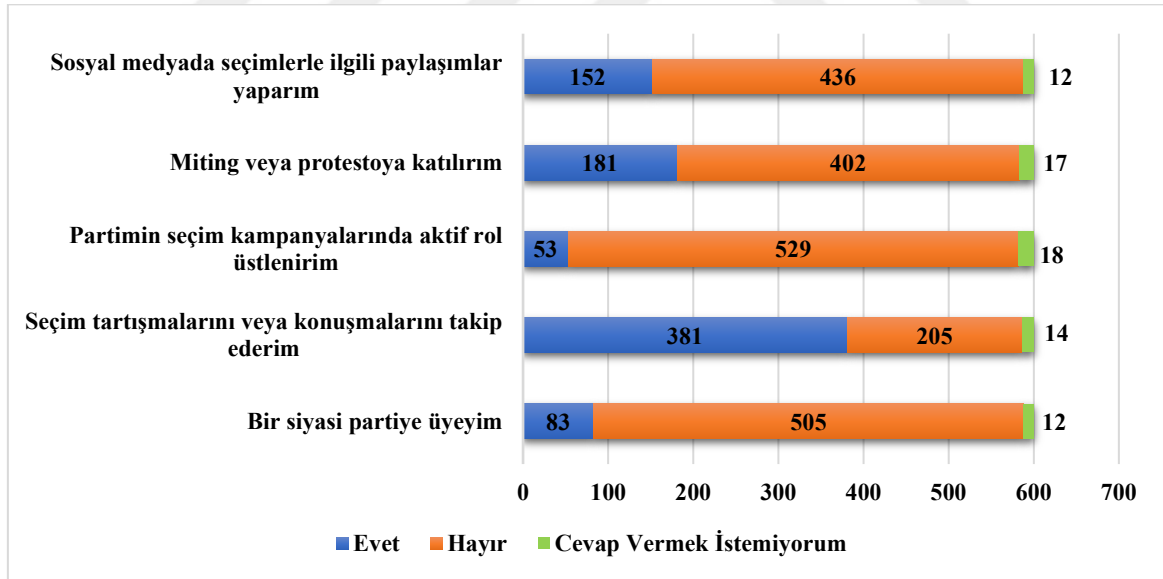
Tablo 11: Katılımcıların Siyasal Konuları Takip Kanalları

Takip Edilen Kaynaklar	Her zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren	Hiç
TV	20,0	21,5	25,7	18,7	14,2
Gazete	3,5	7,0	21,0	26,7	41,8
Radyo	2,8	3,2	13,7	25,0	55,3
Sosyal Medya	43,7	29,3	12,8	5,0	9,2
Kamuoyu Araştırmaları	13,3	19,0	27,2	13,3	27,2
Parti Teşkilatları	6,7	7,3	13,2	15,8	57,0
Aile ve Yakın Çevre	15,2	30,7	31,7	14,5	8,0

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, seçimleri takip etme kanallarında net bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. En yoğun takip Sosyal Medya üzerinden yapılmaktadır ve her zaman yüzde 43.7 ve sık sık

yüzde 29.3 ile yüksek bağlılık toplamı yüzde 73.0'tür. Aile ve Yakın Çevre ikinci sıradadır, her zaman ve sık sık toplamı yüzde 45.9'dur ve bazen izleme de yüksektir yüzde 31.7. TV üçüncü sırada yer alır, her zaman ve sık sık toplamı yüzde 41.5'tir. Kamuoyu Araştırmaları orta düzeydedir, yüksek bağlılık toplamı yüzde 32.3, hiç takip etmeyenler yüzde 27.2'dir. Geleneksel kitle mecraları zayıftır, Gazete için hiç takip etmeyenler yüzde 41.8 ve Radyo için yüzde 55.3'tür, yüksek bağlılık toplamı sırasıyla yüzde 10.5 ve yüzde 6.0'a düşmektedir. Parti Teşkilatları en sınırlı kanaldır, hiç takip etmeyenler yüzde 57.0 ve yüksek bağlılık yüzde 14.0'tür. Bu oranlar bilgiye erişimde dijital ağlar ve yakın çevre ilişkileri belirleyici olduğunu göstermektedir, Bu durum kentli ve görece genç kitlelerin medya tüketim alışkanlıkları ile uyumlu görülmektedir. İkincisi kurumsal ve geleneksel kaynakların görece gerilemesi söz konusudur. Çünkü televizyon orta güçte kalırken gazete, radyo ve parti örgütleri sınırlı bir izleme tabanı üretmektedir. Akademik açıdan bu örüntü siyasal iletişimde çok kanallı ve platform temelli stratejilerin zorunlu olduğunu, doğrulama ve bilgi kalitesi sorunlarının Sosyal Medya ağırlığı ile birlikte önem kazandığını ve aynı zamanda gündem oluşumunda aile ile yakın çevre ağlarının aracılık rolünün güçlendiğini göstermektedir.

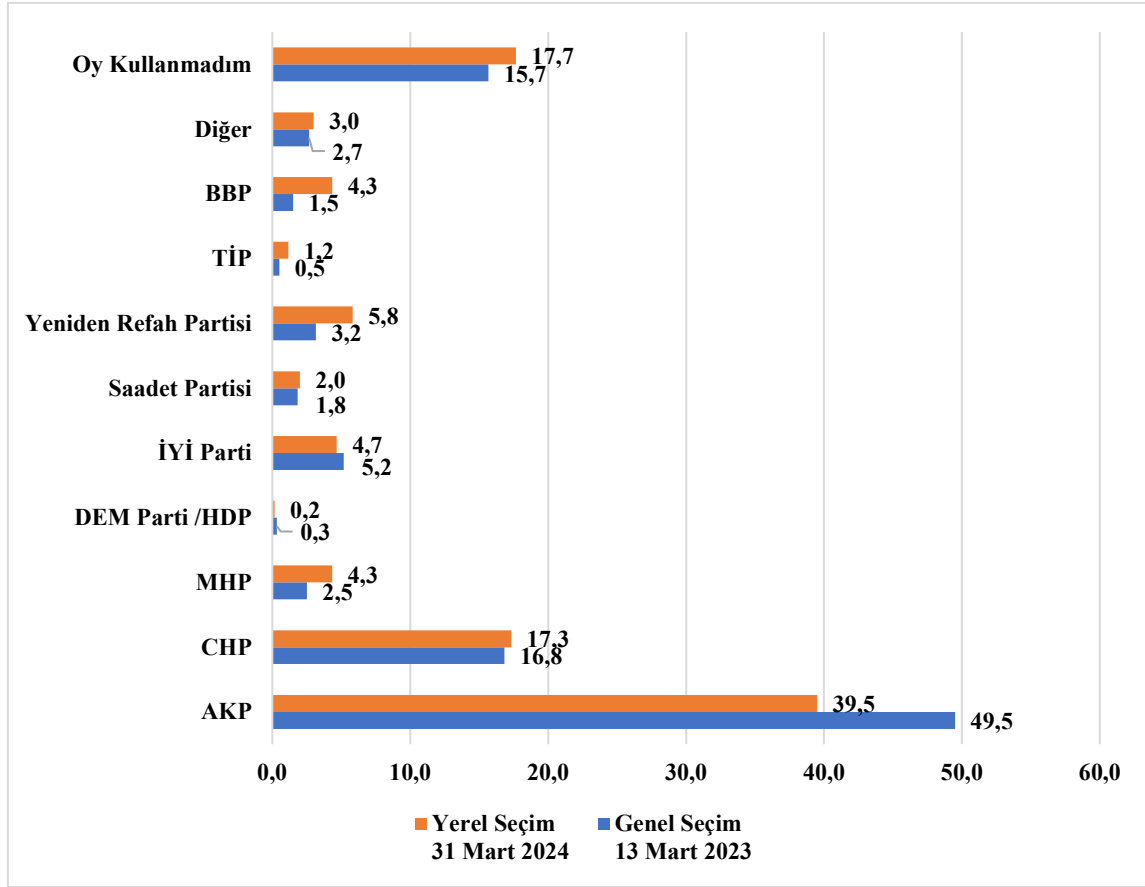
Grafik 7: Katılımcıların Siyasal Davranış Durumu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik siyasal katılımın çoğunlukla izleme ve gündemi takip etme ekseninde yoğunlaştığını, örgütlüylemlerde ise düşük seyrettiğini göstermektedir. Katılımcıların %63.5'i seçim tartışmalarını takip ettiğini belirtmiştir. Parti üyeliği %13.8'de kalmış,

seçim kampanyalarında aktif görev alma oranı %8.8 ile en düşük katılım biçimi olmuştur. Miting ve protesto katılımı %30.2 düzeyinde olup örgütlü üyelikten belirgin biçimde yüksektir.. Siyasal içerikli sosyal medya paylaşımı yapanların oranı %25.3'tür ve bu düzey çevrim içi ifade davranışının sahadaki örgütlü katılımdan daha yaygın olduğunu bize göstermektedir. Genel olarak, bilgi tüketimi ve izleme davranışının yüksek, kurumsal bağlanma gerektiren üyelik ve kampanya gnlllğnn düşük, ifade odaklı ama görece maliyeti düşük katılım biçimlerinin ise orta düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar bize, seçmenlerin önemli bir bölümünün siyaseti yakından izleyen fakat örgütlü yapılara sınırlı biçimde eklemlenen bir özelliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Verilerdeki bu dağılım, siyasal katılımın niteliğine ilişkin daha derin bir okumanın da kapısını aralamaktadır. Öncelikle, bilgi edinme ve gündemi takip etme davranışlarının yüksekliliği, seçmenlerin siyasal alana yönelik bilişsel katılım düzeylerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Buna karşın, parti yeliği ve seçim kampanyalarında aktif görev alma gibi yüksek maliyetli ve kurumsal bağlılık gerektiren katılım biçimlerinin oldukça düşük düzeyde seyretmesi, günümüz Türkiye'sinde siyasal örgütlerle kurulan ilişkilerin daha mesafeli ve pragmatik bir zeminde şekillendiğine işaret etmektedir. Bu eğilim modern seçmen tipinin giderek "izleyen, değerlendiren fakat kurumsal bağlılıktan kaçınan" bir profile yöneldiğini düşündürmektedir. Öte yandan, miting ve protesto gibi kolektif eylem biçimlerinin, örgütlü üyelikten daha yüksek bir oranda gerçekleşmesi, siyasal angajmanın tamamen zayıf olmadığını ancak daha çok olay temelli, duygusal mobilizasyonlarla tetiklenen katılım biçimlerine yöneldiğini göstermektedir. Siyasal içerikli sosyal medya paylaşımlarının da bu orta seviye katılım kategorisine eklemlenmesi, dijital alanın sağladığı düşük maliyetli ifade imkanlarının seçmen davranışında belirgin bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Böylece seçmen, örgütlü yapılara dahil olmaksızın da kendisini ifade edebildiği alternatif mecralar bulmakta ve siyasal katılımın sınırlarını yeniden tanımlamaktadır. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de seçmenlerin önemli bir bölümünün yüksek farkındalık düzeyine sahip, siyasal gelişmeleri izleyen fakat örgütlü siyasete düşük yoğunluklu biçimde eklemlenen bir katılım modeli benimsediği görülmektedir. Bu model, hem siyasal partilerin toplumsal taban oluşturma kapasitesinin sınırlılıklarına hem de bireysel düzeyde siyasal katılımın maliyet ve fayda hesapları üzerinden yeniden yapılandığına göstermektedir.

3.2.2. Siyasal Davranış ve Tercih Göstergeleri

Grafik 8: Yerel ve Genel Seçimlerde Oy Verilen Parti Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmada yerel ve genel seçimlerde oy tercihleri açısından elde edilen dağılımlar, Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) Sakarya ili için yayımladığı verilerle yüksek düzeyde uyum göstermektedir. Yerel seçimlerde katılımcılar arasında %39,5 ile en yüksek oranla Adalet ve Kalkınma Partisi yer alırken, YSK verilerine göre Sakarya'da 2023 genel seçimlerinde Ak Parti yaklaşık %47,3 oranında oy almıştır (YSK, 2023). Bu fark örnekleme “oy kullanmama” ve hatırlama yanlılığı gibi yöntemsel faktörlerin etkisine işaret edebilir ancak sıralama ve oranların bant genişliği aynı yönü göstermektedir. Genel seçimlerde ise örneklemin oyları Ak Parti %49,5 düzeyinde iken, resmi YSK verisinde yaklaşık %47,3 ile benzer düzeyde çıkmaktadır (YSK, 2023). Diğer partiler açısından da sıralama korunmuştur. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) çalışmada %17,3 iken YSK 2023'te Sakarya için yaklaşık %16,4 oranında bildirmiştir. Bu tutarlılık, çalışmamın saha bulgularının yerel siyasi eğilimlerle makro düzeyde anlamlı biçimde örtüştüğünü ve

veri toplama sürecinin Sakarya il düzeyinde genel geçer seçmen yönelimlerini yansıtmada güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: İlçelere Göre 2023 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partilerin Dağılımı

	Ak Par ti	CH P	MH P	H DP	İYİ Par ti	SP	YR P	Tİ P	BB P	Diğ er	Oy Kullanm adım
Adapazarı	53	11	5	1	8	4	1	1	0	6	19
	48,6 %	10,1 %	4,6 %	0,9 %	7,3 %	3,7 %	0,9 %	0,9 %	0,0 %	5,5 %	17,4%
Akyazı	18	4	0	0	0	0	2	0	2	0	6
	56,3 %	12,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	6,3 %	0,0 %	6,3 %	0,0 %	18,8%
Arifiye	13	5	0	0	1	1	3	0	0	0	6
	44,8 %	17,2 %	0,0 %	0,0 %	3,4 %	3,4 %	10,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	20,7%
Erenler	11	7	2	0	2	1	2	0	3	0	3
	35,5 %	22,6 %	6,5 %	0,0 %	6,5 %	3,2 %	6,5 %	0,0 %	9,7 %	0,0 %	9,7%
Ferizli	17	3	0	0	4	0	0	0	0	0	6
	56,7 %	10,0 %	0,0 %	0,0 %	13,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	20,0%
Geyve	15	4	1	0	1	1	1	0	0	2	4
	51,7 %	13,8 %	3,4 %	0,0 %	3,4 %	3,4 %	3,4 %	0,0 %	0,0 %	6,9 %	13,8%
Hendek	13	5	3	0	1	0	1	1	0	1	4
	44,8 %	17,2 %	10,3 %	0,0 %	3,4 %	0,0 %	3,4 %	3,4 %	0,0 %	3,4 %	13,8%
Karapürçek	14	4	0	0	3	0	1	0	0	1	7
	46,7 %	13,3 %	0,0 %	0,0 %	10,0 %	0,0 %	3,3 %	0,0 %	0,0 %	3,3 %	23,3%
Karasu	20	1	1	1	0	1	1	0	0	0	5
	66,7 %	3,3 %	3,3 %	3,3 %	0,0 %	3,3 %	3,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	16,7%
Kocaali	20	4	0	0	1	0	1	0	0	0	4
	66,7 %	13,3 %	0,0 %	0,0 %	3,3 %	0,0 %	3,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	13,3%
Pamukova	17	5	0	0	2	0	0	0	2	0	4
	56,7 %	16,7 %	0,0 %	0,0 %	6,7 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	6,7 %	0,0 %	13,3%
Sapanca	10	12	1	0	2	2	0	0	0	1	3
	32,3 %	38,7 %	3,2 %	0,0 %	6,5 %	6,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	3,2 %	9,7%
	44	22	1	0	5	0	5	1	1	2	17

Serdivan	44,9 %	22,4 %	1,0 %	0,0 %	5,1 %	0,0 %	5,1 %	1,0 %	1,0 %	2,0 %	17,3%
Söğütli	17 56,7 %	6 20,0 %	0 0,0 %	0 0,0 %	0 0,0 %	0 0,0 %	1 3,3 %	0 0,0 %	0 0,0 %	1 3,3 %	5 16,7%
Taraklı	15 50,0 %	8 26,7 %	1 3,3 %	0 0,0 %	1 3,3 %	1 3,3 %	0 0,0 %	0 0,0 %	1 3,3 %	2 6,7 %	1 3,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, araştırma örneklemini içinde ilçelere göre genel seçimlerde oy verilen partilerin anlamlı bir mekansal farklılaşma gösterdiğini ortaya koymaktadır. İlk bakışta tüm ilçelerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin birinci parti konumunda olduğu görülmektedir. Bu sonuç resmi genel seçim sonuçlarıyla örtüşmektedir. Özellikle Karasu, Kocaali, Ferizli, Pamukova, Akyazı ve Söğütli'de Ak Parti oy oranlarının yüzde 56–67 bandına çıktığı dikkati çekmektedir. Bu ilçelerde hem iktidar partisi lehine belirgin bir yığılma hem de muhalefet partilerinin görece zayıf kaldığı, dolayısıyla daha “hegemonik” bir siyasal tercih yapısının ortaya çıktığı söylenebilir. Buna karşılık, kentsel/yarı-kentsel karakteri daha baskın ilçelerde muhalefet oylarının görece yükseldiği bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sapanca, Ak Parti'nin hala birinci parti olmasına rağmen (% 32,3), Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yüzde 38,7 ile en yüksek orana ulaştığı tek ilçe olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, örnekleimde Sapanca'nın görece “rekabetçi” ve muhalefet ağırlığının hissedildiği bir siyasal alan sunduğunu göstermektedir. Adapazarı'nda CHP oranının görece düşük (%10,1) kalmasına karşın, diğer muhalefet partileri ve oy kullanmayanların toplamının kayda değer bir büyüklüğe ulaştığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve İYİ Parti gibi merkez sağ/milliyetçi partilerin oy oranları ilçelere göre düşük ile orta düzey arasında seyretmektedir. MHP'nin Hendek ve Erenler'de (sırasıyla %10,3 ve %6,5) nispeten görünür olduğu, bunun dışında çoğu ilçede düşük kaldığı söylenebilir. İYİ Parti oylarının ise hemen tüm ilçelerde tek haneli oranlarda kaldığı, yalnızca bazı ilçelerde (örneğin Adapazarı, Erenler, Sapanca, Serdivan) sembolik düzeyde bir varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yeniden Refah Partisi (YRP), Saadet Partisi ve Büyük Birlik Partisi (BBP) gibi muhafazakar/İslami çizgideki partiler, neredeyse tüm ilçelerde düşük oranlarla da olsa temsil edilmekte ve bu durum, Ak Parti belirleyiciliği altında parçalı fakat süreklilik arz eden bir “sağ/muhafazakar alt-parti” bütünlüğüne işaret etmektedir. Sol-sosyalist ya da Kürt siyasal hareketi eksenli partilerin (TİP ve DEM Parti/HDP)

örnekleme son derece sınırlı kaldığı görülmektedir. DEM Parti/HDP'ye yalnızca Adapazarı ve Karasu'da tek haneli oranlarda oy verilmiştir. Özetle tablo, ilçelere göre hem iktidar-muhalefet dengesi hem de siyasal katılım bakımından anlamlı mekansal farklılaşmalar bulunduğunu ortaya koymakta ve Ak Parti'nin örneklem genelinde baskın konumunu korurken, özellikle Sapanca ve Serdivan gibi ilçelerde CHP ve diğer muhalefet partilerinin görece daha güçlü bir alternatif oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 13: Cinsiyete Göre 2023 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partilerin Dağılımı

	Ak Parti	CHP	MHP	DEM /HDP	İYİ Parti	Saadet Partisi	YRP	TİP	BBP	Diğer	Oy Kullanmadım
Erkek	192	46	8	2	26	7	9	1	8	10	44
	54,4%	13,0%	2,3%	0,6%	7,4%	2,0%	2,5%	0,3%	2,3%	2,8%	12,5%
Kadın	105	55	7	0	5	4	10	2	1	6	50
	42,9%	22,4%	2,9%	0,0%	2,0%	1,6%	4,1%	0,8%	0,4%	2,4%	20,4%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cinsiyet değişkeni ile genel seçimlerde tercih edilen parti arasındaki ilişki, Sakarya örnekleminde siyasal davranışın toplumsal cinsiyet ekseninde belirgin bir farklılaşma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Erkek seçmenlerin oy tercihlerinin daha yüksek bir oranda Adalet ve Kalkınma Partisi'nde (%54,4) yoğunlaştığı görülürken, kadın seçmenlerde bu oran anlamlı biçimde düşmektedir (%42,9). Bu durum, erkeklerin siyasal tercihlerinde iktidar partisi etrafında daha güçlü bir desteksergilediğine, kadınların ise daha parçalı bir siyasal yönelim sunduğuna bizlere işaret etmektedir. Siyasal davranış yazınında dindarlık, geleneksel değerler ve ataerkil toplumsal yapıların erkeklerde muhafazakar parti tercihinin güçlendirdiği yönündeki bulgular dikkate alındığında, tablo bu eğilimi destekleyen bir örüntü sunmaktadır. Buna karşılık, kadın seçmenlerde Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilen oy oranının erkeklerle kıyasla iki katına yakın bir düzeye ulaşması (kadınlarda %22,4, erkeklerde ise %13,0), kadınlarda muhalefet yöneliminin daha belirgin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kadın seçmenlerin CHP'ye yönelimi, hem merkez-seküler değerlerle hem de mevcut iktidar politikalarının kadınlar üzerindeki algısal etkileriyle ilişkilendirilebilir. Tablo, aynı zamanda milliyetçi ve merkez sağ partilere verilen oyların erkeklerde daha yoğunlaştığını göstermektedir. MHP'ye oy veren erkek oranı yüzde 2,3 iken kadınlarda bu oran yüzde 2,9 ile düşük düzeyde seyretmekte; İYİ Parti tercihi ise erkeklerde yüzde 7,4'e karşılık kadınlarda yalnızca yüzde 2 düzeyindedir. BBP ve diğer sağ partilerde de benzer biçimde erkeklerin

oy oranı kadınların üzerinde görünmektedir. Bu durum, milliyetçi-muhafazakar siyasal kimliğin Sakarya örnekleminde erkeklik rolleriyle daha fazla örtüştüğü yönündeki sosyolojik değerlendirmeleri desteklemektedir. Toplumsal cinsiyet normlarının siyasal kimlik üretimindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, milliyetçi-muhafazakar partilerin erkek ağırlıklı bir tabana sahip olması literatürle uyumludur. Kadın seçmenlerde dikkat çeken bir diğer eğilim, sandığa gitmeme oranının erkeklere kıyasla kayda değer biçimde yüksek olmasıdır (kadınlarda %20,4; erkeklerde %12,5). Kadınların daha yüksek oranda sandığa gitmemiş olması, hem siyasal dışlanma hem de kendini temsil eden bir aktör bulamama hissiyle ilişkilendirilebilir. Bu bulgu, dindarlık düzeylerinin ve toplumsal rollere ilişkin algıların siyasal katılım davranışını nasıl etkilediğinin ilerleyen çapraz tablolarda analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak, Yeniden Refah Partisi (YRP) tercihlerinin kadınlarda erkeklere kıyasla daha yüksek görünmesi (%4,1'e karşı %2,5), kadın seçmenlerin bir kısmının muhafazakar seçenekler arasında alternatif bir kanala yöneldiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, özellikle dindarlığın gündelik hayat pratikleri ve aile değerleri üzerinden daha belirgin yaşandığı ortamlarda kadınların YRP gibi "ahlaki muhafazakarlık" vurgusu güçlü partilere yönelimini açıklayabilmektedir. Genel olarak tablo incelendiğinde cinsiyet değişkeni siyasal davranışın Sakarya örnekleminde anlamlı farklılaşmalar ürettiğini ve erkeklerin daha fazla iktidar ve milliyetçi partiler etrafında yoğunlaştığını, kadınların ise hem muhalefet oyununda hem de siyasal çekilme davranışında daha belirgin bir seyirgösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, çalışmanın ana eksenini olan dindarlık ve siyasal davranış ilişkisini toplumsal cinsiyet boyutuyla birlikte ele almanın gerekliliğini net bir şekilde bizlere göstermektedir.

Tablo 14: Yaş Gruplarına Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri

	Ak Parti	CHP	MH P	DE M	İYİ Parti	Saade t Partisi	YR P	TİP	BBP	Diğ er	Oy Kullanmadı m
18-24 yaş	48	17	4	0	2	0	3	0	0	3	36
	42,5 %	15,0 %	3,5%	0,0%	1,8%	0,0%	2,7 %	0,0 %	0,0 %	2,7%	31,9%
25-34 yaş	102	28	5	0	12	5	8	2	2	8	44
	47,2 %	13,0 %	2,3%	0,0%	5,6%	2,3%	3,7 %	0,9 %	0,9 %	3,7%	20,4%
35-44 yaş	76	29	5	1	8	3	1	0	3	3	14
	53,1 %	20,3 %	3,5%	0,7%	5,6%	2,1%	0,7 %	0,0 %	2,1 %	2,1%	9,8%
45-54 yaş	45	15	1	1	5	1	3	0	0	2	0
	61,6 %	20,5 %	1,4%	1,4%	6,8%	1,4%	4,1 %	0,0 %	0,0 %	2,7%	0,0%
55-64 yaş	22	10	0	0	3	2	4	1	4	0	0
	47,8 %	21,7 %	0,0%	0,0%	6,5%	4,3%	8,7 %	2,2 %	8,7 %	0,0%	0,0%
65 yaş ve üzeri	4	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0
	57,1 %	28,6 %	0,0%	0,0%	14,3 %	0,0%	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0%	0,0%
Topla m	297	101	15	2	31	11	19	3	9	16	94
	49,7 %	16,9 %	2,5%	0,3%	5,2%	1,8%	3,2 %	0,5 %	1,5 %	2,7%	15,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaş grupları incelendiğinde, Sakarya örnekleminde siyasal tercihler kuşaklar arasında belirgin bir farklılaşmayı bizlere göstermektedir. En genç seçmen grubu olan 18–24 yaş aralığı, hem geleneksel merkez sağ oyunun (Ak Parti %42,5) görel olarak zayıfladığı hem de siyasal ilgisizlik vekopuş göstergesi olan oy kullanmama oranının (%31,9) en yüksek olduğu gruptur. Bu tablo genç seçmenlerin klasik siyasal aidiyetlerden uzaklaşmaya, daha bireyselci ve kimlik dışı tercihlere yöneldiği göstermektedir. Genç kuşağın kurumsal dini bağlılık düzeyinin düşmesi, geleneksel sağ partilere yönelik otomatik oy verme davranışını zayıflatan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte görece gençlerde CHP ve TİP gibi partilere verilen oy oranlarının görece daha yüksek seyretmesi, kültürel modernleşme, eğitimsel ortamlar ve şehirleşme gibi değişkenlerle paralel bir siyasal yönelimi göstermektedir. Tabloya göre 25–34 yaş grubu, genç yetişkinliğin daha istikrarlı siyasal tutumlar geliştirdiği bir dönemi bize göstermektedir. Bu grupta Ak Parti'nin oy oranı %47,2 ile yeniden yükselmekte ama ancak oy kullanmayanların oranı %20,4'e düşmektedir. Bu durum, iş ve aile hayatına geçişle birlikte siyasal katılımın arttığını, fakat genç kuşak kadar olmasa da geleneksel sağ eğilimin hala güçlü olduğunu göstermektedir. Alandaki dair çalışmalar (Karaarslan,

2020; apcıoğlu, 2019), Türkiye’de 30’lu yaşlara doğru dini pratiklerde yeniden bir glenme yaşandığını ve bunun aile kurma, sosyal sorumluluk ve kimlik bütünleşmesi ile bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu yaş grubunda geleneksel muhafazakar oy oranının artması, literatürdeki bulgularla tutarlıdır. 35-44 ve 45-54 yaş grupları, dindarlık ve siyasal davranış ilişkisinin en görünür biçimde net olduğu kesimi temsil etmektedir. Bu iki yaş grubunda Ak Parti’nin oy oranı sırasıyla %53,1 ve %61,6 ile en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Özellikle 45-54 yaş aralığı, araştırma bağlamında en istikrarlı merkez sağ-muhafazakar seçmen grubu olarak görünmektedir. Aynı grupta CHP’nin %20 civarındaki sabit oy oranı, seküler-muhafazakar ikiliğinin bu yaş aralığında daha net sınırlarla ayrıldığını bize göstermektedir. 55-64 ve 65 yaş üstü grupları, daha geleneksel ve istikrarlı siyasal tercihleri ile dikkat çekmektedir. 55-64 yaş grubunda Ak Parti’nin oy oranı %47,8 olsa da Yeniden Refah Partisi gibi dini referansı yüksek bir partinin %8,7 oya ulaşması, bu yaş grubunda dindarlığın siyasal davranışa yansımada değer temelli farklılaşmaların devreye girdiğini göstermektedir. Yaş arttıķa CHP’nin oy oranındaki artış (65+ grupta %28,6), ekonomik-refah beklentileri arayışının göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Özetleyecek olursak yaş arttıķa daha dindar/muhafazakar partilere yönelik siyasal tercihler üzerindeki etkisinin güçlendiği, gençlerde ise dindarlığın zayıflamasıyla birlikte siyasete yönelimde kırılmaların, artan pasifleşmenin ve alternatif siyasal yönelişlerin belirginleştiği görülmektedir. Bu bulgu, literatürde sıkça vurgulanan “kuşaklar arası sekülerleşme farkı” ile uyumludur. Geleneksel-muhafazakar merkez sağ oyunun en güçlü olduğu kesim orta yaş ve üzeri seçmen iken, gençler arasında siyasal aidiyetlerin çözülmesi daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 15: Yerleşim Türüne Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri

	Ak Parti	CHP	MH P	DE M	İYİ Par ti	SP	YR P	TİP	BB P	Diğ er	Oy Kullanmadı m
Metropol/büyükşehir	110	20	4	1	9	3	9	2	0	7	49
	51,4 %	9,3% %	1,9 %	0,5 %	4,2 %	1,4 %	4,2 %	0,9 %	0,0 %	3,3 %	22,9%
Kent merkezi	87	44	4	1	13	4	3	1	4	6	19
	46,8 %	23,7 %	2,2 %	0,5 %	7,0 %	2,2 %	1,6 %	0,5 %	2,2 %	3,2 %	10,2%
İlçe merkezi	71	34	5	0	8	2	7	0	3	3	14
	48,3 %	23,1 %	3,4 %	0,0 %	5,4 %	1,4 %	4,8 %	0,0 %	2,0 %	2,0 %	9,5%
Köy	29	3	2	0	1	2	0	0	2	0	12
	56,9 %	5,9% %	3,9 %	0,0 %	2,0 %	3,9 %	0,0 %	0,0 %	3,9 %	0,0 %	23,5%
Toplam	297	101	15	2	31	11	19	3	9	16	94
	49,7 %	16,9 %	2,5 %	0,3 %	5,2 %	1,8 %	3,2 %	0,5 %	1,5 %	2,7 %	15,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yerleşim türü ile siyasal tercih arasındaki ilişki Sakarya örnekleminde mekansal ve kültürel farklılaşmanın oy davranışına doğrudan yansıdığını bizlere göstermektedir. En geniş yerleşim kategorisi olan metropol/büyükşehir grubunda Ak Parti hala birinci parti olmakla birlikte oy oranı %51,4'e düşmekte ve bu durum kentleşmenin arttığı, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik çeşitliliğin daha yüksek olduğu alanlarda birinci partinin oy üstünlüğünün görece zayıfladığını göstermektedir. Aynı grupta CHP'nin %9,3'e düşmesi ise büyükşehir seçmeninin muhalefet oyunu doğrudan CHP'ye kanalize etmediğini ve daha dağınık bir muhalefet profili oluşturduğunu düşündürmektedir. Buna karşılık bu grupta oy kullanmayanların %22,9 gibi oldukça yüksek bir düzeye çıkması, büyükşehir seçmeninin bir bölümünün kurumsal siyasetten uzaklaştığını, özellikle kentli kesimlerde siyasal ilgisizliğin arttığını bizlere göstermektedir. Kent merkezi kategorisinde tablo belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Şöyle ki: Ak Parti oyları %46,8'e gerilerken CHP %23,7 ile güçlü bir ikinci parti haline gelmektedir. Bu dağılım, kent merkezlerinin hem daha sınıfsal çeşitlilik gösteren bir yapıya sahip olduğunu hem de dindarlığın siyasal davranış üzerindeki belirleyiciliğinin metropole göre nispeten daha devamlı olmasına rağmen CHP'nin temsil ettiği "seküler-kentli" kimliğin bu alanda daha güçlü karşılık bulduğunu bizlere göstermektedir. Aynı zamanda oy kullanmama oranının %10,2'ye kadar düşmesi, kent merkezinde siyasetin daha kurumsal ve düzenli bir davranış örüntüsü oluşturduğuna işaret eder. İlçe merkezleri, kentsel ve kırsal dinamiklerin kesiştiği bir geçiş niteliği taşımaktadır. Ak Parti'nin %48,3 ile birinci parti olması ve CHP'nin kent

merkezine benzer biçimde %23,1'e ulaşması, siyasal yapının iki büyük parti etrafında yer yer kutuplaşarak ancak istikrarlı şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Yeniden Refah Partisi'nin ilçe merkezlerinde %4,8'e çıkması, muhafazakar-dindar seçmenin bir bölümünün iktidar partisine alternatif arayışının özellikle yarı-kentsel bölgelerde daha görünür hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dindarlığın siyasal yönelimdeki etkisinin ilçe merkezleri gibi "orta yoğunluklu dini-kültürel alanlarda" daha esnek işlediğine işaret edebilmektedir.

Köy yerleşimlerinde ise diğer yerleşim türlerine kıyasla daha belirgin bir farklılık göstermektedir. Bu grupta Ak Parti'nin oy oranı %56,9 ile en yüksek seviyeye doğru çıkarken CHP'nin oranı %5,9'a kadar gerilemektedir. Bu durum, köylerde siyasal tercihin büyük ölçüde tek bir parti etrafında yoğunlaştığını, muhalefet partilerinin ise oldukça sınırlı karşılık bulduğunu göstermektedir. Köylerde oy kullanmama oranının %23,5 gibi yüksek bir düzeyde seyretmesi ise özellikle dikkat çekicidir. Çünkü bu oran metropol/büyükşehir kategorisine yakın bir seviyededir. Köylerdeki bu yüksek "oy kullanmadım" oranı, örneklem büyüklüğünün düşüklüğü, seçmen mobilizasyonundaki farklılıklar veya yerel koşullara özgü etkenlerle ilişkili olabilir.

Tablo 16: Eğitim Düzeyine Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri

	Ak Parti	CH P	MH P	DE M	İYİ Par ti	SP	YR P	Tİ P	BB P	Diğ er	Oy Kullanma dım
Okuryazar ama diploma yok	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	50,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	50,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0%
İlkokul mezunu	28	4	0	0	3	0	4	0	3	0	0
	66,7 %	9,5 %	0,0 %	0,0 %	7,1 %	0,0 %	9,5 %	0,0 %	7,1 %	0,0 %	0,0%
Ortaokul mezunu	14	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
	77,8 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	5,6 %	5,6 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	11,1%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	62	19	8	0	7	1	6	0	5	2	21
	47,3 %	14,5 %	6,1 %	0,0 %	5,3 %	0,8 %	4,6 %	0,0 %	3,8 %	1,5 %	16,0%
Yüksek okul-üniversite mezunu	137	57	4	2	16	6	3	3	0	12	47
	47,7 %	19,9 %	1,4 %	0,7 %	5,6 %	2,1 %	1,0 %	1,0 %	0,0 %	4,2 %	16,4%
Yüksek Lisans	38	18	3	0	4	2	6	0	1	1	23
	39,6 %	18,8 %	3,1 %	0,0 %	4,2 %	2,1 %	6,3 %	0,0 %	1,0 %	1,0 %	24,0%
Doktora	17	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1
	77,3 %	13,6 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	4,5 %	4,5%
Toplam	297	101	15	2	31	11	19	3	9	16	94
	49,7 %	16,9 %	2,5 %	0,3 %	5,2 %	1,8 %	3,2 %	0,5 %	1,5 %	2,7 %	15,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğitim düzeyi ile siyasal tercihler arasındaki ilişkiyi gösteren tabloya bakıldığında Özellikle ilkök ve ortaokul mezunlarında muhafazakar partilere yönelim oldukça yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkokul mezunlarında Ak Parti'nin oy oranı %66,7'ye, Yeniden Refah Partisi'nin ise %9,5'e kadar çıkmaktadır. toplamda muhafazakar partilerin oy oranı bu grupta %80'e yaklaşmaktadır. Ortaokul mezunlarında bu yoğunlaşma daha da artmakta ve Ak Parti'nin %77,8 gibi çok yüksek bir rakama ulaştığı görülmektedir. Bu iki grup, örneklemede en güçlü muhafazakar blok desteğini veren eğitim kategorileri olarak öne çıkmaktadır. CHP ve diğer muhalefet partilerinin bu gruplarda neredeyse hiç karşılık bulmaması, siyasal davranışın alt eğitim düzeylerinde daha yüksek derecede tek bir parti etrafında toplandığını göstermektedir. Lise mezunları ve dengi okul

mezunlarında bu örüntü kısmen değişmektedir. Ak Parti birinci parti olmakla birlikte oy oranı %47,3'e gerilemiş ve CHP'nin oranı %14,5'e yükselmiştir. Bu grupta MHP'nin %6,1 ve BBP'nin %3,8 ile daha görünür hale gelmesi, siyasal davranışın lise düzeyinde hem daha çeşitlendiğini hem de muhafazakar çizgi içindeki parti tercihinin daha parçalı bir yapıya evrildiğini bizlere göstermektedir. Ayrıca oy kullanmama oranının %16'ya çıkması, lise mezunlarının bir bölümünün siyasal aktivasyonlarının zayıfladığını düşündürmektedir. Üniversite mezunları grubunda tablo daha dengeli bir yapıya işaret etmektedir. Ak Parti'nin oy oranı %47,7'de sabitlenmiş olmakla birlikte, CHP %19,9'a, İYİ Parti %5,6'ya ulaşmıştır. Bu grupta TİP (%1,0) ve "diğer" kategorisinin (%4,2) varlığı, üniversite mezunları arasında siyasal tercihin daha çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Ayrıca oy kullanmama oranının %16,4 olması, üniversite mezunlarının bir bölümünde siyasal mesafelenmenin devam ettiğini, ancak düşük eğitim gruplarındaki gibi siyasal yoğunlaşmanın görülmediğini göstermektedir. Yüksek lisans mezunlarında muhafazakar parti desteğinde farklı bir dağılım ortaya çıkmaktadır. Ak Parti'nin oy oranı %39,6'ya gerilese de Yeniden Refah Partisi'nin %6,3 ile bu grupta belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Bu eğilim, yüksek eğitim düzeyinde bile muhafazakar oyların tamamen düşmediğini ancak Ak Parti içinde değil, alternatif muhafazakar bir kanalda yeniden kümелendiğini göstermektedir. CHP'nin %18,8 ile istikrarlı şekilde varlığını koruması, yüksek lisans mezunlarının siyasal tercih çeşitliliğinin sürdüğünü göstermektedir. Ayrıca bu grupta oy kullanmama oranının %24,0 ile en yüksek ikinci seviyeye çıkması, yüksek eğitilmiş genç yetişkinler arasında siyasal anlamda mesafenin yoğun olabileceğini göstermektedir. Doktora mezunlarında ise dikkat çekici bir örüntü karşımıza çıkmaktadır. Ak Parti'nin oy oranı %77,3 ile en yüksek düzeye çıkarken CHP %13,6'da kalmıştır. Genel örüntü bakıldığında eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte siyasal davranışın daha parçalı, daha rekabetçi ve daha çoğulcu bir yapıya büründüğü, düşük eğitim düzeylerinde ise muhafazakar partiler etrafında daha yoğun bir siyasal kümelenmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda her eğitim kategorisinde farklı ölçülerde "oy kullanmama" davranışının bulunması, siyasal katılımın yalnızca eğitimle değil, yaş, yerleşim, ekonomik koşullar gibi diğer değişkenlerle birlikte anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 17: Mesleklerine Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri

	Ak Part i	CH P	MH P	DE M	İYİ Part i	SP	YR P	Tİ P	BB P	Diğ er	Oy Kullanma dım
Ev Hanımı	26	6	0	0	1	1	4	0	0	0	4
	61,9 %	14,3 %	0,0 %	0,0 %	2,4 %	2,4 %	9,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	9,5%
Memur	30	17	1	0	2	2	1	0	0	3	10
	45,5 %	25,8 %	1,5 %	0,0 %	3,0 %	3,0 %	1,5 %	0,0 %	0,0 %	4,5 %	15,2%
İşçi	35	7	3	0	4	2	5	0	2	2	6
	53,0 %	10,6 %	4,5 %	0,0 %	6,1 %	3,0 %	7,6 %	0,0 %	3,0 %	3,0 %	9,1%
Küçük Esnaf	19	6	2	1	6	0	0	0	2	0	1
	51,4 %	16,2 %	5,4 %	2,7 %	16,2 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	5,4 %	0,0 %	2,7%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/San ayici	8	10	2	0	3	0	0	0	0	2	1
	30,8 %	38,5 %	7,7 %	0,0 %	11,5 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	7,7 %	3,8%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	22	13	0	0	5	1	1	1	0	3	18
	34,4 %	20,3 %	0,0 %	0,0 %	7,8 %	1,6 %	1,6 %	1,6 %	0,0 %	4,7 %	28,1%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	17	1	0	0	1	2	2	0	2	0	0
	68,0 %	4,0 %	0,0 %	0,0 %	4,0 %	8,0 %	8,0 %	0,0 %	8,0 %	0,0 %	0,0%
Akademisy en, Öğretmen, yazar, araştırmacı , gazeteci) vb	71	17	1	1	3	1	2	0	1	4	21
	58,2 %	13,9 %	0,8 %	0,8 %	2,5 %	0,8 %	1,6 %	0,0 %	0,8 %	3,3 %	17,2%
Emekli	9	6	1	0	1	1	1	1	2	0	0
	40,9 %	27,3 %	4,5 %	0,0 %	4,5 %	4,5 %	4,5 %	4,5 %	9,1 %	0,0 %	0,0%
İşsiz	60	18	5	0	5	1	3	1	0	2	33
	46,9 %	14,1 %	3,9 %	0,0 %	3,9 %	0,8 %	2,3 %	0,8 %	0,0 %	1,6 %	25,8%
Toplam	297	101	15	2	31	11	19	3	9	16	94
	49,7 %	16,9 %	2,5 %	0,3 %	5,2 %	1,8 %	3,2 %	0,5 %	1,5 %	2,7 %	15,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek grupları ile genel seçimlerde oy verilen partiler arasındaki ilişkinin Sakarya örneğinde siyasal tercih üzerinde belirgin etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Özellikle ev hanımları, çiftçiler/besiciler ve küçük esnaf gibi gruplarda muhafazakar partilere yönelim daha yüksek görünmektedir. Ev hanımlarında Ak Parti'nin oy oranı %61,9'a, Yeniden Refah Partisi'nin ise %9,5'e kadar çıkmakta ve toplamda muhafazakar seçmenler bu grupta açık biçimde baskın hale gelmektedir. Benzer şekilde tarım ve hayvancılık sektöründe çalışanlarda Ak Parti'nin %68 ile en yüksek düzeye çıkması bu meslek gurubunun siyasal tercihinin oldukça belirgin bir biçimde tek partide yoğunlaştığını bizlere göstermektedir. Küçük esnafta grubunda da Ak Parti'nin %51,4 ile birinci parti olması, ancak İYİ Parti'nin %16,2 oranına ulaşarak görünür bir ikinci seçenek oluşturması, bu meslek grubunun daha karma bir siyasal profile sahip olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Memurlar ve akademik/entelektüel meslek gruplarında siyasal tercihin daha dengeli ve çok yönlü olduğu görülmektedir. Memurlarda Ak Parti'nin oy oranı %45,5'e doğru düşerken CHP'nin %25,8 ile belirgin bir ikinci parti olduğu dikkat çekmektedir. Akademisyenler, öğretmenler ve kültürel üretim alanında çalışanlarda Ak Parti'nin %58,2 ile birinci parti konumu devam etse de CHP'nin %13,9, "diğer" kategorisinin %3,3 ve oy kullanmayanların %17,2 olması, bu grubun siyasal davranışının daha parçalı ve alternatif arayışlara açık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Orta ve büyük ölçekli tüccar/sanayicilerde siyasal tercih yapısı dikkate değer şekilde değişmektedir. Ak Parti'nin %30,8'e kadar gerilemesi, buna karşılık CHP'nin %38,5 ile birinci parti haline gelmesi, ekonomik sermaye sahibi gruplarda daha seküler ve merkez-sol yönelimlerin güçlendiğine işaret etmektedir. Bu grupta İYİ Parti'nin %11,5'e ulaşması da ekonomik rekabet, piyasa beklentileri ve ekonomik yönetim algısının siyasal tercihi şekillendirdiğine işaret edebilmektedir. Siyasal tercihin ekonomik aktörlerde daha rasyonel beklentiler üzerinden çeşitlendiği yönündeki literatürle uyumlu biçimde, bu kesimde muhafazakar blok dışında alternatiflerin daha güçlü bir biçimde öne çıktığı görülmektedir. Profesyonel meslek sahiplerinde (doktor, avukat vb.) siyasal yapı daha da dağınıktır. Ak Parti'nin oy oranı %34,4'e düşerken, CHP yüzde 20,3'e ulaşmaktadır. İYİ Parti, Yeniden Refah Partisi, TİP ve "diğer" partilerde toplamda dikkate değer bir çeşitlenme görülmektedir. En dikkat çekici bulgu ise oy kullanmayanların %28,1 gibi çok yüksek bir düzeye çıkmasıdır. İşçilerde ise siyasal tercih hem muhafazakar ağırlıklı hem de daha parçalı bir yapıdadır. Ak Parti'nin %53 ile birinci parti olması, Yeniden Refah Partisi'nin %7,6'ya ulaşması ve MHP'nin %4,5 oranında destek bulması, işçi sınıfında muhafazakar-milliyetçi çizginin güçlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte "oy

kullanmadım” oranının %9,1 civarında seyretmesi, bu grubun siyasal süreçlere katılımında orta düzeyde bir istikrar olduğunu düşündürmektedir. Son olarak işsizlerde siyasal davranışın en dağınık gruplardan biri olduğu görülmektedir. Ak Parti %46,9 ile birinci parti olsa da “oy kullanmadım” oranının %25,8’e çıkması, işsizlik durumunun siyasal katılımı zayıflatan bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu grupta CHP (%14,1) ve MHP (%3,9) gibi partilerin yanında sınırlı da olsa farklı partilerin tercih edilmesi, işsizlerin homojen bir siyasal tercih grubu oluşturmadığını ve ekonomik belirsizliğin tercihleri daha değişken hale getirebildiğini bizlere göstermektedir. Genel olarak bakıldığında tablo, meslek gruplarının ekonomik konumları, çalışma koşulları ve toplumsal statülerine bağlı olarak belirgin biçimde farklı siyasal tercih örüntüleri ürettiğini bize göstermektedir. Tarım, ev içi emek ve düşük ölçekli esnaf gruplarında muhafazakar partilere yüksek yönelim belirginken tüccar, profesyonel meslek grupları ve memurlarda daha çeşitli ve rekabetçi bir siyasal tercih örüntüleri bulunmaktadır. Buna karşılık akademik mesleklerde ve işsizlerde daha parçalı, alternatiflere açık veya siyasete mesafeli davranış biçimleri öne çıkmaktadır.

Tablo 18: Medeni Durumlarına Göre 2023 Genel Seçimi Parti Tercihleri

	Ak Parti	CHP	MHP	DEM	İYİ Parti	SP	YRP	TİP	BBP	Diğer	Oy Kullanmadım
Evli	149	53	4	1	16	5	14	0	5	8	28
	52,7%	18,7%	1,4%	0,4%	5,7%	1,8%	4,9%	0,0%	1,8%	2,8%	9,9%
Bekar	135	43	11	0	13	4	4	1	2	8	64
	47,4%	15,1%	3,9%	0,0%	4,6%	1,4%	1,4%	0,4%	0,7%	2,8%	22,5%
Boşanmış	4	2	0	1	1	1	0	1	0	0	2
	33,3%	16,7%	0,0%	8,3%	8,3%	8,3%	0,0%	8,3%	0,0%	0,0%	16,7%
Dul (eşi ölmüş)	8	3	0	0	1	1	1	1	2	0	0
	47,1%	17,6%	0,0%	0,0%	5,9%	5,9%	5,9%	5,9%	11,8%	0,0%	0,0%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	297	101	15	2	31	11	19	3	9	16	94
	49,7%	16,9%	2,5%	0,3%	5,2%	1,8%	3,2%	0,5%	1,5%	2,7%	15,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Medeni durum siyasal davranışı belirgin biçimde etkilemektedir. Evli seçmenlerde Ak Parti’nin %52,7 oranında olması bu grubun siyasal tercihlerinin daha istikrarlı ve

muhafazakar yönelimli olduğunu bizlere göstermektedir. Evli grupta Yeniden Refah Partisi (%4,9) ve BBP (%1,8) gibi partilerin görünür desteği de bu muhafazakar tercih grubunun bütünlüğünü güçlendirmektedir. Bekar katılımcılarda oy dağılımı daha dağınıktır. Ak Parti bu grupta da birinci parti olsa da oy oranı %47,4'e gerilemektedir. CHP'nin oranı (%15,1) ve özellikle MHP'nin %3,9'a çıkması, genç ve bekar kesimde siyasal tercihlerin daha çeşitlenmiş olduğunu göstermektedir. Bekarlarda oy kullanmama oranının %22,5'e yükselmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu durum daha akışkan, kurumsal siyasete mesafeli ve değişime daha açık bir siyasal tutumu işaret etmektedir. Boşanmış ve dul gruplarda örneklem küçük olmakla birlikte tablo daha heterojendir. Bu gruplarda Ak Parti'nin desteği belirgin biçimde düşmekte ve CHP ve diğer partilerin oranları küçük varyasyonlarla öne çıkmaktadır. Özellikle boşanmış bireylerde oy kullanmama oranının (%16,7) yüksekliği bize farklı kategorilerdeki farklı koşullarının siyasal katılımı zayıflatabileceğine işaret etmektedir. Genel olarak tablo, evlilik kurumu ilerledikçe siyasal davranışın daha düzenli ve muhafazakar bir tabanda toplandığını ve bekar, boşanmış ve dul bireylerde ise parçalı, daha mesafeli ve daha yüksek oranda siyasal katılım dışı davranışların görüldüğünü göstermektedir.

3.3. Katılımcıların Dini Bireysel Hayat, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine Yönelik Değerlendirmeleri

3.3.1. Demografik Değişkenlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Sonuçları

Tablo 19: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçekler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss
SMÖ Din	Erkek	353	17,77	5,36
	Kadın	247	17,53	5,30
SMÖ Siyaset	Erkek	353	17,69	5,29
	Kadın	247	18,08	5,55
DBH	Erkek	353	11,65	5,69
	Kadın	247	11,46	5,26
AGÖ	Erkek	353	20,37	6,32
	Kadın	247	21,99	6,58

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların cinsiyetlerine göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test öncesinde gerekli ön koşullar kontrol edilmiştir. Buna göre dört ölçek de normal dağılıma sahiptir ve Levene testi sonuçlarına göre varyansları eşittir. Test sonucunda yalnızca Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeğinde kadın ve erkekler arasında anlamlı fark belirlenmiştir.

Tablo 20: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ölçek Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Erkek	353	20,37	6,32	598	3,032	,003
Kadın	247	21,99	6,58			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların cinsiyetlerine göre Ahlaki gelenekselcilik ölçeğinden aldığı puanlar arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($t=3,032$, $p<0,05$). Kadınların ortalaması erkeklerden daha yüksektir. Hesaplamalar etki değeri ($d=0,68$), farkın büyük olduğunu gösteriyor.

Tablo 21: İlçelere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlakî Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

İlçeler	N	DBH $\bar{X}$	AGO $\bar{X}$	SMÖ DİN $\bar{X}$	SMÖ SİYASET $\bar{X}$
Adapazarı	109	11,7706	21,5688	16,9908	16,8807
Akyazı	32	11,7188	20,3125	18,5938	19,2813
Arifiye	29	11,1034	19,8621	18,7241	18,9310
Erenler	31	10,9032	22,1613	16,3226	15,5161
Ferizli	30	12,1667	20,9000	18,0667	18,4000
Geyve	30	11,5000	20,3000	18,1667	18,5333
Hendek	30	11,7667	20,5667	17,1333	17,4667
Karapürçek	30	11,6000	20,7000	17,1000	18,3333
Karasu	30	10,8333	20,3333	19,1667	18,6333
Kocaali	30	9,3000	21,5667	17,9333	17,4333
Pamukova	30	11,9333	20,2667	18,4000	18,9000
Sapanca	31	12,7742	22,0968	17,3226	17,9355
Serdivan	98	11,3367	21,7959	17,7143	18,0612
Söğütli	30	12,3667	21,0000	16,6333	17,3000
Taraklı	30	12,5333	19,0000	18,5667	18,3333

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların yaşadıkları ilçelere göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında fark olup olmadığının anlaşılması için tek yönlü varyans testi ANOVA yapılmıştır. Test öncesinde gerekli ön koşullar kontrol edilmiştir. Buna göre dört ölçek de normal dağılıma sahiptir ve değişkenler bağlamında Levene testi sonuçlarına göre varyansları eşittir. Test sonucunda ilçeler arasında dört ölçek için de anlamlı fark tespit edilmemiştir. İlçeler arasında anlamlı fark olmaması nedeniyle bulgular tablolastırılmamıştır.

Tablo 22: Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

Yaş Aralıkları	N	DBHÖ $\bar{X}$	AGÖ $\bar{X}$	SMÖ-DİN $\bar{X}$	SMÖ-SİYASET $\bar{X}$
18-24 yaş	113	11,9115	23,4779	16,7080	16,7257
25-34 yaş	217	11,1613	21,6359	17,4608	17,4378
35-44 yaş	143	11,9301	20,5664	18,3147	18,9161
45-54 yaş	74	11,9054	19,4054	18,3108	18,3378
55-64 yaş	46	10,9783	17,0870	17,8696	18,4565
65+	7	12,1429	16,1429	18,7143	18,2857

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler incelendiğinde örneklemin büyük çoğunluğunu 25-34 yaş aralığındaki bireylerin oluşturduğu (N=217) ve bu grubun ortalama skorların en güçlü temsilini sağladığı görülmektedir. Buna karşılık 65 yaş ve üzeri gruptaki düşük örneklem büyüklüğü (N=7), bu grubun ortalama skorlarının (12.14, 16.14, 18.71, 18.29) genellenebilirliğini sınırlamaktadır. DBHÖ ortalama skorları yaş grupları arasında belirgin bir farklılık göstermemekte, 10.98 ile 12.14 arasında dar bir aralıkta seyretmektedir. Bu durum DBHÖ'nin yaşa bağlı olarak anlamlı biçimde değişmediğini düşündürmektedir. AGÖ ortalama skorları ise yaş arttıkça düzenli bir düşüş göstermekte ve en yüksek değer 18-24 yaş grubunda (23.48), en düşük değer ise 65 yaş ve üzeri grupta (16.14) gözlenmektedir. Bu sonuç AGÖ değişkeninin yaşlanmayla ters orantılı bir ilişkiye sahip olduğunu ve genç bireylerin bu özelliği daha yüksek düzeyde taşıdığını göstermektedir. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin din ve siyaset alt boyutlarında ise yaşla birlikte genel bir artış eğilimi vardır. Din alanındaki sosyal mesafe 65 yaş ve üzeri grupta (18.71) en yüksek seviyeye ulaşırken, siyaset alanındaki mesafe 35-44 yaş grubunda (18.92) en yüksek değeri vermektedir. Bu bulgular bireylerin siyasal temelli sosyal mesafelerinin daha erken yaşlarda, dini anlamda sosyal mesafelerinin ise ileri yaşlarda en yüksek düzeye çıktığını göstermektedir. Özellikle 35-44 yaş aralığı siyasal temelli mesafenin en yüksek seviyeye ulaştığı, dini temelli sosyal mesafenin ise yüksek ve dengeli bir seviyeye yerleştiği kritik bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Genel tabloya bakıldığında, sosyal

meafenin alt boyutları farklı hızlarda gelişirken, AGÖ skorlarındaki düzenli düşüş yaşla ilişkili en belirgin eğilimi oluşturmaktadır.

Tablo 23: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Yaş Grupları		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
DBHÖ $\bar{X}$	Gruplar Arası	94,681	5	18,936	0,619	0,685
	Gruplar İçi	18159,944	594	30,572		
	Toplam	18254,625	599			
AGÖ $\bar{X}$	Gruplar Arası	1865,140	5	373,028	9,524	0,000
	Gruplar İçi	23265,900	594	39,168		
	Toplam	25131,040	599			
SMÖ DİN $\bar{X}$	Gruplar Arası	213,357	5	42,671	1,503	0,187
	Gruplar İçi	16864,616	594	28,392		
	Toplam	17077,973	599			
SMÖ SİYASET $\bar{X}$	Gruplar Arası	378,091	5	75,618	2,626	0,023
	Gruplar İçi	17106,294	594	28,798		
	Toplam	17484,385	599			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçlarına göre DBHÖ değişkeninde elde edilen F değeri 0.619 ve p değeri 0.685'tir ve bu da yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Önceki tabloda DBHÖ ortalamalarının 10.98 ile 12.14 arasında dar bir aralıkta seyretmesi bu bulguyu desteklemekte ve farkların istatistiksel olarak önemsiz olduğunu yine bize göstermektedir. AGÖ değişkeni için F değeri 9.524 ve p değeri 0.000'dır. Bu değer 0.05'ten ve hatta 0.01'den küçük olduğundan yaş grupları arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Bu farkın yönü önceki tabloda da görüldüğü üzere yaşla birlikte belirgin bir düşüş biçimindedir. Genç bireylerin AGÖ skorları yaşlılara kıyasla daha yüksektir. SMÖ-Din değişkeninde F değeri 1.503 ve p değeri 0.187'dir. Bu değer bize anlamlı fark bulunmadığını ve yaşla birlikte gözlenen artış eğiliminin istatistiksel olarak anlam taşımadığını göstermektedir. Buna karşın SMÖ-Siyasetdeğişkeni için F değeri 2.626 ve p değeri 0.023'tür. Yani bu sonuca göre yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle 35-44 yaş grubundaki ortalama değerlerin zirve yapması, siyaset konusundaki sosyal olgunluğun bu

yaşlarda en yüksek düzeye ulaştığını göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, AGÖ ve SMÖ SİYASET değişkenleri yaş açısından anlamlı farklar sergilerken, DBHÖ ve SMÖ DİN değişkenlerinde yaşa bağlı anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir. Bu durum, yaştan belirli psiko-sosyal özellikler üzerinde seçici bir etkisi olduğunu ve özellikle risk alma, kaygı veya iyimserlik eğilimleriyle siyasi temelli sosyal mesafe düzeylerinin yaşla birlikte sistematik biçimde değiştiğini göstermektedir. Anlamlı farkın hangi yaş grupları arasında gerçekleştiğini belirlemek için Post Hoc testlerinin uygulanmıştır.

Tablo 24: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ahlakî Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Ölçek	Yaş Grupları	$\bar{X}$	Ss	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
AGÖ	18-24	23,4779	6,26			P<.05	P<.05	P<.05	
	25-34	21,6359	5,83					P<.05	
	35-44	20,5664	6,95	P<.05					
	45-54	19,4054	5,92	P<.05					
	55-64	17,0870	6,15	P<.05	P<.05				
	65+	16,1429	8,02						
SMÖ-Siyaset	18-24	16,7257	5,06			P<.05			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Post Hoc test sonuçları yaş grupları arasındaki ikili karşılaştırmaların anlamlılık düzeylerini göstermekte ve bir hücrede “P<.05” ifadesi o iki yaş grubu arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. AGÖ değişkenine ilişkin önceki tablolarda ortalama skorların yaşla birlikte sürekli düştüğü (18-24 yaş: 23.48 ile 65+ yaş: 16.14) ve bu farkın ANOVA ile anlamlı olduğu görülmüştü. Post Hoc testleri bu farkın özellikle 18-24 yaş grubunun 35-44, 45-54 ve 55-64 yaş gruplarına göre anlamlı biçimde daha yüksek AGÖ skoruna sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca 25-34 yaş grubu da 55-64 yaş grubundan anlamlı biçimde daha yüksek skor göstermektedir. Bu sonuç AGÖ’nin temsil ettiği özelliğin gençlik döneminde belirgin biçimde yüksek olduğunu ve 35 yaş sonrasında istikrarlı bir düşüş eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. SMÖ-Siyaset değişkeninde ise daha önce ANOVA ile belirlenen anlamlı farkın yalnızca bir kritik karşılaştırmadan, yani 18-24 yaş grubu ile 35-44 yaş grubu arasındaki farktan kaynaklandığı görülmektedir. Bu fark, siyasi temelli mesafenin genç yetişkinlikten orta

yetişkinliğe geçişte anlamlı biçimde arttığını göstermektedir. Diğer yaş grupları arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Genel olarak üç tablo birlikte değerlendirildiğinde DBHÖ ve SMÖ-Din değişkenlerinde yaşa bağlı anlamlı bir değişim bulunmadığı, AGÖ değişkeninde yaşla ters orantılı bir düşüş olduğu, SMÖ-Siyaset değişkeninde ise siyasi olgunluğun 18-24 yaş ile 35-44 yaş arası dönemde en kritik gelişim sıçramasını yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan kısmi eta kare hesaplaması sonucunda yaş gruplarının AGÖ eğilimine yönelik varyansın yüzde 7'sini açıklamaktadır. SMÖ Siyaset eğilimine yönelik varyansın ise yüzde 5'ini açıklamaktadır.

Tablo 25: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

Eğitim Düzeyleri	Ortalamaları				
	N	DBHÖ X ⁻	AGÖ X ⁻	SMÖ DİN X ⁻	SMÖ SİYASET X ⁻
Okuryazar ama diploma yok	2	8.50	20.50	15.50	16.50
İlkokul mezunu	42	11.33	15.33	19.52	19.55
Ortaokul mezunu	18	9.56	15.89	19.28	18.11
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	131	12.34	20.77	18.32	18.35
Yüksekokul-üniversite mezunu	288	11.67	22.08	17.31	17.73
Yüksek Lisans	97	10.68	21.70	16.81	16.91
Doktora	22	12.14	21.32	17.73	17.45

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda katılımcıların eğitim düzeyine göre dört farklı ölçekten (DBHÖ, AGÖ, SMÖ-DİN, SMÖ-SİYASET) elde edilen ortalama puanlarını göstermektedir. Eğitim düzeyi arttıkça AGÖ puanlarında belirgin bir artış, SMÖ-DİN puanlarında ise düşüş eğilimi gözlenmektedir. Bu durum, eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin ahlaki gelenekselcilik eğilimlerinin güçlendiğini ve dindar bireylere karşı sosyal mesafelerinin azaldığını bize göstermektedir.

Tablo 26: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Eğitim Düzeyleri		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
DBHÖ X̄	Gruplar Arası	259,122	6	43,187	1,423	,203
	Gruplar İçi	17995,503	593	30,347		
	Toplam	18254,625	599			
AGÖ X̄	Gruplar Arası	2208,877	6	368,146	9,524	,000
	Gruplar İçi	22922,163	593	38,655		
	Toplam	25131,040	599			
SMÖ DİN X̄	Gruplar Arası	364,332	6	60,722	2,154	,046
	Gruplar İçi	16713,642	593	28,185		
	Toplam	17077,973	599			
SMÖ SİYASET X̄	Gruplar Arası	252,906	6	42,151	1,451	,193
	Gruplar İçi	17231,479	593	29,058		
	Toplam	17484,385	599			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, katılımcıların eğitim düzeylerine göre AGÖ ($F=9.524$, $p<.001$) ve SMÖ-DİN ($F=2.154$, $p=0.046$) puanlarında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Diğer iki ölçek (DBHÖ X̄: $p=0.203$, SMÖ-SİYASET X̄: $p=0.193$) açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Bu bulgu, özellikle ahlaki gelenekselcilik ve dini konulardaki sosyal mesafe değişkenlerinin eğitimle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Aralarında anlamlı fark bulunanlar için ise post hoc testi yapılmıştır.

Tablo 27: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Ölçek	Eğitim Düzeyleri	$\bar{X}$	Ss	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Yüksekokul-üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
AGÖ	İlkokul mezunu	15,33	3,97			P<.05	P<.05	P<.05	P<.05
	Ortaokul mezunu	15,88	5,95			P<.05	P<.05	P<.05	P<.05
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	20,77	6,27	P<.05	P<.05				
	Yüksekokul-üniversite mezunu	22,07	6,73	P<.05	P<.05				
	Yüksek Lisans	21,70	5,60	P<.05	P<.05				
	Doktora	21,31	4,40	P<.05	P<.05				
SMÖ-DİN	İlkokul mezunu	19,52	4,53				P<.05	P<.05	
SMÖ-SİYASET	İlkokul mezunu	19,54	3,98					P<.05	
	Yüksek Lisans	16,90	5,62	P<.05					

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

AGÖ puanlarındaki anlamlı farklılıkları incelemek amacıyla yapılan Bonferroni testi sonucuna göre, İlkokul mezunu ve Ortaokul mezunu bireylerin ortalama AGÖ puanları,

Lise mezunu Yüksekokul/üniversite mezunu Yüksek Lisans ve Doktora mezunu bireylere göre anlamlı düzeyde düşüktür Bu bulgu, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin Ahlaki Gelenekselcilik eğilimlerinin de anlamlı ölçüde arttığını göstermektedir.

SMÖ DİN puanlarındaki anlamlı farklılıklar incelendiğinde ise, İlkokul mezunu bireylerin ortalama SMÖ DİN puanları, Lise mezunu ve Yüksekokul/üniversite mezunu bireylere göre anlamlı düzeyde yüksektir ($p<0.05$). Aynı şekilde Yüksek Lisans mezunlarının ortalaması da İlkokul mezunu bireylere göre anlamlı düzeyde düşüktür ($p<0.05$). Bu sonuç, bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe, dindar bireylere karşı kurdukları sosyal mesafenin de azaldığını (ölçek puanının düştüğünü) ortaya koymaktadır.

Yapılan kısmi eta kare hesaplaması sonucunda eğitim düzeyleri, AGÖ eğilimine yönelik toplam varyansın yaklaşık %8.79'unu açıklamaktadır. SMÖ DİN eğilimine yönelik varyansın ise yaklaşık %2.13'ünü açıklamaktadır. Bu bulgular, eğitim düzeyinin, özellikle Ahlaki Gelenekselcilik eğilimi üzerindeki etkisinin orta düzeye yakın bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 28: Katılımcıların Mesleklerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

Meslek	N	DBHÖtoplam X	AGÖtoplam X	SMÖ DİN X	SMÖ SİYASET X
Ev Hanımı	42	8.81	18.81	19.24	18.38
Memur	66	12.64	21.42	17.58	18.70
İşçi	66	11.20	19.98	19.50	19.64
Küçük Esnaf	37	13.38	18.84	17.68	17.86
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	26	12.85	21.73	16.54	17.35
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	65	12.83	24.09	16.18	16.57
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	25	11.16	14.64	19.72	19.16
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci) vb	122	10.84	20.66	17.69	18.07
Emekli	23	11.96	18.30	17.96	18.74
İşsiz	128	11.43	23.16	16.79	16.47

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek gruplarına göre ortalama puanlar incelendiğinde, Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) açısından en yüksek ortalamanın profesyonel mesleklerde (24.09) ve işsizlerde (23.16) olduğu, en düşük ortalamanın ise tarım ve hayvancılıkla uğraşanlarda (14.64) görüldüğü tespit edilmektedir. Bu bulgu, ekonomik ve sosyal statü farklılıklarının ahlaki gelenekselcilik eğilimleri üzerinde belirleyici olabileceğini göstermektedir. DBHÖ açısından küçük esnaflar (13.38) ve memurlar (12.64) görece yüksek ortalamalara sahipken, ev hanımları (8.81) en düşük ortalamayı göstermektedir. SMÖ-DİN puanları değerlendirildiğinde, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bireylerin (19.72) ve işçilerin (19.50) dindar bireylere karşı en düşük sosyal mesafeye sahip oldukları, profesyonel meslek gruplarında (16.18) ise bu mesafenin daha yüksek olduğu görülmektedir. SMÖ-SİYASET ölçeğinde genel olarak dengeli bir dağılım mevcuttur. ancak bu dengeli dağılıma rağmen işçiler (19.64) ve emekliler (18.74) en yüksek ortalamaları sergilemektedir. Genel olarak tablo, mesleki konumun bireylerin ahlaki, dini ve siyasal mesafe düzeyleri üzerinde farklı etkiler yarattığını göstermekte ve özellikle tarım ve işçi kesimlerinin ise yüksek dini yakınlık eğilimi sergilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 29: Katılımcıların Mesleklerine Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
DBHÖtoplam	Gruplar Arası	746.804	9	82.978	2.802	0.003
	Gruplar İçi	17507.821	590	29.674		
	Toplam	18254.625	599			
AGÖtoplam	Gruplar Arası	2880.463	9	320.051	8.487	,000
	Gruplar İçi	22250.574	590	37.713		
	Toplam	25131.037	599			
SMÖ DİN	Gruplar Arası	707.914	9	78.657	2.835	0.003
	Gruplar İçi	16370.059	590	27.746		
	Toplam	17077.973	599			
SMÖ SİYASET	Gruplar Arası	693.976	9	77.108	2.710	0.004
	Gruplar İçi	16790.409	590	28.458		
	Toplam	17484.385	599			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, meslek gruplarının Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖtoplam), Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖtoplam),

Sosyal Mesafe Ölçeği - Din (SMÖ DİN) ve Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset (SMÖ SİYASET) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bulgulara göre dört ölçeğe de gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların (DBHÖ: $F=2.802$, $p=0.003$; AGÖ: $F=8.487$, $p<0.001$; SMÖ-Din: $F=2.835$, $p=0.003$; SMÖ-Siyaset: $F=2.710$, $p=0.004$) etki büyüklükleri incelendiğinde farkların genellikle küçük düzeyde olduğu görülmektedir. En yüksek etki Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)'ndedir ($\eta^2 \approx 0.11$), bu da grupların ahlaki gelenekselcilik bakımından diğer değişkenlere kıyasla daha belirgin şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dini Bireysel Hayat (DBHÖ) ile din ve siyaset temelli sosyal mesafe ölçeklerinde ise grup etkileri daha sınırlıdır ($\eta^2 \approx 0.04$).

Tablo 30: Katılımcıların Mesleklerine Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Meslek Grubu	Ev Hanımı	Memur	İşçi	Küçük Esnaf	Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	Profesyonel meslek	Tarım ve Hayvancılık	Akademisyen, Öğretmen, yazar, Emecli	İşsiz
Ev Hanımı		P<.05				P<.05			P<.05
Memur	P<.05								
Profesyonel meslek	P<.05								
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)		P<.05				P<.05			
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci)							P<.05	P<.05	
İşsiz	P<.05					P<.05			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek gruplarının AGÖ toplam puanlarındaki anlamlı farklılıkları incelemek amacıyla yapılan Bonferroni testi sonucuna göre en belirgin eğilim farklılıkları yüksek AGÖ ortalamasına sahip Profesyonel meslek (Doktor, Avukat) ve İşsiz grupları ile düşük ortalamaya sahip Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici) grupları arasında

gözlenmektedir. Profesyonel meslek (Doktor, Avukat) grubunun AGÖ ortalaması (24.09), Ev Hanımı (18.81) ve Tarım ve Hayvancılık (14.64) gruplarından anlamlı derecede yüksektir. İşsiz grubunun AGÖ ortalaması (23.16), Ev Hanımı (18.81) grubundan anlamlı derecede yüksek iken Profesyonel meslek (Doktor, Avukat) grubunun ortalamasından anlamlı derecede düşüktür. Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici) grubunun AGÖ ortalaması (14.64), Memur (21.42), Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici (21.73), Profesyonel meslek (24.09) ve İşsiz (23.16) gruplarının ortalamalarından anlamlı derecede düşüktür. Yapılan kısmi eta kare hesaplaması sonucunda meslek grupları AGÖ eğilimine yönelik toplam varyansın yaklaşık %11.46'sını açıklamaktadır. Meslek gruplarının diğer ölçeklere yönelik varyansa katkıları ise DBHÖ-toplam için %4.08, SMÖ DİN için %4.15 ve SMÖ SİYASET için %3.98 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler meslek grubunun özellikle Ahlaki Gelenekselcilik eğilimi üzerindeki etkisinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 31: Katılımcıları Medeni Hallerine Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	N	X̄	SS	sd	t	p
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evli	284	11.14	5.47	568	-6.295	0
	Bekar	286	12.00	5.46			
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evli	284	19.45	6.23	568	-6.295	0
	Bekar	286	22.69	06.02			
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din Boyutu	Evli	284	18.38	5.26	568	-6.295	0
	Bekar	286	16.94	5.37			
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset Boyutu	Evli	284	18.33	5.23	568	-6.295	0
	Bekar	286	17.23	5.57			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların medeni durumlarına göre (evli ve bekar) ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test öncesinde gerekli ön koşullar kontrol edilmiştir. Buna göre, Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ), Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ), Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu (SMÖ_din) ve Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset Boyutu (SMÖ_) ölçeklerinin tamamında Levene testi sonuçlarına göre varyanslar eşittir. T-testi

sonucunda, Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)) haricindeki üç ölçekte medeni durumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Özellikle Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği'nde anlamlı bir fark belirlenmiştir ($t(568)=-6.295$, $p<0.001$). Bekar olan vatandaşların (Ortalama = 22.69), evli olanlara göre (Ortalama = 19.45) daha yüksek Ahlaki Gelenekselcilik eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu'nda da anlamlı bir fark belirlenmiştir ($t(568)=3.233$, $p=0.001$). Evli olan vatandaşların (Ortalama = 18.38), bekar olanlara göre (Ortalama = 16.94) daha yüksek dinsel sosyal mesafe eğilimine sahip olduğu tespit edilmiştir. Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset Boyutu'nda anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(568)=2.439$, $p=0.015$). Yine evli olan vatandaşların (Ortalama = 18.33), bekar olanlara göre (Ortalama = 17.23) daha yüksek siyasal sosyal mesafe eğilimi gösterdiği saptanmıştır. Dini Bireysel Hayat Ölçeği'nde ise medeni durumlar arasında anlamlı bir fark belirlenmemiştir ($t(568)=-1.892$, $p=0.059$). Genel olarak, bekar vatandaşlar Ahlaki Gelenekselcilikte daha yüksek puan alırken, evli vatandaşlar Sosyal Mesafe Ölçeği'nin her iki boyutunda da daha yüksek puan ortalamasına sahiptirler.

Tablo 32: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	X ⁻	SS	sd	t	p
Evli	284	19.45	6.23			
Bekar	286	22.69	06.02	568	-6.295	0

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların medeni durumlarına göre Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği'nden aldığı puanlar arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($t=-6.295$, $p<0.001$). Bekar vatandaşların ortalaması (22.69), evli vatandaşların ortalamasından (19.45) daha yüksektir.

Tablo 33: Gelir Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

Gelir Grubu	N	DBHÖtoplam X	AGÖtoplam X	SMÖ DİN X	SMÖ SİYASET X
Çok Düşük Gelirli	31	9.94	23.35	16.48	16.26
Düşük Gelirli	52	10.81	21.77	16.38	17.27
Orta Düşük Gelirli	51	12.22	20.73	19.39	18.96
Orta Gelirli	149	10.99	19.56	18.21	18.30
Orta Yüksek Gelirli	132	11.11	20.34	17.77	17.75
Yüksek Gelirli	92	12.66	21.73	17.79	18.11
Çok Yüksek Gelirli	91	12.76	22.74	16.62	17.29

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tablo gelir gruplarına göre dört farklı ölçekten (DBHÖ, AGÖ, SMÖ-DİN, SMÖ-SİYASET) elde edilen ortalama puanları göstermektedir. En yüksek Ahlaki Gelenekselcilik ortalamaları Çok Düşük Gelirli (X=23.35) ve Çok Yüksek Gelirli (X=22.74) gruplarda görülürken, en düşük ortalama Orta Gelirli (X=19.56) gruba aittir. Bu durum, ahlaki gelenekselcilik eğiliminin gelir düzeyinin uç noktalarında daha belirgin hale geldiği şeklinde yorumlanabiliriz. SMÖ DİN puanlarında ise orta gelir altı gruplarda dindar bireylere karşı daha düşük sosyal mesafe gözlenmektedir.

Tablo 34: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Ölçek Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
DBHÖtoplam	Gruplar Arası	449.706	6	74.951	2.489	22
	Gruplar İçi	17.798.100	591	30.115		
	Toplam	18.247.806	597			
AGÖtoplam	Gruplar Arası	893.451	6	148.908	3.632	2
	Gruplar İçi	24.232.665	591	41.003		
	Toplam	25.126.115	597			
SMÖ DİN	Gruplar Arası	428.958	6	71.493	2.544	19
	Gruplar İçi	16.607.130	591	28.100		
	Toplam	17.036.089	597			
SMÖ SİYASET	Gruplar Arası	225.014	6	37.502	1.284	262
	Gruplar İçi	17.259.329	591	29.204		
	Toplam	17.484.343	597			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ANOVA sonuçlarına göre gelir gruplarının DBHÖtoplam ($p=0.022$), AGÖtoplam ($p=0.002$) ve SMÖ DİN ($p=0.019$) ölçeklerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır ($p<0.05$). Buna karşın SMÖ SİYASET ölçeğinde anlamlı fark bulunmamıştır ($p=0.262$). En güçlü farklılık AGÖtoplam ölçeğinde gözlenmiş, bu sonuç Ahlaki Gelenekselcilik eğiliminin gelir gruplarına göre anlamlı biçimde değiştiğini ortaya koymuştur.

Tablo 35: Katılımcıların Gelir Gruplarına Göre Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Siyaset Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Gelir Grubu	Çok Düşük Gelirli	Düşük Gelirli	Orta Düşük Gelirli	Orta Gelirli	Orta Yüksek Gelirli	Yüksek Gelirli	Çok Yüksek Gelirli
Çok Düşük Gelirli						$P<.05$	$P<.05$
Düşük Gelirli					$P<.05$	$P<.05$	$P<.05$
Orta Düşük Gelirli							$P<.05$
Orta Gelirli						$P<.05$	$P<.05$
Orta Yüksek Gelirli		$P<.05$					
Yüksek Gelirli	$P<.05$	$P<.05$		$P<.05$			
Çok Yüksek Gelirli	$P<.05$	$P<.05$	$P<.05$	$P<.05$			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bonferroni testi sonuçlarına göre gelir gruplarının AGÖtoplam puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. En belirgin eğilim farkları yüksek AGÖ ortalamasına sahip Çok Düşük Gelirli ($X=23.35$) ve Çok Yüksek Gelirli ($X=22.74$) grupları ile düşük ortalamaya sahip Orta Gelirli ($X=19.56$) grup arasında görülmektedir. Çok Yüksek Gelirli grubun ortalaması Düşük, Orta Düşük, Orta ve Çok Düşük Gelirli gruplardan anlamlı biçimde yüksektir ($p<0.05$). Yüksek Gelirli grup da benzer biçimde Düşük, Orta ve Çok Düşük Gelirli gruplardan anlamlı biçimde ayrılmaktadır ($p<0.05$). Buna karşılık Orta Gelirli grubun ortalaması Yüksek ve Çok Yüksek Gelirli gruplardan anlamlı biçimde düşüktür ($p<0.05$). Sonuç olarak gelir grupları arasında Ahlaki Gelenekselcilik eğilimi açısından anlamlı farklar bulunmakta, bu farklılıklar özellikle gelir dağılımının uç

noktalarında yoğunlaşmaktadır. Yapılan kısmi eta kare hesaplamasına göre gelir grupları AGÖ eğilimine ilişkin varyansın %3.56'sını, SMÖ Siyaset eğilimine ilişkin varyansın ise %1.29'unu açıklamaktadır.

Tablo 36: Katılımcıların Siyasi Partiyeye Üye Olma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları

Ölçek	Siyasi Partiyeye Üyelik	N	X̄ (Ortalama)	SS (Standart Sapma)
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evet	83	12.51	6.00
	Hayır	505	11.39	5.44
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	83	21.77	7.46
	Hayır	505	20.85	6.25
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din Boyutu	Evet	83	17.22	5.69
	Hayır	505	17.75	5.26
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset Boyutu	Evet	83	18.49	5.74
	Hayır	505	17.77	5.34

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Siyasi parti üyeliğine göre ortalamalar, üyelerin DBHÖ (12.51>11.39), AGÖ (21.77>20.85) ve SMÖ-Siyaset (18.49>17.77) puanlarında çok küçük artışlara, SMÖ-Din'de ise küçük bir azalmaya (17.22<17.75) işaret etmektedir. Ancak iki grup arasındaki farkların etki büyüklükleri oldukça düşüktür. Genel anlamda parti üyeliği olanlar bireysel dindarlık ve ahlaki gelenekselcilikte çok sınırlı ölçüde daha yüksek, din temelli sosyal mesafede biraz daha düşük, siyaset temelli sosyal mesafede biraz daha yüksek ortalamalara sahiptir.

Tablo 37: Katılımcıların Siyasi Partiye Üyelik Durumlarına Göre Ölçek Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Siyasi Partiye Üyelik	N	X̄	SS	sd	t	p
	Evet	83	12.51	6.00			
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Hayır	505	11.39	5.44	586	1.710	88
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	83	21.77	7.46			
	Hayır	505	20.85	6.25	101.83	1.066	289
	Evet	83	17.22	5.69			
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din	Hayır	505	17.75	5.26	586	-852	394
Sosyal Mesage Ölçeği (SMÖ) - Siyaset	Evet	83	18.49	5.74			
	Hayır	505	17.77	5.34	586	1.131	258

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların siyasi partiye üye olma durumlarına göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test öncesinde gerekli ön koşullar kontrol edilmiştir. Varyansların eşitliği Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği'nde sağlanmadığı için bu ölçekte düzeltilmiş serbestlik derecesi kullanılmıştır. Diğer ölçeklerde varyanslar eşit kabul edilmiştir. Test sonucunda, incelenen ölçeklerin (Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği ve Sosyal Mesafe Ölçeklerinin her iki boyutu) hiçbirinde siyasi partiye üye olanlar ve üye olmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Cohen d puan hesaplamasına göre ise Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) için $d=0.20$, Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için $d=0.14$, Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu (SMÖ - Din) için $d=-0.10$ ve Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset Boyutu (SMÖ - Siyaset) için $d=0.13$ (küçük) olarak belirlenmiştir. Bu değerler, siyasi partiye üye olanlar ve üye olmayanlar arasındaki farkın DBHÖ'de küçük düzeyde pratik bir öneme sahip olduğunu gösterse de, AGÖ, SMÖ-Din ve SMÖ-Siyaset ölçeklerinde etki büyüklüğünün pratik olarak önemsiz veya çok zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, tüm ölçeklerdeki Cohen's d değerlerinin 0.20 veya altında olması, siyasi partiye üye olma durumunun, vatandaşların Dini Bireysel Hayat, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe eğilimleri üzerindeki belirleyici etkisinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir..

Tablo 38: Seçim Sürecini Takip Etme Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Seçim Tartışmaları Takibi	N	X̄	SS	sd	t	p
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evet	381	12.07	5.55			
	Hayır	205	10.72	5.32	584	2.845	,005
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	381	20.94	6.92			
	Hayır	205	21.07	5.55	500.05	-259	,796
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din	Evet	381	17.63	5.28			
	Hayır	205	17.94	5.45	584	-673	,501
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset	Evet	381	18.06	5.42			
	Hayır	205	17.55	5.28	584	1.100	,272

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların Seçim Tartışmalarını Takip Etme Durumlarına göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test öncesinde gerekli ön koşullar kontrol edilmiş. Levene testi sonucuna göre de sadece Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için varyanslar eşit kabul edilmemiş ve bu nedenle bu ölçek için düzeltilmiş serbestlik derecesi ve t-testi değerleri kullanılmıştır. Diğer ölçeklerde varyanslar eşit kabul edilmiştir. Test sonucunda, sadece Dini Bireysel Hayat Ölçeği'nde (DBHÖ) anlamlı bir fark belirlenmiştir ($t(584) = 2.845$, $p=0.005$). Bu fark, seçim tartışmalarını takip eden vatandaşların (Ortalama = 12.07), takip etmeyenlere (Ortalama = 10.72) göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği'nden daha yüksek puan aldığını göstermektedir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği, Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu ve Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset boyutunda ise takip edenler ve etmeyenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Cohen's d sonuçlarının yorumlanması, seçim sürecini takip etme durumuna göre yapılan t-testi sonuçlarından elde edilen etki büyüklüklerinin pratik önemini değerlendirmektedir. Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) için sonuç $d=0.25$ değeri küçük düzeyde bir etki büyüklüğünü göstermektedir. Bu bulgu seçim tartışmalarını takip eden bireylerin ortalama puanının ($\bar{X}=12.07$) takip etmeyenlerden ($\bar{X}=10.72$) anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ($p=0.005$) ve bu farkın pratik açıdan da küçük düzeyde bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için hesaplanan $d=-0.02$ değeri çok küçük bir etki büyüklüğünü göstermektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir

fark bulunmaması ($p=0.796$) ve Cohen's d değerinin sıfıra çok yakın olması seçim takibinin ahlaki gelenekselcilik eğilimi üzerinde pratik bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin din boyutunda (SMÖ-Din) hesaplanan $d=-0.06$ değeri yine çok küçük bir etki büyüklüğüne sahiptir. Negatif işaret, takip etmeyenlerin ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu değer ve anlamsız $p=0.501$ sonucunun birlikte değerlendirilmesi, seçim takibinin dinsel gruplara yönelik sosyal mesafe üzerinde ihmal edilebilir bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin siyaset boyutunda (SMÖ-Siyaset) hesaplanan $d=0.10$ değeri de çok küçük bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Seçim takibinin siyasi gruplara yönelik sosyal mesafe düzeyinde yarattığı farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p=0.272$) ve pratik açıdan neredeyse yok sayılabilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde ise, seçim sürecini takip etme durumu yalnızca DBHÖ üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve küçük düzeyde bir pratik etkiye ($d=0.25$) sahip olduğu görülebilmektedir. Diğer tüm ölçeklerde d değerlerinin 0.10 veya altında kalması bize seçim tartışmalarını takip etme eyleminin bireylerin ahlaki gelenekselcilik ve sosyal mesafe eğilimleri üzerinde pratik olarak anlamlı bir fark yaratmadığını göstermektedir.

Tablo 39: Seçim Süreçlerinde Aktif Rol Alma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Seçim Süreçlerinde Aktif Rol Alma	N	X̄	SS	sd	t	p
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evet	53	13.26	6.54			
	Hayır	529	11.40	5.32	59.09	2.010	,49
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	53	22.47	7.82			
	Hayır	529	20.84	6.31	58.98	1.473	,146
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din	Evet	53	17.02	6.21			
	Hayır	529	17.76	5.26	58.0	-966	,335
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset	Evet	53	18.49	6.56			
	Hayır	529	17.76	5.26	58.89	784	,436

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların seçim kampanyalarında aktif rol alma durumuna göre ölçek puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz öncesinde varyans homojenliği test edilmiş ve Dini Bireysel Hayat (DBHÖ), Ahlaki Gelenekselcilik (AGÖ) ve Sosyal Mesafe – Siyaset (SMÖ_Siyaset) için eşit

varyans varsayımı sağlanmadığından bu ölçeklere yönelik bulgular dört ölçekten yalnızca DBHÖ’de aktif rol alanlar ile almayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($t(59.09)=2.010$, $p=0.049$). Seçim kampanyalarında aktif rol alanların ortalaması ($\bar{X}=13.26$), aktif rol almayanların ortalamasından ($\bar{X}=11.40$) yüksektir. Diğer üç ölçekte (AGÖ, SMÖ_Din, SMÖ_Siyaset) ise aktif rol alma durumuna göre puan ortalamaları anlamlı biçimde farklılaşmamıştır ($\alpha=0.05$). Cohen’s d sonuçlarına göre ise seçim süreçlerinde aktif rol alma durumuna göre yapılan t-testi sonuçlarından elde edilen etki büyüklüklerinin pratik önemini değerlendirmektedir. Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) için hesaplanan $d=0.34$ değeri, Cohen’in sınıflandırmasına göre küçük bir etki büyüklüğünü göstermektedir. Bu sonuç seçim süreçlerinde aktif rol alan bireylerin ortalama dindarlık puanının ($\bar{X}=13.26$), aktif rol almayan bireylerin ortalamasına ($\bar{X}=11.40$) göre daha yüksek olduğunu bize göstermektedir. Elde edilen fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.049$) ve pratik açıdan da küçük düzeyde bir farklılık yaratmaktadır. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için hesaplanan $d=0.25$ değeri de küçük bir etki büyüklüğüne sahiptir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte ($p=0.146$), aktif rol alan bireylerin ortalama puanının ($\bar{X}=22.47$) daha yüksek olması gelenekselcilik eğiliminin pratik açıdan küçük bir farkla da olsa daha güçlü olduğunu bizlere göstermektedir. Sosyal Mesafe Ölçeği’nin din boyutunda (SMÖ-Din) elde edilen $d=-0.14$ değeri, çok küçük bir etki büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu sonuca göre, aktif rol alma durumunun dinsel gruplara yönelik sosyal mesafe düzeyi üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamaktadır. Sosyal Mesafe Ölçeği’nin siyaset boyutunda (SMÖ-Siyaset) hesaplanan $d=0.13$ değeri de çok küçük bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Aktif rol almanın siyasi gruplara yönelik sosyal mesafe düzeyi üzerinde yarattığı fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0.436$) ve pratik açıdan önemsiz bir farklılık göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, seçim süreçlerinde aktif rol alma durumu DBHÖ ve AGÖ üzerinde küçük düzeyde pratik bir etkiye sahiptir ($d=0.34$ ve $d=0.25$).. Sosyal mesafe ölçeklerinin her iki boyutunda (din ve siyaset) ise aktif rol almanın yarattığı fark hem istatistiksel hem de pratik açıdan çok zayıf düzeyde olduğu görülebilmektedir.

Tablo 40: Miting ve Protestolara Katılma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Miting ve Protestolara Katılım	N	X ⁻	SS	sd	t	p
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evet	181	13.39	6.54			
	Hayır	402	10.74	4.70	267.18	4.913	0
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	181	21.64	7.69			
	Hayır	402	20.69	5.77	274.81	1.479	140
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din	Evet	181	17.62	5.47			
	Hayır	402	17.71	5.28	581	-187	851
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset	Evet	181	18.61	5.62			
	Hayır	402	17.45	5.23	581	2.427	16

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların miting ve protestolara katılma durumlarına göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test sonucunda, incelenen dört ölçekten ikisinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Dini Bireysel Hayat Ölçeği'nde (DBHÖ) miting ve protestolara katılanlar ve katılmayanlar arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir ($t(267.18) = 4.913$, $p < 0.001$). Bu fark, katılanların (Ortalama = 13.39), katılmayanlara (Ortalama=10.74) göre DBHÖ'den daha yüksek puan aldığını göstermektedir. Ayrıca, Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset Boyutu'nda da anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t(581) = 2.427$, $p = 0.016$). Bu fark katılanların (Ortalama= 8.61), katılmayanlara (Ortalama = 17.45) göre siyasi sosyal mesafede daha yüksek puan aldığını göstermektedir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği ve Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu'nda ise miting ve protestolara katılma durumuna göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Miting ve protestolara katılma durumlarına göre gruplar arasındaki farkın etki büyüklüğünü belirlemek amacıyla Cohen's d katsayıları hesaplanmıştır. Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) için bulunan $d=0.50$ değeri, orta düzeyde bir etki büyüklüğünü göstermektedir. Miting ve protestolara katılan bireylerin ortalama dindarlık puanı ($\bar{X}=13.39$), katılmayanların ortalamasına ($\bar{X}=10.74$) göre anlamlı biçimde daha yüksektir ($p=0.000$). Bu fark yalnızca istatistiksel olarak anlamlı değil, aynı zamanda pratik açıdan da orta düzeyde bir öneme sahiptir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için hesaplanan $d=0.15$ değeri küçük bir etki büyüklüğünü ifade etmektedir. Katılımcıların ortalama puanı

($\bar{X}$ =21.64), katılmayanlara ($\bar{X}$ =20.69) göre biraz daha yüksek olmasına rağmen fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0.140$) ve pratik etkisi düşüktür. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin din boyutunda (SMÖ-Din) elde edilen $d=-0.02$ değeri, çok küçük bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. Negatif işaret, katılmayanların ortalamasının biraz daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bu farkın hem istatistiksel olarak anlamsız olması ($p=0.851$) hem de Cohen's d değerinin sıfıra yakın bulunması, miting ve protesto katılımının dinsel gruplara yönelik sosyal mesafe üzerinde ihmal edilebilir bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin siyaset boyutunda (SMÖ-Siyaset) hesaplanan $d=0.22$ değeri küçük bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Miting ve protestolara katılan bireylerin ortalama puanı ($\bar{X}$ =18.61), katılmayanlardan ($\bar{X}$ =17.45) daha yüksek olup fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.016$), ancak pratik önemi sınırlıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde, miting ve protestolara katılım durumu DBHÖ üzerinde orta düzeyde güçlü ve anlamlı bir fark yaratmaktadır ($d=0.50$). SMÖ-Siyaset boyutunda anlamlı fakat küçük bir etki gözlenirken ($d=0.22$), AGÖ ve SMÖ-Din boyutlarında farkın hem istatistiksel hem de pratik açıdan zayıf olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, miting ve protesto katılımının bireylerin dini eğilimlerinde belirgin bir etki yarattığını, ancak gelenekselcilik ve sosyal mesafe eğilimleri üzerindeki etkisinin sınırlı kaldığını bizlere göstermektedir.

Tablo 41: Sosyal Medyada Seçimlerle İlgili Paylaşımlar Yapma Durumlarına Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek	Seçimlerle İlgili Sosyal Medya Paylaşımı	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ)	Evet	152	14.52	06.07	222.79*	7.300	0
	Hayır	436	10.54	4.88			
Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ)	Evet	152	22.34	7.64	217.16*	2.663	8
	Hayır	436	20.52	5.91			
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Din	Evet	152	17.49	5.62	586	-561	575
	Hayır	436	17.78	5.23			
Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ) - Siyaset	Evet	152	18.64	5.58	586	2.160	31
	Hayır	436	17.55	5.26			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların sosyal medyada seçimlerle ilgili paylaşımlar yapma durumlarına göre ölçeklerden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılması için

bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Test öncesinde varyansların eşitliği kontrol edilmiş. Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) ve Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için de varyanslar eşit kabul edilmediği için bu ölçeklerde düzeltilmiş t-testi sonuçları kullanılmıştır. Test sonucunda, incelenen dört ölçekten üçünde anlamlı bir fark bulunmuştur. Dini Bireysel Hayat Ölçeği'nde (DBHÖ) paylaşım yapanlar ve yapmayanlar arasında çok güçlü ve anlamlı bir fark belirlenmiştir ($t(222.79) = 7.300$, $p < 0.001$). Bu fark, paylaşım yapanların (Ortalama = 14.52), yapmayanlara (Ortalama = 10.54) göre DBHÖ'den daha yüksek puan aldığını göstermektedir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği'nde (AGÖ) de anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t(217.16) = 2.663$, $p = 0.008$), paylaşım yapanlar (Ortalama = 22.34), yapmayanlara (Ortalama = 20.52) göre daha yüksek puan almıştır. Son olarak, Sosyal Mesafe Ölçeği - Siyaset Boyutu'nda da anlamlı bir fark mevcuttur ($t(586) = 2.160$, $p = 0.031$) ve paylaşım yapanlar (Ortalama = 18.64), yapmayanlara (Ortalama = 17.55) göre bu boyutta daha yüksek puan almıştır. Yalnızca Sosyal Mesafe Ölçeği - Din Boyutu'nda anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgular, sosyal medyada seçim paylaşımı yapmanın dini bireysel hayat, ahlaki gelenekselcilik ve siyasal sosyal mesafe eğilimleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) için hesaplanan $d=0.76$ değeri, büyük bir etki büyüklüğüne göstermektedir. Bu sonuç sosyal medyada paylaşım yapan bireylerin ortalama dindarlık puanının ($\bar{X}=14.52$), paylaşım yapmayan bireylerin ortalamasına ($\bar{X}=10.54$) göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ($p=0.000$) göstermektedir. Elde edilen fark yalnızca istatistiksel olarak anlamlı değil, aynı zamanda pratik açıdan da güçlü bir öneme sahiptir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) için hesaplanan $d=0.28$ değeri küçük bir etki büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.008$) ve sosyal medyada paylaşım yapan bireylerin ortalama gelenekselcilik puanının ($\bar{X}=22.34$), paylaşım yapmayanlara göre biraz daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bu farkın pratik etkisi sınırlıdır ve küçük düzeyde kalmaktadır. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin siyaset boyutunda (SMÖ-Siyaset) elde edilen $d=0.20$ değeri de küçük bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bulgular ($p=0.031$), paylaşım yapan bireylerin siyasi gruplara yönelik sosyal mesafesinin biraz daha yüksek olduğunu ortaya koymakta ve ama bu etkinin pratik önemi yine düşük düzeyde kalmaktadır. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin din boyutunda (SMÖ-Din) görülen $d=-0.05$ değeri çok küçük bir etki büyüklüğünü göstermektedir. Bu fark istatistiksel olarak

anlamsızdır ($p=0.575$) ve paylaşım yapma davranışının dinsel gruplara yönelik sosyal mesafe düzeyi üzerinde ihmal edilebilir bir etkisi olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal medyada seçimlerle ilgili paylaşım yapma durumu özellikle DBHÖ üzerinde büyük ve anlamlı bir etki yaratmaktadır ($d=0.76$). AGÖ ve SMÖ-Siyaset boyutlarında anlamlı farklar gözlense de, bu farkların etki düzeyleri küçük kalmaktadır ($d=0.28$ ve $d=0.20$). Sonuç olarak sosyal medyada siyasal paylaşım yapmanın bireysel dindarlık üzerinde güçlü, gelenekselcilik ve siyasal mesafe üzerinde ise sınırlı bir etkisi bulunmaktadır.

3.3.2. Demografik Değişkenlere Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Tablo 42: Cinsiyetlerine Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi

Sonucu

İdeolojik Eğilim	Cinsiyet	N	X̄	SS	sd	t	p
Atatürkçü	Erkek	351	3.76	3.43	592	-341	733
	Kadın	243	3.86	3.48			
Demokrat	Erkek	349	4.29	3.21	591	-1.531	126
	Kadın	244	4.65	3.38			
Dindar	Erkek	349	7.16	2.67	594	1.838	66
	Kadın	247	6.69	2.85			
İrkçi	Erkek	347	2.41	2.54	588	1.859	64
	Kadın	243	02.04	2.28			
İslamcı	Erkek	345	5.61	3.60	588	-76	939
	Kadın	245	5.63	3.47			
Komünist	Erkek	348	1.55	1.48	589	-38	970
	Kadın	243	1.56	1.40			
Laik	Erkek	349	3.57	3.32	590	-1.618	106
	Kadın	243	04.07	3.38			
Liberal	Erkek	347	2.93	2.60	506.77	-2.618	9
	Kadın	243	3.60	3.00			
Milliyetçi	Erkek	352	6.42	3.37	595	865	388
	Kadın	245	6.16	3.23			
Muhafazakar	Erkek	347	6.40	3.18	591	1.144	253
	Kadın	246	06.06	3.24			
Sosyal Demokrat	Erkek	346	3.17	2.85	587	-2.387	17
	Kadın	243	3.76	03.03			
Sosyalist	Erkek	347	1.63	1.70	486.91	-1.789	74
	Kadın	243	1.95	2.00			
Hümanist	Erkek	348	4.26	3.51	588	-963	336
	Kadın	244	4.54	3.65			
Anarşist	Erkek	347	1.47	1.34	569.15	1.905	57
	Kadın	243	1.25	0.99			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların cinsiyetlerine göre ideolojik eğilimlerden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının anlaşılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablodaki sonuçlarına göre, incelenen on dört ideolojik eğilimden sadece iki tanesinde, Liberal ve Sosyal Demokrat ideolojilerde, kadın ve erkeklerin puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Liberal ideolojide ($t(506.77) = -2.618$, $p=0.009$), kadınların (Ortalama = 3.60) erkeklere (Ortalama = 2.93) göre bu eğilime daha fazla yakınlık hissettiği görülmektedir. Benzer şekilde, Sosyal Demokrat ideolojide de ($t(587) = -2.387$, $p=0.017$), kadınların (Ortalama = 3.76) erkeklere (Ortalama = 3.17) göre daha yüksek puan aldığı tespit edilmiştir. Diğer tüm ideolojik eğilimlerde (Atatürkçü, Demokrat, Dindar, Irkçı, İslamcı, Komünist, Laik, Milliyetçi, Muhafazakar, Sosyalist, Hümanist ve Anarşist) ise kadın ve erkeklerin puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Bu bulgular, kadınların Liberal ve Sosyal Demokrat eğilimlere erkeklere kıyasla daha fazla katılım veya yakınlık gösterdiğini, diğer eğilimlerde ise cinsiyetin belirleyici bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablonun Cohen's d sonuçları bazı ideolojilerde cinsiyetler arasında küçük ama anlamlı farklar bulunduğunu, diğerlerinde ise farkların pratik olarak önemsiz düzeyde kaldığını göstermektedir. Liberal eğilimde elde edilen $d=-0.24$ ve $p=0.009$ değerleri, kadınların ortalama puanının ($\bar{X}=3.60$) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=2.93$) anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu fark küçük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahiptir ve kadınların erkeklere kıyasla daha liberal eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sosyal Demokrat ideolojide hesaplanan $d=-0.20$ ve $p=0.017$ değerleri de benzer biçimde küçük düzeyde bir etki büyüklüğünü göstermekte, kadınların ortalama puanının ($\bar{X}=3.76$) erkeklerden ($\bar{X}=3.17$) anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın, Dindar ($d=0.17$), Irkçı ($d=0.15$), Anarşist ($d=0.18$), Sosyalist ($d=-0.17$) ve Laik ($d=-0.15$) ideolojilerde görülen farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir ve Cohen's d değerleri 0.20'nin altında kaldığından bu farklar çok küçük düzeyde pratik öneme sahiptir. Bu çerçevede erkeklerin Irkçı ve Dindar eğilimlerde ortalama olarak biraz daha yüksek puanlar aldığı, kadınların ise Sosyalist ve Laik eğilimlerde daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Atatürkçü, İslamcı, Komünist, Milliyetçi, Muhafazakar ve Hümanist ideolojilerde ise Cohen's d değerlerinin 0.11'in altında kalması, cinsiyetin bu ideolojik yönelimler üzerinde pratik olarak ihmal edilebilir

düzeyde bir etkisi bulunduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, cinsiyetin ideolojik eğilimler üzerindeki etkisi zayıftır. Yalnızca Liberal ve Sosyal Demokrat ideolojilerde kadınlar lehine küçük düzeyde anlamlı farklılıklar ortaya çıkarken, diğer ideolojilerde gözlenen farklar hem istatistiksel olarak anlamlı değildir hem de pratik etki açısından çok küçük ya da ihmal edilebilir düzeydedir. Bu sonuçlar, cinsiyetin ideolojik yönelimleri belirlemede sınırlı bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 43: Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

İdeolojiler		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Milliyetçilik	Gruplar Arası	266,563	5	53,312	5,025	,000
	Gruplar İçi	6270,602	591	10,610		
	Toplam	6537,165	596			
Sosyalizm	Gruplar Arası	197,623	5	39,524	6,949	,000
	Gruplar İçi	3321,875	584	5,688		
	Toplam	3519,498	589			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaş gruplarına göre ideolojik yönelimler arasında anlamlı fark olup olmadığının tespiti için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Testin sonuçlarına göre milliyetçilik, sosyalizm, için anlamlı fark bulunmuştur. Diğer ideolojilerde ise yaş grupları arasında anlamlı fark bulunmamaktadır.

Yaş gruplarına göre ideolojik yönelimler arasında milliyetçilik ve sosyalizm ideolojilerinde anlamlı fark vardır. Milliyetçilik için $[F(5,591)=5,025, p=0,000]$. Sosyalizm için ise $[F(5,584)= 6,949, p=0,000]$. Hangi yaş grupları arasında milliyetçilik ve sosyalizm eğilimleri arasında fark olduğunun tespiti için Dunnett's T3 post-hoc testi yapılmıştır.

Tablo 44: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre İdeolojik Eğilimlerin Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

İdeoloji	Yaş Grupları	$\bar{X}$	Ss	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Milliyetçilik	25-34	5,64	3,387					P<.05	
Sosyalizm	18-24	3,23	2,707				P<.05	P<.05	
	25-34	2,60	2,470					P<.05	
	35-44	2,62	2,611					P<.05	
	45-54	1,88	1,898	P<.05					
	55-64	1,09	0,358	P<.05	P<.05	P<.05			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Test sonucuna göre milliyetçilik eğilimleri açısından 25-34 yaş arası olanlarla 55-64 yaş aralığında olanlar arasında fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Ayrıca sosyalizm eğilimleri açısından 18-24 yaş aralığı ile 45-54 ve 55-64, 25-34 ve 35-44 yaş aralıkları için ise 55-64 aralığı ile aralarında fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Yapılan kısmi eta kare hesaplaması sonucunda yaş gruplarının milliyetçilik eğilimine yönelik varyansız yüzde 4'ünü açıklamaktadır. Sosyalizm eğilimine yönelik varyansın ise yüzde 5'ini açıklamaktadır.

Tablo 45: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları

Eğitim Durumu	Dindar (N)	Dindar (Ortalama)	Milliyetçi (N)	Milliyetçi (Ortalama)	Atatürkçü (N)	Atatürkçü (Ortalama)	Liberal (N)	Liberal (Ortalama)	Sosyal Demokrat (N)	Sosyal Demokrat (Ortalama)	Sosyalist (N)	Sosyalist (Ortalama)	Hümanist (N)	Hümanist (Ortalama)
Okuryazar ama diploma yok	2	8.50	2	8.50	2	2.50	2	5.00	2	3.50	2	3.50	2	4.00
İlkokul mezunu	42	8.36	41	8.29	41	3.41	41	1.98	41	1.73	41	01.05	41	2.49
Ortaokul mezunu	18	8.61	18	7.11	18	1.94	18	1.56	18	1.67	18	2.17	18	03.06
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	130	6.85	131	7.31	130	04.02	129	3.33	127	3.65	129	2.58	129	3.70
Yüksek okul-üniversite mezunu	285	6.56	287	5.78	284	4.12	282	3.30	283	3.67	282	2.64	284	4.31
Yüksek Lisans	97	7.33	96	5.49	97	3.16	96	3.55	96	3.38	96	2.73	96	4.74
Doktora	22	7.18	22	6.50	22	3.41	22	3.27	22	3.50	22	2.14	22	3.36

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğitim durumu gruplarına göre ideolojik yönelimler arasında anlamlı fark olup olmadığının tespiti için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Testin sonuçlarına göre Atatürkçü, Dindar, Liberal, Milliyetçi, Sosyal Demokrat, Sosyalist ve Hümanist ideolojileri için anlamlı fark bulunmuştur. Diğer ideolojilerde ise eğitim durumu grupları arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Bu değerler bize eğitim düzeyi arttıkça özellikle Dindarlık ve Milliyetçilik eğilimlerinde azalma, buna karşılık Liberal, Sosyal Demokrat ve Hümanist eğilimlerde artış eğilimi olduğunu göstermektedir.

Tablo 46: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

İdeoloji	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Atatürkçü	Gruplar Arası	150.066	6	25.011	2.127	487
	Gruplar İçi	6.903.690	587	11.761		
	Toplam	7.053.760	593			
Dindar	Gruplar Arası	196.285	6	32.714	4.458	2
	Gruplar İçi	4.322.110	589	7.338		
	Toplam	4.518.390	595			
Hümanist	Gruplar Arası	209.058	6	34.843	3.271	36
	Gruplar İçi	6.230.710	585	10.651		
	Toplam	6.439.770	591			
Liberal	Gruplar Arası	133.604	6	22.267	2.919	82
	Gruplar İçi	4.447.170	583	7.628		
	Toplam	4.580.770	589			
Milliyetçi	Gruplar Arası	457.954	6	76.326	7.408	0
	Gruplar İçi	6.079.210	590	10.304		
	Toplam	6.537.170	596			
Sosyal_Demokrat	Gruplar Arası	196.878	6	32.813	3.926	7
	Gruplar İçi	4.864.040	582	8.357		
	Toplam	5.060.920	588			
Sosyalist	Gruplar Arası	104.825	6	17.471	2.983	71
	Gruplar İçi	3.414.670	583	5.857		
	Toplam	3.519.500	589			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ANOVA sonuçlarına göre, eğitim düzeyi grupları arasında Dindarlık ($F(6,589)=4.458$, $p<.001$), Milliyetçilik ($F(6,590)=7.408$, $p<.001$) ve Sosyalizm ($F(6,583)=2.983$, $p=.007$) ideolojilerinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. Atatürkçü, Liberal, Sosyal Demokrat ve Hümanist ideolojilerinde de anlamlı eğilimler gözlenmekle ancak farkın yönü Dindar ve Milliyetçi ideolojilerde daha belirgindir. Bu sonuç, eğitim düzeyinin ideolojik yönelimler üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 47: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının
Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

İdeoloji	Eğitim Grupları	X̄	Ss	İlkokul	Ortaokul	Lise	Y. Üniversite	Lisans	Doktora
Dindar	İlkokul mezunu	8,36	1,34			P<.05	P<.05		
	Ortaokul mezunu	8,61	2,5				P<.05		
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	6,85	2,553	P<.05					
	Yüksekokul-üniversite mezunu	6,56	2,925	P<.05	P<.05				
	Yüksek Lisans	7,33	2,722						
	Doktora	7,18	2,754						
	İlkokul mezunu	8,29	2,065				P<.05	P<.05	
	Ortaokul mezunu	7,11	3,359				P<.05	P<.05	
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	7,31	3,025						
	Yüksekokul-üniversite mezunu	5,78	3,39	P<.05	P<.05				
Milliyetçi	Yüksek Lisans	5,49	3,325	P<.05	P<.05				
	Doktora	6,5	3,004	P<.05					
	İlkokul mezunu	3,41	2,766						
	Ortaokul mezunu	1,94	2,182			P<.05	P<.05		
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	4,02	3,326		P<.05				
	Yüksekokul-üniversite mezunu	4,12	3,663		P<.05				
	Yüksek Lisans	3,16	3,338						
Atatürkçü	Doktora	3,41	3,232						
	İlkokul mezunu	1,98	1,635				P<.05	P<.05	P<.05
	Ortaokul mezunu	1,56	1,097				P<.05	P<.05	P<.05
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	3,33	2,656						
Liberal									

	Yüksekokul- üniversite mezunu	3,3	2,88	P<.05	P<.05				
	Yüksek Lisans	3,55	3,047	P<.05	P<.05				
	Doktora	3,27	2,865	P<.05	P<.05				
	İlkokul mezunu	1,73	1,467			P<.05	P<.05	P<.05	P<.05
	Ortaokul mezunu	1,67	1,328			P<.05	P<.05	P<.05	P<.05
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	3,65	2,847	P<.05	P<.05				
	Yüksekokul- üniversite mezunu	3,67	3,105	P<.05	P<.05				
Sosyal	Yüksek Lisans	3,38	2,935	P<.05	P<.05				
Demokrat	Doktora	3,5	2,907	P<.05	P<.05				
	İlkokul mezunu	1,05	0,312			P<.05	P<.05	P<.05	P<.05
	Ortaokul mezunu	2,17	2,307				P<.05	P<.05	P<.05
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	2,58	2,445	P<.05					
	Yüksekokul- üniversite mezunu	2,64	2,498	P<.05	P<.05				
	Yüksek Lisans	2,73	2,673	P<.05	P<.05				
Sosyalist	Doktora	2,14	2,295	P<.05	P<.05				
	İlkokul mezunu	2,49	2,794			P<.05		P<.05	
	Ortaokul mezunu	3,06	2,92			P<.05		P<.05	
	Lise mezunu ve dengi okul mezunu	3,7	3,038					P<.05	P<.05
	Yüksekokul- üniversite mezunu	4,31	3,296	P<.05	P<.05				
	Yüksek Lisans	4,74	3,625	P<.05	P<.05	P<.05			
	Doktora	3,36	3,458			P<.05			

Hümanist

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğitim düzeyi grupları arasında bazı ideolojik yönelimlerde anlamlı farklılıklar saptanmıştır: Milliyetçilik için $F(6, 590)=7,408$, $p<.001$, Sosyalizm için $F(6, 583)=2,983$, $p=.007$. Dindarlık için $F(6, 589)=4,458$, $p<.001$. Farkın hangi eğitim grupları arasında

yoğunlaştığını belirlemek üzere Bonferroni sonrası test uygulanmıştır. Milliyetçilik açısından ilkökul mezunları, yüksekokul/üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunlarından ve ayrıca ortaokul mezunları da yüksekokul/üniversite mezunlarından anlamlı biçimde ayrılmaktadır (tümü $p < .05$). Sosyalizm açısından ilkökul mezunları, lise, yüksekokul/üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunlarından ve ortaokul mezunları ise yüksekokul/üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunlarından anlamlı düzeyde farklı çıkmıştır (tümü $p < .05$). Etki büyüklüğü bağlamında örnek olarak diğer ölçeklerde raporla kısmi eta-kare değerleri AGÖ için yaklaşık %11,46 ve SMÖ-Siyaset için yaklaşık %3,98 düzeyindedir. Sonuçlar bize eğitim düzeyinin özellikle Dindarlık ve Milliyetçilik yönelimlerinde belirgin bir ayrıştırıcı etkiye sahip olduğunu, buna karşılık yüksek eğitim düzeylerinde Liberal, Sosyal Demokrat ve Hürmanist eğilimlerin arttığını göstermektedir.

Tablo 48: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları

Meslek Grubu	Dindar (N)	Dindar (Ortalama)	Milliyetçi (N)	Milliyetçi (Ortalama)	Atatürkçü (N)	Atatürkçü (Ortalama)	Liberal (N)	Liberal (Ortalama)	Sosyal Demokrat (N)	Sosyal Demokrat (Ortalama)	Sosyalist (N)	Sosyalist (Ortalama)	Hümanist (N)	Hümanist (Ortalama)
Ev Hanımı	42	8,31	41	6,29	41	2,8	41	3,12	41	2,41	41	1,95	41	3,12
İşçi	65	7	66	6,23	65	3,75	65	2,74	65	3,37	65	2,69	65	2,97
Çiftçi & Besici	25	8,48	25	8,48	25	3	25	1,8	25	1,36	25	1	25	2
Küçük Esnaf	37	6,65	37	8,27	37	4,62	37	2,54	37	2,97	37	1,7	37	3,81
Orta ve Büyük ölçekli Sanayici	25	6,68	26	8,23	25	5,48	25	4,48	23	4	25	1,76	25	3,8
Memur	66	6,56	65	6,68	65	4,55	65	3,08	65	4,06	65	2,71	65	4,37
Profesyonel meslek	65	6,8	65	5,57	64	4,2	64	4,19	64	4,28	64	3,69	65	5,48
Akademisyen	12						12							
Öğretmen	120	6,8	122	5,02	122	3,3	120	3,02	121	3,35	120	2,42	121	4,26
Emekli	23	7	22	7,68	23	4,35	22	3,41	22	4	22	1,68	22	3,91
	12						12							
İşsiz	8	6,81	128	6,19	127	3,52	6	3,4	126	3,38	126	2,78	126	4,34

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek gruplarına göre ideolojik yönelimler arasındaki farklılıkları sınamak amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz, Atatürkçü, Demokrat, Dindar, Komünist, Laik, Liberal, Milliyetçi, Muhafazakar, Sosyal Demokrat, Sosyalist ve Hümanist yönelimlerde meslek grupları arasında anlamlı farklar bulunduğunu göstermektedir. Diğer ideolojilerde de anlamlı fark saptanmadığını bize göstermektedir. Anlamlı bulunan ideolojiler için F ve p-değerleri, Dindar [F(9, 586)=2,865, p=0,002], Milliyetçi [F(9, 587)=6,866, p<0,001], Atatürkçü [F(9, 584)=3,740, p<0,001], Liberal [F(9, 580)=4,036, p<0,001], Sosyal Demokrat [F(9, 579)=4,683, p<0,001], Sosyalist [F(9, 580)=4,008, p<0,001] ve Hümanist [F(9, 582)=6,658, p<0,001]. Etki büyüklükleri bağlamında yapılan eta-kare meslek gruplarının toplam varyansa katkısı Sosyal Mesafe Ölçeği–Din (SMÖ–DİN) için %4,15; Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖtoplam) için

%4,08, Sosyal Mesafe Ölçeği–Siyaset (SMÖ-Siyaset) için %3,98,Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖtoplam) için ise %11,46 olup, bu son değer orta düzeyde bir etkiye işaret etmektedir.

Tablo 49: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

İdeoloji	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Dindar	Gruplar Arası	157,948	9	17,55	2,359	0,0128
	Gruplar İçi	4360,446	586	7,441		
	Toplam	4518,394	595			
Milliyetçi	Gruplar Arası	645,582	9	71,731	7,147	0
	Gruplar İçi	5891,584	587	10,037		
	Toplam	6537,166	596			
Atatürkçü	Gruplar Arası	247,598	9	27,511	2,361	0,0127
	Gruplar İçi	6806,159	584	11,654		
	Toplam	7053,758	593			
Liberal	Gruplar Arası	193,434	9	21,493	2,841	0,0028
	Gruplar İçi	4387,339	580	7,564		
	Toplam	4580,773	589			
Sosyal_Demokrat	Gruplar Arası	245,27	9	27,252	3,277	0,0007
	Gruplar İçi	4815,65	579	8,317		
	Toplam	5060,92	588			
Sosyalist	Gruplar Arası	226,547	9	25,172	4,434	0
	Gruplar İçi	3292,952	580	5,678		
	Toplam	3519,498	589			
Hümanist	Gruplar Arası	375,209	9	41,69	4,001	0,0001
	Gruplar İçi	6064,56	582	10,42		
	Toplam	6439,769	591			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bulgular, incelenen yedi ideolojide meslek grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olduğunu göstermektedir ($p < 0,05$). En güçlü fark Milliyetçi yönelimdedir ($F=7,147$, $p=0,0000$). Sosyalist ($F=4,434$, $p=0,0000$) ve Hümanist ($F=4,001$, $p=0,0001$) yönelimlerde de çok yüksek düzeyde farklılaşma vardır. Sosyal Demokrat yönelim anlamlı ve belirgin bir ayrışma sergilemektedir ($F=3,277$, $p=0,0007$). Liberal ($F=2,841$, $p=0,0028$), Atatürkçü ($F=2,361$, $p=0,0127$) ve Dindar ($F=2,359$, $p=0,0128$)

yönelimlerdeki farklılaşma daha düşük ya da orta düzeydedir. Farklılaşmanın büyüklüğüne ilişkin ek bir gösterge olarak Gruplar Arası Kareler Toplamı değerlendirildiğinde en fazla farklılaşma Milliyetçi ideolojide görülmektedir (KT=645,582). En az farklılaşma Dindar ideolojisinde gözlenmektedir (KT=157,948). Sonuç olarak meslek grupları üyelerinin söz konusu yedi ideolojiye ilişkin tutumları anlamlı biçimde farklılaşmakta, ayrışma özellikle Milliyetçilik ile Sosyalizm ve Hümanizm ideolojilerinde daha gözlemlenir durmaktadır.

Tablo 50: Katılımcıların Mesleklerine Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

İdeoloji	Meslek Grupları	X ⁻	Ss	Memur	İşçi	Tarım/Hayvancılık	K. Esnaf	O. B. Tüccar	Prof. Meslek	Akademisyen/Öğr.	Emekli	İşsiz
	Memur	6,29	3,369							P<,05		
	Tarım/Hayvancılık	8,48	2,049							P<,05		P<,05
	Küçük Esnaf	8,27	2,488							P<,05		P<,05
	O. B. Tüccar	8,23	2,389							P<,05		
	Akademisyen/Öğr.	5,02	3,348	P<,05								
Milliyetçi	Emekli	7,68	3,086							P<,05		
	Tarım/Hayvancılık	1,88	1,811				P<,05	P<,05				
	O. B. Tüccar	4,48	3,071			P<,05						
Liberal	Prof. Meslek	4,19	3,3			P<,05						
Laik	O. B. Tüccar	5,32	3,717							P<,05		
	Tarım/Hayvancılık	1,36	1,223	P<,05					P<,05			
Sosyal - Demokrat	Memur	4,06	3,109			P<,05						
	Prof. Meslek	4,28	3,047			P<,05						
	Ev Hanımı	1,95	2,049						P<,05			
Sosyalist	Tarım/Hayvancılık	1,1	0						P<,05			P<,05

	1, 1,7					P<,0		
Küçük Esnaf	7 14					5		
	1, 1,5					P<,0		
O. B. Tüccar	76 89					5		
	3, 2,6	P<,0		P<, P<,0			P<,0	
Prof. Meslek	69 06 5		P<,05	05 5		P<,05	5	
	2, 2,4							
İşsiz	78 62		P<,05					
	3, 3,3					P<,0		
Ev Hanımı	12 56					5		
	2, 2,9					P<,0		
İşçi	97 79					5		
	2,2					P<,0		P<,0
Tarım/Hayvancılık	2 91					5		05
	5, 2,9	P<,05						
Prof. Meslek	48 64		P<,05					
Hümanist	4, 3,2							
İşsiz	34 45		P<,05					

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Milliyetçilik ideolojisinde Tarım/Hayvancılık, Küçük Esnaf ve Orta ve Büyük Ölçekli Tüccar/Sanayici grupları, Profesyonel Meslekler ile Akademisyen/Öğretmen gruplarına kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek ortalamalara sahiptir. Ayrıca Tarım/Hayvancılık ve Küçük Esnaf, İşsiz grubundan da anlamlı biçimde yüksektir. Akademisyen/Öğretmen grubu, Memur ve Emekli gruplarına göre daha düşük bir milliyetçilik ortalaması göstermektedir. Sosyalizm ideolojisinde ise en yüksek ortalama Profesyonel Meslekler grubunda toplanmakta ve bu grup Ev Hanımı, Küçük Esnaf, Orta ve Büyük Ölçekli Tüccar/Sanayici, Akademisyen/Öğretmen ve Emekli gruplarından anlamlı biçimde yüksektir. En düşük ortalamaya sahip Tarım/Hayvancılık grubu, Profesyonel Meslekler ve İşsiz gruplarına göre anlamlı biçimde daha düşüktür. Ayrıca Profesyonel Meslekler, Memur grubundan da daha yüksek puan almaktadır. Hümanist yönelimde Profesyonel Meslekler grubu, Ev Hanımı, İşçi ve Tarım/Hayvancılık gruplarına göre anlamlı biçimde daha yüksek ortalamaya sahiptir. buna ek olarak İşsiz grubu, en düşük ortalamaya sahip Tarım/Hayvancılık grubundan anlamlı biçimde yüksektir. Liberalizm ve Sosyal-Demokratlık ideolojilerinde, Orta ve Büyük Ölçekli Tüccar/Sanayici ile Profesyonel Meslekler gruplarının Tarım/Hayvancılık grubuna kıyasla daha yüksek puanlar aldığı anlamlı farklar gözlenmiştir. Laiklik ideolojisinde ise Orta ve Büyük Ölçekli Tüccar/Sanayici grubu, Akademisyen/Öğretmen grubundan anlamlı biçimde daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu bulgular, verilen meslek grupları arasında ideolojik

yönelimlerin sistematik biçimde farklılaştığını göstermektedir. Etki büyüklüğü bağlamında örnek olarak diğer ölçeklerde raporla kısmi eta-kare değerleri ise eğitim düzeyleri, Ahlakî Gelenekselcilik (AGÖ) değişkenine ait toplam varyansın yaklaşık %8.79'unu açıklamaktadır ve Cohen'in sınıflandırmasına göre bu oran orta düzeyde bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. Sosyal Mesafe Ölçeği'nin Din boyutu (SMÖ DİN) için eğitim düzeyleri toplam varyansın yaklaşık %2.13'ünü açıklamakta olup bu, zayıf ya da küçük bir etki büyüklüğü düzeyindedir. Buna karşılık Dini Bireysel Hayat (DBHÖ) ve Sosyal Mesafe Ölçeği'nin Siyaset boyutu (SMÖ SİYASET) değişkenleri için hesaplanan eta kare değerleri sırasıyla %1.42 ve %1.45 olup, anlamlı fark bulunmayan ANOVA sonuçlarıyla tutarlı şekilde çok zayıf bir etki büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 51: Medeni Hallerine Göre Vatandaşların İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T- Testi

Sonucu							
İdeolojik Eğilim	Medeni Durum	N	X̄	Ss	sd	t	p
Anarşist	Evli	280	1.42	1.366	558	-3.128	19
	Bekar	280	1.88	1.983			
Atatürkçü	Evli	282	3.67	3.300	562	-823	4.109
	Bekar	282	3.91	3.551			
Demokrat	Evli	282	4.51	3.353	561	484	6.282
	Bekar	281	4.38	3.178			
Dindar	Evli	283	7.33	2.560	564	3.415	7
	Bekar	283	6.55	2.894			
Hümanist	Evli	281	3.84	3.322	560	-1.720	860
	Bekar	281	4.32	3.301			
İrkçi	Evli	280	1.92	2.077	558	-3.219	14
	Bekar	280	2.57	2.688			
Komünist	Evli	281	1.41	1.301	559	-2.812	51
	Bekar	280	1.75	1.613			
Laik	Evli	281	3.66	3.249	560	-1.010	3.131
	Bekar	281	3.94	3.434			
Liberal	Evli	280	03.09	2.692	558	-854	3.932
	Bekar	280	3.29	2.845			
Milliyetçi	Evli	281	6.31	3.164	565	318	7.505
	Bekar	286	6.22	3.506			
Muhafazakar	Evli	282	6.54	3.166	561	2.226	264

	Bekar	281	5.94	3.188			
	Evli	279	3.45	2.956	557	179	8.576
Sosyal_Demokrat	Bekar	280	3.41	2.902			
	Evli	280	2.21	2.240	558	-3.251	12
Sosyalist	Bekar	280	2.88	2.655			
	Evli	279	5.53	3.547	558	-572	5.674
İslamcı	Bekar	281	5.70	3.509			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

T-testi sonuçları, medeni duruma (evli–bekar) göre bazı ideolojik eğilimlerde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir (genel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$). Evli bireyler, Dindar (evli ort.=7.33; bekar ort.=6.55; $t(564)=3.415$, $p=0.0007$) ve Muhafazakar (evli ort.=6.54; bekar ort.=5.94; $t(561)=2.226$, $p=0.0264$) boyutlarında daha yüksek puan almıştır. Buna karşılık bekar bireyler, Anarşist (bekar ort.=1.88; evli ort.=1.42; $t(558)=-3.128$, $p=0.0019$), Irkçı (bekar ort.=2.57; evli ort.=1.92; $t(558)=-3.219$, $p=0.0014$), Komünist (bekar ort.=1.75; evli ort.=1.41; $t(559)=-2.812$, $p=0.0051$) ve Sosyalist (bekar ort.=2.88; evli ort.=2.21; $t(558)=-3.251$, $p=0.0012$) boyutlarında anlamlı biçimde daha yüksek skorlar göstermiştir. Hümanist eğilimde bekarların lehine bir farklılık eğilimi gözlenirse de bu fark istatistiksel sınırın altında kalmıştır (bekar ort.=4.32; evli ort.=3.84; $t(560)=-1.720$, $p=0.0860$). Atatürkçü, Demokrat, İslamcı, Laik, Liberal, Milliyetçi ve Sosyal Demokrat boyutlarında ise evli ve bekarlar arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p > 0.10$). Genel olarak bulgular, Dindar ve Muhafazakar gibi daha geleneksel eğilimlerin evlilerde, Anarşist, Irkçı, Komünist ve Sosyalist gibi bazı radikal/sol eğilimlerin ise bekarlarda daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablonun Cohen's d hesaplamaları evli ve bekar bireyler arasında bazı ideolojik yönelimlerde anlamlı ancak küçük düzeyde farklar bulunduğunu bize göstermektedir. Dindar ideolojide hesaplanan $d=0.29$ ve $p=0.007$ değerleri, evlilerin ortalama puanının ($\bar{X}=7.33$) bekarlardan ($\bar{X}=6.55$) anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ve bu farkın küçük düzeyde pratik bir öneme sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sosyalist ($d=-0.27$, $p=0.012$), Irkçı ($d=-0.27$, $p=0.014$) ve Anarşist ($d=-0.27$, $p=0.019$) ideolojilerde ise fark bekarlar grubunda görülmektedir. Negatif d değerleri bekar bireylerin bu ideolojilerde evlilere göre daha yüksek ortalama puanlara sahip olduklarını göstermektedir. Her üç durumda da fark istatistiksel olarak anlamlıdır ve etki büyüklüğü küçük düzeydedir. Komünist ideolojide elde edilen $d=-0.23$ ve $p=0.051$ değerleri de

bekarlar grubu için küçük bir etki olduğunu göstermekte ama ancak p değerinin sınırda olması nedeniyle fark istatistiksel olarak anlamlı görünmemektedir. Muhafazakar ideolojide $d=0.19$ değeri evliler lehine sınıra yakın bir fark göstermektedir ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ve pratik önemi çok küçüktür. Atatürkçü, Demokrat, Hümanist, Laik, Liberal, Milliyetçi, Sosyal Demokrat ve İslamcı ideolojilerde Cohen's d değerlerinin 0.15'in altında kalması, medeni durumun bu ideolojik yönelimler üzerinde pratik olarak ihmal edilebilir bir etkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, medeni durumun ideolojik eğilimler üzerindeki etkisi sınırlıdır. Dindar eğilimlerde evliler lehine, Sosyalist, Irkçı ve Anarşist eğilimlerde ise bekarlar lehine küçük düzeyde anlamlı farklar görülmektedir. Diğer ideolojik yönelimlerde farklar hem istatistiksel olarak anlamsızdır hem de pratik etki açısından çok küçük ya da ihmal edilebilir düzeydedir. Bu sonuçlar, medeni durumun bireylerin ideolojik yönelimleri üzerinde yalnızca belirli temalarda sınırlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 52: Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerinin Puan Ortalamaları

Gelir Durumu	N	Atatürkçü X ⁻	Demokratik X ⁻	Dindar X ⁻	İslamcı X ⁻		Komünist X ⁻	Laisizm X ⁻		Milliyetçi X ⁻	Muhafazakar X ⁻	Sosyal_Demokratik X ⁻	Sosyalist X ⁻	Hümanist X ⁻	Anarşist X ⁻
					Çı X ⁻	İslamcı X ⁻		K X ⁻	Ral X ⁻						
Çok Düşük															
Gelirli	31	2,68	3,58	7,16	2	6,81	2,16	4	3,06	5,26	6,42	3,32	3	3,45	2,06
Orta Düşük															
Gelirli	52	4,21	4,06	7,12	5	6,62	1,58	3	2,65	6,81	6,54	3,31	2,54	4,75	1,4
Orta															
Gelirli	49	3,08	3,82	6,73	9	6,02	1,63	6	2,82	6,42	6,6	2,92	2,84	3,9	1,63
Orta															
Gelirli	14					1,9			3,5						
Orta															
Gelirli	8	3,19	3,96	7,24	5	6,01	1,5	5	2,8	6,17	6,91	3,13	2,24	3,46	1,68
Orta															
Yüksek															
Gelirli	13					2,3			3,6						
Orta															
Gelirli	0	3,96	4,47	7,03	9	5,46	1,4	4	3,01	6,3	6,08	3,34	2,42	3,63	1,63
Yüksek															
Gelirli	91	4,32	5,14	6,79	8	4,91	1,68	4,4	3,65	6,4	5,76	3,78	2,6	4,89	1,73
Çok Yüksek															
Gelirli	91	4,63	5,38	6,54	4	4,6	1,48	9	4,3	6,55	5,46	4,04	2,62	4,68	1,44

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneklem dağılımına göre en fazla katılım Orta Gelirli (N=148) ve Orta Yüksek Gelirli (N=130) gruplarda olmuş ve en düşük katılım ise Çok Düşük Gelirli (N=31) grupta olmuştur. Bu dağılım, orta gelir gruplarının genel eğilimleri temsil etmede belirleyici olduğunu göstermektedir. Muhafazakar ve Dindar ideolojiler tüm gelir gruplarında en yüksek ortalamaları almakta olup, katılımcıların bu ideolojilere genel olarak güçlü bir

yakınlık duyduğunu göstermektedir. Dindarlık puanları tüm gelir düzeylerinde yüksek (6.54-7.24) seyretmekte ve en yüksek ortalama Orta Gelirli grupta (7.24) gözlenirken gelir arttıkça kademeli bir düşüş yaşanmaktadır. Muhafazakar eğilim puanları da benzer biçimde yüksek (5.46-6.91) olup Orta Gelirli grupta en yüksek seviyeye çıkmakta ve yüksek gelir düzeylerinde ise azalmaktadır. Bu durum, düşük ve orta gelirli grupların yüksek gelirli kesimlere göre muhafazakar ideolojiye daha fazla bağlı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık Atatürkçü, Demokrat, Liberal ve Sosyal Demokrat eğilimlerde gelirle birlikte belirgin bir artış eğilimi ortaya çıkmaktadır. Çok Düşük Gelirli grupta en düşük ortalamalar (Atatürkçü 2.68, Demokrat 3.58, Liberal 3.06, Sosyal Demokrat 3.32) görülürken, Çok Yüksek Gelirli grupta bu değerler en yüksek seviyelere (4.63, 5.38, 4.30, 4.04) ulaşmıştır. Bu, gelir artışının daha laik/seküler ve merkez sol ideolojilere yönelimi güçlendirdiğini göstermektedir. İslamcı eğilim gelir azaldıkça artmakta (6.81'den 4.60'a düşüş), Laik ve Hümanist yönelimler ise gelirle birlikte yükselmektedir (Laik 2.94'ten 4.59'a, Hümanist 3.45'ten 4.89'a). Milliyetçilik tüm gruplarda yüksek kalmakta (5.26-6.81) ve gelirden görece bağımsız bir ortak kimlik unsuru olarak görünmektedir. Komünist, Sosyalist, Irkçı ve Anarşist ideolojiler tüm gelir düzeylerinde en düşük ortalamalara sahip olup (1.40-3.00 aralığı), toplumda bu ideolojilere düşük düzeyde bir yakınlık olduğunu göstermektedir. Genel olarak düşük gelirli gruplar dini ve muhafazakar ideolojilere daha yakınken, yüksek gelirli gruplar seküler, demokratik ve liberal ideolojilere daha yakındır. Bu bulgular, Türkiye'de gelir düzeyinin ideolojik yönelimler üzerinde belirleyici bir sosyoekonomik değişken olduğunu ve sınıfsal farklılıkların politik değerler üzerinde güçlü bir ayrışma yarattığını göstermektedir.

Tablo 53: Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

İdeoloji	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Atatürkçü	Gruplar Arası	218.361	6	36.394	3.122	5
	Gruplar İçi	6.819.690	585	11.658		
	Toplam	7.038.050	591	-		
Demokrat	Gruplar Arası	207.658	6	34.610	3.282	3
	Gruplar İçi	6.158.410	584	10.545		
	Toplam	6.366.070	590	-		
Dindar	Gruplar Arası	36.041	6	6.007	790	578
	Gruplar İçi	4.463.910	587	7.605		
	Toplam	4.499.950	593	-		
İrkçî	Gruplar Arası	26.890	6	4.482	746	612
	Gruplar İçi	3.488.300	581	6.004		
	Toplam	3.515.190	587	-		
İslamcı	Gruplar Arası	267.384	6	44.564	3.646	1
	Gruplar İçi	7.101.290	581	12.223		
	Toplam	7.368.670	587	-		
Komünist	Gruplar Arası	17.343	6	2.891	1.390	216
	Gruplar İçi	1.210.220	582	2.079		
	Toplam	1.227.570	588	-		
Laik	Gruplar Arası	160.291	6	26.715	2.413	26
	Gruplar İçi	6.455.940	583	11.074		
	Toplam	6.616.230	589	-		
Liberal	Gruplar Arası	178.288	6	29.715	3.929	1
	Gruplar İçi	4.394.400	581	7.564		
	Toplam	4.572.690	587	-		
Milliyetçî	Gruplar Arası	56.382	6	9.397	855	528
	Gruplar İçi	6.461.660	588	10.989		
	Toplam	6.518.040	594	-		
Muhafazakar	Gruplar Arası	158.589	6	26.432	2.612	17
	Gruplar İçi	5.909.340	584	10.119		
	Toplam	6.067.930	590	-		
Sosyal_Demokrat	Gruplar Arası	73.201	6	12.200	1.421	204

	Gruplar İçi	4.979.870	580	8.586		
	Toplam	5.053.070	586	-		
	Gruplar Arası	26.644	6	4.441	740	618
	Gruplar İçi	3.488.330	581	6.004		
Sosyalist	Toplam	3.514.970	587	-		
	Gruplar Arası	209.956	6	34.993	3.280	4
	Gruplar İçi	6.219.620	583	10.668		
Hümanist	Toplam	6.429.570	589	-		
	Gruplar Arası	12.816	6	2.136	725	630
	Gruplar İçi	1.712.100	581	2.947		
Anarşist	Toplam	1.724.920	587	-		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ANOVA sonuçlarına göre gelir grupları bazı ideolojik yönelimlerde anlamlı farklılıklar üretmektedir. Dindar, Irkçı, Komünist, Milliyetçi, Sosyal-Demokrat, Sosyalist ve Anarşist yönelimlerde anlamlı fark bulunmamıştır (tümü $p > .05$). Kısmi etki büyüklükleri genel olarak küçüktür (yaklaşık %2–4 açıkla varyans), yani istatistiksel olarak anlamlı olsa da pratik etki sınırlıdır. Liberal/Demokrat/Laik/Hümanist ve Atatürkçü puanların gelir arttıkça yükselme eğiliminde, İslamcı ve kısmen Muhafazakar puanların ise gelir yükseldikçe düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, gelir düzeyinin ideolojik yönelim üzerinde seçici ve orta derecede bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 54: Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre İdeolojik Eğilim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Gelir Grubu	(J) Gelir Grubu	Ortalama Fark (I-J)	P
Atatürkçü	Orta Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	-1,437	0,035
	Çok Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	1,437	0,035
Demokrat	Orta Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	-1,418	0,024
	Çok Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	1,418	0,024
İslamcı	Düşük Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	2,015	0,021
	Çok Yüksek Gelirli	Düşük Gelirli	-2,015	0,021
	Düşük Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	-1,646	0,013
Liberal	Orta Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	-1,496	0,001
	Orta Yüksek Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	-1,292	0,014
	Çok Yüksek Gelirli	Düşük Gelirli	1,646	0,013
	Çok Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	1,496	0,001
	Çok Yüksek Gelirli	Orta Yüksek Gelirli	1,292	0,014
Muhafazakar	Orta Gelirli	Çok Yüksek Gelirli	1,457	0,014
	Çok Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	-1,457	0,014
Hümanist	Orta Gelirli	Yüksek Gelirli	-1,428	0,025
	Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	1,428	0,025

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bonferroni testi dikkate alındığında ($P < ,05$), gelir grupları arasında Atatürkçü, Demokrat, Liberal, İslamcı, Muhafazakar ve Hümanist boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı ikili farklar saptanmıştır. buna karşılık Dindar, İrkçı, Komünist, Laik, Milliyetçi, Sosyal Demokrat, Sosyalist ve Anarşist boyutlarında anlamlı bir fark belirlenmemiştir. Anlamlı bulgular karşılaştırmalar şu biçimdedir: Atatürkçü boyutunda Çok Yüksek Gelirli grubun ortalaması Orta Gelirli gruptan yüksektir ($4.63 > 3.19$). Demokrat boyutunda Çok Yüksek Gelirli grup Orta Gelirli gruba göre daha yüksektir ($5.38 > 3.96$). Liberal boyutta Çok Yüksek Gelirli grubun ortalaması Düşük, Orta ve Orta-Yüksek Gelirli gruplardan yüksektir ($4.30 > 2.65; 2.80; 3.01$). İslamcı boyutta Düşük Gelirli grup Çok Yüksek Gelirli gruba kıyasla daha yüksektir ($6.62 > 4.60$). Muhafazakar boyutta Orta Gelirli grup Çok Yüksek Gelirli gruptan daha yüksektir ($6.91 > 5.46$). Hümanist boyutta ise Yüksek Gelirli grup Orta Gelirli grubu aşmaktadır ($4.89 > 3.46$). Bu bulgular, bazı ideolojik yönelimlerde gelir düzeyi arttıkça ortalamaların yükseldiğini (özellikle Liberalizm ve ayrıca Atatürkçülük ve Demokratlık), bazılarında ise ters yönde veya orta gelir düzeyinde

tepe yapan örüntüler bulunduğunu (İslamcılıkta düşüş ve Muhafazakarlıkta orta gelir tepe noktası) göstermektedir.

Tablo 55: Katılımcıların Siyasi Partiye Üye Olma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

İdeoloji	Parti Üyeliği	N	X̄	Ss	sd	t	p
Atatürkçü	Evet	80	4.938	3.941	580	3.300	1
	Hayır	502	3.582	3.322			
Demokrat	Evet	81	5.815	3.708	580	4.197	<.001
	Hayır	501	4.190	3.151			
Dindar	Evet	82	7.256	2.761	583	923	357
	Hayır	503	6.954	2.744			
İrkçi	Evet	80	2.300	2.319	577	174	862
	Hayır	499	2.248	2.476			
İslamcı	Evet	82	5.122	3.992	577	-1.403	161
	Hayır	497	5.714	3.463			
Komünist	Evet	80	1.438	1.157	578	-,687	493
	Hayır	500	1.556	1.472			
Laik	Evet	80	4.362	3.783	578	1.767	78
	Hayır	500	3.652	3.264			
Liberal	Evet	80	3.838	3.324	577	2.234	26
	Hayır	499	3.092	2.672			
Milliyetçi	Evet	82	7.232	2.718	583	2.686	7
	Hayır	503	6.175	3.389			
Muhafazakar	Evet	82	6.341	3.594	580	,260	795
	Hayır	500	6.242	3.137			
Sosyal_Demokrat	Evet	80	4.025	3.383	576	2.044	41
	Hayır	498	3.303	2.854			
Sosyalist	Evet	80	2.138	2.186	577	-1.362	174
	Hayır	499	2.537	2.474			
Hümanist	Evet	81	4.432	3.671	579	1.215	225
	Hayır	500	3.952	3.234			
Anarşist	Evet	80	1.388	1.196	577	-1.322	187
	Hayır	499	1.659	1.776			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Oluşturulan t-testi tablosundaki sonuçlar parti üyeliğinin bazı ideolojilerde anlamlı farklılıklara eşlik ettiğini göstermektedir. Üyeler, Demokrat (t=4.197, p<0.001), Atatürkçü (t=3.300, p=0.001), Milliyetçi (t=2.686, p=0.007), Liberal (t=2.234, p=0.026)

ve Sosyal Demokrat ($t=2.044$, $p=0.041$) boyutlarında üye olmayanlara kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek puan almıştır. Buna karşılık Irkçı ($t=0.174$, $p=0.862$), Muhafazakar ($t=0.260$, $p=0.795$), Dindar ($t=0.923$, $p=0.357$), Hümanist ($t=1.215$, $p=0.225$), Anarşist ($t=-1.322$, $p=0.187$), Sosyalist ($t=-1.362$, $p=0.174$), İslamcı ($t=-1.403$, $p=0.161$) ve Komünist ($t=-0.687$, $p=0.493$) ideolojilerinde üyelik durumuna göre anlamlı bir farklılık yoktur. Bununla beraber Laik boyutunda fark istatistiksel anlamlılık sınırına yakındır ($t=1.767$, $p=0.078$) ve İslamcı boyutunda üye olmayanların ortalaması ($\bar{X}$ Hayır=5.714) üyelere göre ($\bar{X}$ Evet=5.122) daha yüksek olsa da bu fark anlamlı değildir. Genel olarak bulgular parti üyeliğinin, özellikle Türkiye siyasetinin ana akım ve temel değerlerini temsil eden Demokrat, Atatürkçü, Milliyetçi, Liberal ve Sosyal Demokrat ideolojilerle yüksek düzeyde ilişkilendirildiğini göstermektedir. Parti üyeleri, bu ideolojik kimlikleri, üye olmayanlara göre daha güçlü bir şekilde benimseme eğilimindedir. Diğer taraftan Dindar, Muhafazakar, İslamcı, Irkçı gibi bazı ideolojiler ile Komünist, Sosyalist, Anarşist gibi daha uç veya az temsil edilen ideolojilerde partiye üye olmak, bireyin bu ideolojilere olan eğiliminde anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Örneğin, bir kişinin Dindar, Irkçı veya Muhafazakar olma eğilimi, parti üyesi olup olmamasına bağlı olarak istatistiksel açıdan değişmemektedir.

Cohen's d sonuçları da siyasi partiye üye olma durumuna göre yapılan t-testleriyle birlikte ideolojik eğilimlerdeki pratik farkları ortaya koymaktadır. En net fark Demokrat eğilimdedir ve $d=0.50$ ile orta düzeyde bir etki büyüklüğü görülmektedir. Partiye üye olanların ortalaması 5.815, üye olmayanların ortalaması 4.190 düzeyindedir dolayısıyla da bu fark istatistiksel olarak yüksek seviyede anlamlıdır ($p<0.001$). Atatürkçü eğilimde $d=0.40$, Milliyetçi eğilimde $d=0.32$, Liberal eğilimde $d=0.27$, Sosyal Demokrat eğilimde $d=0.25$ bulunmuştur. Bu dört ideolojide parti üyeleri noktasında anlamlı fakat küçük düzeyde etkiler gözlenmiştir (Atatürkçü $p=0.001$, Milliyetçi $p=0.007$, Liberal $p=0.026$, Sosyal Demokrat $p=0.041$). Laik eğilim için $d=0.21$ hesaplanmış ve parti üyeleri noktasında küçük bir etki işaret edilmekle birlikte istatistiksel anlamlılık sınırda kalmıştır ($p=0.078$). Diğer ideolojilerde etkiler çok küçük ya da ihmal edilebilir düzeydedir. Dindar $d=0.11$ ve $p=0.357$, Hümanist $d=0.15$ ve $p=0.225$, Sosyalist $d=-0.16$ ve $p=0.174$, Anarşist $d=-0.16$ ve $p=0.187$, İslamcı $d=-0.17$ ve $p=0.161$, Komünist $d=-0.08$ ve $p=0.493$, Muhafazakar $d=0.03$ ve $p=0.795$, Irkçı $d=0.02$ ve $p=0.862$. Bu tabloda negatif d değerleri partiye üye olmayanların ortalamalarının daha yüksek olduğunu gösterir ancak

büyükölükler çok küçüktür ve çoğı durumda anlamlı değildir. Genel olarak siyasi parti üyeliğı en güçlü ve pratik açıdan anlamlı etkiyi Demokrat eğiliminde üretmektedir. Atatürkçü, Milliyetçi, Liberal ve Sosyal Demokrat yönelimlerde küçük fakat anlamlı etkiler mevcuttur. Diğer ideolojik yönelimlerde ise partiye üyeliğın pratik etkisi zayıf ya da yok denecek kadar azdır.

Tablo 56: Katılımcıların Seçim Sürecini Takip Etme Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

İdeoloji	Seçim Takibi	N	X ⁻	Ss	sd	t	p
Atatürkçü	Evet	375	4.435	3.622	578	6.379	<.001
	Hayır	205	2.585	2.740			
Demokrat	Evet	374	4.939	3.357	577	5.027	<.001
	Hayır	205	3.532	2.955			
Dindar	Evet	377	6.989	2.679	580	78	937
	Hayır	205	6.971	2.851			
İrkçi	Evet	371	2.399	2.477	574	1.707	88
	Hayır	205	2.034	2.414			
İslamcı	Evet	371	5.251	3.643	574	-3.395	<.001
	Hayır	205	6.288	3.257			
Komünist	Evet	372	1.637	1.580	575	2.097	36
	Hayır	205	1.376	1.120			
Laik	Evet	373	4.295	3.530	576	5.267	<.001
	Hayır	205	2.795	2.751			
Liberal	Evet	371	3.571	2.918	574	4.327	<.001
	Hayır	205	2.537	2.410			
Milliyetçi	Evet	378	6.839	3.062	581	4.785	<.001
	Hayır	205	5.498	3.523			
Muhafazakar	Evet	374	6.195	3.217	577	-613	540
	Hayır	205	6.366	3.173			
Sosyal_Demokrat	Evet	370	3.673	3.052	573	3.009	3
	Hayır	205	2.912	2.614			
Sosyalist	Evet	371	2.415	2.430	574	-1.079	281
	Hayır	205	2.644	2.452			
Hümanist	Evet	373	4.217	3.361	576	1.592	112
	Hayır	205	3.761	3.174			
Anarşist	Evet	371	1.580	1.591	574	-280	780
	Hayır	205	1.620	1.730			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

T-testi bulguları, seçim sürecini aktif biçimde takip edenlerle etmeyenler arasında ideolojik konumlanmaların belirgin biçimde ayrıştığını göstermektedir: süreci takip edenlerin Atatürkçü, Demokrat, Laik, Liberal, Milliyetçi ve Sosyal Demokrat ile

Komünist boyutlarda anlamlı derecede daha yüksek puanlar alması ($p<0.05$), siyasal ilgi ve bilgiye maruz kalmanın ana akım seküler-demokratik ve milliyetçi çerçevelerle özdeşleşmeyi güçlendirdiğine işaret eder. Bu örüntü, siyasal sosyalleşme ve medya tüketimi üzerinden artan bilişsel angajmanın (haber takibi, kampanya söylemlerine aşinalık, grup aidiyetlerinin pekişmesi) ideolojik kendini tanımlamayı derinleştirdiği tezini destekler. Dikkat çekici istisna, İslamcı boyutta süreci takip etmeyenlerin anlamlı biçimde daha yüksek ortalamaya sahip olmasıdır ($t=-3.395$, $p<0.001$). bu durum, dindar-muhafazakar kimliklerin bir kısmında siyasal ilgi ve kampanya retorikine “mesafeli katılım” ya da alternatif enformasyon ekosistemleri üzerinden kurulan ideolojik tutunumun daha belirleyici olabileceğine işaret eder. Öte yandan Dindar, Muhafazakar, Sosyalist, Hümanist ve Anarşist boyutlarında farkın çıkmaması ($p\geq 0.05$), bu yönelimlerin seçim sürecini takip etme davranışından görece bağımsız, daha derin ve uzun süreli kimlik/dünya görüşü bileşenleri tarafından taşındığı anlamını verebilir

Cohen’s d sonuçları bakımından incelendiğinde en net farklılık Atatürkçü eğilimde gözlenmiş ve $d=0.55$ ile orta düzeyde bir etki büyüklüğü saptanmıştır. Bu sonuca göre seçim takibi yapanların ortalaması yapmayanlara kıyasla anlamlı biçimde yüksektir ve $p<0.001$ düzeyinde desteklenmektedir. Demokrat $d=0.44$, Laik $d=0.46$, Milliyetçi $d=0.42$, Liberal $d=0.38$ ve Sosyal Demokrat $d=0.26$ değerleri seçim takibi yapanlar için küçük düzeyde ancak anlamlı etkileri göstermektedir. İslamcı eğilimde $d=-0.30$ bulunmuş ve bu da takip etmeyenler için küçük ve anlamlı bir farkı bize göstermektedir. Ortalama değerler Hayır grubunun $\bar{X}=6.288$ ve Evet grubunun $\bar{X}=5.251$ olduğunu göstermektedir. Komünist eğilimde $d=0.18$ ile etki çok küçük kalmış olsa da istatistiksel olarak anlamlıdır. Dindar, Muhafazakar, Sosyalist, Irkçı, Hümanist ve Anarşist eğilimlerde d değerlerinin 0.15’in altında kalması ve çoğunda anlamlılık görülmemesi, seçim takibinin bu yönelimler üzerinde pratik açıdan çok zayıf ya da ihmal edilebilir bir etkisi olduğunu göstermektedir. Genel olarak seçimleri takip etmek Atatürkçü eğilimi orta düzeyde güçlendirmekte, çoğu laik ve Batı merkezli yönelimi küçük ölçekte artırmakta, İslamcı eğilimi ise zayıflatmaktadır. Buna karşılık Dindar ve Muhafazakar gibi geleneksel yönelimler üzerinde belirgin bir pratik etki görülmemektedir.

Tablo 57: Katılımcıların Seçim Süreçlerinde Aktif Rol Alma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

İdeoloji	Seçim Sürecinde Aktif Rol Alma	N	X ⁻	Ss	sd	t	p
Anarşist	Evet	52	1.538	1.379	570	-361	718
	Hayır	520	1.627	1.713			
Atatürkçü	Evet	52	4.577	3.913	574	1.722	86
	Hayır	524	3.716	3.391			
Demokrat	Evet	52	6.058	3.659	573	3.722	<.001
	Hayır	523	4.298	3.208			
Dindar	Evet	52	7.077	2.778	576	208	835
	Hayır	526	6.994	2.727			
Hümanist	Evet	52	4.654	3.553	572	1.314	190
	Hayır	522	4.021	3.288			
İrkçı	Evet	52	2.635	2.458	570	1.129	259
	Hayır	520	2.231	2.460			
İslamcı	Evet	52	4.750	3.844	570	-1.863	63
	Hayır	520	5.708	3.503			
Komünist	Evet	52	1.654	1.507	571	565	572
	Hayır	521	1.536	1.433			
Laik	Evet	52	4.192	3.630	572	877	381
	Hayır	522	3.762	3.343			
Liberal	Evet	52	3.365	2.897	570	367	714
	Hayır	520	3.215	2.805			
Milliyetçi	Evet	53	6.981	3.110	577	1.455	146
	Hayır	526	6.287	3.329			
Muhafazakar	Evet	52	5.981	3.567	573	-704	482
	Hayır	523	6.308	3.155			
Sosyal Demokrat	Evet	52	3.481	3.109	569	160	873
	Hayır	519	3.412	2.926			
Sosyalist	Evet	52	2.500	2.548	570	-11	991
	Hayır	520	2.504	2.452			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçlarına göre, Demokrat ideoloji hariç, incelenen ideolojik eğilimlerin çoğunda, seçim süreçlerinde aktif rol alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. En belirgin farklılık Demokrat boyuttadır ($t=3.722$, $p<.001$)

ve aktif rol alanların ortalaması 6.058, almayanların 4.298'dir. Bu örüntü, siyasal katılımın kaynak-mobilizasyonu, öz-yeterlik ve kamusal tartışmaya maruz kalma kanalları (kampanya ağları, dernekler, parti örgütleri, medya) üzerinden demokratik süreçlerle dönük normları güçlendirdiğini ve dolayısıyla demokratik değerlere yakın bireylerin kampanya süreçlerinde daha görünür ve etkin hale geldiğini gösterebilmektedir. İslamcı boyuttaki marjinal ters yönlü eğilim ($t=-1.863$, $p=.063$, aktif=4.750, pasif=5.708), dindar-muhafazakar kimliklerin bir kesiminde ideolojik tutunumun formel kampanya etkinliklerinden ziyade cemaat, yerel ağlar ya da alternatif enformasyon ekosistemleriyle kurulduğunu ve bu nedenle rekabetçi kampanya alanına mesafeli bir katılım tarzının yaygın olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Atatürkçü boyutta gözlenen sınıra yakın fark ($t=1.722$, $p=.086$, aktif=4.577), cumhuriyetçi-yurttaşlık ödevine dayalı bir katılım normunun etkisiyle uyumludur. Buna karşılık Dindar, Irkçı, Komünist, Laik, Liberal, Milliyetçi, Muhafazakar, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Hümanist ve Anarşist boyutlarında anlamlı farkın olmaması (çoğu $p>.05$) bu yönelimlerin daha uzun dönemli toplumsallaşma süreçleri (aile, eğitim, sınıf ve bölgesel aidiyetler) tarafından taşındığını ve kısa dönemli kampanya katılımının bu kimlikleri genel olarak dönüştürmekten ziyade yalnızca belirli çerçevelerde (özellikle Demokrat) “yükseltici” bir işlev gördüğü sonucuna ulaştırmaktadır. Cohen's d puanlarına göre ise Demokrat ideolojide elde edilen $d=0.54$ değeri, orta düzeyde bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Aktif olarak seçim süreçlerine katılan bireylerin ortalama puanı ($\bar{X}=6.058$), katılmayanların ortalamasından ($\bar{X}=4.298$) anlamlı biçimde daha yüksektir ($p<0.001$). Bu sonuç, seçim süreçlerinde aktif olmanın demokrat eğilimde belirgin bir farklılaşma yarattığını ve pratik açıdan da orta düzeyde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Atatürkçü ($d=0.25$), İslamcı ($d=-0.27$) ve Milliyetçi ($d=0.21$) ideolojilerde ise etki büyüklükleri küçük düzeydedir. Bu farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olsa da ($\alpha=0.05$ eşliğine göre), yönleri anlamlı bir eğilimi göstermektedir. Aktif rol alan bireyler Atatürkçü ve Milliyetçi eğilimlerde daha yüksek ortalamalara sahip iken İslamcı eğilimde ortalama puanları daha düşüktür. Bu sonuç bze siyasal katılımın laik ve ulusal kimlik temelli yönelimleri desteklerken, dini referanslı ideolojik eğilimleri kısmen zayıflatıldığını göstermektedir. Hümanist ($d=0.19$), Irkçı ($d=0.16$), Laik ($d=0.13$) ve Muhafazakar ($d=-0.10$) ideolojilerde çok küçük düzeyde etki büyüklükleri tespit edilmiştir. Bu değerler pratik açıdan oldukça zayıf olup, aktif rol alma durumunun bu

yönelimler üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir. Dindar, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Liberal, Anarşist ve Komünist ideolojilerde ise Cohen's d değerleri 0.10'un altındadır ve bu farklar hem istatistiksel hem de pratik olarak ihmal edilebilir düzeydedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, seçim süreçlerinde aktif rol alma durumu vatandaşların ideolojik eğilimleri üzerinde en güçlü etkiyi Demokrat ideolojide yaratmaktadır. Atatürkçü, İslamcı ve Milliyetçi yönelimlerde küçük düzeyde etkiler gözlenirken, diğer ideolojiler açısından aktif siyasal katılımın pratik etkisi yok denecek kadar azdır.

Tablo 58: Katılımcıların Miting ve Protestolara Katılma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

İdeoloji	Miting ve Protestolara Katılma	N	X̄	Ss	sd	t	p
Anarşist	Evet	178	1.635	1.614	571	162	871
	Hayır	395	1.610	1.716			
Atatürkçü	Evet	178	4.657	3.819	575	4.009	<.001
	Hayır	399	3.426	3.207			
Demokrat	Evet	179	5.352	3.612	574	4.387	<.001
	Hayır	397	4.071	3.065			
Dindar	Evet	179	6.860	2.719	577	-939	348
	Hayır	400	7.090	2.719			
Hümanist	Evet	179	4.358	3.494	573	1.392	164
	Hayır	396	3.942	3.230			
İrkçı	Evet	178	2.522	2.500	571	1.764	78
	Hayır	395	2.134	2.410			
İslamcı	Evet	179	4.911	3.806	571	-3.290	1
	Hayır	394	5.954	3.382			
Komünist	Evet	178	1.674	1.642	572	1.420	156
	Hayır	396	1.490	1.336			
Laik	Evet	178	4.500	3.759	573	3.339	<.001
	Hayır	397	3.494	3.136			
Liberal	Evet	178	3.517	2.921	571	1.683	93
	Hayır	395	3.091	2.746			
Milliyetçi	Evet	181	6.757	3.184	578	1.913	56
	Hayır	399	6.190	3.356			
Muhafazakar	Evet	179	5.994	3.348	574	-1.465	144
	Hayır	397	6.416	3.122			
Sosyal Demokrat	Evet	178	3.669	3.113	570	1.195	233
	Hayır	394	3.350	2.873			
Sosyalist	Evet	178	2.343	2.436	571	-1.113	266
	Hayır	395	2.590	2.470			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, miting/protesto katılımının ideolojik konumlanmayla nasıl kesiştiğini göstermektedir. Atatürkçü, Demokrat ve Laik yönelimlerde katılanların ortalama puanları katılmayanlardan anlamlı biçimde yüksek ($p<.001$) ve bu durum söz konusu seküler-

cumhuriyetçi çerçevelerde kamusal alanda görünür kılındığı, “protesto siyaseti”nin benimsendiği ve örgütlü ağların (dernek, gençlik kolları, kampanya grupları) mobilizasyon kapasitesinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Muhafazakar yönelimde ise ters bir örüntü karşımıza çıkmaktadır. katılmayanların ortalaması katılanlardan yüksektir ($p=.001$) ve bu durum dindar-muhafazakar kimliklerde siyasal tutunumun miting/protesto gibi rekabetçi kamusal eylemlerden çok cemaat temelli yerel ağlar, gündelik kurumsal bağlar ya da alternatif bilgi edinme yolları üzerinden kurulduğunu ve dolayısıyla “mesafeli katılım”ın daha yaygın olabileceği anlamına gelebilmektedir. Dindar, Hümanist, Irkçı, Komünist, Liberal, Milliyetçi, Muhafazakar, Sosyal Demokrat, Sosyalist ve Anarşist yönelimlerde anlamlı fark çıkmaması ise bu ideolojik tercihlerin ya protesto katılımından görece bağımsız, daha uzun dönemli sosyalleşme süreçleriyle (aile, eğitim, sınıf, bölge) taşındığını ya da bu gruplarda siyasal katılımın sandık, parti üyeliği ve çevrim içi mecralar gibi dolaylı kanallar üzerinden gerçekleştiğini ima etmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa miting ve protestolar özellikle seküler-demokratik blokta kimlik ifadesi ve kolektif eylem biçiminin merkezindeyken, Muhafazakar blokta ideolojik yoğunluk daha çok farklı örgütlenme biçimleriyle sürdürülmektedir ancak nedensellik iddiası için ise etki büyüklükleri ve kontrol değişkenleriyle yapılacak çok değişkenli analizler gereklidir.

Tablo 59: Katılımcıların Sosyal Medyada Seçimlerle İlgili Paylaşımlar Yapma Durumlarına Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

İdeoloji	Sosyal Medyada Paylaşım Yapma	N	X ⁻	Ss	sd	t	p
Anarşist	Evet	149	1.893	1.771	576	2.376	18
	Hayır	429	1.515	1.634			
Atatürkçü	Evet	150	5.593	3.702	580	7.852	<.001
	Hayır	432	3.153	3.120			
Demokrat	Evet	150	6.080	3.288	579	7.351	<.001
	Hayır	431	3.889	3.093			
Dindar	Evet	150	6.480	2.664	582	-2.723	7
	Hayır	434	7.180	2.730			
Hümanist	Evet	149	4.477	3.420	578	1.740	82
	Hayır	431	3.930	3.260			
İrkçı	Evet	149	2.940	2.694	576	3.991	<.001
	Hayır	429	2.021	2.319			
İslamcı	Evet	149	4.054	3.603	576	-6.516	<.001
	Hayır	429	6.172	3.353			
Komünist	Evet	150	1.800	1.772	577	2.590	10
	Hayır	429	1.450	1.283			
Laik	Evet	150	5.307	3.667	578	6.703	<.001
	Hayır	430	3.249	3.074			
Liberal	Evet	149	4.034	2.978	576	4.166	<.001
	Hayır	429	2.939	2.683			
Milliyetçi	Evet	151	7.364	2.792	583	4.438	<.001
	Hayır	434	5.998	3.406			
Muhafazakar	Evet	149	5.289	3.299	579	-4.482	<.001
	Hayır	432	6.625	3.082			
Sosyal Demokrat	Evet	149	3.752	3.064	575	1.568	117
	Hayır	428	3.313	2.896			
Sosyalist	Evet	149	2.510	2.632	576	48	962
	Hayır	429	2.499	2.391			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal medyada seçimle ilgili paylaşım yapma davranışı ile ideolojik eğilimler arasındaki ilişki, hem istatistiksel anlamlılık (p) hem de pratik etki büyüklüğü (Cohen'in d'si) bakımından güçlü ama ideolojiye göre değişken bir tablo sunmaktadır. İncelenen 14

ideolojinin 11'inde grup farkları istatistiksel olarak anlamlıdır ama bu farkların pratik önemi farklılaşmaktadır. Orta düzey etki görülen ideolojilerde paylaşım yapanların ortalamaları belirgin biçimde daha yüksektir. Tabloda görülebileceği üzere Atatürkçü ($t=7.852$, $p<.001$, $d=0.744$), Demokrat ($t=7.351$, $p<.001$, $d=0.697$) ve Laik ($t=6.703$, $p<.001$, $d=0.636$). Bu durum bu üç ideolojik kümede sosyal medya aktivizminin kimlik ifadesini ve ideolojik özdeşleşmeyi “pekiştirme mekanizması” olarak çalıştığını ve dijital katılımın bu yönelimlerdeki bağlılığın anlamlı bir göstergesi olduğunu gösterebilmektedir. Ters yönde ise İslamcı ideoloji orta büyüklükte ama negatif işaretli bir etki sergilemektedir ($t=-6.516$, $p<.001$, $d=-0.620$) ve paylaşım yapmayanların ortalaması daha yüksektir. Bu durum, İslamcı yönelimli bireylerde ideolojik duruşun açık sosyal medya paylaşımlarından ziyade daha kapalı ağlar veya çevrimdışı pratikler üzerinden üretildiğine ve bu nedenle kamusal paylaşımın normatif/itibari maliyetlerinin daha yüksek algılanabildiğine işaret etmektedir. Küçük düzey etki görülen ideolojilerde farklar istatistiksel olarak anlamlı olsa da pratik önem sınırlı durmaktadır: Milliyetçi ($p<.001$, $d=0.419$), Liberal ($p<.001$, $d=0.396$), Irkçı ($p<.001$, $d=0.379$), Muhafazakar ($p<.001$, $d=-0.426$), Dindar ($p=.007$, $d=-0.258$), Komünist ($p=.010$, $d=0.246$) ve Anarşist ($p=.018$, $d=0.226$). Bu değerler, paylaşım davranışının bu kümelerde yönelimi gösterdiğini ancak etkinin çoğunlukla sınırlı olduğunu göstermektedir (pozitif d paylaşım yapanların, negatif d paylaşım yapmayanların daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu ifade eder). Buna karşılık Sosyal Demokrat ($t=1.568$, $p=.117$, $d=0.149$), Hümanist ($t=1.740$, $p=.082$, $d=0.165$) ve Sosyalist ($t=0.048$, $p=.962$, $d=0.005$) ideolojilerinde farklar hem istatistiksel olarak anlamsızdır hem de Cohen'in d puanları düşüktür. Bu durum da bu yönelimlerde sosyal medya paylaşımının ideolojik bağlılığın güvenilir bir gösterge olmadığına işaret etmektedir. Genel anlamda sosyal medya paylaşımları bağlamında paylaşımlar Türkiye’de ulusalcı–seküler blokta ideolojik görünürlüğü ve mobilizasyonu artıran bir “bağlantılı eylem” altyapısı sunarken, dindar–muhafazakar blokta daha çok zayıf kaldığını göstermektedir.

Tablo 60: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin Puan Ortalamaları

İdeoloji	Genel Seçim Grubu	N	$\bar{X}$	Ss
Atatürkçü	AK PARTİ	293.0	2.249	2.249
	CHP	101.0	7.743	3.055
	MHP	15.0	4.867	3.357
	DEM Parti /HDP	2.0	6.500	2.121
	İYİ Parti	29.0	6.207	3.110
	AK PARTİ	294.0	3.357	2.768
Demokrat	CHP	100.0	7.910	2.648
	MHP	15.0	4.933	3.011
	DEM Parti /HDP	2.0	9.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	6.276	2.724
	Saadet Partisi	11.0	3.273	2.796
	AK PARTİ	297.0	7.684	2.528
Dindar	CHP	100.0	5.090	2.663
	MHP	15.0	6.600	2.261
	DEM Parti /HDP	2.0	3.500	2.121
	İYİ Parti	29.0	6.103	2.335
	AK PARTİ	291.0	1.959	2.030
	CHP	101.0	2.535	2.610
İrkçı	MHP	15.0	4.800	2.645
	DEM Parti /HDP	2.0	1.000	0
	İYİ Parti	29.0	3.793	2.502
	AK PARTİ	293.0	7.184	2.924
	CHP	100.0	2.870	2.766
	MHP	15.0	6.133	3.245
İslamcı	DEM Parti /HDP	2.0	3.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	5.379	3.111
	AK PARTİ	291.0	1.430	1.258
	CHP	101.0	2.079	2.251
	MHP	15.0	1.067	258
	DEM Parti /HDP	2.0	2.500	2.121
Komünist	İYİ Parti	29.0	1.552	1.259
	AK PARTİ	293.0	2.365	2.457
	CHP	101.0	7.545	2.984
Laik	MHP	15.0	4.667	3.168

	DEM Parti /HDP	2.0	5.000	1.414
	AK PARTİ	291.0	2.062	1.905
	CHP	101.0	4.960	3.238
	MHP	15.0	4.067	2.668
Liberal	DEM Parti /HDP	2.0	8.500	2.121
	İYİ Parti	29.0	5.069	2.871
	AK PARTİ	297.0	5.253	3.003
	CHP	101.0	7.782	2.895
	MHP	15.0	6.400	3.240
Milliyetçi	DEM Parti /HDP	2.0	3.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	8.034	2.001
	AK PARTİ	297.0	7.236	2.831
	CHP	100.0	4.540	2.835
	MHP	15.0	6.467	2.722
Muhafazakar	DEM Parti /HDP	2.0	5.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	5.655	2.887
	AK PARTİ	290.0	2.348	2.457
	CHP	101.0	6.723	2.969
	MHP	15.0	4.067	2.495
Sosyal_Demokrat	DEM Parti /HDP	2.0	9.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	5.138	2.610
	AK PARTİ	292.0	1.599	1.637
	CHP	101.0	4.386	3.064
	MHP	15.0	2.467	2.199
Sosyalist	DEM Parti /HDP	2.0	5.000	1.414
	İYİ Parti	29.0	2.655	2.477
	AK PARTİ	290.0	3.193	2.924
	CHP	101.0	6.842	3.284
	MHP	15.0	4.400	3.155
Hümanist	DEM Parti /HDP	2.0	8.500	2.121
	İYİ Parti	29.0	6.310	3.120
	AK PARTİ	290.0	1.255	941
	CHP	101.0	2.683	2.873
	MHP	15.0	2.867	2.872
Anarşist	DEM Parti /HDP	2.0	1.000	0
	İYİ Parti	29.0	1.586	1.323

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, seküler veya sol eğilimli ideolojilerde Atatürkçü, Laik, Demokrat ve Sosyal Demokrat kümelerinin en yüksek ortalamalarının CHP seçmenlerinde 6.723 ile 7.910 aralığında, en düşük ortalamalarının ise Ak Parti seçmenlerinde 2.249 ile 3.357 aralığında toplandığını ve özellikle Atatürkçü ölçekte CHP ile Ak Parti arasında yaklaşık 5.5 puanlık belirgin bir fark bulunduğunu gösterirken, dini veya muhafazakar kümelerde Dindar, İslamcı ve Muhafazakar ortalamalarının Ak Parti seçmenlerinde 7.184 ile 7.684 aralığında en yüksek, CHP seçmenlerinde ise özellikle İslamcı için 2.870 ve Muhafazakar için 4.540 düzeylerinde en düşük kaldığını ortaya koymaktadır. İYİ Parti seçmenleri seküler ve modern eksende ortalamalarıyla CHP'den daha düşük ama Ak Parti'den belirgin biçimde yüksek bir konumda yer almakta ve milliyetçi ideolojide 8.034 ile zirve yaparAk Parti kimliğini doğrulamaktadır, MHP seçmenleri milliyetçi 6.400 ve muhafazakar 6.467 ortalamalarıyla merkez sağ milliyetçi bir profili yansıtırken Irkçı ölçekte 4.800 ile kendi içinde en yüksek değeri verse de bu değer ana akım ideolojilere kıyasla düşüktür. Demokrat ve Sosyal Demokrat ideolojilerde 9.000'lik en yüksek puanlar partinin söylemiyle tutarlıdır ve buna karşılık Komünist, Irkçı ve Anarşist ölçeklerde seçmen gruplarının çoğunda çok düşük ortalamalar gözlenmekte ve bu durum söz konusu ideolojilerin Türkiye siyasetinde ana akım kimlikler olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca standart sapma değerleri grup içi dağılımı da açığa çıkarmaktadır. örneğin Atatürkçü CHP'de Ss 3.055, $\bar{X}$ 7.743'ün anlamlı bir bölümünü oluşturduğu için CHP seçmenlerinin tamamının aşırı Atatürkçü olmadığını, bir kısmının yüksek, bir kısmının ise orta düzey puan verdiğini ima etmektedir. En homojen görünüm ise düşük ortalamalı ideolojilerde ortaya çıkmakta ve Komünist Ak Parti'de Ss 1.258 gibi değerler geniş çoğunluğun bu ideolojiden tutarlı biçimde uzak durduğunu göstermektedir. Genel anlamıyla tablo, siyasal tercihlerin seküler muhafazakar ve sol sağ eksenleri etrafında güçlü bir kutuplaşma sergilediğini ve seçmenlerin oy verdikleri partinin ideolojik eksenle uyumlu tutumlara yüksek, zıt eksenlere düşük puan verdiğini teyit etmektedir.

Tablo 61: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimlerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

İdeoloji	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Atatürkçü	Gruplar Arası	2.768.590	10	276.859	37.612	0,000
	Gruplar İçi	4.276.680	581	7.361		
	Toplam	7.045.270	591			
Demokrat	Gruplar Arası	1.995.024	10	199.502	26.381	0,000
	Gruplar İçi	4.386.220	580	7.562		
	Total	6.381.240	590			
Dindar	Gruplar Arası	642.730	10	64.273	9.691	0,000
	Gruplar İçi	3.866.460	583	6.632		
	Toplam	4.509.190	593			
İrkçî	Gruplar Arası	217.381	10	21.738	3.818	0,000
	Gruplar İçi	3.284.870	577	5.693		
	Toplam	3.502.250	587			
İslamcî	Gruplar Arası	1.776.000	10	177.600	18.248	0,000
	Gruplar İçi	5.615.820	577	9.733		
	Toplam	7.391.810	587			
Komünist	Gruplar Arası	72.345	10	7.234	3.626	0,000
	Gruplar İçi	1.153.330	578	1.995		
	Toplam	1.225.670	588			
Laik	Gruplar Arası	2.437.320	10	243.732	33.708	0,000
	Gruplar İçi	4.186.590	579	7.231		
	Toplam	6.623.910	589			
Liberal	Gruplar Arası	1.051.400	10	105.140	17.192	0,000
	Gruplar İçi	3.528.700	577	6.116		
	Toplam	4.580.100	587			
Milliyetçî	Gruplar Arası	710.360	10	71.036	7.122	0,000
	Gruplar İçi	5.824.600	584	9.974		
	Toplam	6.534.970	594			
Muhafazakar	Gruplar Arası	1.482.480	10	148.248	18.682	0,000
	Gruplar İçi	4.602.430	580	7.935		
	Toplam	6.084.910	590			
	Gruplar Arası	733.834	10	73.383	9.770	0,000

Sosyal Demokrat	Gruplar İçi	4.326.400	576	7.511	
	Toplam	5.060.230	586		
	Gruplar Arası	290.059	10	29.006	5.186 0,000
	Gruplar İçi	3.226.940	577	5.593	
Sosyalist	Toplam	3.517.000	587		
	Gruplar Arası	872.733	10	87.273	9.117 0,000
	Gruplar İçi	5.542.590	579	9.573	
	Toplam	6.415.320	589		
Hümanist	Gruplar Arası	47.638	10	4.764	1.637 0,000
	Gruplar İçi	1.678.750	577	2.909	
Anarşist	Toplam	1.726.390	587		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları, incelenen on dört ideolojiden on üçü için genel seçim grubuna yani hangi partiye oy verildiğine göre ideoloji puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğunu, yalnızca anarşist ideolojisinde bu farkın anlamlı olmadığını göstermektedir. Atatürkçü, Laik ve Demokrat ideolojilerinde p değerleri sıfıra en yakın düzeylerde olup örneğin $p = 7.87 \times 10^{-57}$ ve F değerleri 37.612, 33.708 ve 26.381 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç, siyasi kutuplaşmanın en yoğun yaşandığı alanların seküler ve cumhuriyetçi ideolojiler olduğunu ve bu ideolojilerde CHP seçmenlerinin en yüksek, Ak Parti seçmenlerinin ise en düşük puanları verdiğini göstermektedir. Dini ve muhafazakar ideolojilerde de anlamlılık düzeyleri oldukça büyük durmaktadır. muhafazakar, İslamcı, liberal ve dindar kümelerinde p değerleri 10^{-15} ile 10^{-30} aralığında, F değerleri ise dindar için 9.691 ve muhafazakar için 18.682 gibi yüksek seviyelerdedir. Bu ideolojilerde de farklılıklar belirgindir ve genel olarak Ak Parti seçmenleri yüksek, CHP seçmenleri düşük ortalamalar vermektedir. Milliyetçi, sosyal demokrat, sosyalist, hümanist ve komünist ideolojilerde de farklılıklar anlamlı olup p değerleri 0.000106'dan küçük, F değerleri ise 3.626 ile 9.770 arasında değişmektedir. Bu ideolojilerde parti tercihinin bağlı bir farklılaşma bulunsa da kutuplaşmanın şiddeti seküler ve muhafazakar eksenlere göre daha düşüktür. Anarşist ideolojisi tek istisnadır ve $p = 0.093$ değeri 0.05 eşiğinin üzerinde olduğundan anlamlı bir fark yoktur. Bu durum, anarşist kimliğe verilen puanların tüm parti seçmenlerinde benzer düzeyde seyrettiğini ve bu nedenle dolayısıyla parti tercihinin bu kimlik üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Genel olarak sonuçlar, Türkiye'de siyasi parti tercihi ile bireysel ideolojik kimlik arasında çok güçlü

bir ilişki olduğunu ve kutuplaşmanın özellikle seküler-muhafazakar ekseninde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Tablo 62: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre İdeolojik Eğilimleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

İdeolojiler	Partiler	X ⁻	Ss	AK PAR Tİ	CHP	Kullanma dım	İYİ Parti	YRP P	MH	SP	BBP	TİP
Atatürkçü	AK PARTİ	2.2 49	2.2 49		p<0, 05		p<0, 05					p<0, 05
	CHP	7.7 43	3.0 55	>P<, 05								
	Diğer	6.1 88	3.3 31	>P<, 05								
	TİP	9.3 33	1.1 55	>P<, 05								
	İYİ Parti	6.2 07	3.1 10	>P<, 05								
Demokrat	AK PARTİ	3.3 57	2.7 68		p<0, 05		p<0, 05					
	CHP	7.9 10	2.6 48	>P<, 05								
	DİĞER	6.3 12	1.9 57	>P<, 05								
	İYİ Parti	6.2 76	2.7 24	>P<, 05								
Dindar	AK PARTİ	7.6 84	2.5 28		>P<, 05							
	CHP	5.0 90	2.6 63	p<0,0 5								
İrkçı	AK PARTİ	1.9 59	2.0 30		p<0, 05				p<0, 05			
	BBP	3.4 44	2.5 97									
	CHP	2.5 35	2.6 10	>P<, 05					p<0, 05			
	MHP	4.8 00	2.6 45	>P<, 05	>P<, 05							
İslamcı	AK PARTİ	7.1 84	2.9 24		>P<, 05		>P<, 05					
	BBP	6.8 89	1.5 37		p<0, 05							
	CHP	2.8 70	2.7 66	p<0,0 5		p<0,05		p<0, 05		p<0, 05	p<0, 05	

	Oy Kullanmadı m	4.7 53	3.3 99	>P<. 05						
	Saadet Partisi	8.8 18	2.1 37	>P<. 05						
	TİP	1.0 00	p<0,0 0 5							
	Yeniden Refah Partisi	8.5 26	2.2 53	>P<. 05						
	İYİ Parti	5.3 79	3.1 11	p<0,0 5						
Komünist	AK PARTİ	1.4 30	1.2 58	p<0, 05						
	CHP	2.0 79	2.2 51	>P<. 05						
	Yeniden Refah Partisi	1.0 53	2.2 229	p<0, 05						
Laik	AK PARTİ	2.3 65	2.4 57	p<0, 05		p<0, 05				
	CHP	7.5 45	2.9 84	>P<. 05	>P<. 05		>P<. 05		p<0, 05	
	Oy Kullanmadı m	3.2 37	3.0 80	p<0, 05						
	Saadet Partisi	1.5 45	1.6 36	p<0, 05						
Liberal	AK PARTİ	2.0 62	1.9 05	p<0, 05						p<0, 05
	BBP	3.0 00	2.2 36	p<0, 05						
	CHP	4.9 60	3.2 38	>P<. 05	>P<. 05	>P<. 05	>P<. 05	>P<. 05	>P<. 05	
	Oy Kullanmadı m	2.6 24	2.6 10	p<0, 05						
	Saadet Partisi	1.9 09	1.9 21	p<0, 05						
	TİPP	8.0 00	2.0 00	>P<. 05						
	Yeniden Refah Partisi	1.5 79	1.3 49	p<0, 05						
	İYİ Parti	5.0 69	2.8 71	p<0, 05						
Milliyetçi	AK PARTİ	5.2 53	3.0 03	p<0, 05	p<0,05	p<0, 05			p<0, 05	
	BBP	7.6 67	2.4 50	>P<. 05						

	CHP	7.7 82	2.8 95	>P<.05			
	MHP	6.4 00	3.2 40	>P<.05			
	Oy Kullanmadım	6.2 79	3.0 90	>P<.05	p<0,05		
	İYİ Parti	8.0 34	2.0 01	>P<.05			
Muhafazakar	AK PARTİ	7.2 36	2.8 31	>P<.05	>P<.05	p<0,05	
	BBP	8.1 11	1.4 53	>P<.05			
	CHP	4.5 40	2.8 35	p<0,05		p<0,05	p<0,05
	Oy Kullanmadım	5.7 53	3.1 67	p<0,05	>P<.05		
	Saadet Partisi	8.0 91	2.3 02	>P<.05			
	Yeniden Refah Partisi	8.5 79	2.2 28	>P<.05			
	İYİ Parti	5.6 55	2.8 87	p<0,05			
SosyalDemokrat	AK PARTİ	2.3 48	2.4 57	p<0,05			
	CHP	6.7 23	2.9 69	>P<.05	>P<.05	>P<.05	p<0,05
	Oy Kullanmadım	3.0 00	2.7 66	p<0,05			
	Saadet Partisi	1.6 36	1.4 33	p<0,05			
	Yeniden Refah Partisi	1.7 37	1.4 58	p<0,05			
Sosyalist	AK PARTİ	1.5 99	1.6 37	p<0,05	p<0,05		
	CHP	4.3 86	3.0 64	>P<.05			p<0,05
	Oy Kullanmadım	2.1 94	2.5 08	>P<.05			
	Saadet Partisi	1.2 73		p<0,05			
	Yeniden Refah Partisi	1.2 11		p<0,05			
	İYİ Parti	1.7 59	1.4 80	p<0,05			

Hümanist	AK PARTİ	3.1 93	2.9 24	p<0, 05			
	CHP	6.8 42	3.2 84	>P<. 05	>P<. 05	p<0, 05	
	Oy Kullanmadı m	3.4 19	3.1 49	p<0, 05			
	Saadet Partisi	1.8 18	1.7 77	p<0, 05			
	Yeniden Refah Partisi	2.4 74	2.2 22	p<0,0 5			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler ideolojik eksenlerde partiler arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Atatürkçü boyutta TİP (X⁻9.33) ve CHP (X⁻7.74) en yüksek, Ak Parti (X⁻2.25) en düşüktür ve Post Hoc testi Ak Parti ile CHP, İYİ ve TİP arasında p<.05 düzeyinde anlamlı farklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Demokrat ideolojisine geldiğimizde ise CHP (X⁻7.91), İYİ Parti (X⁻6.28) ve Diğer (X⁻6.31) Ak Parti'den (X⁻3.36) anlamlı biçimde yüksektir. Dindar boyutta Ak Parti (X⁻7.68) CHP'den (X⁻5.09) anlamlı biçimde daha yüksektir. İslamcılık ideolojisinde SP (X⁻8.82), YRP (X⁻8.53), Ak Parti (X⁻7.18) ve BBP (X⁻6.89) yüksek, CHP (X⁻2.87) ve TİP (X⁻1.00) düşüktür ve CHP ve TİP'in muhafazakar partilere göre farkları yaygın biçimde anlamlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Laik ideolojide CHP (X⁻7.55) en yüksek, Ak Parti (X⁻2.37) en düşüktür. Ak Parti ile CHP ve İYİ arasında anlamlı farklar bulunmaktadır. Sosyal demokrat ideolojide CHP (X⁻6.72) Ak Parti'den (X⁻2.35) ve muhafazakar partilerden anlamlı biçimde yüksektir. Sosyalist sütunda CHP (X⁻4.39) Ak Parti (X⁻1.60) ve YRP/SP (X⁻1.21–1.27) karşısında anlamlı biçimde yüksektir, İYİ de düşük düzeydedir. Hümanist boyutta CHP (X⁻6.84) Ak Parti'den (X⁻3.19) anlamlı biçimde yüksektir ve SP ile YRP daha düşük düzeydedir. Liberal ideolojide TİP (X⁻8.00), İYİ (X⁻5.07) ve CHP (X⁻4.96) Ak Parti (X⁻2.06) ve YRP'den (X⁻1.58) yüksektir ve Ak Parti ile CHP, İYİ, TİP arasında çok sayıda anlamlı fark vardır. Milliyetçi ideolojide İYİ (X⁻8.03), CHP (X⁻7.78), BBP (X⁻7.67) ve MHP (X⁻6.40) öndedir, Ak Parti (X⁻5.25) daha düşüktür ve AK PARTİ ile CHP, İYİ arasında anlamlı farklar vardır. İrkçı ideolojide ise MHP (X⁻4.80) ve BBP (X⁻3.44) yüksek, Ak Parti (X⁻1.96) ve CHP (X⁻2.54) düşüktür ve MHP'nin Ak Parti ile CHP'ye göre farkı anlamlıdır. Komünist boyutta tüm partiler düşük değerler göstermekte (Ak Parti X⁻1.43, CHP X⁻2.08, YRP X⁻1.05) ve ayırt edicilik sınırlı kalmaktadır. Muhafazakar sütunda YRP (X⁻8.58), BBP (X⁻8.11), SP (X⁻8.09) ve Ak Parti (X⁻7.24)

yüksek, CHP ($X^2=4.54$) düşüktür ve CHP ile muhafazakar partiler arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Genel olarak seküler-sol eksenlerde (Atatürkçü, Laik, Sosyal demokrat, Sosyalist, Hümanist, Liberal) CHP ve TİP çok yüksek, Ak Parti, YRP ve SP düşük, İYİ ise orta-yüksek düzeydedir. dindar-muhafazakar ve İslamcı eksenlerde YRP, SP, Ak Parti ve BBP yüksek, CHP ve TİP çok düşüktür. Milliyetçilik MHP ve BBP’de yüksek olmakla birlikte İYİ ve kısmen CHP’de de yüksektir, Ak Parti bu boyutta daha aşağıda yer almaktadır. Ayrıca bazı partilerde standart sapmaların yüksek olması grup içi çeşitliliğe ve bireysel dağılımların kısmen örtüşmesine işaret etmektedir.

Eta kare sonuçları genel seçim tercihiyle (Ak Parti, CHP vb.) ideolojik kimlik arasındaki ilişkinin etki boyutunu göstermektedir. Analiz edilen ideolojilerin büyük çoğunluğunda çok büyük etki görülmüştür (eta kare ≥ 0.14). Seküler-muhafazakar kutuplaşma ekseninde Atatürkçü (eta kare=0.393), Laik (eta kare=0.368), Demokrat (eta kare=0.313), Muhafazakar (eta kare=0.244) ve İslamcı (eta kare=0.240) ideolojileri en yüksek etki büyüklüğüne sahiptir. Örneğin Atatürkçü ideolojisine verilen puanlardaki toplam varyansın yaklaşık yüzde 39,3’ü doğrudan oy verilen parti grubu tarafından açıklanmaktadır ve bu Türk siyasetindeki en keskin ideolojik ayrımı göstermektedir. Liberal (eta kare=0.230) ve Sosyal Demokrat (eta kare=0.145) ideolojileri de parti tercihinin bu alanlardaki farklılaşmayı yüksek oranda açıkladığını göstermekte ve çok büyük etki kategorisinde yer almaktadır. Hümanist, Milliyetçi ve Sosyalist ideolojilerde etki büyüklüğü büyük kategoridedir (eta kare 0.06–0.14 arası) ve parti tercihi bu ideolojilerdeki varyansın yaklaşık yüzde 8,2 ila 13,6’sını açıklamaktadır. Bu oran da da parti kimliğinin bu alanlarda da önemli olduğunu ancak seküler-muhafazakar eksen kadar belirleyici olmadığını göstermektedir. Komünist ve Irkçı ideolojilerde etki büyüklüğü orta düzeydedir (eta kare < 0.06) ve parti tercihi bu ideolojilerdeki farklılıkları daha sınırlı biçimde açıklamaktadır. Anarşist ideolojisinde ise eta kare=0.028 ile en düşük değer görülmüş ve bu sonuç $p=0.093$ ile anlamlı bulunmamıştır. Bu nedennle parti tercihi anarşistlik puanlarındaki varyansı anlamlı bir biçimde açıklayamamaktadır. Genel olarak çalışmanın Eta Kare analizi genel ideolojik kutuplaşmanın şiddetini nicel olarak doğrulamaktadır. Seçmenlerin oy verdikleri partiler onların Atatürkçülük, Laiklik ve Muhafazakarlık gibi temel ideolojik kimliklerinde nasıl ayrıştıklarının güçlü bir ifadesi olarak okuma yapmak mümkündür.

3.3.3. Ölçekler Arası Korelasyon

Tablo 63: Ölçekler Arası Korelasyon

Ölçekler	N	r	P
DBH AGÖ	600	.533	.000
DBH SMÖ Din	600	-.165	.000
DBH SMÖ Siyaset	600	.068	.098
AGÖ SMÖ Din	600	-.485	.000
AGÖ SMÖ Siyaset	600	-.269	.000
SMÖ Din SMÖ Siyaset	600	.786	.000

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaşların DBHÖ ve AGÖ puanları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan Pearson korelasyon testi sonucuna göre DBHÖ ve AGÖ puanları arasında orta düzeyde, pozitif yönde doğrusal ilişki vardır ($r=.533$, $p=.000$). Bu bulgu, bireylerin DBHÖ düzeyleri arttıkça AGÖ puanlarının da artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. DBHÖ ile dini sosyal mesafe (SMÖ Din) arasında düşük düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -.165$, $p < .001$). Buna karşılık DBHÖ ile siyasi sosyal mesafe (SMÖ Siyaset) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r = .068$, $p = .098$). Bu durum, DBHÖ'nin özellikle dini temelli sosyal mesafe ile sınırlı ve zayıf bir ilişki içerisinde olduğunu, siyasi sosyal mesafe ile ise istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı göstermediğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık AGÖ ile dini sosyal mesafe arasında orta düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.485$, $p < .001$). Benzer biçimde AGÖ ile siyasi sosyal mesafe arasında da düşük düzeyli ancak istatistiksel olarak anlamlı bir negatif ilişki saptanmıştır ($r = -.269$, $p < .001$). Ölçeklerin puanlama yönleri dikkate alındığında bu bulgular, AGÖ puanları arttıkça yani başka bir ifadeyle gelenekçilik düzeyi azaldıkça, bireylerin hem dini hem de siyasi gruplara yönelik sosyal mesafe düzeylerinin azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda

dini ve siyasi sosyal mesafenin DBHÖ'den ziyade AGÖ ile daha güçlü ve tutarlı bir ilişki içerisinde olduğu söylemek mümkün hale gelmektedir. Özellikle AGÖ'nün dini sosyal mesafe ile orta düzeyde ilişki göstermesi, gelenekçilik boyutunun toplumsal mesafe tutumlarını açıklama gücünün görece daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Son olarak dini sosyal mesafe ile siyasi sosyal mesafe arasında saptanan yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ilişki ($r = .786$, $p < .001$), bireylerin dini ve siyasi farklılıklara yönelik mesafe algılarının büyük ölçüde birlikte şekillendiğini ve sosyal mesafenin farklı boyutlarının birbirinden bağımsız değil, ortak tutumsal ve bilişsel temellere dayalı bütüncül bir yapı sergilediğini bize göstermektedir.

3.3.4. Ölçekler Arası Regresyon Analizleri

Tablo 64: AGÖ, DBH ve Dini Sosyal Mesafeye göre Siyasi Sosyal Mesafeyi Yordamak için Yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Sh.	β	t	p	R	R ²	F	p
AGÖ	0,031	0,027	0,037	1,146	0,252				
DBH	0,181	0,028	0,185	6,495	0,000				
SMÖ						,811	0,658	382,405	,000
Din	0,844	0,028	0,834	30,212	0,000				

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği, Dini Bireysel Hayat Ölçeği ve Sosyal Mesafe Ölçeği-Din bağımsız değişkenlerine göre SMÖ Siyaseti yordamak için çoklu doğrusal regresyon analizi yapıldı. DBH ve SMÖ'nün birlikte SMÖ siyasetin anlamlı yordayıcısıdır ($F(3,596) = 382,405$, $p < .000$). AGÖ değişkeninin etkisi ise anlamlı değildir. Değişkenler birlikte varyansın yüzde 65'ini açıklamaktadır. DBH ve SMÖ Din ayrı ayrı SMÖ Siyaseti yordamaktadır ($p < .05$). Değişkenlerin siyasi sosyal mesafe üzerindeki yordayıcılık önem sırası SMÖ Din ($\beta = .834$), DBH ($\beta = .185$) şeklindedir. Analiz sonucuna göre SMÖ Siyaseti yordayan denklem: $SMÖ \text{ Siyaset} = 0,191 + (0,031 * AGÖ) + (0,0181 * DBH) + (0,844 * SMÖ \text{ Din}) + 0$ biçimindedir.

Tablo 65: AGÖ, DBH ve Siyasi Sosyal Mesafeye göre Dini Sosyal Mesafeyi Yordamak için Yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Sh.	β	t	p	R	R ²	F	p
--	---	-----	---------	---	---	---	----------------	---	---

AGÖ	-	0,023	-	-8,691	0,000				
	0,203		0,246						
SMÖ									
Siyaset	0,717	0,024	0,725	30,212	0,000	,838	0,702	469,738	,000
DBH	-	0,026	-	-3,028	0,000				
	0,080		0,083						

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

AGÖ, DBH ve ve SMÖ Siyaset bağımsız değişkenlerine göre SMÖ Dini yordamak için çoklu doğrusal regresyon analizi yapıldı. Üç değişkenin birlikte SMÖ dinin anlamlı yordayıcısıdır ($F(3,596)= 469,738, p<.000$). Değişkenler birlikte varyansın yüzde 70'ini açıklamaktadır. Değişkenler ayrı ayrı SMÖ dini yordamaktadır ($p<.05$). Değişkenlerin dini sosyal mesafe üzerindeki yordayıcılık önem sırası SMÖ siyaset pozitif yönde ($\beta=.725$), DBH negatif yönde ($\beta=.026$) ve AGÖ negatif yönde ($\beta=.023$) şeklindedir. Analiz sonucuna göre SMÖ dini yordayan denklem: $SMÖ\ Din= 10,067 + (-0,203*AGÖ) + (0,717* SMÖ\ Siyaset) + (-0,08*DBH) + 0$ şeklindedir.

3.3.5. Ölçekler ile İdeolojiler Arasında Korelasyon

Tablo 66: Ölçekler ile İdeolojiler Arasında Korelasyon

Ölçekler ve İdeolojiler	N	r	P
DBH Atatürkçü	594	.552	<0.001
DBH Demokrat	593	.455	<0.001
DBH Dindar	596	-0.436	<0.001
DBH İrkçı	590	.210	<0.001
DBH İslamcı	590	-0.506	<0.001
DBH Komünist	591	.191	<0.001
DBH Laik	592	.524	<0.001
DBH Liberal	590	.365	<0.001
DBH Milliyetçi	597	.176	<0.001
DBH Muhafazakar	593	-0.428	<0.001
DBH Sosyal_Demokrat	589	.256	<0.001
DBH Sosyalist	590	.201	<0.001

DBH Hümanist	592	.278	<0.001
DBH Anarşist	590	.172	<0.001
AG Atatrk	594	.478	<0.001
AG Demokrat	593	.431	<0.001
AG Dindar	596	-0.446	<0.001
AG Irkı	590	.096	20
AG İslamcı	590	-0.396	<0.001
AG Komünist	591	.267	<0.001
AG Laik	592	.465	<0.001
AG Liberal	590	.435	<0.001
AG Milliyetı	597	21	605
AG Muhafazakar	593	-0.439	<0.001
AG Sosyal_Demokrat	589	.374	<0.001
AG Sosyalist	590	.259	<0.001
AG Hümanist	592	.333	<0.001
AG Anarşist	590	.107	9
SM_din Atatrk	594	-0.319	<0.001
SM_din Demokrat	593	-0.261	<0.001
SM_din Dindar	596	.261	<0.001
SM_din Irkı	590	-.5	912
SM_din İslamcı	590	.285	<0.001
SM_din Komünist	591	-0.111	7
SM_din Laik	592	-0.323	<0.001
SM_din Liberal	590	-0.289	<0.001
SM_din Milliyetı	597	-29	485
SM_din Muhafazakar	593	.252	<0.001
SM_din Sosyal_Demokrat	589	-0.242	<0.001
SM_din Sosyalist	590	-0.115	5
SM_din Hümanist	592	-0.205	<0.001

SMÖ_din Anarşist	590	-3	940
SMÖ_siyaset Atatürkçü	594	-0.092	25
SMÖ_siyaset Demokrat	593	-0.112	6
SMÖ_siyaset Dindar	596	.089	29
SMÖ_siyaset Irkçı	590	53	197
SMÖ_siyaset İslamcı	590	.122	3
SMÖ_siyaset Komünist	591	-57	168
SMÖ_siyaset Laik	592	-0.140	6
SMÖ_siyaset Liberal	590	-0.118	4
SMÖ_siyaset Milliyetçi	597	9	824
SMÖ_siyaset Muhafazakar	593	.091	27
SMÖ_siyaset Sosyal_Demokrat	589	-0.091	27
SMÖ_siyaset Sosyalist	590	-37	367
SMÖ_siyaset Hümanist	592	-0.134	1
SMÖ_siyaset Anarşist	590	13	748

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Analiz sonuçları, Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBH), Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AG) ve Sosyal Mesafe Ölçeği (SMÖ Din, SMÖ Siyaset) olmak üzere dört farklı ölçek ile 14 ideolojik yönelim arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü Pearson korelasyon katsayıları aracılığıyla ortaya koymanın yanında bunlar arasındaki doğrusal ilişkilerin yönü ve büyüklüğünü göstermektedir. Örneklem büyüklükleri ($N \approx 589-600$) istatistiksel gücü desteklemektedir. Öncelikle DBH (Dini Bireysel Hayat) ölçeği, ideolojik yelpazeyle en güçlü örüntülerden birini üretmektedir. Atatürkçü ($r=.552$, $p<.001$) ve Laik ($r=.524$, $p<.001$) yönelimlerle pozitif-orta ilişki, Demokrat ($r=.455$, $p<.001$) ve Liberal ($r=.365$, $p<.001$) ile yine pozitif-orta ilişki görülmektedir. Bu değerler, DBHÖ puanı yükseldikçe bu yönelimlere eğilimin arttığını gösterir. Buna karşılık İslamcı ($r=-.506$, $p<.001$), Dindar ($r=-.436$, $p<.001$) ve Muhafazakar ($r=-.428$, $p<.001$) ile negatif-orta ilişkiler, DBH yükseldikçe bu yönelimlere yakınlığın azaldığını gösterir. Diğer korelasyonlar anlamlı olmakla birlikte zayıf düzeydedir (ör. Hümanist $r=.278$, Sosyal Demokrat $r=.256$, Sosyalist $r=.201$, Komünist $r=.191$, Irkçı $r=.210$, Milliyetçi $r=.176$, Anarşist $r=.172$, tümü $p<.001$). Açıklanan varyans örneği olarak, Atatürkçü yönelimle korelasyonun karesi

$r^2 \approx .30$ ($\approx \%30$), Laik yönelimle $r^2 \approx .27$, İslamcı yönelimle $r^2 \approx .26$ düzeyindedir. yani orta büyüklükte anlamlı ilişkiler olsa da ideolojik yönelimi belirleyen başka etmenler de mevcuttur.

AG (Ahlaki Gelenekselcilik) ölçeği de belirgin ve tutarlı bir tablo sunmaktadır. Atatürkçü ($r=.478$, $p<.001$), Laik ($r=.465$, $p<.001$), Demokrat ($r=.431$, $p<.001$) ve Liberal ($r=.435$, $p<.001$) yönelimlerle pozitif-orta ilişkiler; Sosyal Demokrat ($r=.374$, $p<.001$) ve Hümanist ($r=.333$, $p<.001$) ile yine pozitif-orta ilişkiler söz konusudur. Dindar ($r=-.446$, $p<.001$), Muhafazakar ($r=-.439$, $p<.001$) ve İslamcı ($r=-.396$, $p<.001$) ile negatif-orta ilişkiler gözlenmiştir. Sosyalist ($r=.259$, $p<.001$) ve Komünist ($r=.267$, $p<.001$) korelasyonları zayıf-pozitif, Irkçı ($r=.096$, $p=.020$) zayıf-pozitif, Anarşist ($r=.107$, $p=.009$) zayıf-pozitif ve Milliyetçi ($r=.021$, $p=.605$) anlamsızdır. Bu örüntü, AGÖ'nin sadece “dindar-muhafazakar” kümeyle örtüşen normatif bir durum olmadığına ve seküler-cumhuriyetçi/özgürlükçü yönelimlerle de ortak bir “ahlaki düzen, kurala bağlılık ve toplumsal sorumluluk” zemini paylaştığına işaret ederken, din temelli kolektif kimliklerle ters işaret üretmektedir.

SMÖ-din (din temelli sosyal mesafe) ölçeğinde katsayılar daha düşük yoğunluktadır. Laik ($r=-.323$, $p<.001$) ve Atatürkçü ($r=-.319$, $p<.001$) yönelimlerle negatif-orta ilişkiler, bu yönelimlerde dini farklılıklara karşı daha düşük sosyal mesafeyi göstermektedir. Liberal ($r=-.289$, $p<.001$), Demokrat ($r=-.261$, $p<.001$), Sosyal Demokrat ($r=-.242$, $p<.001$), Hümanist ($r=-.205$, $p<.001$), Sosyalist ($r=-.115$, $p=.005$) ve Komünist ($r=-.111$, $p=.007$) ile negatif-zayıf ilişkiler, kapsayıcı eğilimlerin daha geniş bir sol ağırlıklı ideolojilerde paylaşıldığını düşündürür. Buna karşılık Dindar ($r=.261$, $p<.001$), İslamcı ($r=.285$, $p<.001$) ve Muhafazakar ($r=.252$, $p<.001$) ile pozitif-zayıf ilişkiler, dini dış-gruplara karşı daha yüksek sosyal mesafe eğilimine işaret etmektedir. Irkçı ($r=-.005$, $p=.912$), Milliyetçi ($r=-.029$, $p=.485$) ve Anarşist ($r=-.003$, $p=.940$) ilişkileri anlamsızdır. Bu genel tablo din temelinde sosyal meafenin seküler-cumhuriyetçi-liberal yelpazede nispeten azalırken, dindar-muhafazakar yelpazede sınırlı ölçüde arttığını göstermektedir. ancak etkiler çoğunlukla zayıf-orta aralığındadır (ör. $|r| \approx .24-.29$ için $r^2 \approx \%6-\%8$). Bu nedenle genellemeler sınırlı kalacaktır.

SMÖ-siyaset (siyasal karşıt görüşe sosyal mesafe) ölçeğinde ise etkiler genel anlamda zayıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Laik ($r=-.140$, $p=.006$), Liberal ($r=-.118$, $p=.004$), Demokrat ($r=-.112$, $p=.006$), Hümanist ($r=-.134$, $p=.001$), Sosyal Demokrat ($r=-.091$,

p=.027) ve Atatürkçü (r=-.092, p=.025) ile negatif-zayıf ilişkiler, bu yönelimlerde karşıt siyasal görüşlere bir miktar daha düşük sosyal mesafe olarak yorumlanabilmektedir. Dindar (r=.089, p=.029), İslamcı (r=.122, p=.003) ve Muhafazaka (r=.091, p=.027) ilişkileri pozitif-zayıf olup, siyasal karşıtlara mesafenin bir miktar daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir. Irkçı (r=.053, p=.197), Komünist (r=-.057, p=.168), Sosyalist (r=-.037, p=.367), Milliyetçi (r=.009, p=.824) ve Anarşist (r=.013, p=.748) ile ilişkiler anlamsızdır. Bu sonuç, siyasal sosyal mesafenin ideolojik konumlanma ile zayıf biçimde bağlantılı olduğunu bizlere göstermektedir.

Genel anlamda değerlendirme yapılacak olursa ideolojik yönelimleri açıklamada DBHÖ ve AGÖ ölçekleri SMÖ boyutlarına kıyasla daha belirgin ve orta büyüklükte doğrusal ilişkiler üretmektedir. Bununla birlikte SMÖ-din ve özellikle SMÖ-siyaset bulguları çoğunlukla zayıf düzeydedir. Bu da sosyal mesafe göstergelerinin ideolojik öz-tanımla sınırlı paylaşılan varyans ürettiğini göstermektedir. Sonuçlarda dikkat çekici bir husus olarak DBHÖ'nin seküler-cumhuriyetçi (Atatürkçü/Laik/Demokrat/Liberal) yönelimlerle pozitif, din temelli kolektif kimliklerle (İslamcı/Dindar/Muhafazakar) negatif ilişkiler vermesi önemlidir. Bu sonuç dindarlığın bireysel/özel yaşantı biçimi olarak yükselişinin, kurumsal-kolektif dini-siyasal yönelimlerle aynı eksende ilerlemediğini göstermektedir. AGÖ boyutunda da ahlaki-normatif yönelimin (kurala bağlılık, toplumsal sorumluluk, düzen) seküler-merkez-liberal ideolojilerde pozitif, din temelli kolektif kimliklerde negatif sonuç vermesi de benzer bir ayrışmayı bize göstermektedir. Bu bulgular, ideolojik yönelimlerin yalnızca inanç yoğunluğu ya da sosyal mesafeden ibaret olmadığını; dinin bireysel/özel yaşantısı ile ahlaki-normatif yönelimlerin birlikte ele alındığında açıklayıcılığın arttığını bizlere göstermektedir.

Tablo 67: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlakî Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Ortalamaları

Ölçek	Partiler	N	X̄	Ss
	AK PARTİ	297	9.643	4.228
	BBP	9	11.667	4.610
	CHP	101	16.980	5.331
	DEM Parti /HDP	2	20.500	9.192
	Diğer	16	15.625	7.805
	MHP	15	12.000	5.057
DBHÖ	Oy Kullanmadım	94	10.947	4.766

	Saadet Partisi	11	10.636	7.243
	TİP	3	22.333	1.528
	Yeniden Refah Partisi	19	8.053	3.009
	İYİ Parti	31	13.161	4.375
	AK PARTİ	297	18.879	5.262
	BBP	9	17.000	3.041
	CHP	101	26.980	6.598
	DEM Parti /HDP	2	23.000	7.071
	Diğer	16	23.375	7.108
	MHP	15	22.267	4.317
	Oy Kullanmadım	94	21.415	6.029
AGÖ	Saadet Partisi	11	20.273	5.798
	TİP	3	34.667	1.155
	Yeniden Refah Partisi	19	18.053	5.390
	İYİ Parti	31	21.548	6.260
	AK PARTİ	297	18.862	5.299
	BBP	9	19.333	3.428
	CHP	101	14.901	4.851
	DEM Parti /HDP	2	16.500	2.121
	Diğer	16	15.562	5.715
	MHP	15	16.267	2.865
	Oy Kullanmadım	94	17.745	5.510
	Saadet Partisi	11	16.818	5.115
	TİP	3	11.667	4.041
	Yeniden Refah Partisi	19	18.474	5.295
	İYİ Parti	31	16.613	4.310
SMÖ-Din	AK PARTİ	297	18.404	5.212
	BBP	9	19.222	3.598
	CHP	101	16.644	5.801
	DEM Parti /HDP	2	16.500	2.121
	Diğer	16	18.250	6.885
	MHP	15	17.133	3.925
	Oy Kullanmadım	94	17.798	5.603
	Saadet Partisi	11	16.182	6.226
	TİP	3	16.333	9.504
	Yeniden Refah Partisi	19	18.211	4.791
SMÖ-Siyaset				

İYİ Parti	31	16.903	5.009
-----------	----	--------	-------

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda açıkça görüleceği üzere DBHÖ ortalamaları parti tercihlerine göre belirgin biçimde ayrılmaktadır. En yüksek değer TİP ($\bar{X}=22.33$) ve CHP ($\bar{X}=16.98$)’te, en düşük değer ise YRP ($\bar{X}=8.05$) ve Ak Parti ($\bar{X}=9.64$)’tedir. Bu sonuç bize dini bireysel hayatın seküler partilerde daha düşük, muhafazakar partilerde daha yüksek biçimde sınırlandığını göstermektedir. AGÖ ortalamaları da benzer yönde dağılmıştır. En yüksek puanlar TİP ($\bar{X}=34.67$) ve CHP ($\bar{X}=26.98$) seçmenlerinde, en düşük puanlar ise YRP ($\bar{X}=18.05$) ve Ak Parti ($\bar{X}=18.88$) seçmenlerinde görülmektedir. Bu sonuç bize ahlaki gelenekselcilik düzeyinin ideolojik eksen boyunca belirgin biçimde kutuplaştığını göstermektedir. SMÖ-Din boyutunda farklar daha sınırlı görünmektedir. Ak Parti ($\bar{X}=18.86$) ve YRP ($\bar{X}=18.47$) seçmenleri yüksek, CHP ($\bar{X}=14.90$) ve TİP ($\bar{X}=11.67$) seçmenleri düşük ortalamalara sahiptir. SMÖ-Siyaset değişkeninde ise partiler arası fark oldukça düşüktür. Ortalamalar genel olarak 16–19 düzeylerinde yoğunlaşmaktadır. Genel olarak, DBHÖ ve AGÖ değişkenleri parti kimliğiyle güçlü biçimde ilişkiliyken, SMÖ-Din ve özellikle SMÖ-Siyaset değişkenlerinde bu ilişki zayıflamaktadır. Bu bulgular, parti tercihlerinin bireylerin dini ve ahlaki yönelimlerini belirgin biçimde etkilemekle birlikte ancak sosyal mesafe tutumları üzerindeki etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir.

Tablo 68: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

Ölçek	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
DBHÖ	Gruplar Arası	5.191.510	10	519.151	23.374	0
	Gruplar İçi (Hata)	13.037.500	587	22.210		
	Toplam	18.229.000	597			
AGÖ	Gruplar Arası	5.969.720	10	596.972	18.337	0
	Gruplar İçi (Hata)	19.110.600	587	32.556		
	Toplam	25.080.300	597			
SMÖ-Din	Gruplar Arası	1.488.100	10	148.810	5.618	0
	Gruplar İçi (Hata)	15.548.000	587	26.487		
	Toplam	17.036.100	597			
SMÖ-Siyaset	Gruplar Arası	337.044	10	33.704	1.157	317
	Gruplar İçi (Hata)	17.092.800	587	29.119		
	Toplam	17.429.800	597			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları parti tercihlerine göre ölçek puanlarında farklılaşmanın özellikle DBHÖ, AGÖ ve SMÖ-Din değişkenlerinde belirgin olduğunu göstermektedir. DBHÖ için gruplar arası fark anlamlı bulunmuştur ($F(10, 587)=23.374$, $p<.001$) ve yapılan eta kare hesaplamalarına göre bu değişkende parti tercihleri toplam varyansın %28,5'ini (eta kare=0.285) açıklamaktadır. Bu oran oldukça yüksek olmanın yanında partilerin bireylerin dini yaşantılarına ve dindarlık tutumlarına güçlü biçimde ilişkili olduğunu bizlere göstermektedir. AGÖ değişkeninde de benzer şekilde anlamlı bir fark gözlenmiştir ($F(10, 587)=18.337$, $p<.001$) ve toplam varyansın %23,8'inin (eta kare=0.238) parti kimliği tarafından açıklandığı görülmektedir. Bu değerlere göre ahlaki gelenekselcilik tutumlarının ideolojik ve siyasal kimliklerle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. SMÖ-Din değişkeninde partiler arası fark daha sınırlı düzeyde olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(10, 587)=5.618$, $p<.001$) ve partilerin bu değişkende açıklayabildiği varyans oranı %8,7 (eta kare=0.087) düzeyindedir. Bu sonuç, dini gruplara yönelik sosyal mesafenin parti tercihiyle kısmen bağlı olduğunu ama dini ve ahlaki eğilimlere kıyasla daha zayıf biçimde etkilendiğini göstermektedir. Buna karşın SMÖ-Siyaset değişkeni için anlamlı bir fark bulunmamıştır.

($F(10, 587)=1.157$, $p=.317$) ve açıklanan varyans oranı %1,9 ($\eta^2=0.019$) ile oldukça düşüktür. Bu sonuç da siyasal konulardaki sosyal mesafenin parti kimliğinden büyük ölçüde bağımsız olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, partiler arasında DBHÖ ve AGÖ değişkenlerinde yüksek düzeyde SMÖ-Din’de orta düzeyde, SMÖ-Siyaset’te ise düşük düzeyde farklılaşma görülmektedir. Bu durum, parti kimliğinin bireylerin dini ve ahlaki tutumlarını güçlü biçimde şekillendirdiğini göstermektedir. Ancak bunun yanında siyasal ve toplumsal mesafe algıları üzerindeki etkisinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Anlamlı farkların hangi partiler arasında gerçekleştiğini belirlemek amacıyla da Post Hoc karşılaştırmalar yapılmıştır.

Tablo 69: Katılımcıların Genel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlakî Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Ölçek	Partiler	X ⁻	Ss	AK PAR Tİ	CH P	Kullanm adım	İYİ Par ti	YR P	MH P	SP	BB P	DEM/ TİP HDP	Diğ er
	AK PARTİ	9.6 4	4.2 3		$p<0,05$		$p<0,05$					$p<0,05$	
	CHP	16.98	5.3 3	$p<0,05$		$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$					
	Kullanm adım	10.95	4.7 7		$p<0,05$							$p<0,05$	
	İYİ Parti	13.16	4.3 7	$p<0,05$	$p<0,05$			$p<0,05$				$p<0,05$	
	YRP	08.05	03.01		$p<0,05$		$p<0,05$					$p<0,05$	
	MHP	12.00	05.06									$p<0,05$	
	SP	10.64	7.2 4									$p<0,05$	
	BBP	11.67	4.6 1									$p<0,05$	
DB HÖ	TİP	22.33	1.5 3	$p<0,05$		$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$		
	AK PARTİ	18.88	5.2 6		$p<0,05$	$p<0,05$						$p<0,05$	
	CHP	26.98	6.6 0	$p<0,05$		$p<0,05$	$p<0,05$	$p<0,05$			$p<0,05$	$p<0,05$	
	Kullanm adım	21.41	06.03	$p<0,05$	$p<0,05$							$p<0,05$	
AG Ö	İYİ Parti	21.55	6.2 6		$p<0,05$							$p<0,05$	

YRP	18. 5.3 05 9	p<0, 05								p<0, 05
MHP	22. 4.3 27 2									p<0, 05
SP	20. 5.8 27 0									p<0, 05
BBP	17. 03. 00 04	p<0, 05								p<0, 05
TİP	34. 1.1 67 5	p<0, 05	p<0, 05	p<0,05	p<0, 05	p<0, 05	p<0, 05	p<0, 05	p<0, 05	p<0, 05
Diğer	23. 7.1 37 1									p<0, 05
AK PARTİ	12. 4.1 87 3	p<0, 05								
Ö- Din CHP	11. 4.5 39 0	p<0, 05								

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Post Hoc test sonuçları, parti tercihleri arasındaki ikili karşılaştırmalarda anlamlı farkların hangi gruplar arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) değişkenine ilişkin ortalama değerler, TİP ve CHP seçmenlerinde belirgin biçimde yüksek, Ak Parti, YRP ve BBP seçmenlerinde ise düşük seviyelerde seyretmektedir. TİP seçmeninin AGÖ ortalaması ($\bar{X}$ =34.67) tüm partilere kıyasla en yüksek düzeydedir ve hemen hemen bütün partilerle anlamlı fark göstermektedir. CHP'nin ortalaması da ($\bar{X}$ =26.98) özellikle Ak Parti, YRP, BBP ve kararsız gruplara göre anlamlı biçimde daha yüksektir. Buna karşılık AK PARTİ, YRP ve BBP seçmenlerinin birbirleriyle benzer ve düşük düzeyde değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgular, AGÖ skorlarının partiler arasında sistematik biçimde ayrıştığını ve bu ayrışmanın özellikle sol ve seküler partilerde yükselme, muhafazakar ve dini kimliği güçlü partilerde ise düşme eğilimi taşıdığını göstermektedir.

Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) açısından tablo incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın TİP'te ($\bar{X}$ =22.33) ve onu izleyen CHP'de ($\bar{X}$ =16.98) olduğu görülmektedir. Buna karşın YRP ($\bar{X}$ =8.05) ve Ak Parti ($\bar{X}$ =9.64) seçmenleri en düşük ortalamalara sahiptir. Post Hoc analizleri, TİP ve CHP seçmenlerinin Ak Parti, YRP ve diğer muhafazakar partilere göre anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, bireysel dindarlık ve dini hayatla ilgili tutumların ideolojik eksen boyunca belirgin biçimde kutuplaştığını göstermektedir. TİP ve CHP seçmenleri, dini hayatı bireysel veya

kamusal alanda daha sınırlı tutma eğilimi gösterirken Ak Parti, YRP ve benzeri partilerin seçmenleri bu konuda daha yüksek dindarlık yönelimi sergilemektedir.

Sosyal Mesafe Ölçeği'nin din boyutuna (SMÖ-Din) ilişkin tabloda yalnızca Ak Parti ($\bar{X}$ =12.87) ve CHP ($\bar{X}$ =11.39) seçmenleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Bu fark, iki parti seçmeni arasında dini gruplara yönelik sosyal mesafede anlamlı bir ayrışma olduğunu göstermektedir. Diğer partilere ilişkin anlamlı farklar bulunmadığından, bu değişkende partiler arası genel bir ayrışmadan söz etmek mümkün değildir. Genel olarak üç tablo birlikte değerlendirildiğinde, AGÖ ve DBHÖ değişkenlerinde parti kimliğiyle yakından ilişkili güçlü farklılaşmalar olduğu, SMÖ-Din değişkeninde ise bu ayrışmanın sınırlı kaldığı görülmektedir. AGÖ ve DBHÖ sonuçları, partilerin ideolojik konumlarının bireylerin ahlaki ve dini tutumları üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla yanında özellikle sol partilerin seçmenlerinde seküler, sağ partilerin seçmenlerinde ise dindar ve geleneksel değerlere daha yakın yönelimlerin baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 70: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Ortalamaları

Ölçek	Partiler	N	$\bar{X}$	Ss
AGÖ	AK PARTİ	297	18.879	5.262
	CHP	101	26.980	6.598
	Oy Kullanmadım	94	21.415	6.029
	İYİ Parti	31	21.548	6.260
	Yeniden Refah Partisi	19	18.053	5.390
	Diğer	16	23.375	7.108
	MHP	15	22.267	4.317
	Saadet Partisi	11	20.273	5.798
	BBP	9	17.000	3.041
	TİP	3	34.667	1.155
	DEM Parti /HDP	2	23.000	7.071
DBHÖ	AK PARTİ	297	9.643	4.228
	CHP	101	16.980	5.331
	Oy Kullanmadım	94	10.947	4.766
	İYİ Parti	31	13.161	4.375
	Yeniden Refah Partisi	19	8.053	3.009

	Diğer	16	15.625	7.805
	MHP	15	12.000	5.057
	Saadet Partisi	11	10.636	7.243
	BBP	9	11.667	4.610
	TİP	3	22.333	1.528
	DEM Parti /HDP	2	20.500	9.192
	AK PARTİ	297	12.872	4.135
	CHP	101	11.396	4.500
	Oy Kullanmadım	94	12.383	4.881
	İYİ Parti	31	12.097	3.324
	Yeniden Refah Partisi	19	14.053	3.425
SMÖ- Din	Diğer	16	13.750	4.281
	MHP	15	13.400	3.619
	Saadet Partisi	11	14.545	4.965
	BBP	9	14.444	2.915
	TİP	3	7.333	2.517
	DEM Parti /HDP	2	10.000	2.828
	AK PARTİ	297	15.313	4.526
	CHP	101	13.782	4.831
	Oy Kullanmadım	94	14.936	4.774
	İYİ Parti	31	14.161	4.316
	Yeniden Refah Partisi	19	16.000	3.425
	Diğer	16	14.812	4.496
	MHP	15	15.000	4.103
	Saadet Partisi	11	16.545	4.767
	BBP	9	15.889	3.333
	TİP	3	11.333	2.517
	DEM Parti /HDP	2	12.000	2.828
SMÖ- Siyaset	DEM Parti /HDP	2	12.000	2.828

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeğinde açısından TİP ($\bar{X}$ =34.67) ve CHP ($\bar{X}$ =26.98) seçmenleri en yüksek ortalamalara sahip olup, ahlaki konularda en az gelenekselci olan gruplar olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık BBP ($\bar{X}$ =17.00) ve Yeniden Refah Partisi ($\bar{X}$ =18.05) seçmenleri en düşük ortalamaları göstermekte ve dolayısıyla ahlaki değerler alanında en yüksek gelenekselciliği temsil etmektedir. Bu dağılım, sol ve seküler eğilimli seçmenlerin ahlaki normlarda daha esnek ve bireyselci, muhafazakar ve dindar yönelimli

partilerin seçmenlerinin ise geleneksel değerlere daha sıkı bağlı olduğunu göstermektedir. Dini Bireysel Hayat Ölçeğinde (DBHÖ) yüksek puan, düşük bireysel dindarlığı yani dinin günlük yaşamdaki etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda en yüksek ortalamalar TİP ($\bar{X}$ =22.33) ve DEM Parti/HDP ($\bar{X}$ =20.50) seçmenlerinde görülmekte olup, bu grupların dinin bireysel alandaki rolüne daha mesafeli ve seküler bir yaklaşım benimsediklerini ortaya koymaktadır. Buna karşılık en düşük ortalamalar Yeniden Refah Partisi ($\bar{X}$ =8.05) ve Ak Parti ($\bar{X}$ =9.64) seçmenlerinde yer almakta, bu da düşük puanın yüksek bireysel dindarlığı temsil ettiğini göstermektedir. Sosyal Mesafe Ölçeğinde (SMÖ) ise düşük puan, sosyal mesafe düzeyinin düşük yani bireylerin karşı gruplara daha yakın hissettiğini ifade etmektedir. SMÖ'nün dini boyutunda en düşük ortalamalar Saadet Partisi ($\bar{X}$ =14.55), BBP ($\bar{X}$ =14.44) ve Yeniden Refah Partisi ($\bar{X}$ =14.05) seçmenlerinde görülmekte, bu da muhafazakar ve dini kimlikli partilerin seçmenlerinin dini gruplara daha fazla yakınlık hissettiğini göstermektedir. En yüksek puanlara sahip TİP ($\bar{X}$ =7.33) ve DEM Parti/HDP ($\bar{X}$ =10.00) seçmenleri ise daha yüksek sosyal mesafe düzeyine sahip olup, dini kimlikli gruplardan daha uzak bir konumda durmaktadır. SMÖ'nün siyaset boyutunda partiler arasındaki ortalamalar birbirine oldukça yakındır ve en yüksek ortalama Saadet Partisinde ($\bar{X}$ =16.55), en düşük ise TİP'te ($\bar{X}$ =11.33) görülmektedir. ANOVA analizinde anlamlı bir farkın bulunmaması, siyasi gruplara karşı genel yakınlık ya da uzaklık düzeyinin parti tercihlerine göre belirgin biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 71: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Vatandaşların Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçeklerine İlişkin ANOVA Testi Sonucu

Ölçek	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
AGÖ	Gruplar Arası	5.969.720	10.0	596.972	18.337	0,000
	Gruplar İçi	19.110.600	587.0	32.556		
	Toplam	25.080.300	597.0			
DBHÖ	Gruplar Arası	5.191.510	10.0	519.151	23.374	0,000
	Gruplar İçi	13.037.500	587.0	22.210		
	Toplam	18.229.010	597.0			
SMÖ- Din	Gruplar Arası	1.488.100	10.0	148.810	5.618	0,000
	Gruplar İçi	15.548.000	587.0	26.487		
	Toplam	17.036.100	597.0			
SMÖ-Siyaset	Gruplar Arası	337.044	10.0	33.704	1.157	0,317
	Gruplar İçi	17.092.800	587.0	29.119		
	Toplam	17.429.844	597.0			

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüldüğü gibi çalışmada kullanılan ölçekler (AGÖ, DBHÖ, SMÖ-Din, SMÖ-Siyaset) ile siyasi parti tercihi arasındaki ilişkiyi inceleyen Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre seçmenlerin parti tercihleri ile AGÖ ($F=18.337$, $p=0.000$), DBHÖ ($F=23.374$, $p=0.000$) ve SMÖ-Din ($F=5.618$, $p=0.000$) tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Tüm bu üç ölçekte p değeri 0.05'ten küçük olduğu için, seçmenlerin oy verdikleri partiye göre bu konulardaki tutum ortalamaları birbirinden anlamlı düzeyde ayrılmaktadır. Özellikle AGÖ ve DBHÖ ölçeklerindeki yüksek F değerleri (sırasıyla 18.337 ve 23.374), parti tercihinin bu tutumlar üzerindeki etkisinin çok güçlü olduğunu göstermektedir. Buna karşın, SMÖ-Siyaset ölçeğinde parti tercihi ile tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($F=1.157$, $p=0.317$), bu da seçmenlerin siyasi partilere genel mesafesi açısından parti tercihlerinden bağımsız olarak benzer tutum sergilediklerini göstermektedir. Genel anlamda ifade edileceksek seçmenlerin AGÖ, DBHÖ ve SMÖ Din ölçeklerindeki tutumları, parti tercihlerine göre belirgin ve anlamlı bir şekilde farklılaşırken SMÖ-Siyaset ölçeğindeki tutumu da farklılaşmamaktadır.

Tablo 72: Katılımcıların Yerel Seçimlere Göre Dini Bireysel Hayat Ölçeği, Ahlaki Gelenekselcilik ve Sosyal Mesafe Ölçekleri Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Post-Hoc Sonuçları

Ölçekler	Partiler	X̄	Ss	Ak Parti	CHP	Kullanma dım	İYİ Parti	YRP	MHP	SP	BBP	TİP
	AK PARTİ	9.64	4.23		p<0,05		p<0,05					p<0,05
	CHP	16.98	5.33	p<0,05		p<0,05	p<0,05	p<0,05				
	Kullanma dım	10.95	4.77		p<0,05							p<0,05
	İYİ Parti	13.16	4.37	p<0,05	p<0,05			p<0,05				p<0,05
	YRP	08.05	03.01		p<0,05		p<0,05					p<0,05
	MHP	12.00	05.06									p<0,05
	SP	10.64	7.24									p<0,05
	BBP	11.67	4.61									p<0,05
DBHÖ	TİP	22.33	1.53	p<0,05		p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	---
	AK PARTİ	18.88	5.26	---	p<0,05	p<0,05						p<0,05
	CHP	26.98	6.60	p<0,05		p<0,05	p<0,05	p<0,05			p<0,05	p<0,05
	Kullanma dım	21.41	06.03	p<0,05	p<0,05							p<0,05
	İYİ Parti	21.55	6.26		p<0,05							p<0,05
	YRP	18.05	5.39		p<0,05							p<0,05
	MHP	22.27	4.32									p<0,05
	SP	20.27	5.80									p<0,05
	BBP	17.00	03.04		p<0,05							p<0,05
AGÖ	TİP	34.67	1.15	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	p<0,05	

AK PARTİ	18.8 6	5.30	p<0, 05
CHP	14.9 0	4.85	p<0, 05
SMÖ Din	Kullanma dım	17.7 4	5.51 05

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ANOVA ve etki büyüklüğü analizinde partiler arasında her bir ölçekte anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiştir. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre DBHÖ, AGÖ ve SMÖ Din ölçeklerinde partiler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır ($p<0.05$), ancak SMÖ Siyaset ölçeğinde anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p=0.317$). Etki büyüklüğü Cohen'in kriterlerine göre değerlendirildiğinde (η^2 için 0.01 düşük, 0.06 orta, 0.14 yüksek), DBHÖ ve AGÖ ölçeklerinde parti tercihi tutumlarındaki varyansın sırasıyla yaklaşık %28.5 ve %23.8'ini açıklayarak yüksek etkiye sahipken, SMÖ Din ölçeğinde etki orta düzeyde (%8.7), SMÖ Siyaset ölçeğinde ise düşüktür (%1.9). Post Hoc analizinde yalnızca anlamlı fark bulunan ölçekler (DBHÖ, AGÖ, SMÖ Din) dikkate alınmıştır. Bu tablo, partiler arasında hangi çiftlerin ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. DBH ölçeğinde TİP ($\bar{X}=22.33$) ve DEM Parti ($\bar{X}=20.50$) en yüksek ortalamalara, YRP ($\bar{X}=8.05$) ve Ak Parti ($\bar{X}=9.64$) en düşük ortalamalara sahiptir. TİP'in ortalaması DEMParti hariç diğer tüm partilerden anlamlı ölçüde yüksektir ($p<0.05$). AGÖ ölçeğinde TİP ($\bar{X}=34.67$) en yüksek, BBP ($\bar{X}=17.00$) en düşük ortalamaya sahiptir. TİP'in ortalaması DEMParti dışındaki tüm partilerden, CHP'nin ortalaması ise Ak Parti, Kullanmadım, İYİ Parti, YRP ve BBP'den anlamlı ölçüde yüksektir ($p<0.05$). SMÖ Din ölçeğinde Ak Parti ($\bar{X}=18.86$) ve BBP ($\bar{X}=19.33$) en yüksek, TİP ($\bar{X}=11.67$) ve CHP ($\bar{X}=14.90$) en düşük ortalamalara sahiptir. Anlamlı farklar yalnızca Ak Parti, CHP ve Oy Kullanmadım grupları arasında gözlenmiş, Ak Parti'nin ortalaması CHP'den anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur. Son olarak SMÖ Siyaset ölçeğinde partiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığından Post Hoc analizinde hiçbir anlamlı farklılık ($p<0.05$) tespit edilmemiştir.

3.4. Siyasal Davranışın Belirlenmesinde Değer Yargıları ve Aday Etkisi

3.4.1. Yerleşim Yeri Bağlamında Aday Özelliklerinin Etkisi

Tablo 73: İlçelere Göre Adaylarda Adil Olma Özelliğinin Önemine İlişkin Dağılım

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Adapazarı	100	9	0	0	0
	91,7%	8,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Akyazı	27	4	1	0	0
	84,4%	12,5%	3,1%	0,0%	0,0%
Arifiye	28	1	0	0	0
	96,6%	3,4%	0,0%	0,0%	0,0%
Erenler	29	1	1	0	0
	93,5%	3,2%	3,2%	0,0%	0,0%
Ferizli	26	3	1	0	0
	86,7%	10,0%	3,3%	0,0%	0,0%
Geyve	28	1	0	0	1
	93,3%	3,3%	0,0%	0,0%	3,3%
Hendek	25	4	0	1	0
	83,3%	13,3%	0,0%	3,3%	0,0%
Karapürçek	26	3	1	0	0
	86,7%	10,0%	3,3%	0,0%	0,0%
Karasu	29	1	0	0	0
	96,7%	3,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Kocaali	26	4	0	0	0
	86,7%	13,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Pamukova	28	2	0	0	0
	93,3%	6,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Sapanca	27	4	0	0	0
	87,1%	12,9%	0,0%	0,0%	0,0%
Serdivan	85	12	1	0	0
	86,7%	12,2%	1,0%	0,0%	0,0%
Söğütü	29	1	0	0	0
	96,7%	3,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Tarakh	27	3	0	0	0
	90,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo seçmenler için adayda “adil olma” niteliğine verilen önemin ilçelere göre dağılımını ortaya koymaktadır. Altı yüz katılımcının büyük çoğunluğu bu özelliği “çok

önemli” (%90) veya “önemli” (%8,8) olarak değerlendirmiş ve kararsız, olumsuz ya da tamamen reddeden yanıtlar yalnızca birkaç kişi ile sınırlı kalmıştır. İlçeler arasında belirgin bir farklılaşma bulunmamakta, hem nüfus ve eğitim düzeyi yüksek merkez ilçelerde hem de kırsal nitelikli yerleşimlerde adillik özelliği neredeyse bütün seçmenlerde oldukça önemlil sayılmaktadır. Bu bulgu, adalet ilkesinin Sakarya genelinde ortak ve birleştirici bir siyasal norm olduğunu göstermektedir. Seçmenlerin parti tercihleri, ideolojik konumları veya yaşam biçimleri değişse de adaydan beklenen temel etik özellik konusunda güçlü bir toplumsal mutabakat söz konusudur. Kararsız ve olumsuz görüşlerin yok denecek kadar az olması, adaletin siyasal meşruiyetin temel ölçütlerinden biri olarak görüldüğünü ve seçmen davranışında şüpheye açık olmayan bir değer kategorisi niteliği taşıdığını bizlere göstermektedir.

Tablo 74: İlçelere Göre Adayların Dindar Olma Özelliğinin Dağılımı

Adapazarı	42	26	10	15	16
	38,5%	23,9%	9,2%	13,8%	14,7%
Akyazı	14	6	2	5	5
	43,8%	18,8%	6,3%	15,6%	15,6%
Arifiye	11	9	3	0	6
	37,9%	31,0%	10,3%	0,0%	20,7%
Erenler	8	8	2	6	7
	25,8%	25,8%	6,5%	19,4%	22,6%
Ferizli	14	6	4	1	5
	46,7%	20,0%	13,3%	3,3%	16,7%
Geyve	11	8	3	4	4
	36,7%	26,7%	10,0%	13,3%	13,3%
Hendek	8	8	6	4	4
	26,7%	26,7%	20,0%	13,3%	13,3%
Karapürçek	9	7	4	6	4
	30,0%	23,3%	13,3%	20,0%	13,3%
Karasu	12	10	1	3	4
	40,0%	33,3%	3,3%	10,0%	13,3%
Kocaali	15	5	6	1	3
	50,0%	16,7%	20,0%	3,3%	10,0%
Pamukova	10	7	4	2	7
	33,3%	23,3%	13,3%	6,7%	23,3%
Sapanca	7	3	3	1	17
	22,6%	9,7%	9,7%	3,2%	54,8%
Serdivan	36	22	9	13	18
	36,7%	22,4%	9,2%	13,3%	18,4%
Söğüt	10	8	3	7	2
	33,3%	26,7%	10,0%	23,3%	6,7%
Tarakh	7	9	6	6	2
	23,3%	30,0%	20,0%	20,0%	6,7%
Toplam	214	142	66	74	104
	35,7%	23,7%	11,0%	12,3%	17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, dindarlığın aday tercihindeki öneminin ilçelere göre belirgin biçimde değiştiğini ortaya koyarak bizlere göstermektedir. Genel toplamda katılımcıların %35,7'si dindarlığı “çok önemli” bulurken, buna karşılık %29,6’lık bir kesim (“önemli değil” ve “hiç önemli

değil” toplamı) dindarlığı bir kıstas olarak almamaktadır. Ancak tabloyu anlamlı kılan, ilçeler arasındaki sert farklılaşmalardır. Örneğin Kocaali’de “çok önemli” cevabını verenlerin oranı %50 gibi çok yüksek seviyeye ulaşırken, Sapanca’da “hiç önemli değil” oranı %54,8’e kadar çıkabilmektedir. Bu iki uç örnek, dindarlığın Sakarya genelinde ortak bir değer değil, ilçenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına göre değişen bir kriter olduğunu açıkça göstermektedir. Öne çıkan oranlardan biri de Akyazı (%43,8), Ferizli (%46,7) ve Karasu (%40) gibi daha muhafazakar dokusu bilinen ilçelerde dindarlığın yüksek önem düzeyine sahip olmasıdır. Bu ilçelerde “önemli değil” ve “hiç önemli değil” diyenler genellikle %10–16 civarında kalmaktadır. Buna karşılık Serdivan (%18,4 “hiç önemli değil”, %13,3 “önemli değil”) ve Erenler (%22,6 “hiç önemli değil”) gibi daha kentleşmiş ve farklı ideolojilerin bir arada bulunduğu ilçelerde olumsuz tutumlar artmaktadır. Özellikle Sapanca’nın %54,8 gibi uç bir değere sahip olması, bu ilçede dindarlığın siyasal tercihlerde oldukça düşük seviyede bir etken olduğunu düşündürmektedir. Tablonun önceki “adillik” tablosuyla karşılaştırılması bu farklılaşmayı daha anlamlı kılmaktadır. Adillik tablosunda ilçelerin neredeyse tamamında “çok önemli” cevabı %90’ın üzerinde seyrederek güçlü bir toplumsal uzlaşi işaret etmiştir. Buna karşılık dindarlık tablosunda böylesi bir uzlaşi yoktur ve bunun ötesinde tam tersine mekansal ayrışma, kültürel kimlik ve yaşam tarzı farklılıklarının siyasal beklentilere doğrudan yansıdığını bizlere göstermektedir. Kocaali ilçesinde “çok önemli” oranı %50’yi bulurken başka bir ilçe olan Sapanca’da “hiç önemli değil” oranı %55’i aşmaktadır. Bu durum, Sakarya’da dindarlığın ortak bir siyasal norm olmadığını, aksine ilçenin demografik, kültürel ve yaşam tarzı gibi etmenlere göre şekillenen bir beklenti olduğunu bizlere göstermektedir. Sonuç olarak tablo, adayın dindar olma durumunun seçmen davranışında yerel sosyal bağlam ile oldukça büyük bir ilgisin olduğunu ve adalet, dürüstlük gibi evrensel değerler kadar geniş bir mutabakat üretmediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle dindarlık, Sakarya’daki siyasal tercihlerde “belirleyici ama bütünleştirici olmayan” bir kriter olarak değerlendirilebilir.

Tablo 75: İlçelere Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaatle Yakın Olma Özelliğinin Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Adapazarı	16 14,7%	18 16,5%	20 18,3%	27 24,8%	28 25,7%
Akyazı	4 12,5%	4 12,5%	5 15,6%	7 21,9%	12 37,5%
Arifiye	3 10,3%	1 3,4%	8 27,6%	8 27,6%	9 31,0%
Erenler	5 16,1%	3 9,7%	4 12,9%	3 9,7%	16 51,6%
Ferizli	1 3,3%	6 20,0%	1 3,3%	11 36,7%	11 36,7%
Geyve	4 13,3%	6 20,0%	4 13,3%	11 36,7%	5 16,7%
Hendek	3 10,0%	3 10,0%	5 16,7%	11 36,7%	8 26,7%
Karapürçek	2 6,7%	5 16,7%	4 13,3%	9 30,0%	10 33,3%
Karasu	3 10,0%	10 33,3%	0 0,0%	7 23,3%	10 33,3%
Kocaali	9 30,0%	7 23,3%	2 6,7%	6 20,0%	6 20,0%
Pamukova	1 3,3%	2 6,7%	4 13,3%	6 20,0%	17 56,7%
Sapanca	1 3,2%	6 19,4%	3 9,7%	5 16,1%	16 51,6%
Serdivan	9 9,2%	13 13,3%	22 22,4%	22 22,4%	32 32,7%
Söğütli	2 6,7%	7 23,3%	6 20,0%	6 20,0%	9 30,0%
Taraklı	2 6,7%	3 10,0%	6 20,0%	13 43,3%	6 20,0%
Toplam	65 10,8%	94 15,7%	94 15,7%	152 25,3%	195 32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, adayın herhangi bir grup ya da cemaatle yakın olmasının seçmen için genel olarak düşük bir önem taşıdığını bizlere göstermektedir. Toplam dağılımda yalnızca %10,8 “çok önemli” ve %15,7 “önemli” derken, buna karşılık %57,8’lik bir grup (“önemli değil” ve “hiç önemli değil” toplamaları) bir adayın grup/cemaat bağlantısını olumsuz veya tamamen önemsiz görmektedir. Bu genel tablo seçmenin siyasal aktörlerden kurumsal bağımsızlık ve tarafsızlık beklentisinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. İlçe bazındaki dağılımlar bu eğilimin mekansal olarak da sürdüğünü ama bazı ilçelerde daha keskinleştiğini göstermektedir. Özellikle Pamukova (%56,7) ve Erenler (%51,6) gibi ilçelerde “hiç önemli değil” oranının %50’nin üzerine çıkması, bu bölgelerde cemaat ilişkilerinin siyasal tercihte belirleyici olmadığını, hatta mesafeli bir tutumun baskın olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Sapanca (%51,6) ve Serdivan (%32,7) gibi daha kentleşmiş ve heterojen sosyal yapıya sahip ilçelerde de grup/cemaat bağlarına düşük tolerans dikkat çekmektedir. Bunun aksine yüksek olumlu tutum sergileyen hiçbir ilçe yoktur. En yüksek “çok önemli” oranı dahi Kocaali’de %30 olup bu değer bile sadece göreceli bir farktır. Orta düzeydeki kararsız dağılım (%15,7) özellikle Adapazarı (%18,3), Serdivan (%22,4) ve Arifiye (%27,6) gibi ilçelerde belirgindir. Bu kararsızlık bu bölgelerde seçmenlerin dindarlık veya kimlik benzeri konularda tamamen kutuplaşmış olmadığını ama yine de grup/cemaat bağlarının aktif bir talep şeklinde ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bu tabloyu önceki dindarlık tablosuyla karşılaştırdığımızda kritik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki dindarlık bazı ilçelerde yüksek önem taşıırken, cemaat/grup yakınlığı hiçbir ilçede benzer bir ortaklık üretmemektedir. Örneğin dindarlığın %50’lere vardığı Kocaali’de bile cemaat yakınlığının “çok önemli” bulunma oranı %30’da kalmakta, “önemli değil/hiç önemli değil” toplamı %40’a ulaşmaktadır. Bu durum, seçmenlerin kişisel dindarlığı makul görebildiği halde, örgütsel dini bağlantıları riskli, dışlayıcı veya siyaseten sorunlu bir alan olarak değerlendirdiğini bizlere göstermektedir. Son olarak, bu dağılımın “adillik” tablosundaki neredeyse oybirliği niteliğindeki uzlaşılı ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan sosyolojik fark da oldukça anlamlıdır. Seçmenler adil olmayı ortak bir norm olarak kabul ederken, grup/cemaat yakınlığını çok da makul bir etmen olarak kabul etmemektedirler.

3.4.2. Cinsiyete Göre Aday Özellikleri

Tablo 76: Cinsiyete Göre Adayda Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Erkek	311 88,1%	37 10,5%	3 0,8%	1 0,3%	1 0,3%
Kadın	229 92,7%	16 6,5%	2 0,8%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	540 90,0%	53 8,8%	5 0,8%	1 0,2%	1 0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo adayların “adil olma” özelliğinin kadın ve erkek seçmenler açısından neredeyse aynı derecede önemli olduğunu bize göstermektedir. Erkeklerin %88,1’i ve kadınların %92,7’si adayların adil olma durumunu “çok önemli” bulmaktadır. her iki grupta da “önemli değil” ya da “hiç önemli değil” yanıtları oldukça düşük seviyelerdedir. Kararsızların oranı ise her iki cinsiyette de yalnızca %0,8 oranındadır. Bu sonuçlar cinsiyetin adil olma beklentisini anlamlı biçimde farklılaştırmadığını, aksine adaletin seçmen davranışında cinsiyetten bağımsız bir norm olarak işlediğini göstermektedir. Cinsiyete göre dağılım, önceki ilçeler tablosundaki bulguları da teyit edecek oranlardadır. Toplumsal adalet beklentisini düşürmemektedir. İlçeler arasında adil olma niteliğinin neredeyse oybirliğiyle kabul gördüğü bulgusu, cinsiyet dağılımında da aynı biçimde yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, adaletin Sakarya seçmeni genelinde üst kimliksel bir değer olarak benimsendiğini ve bireysel kategorilerden bağımsız bir “ortak talep” niteliği kazandığını bizlere göstermektedir. Bu tablo, dindarlık ve cemaat yakınlığı gibi diğer niteliklere ilişkin farklılaşmalarla karşılaştırıldığında daha da anlam kazanmaktadır. Dindarlık bazı ilçelerde yüksek önem taşıırken cemaat yakınlığı düşük bir önem düzeyi sergilemekteydi. Ama buna karşılık adil olma niteliği tüm demografik kesimlerde zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyetler arası farkın yok denecek kadar az olması bize adaletin siyasal meşruiyetin temel belirleyicisi olarak algılandığını ve seçmenlerin siyasal davranışlarını belirlerken oldukça önemli bir ön şart olduğunu göstermektedir.. Genek olarak cinsiyet dağılımı, adalet beklentisinin Sakarya’da toplumsal kesimlere göre değişmediğini, aksine seçmen davranışını biçimlendiren kapsayıcı bir değer olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 77: Cinsiyete Göre Adayın Uluslararası Saygınlık Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Erkek	219 62,0%	78 22,1%	20 5,7%	28 7,9%	8 2,3%
Kadın	180 72,9%	44 17,8%	15 6,1%	7 2,8%	1 0,4%
Toplam	399 66,5%	122 20,3%	35 5,8%	35 5,8%	9 1,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cinsiyete göre adayın uluslararası saygınlık görmesine verilen önem incelendiğinde, her iki cinsiyette de bu niteliğin yüksek düzeyde değer gördüğünü ancak kadınlarda bu önemin daha da belirginleştiği görülmektedir. Kadınların yüzde 72,9’u bu özelliği “çok önemli” bulurken erkeklerde bu oran yüzde 62’de kalmaktadır. Erkeklerde “önemli değil” ya da “hiç önemli değil” diyenlerin toplamı yüzde 10’a yaklaşırken kadınlarda ise bu oran yüzde 3’ün altındadır. Bu aradaki fark kadın seçmenlerin adayın temsil kapasitesine ilişkin nitelikleri erkeklere kıyasla daha güçlü bir biçimde değerlendirdiğini göstermektedir. Yukarıda adillik üzerine yapılan analizde de kadın seçmenlerin normatif değerlere daha yüksek duyarlılık gösterdiği sonucu çıkmıştı. Uluslararası saygınlık konusunda da benzer bir eğilim mevcuttur. Kadınlar hem adalet hem de temsil niteliği taşıyan özelliklerde daha ortak bir yaklaşım gösterirken erkeklerde daha geniş bir görüş farklılığı ortaya çıkmaktadır. Toplam tabloya bakıldığında ise seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin uluslararası saygınlığı “çok önemli” bulduğu görülmektedir. Bu siyasal meşruiyetin yalnızca iç politik performansla değil, Türkiye’nin dışarıdaki konumunu güçlendirecek temsil kapasitesiyle de yakından ilişkili olduğunu bize göstermektedir.

Tablo 78: Cinsiyete Göre Adayda Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Erkek	126 35,7%	80 22,7%	39 11,0%	46 13,0%	62 17,6%
Kadın	88 35,6%	62 25,1%	27 10,9%	28 11,3%	42 17,0%
Toplam	214 35,7%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,3%	104 17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cinsiyete göre adayın dindar olma özelliğine verilen önemin dağılımı, kadın ve erkek seçmenler arasında dikkat çekici bir benzerlik olduğunu bize göstermektedir. Erkeklerin yüzde 35,7'si, kadınların ise yüzde 35,6'sı dindarlığı “çok önemli” bulmaktadır. Bu oranlar neredeyse aynıdır. “Önemli” diyenlerin oranı kadınlarda biraz daha yüksektir (kadınlarda %25,1, erkeklerde %22,7). Kararsız kalanların oranları da aynı düzeydedir (yaklaşık %11). Buna karşılık “önemli değil” ve “hiç önemli değil” yanıtlarında da iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık görünmemektedir. Erkeklerde toplam “hiç önemli değil” ve “önemli değil” oran yüzde 30,6 iken kadınlarda yüzde 28,3'e karşılık gelmektedir. Bu tablo, dindarlık kriterinin cinsiyete göre belirgin bir kutuplaşma üretmediğini ve her iki cinsiyette de geniş bir görüş çeşitliliğinin bulunduğunu göstermektedir. Dindarlık konusundaki bu dağılım, daha önce incelediğimiz adillik ve uluslararası saygınlık tablolarından farklı bir örüntü bizlere göstermektedir. Adalet ve uluslararası saygınlık gibi değerlerde kadınlar daha yüksek düzeyde “çok önemli” cevabını vermiş ve daha mutabık bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak dindarlık söz konusu olduğunda kadınların tutumu erkeklerden belirgin biçimde ayrılmamaktadır. Bu durum, dindarlığın seçmenler arasında daha tartışmalı ve sosyo-kültürel farklılıklara açık bir alan olduğunu göstermektedir. Toplam tabloda görülen yüzde 35 oranındaki “çok önemli” seçeneği, dindarlığın seçmen kitlesinin önemli bir bölümünde değer gören fakat toplumun genelinin aradığı bir özellik olmadığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan dindarlık, adalet ya da temsil kapasitesi gibi normatif ve kapsayıcı özelliklerden farklı olarak daha bireysel, daha ideolojik ve daha yaşam tarzına bağlı bir değerlendirme alanı olarak işlev görmektedir. Bu bulgu, siyasal davranış analizinde dindarlığın cinsiyetten ziyade ideolojik yönelimler, yaşam tarzı tercihleri, kent-kır ayrımı ve sosyo-ekonomik arka plan ile daha güçlü ilişkiler taşıyabileceğini göstermektedir.

Tablo 79: Cinsiyete Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Erkek	38 10,8%	50 14,2%	45 12,7%	93 26,3%	127 36,0%
Kadın	27 10,9%	44 17,8%	49 19,8%	59 23,9%	68 27,5%
Toplam	65 10,8%	94 15,7%	94 15,7%	152 25,3%	195 32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cinsiyet temelinde adayın herhangi bir grup ya da cemaate yakın olma özelliğine verilen önem, önceki tablolara kıyasla çok daha belirgin bir toplumsal mesafe ve düşük düzeyde onaylama durumuna işaret etmektedir. Hem erkek hem de kadın seçmenlerde en yüksek oranlar “hiç önemli değil” ve “önemli değil” seçeneklerinde belirginleşmektedir. Erkeklerde bu iki seçeneğin toplamı yüzde 62,3’e, kadınlarda ise yüzde 51,4’e varmaktadır. Bu oranlar özellikle erkek seçmenlerin grup/cemaat yakınlığına karşı daha belirgin ve daha katı bir olumsuz tutuma sahip olduğunu bize göstermektedir. Kadın seçmenler arasında “kararsızım” oranının (%19,8) erkeklere kıyasla (%12,7) daha yüksek olması, kadınların bu konuda daha temkinli, daha kararsız veya daha esnek bir yaklaşım sergilediğine işaret etmektedir. Buna ek olarak kadınlarda “önemli” kategorisinin erkeklere göre daha yüksek çıkması (%17,8’e karşı %14,2), kadın seçmenlerin bu konuyu tamamen dışlamadığını, ancak yine de olumsuz görüşün baskın olduğunu göstermektedir. Her iki cinsiyette de “çok önemli” diyenlerin oranı neredeyse aynıdır (%10,8–10,9). Bu oran grup/cemaat yakınlığına olumlu yaklaşımın toplumsal olarak düşük bir destekle sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu daha önce incelediğimiz adil olma ve uluslararası saygınlık değişkenlerinden açık biçimde farklılaşmaktadır. Adillik cinsiyet farkı gözetmeksizin neredeyse oybirliğiyle olumlu olarak değerlendirilirken, uluslararası saygınlıkta da hem erkek hem kadın seçmenlerde geniş bir önem vurgusu görülmüştür. Buna karşılık grup/cemaat yakınlığı, seçmenlerin en mesafeli yaklaştığı kriterlerden biri olarak belirginleşmektedir. Bu tablo, Sakarya’da siyasal meşruiyetin bireysel nitelikler üzerinden kurulduğunu ve kolektif grup bağlılıklarının özellikle dini ya da kapalı grup yapılarıyla ilişkili aidiyet biçimlerinin seçmenlerde çok da olumlu karşılanmadığını bize göstermektedir. Cinsiyete göre farklılıklar bulunsa da, genel eğilim net biçimde

grup/cemaat aidiyetinin siyasal aday profili açısından çok da istenmeyen bir özellik olarak algılandığı yönündedir.

3.4.3. Yaş Gruplarına Göre Aday Özellikleri

Tablo 80: Yaşa Göre Adayda Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
18-24 yaş	94	13	5	0	0
	83,9%	11,6%	4,5%	0,0%	0,0%
25-34 yaş	186	29	0	1	1
	85,7%	13,4%	0,0%	0,5%	0,5%
35-44 yaş	136	7	0	0	0
	95,1%	4,9%	0,0%	0,0%	0,0%
45-54 yaş	72	2	0	0	0
	97,3%	2,7%	0,0%	0,0%	0,0%
55-64 yaş	44	2	0	0	0
	95,7%	4,3%	0,0%	0,0%	0,0%
65 yaş ve üzeri	7	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaş gruplarına göre adayda adil olma niteliğinin önemine ilişkin bulgular önceki bulgularda da gördüğümüz genel eğilimi çok daha güçlü ve istikrarlı biçimde devam ettirmektedir. Tüm yaş gruplarında “çok önemli” cevabı oldukça öne çıkmaktadır. Özellikle 35 yaş üstü gruplarda önem vurgusu neredeyse kesin düzeye ulaşmaktadır. En genç seçmen grubu olan 18-24 yaş arasında “çok önemli” yanıtı %83,9 ile yüksek olmakla birlikte, diğer yaş gruplarına göre daha düşük bir yoğunluk göstermektedir. Bu grupta “önemli” (%11,6) ve “kararsızım” (%4,5) dağılımı gençlerde adayın niteliklere ilişkin değerlendirmede görece daha geniş bir dağılımın bulunduğunu bizlere göstermektedir. 25-34 yaş aralığında “çok önemli” oranı %85,7’ye yükselmiş ve kararsızlık oranı sıfıra inmiştir. Bu durum genç yetişkinlerin, adil olmayı siyasal meşruiyet açısından daha net bir zorunluluk olarak gördüğünü göstermektedir. 35-44 yaş, 45-54 yaş ve 55-64 yaş gruplarında ise adalet talebi çok daha net biçimde belirginleşmektedir. Bu gruplarda “çok önemli” seçeneği sırasıyla %95,1, %97,3 ve %95,7 gibi önemli derecede yüksek oranlara

ulaşmıştır. Bu yaş kesiminde kararsızlık ya da olumsuz değerlendirme tamamen çok dışıktır. En yaşlı grup olan 65 yaş ve üzeri kategorisinde “ok önemli” yanıtının %100’e çıkması yaş arttıka adalet beklentisinin tartışmaya kapalı bir özellik haline geldiğini göstermektedir. Bu bulgu önceki cinsiyet, ilçe, ve adayın grup/cemaat yakınlığı tablolardan elde edilen sonuçlarla ortak bir çizgiye sahiptir. Sakarya’da seçmenler siyasal rekabete dair farklılıklar taşıyor olsalar da, adayın kişisel ahlaki özellikleri söz konusu olduğunda geniş ve sağlam bir toplumsal ortaklık üretmektedirler. Adillik, yalnızca tercih edilen bir özellik değil, her yaş grubunda siyasal güvenin temel taşı olarak işleyen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş ilerledikçe ve arttıka bu norm daha da netleşmekte ve böylece siyasal meşruiyet talebi kuşaklararası bir ortak payda haline gelmektedir.

Tablo 81: Yaşa Göre Adayda Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
18-24 yaş	32 28,6%	28 25,0%	22 19,6%	11 9,8%	19 17,0%
25-34 yaş	92 42,4%	49 22,6%	23 10,6%	25 11,5%	28 12,9%
35-44 yaş	48 33,6%	34 23,8%	15 10,5%	15 10,5%	31 21,7%
45-54 yaş	26 35,1%	17 23,0%	2 2,7%	15 20,3%	14 18,9%
55-64 yaş	12 26,1%	13 28,3%	2 4,3%	8 17,4%	11 23,9%
65 yaş ve üzeri	4 57,1%	0 0,0%	2 28,6%	0 0,0%	1 14,3%
Toplam	214 35,7%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,3%	104 17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayda dindar olma niteliğinin yaş gruplarına göre dağılımı, önceki tablolarda adalet ve uluslararası saygınlık gibi özelliklerde gördüğümüz güçlü toplumsal mutabakatın aksine, çok daha parçalı, kuşaklar arasında belirgin şekilde farklılaşan bir tutum ortaya koymaktadır. Buoranlar “dindarlık” özelliğinin Sakarya seçmeni için normatif değil, daha tartışmalı ve bireysel değerlerle bağlantılı bir özellik olduğunu göstermektedir bize. En genç grup olan 18-24 yaş aralığında dağılım oldukça dağınıktır: “çok önemli” (%28,6) ve “hiç önemli değil” (%17,0) oranları birbirine oldukça yakındır. “kararsızım” seçeneği de %19,6 gibi yüksek bir düzeydedir. Bu kuşak içinde dindarlığa ilişkin siyasal beklenti güçlü biçimde bir ortaklık üretmemiştir. Bu bulgu gençlerin din-siyaset ilişkisini daha bireysel, daha çeşitlenmiş ve yer yer mesafeli algıladıklarını göstermektedir. 25-34 yaş aralığında “çok önemli” oranı %42,4’e yükselmiştir ama “hiç önemli değil” (%12,9) ve “önemli değil” (%11,5) gibi olumsuz seçenekler de önemlilik arz eden oranlara sahiptir. Bu yaş grubu, hem geleneksel değerlerle bağlarını koruyan hem de dindarlığı siyasal bir kriter olarak görmeyen önemli bir kesimi birlikte barındırmaktadır. 35-44 yaş grubunda dağılım yeniden geniş bir yelpazeye yayılmaktadır: “çok önemli” %33,6 iken, olumsuz tutumlar (“hiç önemli değil” %21,7) önemli derecede yüksektir. Bu grup içinde dindarlık kriterine ilişkin bölünme gençlere benzer şekilde devam etmektedir. 45-54 yaş grubunda

“önemli değil” oranının %20,3'e yükselmesi dikkat çekmektedir. Bu yaş grubunda dindarlığı siyasal bir kriter olarak görmeyen bir eğilim güçlenmektedir. Ancak buna rağmen “çok önemli” yanıtı (%35,1) da önemli bir düzeydedir. 55-64 yaş grubunda tablo yeniden daha olumsuz bir yöne kaymaktadır: “hiç önemli değil” %23,9 ile oldukça yüksektir. Bu durum, orta-ileri yaş seçmen içinde dindarlığın siyasal bir zorunluluk olarak görülmediğine dair önemli bir gösterge sunmaktadır. En yaşlı grup olan 65 yaş ve üzeri seçmenlerde ise örneklem küçük olmakla birlikte (%57,1 “çok önemli”), dindarlığın siyasal adaydan beklenen bir özellik olarak daha olumlu değerlendirildiği görülmektedir. Ancak aynı grubun %28,6 oranında “kararsızım” demesi, dindarlık kriterinin bu yaş grubu için bile ortak bir özellik olmadığını göstermektedir. Genel olarak tablo, önceki analizlerde adalet, uluslararası saygınlık gibi özelliklerde gördüğümüz net eğilimlerin aksine, “dindarlık” özelliğinin Sakarya seçmeninde güçlü bir ortak payda oluşturmadığını bizlere göstermektedir. Dindarlık, siyasal tercih bakımından yüksek düzeyde kuşaklararası farklılaşmanın olduğu bir alandır. Gençlerde hem olumlu hem olumsuz tutumlar bir arada bulunmaktadır. Bununla beraber orta yaşlarda olumsuz seçenekler artmakta ve ileri yaşlarda yeniden bir olumlu eğilim görülmektedir. Bu bağlamda da dindarlığın sosyo-politik bağlamda kişisel değer dünyasına, yaşam tarzına ve yaş değişkenine göre değişen bir özellik olduğunu bizlere göstermektedir.

Tablo 82: Yaşa Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
18-24 yaş	10 8,9%	19 17,0%	17 15,2%	25 22,3%	41 36,6%
25-34 yaş	28 12,9%	31 14,3%	49 22,6%	49 22,6%	60 27,6%
35-44 yaş	15 10,5%	23 16,1%	24 16,8%	37 25,9%	44 30,8%
45-54 yaş	9 12,2%	16 21,6%	1 1,4%	23 31,1%	25 33,8%
55-64 yaş	2 4,3%	5 10,9%	1 2,2%	16 34,8%	22 47,8%
65 yaş ve üzeri	1 14,3%	0 0,0%	1 14,3%	2 28,6%	3 42,9%
Toplam	65 10,8%	94 15,7%	94 15,7%	152 25,3%	195 32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın herhangi bir grup veya cemaatle yakın olması durumuna verilen önem, yaş grupları ilerledikçe belirgin bir biçimde olumsuzlaşan ve önceki tablolardaki tutarlı eğilimleri destekleyen güçlü bir kuşaklar arası ayrımı ortaya koymaktadır. Daha önce hem cinsiyet hem ilçe dağılımlarında bu niteliğe yönelik düşük destek görülmüştür. Yaş temelli tablo, bu bulguyu daha da belirginleştirmektedir. Yaş arttıkça grup/cemaat yakınlığına yönelik mesafe belirgin biçimde artmaktadır. En genç yaş grubu olan 18-24 yaş içinde “hiç önemli değil” yanıtı (%36,6) en yüksek kategoriye olarak karşımıza çıkmaktadır. “Önemli değil” yanıtı ise %22,3 ile ikinci sıradadır. Gençlerin %58,9’u bu niteliği açık biçimde olumsuz karşılamaktadır. Bununla birlikte gençlerde “kararsızım” oranının (%15,2) ve sınırlı da olsa “önemli/çok önemli” görüşlerin toplamının %25,9 olması bu yaş grubunun konuya daha heterojen yaklaştığını göstermektedir. 25-34 yaş grubunda dağılım genişlemekte ve kararsızlık (%22,6) en dikkat çekici artışı göstermektedir. Bu yaş grubu hem çalışma hayatına hem aile kurma aşamalarına daha yakın olduğu için, siyasal beklentilerinde pragmatik kaygılar ile kimliksel mesafe birlikte

görülebilmektedir. Ancak yine de toplamda %50'nin üzerinde ("önemli değil" ve "hiç önemli değil" %50,2) bir olumsuz tutum bulunması, grup/cemaat aidiyetinin bu yaş grubunda da siyasal meşruiyet açısından önemli bulunmadığını göstermektedir. 35-44 yaş grubunda olumsuz tutumlar (%56,7) daha da belirginleşmektedir. Bu yaş grubu, hem ekonomik sorumlulukların hem toplumsal rol beklentilerinin en yoğun olduğu kesimi temsil etmektedir. Dolayısıyla bu nedenle siyasal adayların kişisel ilişki ağları veya cemaat bağları yerine yönetsel liyakat ve kurumsal şeffaflık gibi nitelikler daha ön plana çıkmaktadır. 45-54 yaş grubunda olumsuz yanıtların oranı %64,9'a yükselmektedir ve grubun yalnızca %33,8'i "hiç önemli değil" yanıtını vermiştir. Kararsızlık oranı bu grupta yalnızca %1,4'tür. Bu da bu yaş grubunun konuya dair görüşünün netleştiğini, yani güçlü bir toplumsal mesafe oluşturduğunu göstermektedir. 55-64 yaş grubunda ise olumsuz tutumlar en üst orana ulaşmaktadır: "hiç önemli değil" %47,8, "önemli değil" %34,8 ile toplamda %82,6 gibi çok yüksek bir orana ulaşmaktadır. 65 yaş ve üzeri grupta örneklem küçük olmakla birlikte, olumsuz tutum oranı (%71,5) üst yaş grubunda da güçlü bir toplumsal mesafe olduğunu göstermektedir. Bu oran Türkiye'de uzun yıllardır tartışılan grup/cemaat-siyaset ilişkisine dair güven sorunlarının, özellikle yaşlı seçmenlerde daha belirgin olduğunu göstermektedir. Genel olarak tablo, önceki analizlerde de gördüğümüz gibi adayın herhangi bir grup veya cemaatle yakın olmasının yaş ilerledikçe daha fazla olumsuzlanan bir özellik olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Tüm yaş gruplarında olumsuz yanıtlar olumlu yanıtları belirgin biçimde geride bırakmaktadır ama özellikle orta ve ileri yaşlarda bu fark oldukça yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Bu eğilim daha önceki cinsiyete ve ilçelere göre yaptığımız değerlendirmelerle de tam uyumludur.

Tablo 83: Yaşa Göre Adayın İdeolojik veya Parti Yakınlığının Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
18-24 yaş	34 30,4%	29 25,9%	22 19,6%	11 9,8%	16 14,3%
25-34 yaş	70 32,3%	59 27,2%	46 21,2%	25 11,5%	17 7,8%
35-44 yaş	46 32,2%	51 35,7%	21 14,7%	16 11,2%	9 6,3%
45-54 yaş	22 29,7%	27 36,5%	7 9,5%	8 10,8%	10 13,5%
55-64 yaş	9 19,6%	20 43,5%	4 8,7%	7 15,2%	6 13,0%
65 yaş ve üzeri	1 14,3%	4 57,1%	2 28,6%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	182 30,3%	191 31,8%	102 17,0%	67 11,2%	58 9,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın ideolojik veya parti yakınlığının önemine ilişkin değerlendirmeler yaş grupları arasında belirgin bir farklılaşma göstermektedir. 18-24 ve 25-34 yaş grupları bu özelliğe orta düzeyde önem atfetmekte ama dikkat çekici biçimde yüksek kararsızlık oranları sergilemektedir. Bu grupta “çok önemli” ve “önemli” yanıtları toplamda yaklaşık %56–59 oranında seyretmekle birlikte kararsızlık gençlerde %20’ye yaklaşmaktadır. Bu durum, gençlerin ideolojik ve siyasal kimliği mutlak belirleyici bir kriter olarak görmediğini, aday değerlendirmelerinde daha esnek, çoğulcu ve performans odaklı bir yaklaşım benimsediğini bize göstermektedir. Nitekim önceki tablolarda gençlerin grup/cemaat yakınlığına en mesafeli yaş grubu olması, siyasal kimlikten ziyade bireysel özelliklere ağırlık verdiklerini desteklemektedir. Orta yaş gruplarında (35-44 ve 45-54 yaş) ideolojik yakınlık vurgusu belirgin biçimde artmaktadır. Bu gruplarda “önemli” yanıtları %35 düzeyine çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Aynı zamanda kararsızlık oranlarının gençlere kıyasla anlamlı biçimde düşmesi, siyasal tutumların bu yaşlarda daha netleştiğine işaret etmektedir. Bu gruplarda ideolojik yakınlık, gençlerde olduğu gibi farklılaşmış oranlarla değil siyasal güvenilirliğin bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. İleri yaş gruplarında (55 yaş ve üzeri) ideolojik yakınlığın “önemli” görülme

oranı en yüksek düzeyine ulaşmaktadır. Özellikle 65 yaş üstünde katılımcıların %57'si ideolojik yakınlığı “önemli” bulmakta, kararsızlık ise sınırlı bir oranla sınırlı kalmaktadır. Bu yaş grubunun Türkiye siyasal tarihindeki parti sadakati, ideolojik kamplaşmalar ve siyasal süreklilik gibi birikimleri daha güçlü biçimde içselleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ileri yaş seçmenlerde ideolojik konumlanma, aday değerlendirmesinde önemli bir işlev görmeye devam etmektedir. Bu genel dağılım, önceki tablolarda ortaya çıkan sonuçlarla tutarlıdır. “Adil olma” özelliğinde yaş grupları arasında neredeyse tam oybirliği gözlenirken, “dindarlık” için orta düzeyde bir ayrışma ve “cemaat/grup yakınlığı” için yaygın bir olumsuzluk görülmüştür. İdeolojik yakınlık ise bu iki uç arasında konumlanmakta ve seçmenlerin büyük çoğunluğu için ne tamamen belirleyicidir ne de önemsiz sayılabilecek düzeydedir. Bu tablo, seçmen davranışında kimliksel aidiyetlerden ziyade performansa dayalı kriterlerin güçlendiğini, ideolojik yakınlığın ise özellikle yaş ilerledikçe istikrar ve tutarlılık beklentisiyle yeniden önem kazandığını göstermektedir.

3.4.4. En Uzun Yaşanılan Bölge Bağlamında Aday Özellikleri

Tablo 84: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Metropol/büyükşehir	196	15	3	0	0
	91,6%	7,0%	1,4%	0,0%	0,0%
Kent merkezi	170	17	1	0	0
	90,4%	9,0%	0,5%	0,0%	0,0%
İlçe merkezi	130	16	1	0	0
	88,4%	10,9%	0,7%	0,0%	0,0%
Köy	44	5	0	1	1
	86,3%	9,8%	0,0%	2,0%	2,0%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın “adil olma” niteliğine ilişkin verilen cevapların en uzun süre yaşanılan bölgeye göre dağılımı mekansal farklılıkların bu özelliğe dair durumda neredeyse hiçbir ayrışma üretmediğini göstermektedir. Metropol/büyükşehirde yaşamış seçmenlerde “çok önemli”

yanıtı %91,6, kent merkezinde %90,4, ilçe merkezinde %88,4, köylerde ise %86,3 oranlarındadır. Bu oranlar birbirine çok yakın derecededir. Üstelik tüm yerleşim tiplerinde “önemsiz” ve “hiç önemli değil” kategorilerinin toplamı %2’nin altındadır ve bazı yerleşimlerde bu cevaplar hiç verilmemiştir. Bu durum, adil olma özelliğinin seçmenler açısından mekansal konumdan bağımsız bir beklenti düzeyinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Adalet algısındaki bu yüksek ortak zemin önceki cinsiyet ve yaş dağılımlarında gözlenen sonuçlar ile uyumludur. Adillik hem kadın hem erkek seçmenlerde neredeyse oybirliğiyle öncelikli bir değer olarak tanımlanmış ve yaş gruplarında da benzer bir bütünlük gözlenmiştir. Bu tabloda da en uzun süre yaşanan yer değişkeninin eklenmesiyle görülen tablo, bu niteliğin yalnızca demografik değil aynı zamanda coğrafi ve sosyal farklılıklardan da bağımsız olarak ortak bir siyasi norm oluşturduğunu göstermektedir. Bu yönüyle “adil olma”, seçmenlerin siyasi karar alma süreçlerinde ideolojik, kültürel veya dini aidiyetlerden daha temel bir özellik olarak görülmektedir. Köylerde “önemli değil/hiç önemli değil” seçeneklerinin %4’lük bir toplam değere ulaşması, metropol ve kent merkezlerine kıyasla hafif bir sapma oluşturmaktadır. Ancak bu sapma düşük bir oran olarak değerlendirilebilir ve köy seçmeninin genel eğilimini değiştirmemektedir. Köylerdeki bu küçük farklılık, yerel siyasi ilişkilerin kişisel tanınırlık, sosyal ağlar veya geleneksel otorite ile ilişkili olabilmesi gibi faktörlerle kısmen açıklanabilir. Genel olarak ifade edilecek olursak en uzun süre yaşanan bölge değişkeni, adil olma özelliğine ilişkin algıyı anlamlı biçimde ayırtmamaktadır. Bu bulgu, araştırmanın diğer tablolarında da tekrar eden bir durumu tekrar etmektedir: Seçmen davranışında ahlaki karakter niteliğine ilişkin beklentiler, sosyal yapıdaki farklılıklardan bağımsız olarak ortak bir zemin oluşturmaktadır. Adalet, seçmenlerin siyasi meşruiyet anlayışında baskın bir değer olarak konumlanmakta ve bu yönüyle dindarlık, cemaat yakınlığı veya ideolojik aidiyet gibi daha bölünmüş alanların aksine güçlü bir birleştirici norm işlevi görmektedir.

Tablo 85: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Metropol/büyükşehir	97 45,3%	47 22,0%	22 10,3%	18 8,4%	30 14,0%
Kent merkezi	53 28,2%	44 23,4%	19 10,1%	32 17,0%	40 21,3%
İlçe merkezi	41 27,9%	36 24,5%	22 15,0%	16 10,9%	32 21,8%
Köy	23 45,1%	15 29,4%	3 5,9%	8 15,7%	2 3,9%
Toplam	214 35,7%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,3%	104 17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaşanılan bölge ile adayın “dindar olma” özelliğine verilen önem arasında belirgin fakat sınırlı düzeyde mekansal farklılıklar gözlenmektedir. Metropol/büyükşehir ve köylerde “çok önemli” yanıtının benzer ölçüde yüksek çıkması (%45 civarı), dindarlık beklentisinin hem geleneksel kırsal kesimde hem de büyükşehirlerde yaşayan belirli bir seçmen profili için güçlü bir değer olmaya devam ettiğini bizlere göstermektedir. Buna karşın kent merkezi (%28,2) ve ilçe merkezlerinde (%27,9) bu oran anlamlı biçimde daha düşüktür. Kent ve ilçe merkezlerinde “önemli değil” ve “hiç önemli değil” yanıtlarının toplamı %30'lara yaklaşırken, metropolde bu oran %22,4 ve köylerde ise yalnızca %19,6'dır. Bu dağılım, kentsel yerleşimlerde dindarlığın aday tercihinde daha müzakere edilebilir ve daha az belirleyici bir özellik olduğunu, kırsal ve metropolde ise daha güçlü bir sembolik ve normatif değer taşıdığını göstermektedir bize. Önceki tablolarda gözlenen örüntüyle uyumlu olarak, dindarlık değişkeni adalet gibi geniş toplumsal mutabakata sahip değildir. Bunun aksine mekansal sosyal yapıya göre değişkenlik gösterebilen ve daha bölünmüş bir değer alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgu, dindarlık temelli siyasal beklentilerin homojen olmadığı ve seçmenin yaşadığı yerin sosyal dokusuna göre anlam kazandığı yönündeki genel sonuçlarımızı teyit etmektedir.

Tablo 86: En Uzun Süre Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaate Yakın Olma Durumunun Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Metropol/büyükşehir	30 14,0%	31 14,5%	45 21,0%	44 20,6%	64 29,9%
Kent merkezi	18 9,6%	27 14,4%	26 13,8%	50 26,6%	67 35,6%
İlçe merkezi	15 10,2%	25 17,0%	16 10,9%	43 29,3%	48 32,7%
Köy	2 3,9%	11 21,6%	7 13,7%	15 29,4%	16 31,4%
Toplam	65 10,8%	94 15,7%	94 15,7%	152 25,3%	195 32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaşanılan bölgeye göre adayın herhangi bir grup ya da cemaate yakın olup olmamasına verilen önem incelendiğinde, tüm yerleşim tiplerinde belirgin bir olumsuzluk eğilimi görülmektedir. Metropol/büyükşehirde “hiç önemli değil” diyenlerin oranı %29,9, kent merkezinde %35,6, ilçe merkezinde %32,7 ve köylerde ise %31,4’tür. Dört yerleşim tipinin tamamında bu seçenek en yüksek kategori olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, adayın grup/cemaat aidiyetinin genel olarak meşruiyet artırıcı bir özellik değil, tersine çoğunluk için mesafeli durulması gereken bir nitelik olarak algılandığını bizlere göstermektedir. “Çok önemli” ve “önemli” yanıtları ise tüm bölgelerde düşük düzeydedir. Metropolde toplam %28,5, kent merkezinde %24, ilçe merkezinde %27,2 ve köylerde %25,5 olarak ölçülmüştür. Kırsal kesimde görece daha yüksek bir “önemli” oranı (%21,6), bu tür yapılarla ilişkilerin hala kısmen anlam taşıyabildiğini gösterse de köylerde dahi güçlü bir olumlu bakış söz konusu değildir. Bölgesel karşılaştırma, önceki tablolarda gözlenen örüntüyle benzer sonuçlar taşıyacak şekilde adalet gibi değerlerde yerleşim tipleri arasında fark görülmezken, dindarlık ve özellikle grup/cemaat yakınlığı gibi daha siyasal-dini içerikli özelliklerde mekansal ve sosyolojik farklılaşma belirginleşmektedir. Bu tabloda en dikkat çekici olan sonuç metropolden köye kadar tüm bölgelerde negatif tercih eğiliminin ortaklaşması, yani adayın grup/cemaat bağlantısının siyasal meşruiyet açısından açık bir olumsuzluk olarak görülmesidir. Bu sonuç, seçmenin

gözünde bireysel dindarlık ile kurumsal-dini örgütlenme arasına açık bir çizgi çekildiğini, “dindarlık”ın kısmen olumlu, “cemaat bağlantısı”nın ise belirgin biçimde olumsuz olarak kodlandığını bir kez daha göstermektedir.

3.4.5. Eğitim Durumuna Göre Aday Özellikleri

Tablo 87: Eğitim Durumuna Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Okuryazar ama diploma yok	2	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu	40	2	0	0	0
	95,2%	4,8%	0,0%	0,0%	0,0%
Ortaokul mezunu	15	0	1	1	1
	83,3%	0,0%	5,6%	5,6%	5,6%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	113	17	1	0	0
	86,3%	13,0%	0,8%	0,0%	0,0%
Yüksekokul-üniversite mezunu	264	21	3	0	0
	91,7%	7,3%	1,0%	0,0%	0,0%
Yüksek Lisans	88	9	0	0	0
	90,7%	9,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Doktora	18	4	0	0	0
	81,8%	18,2%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo bize eğitim düzeyi arttıkça adayda “adil olma” özelliğine atfedilen önemin hemen tüm kategorilerde son derece yüksek olduğunu bize göstermektedir. Okuryazar olup diploması olmayan katılımcıların tamamı (%100), ilkokul mezunlarının ise %95,2’si bu özelliği “çok önemli” bulmaktadır. Ortaokul grubunda “çok önemli” diyenlerin oranı %83,3’e inse de, bu grupta da adalet beklentisi belirgin biçimde baskındır. “Önemli değil” ve “hiç önemli değil” diyenler yalnızca %5,6’lık küçük alt gruplardır. Lise mezunlarında “çok önemli” oranı %86,3 iken, yüksekokul/üniversite mezunlarında %91,7’ye, yüksek lisans mezunlarında %90,7’ye çıkmaktadır. Doktora düzeyinde ise oran %81,8’e düşmekle birlikte, yine büyük bir çoğunluk bu özelliği önemli görmektedir. Bu oransal dağılım adillik talebinin eğitimle sistematik biçimde farklılaşan bir tutum değil, toplumsal

düzeyde paylaşılan ortak bir norm olduğunu göstermektedir. Üniversite ve üzeri eğitim almış gruplarda “önemli” yanıtının da görece yükselmesi önemlidir. Önceki tablolarda dindarlık ya da grup/cemaat yakınlığı gibi özelliklerin öneminde ilçeye, yaşa veya yerleşim türüne göre belirgin dalgalanmalar görülürken, adil olma beklentisi eğitim hiyerarşisinin bütün gruplarında neredeyse istisnasız bir ortaklık alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, siyasal meşruiyetin temelinde ideolojik tercihlerden ve kimlikssel yakınlıklardan görece bağımsız, asgari bir “adalet standardı”nın bulunduğu işaret etmektedir.

Tablo 88: Eğitim Durumuna Göre Adayın Liyakatli Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Okuryazar ama diploma yok	1	1	0	0	0
	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu	38	4	0	0	0
	90,5%	9,5%	0,0%	0,0%	0,0%
Ortaokul mezunu	16	0	0	0	2
	88,9%	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	103	25	3	0	0
	78,6%	19,1%	2,3%	0,0%	0,0%
Yüksekokul-üniversite mezunu	254	27	5	2	0
	88,2%	9,4%	1,7%	0,7%	0,0%
Yüksek Lisans	84	10	3	0	0
	86,6%	10,3%	3,1%	0,0%	0,0%
Doktora	19	3	0	0	0
	86,4%	13,6%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	515	70	11	2	2
	85,8%	11,7%	1,8%	0,3%	0,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, eğitim düzeyine göre adayda “liyakatli olma” niteliğine atfedilen önemin oldukça yüksek ve istikrarlı bir biçimde dağıldığını göstermektedir. İlkokul mezunlarından doktora mezunlarına kadar tüm gruplarda “çok önemli” yanıtı baskın olarak görülmekte ve oranlar %78,6 ile %90,5 arasında seyretmektedir. Özellikle ilkokul (%90,5) ve yüksekokul/üniversite mezunlarında (%88,2) bu beklentinin çok güçlü olduğu görülmektedir. Lise mezunlarında “önemli” yanıtının (%19,1) biraz daha belirginleşmesi, liyakat talebinin yalnızca duygusal değil, rasyonel karar verme süreçlerinde de önemli

yer tuttuğunu göstermektedir. Olumsuz yanıtlar tüm gruplarda oldukça düşük seviyededir. Bu bulgu, adil olma değişkeninde gözlenen durumla büyük benzerlik göstermekte ve adaydan beklenen temel yönetsel özellikler arasında güçlü bir toplumsal uzlaş bulundğunu teyit etmektedir. Dindarlık veya grup/cemaat yakınlığı gibi siyasi-kültürel niteliklerde yerleşim, yaş ya da eğitim düzeyine göre ayrışmalar gözlemlenirken, liyakat beklentisi eğitim düzeyinden bağımsız biçimde bir ortaklık zemini olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, seçmenlerin siyasal davranışlarında performans, yeterlilik ve iş yapabilme kapasitesini merkeze alan ortak bir rasyonalite zemini bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 89: Eğitim Durumuna Göre Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

		Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Okuryazar ama diploma yok		1	0	1	0	0
		50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu		21	11	3	4	3
		50,0%	26,2%	7,1%	9,5%	7,1%
Ortaokul mezunu		6	6	2	1	3
		33,3%	33,3%	11,1%	5,6%	16,7%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu		35	38	17	19	22
		26,7%	29,0%	13,0%	14,5%	16,8%
Yüksekokul-üniversite mezunu		100	59	32	36	61
		34,7%	20,5%	11,1%	12,5%	21,2%
Yüksek Lisans		42	23	9	10	13
		43,3%	23,7%	9,3%	10,3%	13,4%
Doktora		9	5	2	4	2
		40,9%	22,7%	9,1%	18,2%	9,1%
Toplam		214	142	66	74	104
		35,7%	23,7%	11,0%	12,3%	17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo bize eğitim düzeyi yükseldikçe adayın “dindar olma” niteliğine verilen önemin belirgin biçimde azalırken olumsuz tutumların arttığını göstermektedir. İlkokul mezunlarında “çok önemli” diyenlerin oranı %50 iken, lise mezunlarında bu oran %26,7’ye kadar düşmektedir. Üniversite mezunlarında ise %34,7 ile oran daha düşük ve

dağınık bir dağılıma işaret etmektedir. Yüksek lisans ve doktora gruplarında “çok önemli” yanıtı yeniden biraz yükselse (%40 civarı) bu artış tüm gruplar için geçerli değildir. Özellikle üniversite mezunlarında “hiç önemli değil” oranının %21,2 olması bu grupta dindarlığın siyasal değerlendirmelerde daha az belirleyici olduğunu göstermektedir. Dindarlığın seçim davranışındaki ağırlığının eğitim düzeyiyle birlikte zayıflaması, önceki tablolarda yerleşim, yaş ve cinsiyet değişkenlerinde gözlenen sonuçlarla uyumludur. Metropolde yaşayanlar ve genç seçmenlerde olduğu gibi, daha eğitilmiş bireylerde de adayın dindar olmasına yönelik beklenti daha düşüktür. Buna karşılık ilköğretim ve kısmen ortaokul mezunlarında dindarlığın aday profilinde olumlu bir özellik olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgu, dini hassasiyetlerin siyasal tercihlere etkisinin eğitimsel ayrışma üzerinden belirginleştiğini göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık, aday tercihinde öncelikli bir özellik olmaktan çıkmakta ve liyakat ve adalet gibi özelliklerin görece daha yüksek önem taşıdığı bir rasyonalite öne çıkmaktadır. Burada eğitimin sekülerleştirici etkisini (Ertit, 2019) görmek mümkündür.

Tablo 90: Eğitim Durumuna Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaate Yakın Olma Durumunun Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Okuryazar ama diploma yok	0	0	0	0	2
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
İlkokul mezunu	5	8	3	18	8
	11,9%	19,0%	7,1%	42,9%	19,0%
Ortaokul mezunu	2	1	1	4	10
	11,1%	5,6%	5,6%	22,2%	55,6%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	9	30	13	29	50
	6,9%	22,9%	9,9%	22,1%	38,2%
Yüksekokul-üniversite mezunu	35	42	48	66	97
	12,2%	14,6%	16,7%	22,9%	33,7%
Yüksek Lisans	11	11	24	26	25
	11,3%	11,3%	24,7%	26,8%	25,8%
Doktora	3	2	5	9	3
	13,6%	9,1%	22,7%	40,9%	13,6%
Toplam	65	94	94	152	195
	10,8%	15,7%	15,7%	25,3%	32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo eğitim düzeyi arttıkça adayın herhangi bir grup ya da cemaate yakın olma özelliğine yönelik talebin genel olarak düşük seyrettiğini ancak bu oranın eğitim düzeyine göre farklılaştığını bize göstermektedir. İlkokul mezunlarında “çok önemli” ve “önemli” diyenlerin toplamı %30 civarına ulaşsa da bu grupta dahi en büyük kategori %42,9 ile “önemli değil” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani daha düşük eğitim düzeyinde bile adayın grup/cemaat bağlantısına temkinli bir mesafe söz konusudur. Ortaokul mezunları ise %55,6 ile “hiç önemli değil” yanıtındadır. Bu grupta hem görece düşük eğitim hem de muhtemelen yerel-dar çevre siyasetinin olumsuz tecrübeleri, cemaat/grup yakınlığına karşı güçlü bir güvensizlik üretmektedir. Orta ve üst-orta eğitim basamaklarında (lise, lisans, yüksek lisans) tablo daha karmaşık ve parçalı bir görünüm arz etmektedir. Lise mezunları arasında “hiç önemli değil” cevabının oranı %38,2, “önemli değil” ise %22,1’dir. dolayısıyla yaklaşık her iki kişiden biri bu özelliği açıkça olumsuz bir özellik olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık lisans mezunlarında olumsuz tutum devam etmekle birlikte (%33,7 “hiç önemli değil”, %22,9 “önemli değil”), “kararsızım” diyenlerin oranı %16,7’ye çıkarak belirgin biçimde artmaktadır. Yüksek lisans ve doktora düzeylerinde bu kararsızlık daha da dikkat çekicidir. Yüksek lisans mezunlarında “kararsızım” oranı %24,7, doktora mezunlarında %22,7’dir. Bu kesimlerde grup/cemaat yakınlığına yönelik net bir destek değil, daha çok eleştirel mesafe ve bağlama bağlı değerlendirme eğilimi öne çıkmaktadır. Öte yandan doktora grubunda “önemli değil” diyenlerin %40,9 ile en yüksek seviyede olması, yüksek eğitimlilerde kurumsal-siyasal meşruiyeti, kişisel liyakat ve adalet gibi kriterler üzerinden tanımlama eğiliminin güçlendiğine işaret etmektedir. Genel toplam itibarıyla “çok önemli” (%10,8) ve “önemli” (%15,7) yanıtları belirgin bir azınlığı temsil ederken, “önemli değil” (%25,3) ve “hiç önemli değil” (%32,5) yanıtları katılımcıların yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. Daha önce ilçelere, cinsiyete ve yaşa göre yapılan sonuçlarda da görüldüğü gibi Sakarya’da grup ya da cemaat yakınlığı, adaydan beklenen temel ve meşru bir özellik olarak değil, çoğu grupta istenmeyen bir aidiyet biçimi olarak algılanmaktadır.

Tablo 91: Eğitim Durumuna Göre Adayın İdeolojik veya Parti Yakınlığının Önem Dağılımı

		Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Okuryazar ama diploma yok		0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%	1 50,0%
İlkokul mezunu		15 35,7%	17 40,5%	3 7,1%	5 11,9%	2 4,8%
Ortaokul mezunu		6 33,3%	6 33,3%	4 22,2%	0 0,0%	2 11,1%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu		39 29,8%	50 38,2%	19 14,5%	11 8,4%	12 9,2%
Yüksekokul-üniversite mezunu		84 29,2%	84 29,2%	57 19,8%	35 12,2%	28 9,7%
Yüksek Lisans		30 30,9%	27 27,8%	15 15,5%	14 14,4%	11 11,3%
Doktora		8 36,4%	7 31,8%	4 18,2%	1 4,5%	2 9,1%
Toplam		182 30,3%	191 31,8%	102 17,0%	67 11,2%	58 9,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo bizlere eğitim düzeyine göre ideolojik veya parti yakınlığının öneminde sistematik bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. İlkokul mezunlarında “çok önemli” (%35,7) ve “önemli” (%40,5) cevaplarının toplamı %76,2’ye çıkmaktadır. Ortaokul mezunlarında da benzer şekilde iki kategori toplamda %66,6 oranını oluşturmaktadır. Lise mezunlarında bu oran %68’e yakın (%29,8 ve %38,2), yani ideolojik yakınlık bu gruplarda açık biçimde baskın bir değerlendirme özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum alt ve orta düzey eğitim gruplarının siyasal kimlik ve ideolojik yönelimi aday tercihinde temel bir “güvenlik teması” olarak kullandığını göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe tablo belirgin biçimde dengelenmektedir. Üniversite mezunlarında “çok önemli” (%29,2) ve “önemli” (%29,2) yanıtlarının toplamı %58,4’e düşmektedir. Bununla beraber “kararsızım” oranı %19,8’e, “önemli değil” ve “hiç önemli değil” birlikte %21,9’a çıkmaktadır. Yüksek lisans mezunlarında da benzer bir dağılım görülmektedir. “Çok

önemli” %30,9, “önemli” %27,8 olmak üzere toplam %58,7, kararsızlık %15,5, olumsuz görüşler toplamı %25,7’dir. Bu gruplarda ideolojik yakınlık dikkate alınmakla birlikte daha temkinli ve çok boyutlu bir cevap dağılımı öne çıkmaktadır. Doktora grubunda “önemli” kategorisi %31,8 ile en yüksek düzeye çıkarken, “çok önemli” de %36,4’tür. Ancak bu grupta kararsızlık (%18,2) ve olumsuz yanıtlar (%13,6) da tamamen kaybolmamaktadır. Genel olarak tablo, eğitim seviyesi azaldıkça ideolojik veya parti yakınlığının güçlü biçimde merkezi bir özellik haline geldiğini ve eğitim seviyesi yükseldikçe ise bu özelliğe verilen önem ağırlığının azaldığını ve daha rasyonel ve bireyci, performans odaklı siyasal değerlendirmelerin öne çıktığını göstermektedir. Bu sonuç önceki tablolarda eğitim seviyesi arttıkça adalet, liyakat gibi özelliklere verilen önemin daha baskın hale geldiğini ortaya koyan verilerle tam bir tutarlılık göstermektedir.

3.4.6. Meslek Gruplarına Göre Aday Özellikleri

Tablo 92: Meslek Dağılımına Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Ev Hanımı	41	1	0	0	0
	97,6%	2,4%	0,0%	0,0%	0,0%
Memur	62	3	1	0	0
	93,9%	4,5%	1,5%	0,0%	0,0%
İşçi	57	9	0	0	0
	86,4%	13,6%	0,0%	0,0%	0,0%
Küçük Esnaf	31	6	0	0	0
	83,8%	16,2%	0,0%	0,0%	0,0%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	25	1	0	0	0
	96,2%	3,8%	0,0%	0,0%	0,0%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	56	8	1	0	0
	86,2%	12,3%	1,5%	0,0%	0,0%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	23	1	0	1	0
	92,0%	4,0%	0,0%	4,0%	0,0%
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci)	110	12	0	0	0
	90,2%	9,8%	0,0%	0,0%	0,0%
vb					
Emekli	23	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İşsiz	112	12	3	0	1
	87,5%	9,4%	2,3%	0,0%	0,8%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek grupları arasında adayın “adil olma” özelliği neredeyse tamamen mutabık bir zemin oluşturmuş gibi görülmektedir. Tüm örnekleme “çok önemli” diyenlerin oranı %90’dır. Bu oran emeklilerde %100, ev hanımlarında %97,6, orta/büyük ölçekli tüccar ve sanayicilerde %96,2, memurlarda %93,9, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlarda %92,0,

akademik/entelektüel meslek grubunda %90,2 düzeyindedir. Görece daha düşük görünen gruplarda bile “çok önemli” cevabı yine çok yüksektir: işsizlerde %87,5, profesyonel mesleklerde (doktor, avukat vb.) %86,2, işçilerde %86,4, küçük esnafta %83,8. “Önemli” yanıtı çoğu grupta %3-16 civarında ikinci sırada yer alırken, “önemli değil” ve “hiç önemli değil” seçenekleri yalnızca çiftçi/besici grubunda toplam %4 ve işsizlerde %0,8 gibi marjinal düşük oranlarda görülmektedir. Bu tablo, daha önce cinsiyet, yaş, yerleşim yeri ve eğitim düzeyine göre yapılan dağılımlarla uyumlu biçimde, adalet beklentisinin sınıfsal ve mesleki konumdan bağımsız, toplum genelinde paylaşılan temel bir siyasal-ahlaki norm olduğunu göstermektedir.

Tablo 93: Meslek Dağılımına Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Ev Hanımı	23 54,8%	7 16,7%	6 14,3%	3 7,1%	3 7,1%
Memur	24 36,4%	16 24,2%	2 3,0%	8 12,1%	16 24,2%
İşçi	28 42,4%	15 22,7%	8 12,1%	8 12,1%	7 10,6%
Küçük Esnaf	10 27,0%	6 16,2%	4 10,8%	8 21,6%	9 24,3%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	4 15,4%	5 19,2%	2 7,7%	4 15,4%	11 42,3%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	16 24,6%	17 26,2%	11 16,9%	4 6,2%	17 26,2%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	11 44,0%	9 36,0%	0 0,0%	3 12,0%	2 8,0%
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci)	53 43,4%	29 23,8%	10 8,2%	14 11,5%	16 13,1%
vb					
Emekli	4 17,4%	9 39,1%	1 4,3%	4 17,4%	5 21,7%
İşsiz	41 32,0%	29 22,7%	22 17,2%	18 14,1%	18 14,1%
Toplam	214 35,7%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,3%	104 17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek grupları arasında adayın “dindar olma” niteliğine verilen önem belirgin biçimde farklılaşmaktadır. En yüksek “çok önemli” oranları tarım ve hayvancılık (%44,0), akademik/öğretmen/yazar grubu (%43,4), işçiler (%42,4) ve ev hanımları (%54,8) arasında görülmektedir. Bu gruplarda dindarlığın siyasal tercih açısından anlamlı bir referans olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık orta ve büyük ölçekli tüccar/sanayici grubunda “çok önemli” yanıtı yalnızca %15,4’tür. Aynı grupta “hiç önemli değil” %42,3

ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Benzer şekilde profesyonel mesleklerde (doktor, avukat vb.) “çok önemli” %24,6’da kalırken “hiç önemli değil” %26,2 olarak çıkmaktadır. Bu durum, yüksek gelir ve yüksek mesleki prestij gruplarında adayların dindarlık özelliğinin göreceli olarak önem kaybettiğini göstermektedir. Memurlar arasında dağılım daha parçalıdır çünkü “çok önemli” %36,4 iken “hiç önemli değil” de %24,2 ile dikkate değer bir düzeydedir. Bu durum kamu çalışanlarının heterojen sosyo-kültürel yapısına işaret etmektedir. Küçük esnafa ise dindarlığa verilen önem orta düzeydedir (çok önemli %27,0, hiç önemli değil %24,3), ekonomik kırılganlık ve toplumsal ağlara bağımlılığın bu dağılımı çeşitlendirdiği söylenebilir. İşsizlerde de dağınık bir sonuç görülmektedir: “çok önemli” %32,0, “hiç önemli değil” %14,1, “kararsızım” ise %17,2 gibi yüksek bir orandadır. Bu oranlar, dindarlığın işsizlik koşullarında daha az yönlendirici bir seçim kriteri olduğunu düşündürmektedir. Genel toplamda “çok önemli” %35,7, “hiç önemli değil” %17,3’tür. Ancak meslek grupları arasındaki geniş farklılık dindarlığın sınıfsal ve mesleki konumdan güçlü biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Daha önce yaş, yerleşim ve eğitim tabanlı dağılımlarda görülen dindarlığın farklı toplumsal gruplarda farklı işlevler görmesi eğilimi meslek verilerinde en belirgin halini almaktadır. Bu tablo, dindarlığın toplum genelinde ortak bir aday beklentisi olmaktan ziyade sınıfsal-mesleki kültürle yakından ilişkili bir tercih eksenini olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 94: Meslek Dağılımına Göre Adayın Herhangi Bir Grup ya da Cemaat Yakınlığının Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Ev Hanımı	7 16,7%	7 16,7%	5 11,9%	11 26,2%	12 28,6%
Memur	8 12,1%	9 13,6%	13 19,7%	14 21,2%	22 33,3%
İşçi	10 15,2%	10 15,2%	13 19,7%	11 16,7%	22 33,3%
Küçük Esnaf	4 10,8%	6 16,2%	5 13,5%	9 24,3%	13 35,1%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	0 0,0%	3 11,5%	1 3,8%	10 38,5%	12 46,2%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat)	3 4,6%	10 15,4%	16 24,6%	12 18,5%	24 36,9%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	0 0,0%	4 16,0%	1 4,0%	12 48,0%	8 32,0%
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci) vb	19 15,6%	21 17,2%	21 17,2%	35 28,7%	26 21,3%
Emekli	0 0,0%	5 21,7%	1 4,3%	5 21,7%	12 52,2%
İşsiz	14 10,9%	19 14,8%	18 14,1%	33 25,8%	44 34,4%
Toplam	65 10,8%	94 15,7%	94 15,7%	152 25,3%	195 32,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek grupları arasında adayın bir grup ya da cemaate yakın olmasını olumsuz görenlerin oranı son derece yüksektir ve bu eğilim tüm tablolarda görülen genel toplumsal tutumla benzerlikler göstermektedir. En dikkat çekici karşıtlık, bazı mesleklerde bu tercihin neredeyse tamamen olumsuz olarak görülmesidir. Orta ve büyük ölçekli tüccar/sanayicilerde “hiç önemli değil” yanıtı %46,2 ile en yüksek değere ulaşırken, “önemli değil” oranı da %38,5’tir. Bu oran iki kategori toplamda %84,7’ye çıkarak bu grupta cemaat yakınlığına yönelik açık bir mesafe olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde tarım-hayvancılık grubunda da bu eğilim güçlüdür. “Önemli değil” %48,0 ve “hiç

önemli değil” %32’dir. Profesyonel mesleklerde (doktor, avukat, mühendis vb.) de olumsuz cevaplar %55,4’e ulaşmaktadır (18,5% ve 36,9%). Ev hanımlarında dağılım daha dağınık olmakla birlikte bu grupta da “önemli değil” (%26,2) ve “hiç önemli değil” (%28,6) toplamı %54,8’e çıkmaktadır. Memur ve işçi gruplarında ise bu oran %54,5 (memur) ve %50,0 (işçi) oranındadır. Küçük esnafta ise %59,4 ile daha da yüksektir. Akademik mesleklerde de reddediş %50’nin üzerindedir (%28,7 ve %21,3). Bu tablo, hiçbir meslek grubunda cemaat/grup yakınlığının toplum tarafından olumlu bir durum olarak görülmediğini, aksine meslekler arası farklılıklara rağmen bu özelliğin geniş bir toplumsal mutabakatla istenmeyen bir durum olarak algılandığını göstermektedir. Yalnızca “çok önemli” ve “önemli” yanıtlarının toplamının dahi hiçbir meslek grubunda %35’i geçmemesi (çoğu grupta %20’nin bile altında kalması), bu niteliğin seçmen zihnindeki düşük meşruiyetini açık biçimde ortaya koymaktadır. Önceki bulgularda görülen “dindarlık” değişkeninin sınıfsal ve kültürel farklılıklar ürettiği örüntü burada görülmemektedir ve cemaat yakınlığı tüm sınıflarda benzer biçimde dışlanmaktadır. Bu durum, seçmenlerin ahlaki-dini değerlerle siyasal-sivil yapılanmaları net biçimde ayırdığını ve dindarlığa dair beklentiler değişse bile kurumsal/örgütsel dini yakınlığı güçlü bir biçimde reddettiğini göstermektedir.

Tablo 95: Meslek Dağılımına Göre Adaya Aileden Verilen Desteğin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Ev Hanımı	5 11,9%	11 26,2%	5 11,9%	10 23,8%	11 26,2%
Memur	4 6,1%	7 10,6%	14 21,2%	13 19,7%	28 42,4%
İşçi	11 16,7%	7 10,6%	13 19,7%	9 13,6%	26 39,4%
Küçük Esnaf	2 5,4%	2 5,4%	3 8,1%	9 24,3%	21 56,8%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	1 3,8%	2 7,7%	3 11,5%	10 38,5%	10 38,5%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	3 4,6%	7 10,8%	12 18,5%	16 24,6%	27 41,5%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	1 4,0%	0 0,0%	5 20,0%	6 24,0%	13 52,0%
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci)	9 7,4%	13 10,7%	28 23,0%	32 26,2%	40 32,8%
vb					
Emekli	0 0,0%	1 4,3%	1 4,3%	4 17,4%	17 73,9%
İşsiz	8 6,3%	19 14,8%	24 18,8%	23 18,0%	54 42,2%
Toplam	44 7,3%	69 11,5%	108 18,0%	132 22,0%	247 41,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo seçmenlerin kendi ailelerinin bir adaya verdiği desteği ne ölçüde önemli gördüğünü meslek grupları bazında karşılaştırmaktadır. Genel dağılım, aile desteğinin seçmen davranışında oldukça sınırlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yalnızca %7,3'ü “çok önemli”, %11,5'i “önemli” yanıtını vermiş ve buna karşılık %41,2'si “hiç önemli değil” ve %22'si “önemli değil” cevabını vermiştir. Yani toplamda yaklaşık %63'lük bir çoğunluk, aile desteğini siyasal tercih açısından önemsiz olarak görmektedir.

Bu bulgu, siyasal karar alma süreçlerinde bireysel özerkliğin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Meslek gruplarına bakıldığında, özellikle emeklilerde (%73,9), küçük esnafta (%56,8), tarım ve hayvancılık sektöründe çalışanlarda (%52,0) ve memurlarda (%42,4) “hiç önemli değil” oranlarının dikkat çekici biçimde yüksek olduğu görülmektedir. Bu gruplarda siyasal tercihlerin aile içi yönlendirmeden ziyade kişinin kendi siyasal değerlendirmelerine dayandığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık “çok önemli” diyen seçmen oranı tüm mesleklerde oldukça düşüktür. En yüksek oranlar işçilerde (%16,7) ve ev hanımlarında (%11,9) ortaya çıkmakta olup bu farklar bile sınırlı düzeydedir. Bu dağılım, aile kurumunun Türkiye’de toplumsal yaşamda güçlü bir konuma sahip olmasına rağmen, siyasal tercih söz konusu olduğunda bireylerin önemli ölçüde otoriteden bağımsız ve bireysel kararlar verdiğini göstermektedir. Daha önceki tablolarda grup/cemaat yakınlığının siyasal tercihte genel olarak düşük önem taşıdığı görülmüştü. Bu tablo da benzer bir şekilde aile etkisinin de siyasal değerlendirmelerde belirleyici bir referans bağlamı oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Meslek grupları arasındaki farklılaşma ise dikkat çekicidir. Emekliler ile küçük esnaf gibi geleneksel değerlere yakın olduğu varsayılan gruplarda dahi aile desteğinin siyasal karar açısından çok önemli olmaması bize Türkiye’de siyasal bireyselleşmenin düşünüldüğünden daha yaygın olduğunu göstermektedir. Buna karşılık işçilerde görece daha yüksek “çok önemli” oranı, ekonomik güvencesizlik ve dayanışma ilişkilerinin güçlü olduğu kesimlerde aile görüşünün kısmen etkili olabileceğini düşündürmektedir. Genel olarak tablo, siyasal tercihin ailevi yönlendirmelerden ziyade bireysel kanaate dayandığını doğrulamakta ve adalet, liyakat, uluslararası saygınlık gibi adayın kişisel performansına ilişkin özelliklerin aile ilişkilerine göre çok daha ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, önceki tablolarda gözlenen “kişisel nitelik merkezli siyasal değer üretimi” ile tutarlı bir örüntü sunmaktadır.

3.4.7. Medeni Duruma Göre Aday Özellikleri

Tablo 96: Medeni Duruma Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Evli	264	20	0	0	0
	93,0%	7,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Bekar	248	33	5	0	0
	86,7%	11,5%	1,7%	0,0%	0,0%
Boşanmış	12	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Dul (eşi ölmüş)	15	0	0	1	1
	88,2%	0,0%	0,0%	5,9%	5,9%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	540	53	5	1	1
	90,0%	8,8%	0,8%	0,2%	0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, tüm medeni duruma göre adayda adil olma özelliğinin neredeyse oy birliğiyle “çok önemli” kabul edildiğini göstermektedir. Evli bireylerde oran %93, bekarlarda %86,7, boşanmışlarda ise %100’dür. Dul katılımcılar arasında “çok önemli” diyenlerin oranı %88,2 olarak görülmektedir. Olumsuz yanıtlar yalnızca dul grubunda görülmüş olup bu grupta “önemli değil” ve “hiç önemli değil” diyenler toplamda %11,8’dir. “Evli fakat eşinden ayrı yaşayan” küçük grupta ise adalet vurgusu yine tam bir mutabakatla %100 önemsenmiştir. Genel tablo, medeni durumun adalet algısı üzerinde belirleyici bir farklılaşma üretmediğini ve tüm grupların benzer şekilde bu niteliği temel bir aday ölçütü olarak gördüğünü göstermektedir. Bu bulgular, adalet ilkesinin Sakarya seçmeni açısından farklı sınıflar, demografik veya ailevi statü farklılıklarının ötesine geçen ortak bir norm olduğunu doğrulamaktadır. Medeni durumun bireyin siyasal önceliklerini şekillendirdiği pek çok konuda belirleyici olduğu bilinse de bu tabloda adayın adil olma özelliği talebi tüm kategorilerde neredeyse aynı düzeyde çıkmaktadır. Bu durum daha önce cinsiyet, yaş ve yerleşim yeri değişkenlerinde de gözlenen örüntüyle tutarlıdır. Seçmenler siyasal rekabetin kişisel ilişkiler, kimlik ve aidiyet alanlarından ziyade ahlaki

ve performans temelli değerler üzerinden yürütülmesini beklemektedir. Dolayısıyla adalet, farklı sosyal konumlarda bulunan seçmenlerin değerlendirmelerinde “ortak payda” oluşturan en güçlü siyasal değerlerden biri olarak görünmektedir.

Tablo 97: Medeni Duruma Göre Adayın Liyakatli Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Evli	257 90,5%	26 9,2%	1 0,4%	0 0,0%	0 0,0%
Bekar	231 80,8%	43 15,0%	10 3,5%	2 0,7%	0 0,0%
Boşanmış	11 91,7%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Dul (eşi ölmüş)	15 88,2%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 11,8%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	515 85,8%	70 11,7%	11 1,8%	2 0,3%	2 0,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Liyakat açısından bakıldığında da benzer biçimde yüksek bir ortaklaşma görülebilmektedir. Ancak burada adil olmaya kıyasla bir miktar daha fazla “önemli” ve “kararsız” yanıtı görülmektedir. Evli katılımcıların %90,5’i, boşanmışların %91,7’si ve “evli fakat eşinden ayrı yaşayan”ların tamamı liyakati “çok önemli” olarak cevap verirken bekar grupta bu oran %80,8’e düşmekte, buna karşılık “önemli” diyenlerin oranı %15’e çıkmaktadır. Dul grupta ise %88,2 “çok önemli” cevabı verirken küçük bir azınlık (%11,8) liyakati “hiç önemli değil” olarak belirtmiştir. Bu dağılım, önceki tablolarda gözlenen bulgularla uyumlu şekilde, liyakatin de tıpkı adalet gibi temel bir norm olarak algılandığını ancak adalet kadar mutlak bir kriter olmadığını göstermektedir. Özellikle bekar ve dul gruplarda “önemli” ve olumsuz yanıtların göreceli artışı, hayat döngüsü, iş güvencesi ve siyasal beklentilere bağlı olarak liyakat anlayışında daha tartışmalı ve deneyimle koşullanan bir boyut bulunduğuna işaret etmektedir.

Tablo 98: Medeni Duruma Göre Adayın Kriz Yönetimi Becerisinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Evli	244	39	1	0	0
	85,9%	13,7%	0,4%	0,0%	0,0%
Bekar	240	40	5	0	1
	83,9%	14,0%	1,7%	0,0%	0,3%
Boşanmış	10	2	0	0	0
	83,3%	16,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Dul (eşi ölmüş)	13	2	0	1	1
	76,5%	11,8%	0,0%	5,9%	5,9%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1	0	0	0	0
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	508	83	6	1	2
	84,7%	13,8%	1,0%	0,2%	0,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın kriz yönetimi becerisinin önemine ilişkin dağılım medeni durum grupları arasında son derece benzer, hatta diğer değişkenlerde olduğu gibi yüksek düzeyde ortaklaşma göstermektedir. Evli katılımcıların %85,9'u, bekarların %83,9'u ve boşanmışların %83,3'ü bu özelliği “çok önemli” olarak görmektedir. Dul katılımcılarda oran bir nebze %76,5'e inse de yine de baskın eğilim “çok önemli” yönündedir. “Evli fakat eşinden ayrı yaşayan” grupta ise %100 oranında “çok önemli” yanıtı verilmiştir. Bu tabloyu önceki bulgularla birlikte düşündüğümüzde, kriz yönetimi becerisinin tıpkı adillik ve liyakat gibi seçmenlerin gözünde temel bir yönetsel kapasite olarak görüldüğü açıktır. Medeni durum grupları arasında anlamlı bir fark doğmaması, bu özelliğin aile içi sorumluluklar ve yaşam deneyimi ya da hane yapısından bağımsız biçimde ortak ve pragmatik bir beklenti olarak yerleştiğini göstermektedir. Kararsız ve olumsuz yanıtların toplamda yalnızca %1,5 civarında kalması kriz yönetiminin siyasal tercihte neredeyse tam ortaklık sağlayan bir özellik haline geldiğini göstermektedir.

Tablo 99: Medeni Duruma Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Evli	104 36,6%	65 22,9%	26 9,2%	39 13,7%	50 17,6%
Bekar	97 33,9%	73 25,5%	38 13,3%	31 10,8%	47 16,4%
Boşanmış	3 25,0%	0 0,0%	2 16,7%	3 25,0%	4 33,3%
Dul (eşi ölmüş)	9 52,9%	4 23,5%	0 0,0%	1 5,9%	3 17,6%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	214 35,7%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,3%	104 17,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Medeni durum ile adayın dindar olma özelliğine verilen önem arasındaki ilişki, diğer kimlik temelli değişkenlerde gördüğümüz genel örüntüyü büyük ölçüde tekrar etmektedir. Medeni durum gruplarında bu özellik tam homojen bir örüntü sunmamaktadır. Veriler evli seçmenlerde “çok önemli” cevabını verenlerin oranının %36,6, bekar seçmenlerde ise %33,9 olduğunu göstermektedir. Bu iki geniş grup arasında belirgin bir fark yoktur ve her iki grupta da dindarlık yaklaşık üçte bir düzeyinde “önemli” bulunmakta, geri kalan dağılım kararsızlık ile olumsuz kategoriler arasında yayılmaktadır. Bu durum, dindarlığın evlilik kurumu ile güçlü bir biçimde bağlantılı bir özellik kıstası olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, dul katılımcılar arasında “çok önemli” oranının %52,9’a yükselmesi dikkat çekicidir. Dul grubun yaşam deneyimleri, dayanışma ve güven temelli değerlere atfettiği önemle birlikte düşünüldüğünde, dindarlığın burada daha yüksek bir normatif beklentiye dönüştüğü söylenebilir. Buna karşılık boşanmış bireylerde dindarlık talebi daha da zayıftır: “çok önemli” diyenler sadece %25, “hiç önemli değil” diyenler ise %33,3’tür. Bu grup, diğer tüm medeni durum kategorilerine kıyasla dindarlığa en düşük önemi veren kesimdir. Genel tablo, dini kriterin medeni durumla ılımlı biçimde ilişkili olduğunu, ancak diğer özelliklerde (adil olma, liyakat, kriz yönetimi gibi) gördüğümüz güçlü toplumsal mutabakatın burada

bulunmadığını göstermektedir. Dindarlık, kimliksel ve kültürel bir beklenti olarak bazı gruplarda (özellikle dul seçmenlerde) daha yüksek karşılık bulsa da, geniş seçmen kitlesi için ikincil ve farklılaşan bir ölçüt olmaya devam etmektedir. Bu sonuç, önceki tablolardaki bulgularla tutarlı biçimde, seçmen davranışının kimlik temelli özelliklerden çok ahlaki bütünlük ve yönetsel kapasite ekseninde şekillendiği yönündeki genel değerlendirmeyi güçlendirmektedir.

Tablo 100: Medeni Duruma Göre Adayın Güçlü Lider Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Evli	225 79,2%	47 16,5%	2 0,7%	6 2,1%	4 1,4%
Bekar	231 80,8%	35 12,2%	17 5,9%	3 1,0%	0 0,0%
Boşanmış	12 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Dul (eşi ölmüş)	13 76,5%	1 5,9%	1 5,9%	0 0,0%	2 11,8%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	482 80,3%	83 13,8%	20 3,3%	9 1,5%	6 1,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, medeni durum grupları arasında “güçlü lider” niteliğine verilen önemin son derece yüksek ve homojen olduğunu göstermektedir. Evli katılımcıların %79,2’si, bekarların %80,8’i bu özelliği “çok önemli” bulmakta ve “önemli” cevabını verenlerle birlikte bakıldığında her iki grupta da yaklaşık %95’in üzerinde bir oranın güçlü liderlikten yana açık bir tercih ortaya koyduğu görülmektedir. Boşanmış ve “evli fakat eşinden ayrı yaşayan” katılımcıların tamamı (%100) güçlü liderliği “çok önemli” bulurken, dul grubunda da bu oran %76,5’tir. Ancak dul katılımcılar arasında “hiç önemli değil” diyenlerin oranının %11,8’e yükselmesi, küçük örnekleme rağmen bu grupta daha eleştirel bir azınlığın varlığına işaret etmektedir. Kararsız, “önemli değil” ve “hiç önemli değil” yanıtları toplamda tüm örnekleme %6’nın altında kalmakta, bu da daha önce

adillik, liyakat ve kriz yönetimi becerisine dair tablolarda görülen bulgularla uyumlu biçimde seçmenlerin ahlaki ve teknik yeterliliklerin yanı sıra güçlü liderlik vasfını da neredeyse tartışmasız bir norm olarak benimsediğini göstermektedir.

3.4.8. Gelir Durumuna Göre Aday Özellikleri

Tablo 101: Gelir Durumuna Göre Adayın Adil Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Çok Düşük Gelirli	25 83,3%	3 10,0%	2 6,7%	0 0,0%	0 0,0%
Düşük Gelirli	48 92,3%	2 3,8%	0 0,0%	1 1,9%	1 1,9%
Orta Düşük Gelirli	45 88,2%	6 11,8%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Orta Gelirli	138 92,6%	11 7,4%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Orta Yüksek Gelirli	115 87,1%	16 12,1%	1 0,8%	0 0,0%	0 0,0%
Yüksek Gelirli	84 91,3%	7 7,6%	1 1,1%	0 0,0%	0 0,0%
Çok Yüksek Gelirli	82 90,1%	8 8,8%	1 1,1%	0 0,0%	0 0,0%
Toplam	538 90,0%	53 8,9%	5 0,8%	1 0,2%	1 0,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, gelir grupları arasında adillik niteliğinin neredeyse genel kabul görmüş bir norm olarak kabul edildiğini göstermektedir. Tüm gelir düzeylerinde “çok önemli” cevabını verenlerin oranı oldukça yüksektir ve oranlar birbirine son derece yakındır. Düşük gelirli gruplarda bu oran %83-92 civarında, orta ve üst gelir gruplarında ise %87-93 aralığındadır. En yüksek oran orta gelir grubunda (%92,6), en düşük oran ise çok düşük gelir grubunda (%83,3) görülmektedir. Ancak bu farklar sosyolojik açıdan anlamlı bir ayrışmaya işaret edecek büyüklükte değildir. “Önemli” yanıtları çoğu grupta %7-12 aralığında değişmektedir ve kararsız ve olumsuz yanıtlar ise bütün tabloda gruplarda %2’nin dahi altındadır. Bu durum, gelir arttıkça adalet beklentisinin azaldığı ya da arttığı yönünde herhangi bir sistematik ilişki olmadığını açık biçimde göstermektedir.

Sosyolojik açıdan tablo, daha önce yaş, cinsiyet, eğitim ve medeni durum değişkenlerinde gözlenen örüntüyü tekrar etmektedir. Adil olma, seçmenin zihninde sosyo-ekonomik konumdan bağımsız, siyasal tercihten ve kimlikten bağımsız, ortak bir demokratik norm olarak öne çıkmaktadır. Gelir düzeyleri arasındaki farkların oldukça düşük seviyelerde olması, adalet talebinin hem alt hem üst sınıflarda benzer düzeyde içselleştirildiğini ve siyasal meşruiyetin en temel bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Adillik özelliği, seçmenin “olmazsa olmaz” dediği bir karakter özelliği olarak tüm toplumsal kesimlerde güçlü bir ortak payda oluşturmaktadır.

Tablo 102: Gelir Durumuna Göre Adayın Dindar Olma Özelliğinin Önem Dağılımı

	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Çok Düşük Gelirli	12 40,0%	5 16,7%	7 23,3%	4 13,3%	2 6,7%
Düşük Gelirli	23 44,2%	11 21,2%	6 11,5%	6 11,5%	6 11,5%
Orta Düşük Gelirli	24 47,1%	10 19,6%	6 11,8%	7 13,7%	4 7,8%
Orta Gelirli	55 36,9%	46 30,9%	13 8,7%	16 10,7%	19 12,8%
Orta Yüksek Gelirli	46 34,8%	32 24,2%	15 11,4%	19 14,4%	20 15,2%
Yüksek Gelirli	30 32,6%	15 16,3%	11 12,0%	9 9,8%	27 29,3%
Çok Yüksek Gelirli	21 23,1%	23 25,3%	8 8,8%	13 14,3%	26 28,6%
Toplam	212 35,5%	142 23,7%	66 11,0%	74 12,4%	104 17,4%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Gelir düzeyine göre adayın dindar olma niteliğine verilen öneme bakıldığında, düşük ve alt-orta gelir gruplarında dindarlığın siyasal değerlendirmede daha güçlü bir aranan özellik oluşturduğu görülmektedir. Çok düşük (%40) ve düşük gelirli seçmenlerde (%44,2), ayrıca orta-düşük gelir grubunda (%47,1) “çok önemli” cevabının en yüksek düzeye ulaşması bu eğilimi açıkça göstermektedir. Bu gruplarda dindarlık, siyasal güven,

temsil ve değer uyumu açısından daha merkezi bir özellik haline gelmektedir. Gelir düzeyi yükseldikçe dindarlığın öneminin belirgin biçimde azaldığı dikkat çekmektedir. Orta gelir grubunda “ok önemli” diyenler %36,9’a, orta-yüksek gelirden %34,8’e, yüksek gelirden %32,6’ya ve çok yüksek gelir grubunda %23,1’e düşmektedir. Bu tablo, ekonomik statü arttıkça aday değerlendirmesinde dini kimliğin yerini daha pragmatik ve performans odaklı kriterlere bıraktığını göstermektedir. Diğer taraftan, dindarlığı “hiç önemli değil” diyen seçmenlerin oranının gelir arttıkça yükselmesi dikkat çekici bir karşı-eğilim yaratmaktadır. Çok düşük gelirden %6,7 olan bu oran, yüksek gelir grubunda %29,3’e ve çok yüksek gelirden %28,6’ya çıkmaktadır. Bu durum, st gelir gruplarında dini referansın siyasal karar alma süreçlerinde sınırlı bir rol oynadığını ve sekülerleşmenin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Genel olarak tablo, dindarlığın Sakarya’da önemli bir siyasal değer olmakla birlikte ekonomik statüye duyarlı bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Düşük gelir gruplarında dindarlık daha kapsayıcı ve yönlendirici bir rol oynarken, gelir düzeyi arttıkça siyasal tercihleri belirleyen daha rasyonel, icraate dayanan ve seküler kriterler ne çıkmaktadır. Bu bulgu, daha önce eğitim düzeyi ve yaş dağılımı üzerinden gözlenen eğilimlerle tutarlıdır ve dindarlığın seçmen davranışında diğer kriterlere kıyasla daha ayırıştırıcı bir boyut taşıdığını göstermektedir.

3.5. Demografik Değişkenler ve Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 103: Oy Verilen Partiyi Değiştirme Nedenleri Dağılımı

Aşağıdakilerden hangisi/hangileri oy vereceğiniz partiyi değiştirmenize sebep olur?	Kesinlikle Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Kesinlikle Değiştirmez
Ekonominin kötüye gitmesi ve halkın yoksullaşması	51,8	27,2	10,5	7,8	2,7
Oy verdiğim partinin beklentilerimi karşılamaması	56,0	34,3	7,0	2,3	0,3
Çevremdekilerin beni etkilemesi	5,8	7,7	17,7	32,8	36,0
Herhangi bir cemaat veya tarıkata yakın olması	26,3	17,3	18,5	20,2	17,7
Seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi ve parti politikalarının değişmesi	58,2	29,8	6,7	3,8	1,5
Uygun olmadığını düşündüğüm adayların aday gösterilmesi	47,5	33,0	14,0	4,0	1,5
Dinle ilgisiz veya dindar olmayan kişilerin aday gösterilmesi	25,8	20,0	18,3	17,8	18,0
Yolsuzluk gibi olumsuzlukların ortaya çıkması	71,8	21,2	5,0	1,3	0,7
Liyakatsiz atamaların yapılması	73,0	19,0	5,8	1,5	0,7
Ülkeye ölçsüz bir şekilde yabancıların alınması	45,0	22,3	13,3	10,8	8,5
Kamusal alanda başörtünün tekrar yasaklanması	72,5	13,2	7,7	3,5	3,2
Adalet mekanizmasının işlememesi	81,5	13,7	3,8	0,3	0,7
Sağlık sisteminin bozulması	74,0	19,5	5,0	0,8	0,7
Kendi görüşüme yakın olmayan mezhep veya cemaatten adayların gösterilmesi	20,0	17,5	24,3	19,7	18,5
Laiklik ilkesinin uygulanmaması	31,2	14,3	16,8	14,3	23,3
İç farklılıklarına karşı hoşgörüsüz davranılması	54,0	25,0	12,2	4,3	4,5
Adayın veya partinin siyasal söylemlerinde dini çok fazla ön plana çıkararak kullanması	39,2	22,2	15,5	12,7	10,5

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablodaki dağılımlar oy tercihini değiştirmede en güçlü etmenlerin performans ve yönetim alanında toplandığını göstermektedir. Adalet mekanizmasının işlememesi için üst iki kutuda yüzde 95,2, yolsuzluk gibi olumsuzlukların ortaya çıkması için yüzde 93,0, sağlık sisteminin bozulması için yüzde 93,5, liyakatsiz atamalar için yüzde 92,0 ve seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi ile parti politikalarının değişmesi için yüzde 88,0 oranında değiştirme yanıtı verilmiştir. Beklentilerin karşılanmaması da yüzde 90,3 ile benzer biçimde güçlü bir kırmızı çizgidir. Onun hemen arkasından ise ekonominin kötüye

gitmesi ise yüzde 79,0 ile yüksek ama ikinci sıradadır. Aday niteliği boyutunda uygun olmadığını düşündüğüm adayların gösterilmesi yüzde 80,5 ile belirgin bir etkidir. Din ve kimlik ekseninde başörtünün kamusal alanda tekrar yasaklanması yüzde 85,7 ile güçlü bir kırmızı çizgi olarak öne çıkar, i ç farklılıklarına karşı hoşgörüsüz davranılması yüzde 79,0 ve dinin söylemde aşırı öne çıkarılması yüzde 61,4 oranında oy değişimine yol açmaktadır. Cemaat ya da tarikata yakınlık yüzde 43,6, adayın dinle ilgisiz olması yüzde 45,8 ve kendi mezhep ya da cemaatimden olmayan adayların gösterilmesi yüzde 37,5 ile daha tartışmalı alanlardır ve bu maddelerde kararsız ve değiştirmez oranları daha yüksektir. Göç ve demografi boyutunda ülkeye ölçüsüz yabancı alınması yüzde 67,3 ile orta yüksek bir tetikleyicidir. Sosyal etki neredeyse en zayıf belirleyendir, çevremdekilerin beni etkilemesi için üst iki kutu toplamı yalnızca yüzde 13,5 olup değiştirmez oranı yüzde 68,8'dir. Bu desen sosyolojik olarak rasyonel yasal otorite ve kurumsal performans normlarının güçlü olduğunu, seçmenin oyunu en çok adalet, liyakat, yolsuzluk karşıtlığı ve kamu hizmetlerinin işlerliği üzerinden tanımladığını göstermektedir. Kimlik ve dinsel referanslar tamamen etkisiz değildir ancak araçsallaştırılmış din söylemine mesafe ve hak temelli başörtüsü hassasiyeti birlikte var olabileceği görülmektedir. bu da kültürel muhafazakarlık ile kurumsal evrenselcilik arasında karmaşık bir değer bütünlüğüne işaret etmektedir. Çevre etkisinin düşüklüğü bireyselleşmiş siyasal karar alma eğilimini, aday niteliğinin yüksek etkisi ise parti aidiyetinin koşullu olduğunu bize göstermektedir. Bulgular performans odaklı bir siyasal kültürün güçlendiğini, kimlik temelli mobilizasyonun ise ancak belirli hak ihlali eşiklerinde oy davranışını dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

3.5.1. İlçelere Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 104: İlçelere Göre Ekonominin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Kesinlikle Değiştirmez
Adapazarı	40 36,7%	47 43,1%	9 8,3%	9 8,3%	4 3,7%
Akyazı	18 56,3%	8 25,0%	3 9,4%	2 6,3%	1 3,1%
Arifiye	16 55,2%	9 31,0%	4 13,8%	0 0,0%	0 0,0%

Erenler	21	7	1	2	0
	67,7%	22,6%	3,2%	6,5%	0,0%
Ferizli	15	9	1	1	4
	50,0%	30,0%	3,3%	3,3%	13,3%
Geyve	21	5	2	2	0
	70,0%	16,7%	6,7%	6,7%	0,0%
Hendek	16	6	1	5	2
	53,3%	20,0%	3,3%	16,7%	6,7%
Karapürçek	18	6	4	2	0
	60,0%	20,0%	13,3%	6,7%	0,0%
Karasu	11	12	4	2	1
	36,7%	40,0%	13,3%	6,7%	3,3%
Kocaali	15	4	8	1	2
	50,0%	13,3%	26,7%	3,3%	6,7%
Pamukova	18	6	3	3	0
	60,0%	20,0%	10,0%	10,0%	0,0%
Sapanca	20	4	2	5	0
	64,5%	12,9%	6,5%	16,1%	0,0%
Serdivan	48	26	16	7	1
	49,0%	26,5%	16,3%	7,1%	1,0%
Söğütli	18	4	5	3	0
	60,0%	13,3%	16,7%	10,0%	0,0%
Tarakh	16	10	0	3	1
	53,3%	33,3%	0,0%	10,0%	3,3%
Toplam	311	163	63	47	16
	51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, ekonomik bozulmanın Sakarya'daki seçmen davranışı üzerinde son derece güçlü ve yaygın bir etkisi olduğunu bizlere göstermektedir. İlçeler arasında oranlar farklılık gösterse de genel eğilim oldukça belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların %51,8'i "kesinlikle değiştirir", %27,2'si ise "değiştirir" cevabını vererek toplamda yaklaşık %80'lik bir kesimin ekonomiyi oy değiştirme için belirleyici gördüğünü ifade etmektedir. Geyve (%70), Erenler (%67,7), Sapanca (%64,5), Karapürçek ve Pamukova (%60) gibi ilçelerde "kesinlikle değiştirir" oranlarının son derece yüksek olması, ekonomik dalgalanmalardan daha hızlı etkilenen veya üretim-gelir ilişkisi doğrudan kırılğan olan seçmen profillerinin buralarda yoğunlaştığına işaret etmektedir. Buna karşılık Serdivan ve Kocaali gibi ilçelerde kararsızlık oranlarının daha yüksek seyretmesi,

ekonomik memnuniyetsizliğin burada daha çok siyasal kimlik, yaşam tarzı veya partiye bağlılıkla birlikte değerlendirildiğini gösterebilmektedir. Bu veriler diğer çapraz tablolarda görülen “adil liderlik”, “liyakat”, “yolsuzluk hassasiyeti” gibi beklentilerin ekonomiyle birlikte benzer bir siyasal tutarlılık ürettiğini de yineler niteliktedir. Yani seçmenler için ekonomi, tıpkı adalet gibi partiler üstü bir net bir ortaklık zemini. İlçeler arası sosyo-kültürel farklar bazı nüanslar üretse de, ekonomik bozulmanın oy tercihini değiştirme potansiyeli tüm demografik gruplar ve ilçelerde ortak, güçlü ve yaygın bir tepki alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ekonomi, diğer oy değiştirme sebeplerine kıyasla en kapsayıcı ve birleştirici siyasal duyarlılık alanı olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 105: İlçelere Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	48	49	9	3	0
	44,0%	45,0%	8,3%	2,8%	0,0%
Akyazı	19	9	3	1	0
	59,4%	28,1%	9,4%	3,1%	0,0%
Arifiye	15	11	3	0	0
	51,7%	37,9%	10,3%	0,0%	0,0%
Erenler	20	10	1	0	0
	64,5%	32,3%	3,2%	0,0%	0,0%
Ferizli	17	10	3	0	0
	56,7%	33,3%	10,0%	0,0%	0,0%
Geyve	20	9	0	1	0
	66,7%	30,0%	0,0%	3,3%	0,0%
Hendek	16	11	2	1	0
	53,3%	36,7%	6,7%	3,3%	0,0%
Karapürçek	21	6	3	0	0
	70,0%	20,0%	10,0%	0,0%	0,0%
Karasu	16	8	5	1	0
	53,3%	26,7%	16,7%	3,3%	0,0%
Kocaali	14	11	2	1	2
	46,7%	36,7%	6,7%	3,3%	6,7%
Pamukova	20	8	2	0	0
	66,7%	26,7%	6,7%	0,0%	0,0%
Sapanca	23	5	1	2	0
	74,2%	16,1%	3,2%	6,5%	0,0%
Serdivan	51	40	5	2	0
	52,0%	40,8%	5,1%	2,0%	0,0%
Söğütli	20	8	2	0	0
	66,7%	26,7%	6,7%	0,0%	0,0%
Tarakh	16	11	1	2	0
	53,3%	36,7%	3,3%	6,7%	0,0%
Toplam	336	206	42	14	2
	56,0%	34,3%	7,0%	2,3%	0,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo oy verilen partinin seçmen beklentilerini karşılayamamasının Sakarya genelinde çok güçlü bir oy değiştirme motivasyonu olduğunu bizlere göstermektedir. İlçe ortalamaları farklılık gösterse de genel eğilim bu değişkenin oldukça etkili olduğunu bize göstermektedir. Katılımcıların %56'sı “kesinlikle değiştirir”, %34,3'ü ise “değiştirir” cevabını vermişlerdir. Böylece toplamda %90'a yakın bir katılımcı grubu parti performansından duyulan memnuniyetsizliği doğrudan oy davranışına yansıtmaya hazır görünmektedir. Bu oran, bir önceki tabloda ekonomik kötüleşme nedeniyle oy değiştirme eğilimiyle oldukça paralel ilerlemekte ve seçmenlerde beklenti/performans uyumsuzluğuna karşı güçlü bir duyarlılık olduğunu göstermektedir. İlçe bazında bakıldığında “kesinlikle değiştirir” oranının en yüksek olduğu yerler Sapanca (%74,2), Karapürçek (%70), Geyve (%66,7), Pamukova (%66,7) ve Söğütü (%66,7) olarak öne çıkmaktadır. Bu ilçelerde seçmenlerin parti sadakatinden çok performans odaklı bir değerlendirme yaptığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Adapazarı ve Serdivan'da “kesinlikle değiştirir” oranları görece daha düşük görünse de (%44 ve %52), buralarda “değiştirir” oranlarının çok yüksek olması (%45 ve %40,8) toplam memnuniyetsizlik seviyesini yine oldukça yüksek olmasına neden olmaktadır. Kararsızların oranı (%7) oldukça sınırlıdır. “Değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” diyenler ise toplamda yalnızca %2,6'dır. Bu durum, parti performansının seçmen davranışı için partizan kimliği aşan bir kriter olduğunu göstermektedir. Önceki tablolarda gördüğümüz “adil olma”, “liyakat”, “ekonomik memnuniyet”, “yolsuzluk hassasiyeti” gibi değerlere verilen önemle birlikte düşünüldüğünde, seçmenlerin temsilcilerden yüksek performans beklentisi taşıdığı, beklentisi karşılanmayan partiye sadakat göstermeye istekli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu veriler bize Sakarya seçmeninin genel olarak rasyonel-performans odaklı ve normatif ilkelerle tutarlı bir oy verme yaklaşımı benimsediğini bir kez daha teyit etmektedir.

Tablo 106: İlçelere Göre Sosyal Çevrenin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	1	7	25	38	38
	0,9%	6,4%	22,9%	34,9%	34,9%
Akyazı	2	3	6	9	12
	6,3%	9,4%	18,8%	28,1%	37,5%
Arifiye	0	4	5	12	8
	0,0%	13,8%	17,2%	41,4%	27,6%
Erenler	2	3	5	10	11
	6,5%	9,7%	16,1%	32,3%	35,5%
Ferizli	1	4	4	10	11
	3,3%	13,3%	13,3%	33,3%	36,7%
Geyve	4	3	3	9	11
	13,3%	10,0%	10,0%	30,0%	36,7%
Hendek	1	3	3	8	15
	3,3%	10,0%	10,0%	26,7%	50,0%
Karapürçek	0	4	7	7	12
	0,0%	13,3%	23,3%	23,3%	40,0%
Karasu	1	0	3	16	10
	3,3%	0,0%	10,0%	53,3%	33,3%
Kocaali	4	5	5	5	11
	13,3%	16,7%	16,7%	16,7%	36,7%
Pamukova	5	2	3	14	6
	16,7%	6,7%	10,0%	46,7%	20,0%
Sapanca	2	1	6	5	17
	6,5%	3,2%	19,4%	16,1%	54,8%
Serdivan	6	4	20	38	30
	6,1%	4,1%	20,4%	38,8%	30,6%
Söğütü	4	1	8	7	10
	13,3%	3,3%	26,7%	23,3%	33,3%
Tarakh	2	2	3	9	14
	6,7%	6,7%	10,0%	30,0%	46,7%
Toplam	35	46	106	197	216
	5,8%	7,7%	17,7%	32,8%	36,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler sosyal çevrenin seçmen üzerindeki oy değiştirme etkisinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Toplamda yalnızca %5,8 “kesinlikle değiştirir”, %7,7

“değiştirir” cevabını vermişlerdir. Buna karşılık %32,8 “değiştirmez” ve %36 “kesinlikle değiştirmez” yanıtları baskındır. Böylece seçmenlerin yaklaşık %69’u, sosyal çevre etkisini oy davranışında belirleyici bir etmen olarak görmemektedir. “Kararsızım” diyenlerin oranı ise %17,7 ile orta düzeydedir. Bu dağılım, sosyal çevre faktörünün ekonomik performans, partinin beklenti karşılamaması, adalet veya liyakat gibi daha güçlü motivasyonlara kıyasla çok zayıf kaldığını tekrar göstermektedir. İlçeler genelinde dağılım büyük ölçüde benzer olsa da bazı ilçelerde çevre etkisine duyarlılık biraz daha yüksektir. Örneğin Pamukova (%16,7), Geyve (%13,3) ve Kocaali (%13,3) gibi ilçelerde “kesinlikle değiştirir” oranı ortalamanın üzerindedir. Ancak bu oranlar bile büyük çoğunluğu değiştirecek düzeyde değildir. Bunun karşısında Sapanca (%54,8), Hendek (%50) ve Taraklı (%46,7) gibi ilçelerde “kesinlikle değiştirmez” yanıtının çok yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle Sapanca’da çevre etkisine açıkça kapalı, oldukça bağımsız bir seçmen profili ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, önceki çapraz tablolarda görülen genel eğilimle tamamen uyumludur. Sakarya seçmeni davranışını sosyal baskı, çevre yönlendirmesi veya grup beklentileri değil daha çok ekonomik memnuniyet, parti performansı, adalet ve liyakat gibi pragmatik ve rasyonel değerler üzerinden şekillendirmektedir.

Tablo 107: İlçelere Göre Adayın Herhangi Bir Cemaat ya da Tarikata Yakın Olmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	21	14	31	22	21
	19,3%	12,8%	28,4%	20,2%	19,3%
Akyazı	9	6	4	8	5
	28,1%	18,8%	12,5%	25,0%	15,6%
Arifiye	7	4	8	7	3
	24,1%	13,8%	27,6%	24,1%	10,3%
Erenler	9	7	3	6	6
	29,0%	22,6%	9,7%	19,4%	19,4%
Ferizli	7	4	5	8	6
	23,3%	13,3%	16,7%	26,7%	20,0%
Geyve	7	7	4	5	7
	23,3%	23,3%	13,3%	16,7%	23,3%
Hendek	9	8	6	5	2
	30,0%	26,7%	20,0%	16,7%	6,7%
Karapürçek	12	4	4	7	3
	40,0%	13,3%	13,3%	23,3%	10,0%
Karasu	9	8	4	8	1
	30,0%	26,7%	13,3%	26,7%	3,3%
Kocaali	5	7	8	1	9
	16,7%	23,3%	26,7%	3,3%	30,0%
Pamukova	9	4	1	8	8
	30,0%	13,3%	3,3%	26,7%	26,7%
Sapanca	14	4	8	1	4
	45,2%	12,9%	25,8%	3,2%	12,9%
Serdivan	29	19	13	22	15
	29,6%	19,4%	13,3%	22,4%	15,3%
Söğütli	6	3	5	8	8
	20,0%	10,0%	16,7%	26,7%	26,7%
Taraklı	5	5	7	5	8
	16,7%	16,7%	23,3%	16,7%	26,7%
Toplam	158	104	111	121	106
	26,3%	17,3%	18,5%	20,2%	17,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, adayın herhangi bir cemaat/tarikat yakınlığı durumunda seçmenin oy değiştirme eğiliminin yüksek olduğunu bize göstermektedir. Toplamda %26,3 “kesinlikle değiştirir”, %17,3 “değiştirir” yanıtı verilmiştir. Yani seçmenlerin yaklaşık %44’ü bu tür bir yakınlığı oy değişikliği için yeterli bir gerekçe görmektedir. Buna karşılık %20,2 “değiştirmez” ve %17,7 “kesinlikle değiştirmez” oranları daha düşük kalmış, “kararsızım” diyenler ise %18,5 ile orta düzeyde seyretmektedir. İlçeler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. En yüksek tepki Sapanca (%45,2), Karapürçek (%40) ve Hendek/Karasu (%30) gibi ilçelerde görülmektedir. Buna karşılık Kocaali (%30 “kesinlikle değiştirmez”), Pamukova (%26,7) ve Taraklı (%26,7) gibi yerlerde “kesinlikle değiştirmez” oranının görece yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu veriler daha önce “adayın dindarlığı” ve “grup/cemaat desteği” tablolarında gördüğümüz bulgularla da uyumludur: Sakarya seçmeni dindarlığı önemli olsa da, dini gruplara kurumsal yakınlık gösteren siyasetçilere karşı belirgin bir mesafe koymaktadır. Dolayısıyla seçmen, “dindarlık” ile “cemaat bağlantısı” arasında net bir ayırım yapmakta ve cemaat ya da tarikat bağlantısına daha mesafeli olarak görmektedir.

Tablo 108: İlçelere Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	57	37	9	3	3
	52,3%	33,9%	8,3%	2,8%	2,8%
Akyazı	18	9	4	1	0
	56,3%	28,1%	12,5%	3,1%	0,0%
Arifiye	17	10	1	1	0
	58,6%	34,5%	3,4%	3,4%	0,0%
Erenler	21	3	3	3	1
	67,7%	9,7%	9,7%	9,7%	3,2%
Ferizli	18	9	1	2	0
	60,0%	30,0%	3,3%	6,7%	0,0%
Geyve	20	8	0	1	1
	66,7%	26,7%	0,0%	3,3%	3,3%
Hendek	15	13	1	0	1
	50,0%	43,3%	3,3%	0,0%	3,3%
Karapürçek	18	5	5	1	1
	60,0%	16,7%	16,7%	3,3%	3,3%
Karasu	15	12	3	0	0
	50,0%	40,0%	10,0%	0,0%	0,0%
Kocaali	14	9	4	1	2
	46,7%	30,0%	13,3%	3,3%	6,7%
Pamukova	22	5	2	1	0
	73,3%	16,7%	6,7%	3,3%	0,0%
Sapanca	22	7	0	2	0
	71,0%	22,6%	0,0%	6,5%	0,0%
Serdivan	58	32	5	3	0
	59,2%	32,7%	5,1%	3,1%	0,0%
Söğütli	18	9	0	3	0
	60,0%	30,0%	0,0%	10,0%	0,0%
Taraklı	16	11	2	1	0
	53,3%	36,7%	6,7%	3,3%	0,0%
Toplam	349	179	40	23	9
	58,2%	29,8%	6,7%	3,8%	1,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, seçim vaatlerinin yerine getirilmemesinin oy tercihlerini değiştirme üzerindeki etkisini ilçeler bazında bize göstermektedir. Toplamda 349 kişi (%58,2) “kesinlikle değiştirir”, 179 kişi (%29,8) “değiştirir” cevabını vermiştir. Yaklaşık her on seçmenden dokuzu (%88) vaatlerin tutulmamasını oyunu değiştirmek için yeterli bir gerekçe olarak görmektedir. Kararsız oranı %6,7’de kalırken, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” diyenlerin toplamı yalnızca %5,3’tür. İlçe düzeyinde özellikle Pamukova (%73,3), Sapanca (%71,0), Erenler (%67,7), Geyve (%66,7), Karapürçek (%60,0) ve Serdivan (%59,2) gibi yerlerde “kesinlikle değiştirir” oranlarının oldukça yüksek olduğu ve Kocaali (%46,7), Karasu (%50,0), Hendek (%50,0) ve Adapazarı’nda (%52,3) ise bu oranın görece daha düşük ama yine de çoğunlukta olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Bu dağılım daha önce “ekonominin kötüye gitmesi” ve “partinin beklentileri karşılamaması” tablolarında görülen eğilimle benzer şekilde seçmenlerin oy verme davranışını güçlü biçimde “performans” üzerinden tanımladığını göstermektedir. Seçmenler için yalnızca ekonomik sonuçlar değil, aynı zamanda verilen sözlerin tutulması da siyasal meşruiyetin temel ölçütü olarak öne çıkmaktadır. Kararsız ve olumsuz cevapların düşük düzeyi, “verilen sözün arkasında durma” ilkesinin, adalet ve liyakat beklentileriyle birlikte siyasal davranışın belirlenmesinde oldukça işlevsel bir rolü olduğu anlaşılabilmektedir.

Tablo 109: İlçelere Göre Uygun Olmadığı Düşünülen Aday Gösteriminin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	45	46	14	4	0
	41,3%	42,2%	12,8%	3,7%	0,0%
Akyazı	11	12	8	1	0
	34,4%	37,5%	25,0%	3,1%	0,0%
Arifiye	10	10	7	0	2
	34,5%	34,5%	24,1%	0,0%	6,9%
Erenler	19	5	5	2	0
	61,3%	16,1%	16,1%	6,5%	0,0%
Ferizli	15	8	4	3	0
	50,0%	26,7%	13,3%	10,0%	0,0%
Geyve	14	9	4	3	0
	46,7%	30,0%	13,3%	10,0%	0,0%
Hendek	16	9	3	1	1
	53,3%	30,0%	10,0%	3,3%	3,3%
Karapürçek	16	7	5	2	0
	53,3%	23,3%	16,7%	6,7%	0,0%
Karasu	17	7	6	0	0
	56,7%	23,3%	20,0%	0,0%	0,0%
Kocaali	14	9	4	0	3
	46,7%	30,0%	13,3%	0,0%	10,0%
Pamukova	17	7	5	1	0
	56,7%	23,3%	16,7%	3,3%	0,0%
Sapanca	19	8	3	0	1
	61,3%	25,8%	9,7%	0,0%	3,2%
Serdivan	42	41	9	5	1
	42,9%	41,8%	9,2%	5,1%	1,0%
Söğütli	19	6	3	2	0
	63,3%	20,0%	10,0%	6,7%	0,0%
Taraklı	11	14	4	0	1
	36,7%	46,7%	13,3%	0,0%	3,3%
Toplam	285	198	84	24	9
	47,5%	33,0%	14,0%	4,0%	1,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, “uygun olmadığı düşünölen adayların aday gösterilmesi” durumunda seçmenlerin oy tercihlerini ne ölçüde değıştirdiğini bizlere göstermektedir. Genel dağılıma bakıldığında seçmenlerin %47,5’inin “kesinlikle değıştirir”, %33,0’ının ise “değıştirir” cevabı verdiği görölmektedir. Böylece toplamda yaklaşık %80,5’lik bir kesim, aday uygunluğunun siyasal tercihte belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Kararsız oranı %14,0, değıştirmeyeceğini belirtenler ise toplamda sadece %5,5’lik bir azınlık oluşturmaktadır. İlçeler düzeyinde özellikle Söğötlü (%63,3), Sapanca (%61,3), Erenler (%61,3), Karasu (%56,7), Pamukova (%56,7) ve Hendek (%53,3) gibi yerlerde “kesinlikle değıştirir” oranlarının oldukça yüksek olduğu görölmektedir. Buna karşılık Akyazı (%34,4), Arifiye (%34,5) ve Taraklı (%36,7) gibi ilçelerde bu oran daha düşük olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu ilçelerde bile “değıştirir” oranlarıyla birlikte toplam değışim eğilimi çoğunlukta kalmaktadır. Serdivan, Adapazarı ve Geyve gibi nispeten daha fazla heterojen seçmen yapısına sahip ilçelerde “kesinlikle değıştirir” ve “değıştirir” oranları birbirine yakın seyretmektedir. Bu da aday niteliğinin geniş bir seçmen grubunda tutarlı biçimde önemsendiğini göstermektedir. Daha önceki tablolarda öne çıkan performans ve güven temelli özelliklere benzer biçimde, seçmenler aday profiline ilişkin değıştirmenin oy davranışını güçlü bir şekilde etkilediğini ifade etmektedir.

Tablo 110: İlçelere Göre Dindar Olmayan Kişilerin Aday Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kararsızım	Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir		Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	31	20	17	24	17
	28,4%	18,3%	15,6%	22,0%	15,6%
Akyazı	7	8	5	6	6
	21,9%	25,0%	15,6%	18,8%	18,8%
Arifiye	7	6	6	5	5
	24,1%	20,7%	20,7%	17,2%	17,2%
Erenler	6	7	7	4	7
	19,4%	22,6%	22,6%	12,9%	22,6%
Ferizli	7	8	6	5	4
	23,3%	26,7%	20,0%	16,7%	13,3%
Geyve	12	6	5	3	4
	40,0%	20,0%	16,7%	10,0%	13,3%
Hendek	7	3	8	9	3
	23,3%	10,0%	26,7%	30,0%	10,0%
Karapürçek	4	6	7	5	8
	13,3%	20,0%	23,3%	16,7%	26,7%
Karasu	8	6	6	3	7
	26,7%	20,0%	20,0%	10,0%	23,3%
Kocaali	10	8	8	1	3
	33,3%	26,7%	26,7%	3,3%	10,0%
Pamukova	8	7	3	9	3
	26,7%	23,3%	10,0%	30,0%	10,0%
Sapanca	5	7	2	4	13
	16,1%	22,6%	6,5%	12,9%	41,9%
Serdivan	27	19	15	16	21
	27,6%	19,4%	15,3%	16,3%	21,4%
Söğütli	8	4	7	6	5
	26,7%	13,3%	23,3%	20,0%	16,7%
Taraklı	8	5	8	7	2
	26,7%	16,7%	26,7%	23,3%	6,7%
Toplam	155	120	110	107	108
	25,8%	20,0%	18,3%	17,8%	18,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Toplam dağılım incelendiğinde, seçmenlerin %25,8'i "kesinlikle değiştirir", %20 ise "değiştirir" cevabını vermiştir. Yani toplamda yaklaşık %46'lık bir seçmen kitlesi, dindar olmayan bir adayın gösterilmesini oy değişikliği için önemli bir gerekçe olarak görmektedir. Buna karşılık %18,3 "kararsızım" oranı dikkat çekici biçimde yüksektir. "Değiştirmez" (%17,8) ve "kesinlikle değiştirmez" (%18,0) yanıtları ise toplamda %36 civarındadır. Bu dağılım, diğer kriterlere kıyasla daha dengeli ve kutuplaşmış bir tablo sunmaktadır. İlçeler arasında belirgin farklılıklar görülmektedir. Geyve (%40,0) ve Kocaali (%33,3) gibi ilçelerde "kesinlikle değiştirir" oranı yüksek seviyedeysen, Sapanca'da "kesinlikle değiştirmez" oranı %41,9 ile belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Hendek, Pamukova ve Taraklı gibi ilçelerde kararsızların oranı %26 civarına kadar çıkmaktadır. Bu da dindarlık özelliğinin bu bölgelerde daha tartışmalı veya değişken bir anlam taşıdığını göstermektedir. Serdivan ve Adapazarı gibi daha heterojen nüfus yapısına sahip merkezlerde ise dağılımlar birbirine yakın ve kırılmalı bir görünüm sunmaktadır.

Bu veriler dindarlık temelli aday değerlendirmesinin seçmen davranışında belirleyici olmakla birlikte diğer kriterlere kıyasla daha parçalı ve istikrarsız bir etkiye sahip olduğunu bize göstermektedir. Ekonomi, adalet, liyakat gibi maddelerde gözlenen güçlü ve geniş bir "değiştiririm" baskınlığı burada yerini daha dengeli bir dağılıma bırakmaktadır. Bu durum, seçmenlerin önemli bir bölümünün adayın dindarlığını tek başına oy değiştirme nedeni olarak görmediğini ve dindarlık ölçütünün daha çok bağlamsal ve ilçeye özgü sosyokültürel faktörlerle şekillendiğini düşündürmektedir. Sapanca, Serdivan, Adapazarı gibi sosyo-ekonomik açıdan daha çeşitli ilçelerde dindarlık temelli oy tercihinin zayıf olması, seçmenlerin kimlik temelli kriterlerden ziyade performans ve doğrudan icraat odaklı değerlendirmelere yöneldiğini göstermektedir. Buna karşılık Geyve, Kocaali ve Akyazı gibi ilçelerde "kesinlikle değiştirim" oranlarının daha yüksek olması, dindarlığın yerel siyasal kültürde daha görünür bir özellik olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, dindar olmayan bir adayın gösterilmesi seçmen davranışını etkileyebilse de bu etkinin oranı ilçe değişkenine göre farklılaşmakta ve toplu ve belirleyici bir kırılma yaratmaktan ziyade seçmen grubuna göre farklılaşan, heterojen bir örüntü ortaya çıkarmaktadır. Bu tablo, dindarlık ölçütünün seçmen davranışı üzerindeki etkisinin ekonomik veya kurumsal performans temelli şartlara göre daha sınırlı ve bağlama bağımlı olduğunu bize sunmaktadır.

Tablo 111: İlçelere Göre Yolsuzlukların Ortaya Çıkmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	77	23	7	2	0
	70,6%	21,1%	6,4%	1,8%	0,0%
Akyazı	24	7	1	0	0
	75,0%	21,9%	3,1%	0,0%	0,0%
Arifiye	22	6	1	0	0
	75,9%	20,7%	3,4%	0,0%	0,0%
Erenler	25	5	1	0	0
	80,6%	16,1%	3,2%	0,0%	0,0%
Ferizli	20	7	3	0	0
	66,7%	23,3%	10,0%	0,0%	0,0%
Geyve	21	6	1	1	1
	70,0%	20,0%	3,3%	3,3%	3,3%
Hendek	17	11	0	0	2
	56,7%	36,7%	0,0%	0,0%	6,7%
Karapürçek	20	6	3	1	0
	66,7%	20,0%	10,0%	3,3%	0,0%
Karasu	24	4	2	0	0
	80,0%	13,3%	6,7%	0,0%	0,0%
Kocaali	18	6	4	1	1
	60,0%	20,0%	13,3%	3,3%	3,3%
Pamukova	25	4	0	1	0
	83,3%	13,3%	0,0%	3,3%	0,0%
Sapanca	27	4	0	0	0
	87,1%	12,9%	0,0%	0,0%	0,0%
Serdivan	64	28	5	1	0
	65,3%	28,6%	5,1%	1,0%	0,0%
Söğütli	24	5	0	1	0
	80,0%	16,7%	0,0%	3,3%	0,0%
Tarakh	23	5	2	0	0
	76,7%	16,7%	6,7%	0,0%	0,0%

Toplam	431	127	30	8	4
	71,8%	21,2%	5,0%	1,3%	0,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler önceki verilere göre çok daha tek yönlü bir eğilimi bize göstermektedir. Toplamda seçmenlerin %71,8'i “kesinlikle değiştirir”, %21,2'si “değiştirir” cevabını verirken kararsızlar yalnızca %5, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları ise birlikte %2'nin biraz üzerinde kalmaktadır. İlçelerin tamamında “kesinlikle değiştirir” oranı %56–87 aralığında seyretmekte; Sapanca, Pamukova, Karasu ve Erenler gibi yerlerde bu oran %80'in üzerine çıkmaktadır. Bu bulgu, önceki tablolarda görülen “adalet”, “liyakat” ve “seçim vaatlerinin yerine getirilmesi” duyarlılıklarıyla tutarlı biçimde, yolsuzluğun ideolojik bağlılığı aşan, güçlü bir ahlaki set olarak algılandığını ve seçmenin çok büyük çoğunluğu için oy değişikliğini zorunlu kılan bir eşik işlevi gördüğünü göstermektedir.

Tablo 112: İlçelere Göre Liyakatsiz Atamaların Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	73	26	6	3	1
	67,0%	23,9%	5,5%	2,8%	0,9%
Akyazı	26	4	1	1	0
	81,3%	12,5%	3,1%	3,1%	0,0%
Arifiye	23	5	1	0	0
	79,3%	17,2%	3,4%	0,0%	0,0%
Erenler	24	5	2	0	0
	77,4%	16,1%	6,5%	0,0%	0,0%
Ferizli	21	7	2	0	0
	70,0%	23,3%	6,7%	0,0%	0,0%
Geyve	21	6	1	1	1
	70,0%	20,0%	3,3%	3,3%	3,3%
Hendek	16	13	0	0	1
	53,3%	43,3%	0,0%	0,0%	3,3%
Karapürçek	23	3	4	0	0
	76,7%	10,0%	13,3%	0,0%	0,0%
Karasu	24	2	4	0	0
	80,0%	6,7%	13,3%	0,0%	0,0%
Kocaali	18	5	6	0	1
	60,0%	16,7%	20,0%	0,0%	3,3%
Pamukova	27	2	0	1	0
	90,0%	6,7%	0,0%	3,3%	0,0%
Sapanca	27	3	1	0	0
	87,1%	9,7%	3,2%	0,0%	0,0%
Serdivan	69	22	5	2	0
	70,4%	22,4%	5,1%	2,0%	0,0%
Söğütli	24	4	1	1	0
	80,0%	13,3%	3,3%	3,3%	0,0%
Tarakh	22	7	1	0	0
	73,3%	23,3%	3,3%	0,0%	0,0%
Toplam	438	114	35	9	4
	73,0%	19,0%	5,8%	1,5%	0,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler liyakatsiz atamaların yapılması durumunda seçmenin oy verme davranışında son derece belirgin ve tek yönlü bir hassasiyet göstereceğini bize göstermektedir. İlçelerin

tamamında “kesinlikle değiştirir” oranı son derece yüksektir ve birçok ilçede %75–90 aralığına kadar çıkmaktadır. Pamukova (%90,0), Sapanca (%87,1), Akyazı (%81,3), Karasu (%80,0), Arifiye (%79,3) ve Erenler (%77,4) gibi ilçelerde seçmenin neredeyse tamamına yakını liyakatsiz atamaları oy değişikliği için doğrudan bir eşik olarak görmektedir. Toplamda seçmenlerin %73’ “kesinlikle değiştirir”, %19’u “değiştirir” demektedir. Böylece iki cevap grubu birlikte %92’ye yaklaşan bir oy değiştirme eğilimi ortaya koymaktadır. Kararsızların oranı yalnızca %5,8, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtlarının toplamı ise %2,2 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Bu veriler, önceki tablolarda görülen “yolsuzluk”, “adalet mekanizmasının işlememesi” ve “seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi” gibi alanlarda gözlemlenen yüksek duyarlılıklarla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Seçmen, liyakat ilkesinin ihlalini parti kimliği veya aday profili fark etmeksizin siyasete yönelik temel bir güven ihlali olarak değerlendirmekte ve bunu, oy verme davranışını değiştirecek en gcl gerekçeler arasında konumlandırmaktadır. İlçeler arasındaki farklılıklar yalnızca düzey farkı yaratmakta ancak yn ise tüm ilçelerde aynıdır. Buna göre liyakat eksikliği, seçmenin çok büyük çoğunluğu için tolere edilebilir bir durum değildir ve oy değişikliği kararının en gcl belirleyicilerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 113: İlçelere Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alımının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	49	32	14	8	6
	45,0%	29,4%	12,8%	7,3%	5,5%
Akyazı	12	8	2	5	5
	37,5%	25,0%	6,3%	15,6%	15,6%
Arifiye	11	6	7	4	1
	37,9%	20,7%	24,1%	13,8%	3,4%
Erenler	15	7	3	3	3
	48,4%	22,6%	9,7%	9,7%	9,7%
Ferizli	9	7	3	5	6
	30,0%	23,3%	10,0%	16,7%	20,0%
Geyve	15	5	3	3	4
	50,0%	16,7%	10,0%	10,0%	13,3%
Hendek	15	4	6	4	1
	50,0%	13,3%	20,0%	13,3%	3,3%
Karapürçek	16	6	3	2	3
	53,3%	20,0%	10,0%	6,7%	10,0%
Karasu	11	7	6	4	2
	36,7%	23,3%	20,0%	13,3%	6,7%
Kocaali	17	6	5	1	1
	56,7%	20,0%	16,7%	3,3%	3,3%
Pamukova	10	6	1	7	6
	33,3%	20,0%	3,3%	23,3%	20,0%
Sapanca	19	5	3	3	1
	61,3%	16,1%	9,7%	9,7%	3,2%
Serdivan	43	26	19	8	2
	43,9%	26,5%	19,4%	8,2%	2,0%
Söğütli	13	4	2	5	6
	43,3%	13,3%	6,7%	16,7%	20,0%
Tarakh	15	5	3	3	4
	50,0%	16,7%	10,0%	10,0%	13,3%
Toplam	270	134	80	65	51
	45,0%	22,3%	13,3%	10,8%	8,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, ülkeye ölçüsüz bir şekilde yabancıların alınması konusunun seçmenin yaklaşık üçte ikisinde açık bir oy değişikliği zemini oluşturduğunu bize göstermektedir. İlçelerin genelinde “kesinlikle değiştirir” yanıtı %45,0, “değiştirir” yanıtı ise %22,3 düzeyindedir. Yani toplamda seçmenlerin %67,3’ü bu durumun oy tercihinin değiştirecek bir neden olarak görmektedir. Kararsızların oranı %13,3, değiştirmeyeceklerini belirtenlerin toplamı ise %19,3’tür. İlçeler arasında dikkat çekici farklılıklar öne çıkmaktadır. Yabancı alımına konusuna en duyarlı ilçeler Sapanca (%61,3 kesinlikle değiştirir), Kocaali (%56,7), Karapürçek (%53,3), Geyve (%50,0) ve Hendek (%50,0) olarak görünmektedir. Buna karşılık Ferizli, Pamukova ve Akyazı gibi ilçelerde “kesinlikle değiştirir” oranı %30-37 oranlarında seyretmekte ve buna paralel şekilde “değiştirmez ve kesinlikle değiştirmez” kategorilerinde daha yüksek oranlar oluşmaktadır. Bu dağılım, seçmenin yabancı alımı politikaları konusunu hem ekonomik güvenlik hem de kültürel hassasiyetler üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. İlçelerin sosyo-ekonomik ve demografik farklılıkları duyarlılık düzeyini etkilese de genel eğilim yabancı nüfusun kontrolsüz artışı seçmen için anlamlı bir siyasi tepki nedenidir. Ancak yolsuzluk veya liyakat gibi konulara kıyasla bu maddenin yarattığı oy değişikliği etkisi daha ılımlıdır. Çünkü seçmenin yaklaşık beşte biri bu konuda oyunu değiştirmeyeceğini belirtmektedir. Bu bulgu, göç ve yabancı nüfus tartışmalarının güçlü bir etkiye sahip olmakla birlikte tüm seçmen gruplarında mutlak bir kırılma yaratmadığını gösteren önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Tablo 114: İlçelere Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir		Kararsızım	Kesinlikle Değiştirmez	
	Değiştirir	Değiştirir	Değiştirmez	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	75	21	6	4	3
	68,8%	19,3%	5,5%	3,7%	2,8%
Akyazı	26	2	1	1	2
	81,3%	6,3%	3,1%	3,1%	6,3%
Arifiye	23	2	3	1	0
	79,3%	6,9%	10,3%	3,4%	0,0%
Erenler	23	1	4	1	2
	74,2%	3,2%	12,9%	3,2%	6,5%
Ferizli	23	3	3	0	1

	76,7%	10,0%	10,0%	0,0%	3,3%
Geyve	22	5	2	1	0
	73,3%	16,7%	6,7%	3,3%	0,0%
Hendek	24	3	1	1	1
	80,0%	10,0%	3,3%	3,3%	3,3%
Karapürçek	23	2	3	1	1
	76,7%	6,7%	10,0%	3,3%	3,3%
Karasu	22	2	3	0	3
	73,3%	6,7%	10,0%	0,0%	10,0%
Kocaali	21	8	0	1	0
	70,0%	26,7%	0,0%	3,3%	0,0%
Pamukova	24	2	3	1	0
	80,0%	6,7%	10,0%	3,3%	0,0%
Sapanca	15	6	7	0	3
	48,4%	19,4%	22,6%	0,0%	9,7%
Serdivan	65	14	8	8	3
	66,3%	14,3%	8,2%	8,2%	3,1%
Söğütli	25	3	1	1	0
	83,3%	10,0%	3,3%	3,3%	0,0%
Taraklı	24	5	1	0	0
	80,0%	16,7%	3,3%	0,0%	0,0%
Toplam	435	79	46	21	19
	72,5%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanması halinde seçmenlerin oy tercihlerini değiştirme eğilimlerinin ilçelere göre dağılımını göstermektedir. Genel toplamda katılımcıların %72,5'i "kesinlikle değiştirir", %13,2'si "değiştirir" yanıtını vererek, başörtüsü yasağını oy tercihini değiştirmek için son derece güçlü bir gerekçe olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Kararsızların oranı %7,7, "değiştirmez" ve "kesinlikle değiştirmez" cevabını verenlerin toplamı ise yalnızca %6,7'de kalmaktadır. İlçelerin büyük kısmında "kesinlikle değiştirir" oranı %70'in üzerindedir (Akyazı %81,3 ve Sapanca hariç diğer ilçelerin çoğu %73-83 civarındadır), sadece Sapanca'da bu oran %48,4'e düşmekte ve burada görece daha yüksek bir "kararsız" oranı (%22,6) dikkat çekmektedir. Bu bulgular, daha önce adayda "dindarlık" ve "cemaat yakınlığı" gibi

özellikler için saptanan farklılaşmalara kıyasla, başörtüsünün kamusal alanda yasaklanması ihtimalinin Sakarya genelinde çok daha yüksek düzeyde bir ortak hassasiyet ürettiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle başörtüsü yasağı, dindarlık düzeyleri, parti tercihleri veya sosyo-ekonomik konumdaki olası farklılıklara rağmen, seçmenin önemli bir kısmı için oy tercihinde radikal değişikliğe yol açabilecek, temel ve sınır koyucu bir siyasal/kültürel bir eşik noktası olarak karşımıza çıkmaktadır

Tablo 115: İlçelere Göre Adalet Mekanizmasının İşlememesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	84	19	6	0	0
	77,1%	17,4%	5,5%	0,0%	0,0%
Akyazı	29	2	1	0	0
	90,6%	6,3%	3,1%	0,0%	0,0%
Arifiye	25	3	1	0	0
	86,2%	10,3%	3,4%	0,0%	0,0%
Erenler	26	2	2	0	1
	83,9%	6,5%	6,5%	0,0%	3,2%
Ferizli	26	3	1	0	0
	86,7%	10,0%	3,3%	0,0%	0,0%
Geyve	24	3	2	0	1
	80,0%	10,0%	6,7%	0,0%	3,3%
Hendek	21	8	0	0	1
	70,0%	26,7%	0,0%	0,0%	3,3%
Karapürçek	23	4	3	0	0
	76,7%	13,3%	10,0%	0,0%	0,0%
Karasu	26	2	2	0	0
	86,7%	6,7%	6,7%	0,0%	0,0%
Kocaali	20	7	2	1	0
	66,7%	23,3%	6,7%	3,3%	0,0%
Pamukova	28	2	0	0	0
	93,3%	6,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Sapanca	29	2	0	0	0
	93,5%	6,5%	0,0%	0,0%	0,0%
Serdivan	75	19	2	1	1
	76,5%	19,4%	2,0%	1,0%	1,0%
Söğütli	27	2	1	0	0
	90,0%	6,7%	3,3%	0,0%	0,0%
Tarakh	26	4	0	0	0
	86,7%	13,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	489	82	23	2	4
	81,5%	13,7%	3,8%	0,3%	0,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler adalet mekanizmasının işlememesi durumunda seçmenlerin oy değişikliği eğilimlerinin ilçelere göre dağılımını bize göstermektedir. Sakarya genelinde bu maddenin etkisi son derece belirgindir. Katılımcıların %81,5'i “kesinlikle değiştirir”, %13,7'si “değiştirir” cevabını verirken toplamda %95'in üzerinde bir seçmen kitlesi adalet mekanizmasının bozulmasını oy tercihinde değişiklik için güçlü bir gerekçe olarak görmektedir. “Kararsızım” oranı yalnızca %3,8, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtlarının toplamı ise %1'in altındadır. İlçeler düzeyinde de bu eğilim oldukça tutarlıdır. Pamukova (%93,3), Sapanca (%93,5), Akyazı (%90,6), Söğüt (90,0) gibi ilçelerde “kesinlikle değiştirir” yanıtı %90'ın üzerindedir. Adapazarı'nda oran %77,1, Serdivan'da %76,5 olup yine son derece yüksektir. En düşük seviyeler bile Hendek (%70,0) ve Kocaali (%66,7) gibi ilçelerde görülen değerlerle genel eğilimi değiştirmemektedir. Bu sonuçlar, adalet mekanizmasına duyulan güvenin Sakarya seçmeninin neredeyse tüm kesimleri tarafından partiler üstü bir çizgi olarak benimsendiğini göstermektedir. Ekonomi, dindarlık veya aday profili gibi diğer değişkenlerde ilçeler arasında kimi zaman belirgin farklılıklar görülürken, adaletsizlik algısı tüm ilçelerde ortak bir tepki üretmekte ve seçmen davranışını en güçlü biçimde etkileyen faktörlerden biri haline gelmektedir.

Tablo 116: İlçelere Göre Sağlık Sisteminin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kararsızım	Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir		Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	76	26	7	0	0
	69,7%	23,9%	6,4%	0,0%	0,0%
Akyazı	27	3	1	1	0
	84,4%	9,4%	3,1%	3,1%	0,0%
Arifiye	22	6	1	0	0
	75,9%	20,7%	3,4%	0,0%	0,0%
Erenler	28	2	1	0	0
	90,3%	6,5%	3,2%	0,0%	0,0%
Ferizli	21	5	4	0	0
	70,0%	16,7%	13,3%	0,0%	0,0%
Geyve	21	6	2	0	1
	70,0%	20,0%	6,7%	0,0%	3,3%
Hendek	19	7	1	2	1
	63,3%	23,3%	3,3%	6,7%	3,3%
Karapürçek	19	8	2	1	0
	63,3%	26,7%	6,7%	3,3%	0,0%
Karasu	23	3	4	0	0
	76,7%	10,0%	13,3%	0,0%	0,0%
Kocaali	22	7	0	0	1
	73,3%	23,3%	0,0%	0,0%	3,3%
Pamukova	27	3	0	0	0
	90,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Sapanca	26	4	1	0	0
	83,9%	12,9%	3,2%	0,0%	0,0%
Serdivan	66	28	2	1	1
	67,3%	28,6%	2,0%	1,0%	1,0%
Söğütli	22	5	3	0	0
	73,3%	16,7%	10,0%	0,0%	0,0%
Taraklı	25	4	1	0	0
	83,3%	13,3%	3,3%	0,0%	0,0%
Toplam	444	117	30	5	4
	74,0%	19,5%	5,0%	0,8%	0,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

“Sağlık Sisteminin Bozulması” maddesine ilişkin veriler Sakarya genelinde sağlık hizmetlerindeki olası bozulmanın seçmen davranışı üzerinde çok güçlü ve yaygın bir etki yarattığını göstermektedir. Katılımcıların %74,0’ı “kesinlikle değiştirir”, %19,5’i ise “değiştirir” cevabını vermiştir. Böylece toplamda %93,5’in üzerinde bir seçmen kitlesi sağlık sistemindeki bozulmayı oy tercihinde değişiklik için etkili bir gerekçe olarak görmektedir. “Kararsızım” %5 düzeyinde kalırken, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları toplamı yalnızca %1,5 civarındadır. İlçeler düzeyinde bu eğilim neredeyse tamamen aynı oranda olacak şekildedir. Erenler (%90,3), Pamukova (%90,0), Taraklı (%83,3), Sapanca (%83,9), Akyazı (%84,4) gibi ilçelerde “kesinlikle değiştirir” oranı %80’in üzerindedir. Adapazarı (%69,7) ve Serdivan (%67,3) gibi daha büyük yerleşimlerde oran nispeten düşük görünmekle birlikte yine baskın çoğunluk bu maddeyi kritik bir oy değiştirme nedeni olarak görmektedir. En düşük düzey Hendek (%63,3) ve Karapürçek (%63,3) ilçelerinde görülmekte olup bu ilçelerde bile üçte ikinin üzerinde bir kesim sağlık hizmetlerindeki bozulmaya karşı yüksek duyarlılık göstermektedir. Bu veriler sağlık sistemine ilişkin memnuniyetsizliğin seçmenler için partiler arası rekabetten bağımsız bir eşik değeri oluşturduğunu göstermektedir. Seçmenler sağlık hizmetlerini güvenlik, adalet ve ekonomik refah ile birlikte kamusal yaşamın temel bileşeni olarak değerlendirmekte ve bu alandaki bir bozulmayı, siyasal tercihi değiştirmeyi meşrulaştıran güçlü bir gerekçe olarak kabul etmektedir. İlçeler arasında küçük farklılıklar bulunsada, genel eğilim son derece nettir ve sağlık sisteminin bozulması seçmen davranışını belirgin biçimde dönüştüren kritik bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 117: İlçelere Göre Karşıt Görüşten Grup ya da Cemaatten Aday Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir		Kararsızım	Kesinlikle Değiştirmez	
Adapazarı	20	20	25	22	22
	18,3%	18,3%	22,9%	20,2%	20,2%
Akyazı	8	4	11	5	4
	25,0%	12,5%	34,4%	15,6%	12,5%
Arifiye	3	7	7	3	9
	10,3%	24,1%	24,1%	10,3%	31,0%
Erenler	7	5	3	7	9
	22,6%	16,1%	9,7%	22,6%	29,0%
Ferizli	4	5	6	9	6
	13,3%	16,7%	20,0%	30,0%	20,0%
Geyve	5	9	7	7	2
	16,7%	30,0%	23,3%	23,3%	6,7%
Hendek	5	7	6	5	7
	16,7%	23,3%	20,0%	16,7%	23,3%
Karapürçek	7	4	10	6	3
	23,3%	13,3%	33,3%	20,0%	10,0%
Karasu	2	6	7	6	9
	6,7%	20,0%	23,3%	20,0%	30,0%
Kocaali	7	7	10	1	5
	23,3%	23,3%	33,3%	3,3%	16,7%
Pamukova	8	1	10	10	1
	26,7%	3,3%	33,3%	33,3%	3,3%
Sapanca	2	3	12	7	7
	6,5%	9,7%	38,7%	22,6%	22,6%
Serdivan	21	20	16	21	20
	21,4%	20,4%	16,3%	21,4%	20,4%
Söğütli	12	4	7	3	4
	40,0%	13,3%	23,3%	10,0%	13,3%
Taraklı	9	3	9	6	3
	30,0%	10,0%	30,0%	20,0%	10,0%
Toplam	120	105	146	118	111
	20,0%	17,5%	24,3%	19,7%	18,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler seçmenin “kendi görüşüne yakın olmayan grup ya da cemaatten aday gösterilmesi” durumunda oy tercihlerini değiştirme eğiliminin ilçelere göre dağılımını göstermektedir. Genel toplamda seçmenlerin %20’si böyle bir durumda “kesinlikle oyunu değiştiririm”, %17,5’i “değiştiririm” cevabını verirken buna karşılık %24,3’lük bir kesim “kararsız” olduğunu belirtmektedirler. Oyunu değiştirmeyeceğini belirtenler ise %19,7 “değiştirmez” ve %18,5 “kesinlikle değiştirmez” şeklinde ikiye bölünmektedir. İlçe düzeyinde bakıldığında Söğüt (40 “kesinlikle değiştirir”), Taraklı (30), Pamukova (26,7) ve Serdivan (21,4) gibi yerlerde bu faktörün oy değiştirme potansiyeli görece daha yüksektir. Buna karşılık Arifiye’de “kesinlikle değiştirmez” oranı %31,0, Erenler’de %29,0, Karasu’da %30,0 ve Sapanca’da “kararsızım” ile “değiştirmez/değiştirmez” yanıtlarının görece ağırlığı, tepkinin daha dağınık ve çift yönlü olduğunu göstermektedir. Bu veriler bize adayın mensup olduğu grup ya da cemaatin seçmen nezdinde ekonomide bozulma, adalet mekanizmasının işlememesi, yolsuzluk veya liyakatsiz atamalar gibi başlıklara kıyasla daha farklı ve daha az “ortak” bir oy değiştirme gerekçesi olduğunu göstermektedir. Bir yandan toplamda yaklaşık her üç seçmenden birinin (37,5) bu durumda oyunu değiştirme eğiliminde olması, kimliksel ve mezhepsel/örgütsel aidiyetin önemli bir siyasal hassasiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan kararsızların yüksekliği (24,3) ve “değiştirmez/k kesinlikle değiştirmez” yanıtlarının toplamda %38 civarında olması seçmenlerin önemli bir bölümünün adayın grup/cemaat kökenini tek başına belirleyici bir kırmızı çizgi olarak görmediğine işaret etmektedir. Daha önce “herhangi bir cemaat veya tarikata yakınlık” ve “dindar olmayan adaylar”a ilişkin tablolarda görülen parçalı ve dengeli dağılım burada da tekrar etmektedir. Dolayısıyla bu da seçmenin siyasal davranışında ahlaki-adalet temelli özelliklerin (yolsuzluk, adalet, liyakat) görece daha baskın, grup/cemaat aidiyetiyle ilgili kriterlerin ise daha parçalı ve bağlama duyarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 118: İlçelere Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	30	16	24	14	25
	27,5%	14,7%	22,0%	12,8%	22,9%
Akyazı	11	4	5	3	9

	34,4%	12,5%	15,6%	9,4%	28,1%
Arifiye	6	6	7	4	6
	20,7%	20,7%	24,1%	13,8%	20,7%
Erenler	11	1	6	7	6
	35,5%	3,2%	19,4%	22,6%	19,4%
Ferizli	7	3	4	5	11
	23,3%	10,0%	13,3%	16,7%	36,7%
Geyve	7	6	5	7	5
	23,3%	20,0%	16,7%	23,3%	16,7%
Hendek	9	8	4	4	5
	30,0%	26,7%	13,3%	13,3%	16,7%
Karapürçek	8	6	6	1	9
	26,7%	20,0%	20,0%	3,3%	30,0%
Karasu	10	5	4	7	4
	33,3%	16,7%	13,3%	23,3%	13,3%
Kocaali	7	6	7	3	7
	23,3%	20,0%	23,3%	10,0%	23,3%
Pamukova	11	3	3	7	6
	36,7%	10,0%	10,0%	23,3%	20,0%
Sapanca	15	3	2	4	7
	48,4%	9,7%	6,5%	12,9%	22,6%
Serdivan	35	10	18	14	21
	35,7%	10,2%	18,4%	14,3%	21,4%
Söğütlü	9	4	3	3	11
	30,0%	13,3%	10,0%	10,0%	36,7%
Tarakh	11	5	3	3	8
	36,7%	16,7%	10,0%	10,0%	26,7%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, “laiklik ilkesinin uygulanmaması” durumunun seçmenin oy verme davranışı üzerindeki etkisini ilçelere göre ortaya koymaktadır. Genel toplamda seçmenlerin %31,2’si böyle bir durumda “kesinlikle oy değiştiririm”, %14,3’ü ise “değiştiririm” yönünde cevaplar vermişlerdir. Buna karşılık %16,8’lik bir grup ise kararsızdır. Oyunu değiştirmeyeceğini belirtenler toplamda %14,3 “değiştirmez” ve %23,3 “kesinlikle

değiştirmez” şeklinde dağılmaktadır. İlçe bazında bakıldığında Sapanca (%48,4), Pamukova (%36,7), Taraklı (%36,7), Serdivan (%35,7) ve Erenler (%35,5) gibi yerleşimlerde laikliğin ihlal edilmesi güçlü bir tepki üretmekte ve oy değiştirme eğilimini belirgin biçimde artırmaktadır. Buna karşılık Ferizli (%36,7 “kesinlikle değiştirmez”), Söğütlü (%36,7), Karapürçek (%30,0) ve Kocaali (%23,3) gibi ilçelerde seçmenin daha büyük bir bölümü laiklik ilkesinin zayıflamasını oy tercihinde belirleyici bir etken olarak görmemektedir. Genel olarak veriler laikliğin seçmen davranışı üzerinde orta düzeyde kutuplaştırıcı bir faktör olduğunu göstermektedir. “Kesinlikle değiştiririm” oranının %31 düzeyinde kalması, yolsuzluk, adalet mekanizmasının işlememesi veya liyakatsiz atamalar gibi daha yüksek hassasiyet gösterilen başlıklarla karşılaştırıldığında laikliğin daha sınırlı fakat yine de dikkate değer bir etkisi bulunduğunu göstermektedir. Diğer yandan “kesinlikle değiştirmez” oranlarının bazı ilçelerde yüksek seyretmesi, laikliğin toplumsal algısının homojen olmadığını ve yerel sosyo-kültürel yapıya, muhafazakar-seküler demografiye ve seçmenlerin ideolojik konumlanmalarına göre farklı anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, laikliğin seçmen davranışında kategorik değil bağlamla birlikte değerlendirilmesi gereken bir etmen olarak işlediğini ve seçmen tepkisinin ilçelerin sosyo-politik ve kültürel özelliklerine göre belirgin biçimde değiştiğini bize göstermektedir.

Tablo 119: İlçelere Göre İnanç Farklılıklarına Hoşgörüsüz Davranılmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	55	34	12	3	5
	50,5%	31,2%	11,0%	2,8%	4,6%
Akyazı	22	6	4	0	0
	68,8%	18,8%	12,5%	0,0%	0,0%
Arifiye	16	7	6	0	0
	55,2%	24,1%	20,7%	0,0%	0,0%
Erenler	21	4	3	0	3
	67,7%	12,9%	9,7%	0,0%	9,7%
Ferizli	15	6	5	2	2
	50,0%	20,0%	16,7%	6,7%	6,7%
Geyve	17	8	3	1	1

	56,7%	26,7%	10,0%	3,3%	3,3%
Hendek	16	5	4	4	1
	53,3%	16,7%	13,3%	13,3%	3,3%
Karapürçek	15	10	4	1	0
	50,0%	33,3%	13,3%	3,3%	0,0%
Karasu	20	5	3	2	0
	66,7%	16,7%	10,0%	6,7%	0,0%
Kocaali	16	7	4	1	2
	53,3%	23,3%	13,3%	3,3%	6,7%
Pamukova	22	5	2	0	1
	73,3%	16,7%	6,7%	0,0%	3,3%
Sapanca	13	7	3	3	5
	41,9%	22,6%	9,7%	9,7%	16,1%
Serdivan	42	32	13	4	7
	42,9%	32,7%	13,3%	4,1%	7,1%
Söğüt	19	5	3	3	0
	63,3%	16,7%	10,0%	10,0%	0,0%
Tarakh	15	9	4	2	0
	50,0%	30,0%	13,3%	6,7%	0,0%
Toplam	324	150	73	26	27
	54,0%	25,0%	12,2%	4,3%	4,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, “inanç farklılıklarına hoşgörüsüz davranılması” durumunun seçmen açısından güçlü bir oy değiştirme potansiyeli taşıyan bir etmen olduğunu göstermektedir. Genel toplamda seçmenin %54’ü “kesinlikle değiştiririm”, %25’i “değiştiririm” cevabını vermiştir. yani toplam %79’luk bir kesim bu tutumu oy değiştirme gerekçesi olarak görmektedir. Buna karşılık kararsız oranı %12,2’de düzeyinde, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” toplamı yalnızca %8,8’e ulaşmaktadır. Bu dağılım, hoşgörüsüzlüğün seçmen davranışında bir eşik oluşturduğunu açık şekilde bize göstermektedir. İlçeler arasındaki farklılıklar ise bu hassasiyetin görece homojen ama belirli yoğunluk farklarıyla kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır En yüksek “kesinlikle değiştiririm” oranları Pamukova (%73,3), Akyazı (%68,8), Erenler (%67,7) ve Karasu (%66,7) gibi ilçelerde görülmektedir. Bu yerleşimlerde inanç temelli ayrımcılık, seçmenin kabul etmeyeceği bir siyasi tutum olarak öne çıkmaktadır.

Adapazarı’nda oran %50,5, Serdivan’da %42,9 ile daha düşük olarak çıksa da bu ilçelerde dahi oy değiştirmeye yol açabilecek seçmen oranı toplamda %70’in üzerindedir. En düşük duyarlılığa sahip Sapanca’da bile “kesinlikle değiştiririm veya değiştiririm” oranı %64,5’tir. Genel tablo, “inanç farklılıklarına hoşgörüsüzlük” konusunun genel anlamta tüm seçmen tarafından güçlü biçimde reddedildiğini göstermektedir. Hoşgörüsüzlüğe karşı tepkinin, ekonomik veya kurumsal göstergeler kadar olmasa da kültürel bütünlüğe ilişkin değerler sistemi içinde güçlü bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 120: İlçelere Göre Adayın Siyasal Söyleminde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Adapazarı	37	29	22	14	7
	33,9%	26,6%	20,2%	12,8%	6,4%
Akyazı	8	10	6	4	4
	25,0%	31,3%	18,8%	12,5%	12,5%
Arifiye	7	10	6	2	4
	24,1%	34,5%	20,7%	6,9%	13,8%
Erenler	16	4	3	2	6
	51,6%	12,9%	9,7%	6,5%	19,4%
Ferizli	10	7	4	5	4
	33,3%	23,3%	13,3%	16,7%	13,3%
Geyve	13	6	3	4	4
	43,3%	20,0%	10,0%	13,3%	13,3%
Hendek	12	7	3	7	1
	40,0%	23,3%	10,0%	23,3%	3,3%
Karapürçek	11	7	6	1	5
	36,7%	23,3%	20,0%	3,3%	16,7%
Karasu	12	5	7	5	1
	40,0%	16,7%	23,3%	16,7%	3,3%
Kocaali	11	10	4	2	3
	36,7%	33,3%	13,3%	6,7%	10,0%
Pamukova	15	3	3	2	7
	50,0%	10,0%	10,0%	6,7%	23,3%
Sapanca	19	3	4	2	3

	61,3%	9,7%	12,9%	6,5%	9,7%
Serdivan	41	24	12	13	8
	41,8%	24,5%	12,2%	13,3%	8,2%
Söğütü	11	4	5	5	5
	36,7%	13,3%	16,7%	16,7%	16,7%
Taraklı	12	4	5	8	1
	40,0%	13,3%	16,7%	26,7%	3,3%
Toplam	235	133	93	76	63
	39,2%	22,2%	15,5%	12,7%	10,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, adayın siyasal söyleminde dini çok fazla ön plana çıkarmasının oy tercihi üzerindeki etkisini ilçelere göre göstermektedir. Genel olarak seçmenlerin %39,2'si böyle bir durumda “kesinlikle değiştiririm”, %22,2'si “değiştiririm” yanıtını vermektedir. Yani toplamda yaklaşık %61'lik bir kesim dini yoğun biçimde kullanan bir söylemi oy değiştirme gerekçesi olarak görmektedir. Kararsız cevabının oranı %15,5 düzeyinde seyrederken, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” cevaplar birlikte yaklaşık %23'e karşılık gelmektedir. İlçe düzeyinde bakıldığında Sapanca (%61,3), Pamukova (%50,0), Erenler (%51,6) ve Serdivan'da (%41,8) “kesinlikle değiştiririm” oranlarının görece yüksek olduğu ilçelerdir. Akyazı ve Arifiye’de ise bu oranın %25’in biraz üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu dağılım daha önce laiklik ilkesinin uygulanmaması, inanç farklılıklarına hoşgörüsüzlük ya da cemaat veya tarikat bağlantılarıyla ilgili bulgularla birlikte okunduğunda, seçmenlerin önemli bir kısmının ne “dindar olmayan” adaylara ne de dini aşırı biçimde araçsallaştıran siyasal söylemlere olumlu bakmadığını, dinin siyasette aşırı vurgulanmasını da oy değişikliğini tetikleyebilecek bir sınır ihlali olarak gördüğünü göstermektedir

3.5.2. Yaş Gruplarına Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 121: Yaşa Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir		Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Kesinlikle Değiştirmez
18-24 yaş	54	38	18	2	0	
	48,2%	33,9%	16,1%	1,8%	0,0%	
25-34 yaş	106	61	29	16	5	
	48,8%	28,1%	13,4%	7,4%	2,3%	
35-44 yaş	79	33	12	13	6	
	55,2%	23,1%	8,4%	9,1%	4,2%	
45-54 yaş	40	21	2	7	4	
	54,1%	28,4%	2,7%	9,5%	5,4%	
55-64 yaş	27	8	1	9	1	
	58,7%	17,4%	2,2%	19,6%	2,2%	
65 yaş ve üzeri	5	2	0	0	0	
	71,4%	28,6%	0,0%	0,0%	0,0%	
Toplam	311	163	63	47	16	
	51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonominin kötüye gitmesi maddesi yaş grupları arasında en güçlü ve en tutarlı cevapları gösteren değişkenlerden biridir. Tüm yaş kategorilerinde “kesinlikle değiştirir” cevabı açık ara en yüksek orandadır. Genel toplamda seçmenlerin %51,8’i kesinlikle, %27,2’si ise değiştirir cevaplarını vermiştir. Toplamda yaklaşık %79 gibi çok yüksek bir oran ekonomik kötüleşmenin doğrudan oy tercihini değiştireceğini ifade etmektedir. Bu sonuç, ekonominin Sakarya seçmeni için en kritik oy değiştirme belirleyicisi olduğunu bize göstermektedir. Yaş grupları karşılaştırıldığında, genç seçmenlerde ve orta yaş gruplarında genel örüntünün değişmediği görülmektedir. 18-24 yaş grubunda “kesinlikle değiştirir” %48,2; 25-34 yaş grubunda %48,8, 35-44 yaş grubunda %55,2, 45-54 yaş grubunda %54,1’dir. Ancak dikkat çekici olan yaş arttıkça bu oranın daha da yükselmesidir. Çünkü 55-64 yaş arası %58,7, 65 ve üzeri grubu ise %71,4 ile en yüksek duyarlılığı göstermektedir. Bu, özellikle ekonomik kırılganlığı daha yüksek olan ileri yaş seçmeninin ekonomik bozulmayı siyasal tercih için bir “eşik” olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. “Kararsızım” yanıtları tüm yaşlarda düşük olup genel toplamda %10,5’tir. Bu da ekonominin, seçmen nezdinde güçlü biçimde siyasal davranışı yönlendiren bir

etmen olduğunu bize göstermektedir. “Değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” oranları ise tüm gruplarda çok düşük kalmıştır. Toplamda yalnızca %10,5 civarındadır. Özellikle gençlerde bu oran %1,8’e kadar düşmektedir. Bu bulgu, ekonomik performansın seçmen sadakatinden daha baskın olduğunu ve seçmenin ekonomi söz konusu olduğunda parti bağlılığını geri plana attığını göstermektedir. Sonuç olarak veriler yaş gruplarının hepsinde ekonomik kötüleşmenin seçmenin siyasal tercihini en güçlü biçimde etkileyen faktör olduğunu bize göstermektedir. Yaş arttıkça bu hassasiyetin daha da güçlenmesi, ekonomik güvencesizlik ve emeklilik sonrası gelir risklerinin siyasal davranış üzerindeki etkisinin anlamlı ölçüde arttığını göstermektedir.

Tablo 122: Yaşa Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	68	33	7	4	0
	60,7%	29,5%	6,3%	3,6%	0,0%
25-34 yaş	120	68	19	6	4
	55,3%	31,3%	8,8%	2,8%	1,8%
35-44 yaş	81	47	6	6	3
	56,6%	32,9%	4,2%	4,2%	2,1%
45-54 yaş	49	20	1	4	0
	66,2%	27,0%	1,4%	5,4%	0,0%
55-64 yaş	27	9	5	3	2
	58,7%	19,6%	10,9%	6,5%	4,3%
65 yaş ve üzeri	3	2	2	0	0
	42,9%	28,6%	28,6%	0,0%	0,0%
Toplam	349	179	40	23	9
	58,2%	29,8%	6,7%	3,8%	1,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaş gruplarına göre seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi, ekonomi kadar olmasa da seçmen davranışını güçlü biçimde etkileyen bir faktördür. Tüm yaş gruplarında en baskın yanıt “kesinlikle değiştirir”dir ve toplamda %58,2 gibi yüksek bir düzeye ulaşmaktadır. Buna “değiştirir” yanıtı da eklendiğinde seçmenin yaklaşık %88’i için vaatlerin tutulmaması oy değiştirme nedeni haline gelmektedir. Genç seçmenlerde bu duyarlılık

özellikle yüksektir: 18-24 yaş grubunda %60,7, 25-34 yaş grubunda %55,3 oranında “kesinlikle değiştirir” cevabı verilmiştir. Orta yaş grubunda benzer bir eğilim devam etmekte ve 35-44 yaş %56,6, 45-54 yaş %66,2 ile yüksek oranlarda tepki göstermektedir. İleri yaş gruplarında oranlar biraz düşmekle birlikte yine de belirgindir. 55-64 yaş %58,7, 65 ve üzeri %42,9. “Kararsızım” oranı genel toplamda %6,7’de kalmış; “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları ise toplamda yalnızca %5,3 olmuştur. Yani seçmenlerin çok büyük çoğunluğu için seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi doğrudan siyasal tercihin yeniden şekillenmesine yol açan güçlü bir kırılma noktasıdır.

Tablo 123: Yaşa Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	21	24	30	13	24
	18,8%	21,4%	26,8%	11,6%	21,4%
25-34 yaş	65	46	39	32	35
	30,0%	21,2%	18,0%	14,7%	16,1%
35-44 yaş	40	25	21	30	27
	28,0%	17,5%	14,7%	21,0%	18,9%
45-54 yaş	21	13	9	18	13
	28,4%	17,6%	12,2%	24,3%	17,6%
55-64 yaş	5	10	10	13	8
	10,9%	21,7%	21,7%	28,3%	17,4%
65 yaş ve üzeri	3	1	1	1	1
	42,9%	14,3%	14,3%	14,3%	14,3%
Toplam	155	120	110	107	108
	25,8%	20,0%	18,3%	17,8%	18,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yaş gruplarına göre “dindar olmayan kişilerin aday gösterilmesi” meselesi, diğer birçok faktöre kıyasla daha dağınık ve düşük yoğunluklu bir oy değiştirme nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel toplamda “kesinlikle değiştirir” oranı yalnızca %25,8, “değiştirir” oranı ise %20 olup, seçmenlerin yarısından azı için bu durum net bir kırılma noktasıdır. Genç yaş gruplarında duyarlılık daha da sınırlıdır. 18-24 yaş grubunda “kesinlikle değiştirir” oranı yalnızca %18,8 olup, en yüksek oran %26,8 ile kararsızım sencevabını

veren gruptur. Yani genç seçmenler bu konuda belirgin bir yönelim göstermemekte, daha düşük kutuplaşmış bir tutum sergilemektedir. 25-34 yaş grubu, “kesinlikle değiştirir” oranını %30 ile en yüksek veren gruplardan biridir ama bu grupta da kararsızlık (%18) ve değiştirmeme eğilimleri (%14,7 - 16,1) orta düzeydedir. Orta yaş grubunda tablo daha dengelidir. 35-44 yaş (%28) ve 45-54 yaş (%28,4) kesiminde “kesinlikle değiştirir” yanıtı belirgin olsa da, “değiştirmez” yanıtı da sırasıyla %21 ve %24,3 oranlarına çıkmaktadır. Bu gruplar, kimlik veya dini temsil konusunu tamamen belirleyici bir etmen olarak değil, fakat bazı koşullarda etkili olabilecek bir değişken olarak görmektedir. İleri yaş gruplarında eğilim tersine dönmektedir. 55-64 yaş grubunda “değiştirmez” %28,3 ile en yüksek kategori haline gelirken, “kesinlikle değiştirir” oranı %10,9’a düşmektedir. Bu, ileri yaş seçmenin daha pragmatik veya daha az kimlik temelli bir değerlendirme yaptığına işaret etmektedir. Genel olarak bakıldığında, “dindar olmayan bir adayın gösterilmesi” seçmen davranışında yüksek kırılma yaratmayan, daha çok dağınık ve yaş gruplarına göre farklılaşan bir etmen olarak durmaktadır. Kimlik temelli adaylık hassasiyeti gençlerde daha düşük, orta yaşlarda daha dengeli, ileri yaşlarda ise belirgin biçimde zayıftır. Bu nedenle bu değişken, Sakarya seçmeninde orta düzeyde önem taşıyan fakat belirleyici olmayan bir oy değiştirme faktörü olarak görülmektedir.

Tablo 124: Yaşa Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancıların Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	60	24	18	6	4
	53,6%	21,4%	16,1%	5,4%	3,6%
25-34 yaş	99	57	33	18	10
	45,6%	26,3%	15,2%	8,3%	4,6%
35-44 yaş	61	34	19	17	12
	42,7%	23,8%	13,3%	11,9%	8,4%
45-54 yaş	31	11	8	12	12
	41,9%	14,9%	10,8%	16,2%	16,2%
55-64 yaş	16	7	1	9	13
	34,8%	15,2%	2,2%	19,6%	28,3%
65 yaş ve üzeri	3	1	0	3	0
	42,9%	14,3%	0,0%	42,9%	0,0%
Toplam	270	134	80	65	51
	45,0%	22,3%	13,3%	10,8%	8,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, “ülkeye ölçsüz bir şekilde yabancıların alınması”nın yaş grupları arasında yüksek fakat oranları değişen bir oy değiştirme gerekçesi olduğunu ortaya koymaktadır. Genel düzeyde katılımcıların %45’i “kesinlikle değiştirir”, %22,3’ü “değiştirir” cevabını vererek böylece yaklaşık %67,3’lük bir kesim için bu politikanın sürdürülmesi oy tercihinde doğrudan bir kırılma nedeni haline gelmektedir. 18-24 yaş grubunda “kesinlikle değiştirir” oranı %53,6, 25-34 yaşta %45,6, 35-44 yaşta %42,7’dir. Bu üç grupta “kesinlikle ve değiştirir” toplamı %67-75 oranlarında seyrederken, 55-64 yaşta bu oran %50 düzeyine gerilemekte ve “değiştirmez ve kesinlikle değiştirmez” yanıtları %39,1’e kadar yükselmektedir. Buna rağmen 55 yaş ve üzeri seçmenlerde dağınık olmak üzere ölçsüz göç politikalarının oy değişikliğini tetikleme potansiyeli görece yüksektir. Önceki tablolarda ekonominin kötüye gitmesi, yolsuzluk ve adalet mekanizmasının bozulması gibi yapısal sorunların başlıca oy değiştirme sebepleri olduğu görülmüştür. Bu tablo ise göç ve yabancı politikalarının da geniş yaş grupları arasında güçlü bir “güvenlik ve kimlik” eksenli hassasiyet olarak öne çıktığını, ancak dindarlık temelli kıstaslara

kıyasla daha ortak bir zemin oluşturduğu ve kuşaklar arası daha paylaşılan bir sonuç oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 125: Yaşa Göre Kamusal Alanda Başörtünün Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	88	11	8	2	3
	78,6%	9,8%	7,1%	1,8%	2,7%
25-34 yaş	160	30	16	6	5
	73,7%	13,8%	7,4%	2,8%	2,3%
35-44 yaş	98	20	13	6	6
	68,5%	14,0%	9,1%	4,2%	4,2%
45-54 yaş	50	13	7	3	1
	67,6%	17,6%	9,5%	4,1%	1,4%
55-64 yaş	34	4	2	2	4
	73,9%	8,7%	4,3%	4,3%	8,7%
65 yaş ve üzeri	4	1	0	2	0
	57,1%	14,3%	0,0%	28,6%	0,0%
Toplam	435	79	46	21	19
	72,5%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanması durumunda seçmenin yaş gruplarına göre oldukça güçlü ve tutarlı bir tepki verdiğini bize göstermektedir. Tüm yaş grupları birlikte değerlendirildiğinde seçmenin yüzde 72,5'i "kesinlikle değiştirir", yüzde 13,2'si "değiştirir" cevabını vermiştir. Böylece toplam tepki yüzde 85'in üzerindedir ve bu tür bir uygulamanın seçmen davranışında belirleyici bir kırılma noktası olduğu açıkça görülebilmektedir. Genç seçmenlerde tepki en yüksek düzeydedir. 18-24 yaş grubunda yüzde 88'den, 25-34 yaş grubunda yüzde 87'den fazla bir kesim oyunu değiştirileceğini belirtmiştir. Bu durum, gençlerin başörtüsü yasağını temel hak ve özgürlüklere yönelik bir müdahale olarak gördüğünü göstermektedir. 35-44 ve 45-54 yaş gruplarında da benzer bir eğilim sürmektedir. Bu gruplarda oy değiştirme sırasıyla yaklaşık yüzde 82 ve yüzde 85 civarındadır. Orta yaş seçmenlerin büyük bölümü yasağı kabul edilebilir bir politika olarak değerlendirmemektedir. 55-64 yaş grubunda tepki güçlü biçimde devam etmekte,

ancak küçük bir bölümün kararsız veya kayıtsız kaldığı görülmektedir. 65 yaş ve üzeri grupta ise oy değiştirme oranı düşmekle birlikte çoğunluk yine yasağı reddetmektedir. Bu yaş grubunda parti sadakati ve ideolojik süreklilik etkili görünmektedir. Genel olarak tablo, başörtüsü yasağına ilişkin siyasal toleransın tüm yaş gruplarında düşük, özellikle genç ve orta yaş gruplarında ise son derece belirgin olduğunu göstermektedir. Bu bulgu konunun yalnızca dini değil, aynı zamanda siyasal özgürlük ve adalet algılarıyla da doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 126: Yaşa Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	39	19	30	8	16
	34,8%	17,0%	26,8%	7,1%	14,3%
25-34 yaş	71	31	38	27	50
	32,7%	14,3%	17,5%	12,4%	23,0%
35-44 yaş	41	23	20	25	34
	28,7%	16,1%	14,0%	17,5%	23,8%
45-54 yaş	23	8	7	13	23
	31,1%	10,8%	9,5%	17,6%	31,1%
55-64 yaş	11	4	5	10	16
	23,9%	8,7%	10,9%	21,7%	34,8%
65 yaş ve üzeri	2	1	0	3	1
	28,6%	14,3%	0,0%	42,9%	14,3%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tablo, laiklik ilkesinin uygulanmaması durumunda seçmenlerin yaş grupları arasında belirgin fakat farklı yoğunluklarda tepki verdiğini göstermektedir. Genel toplamda seçmenin yaklaşık üçte biri (yüzde 31,2) oyunu “kesinlikle değiştiririm” şeklinde cevap vermekte ve buna “değiştiririm” diyen yüzde 14,3’lük kesim eklendiğinde toplam tepki oranı yaklaşık yüzde 45’e ulaşmaktadır. Bu oran, laikliğin ihlalinin seçmen davranışında kayda değer bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yaş grupları karşılaştırıldığında, 18-24 yaş grubunda tepkinin daha dengeli ancak belirgin olduğu görülmektedir. Bu genç

seçmenlerin yaklaşık yarısı oy tercihini değiştireceğini belirtmektedir. 25-34 ve 35-44 yaş gruplarında ise “kesinlikle değiştiririm” yanıtı azalarak orta düzeyde kalmakta ama “kesinlikle değiştirmez” oranları yükselerek bu grupların daha kutuplaşmış bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. 45-54 ve 55-64 yaş gruplarında ise laiklik ilkesinin ihlali karşısında tepkinin giderek zayıfladığı görülmektedir. Bu gruplarda “kesinlikle değiştirmez” oranı belirgin biçimde yükselmektedir. Özellikle 55-64 yaş grubunda “kesinlikle değiştirmez” oranı yüzde 34,8 ile en yüksek seviyededir. Bu yaş grubunda siyasal istikrar, yerleşik parti sadakati ve değer sürekliliği daha belirleyici görülmektedir. Genel olarak tablo, laiklik ilkesinin ihlal edilmesinin seçmen davranışını özellikle genç ve orta yaş gruplarında belirgin biçimde etkileyebildiğini, buna karşılık ileri yaş gruplarında daha sınırlı bir kırılma yarattığını bize göstermektedir. Bu durum, laiklik algısının yaşla birlikte değişen siyasal değerler ve kimlik yönelimleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 127: Yaşa Göre Adayın Siyasi Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
18-24 yaş	55	24	15	12	6
	49,1%	21,4%	13,4%	10,7%	5,4%
25-34 yaş	77	53	44	23	20
	35,5%	24,4%	20,3%	10,6%	9,2%
35-44 yaş	55	35	17	21	15
	38,5%	24,5%	11,9%	14,7%	10,5%
45-54 yaş	27	13	12	11	11
	36,5%	17,6%	16,2%	14,9%	14,9%
55-64 yaş	19	6	5	8	8
	41,3%	13,0%	10,9%	17,4%	17,4%
65 yaş ve üzeri	2	1	0	1	3
	28,6%	14,3%	0,0%	14,3%	42,9%
Toplam	235	133	93	76	63
	39,2%	22,2%	15,5%	12,7%	10,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın siyasal söyleminde dini aşırı biçimde öne çıkarılması tüm yaş gruplarında oy değişikliğini etkilemektedir. En güçlü etki daha genç yaş gruplarında görülmektedir. 18-24 yaş grubunda seçmenlerin %49'u bu nedenle "kesinlikle oy değiştiririm" cevabını vermiştir. Bu oran 25-34 yaşta %35'e, 35-44 yaşta %38'e düşmektedir. Orta yaş ve üzeri gruplarda etkilenme azalırken, aynı gruplarda "değiştirmez" ve "kesinlikle değiştirmez" yanıtlarının oranı yükselmektedir. Özellikle 65 yaş üstünde bu söylemi sorun olarak görmeyenlerin oranı toplamda %57'ye ulaşmaktadır. Bu eğilim, genç seçmenlerin siyasal söylemlerde aşırı dinsel vurguya karşı daha duyarlı, ileri yaş gruplarının ise daha yüksek bir tolerans sergilediğini göstermektedir.

3.5.3. En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 128: Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Ekonominin Bozulmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kararsızım	Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir		Değiştirmez	Değiştirmez
Metropol/büyükşehir	102	56	32	16	8
	47,7%	26,2%	15,0%	7,5%	3,7%
Kent merkezi	90	55	21	18	4
	47,9%	29,3%	11,2%	9,6%	2,1%
İlçe merkezi	91	39	9	7	1
	61,9%	26,5%	6,1%	4,8%	0,7%
Köy	28	13	1	6	3
	54,9%	25,5%	2,0%	11,8%	5,9%
Toplam	311	163	63	47	16
	51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonominin kötüye gitmesi ve bozulması tüm yerleşim tiplerinde güçlü bir oy değiştirme etmeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Etki en belirgin biçimde ilçe merkezlerinde görülmektedir. Bu grupta seçmenlerin %61,9'u "kesinlikle değiştiririm" cevabını vermekte ve toplam değişim eğilimi (kesinlikle değiştirir ve değiştirir) %88'in üzerine çıkmaktadır. Bu durum, ilçelerde ekonomik hassasiyetin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Köylerde de yüksek bir duyarlılık vardır. Köy seçmenlerinin %55'i kesin olarak oy değiştireceğini belirtmektedir. Ancak köylerde "değiştirmez" diyenlerin oranı

%11,8 ile kentlere göre daha yüksektir. Metropol ve kent merkezi seçmenlerinde oy değiştirme oranları birbirine çok benzerdir. Metropolde seçmenlerin %47,7'si, kent merkezinde %47,9'u kesin olarak oy değiştiririm cevabını vermektedir. Bu iki grupta ekonomik bozulma birincil etmen olsa da ilçelerdeki kadar keskin değildir. Genel tablo ekonomik krizin tüm yerleşim tiplerinde yüksek duyarlılık yarattığını ama ilçelerde bu etkinin belirgin biçimde daha güçlü olduğunu göstermektedir. Yerleşim tipleri arasındaki farklılıklar, ekonomik kırılganlığın mekansal dağılımına işaret etmektedir. İlçe ve köylerde ekonomik kötüleşmeye verilen daha yüksek tepki bu alanlarda geçim koşullarının daha doğrudan ve gündelik hayatı etkileyen biçimde deneyimlenmesiyle ilişkili görünmektedir. Ayrıca metropol ve kent merkezlerinde daha dengeli tepki dağılımı, ekonomik sorunların bireysel değil daha çok yapısal süreçlere bağlanması ve seçmenin siyasal tepkisini daha temkinli kurmasıyla açıklanabilir.

Tablo 129: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alımının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Metropol/büyükşehir	96	50	37	25	6
	44,9%	23,4%	17,3%	11,7%	2,8%
Kent merkezi	85	51	20	19	13
	45,2%	27,1%	10,6%	10,1%	6,9%
İlçe merkezi	72	29	15	13	18
	49,0%	19,7%	10,2%	8,8%	12,2%
Köy	17	4	8	8	14
	33,3%	7,8%	15,7%	15,7%	27,5%
Toplam	270	134	80	65	51
	45,0%	22,3%	13,3%	10,8%	8,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre ülkeye ölçsüz biçimde yabancı alınması durumunda oyunu kesinlikle değiştireceğini söyleyenler tüm gruplarda çoğunluktadır ve oran metropol/büyükşehirde %44,9, kent merkezinde %45,2, ilçe merkezinde %49,0, köylerde ise %33,3'tür. "Değiştirir" diyenler de eklendiğinde bu nedenin oy değişikliğine yol açacağını belirtenlerin toplam oranı metropolde yaklaşık %68, köylerde ise %41 civarındadır. Buna karşılık "kesinlikle değiştirmez" oranının köylerde %27,5 ile diğer tüm yerleşim türlerine

kıyasla belirgin biçimde daha yüksek olması, kırsalda bu konuyu oy verme davranışından daha fazla ayırıştıran bir seçmen grubuna işaret etmektedir. Genel olarak tablo, yabancı alımı politikalarının Sakarya’da mekansal farklılıklara rağmen güçlü ve yaygın bir siyasal davranış etmeni ürettiğini, ancak özellikle köylerde bu hassasiyetin daha parçalı ve kutuplaşmaya açık bir tutum yapısıyla iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu durum kırsal bölgelerin yabancı sorunuyla daha az karşılaşmasıyla ilişkili olarak da açıklanabilir.

Tablo 130: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Metropol/büyükşehir	168	22	10	9	5
	78,5%	10,3%	4,7%	4,2%	2,3%
Kent merkezi	124	35	15	7	7
	66,0%	18,6%	8,0%	3,7%	3,7%
İlçe merkezi	102	21	17	2	5
	69,4%	14,3%	11,6%	1,4%	3,4%
Köy	41	1	4	3	2
	80,4%	2,0%	7,8%	5,9%	3,9%
Toplam	435	79	46	21	19
	72,5%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo, yerleşim türleri arasında bazı farklılıklar olsa da kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanması durumunun Sakarya’da son derece güçlü ve yaygın bir siyasal tepki ürettiğini göstermektedir. Metropol/büyükşehirlerde “kesinlikle değiştirir” oranı %78,5, kent merkezlerinde %66, ilçe merkezlerinde %69,4 ve köylerde %80,4’tür. Bu oranlar tüm yerleşimlerde açık biçimde birinci sırayı oluşturmaktadır. “Değiştirir” yanıtları eklendiğinde yasak ihtimalinin oy değişikliğine yol açacağını belirtenler metropolde yaklaşık %89, köylerde ise %82 düzeyine ulaşmaktadır. “Değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” oranlarının her yerleşim türünde çok düşük seyretmesi, başörtüsü konusunun seçmenler açısından temel bir kimlik ve haklar meselesi olarak algılandığını göstermektedir. Sosyolojik açıdan tablo, başörtüsünün Sakarya’da sınıfsal, mekansal ve yaşa bağlı değişkenlerden bağımsız biçimde güçlü bir hassasiyet oluşturduğunu ve seçmen davranışında ideolojik değil doğrudan kimliğe temas eden eşik

niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle konu, bölgesel veyahut mekansal farklardan ziyade ortak bir kültürel-siyasal uzlaş alanını yansıtmaktadır.

Tablo 131: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir		Kararsızım Değiştirmem		Kesinlikle Değiştirmem
Metropol/büyükşehir	62	21	41	29	61
	29,0%	9,8%	19,2%	13,6%	28,5%
Kent merkezi	63	29	32	25	39
	33,5%	15,4%	17,0%	13,3%	20,7%
İlçe merkezi	54	31	20	20	22
	36,7%	21,1%	13,6%	13,6%	15,0%
Köy	8	5	8	12	18
	15,7%	9,8%	15,7%	23,5%	35,3%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler laiklik ilkesinin uygulanmaması durumunda seçmen tepkisinin yerleşim türüne göre belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Metropol ve kent merkezlerinde “kesinlikle değiştirir” oranları sırasıyla %29 ve %33,5 oranlarındadır. İlçe merkezlerinde bu oran %36,7’ye çıkarak daha da güçlenmektedir. Köylerde ise oranlar tersine dönmektedir. “Kesinlikle değiştirmem” %35,3 ile birinci sıraya girerken “kesinlikle değiştirir” sadece %15,7’de kalmaktadır. Bu farklılık, laiklik konusunun kentsel alanlarda daha yüksek duyarlılık yarattığını, kırsal kesimde ise daha düşük öncelik taşıdığını göstermektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında, laiklik ilkesi metropol ve kent merkezlerinde hak ve özgürlükler üzerinden algılanırken, kırsal alanlarda daha düşük siyasi tehdit algısıyla ilişkilendirilmektedir. Bu durum kentleşme, eğitim düzeyi ve siyasal gündemle temasın artmasıyla laiklik hassasiyetinin güçlendiğini ve kırsalda ise kültürel-manevi değerlere öncelik verilmesi nedeniyle konunun siyasal davranışını daha sınırlı etkilediğini göstermektedir.

Tablo 132: En Uzun Yaşanılan Bölgeye Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Metropol/büyükşehir	87	32	45	34	16
	40,7%	15,0%	21,0%	15,9%	7,5%
Kent merkezi	76	53	28	14	17
	40,4%	28,2%	14,9%	7,4%	9,0%
İlçe merkezi	65	37	14	15	16
	44,2%	25,2%	9,5%	10,2%	10,9%
Köy	7	11	6	13	14
	13,7%	21,6%	11,8%	25,5%	27,5%
Toplam	235	133	93	76	63
	39,2%	22,2%	15,5%	12,7%	10,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adayın siyasal söylemlerinde dini ön plana çıkarması, özellikle metropol, kent ve ilçe merkezlerinde oy değiştirme eğilimini artırmaktadır. Metropolde seçmenin %40,7’si, kent merkezinde %40,4’ü ve ilçe merkezinde %44,2’si bu durumda “kesinlikle değiştirir” cevabını vermektedir. köylerde ise bu oran %13,7’ye düşerken “kesinlikle değiştirmez” %27,5’e yükselmektedir. Bu veriler kent seçmenin aşırı dini söylemi siyasal istismara daha yakın algıladığını, kırsal seçmenin ise bu duruma daha yüksek bir tolerans gösterdiğini bize göstermektedir. Önceki bulgularda görülen “dindarlık önemli ama aşırı dinisöylem ve cemaat yakınlığı rahatsızlık veriyor” zemini burada da tekrar etmektedir.

3.5.4. Eğitim Durumuna Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 133: Eğitim Durumuna Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle Değiştirir			Kesinlikle Değiştirmez	
		Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar ama diploma yok		2	0	0	0	0
		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu		26	5	1	8	2
		61,9%	11,9%	2,4%	19,0%	4,8%
Ortaokul mezunu		14	2	1	0	1
		77,8%	11,1%	5,6%	0,0%	5,6%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu		67	41	15	6	2
		51,1%	31,3%	11,5%	4,6%	1,5%
Yüksekokul-üniversite mezunu		152	77	29	25	5
		52,8%	26,7%	10,1%	8,7%	1,7%
Yüksek Lisans		41	28	16	6	6
		42,3%	28,9%	16,5%	6,2%	6,2%
Doktora		9	10	1	2	0
		40,9%	45,5%	4,5%	9,1%	0,0%
Toplam		311	163	63	47	16
		51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonominin kötüye gitmesinin oy tercihinin etkisi eğitim düzeyleri arasında belirgin fakat yönü büyük ölçüde ortak bir örüntü sergilemektedir. Tüm gruplarda en baskın kategori “kesinlikle değiştirir” olup oranlar okuryazar fakat diplomasız grupta %100, ilkokul mezunlarında %61,9, ortaokul mezunlarında %77,8, lise mezunlarında %51,1 ve üniversite mezunlarında %52,8’dir. Yüksek lisans mezunlarında bu oran %42,3’e düşmekte ve doktora düzeyinde ise %40,9 olarak görülmektedir. Bu düşüş eğitim ilerledikçe ekonomik sorunların oy davranışını etkileme gücünün nispeten azaldığına işaret etmektedir. Bununla birlikte tüm eğitim gruplarında “değiştirir” kategorisinin anlamlı düzeyde yüksek çıkması (örneğin doktora düzeyinde %45,5) ekonomik performansın her düzeyde güçlü bir siyasal belirleyici olduğunu göstermektedir. Veriler, düşük ve orta eğitim düzeylerinde ekonomik kötüleşmeye karşı siyasal tepkinin daha net

olduğunu, yüksek eğitim düzeylerinde ise tepkinin nispeten daha pasif biçimde dağıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum ekonomik memnuniyetsizliğin özellikle daha kırılgan sosyo-ekonomik konumdaki gruplarda daha doğrudan bir siyasal eylem oluşturduğunu ve eğitim düzeyi yükseldikçe karar verme süreçlerinde ekonomik faktörlerin diğer değerlendirmelerle birlikte ele alındığını göstermektedir.

Tablo 134: Eğitim Durumuna Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle			Kesinlikle	
		Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar	ama	0	1	1	0	0
diploma yok		0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu		11	7	9	12	3
		26,2%	16,7%	21,4%	28,6%	7,1%
Ortaokul mezunu		7	3	3	4	1
		38,9%	16,7%	16,7%	22,2%	5,6%
Lise mezunu ve dengi		26	39	28	15	23
okul mezunu		19,8%	29,8%	21,4%	11,5%	17,6%
Yüksekokul-üniversite		76	41	52	54	65
mezunu		26,4%	14,2%	18,1%	18,8%	22,6%
Yüksek Lisans		30	24	12	17	14
		30,9%	24,7%	12,4%	17,5%	14,4%
Doktora		5	5	5	5	2
		22,7%	22,7%	22,7%	22,7%	9,1%
Toplam		155	120	110	107	108
		25,8%	20,0%	18,3%	17,8%	18,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, adayın dindar olmamasının oy tercihinde değişiklik yapma düzeyinin eğitim grupları arasında belirgin farklılıklar taşıdığını göstermektedir. İlkokul mezunlarında “kesinlikle değiştirir” oranı %26,2 düzeyindeyken bu oran ortaokul mezunlarında %38,9’a yükselmektedir. Lise mezunları arasında “değiştirir” yanıtı %29,8 iken “kesinlikle değiştirir” oranının %19,8’e gerilemesi, bu grupta tepkiselliğin daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Üniversite mezunlarında dağılım daha da dengeli bir görünüm kazanmakta ve “kesinlikle değiştirir” %26,4 iken “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” toplamı da %41,4’e ulaşmaktadır. Lisansüstü gruplarda ise yanıtların daha

parçalı olduğu görülmektedir. Yüksek lisans mezunları arasında “kesinlikle değiştirir” %30,9 ile görece yüksek olsa da tüm seçeneklere anlamlı bir dağılıma vardır. Doktora grubunda seçeneklerin hemen hemen eşit dağılması (%22,7 - %22,7 - %22,7 - %22,7) meselenin bu eğitim düzeyinde çok düşük bir belirleyiciliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, eğitim düzeyi yükseldikçe adayın dindarlığına verilen tepkinin daha dağınık ve düşük yoğunluklu bir hale geldiğini ve düşük ve orta eğitim gruplarında ise daha belirgin yönelimlerin ortaya çıktığını bize göstermektedir. Özellikle lise ve üniversite mezunlarında cevaplarının ortalamayı oluşturması dini kimlik temelli aday değerlendirmelerinin eğitimle birlikte görece zayıfladığını göstermektedir. Bu durum sosyolojik açıdan eğitim düzeyi arttıkça siyasal tercihlerin kültürel-dinsel göstergelerden ziyade performans, politika ve liyakat gibi alanlara kaydığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 135: Eğitim Durumuna Göre Yolsuzlukların Ortaya Çıkmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle		Kesinlikle		
		Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar	ama	2	0	0	0	0
diploma yok		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu		33	9	0	0	0
		78,6%	21,4%	0,0%	0,0%	0,0%
Ortaokul mezunu		11	3	2	0	2
		61,1%	16,7%	11,1%	0,0%	11,1%
Lise mezunu ve dengi		89	33	8	1	0
okul mezunu		67,9%	25,2%	6,1%	0,8%	0,0%
Yüksekokul-üniversite		222	49	12	3	2
mezunu		77,1%	17,0%	4,2%	1,0%	0,7%
Yüksek Lisans		60	26	7	4	0
		61,9%	26,8%	7,2%	4,1%	0,0%
Doktora		14	7	1	0	0
		63,6%	31,8%	4,5%	0,0%	0,0%
Toplam		431	127	30	8	4
		71,8%	21,2%	5,0%	1,3%	0,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğitim düzeyine göre yolsuzluk durumunun oy tercihinin değiştirme etkisi son derece belirgindir verilere göre. Tüm gruplarda “kesinlikle değiştirir” cevabı öne çıkmakta ve özellikle yüksekokul-üniversite mezunlarında bu oran %77,1 ile en yüksek düzeye çıkmaktadır. İlkokul mezunlarında bile %78,6 oranı yolsuzluğun hem düşük hem de yüksek eğitim gruplarında güçlü bir siyasal tepki doğurduğunu göstermektedir. Ortaokul mezunlarında ise “kesinlikle değiştirir” oranı %61,1 olup diğer eğitim düzeylerine kıyasla görece daha düşüktür. “Değiştirir” yanıtları da tüm düzeylerde %17-31 oranlarında seyrederek yolsuzluk durumunun geniş bir seçmen kitlesinde ikincil düzeyde de olsa etkili olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe “kararsızım” ve “değiştirmez” yanıtlarının düşük düzeyde kalması, yolsuzluğun özellikle kentli ve eğitilmiş seçmen için güçlü bir etmen olduğunu düşündürmektedir. Bu tablo, yolsuzluğa yönelik siyasal duyarlılığın toplumsal tabakalarda ortaklaştığını ve seçmenin parti kimliğinden bağımsız bir şekilde yüksek hassasiyet gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 136: Eğitim Durumuna Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle		Kesinlikle	
		Değiştirir	Değiştirir	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar ama diploma yok		1	0	0	1
		50,0%	0,0%	0,0%	50,0%
İlkokul mezunu		10	6	3	10
		23,8%	14,3%	7,1%	23,8%
Ortaokul mezunu		2	1	4	6
		11,1%	5,6%	22,2%	33,3%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu		67	25	16	10
		51,1%	19,1%	12,2%	7,6%
Yüksekokul-üniversite mezunu		145	75	38	16
		50,3%	26,0%	13,2%	5,6%
Yüksek Lisans		36	23	15	19
		37,1%	23,7%	15,5%	19,6%
Doktora		9	4	4	4
		40,9%	18,2%	18,2%	18,2%
Toplam		270	134	80	65
		45,0%	22,3%	13,3%	10,8%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğitim düzeyine göre ülkeye ölçsüz biçimde yabancı alınmasının oy tercihinin değiştirme etkisine yönelik veriler incelendiğinde, tablo oldukça parçalı bir dağılım göstermektedir. En güçlü tepki lise mezunu ve üniversite mezunlarında görülmektedir. Lise mezunlarının %51,1'i ve üniversite mezunlarının %50,3'ü bu durumun oylarını kesinlikle değiştireceğini belirtmektedir. Buna karşılık yüksek lisans mezunlarında bu oran %37,1'e, doktora mezunlarında ise %40,9'a düşmektedir. Yani eğitim ilerledikçe tepkinin "kesinlik" derecesi zayıflamakta, fakat yine de belirgin bir hassasiyet korunmaktadır. Düşük eğitim gruplarında ise tepki hem zayıflamakta hem de daha dağınık bir yapıya bürünmektedir. İlkokul mezunlarının yalnızca %23,8'i ve ortaokul mezunlarının %11,1'i "kesinlikle değiştirir" cevabını vermiştir. Bu gruplarda "değiştirmez" diyenlerin oranı oldukça yüksektir. İlkokul mezunlarında %23,8, ortaokul mezunlarında ise %33,3'tür. Ayrıca ilkök ve ortaokul mezunları arasında "kesinlikle değiştirmez" oranının %31 ve %27,8 gibi yüksek seviyelere ulaşması önemlidir.

Tablo 137: Eğitim Durumuna Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle		Kesinlikle	
		Değiştirir	Değiştirir	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar	ama	2	0	0	0
diploma yok		100,0%	0,0%	0,0%	0,0%
İlkokul mezunu		33	4	3	1
		78,6%	9,5%	7,1%	2,4%
Ortaokul mezunu		13	1	2	1
		72,2%	5,6%	11,1%	5,6%
Lise mezunu ve dengi		94	20	11	3
okul mezunu		71,8%	15,3%	8,4%	2,3%
Yüksekokul-üniversite		200	37	25	14
mezunu		69,4%	12,8%	8,7%	4,9%
Yüksek Lisans		76	13	6	1
		78,4%	13,4%	6,2%	1,0%
Doktora		17	4	0	1
		77,3%	18,2%	0,0%	4,5%
Toplam		435	79	46	21
		72,5%	13,2%	7,7%	3,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler eğitim düzeyi arttıkça kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanmasına yönelik oy değiştirme eğiliminin oldukça yüksek düzeyde korunduğunu bize göstermektedir. İlkokul, ortaokul ve lise mezunlarında “kesinlikle değiştirir” oranı sırasıyla %78,6, %72,2 ve %71,8 olup birbirine çok yakındır. Üniversite mezunlarında bu oran %69,4 ile yine oldukça yüksektir ve yüksek lisans mezunlarında %78,4e çıkmaktadır. Bu bulgu eğitim düzeyinin artmasının konuya ilişkin duyarlılığı azaltmadığını, aksine yüksek eğitim gruplarında da güçlü bir tepki üretmeye devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca tüm eğitim gruplarında “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları toplamı %10’un oldukça altında kalarak, başörtüsü yasağının seçmen davranışı açısından geniş bir mutabakatla “kırmızı çizgi” niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, konu siyasal kimlikten bağımsız biçimde güçlü bir hak ve özgürlük hassasiyetinin sosyolojik göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 138: Eğitim Durumuna Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar ama diploma yok	0	1	0	0	1
	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	50,0%
İlkokul mezunu	6	5	6	12	13
	14,3%	11,9%	14,3%	28,6%	31,0%
Ortaokul mezunu	3	1	5	3	6
	16,7%	5,6%	27,8%	16,7%	33,3%
Lise mezunu ve dengi okul mezunu	42	21	30	17	21
	32,1%	16,0%	22,9%	13,0%	16,0%
Yüksekokul-üniversite mezunu	107	43	37	35	66
	37,2%	14,9%	12,8%	12,2%	22,9%
Yüksek Lisans	26	13	17	14	27
	26,8%	13,4%	17,5%	14,4%	27,8%
Doktora	3	2	6	5	6
	13,6%	9,1%	27,3%	22,7%	27,3%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler laiklik ilkesinin uygulanmamasına verilen tepkinin eğitim düzeyine göre belirgin bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. İlkokul ve ortaokul mezunlarında “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları toplamda sırasıyla %59,6 ve %50 gibi yüksek oranlardayken oyunu “kesinlikle değiştiririm” diyenlerin oranı ilkokul mezunlarında %14,3, ortaokul mezunlarında %16,7’de kalmaktadır. Buna karşılık lise mezunları arasında laikliğin uygulanmaması oy tercihinde güçlü bir kırılma nedeni haline gelmektedir. Lise grubunda “kesinlikle değiştiririm” ve “değiştiririm” cevabını verenlerin toplamı %48,1 iken, benzer biçimde üniversite mezunlarında bu oran %52,1’e yükselmektedir. Yüksek lisans mezunları daha dengeli dağılmakta, oyunu değiştireceğini belirtenler %40,2 iken, “kesinlikle değiştirmez” diyenler %27,8’dir. Genel olarak bakıldığında, laiklik ilkesinin ihlali özellikle lise ve lisans düzeyinde eğitim görmüş seçmenler için güçlü bir oy değiştirme gerekçesi haline gelirken düşük eğitim gruplarında kısmen daha dağınık ve parçalı bir tutum ortaya çıkmaktadır.

Tablo 139: Eğitim Durumuna Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

		Kesinlikle		Kararsızım	Kesinlikle	
		Değiştirir	Değiştirir		Değiştirmez	Değiştirmez
Okuryazar	ama	0	1	0	1	0
		0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%
İlkokul mezunu		13	6	1	11	11
		31,0%	14,3%	2,4%	26,2%	26,2%
Ortaokul mezunu		2	6	2	1	7
		11,1%	33,3%	11,1%	5,6%	38,9%
Lise mezunu ve dengi		51	32	20	15	13
okul mezunu		38,9%	24,4%	15,3%	11,5%	9,9%
Yüksekokul-üniversite		125	59	46	31	27
mezunu		43,4%	20,5%	16,0%	10,8%	9,4%
Yüksek Lisans		40	19	18	15	5
		41,2%	19,6%	18,6%	15,5%	5,2%
Doktora		4	10	6	2	0
		18,2%	45,5%	27,3%	9,1%	0,0%
Toplam		235	133	93	76	63
		39,2%	22,2%	15,5%	12,7%	10,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, eğitim düzeyine göre adayın siyasal söyleminde dini ön plana çıkarmasının oy tercihinde farklı düzeylerde etkili olduğunu bizlere göstermektedir. Üniversite mezunlarında “kesinlikle değiştirir” yanıtı %43,4 oranıyla en yüksek oranı oluştururken yüksek lisans mezunlarında bu oran %41,2’dir. Lise mezunlarında oran %38,9 olup bu grupta “değiştirir” yanıtı %24,4’tür. İlkokul ve ortaokul mezunlarında ise tepkiler daha dağılmıştır. İlkokul mezunlarında “kesinlikle değiştirir” %31,0 iken aynı oranda “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” seçeneklerinin toplamı da yüksektir. Ortaokul mezunlarında belirgin bir kutuplaşma gözlenmekte ve %33,3 “değiştirir” cevabını verirken %38,9 “kesinlikle değiştirmez” cevabını vermiştir. Bu iki grup dindarlık temelli söyleme ilişkin heterojen ve kararsız bir tutumu yansıtmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe çok belirgin bir eğilim öne çıkmaktadır: Dini söylemin aşırı vurgulanması özellikle lise üstü eğitim alanlarda siyasal tercihinin değiştirmeye daha fazla yol açmaktadır. Daha düşük eğitim düzeylerinde ise tepki daha parçalıdır ve hem yüksek hassasiyet hem yüksek kayıtsızlık iç içe görülmektedir. Bu bulgu, önceki tablolarda farklı demografik gruplarda dindarlık temelli aday özelliklerine verilen tepkilerde gözlenen örüntüleri desteklemekte ve eğitim düzeyinin siyasal söylemde din unsuruna yönelik duyarlılıkta belirleyici bir sosyolojik değişken olduğunu bizlere göstermektedir.

3.5.5. Meslek Gruplarına Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 140: Mesleklere Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir		Kararsızım	Kesinlikle Değiştirmez	
Ev Hanımı	17	11	6	5	3
	40,5%	26,2%	14,3%	11,9%	7,1%
Memur	37	15	9	4	1
	56,1%	22,7%	13,6%	6,1%	1,5%
İşçi	37	12	7	7	3
	56,1%	18,2%	10,6%	10,6%	4,5%
Küçük Esnaf	16	13	2	4	2
	43,2%	35,1%	5,4%	10,8%	5,4%
Orta ve Büyük ölçekli Tüccar/Sanayici	15	4	5	2	0
	57,7%	15,4%	19,2%	7,7%	0,0%
Profesyonel meslek (Doktor, Avukat	36	18	7	4	0
	55,4%	27,7%	10,8%	6,2%	0,0%
Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi & Besici)	21	1	0	3	0
	84,0%	4,0%	0,0%	12,0%	0,0%
Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci)	49	40	15	12	6
	40,2%	32,8%	12,3%	9,8%	4,9%
vb					
Emekli	17	2	0	4	0
	73,9%	8,7%	0,0%	17,4%	0,0%
İşsiz	66	47	12	2	1
	51,6%	36,7%	9,4%	1,6%	0,8%
Toplam	311	163	63	47	16
	51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meslek gruplarına göre ekonomik kötüleşmenin oy tercihinin değiştirme düzeyi belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçinenlerde %84 gibi çok yüksek bir oran “kesinlikle değiştirir” demektir; bu grup ekonomik kırılganlıklardan en doğrudan etkilendiği için siyasal tepkisi de en sert görünmektedir. Memurlar ve işçilerde de

çoğunluk (%56) ekonomik kötüleşmenin oy davranışını belirgin şekilde etkilediğini ifade etmektedir. Profesyonel mesleklerde ve küçük esnafa değişim oranı görece yüksek olmakla birlikte (%40–55), “değiştirir” seçeneğinin kayda değer düzeyde olduğu görülmektedir; bu durum ekonomik koşulların bu gruplarda daha çok performans değerlendirmesi şeklinde işlediğine işaret eder. Akademik ve kültürel mesleklerde “kesinlikle değiştirir” ve “değiştirir” toplamı %73 düzeyine ulaşmakta, bu da ekonomik gidişatın orta sınıf profesyoneller arasında da güçlü bir siyasal tepki oluşturduğunu göstermektedir. Emekli ve işsizlerde ekonomik kötüleşmenin etkisi belirgindir; özellikle işsizlerde “kesinlikle değiştirir” ve “değiştirir” oranı %88’e yaklaşmaktadır. Genel olarak tablo, mesleki konumun ekonomik dalgalanmalara duyarlılık düzeyini belirlediğini ve ekonomik performansın siyasal tercihler üzerinde yaygın ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 141: Mesleklere Göre Oy Verilen Partinin Beklentileri Karşılamamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kararsızım	Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir		Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	21	16	3	2	0
	50,0%	38,1%	7,1%	4,8%	0,0%
Memur	39	21	4	2	0
	59,1%	31,8%	6,1%	3,0%	0,0%
İşçi	38	17	7	3	1
	57,6%	25,8%	10,6%	4,5%	1,5%
Küçük Esnaf	18	14	4	1	0
	48,6%	37,8%	10,8%	2,7%	0,0%
Orta ve Büyük ölçekli	16	7	3	0	0
Tüccar/Sanayici	61,5%	26,9%	11,5%	0,0%	0,0%
Profesyonel meslek	37	24	4	0	0
(Doktor, Avukat	56,9%	36,9%	6,2%	0,0%	0,0%
Tarım ve Hayvancılık	20	4	1	0	0
(Çiftçi & Besici)	80,0%	16,0%	4,0%	0,0%	0,0%
Akademisyen,	57	54	9	2	0
Öğretmen, yazar,	46,7%	44,3%	7,4%	1,6%	0,0%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	17	2	1	3	0
	73,9%	8,7%	4,3%	13,0%	0,0%
İşsiz	73	47	6	1	1
	57,0%	36,7%	4,7%	0,8%	0,8%
Toplam	336	206	42	14	2
	56,0%	34,3%	7,0%	2,3%	0,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, oy verilen partinin beklentileri karşılamamasının tüm meslek gruplarında güçlü bir siyasal davranış belirleyicisi olduğunu bize göstermektedir. Çoğu kategoride “kesinlikle değiştirir” yanıtı %50’nin üzerinde seyretmektedir. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar (%80), emekliler (%73,9), memurlar (%59,1) ve işçiler (%57,6) parti değişimine en yüksek eğilim gösteren gruplardır. Buna karşılık sadakat düzeyi

nispeten en düşük değişim eğiliminde olan grup akademik-entelektüel mesleklerdir. Bu grupta değişim yine yüksek olmakla birlikte (%46,7 “kesinlikle değiştirir”), diğer mesleklere kıyasla daha dengeli bir dağılım karşımıza çıkmaktadır. Toplam tabloya bakıldığında, seçmenlerin yaklaşık %90’ının (56,0% “kesinlikle değiştirir” ve 34,3% “değiştirir”) beklenti karşılanmadığında partisini değiştirmeye açık olduğu görölmektedir. Bu durum, siyasal tercihin ideolojik bağlılıktan ziyade performans odaklı bir rasyonaliteye dayandığını ve seçmenin önemli bir bölümünün “koşullu destek” davranışı sergilediğini göstermektedir. Bu bulgu, özellikle ekonomik ve yönetsel performansın seçim sonuçları üzerindeki ağırlığını teyit etmektedir.

Tablo 142: Mesleklere Göre Sosyal Çevre Etkisinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	2	7	8	12	13
	4,8%	16,7%	19,0%	28,6%	31,0%
Memur	4	1	16	26	19
	6,1%	1,5%	24,2%	39,4%	28,8%
İşçi	1	7	10	18	30
	1,5%	10,6%	15,2%	27,3%	45,5%
Küçük Esnaf	2	3	6	8	18
	5,4%	8,1%	16,2%	21,6%	48,6%
Orta ve Büyük ölçekli	4	0	2	9	11
Tüccar/Sanayici	15,4%	0,0%	7,7%	34,6%	42,3%
Profesyonel meslek	4	6	8	26	21
(Doktor, Avukat	6,2%	9,2%	12,3%	40,0%	32,3%
Tarım ve Hayvancılık	5	3	3	8	6
(Çiftçi & Besici)	20,0%	12,0%	12,0%	32,0%	24,0%
Akademisyen,	5	3	19	48	47
Öğretmen, yazar,	4,1%	2,5%	15,6%	39,3%	38,5%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	3	3	0	7	10
	13,0%	13,0%	0,0%	30,4%	43,5%
İşsiz	5	13	34	35	41
	3,9%	10,2%	26,6%	27,3%	32,0%
Toplam	35	46	106	197	216
	5,8%	7,7%	17,7%	32,8%	36,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, meslek grupları arasında sosyal çevrenin oy tercihini değiştirme gücünün oldukça sınırlı olduğunu bize göstermektedir. Tüm gruplarda “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları yüksek olup toplamda %68’in üzerindedir. Özellikle işçiler, küçük esnaf, profesyonel meslekler ve emeklilerde sosyal çevre etkisinin düşük olması dikkat çekmektedir. Bu eğilim, bireysel siyasal kimliğin ve parti bağlılıklarının sosyal çevreden daha güçlü olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yüksek eğitim ve profesyonel

meslek gruplarında siyasal tutumların daha bireyselleşmiş olması, çevresel etkinin sınırlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Bu tablo genel olarak sosyal çevrenin yönlendirici değil daha çok teyit edici bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 143: Mesleklere Göre Adayın Herhangi Bir Cemaat ya da Tarikata Yakın Olmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	5	11	3	17	6
	11,9%	26,2%	7,1%	40,5%	14,3%
Memur	26	5	13	12	10
	39,4%	7,6%	19,7%	18,2%	15,2%
İşçi	13	9	15	15	14
	19,7%	13,6%	22,7%	22,7%	21,2%
Küçük Esnaf	14	7	5	6	5
	37,8%	18,9%	13,5%	16,2%	13,5%
Orta ve Büyük ölçekli	10	4	4	5	3
Tüccar/Sanayici	38,5%	15,4%	15,4%	19,2%	11,5%
Profesyonel meslek	22	12	13	10	8
(Doktor, Avukat	33,8%	18,5%	20,0%	15,4%	12,3%
Tarım ve Hayvancılık	2	6	2	10	5
(Çiftçi & Besici)	8,0%	24,0%	8,0%	40,0%	20,0%
Akademisyen,	25	24	23	24	26
Öğretmen, yazar,	20,5%	19,7%	18,9%	19,7%	21,3%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	6	1	0	8	8
	26,1%	4,3%	0,0%	34,8%	34,8%
İşsiz	35	25	33	14	21
	27,3%	19,5%	25,8%	10,9%	16,4%
Toplam	158	104	111	121	106
	26,3%	17,3%	18,5%	20,2%	17,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, bir adayın herhangi bir cemaat ya da tarikata yakın olmasının seçmen davranışını mesleklere göre farklı oranlarda etkilediğini göstermektedir. Memurlarda (%39,4) ve

küçük esnafta (%37,8) “kesinlikle değiştirir” oranları belirgin biçimde yüksektir. Buna karşılık ev hanımlarında (%40,5) ve tarım-hayvancılıkla uğraşanlarda (%40,0) “değiştirmez” yanıtının öne çıkması, daha yerel ve gündelik ilişki ağlarının siyasal değerlendirmede belirleyici olabildiğini göstermektedir. Profesyonel meslek grupları ile akademik çevrelerde ise yanıtların kategoriler arasında daha dengeli dağılması, bu kesimlerde adayın kişisel nitelikleri ve kurumsal performansının kimliksel aidiyetlerden daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Genel tabloya bakıldığında, toplumun önemli bir bölümünde cemaat veya tarikat ilişkilerinin aday tercihinde belirgin bir hassasiyet yarattığı (%26,3 “kesinlikle değiştirir” ve %17,3 “değiştirir”) görülmektedir. Bu, modernleşme, laiklik algısı, kurumsal güven ve siyasal temsilin niteliği gibi sosyolojik dinamiklerin seçmen davranışını güçlü biçimde şekillendirdiğini göstermektedir.

Tablo 144: Mesleklere Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	23	7	4	5	3
	54,8%	16,7%	9,5%	11,9%	7,1%
Memur	21	9	12	8	16
	31,8%	13,6%	18,2%	12,1%	24,2%
İşçi	20	13	12	13	8
	30,3%	19,7%	18,2%	19,7%	12,1%
Küçük Esnaf	7	5	7	5	13
	18,9%	13,5%	18,9%	13,5%	35,1%
Orta ve Büyük ölçekli	5	4	6	7	4
Tüccar/Sanayici	19,2%	15,4%	23,1%	26,9%	15,4%
Profesyonel meslek	10	12	11	17	15
(Doktor, Avukat	15,4%	18,5%	16,9%	26,2%	23,1%
Tarım ve Hayvancılık	6	5	7	7	0
(Çiftçi & Besici)	24,0%	20,0%	28,0%	28,0%	0,0%
Akademisyen,	38	30	17	19	18
Öğretmen, yazar,	31,1%	24,6%	13,9%	15,6%	14,8%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	4	4	4	6	5
	17,4%	17,4%	17,4%	26,1%	21,7%
İşsiz	21	31	30	20	26
	16,4%	24,2%	23,4%	15,6%	20,3%
Toplam	155	120	110	107	108
	25,8%	20,0%	18,3%	17,8%	18,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Genel dağılımda dindar olmayan adayların gösterilmesi durumuna karşılık seçmenlerin yaklaşık dörtte biri kesinlikle değiştirir (%25,8), beşte biriyse değiştirir (%20) yanıtını vermektedir. Bu durum, toplumda kayda değer bir kesimin adayın dindarlığına duyarlı olduğunu, bunun siyasal kararları etkileyebilecek bir kimliksel gösterge haline geldiğini göstermektedir. Ancak aynı zamanda “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez”

toplamının da %35'i bulması, dindarlığın tüm seçmen gruplarında belirleyici bir etmen olmadığını göstermektedir. Meslek grupları arasında dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Ev hanımlarında (%54,8 kesinlikle değiştirir) dini aidiyet güçlü bir politik tercih belirleyicisi iken, profesyonel mesleklerde (doktor, avukat vb.) ve akademik mesleklerde daha dengeli, hatta seküler tercihe daha açık bir dağılım görülmektedir. İşçi, memur ve işsiz gruplarında ise yanıtlar oldukça parçalı olup bu kesimlerde adayın dindarlığının siyasal davranış üzerindeki etkisi belirgin fakat tek yönlü değildir. Küçük esnaf ve tüccar-sanayici gibi ekonomik bağımsızlığı yüksek gruplarda “kesinlikle değiştirmez” oranlarının yükselmesi, pragmatik ve çıkar temelli oy davranışının kimlik temelli tepkinin önüne geçebildiğini göstermektedir. Sosyolojik açıdan tablo, dindarlığın bir kültürel referans olduğunu fakat bunun meslek üzerinden şekillenen yaşam tarzı ve sınıfsal konum tarafından belirlendiğini göstermektedir. Kutuplaşma tek yönlü değildir. Çünkü ekonomik güvenlik düzeyi, eğitim ve sosyal çevre arttıkça adayın kişisel dindarlığı seçmen davranışındaki etkisini kısmen azaltmaktadır.

Tablo 145: Mesleklere Göre Ülkeye Ölçsüz Bir Şekilde Yabancı Alınmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	13	12	4	4	9
	31,0%	28,6%	9,5%	9,5%	21,4%
Memur	35	13	9	8	1
	53,0%	19,7%	13,6%	12,1%	1,5%
İşçi	28	16	11	9	2
	42,4%	24,2%	16,7%	13,6%	3,0%
Küçük Esnaf	19	8	6	1	3
	51,4%	21,6%	16,2%	2,7%	8,1%
Orta ve Büyük ölçekli	14	6	2	2	2
Tüccar/Sanayici	53,8%	23,1%	7,7%	7,7%	7,7%
Profesyonel meslek	34	13	12	4	2
(Doktor, Avukat	52,3%	20,0%	18,5%	6,2%	3,1%
Tarım ve Hayvancılık	0	1	2	10	12
(Çiftçi & Besici)	0,0%	4,0%	8,0%	40,0%	48,0%
Akademisyen,	46	32	15	18	11
Öğretmen, yazar,	37,7%	26,2%	12,3%	14,8%	9,0%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	11	3	0	3	6
	47,8%	13,0%	0,0%	13,0%	26,1%
İşsiz	70	30	19	6	3
	54,7%	23,4%	14,8%	4,7%	2,3%
Toplam	270	134	80	65	51
	45,0%	22,3%	13,3%	10,8%	8,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

“Adaya oy verme davranışını ülkeye ölçsüz biçimde yabancı alınması durumunda değiştirme” eğilimi meslek grupları arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Memurların %53’ü, işçilerin %42,4’ü, küçük esnafın %51,4’ü, orta ve büyük ölçekli tüccar/sanayicilerin %53,8’i, profesyonel meslek mensuplarının %52,3’ü ve işsizlerin %54,7’si böyle bir durumda “kesinlikle oy değiştiririm” cevabını vermişlerdir. Bu

gruolarda “kesinlikle değiştirir ve değiştirir” oranı genel olarak %70’in üzerine çıkmaktadır. Buna karşılık tarım ve hayvancılık sektörunde çalışanların %40’ı “değiştirmez”, %48’i ise “kesinlikle değiştirmez” yanıtını vermiştir. Bu oran da kırsal üretici kesimde göçmen karşıtlılığının oy tercihini dönüştürmeye değil mevcut tercihi koruma yönünde belirginleştiğini göstermektedir. Ev kadınlarında ise “kesinlikle değiştiririm” oranı %31 iken “hiç değiştirmem” oranı %21,4 olup bu grup içinde göçmenlerle ilgili politikanın hem tepkiyi hem de mevcut durumu birlikte üreten daha parçalı bir tutumla algılandığı görölmektedir.

Tablo 146: Mesleklere Göre Kamusal Alanda Başörtüsünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	34	5	2	1	0
	81,0%	11,9%	4,8%	2,4%	0,0%
Memur	44	6	10	2	4
	66,7%	9,1%	15,2%	3,0%	6,1%
İşçi	49	12	5	0	0
	74,2%	18,2%	7,6%	0,0%	0,0%
Küçük Esnaf	23	9	5	0	0
	62,2%	24,3%	13,5%	0,0%	0,0%
Orta ve Büyük ölçekli	14	3	4	4	1
Tüccar/Sanayici	53,8%	11,5%	15,4%	15,4%	3,8%
Profesyonel meslek	41	6	5	4	9
(Doktor, Avukat	63,1%	9,2%	7,7%	6,2%	13,8%
Tarım ve Hayvancılık	22	1	0	1	1
(Çiftçi & Besici)	88,0%	4,0%	0,0%	4,0%	4,0%
Akademisyen,	96	19	3	2	2
Öğretmen, yazar,	78,7%	15,6%	2,5%	1,6%	1,6%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	15	1	2	3	2
	65,2%	4,3%	8,7%	13,0%	8,7%
İşsiz	97	17	10	4	0
	75,8%	13,3%	7,8%	3,1%	0,0%
Toplam	435	79	46	21	19
	72,5%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanması durumunda tüm meslek gruplarında belirgin bir hassasiyetin ortaya çıktığını ve seçmen davranışında güçlü bir kırılma etkisi yarattığını bizlere göstermektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında ev hanımlarında %81, işçilerde %74, akademik-entelektüel mesleklerde %78,7 ve işsizlerde %75,8 oranında “kesinlikle değiştirir” yönünde tercih bildirilmiştir. Bu veriler başörtüsü

meselesinin Türkiye’de yalnızca dini bir sembol değil, aynı zamanda demokratik temsil, hak ve özgürlükler ile devlet ve vatandaş ilişkisine dair tarihsel hafızayı tetikleyen bir kimlik ekseni olduğunu göstermektedir. Daha düşük oranlar gözlenen memurlar (%66) ve orta-büyük ölçekli tüccarlar (%53,8) gibi gruplarda da çoğunluk böyle bir durumda oylarının değişeceği yöndedir. Bu durum ekonomik rasyonalite ile kültürel kimlik siyasetinin iç içe geçtiğini, mesleki statü farklılıklarının duyarlılığın yönünü değil yalnızca yoğunluğunu etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca “değiştirmez” veya “kesinlikle değiştirmez” seçeneklerine verilen düşük oranlar (tüm gruplarda %0–%14 arası) yasaklama durumunda toplumsal meşruiyeti neredeyse hiç karşılık bulmadığını göstermektedir. Bu tablo, Türkiye’de dini özgürlükler alanının seçmenler için güçlü bir aşılmaz eşik olduğunu, bunun ise siyasal kutuplaşmadan bağımsız bir “ortak hassasiyet alanı” yarattığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 147: Mesleklere Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Ev Hanımı	9	6	3	10	14
	21,4%	14,3%	7,1%	23,8%	33,3%
Memur	30	3	11	8	14
	45,5%	4,5%	16,7%	12,1%	21,2%
İşçi	19	12	6	7	22
	28,8%	18,2%	9,1%	10,6%	33,3%
Küçük Esnaf	15	7	6	3	6
	40,5%	18,9%	16,2%	8,1%	16,2%
Orta ve Büyük ölçekli	10	4	4	3	5
Tüccar/Sanayici	38,5%	15,4%	15,4%	11,5%	19,2%
Profesyonel meslek	21	12	7	13	12
(Doktor, Avukat	32,3%	18,5%	10,8%	20,0%	18,5%
Tarım ve Hayvancılık	3	2	2	9	9
(Çiftçi & Besici)	12,0%	8,0%	8,0%	36,0%	36,0%
Akademisyen,	24	15	26	23	34
Öğretmen, yazar,	19,7%	12,3%	21,3%	18,9%	27,9%
araştırmacı, gazeteci)					
vb					
Emekli	8	2	3	5	5
	34,8%	8,7%	13,0%	21,7%	21,7%
İşsiz	48	23	33	5	19
	37,5%	18,0%	25,8%	3,9%	14,8%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, “laiklik ilkesinin uygulanmaması” durumunda siyasal davranışların mesleki konumlara göre belirgin biçimde farklılaştığını bize göstermektedir. İlk olarak, ev hanımlarında %21,4 “kesinlikle değiştirir” cevabı verilmişse de, toplamda %57,1 “değiştirmez/kesinlikle değiştirmez” eğilimi, bu grubun laiklik tartışmasını daha düşük siyasi öncelikli gördüğünü göstermektedir. Buna karşılık memurlarda %45,5 “kesinlikle

değiştirir” oranı dikkat çekmekte olup, kamu görevlilerinin kurumsal normlara, devletin ideolojik çerçevesine ve hukuki düzenlemelere daha duyarlı davrandığını göstermektedir. İşçi, küçük esnaf ve tüccar/sanayici gruplarında orta düzeyde tepkiler gözlenmektedir. Bu meslekler hem ekonomik kaygılar hem de toplumsal değerler arasında denge kurmaya çalışan heterojen cevap yapılarına sahiptir. Profesyonel meslek gruplarında (%32,3 kesinlikle değiştirir) laiklik ilkesine bağlılık belirgin olmakla birlikte, “kararsız” ve “değiştirmez” yanıtlarının da dikkat çekici oranda olması bu grubun daha pragmatik bir değerlendirme yaptığına işaret etmektedir. Diğer yandan tarım ve hayvancılıkla geçinenlerde %72 oranında “değiştirmez/kesinlikle değiştirmez” görüşü, kırsal alanlarda laiklik tartışmasının düşük siyasal mobilizasyon yarattığını bize göstermektedir. Akademisyen-öğretmen-yazar vb. grupta dağılım çok daha parçalıdır; %19,7 “kesinlikle değiştirir”, %27,9 “kesinlikle değiştirmez” arasında geniş bir yelpaze bulunması bu grubun ideolojik çeşitliliğinin yüksekliğini yansıtmaktadır. İşsizlerde ise %37,5 “kesinlikle değiştirir”, %43,6 “değiştirmez/kesinlikle değiştirmez” şeklindeki iki kutuplu dağılım, ekonomik kırılganlığın laiklik konusundaki tutumları daha öngörülemez hale getirdiğini göstermektedir. Genel olarak bakıldığında, laiklik ilkesinin uygulanmaması meselesi meslekler arası en fazla kutuplaşma üreten konulardan biridir. Kamu görevlileri ve eğitimli profesyoneller yüksek tepkisel duyarlılık gösterirken, kırsal kesim ve düşük gelir gruplarında bu konu daha düşük önceliklidir. Bu durum, laiklik tartışmasının Türkiye’de hem sınıfsal hem de kültürel eksende bölünmüş bir siyasal algı ürettiğini ortaya koymaktadır.

3.5.6. Medeni Duruma Göre Oy Değiştirme nedenleri

Tablo 148: Medeni Duruma Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Erkek	82	74	66	71	60
	23,2%	21,0%	18,7%	20,1%	17,0%
Kadın	73	46	44	36	48
	29,6%	18,6%	17,8%	14,6%	19,4%
Toplam	155	120	110	107	108
	25,8%	20,0%	18,3%	17,8%	18,0%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler “dindar olmayan kişilerin aday gösterilmesi” durumunda seçmenlerin oy değiştirme eğilimlerinin cinsiyete göre hangi düzeyde farklılaştığını bize göstermektedir. Genel dağılımda seçmenlerin %25,8’i “kesinlikle değiştiririm”, %20’si ise “değiştiririm” cevabını vermiştir. Toplamda yaklaşık %46’lık bir kesim için adayın dindarlık profili önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Kararsız cevabı grubunun oranı %18,3, değiştirmez grubunun oranları ise toplamda %35,8 düzeyindedir. Cinsiyet bazında incelendiğinde erkekler arasında “kesinlikle değiştiririm” oranı %23,2 iken kadınlarda bu oran daha yüksektir (%29,6). Kadın seçmenlerde hem “kesinlikle değiştiririm” hem de “hiç değiştirmem” oranlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olması kadın seçmenin din temelli aday özellikleri konusunda daha kutuplaşmış bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Erkeklerde ise dağılım daha dengeli olup, “değiştiririm” ve “değiştirmem” yanıtları birbirine oldukça yakın oranlardadır (%21,0 ve %20,1). Bu bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde, dindar olmayan adayların bazı seçmen gruplarında güçlü bir oy değiştirme gerekçesi olduğu ama bu etkinin cinsiyete göre çeşitlendiği görülmektedir. Kadın seçmenlerin bu konuda erkeklere göre daha duyarlı olduğu, erkeklerde ise etki düzeyinin daha orta düzeyde seyrettiği görülebilmektedir.

Tablo 149: Medeni Duruma Göre Kamusal Alanda Başörtüsünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Erkek	256	51	24	14	8
	72,5%	14,4%	6,8%	4,0%	2,3%
Kadın	179	28	22	7	11
	72,5%	11,3%	8,9%	2,8%	4,5%
Toplam	435	79	46	21	19
	72,5%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Genel olarak bakıldığında bireylerin %72,5'i kamusal alanda başörtüsünün tekrar yasaklanması karşısında “kesinlikle değiştiririm” cevabını vermiştir. Bu gruba “değiştiririm” yanıtı verenlerin oranı da eklendiğinde toplam %85,7’lik çok güçlü bir tepki ortaya çıkmaktadır. Kararsızların oranı %7,7 düzeyinde sınırlı kalırken, “değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” yanıtları toplamda yalnızca %6,7 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Bu sonuç, başörtüsü yasağı ihtimalinin seçmen davranışında en güçlü değişim etmenlerinden biri olduğunu bize göstermektedir. Cinsiyet farklarına bakıldığında erkek ve kadın seçmenlerin neredeyse aynı düzeyde cevap verdiği görülmektedir. Erkeklerde “kesinlikle değiştiririm” oranı %72,5, kadınlarda da tam olarak aynı düzeydedir (%72,5). Ancak kadınlarda “değiştiririm” oranı erkeklere kıyasla biraz daha düşüktür (%11,3’e karşılık %14,4). Buna karşılık kadınlarda “kesinlikle değiştirmez” oranı erkeklerden yaklaşık iki kat yüksektir (%4,5’e karşılık %2,3). Bu durum, kadın seçmenlerde küçük bir grubun bu konuyu oy davranışını değiştirmeyeceği bir mesele olarak gördüğünü göstermektedir. Ancak bu grup oldukça sınırlıdır. Genel olarak bulgular başörtüsü yasağına yönelik olumsuz bir tutumun her iki cinsiyette de son derece güçlü olduğunu, seçmen davranışını yüksek oranda dönüştürebilecek etkili bir etmen olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tepki, diğer tüm maddelerle kıyaslandığında en yüksek mobilizasyon potansiyeline sahip değişkenlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 150: Medeni Duruma Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Erkek	93	45	56	60	99
	26,3%	12,7%	15,9%	17,0%	28,0%
Kadın	94	41	45	26	41
	38,1%	16,6%	18,2%	10,5%	16,6%
Toplam	187	86	101	86	140
	31,2%	14,3%	16,8%	14,3%	23,3%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

“Laiklik ilkesinin uygulanmaması” durumunda cinsiyetlere göre daha belirgin bir ayrışma ortaya çıkmaktadır. Kadınların %38,1’i, erkeklerin ise %26,3’ü bu durumda “kesinlikle değiştiririm” cevabını vermiştir. “değiştirir” ile birlikte değerlendirildiğinde değişim eğilimi kadınlarda %54,7’ye, erkeklerde %39’a ulaşmaktadır. Buna karşılık “kesinlikle değiştirmez” diyenler erkeklerde %28, kadınlarda %16,6’dır. Yani erkek seçmenler arasında laikliğin ihlali karşısında oy değiştirmeme eğilimi kayda değer ölçüde daha yüksektir. Bu tablo, daha önce dindarlık, cemaat yakınlığı ve adayın siyasal söyleminde din vurgusu gibi değişkenlerde gördüğümüz ikili hassasiyetlerin burada da cinsiyet boyutuyla pekiştiğini ve kadın seçmenin hem laiklik hem de dini hak ve özgürlükler (başörtüsü, hoşgörüsüzlük) konusunda parti değiştirmeye daha yatkın, dolayısıyla normatif çerçeveye daha duyarlı bir konumda yer aldığını göstermektedir.

Tablo 151: Medeni Duruma Göre Adayın Siyasal Söylemlerinde Dini Ön Plana Çıkarmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Erkek	130	82	55	42	44
	36,8%	23,2%	15,6%	11,9%	12,5%
Kadın	105	51	38	34	19
	42,5%	20,6%	15,4%	13,8%	7,7%
Toplam	235	133	93	76	63
	39,2%	22,2%	15,5%	12,7%	10,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

“Adayın siyasal söylemlerinde dini çok fazla öne çıkarması” değişkeni, diğer din-devlet ilişkisi ile ilgili sorulardaki gözlemlenen sonucu kısmen yeniden doğruluyor ancak daha orta düzeyde bir tepki ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin %36,8’i, kadınların ise %42,5’i bu durumda “kesinlikle değiştiririm” cevabını vermiştir. “Değiştirir ve kesinlikle değiştirir” oranı erkeklerde %60, erkeklerde %60, kadınlarda ise %63,1 düzeyindedir. Bu fark çok büyük olmasa da düzenli şekilde siyasal söylemin din üzerinden kurulmasına kadın seçmenlerin daha düşük tolerans gösterdiğini işaret etmektedir. Kararsızlık oranları iki cinsiyette de oldukça benzer ve %15 civarındadır. Buna karşılık “değiştirmez ve kesinlikle değiştirmez” yanıtları erkeklerde %24,4, kadınlarda %21,5 oranındadır. Bu sonuç adayın dini söylemi ön plana çıkarmasının seçmenlerin yaklaşık dörtte birinde sorun teşkil etmediğini, yani toplumsal tabanda belirli bir kesimin bu tür bir siyasal iletişimi tolere edilebilir gördüğünü ortaya koymaktadır. Genel olarak ifade edecek olursak dinin siyasal söylemde aşırı vurgulanması, laiklik ilkesinin ihlali veya başörtüsü yasağı gibi “sert eşik” niteliğindeki konulara kıyasla daha bölünmüş bir tepki üretmektedir. Ancak yine de seçmen çoğunluğu için bu durum anlamlı bir rahatsızlık oluşturmakta ve kadınlar, erkeklere kıyasla dini söylemdeki aşırılığa daha duyarlı olmaktadır.

Tablo 152: Medeni Duruma Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle		Kesinlikle		
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Evli	148	73	24	27	12
	52,1%	25,7%	8,5%	9,5%	4,2%
Bekar	139	88	38	19	2
	48,6%	30,8%	13,3%	6,6%	0,7%
Boşanmış	8	2	0	0	2
	66,7%	16,7%	0,0%	0,0%	16,7%
Dul (eşi ölmüş)	16	0	0	1	0
	94,1%	0,0%	0,0%	5,9%	0,0%
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	0	0	1	0	0
	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%
Toplam	311	163	63	47	16
	51,8%	27,2%	10,5%	7,8%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Veriler, ekonominin kötüye doğru gitmesi karşısında oy değiştirme eğiliminin medeni duruma göre belirgin biçimde farklılaştığını göstermektedir. Evli bireylerde “kesinlikle değiştirir” oranı %52,1, bekar bireylerde ise %48,6’dır. Her iki grupta da ekonomik memnuniyetsizlik güçlü bir siyasal tepkiye dönüşmektedir. Buna karşılık boşanmış bireylerde bu oran %66,7’ye, dul bireylerde ise %94,1’e çıkmaktadır. Dolayısıyla bu iki grup ekonomik sorunlara karşı çok daha düşük bir tolerans göstermektedir. “Değiştirmez” ve “kesinlikle değiştirmez” kategorilerinin toplamı ise evlilerde (%13,7) bekarlara (%7,3) göre daha yüksektir. Bu oranlar evlilik kurumunun görece daha istikrarlı ve riskten kaçınan siyasal davranış kalıplarıyla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Genel olarak tablolar, ekonomik krizin tüm medeni hal kategorilerinde en güçlü oy değiştirme etmeni olduğunu ama yalnız yaşayan gruplarda (dul, boşanmış) bu etkinin çok daha sert biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Sosyolojik açıdan bu bulgu, ekonomik güvencesizliğin aile desteği zayıf olan bireylerde daha yüksek siyasal tepkiselliğe yol açtığını gösterebilmektedir.

3.5.7. Gelir Durumuna Göre Oy Değiştirme Nedenleri

Tablo 153: Gelir Duruma Göre Ekonominin Kötüye Gitmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Çok Düşük Gelirli	16	7	6	1	0
	53,3%	23,3%	20,0%	3,3%	0,0%
Düşük Gelirli	26	15	6	2	3
	50,0%	28,8%	11,5%	3,8%	5,8%
Orta Düşük Gelirli	26	15	5	4	1
	51,0%	29,4%	9,8%	7,8%	2,0%
Orta Gelirli	75	42	17	11	4
	50,3%	28,2%	11,4%	7,4%	2,7%
Orta Yüksek Gelirli	68	33	14	14	3
	51,5%	25,0%	10,6%	10,6%	2,3%
Yüksek Gelirli	51	26	7	5	3
	55,4%	28,3%	7,6%	5,4%	3,3%
Çok Yüksek Gelirli	49	24	7	9	2
	53,8%	26,4%	7,7%	9,9%	2,2%
Toplam	311	162	63	46	16
	52,0%	27,1%	10,5%	7,7%	2,7%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelir düzeyine göre dağılım, ekonominin kötüye gitmesinin tüm gelir gruplarında yüksek bir oy değiştirme gerekçesi olarak görüldüğünü göstermektedir. Her bir gelir grubunda “Kesinlikle değiştirir” ve “Değiştirir” yanıtlarının toplamı %75 civarında veya üzerinde seyretmektedir. Çok düşük gelirli seçmenlerde bu oran %76,6, düşük gelirde %78,8, orta ve orta alt gelirde %78-80 oranlarında, yüksek ve çok yüksek gelir gruplarında ise %80’in ve bazı gruplarda %83’ün üzerine çıkmaktadır. Buna karşılık “Değiştirmez” ve “Kesinlikle değiştirmez” cevabını verenlerin oranı tüm gelir gruplarında tek haneli düzeylerde kalmakta, kararsızların oranı ise %8-12 aralığında sınırlı bir grubu işaret etmektedir. Bu bulgular, ekonomik anlamda durumun kötüye gitmesine verilen tepkinin yalnızca yoksul seçmenlere özgü olmadığını, üst gelir gruplarını da içine alan bir

hassasiyet alanı olduğunu ve ekonomik performansın partiler arası oy geçişlerinde merkezi etmenlerden biri olarak algılandığını göstermektedir.

Tablo 154: Gelir Duruma Göre Seçim Vaatlerinin Yerine Getirilmemesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Çok Düşük Gelirli	13	10	6	1	0
	43,3%	33,3%	20,0%	3,3%	0,0%
Düşük Gelirli	29	15	4	1	3
	55,8%	28,8%	7,7%	1,9%	5,8%
Orta Düşük Gelirli	25	17	2	7	0
	49,0%	33,3%	3,9%	13,7%	0,0%
Orta Gelirli	75	53	13	7	1
	50,3%	35,6%	8,7%	4,7%	0,7%
Orta Yüksek Gelirli	83	38	6	1	4
	62,9%	28,8%	4,5%	0,8%	3,0%
Yüksek Gelirli	62	20	5	5	0
	67,4%	21,7%	5,4%	5,4%	0,0%
Çok Yüksek Gelirli	61	26	2	1	1
	67,0%	28,6%	2,2%	1,1%	1,1%
Toplam	348	179	39	23	9
	58,2%	29,9%	6,5%	3,8%	1,5%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelir grupları arasında seçim vaatlerinin yerine getirilmemesinin yarattığı siyasal davranış belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Tüm gelir gruplarında baskın eğilim oy değiştirme yönündedir ancak yüksek gelir düzeyine doğru bu eğilim daha da güçlenmektedir. Çok yüksek gelir grubunda “kesinlikle değiştirir” oranı %67’ye, yüksek gelir grubunda %67,4’e, orta-yüksek gelir grubunda ise %62,9’a çıkmaktadır. Buna karşılık çok düşük gelir grubunda bu oran %43,3 ile en alt seviyededir. Bu oranlar ekonomik kırılganlığı yüksek kesimlerde siyasal sadakatin görece daha dirençli olabildiğini göstermektedir. Gelir arttıkça seçmenlerin siyasal performans ve hesap verebilirlik beklentileri yükselmekte ve bu da vaatlerin karşılanmaması durumunda daha sert bir siyasal davranış tepkiye yol açmaktadır.

Tablo 155:Gelir Duruma Göre Dindar Olmayan Adayların Gösterilmesinin Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Çok Düşük Gelirli	5	8	9	4	4
	16,7%	26,7%	30,0%	13,3%	13,3%
Düşük Gelirli	13	10	13	5	11
	25,0%	19,2%	25,0%	9,6%	21,2%
Orta Düşük Gelirli	19	13	4	7	8
	37,3%	25,5%	7,8%	13,7%	15,7%
Orta Gelirli	38	32	33	22	24
	25,5%	21,5%	22,1%	14,8%	16,1%
Orta Yüksek Gelirli	36	23	24	24	25
	27,3%	17,4%	18,2%	18,2%	18,9%
Yüksek Gelirli	25	17	12	17	21
	27,2%	18,5%	13,0%	18,5%	22,8%
Çok Yüksek Gelirli	19	16	13	28	15
	20,9%	17,6%	14,3%	30,8%	16,5%
Toplam	155	119	109	107	108
	25,9%	19,9%	18,2%	17,9%	18,1%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelir düzeyine göre “dindar olmayan adayların gösterilmesi”ne verilen tepkiler, siyasal tercihlerin dini değerlere duyarlılığının gelir grupları arasında homojen olmadığını ve farklılıklar az ettiğini bize göstermektedir. Çok düşük ve düşük gelir gruplarında “kesinlikle değiştirir ve değiştirir” oranlarının toplamı sırasıyla %43,4 ve %44,2 olup belirgin bir hassasiyet durumu görülebilmektedir. Bu gelir gruplarında siyasal temsilin dini kimlik ile uyumlu olması beklentisi daha güçlüdür. Orta ve orta üst gelir gruplarında ise tepkiler daha yayılmış halde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin orta gelir grubunda seçmenlerin yalnızca %47’si kesinlikle değiştiririm ve değiştiririm yönünde yanıt verirken, kararsız (%22,1) ve kesinlikle değiştirmez ve değiştirmez (%30 civarı) kategorileri belirgin şekilde artmaktadır. Yüksek ve çok yüksek gelir gruplarında ise “değiştirmez ve kesinlikle değiştirmez” oranlarının toplamaları %41-47 oranına yükselmesi, bu gelir gruplarında adayın dini kimliğinin siyasal davranış üzerindeki belirleyiciliğinin zayıfladığını bize göstermektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında,

ekonomik refah seviyesi arttıkça kimlik temelli oy verme davranışının zayıfladığı, bunun yerine sahadaki performans ve yönetebilme kabiliyetleri kriterlerinin önem kazandığı anlaşılmaktadır. Alt gelir gruplarında dini kimlik duyarlılığının yüksek olması ise, kültürel değerlerin sosyal güvenlik ihtiyacıyla birleşerek daha güçlü bir “kimlik temelli siyasal yönelim” ürettiğini göstermektedir.

Tablo 156: Gelir Duruma Göre Kamusal Alanda Başörtünün Tekrar Yasaklanmasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle Değiştirir			Kesinlikle Değiştirmez	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Çok Düşük Gelirli	18	6	4	1	1
	60,0%	20,0%	13,3%	3,3%	3,3%
Düşük Gelirli	39	6	3	3	1
	75,0%	11,5%	5,8%	5,8%	1,9%
Orta Düşük Gelirli	44	4	0	3	0
	86,3%	7,8%	0,0%	5,9%	0,0%
Orta Gelirli	117	16	12	1	3
	78,5%	10,7%	8,1%	0,7%	2,0%
Orta Yüksek Gelirli	101	16	6	4	5
	76,5%	12,1%	4,5%	3,0%	3,8%
Yüksek Gelirli	58	17	9	4	4
	63,0%	18,5%	9,8%	4,3%	4,3%
Çok Yüksek Gelirli	56	14	11	5	5
	61,5%	15,4%	12,1%	5,5%	5,5%
Toplam	433	79	46	21	19
	72,4%	13,2%	7,7%	3,5%	3,2%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelir düzeyine göre dağılım incelendiğinde, tüm gelir gruplarında kamusal alanda başörtüsünün yeniden yasaklanmasının güçlü bir oy değiştirmeye sebep olacak etmen olduğu görülebilmektedir. Özellikle orta düşük gelir grubunda %86,3 ve orta gelir grubunda %78,5 oranında “kesinlikle değiştirir” cevabı verilmesi bu gelir gruplarında başörtüsü meselesinin son derece önemli olarak algılandığını göstermektedir. Yüksek ve çok yüksek gelir gruplarında da “kesinlikle değiştirir” oranı sırasıyla %63 ve %61,5 düzeyinde devam etmektedir. Dolayısıyla ekonomik anlamda yukarı gruplarda da başörtüsünün yeniden yasaklanması geniş ölçüde siyasal davranış belirleme eğilimi

oluşturmaktadır. Kararsız ve “değiştirmez” yanıtlarının tüm gelir gruplarında sınırlı kalması, başörtüsü yasağının bu toplumda hem sınıfsal hem de kültürel eksenleri n ötesinde ve güçlü bir ortaklık ürettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 157: Gelir Duruma Göre Laiklik İlkesinin Uygulanmamasının Oy Tercihinin Değişimine Etkisi

	Kesinlikle			Kesinlikle	
	Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Değiştirmez
Çok Düşük Gelirli	9	6	11	2	2
	30,0%	20,0%	36,7%	6,7%	6,7%
Düşük Gelirli	13	9	10	4	16
	25,0%	17,3%	19,2%	7,7%	30,8%
Orta Düşük Gelirli	12	6	9	8	16
	23,5%	11,8%	17,6%	15,7%	31,4%
Orta Gelirli	47	19	27	24	32
	31,5%	12,8%	18,1%	16,1%	21,5%
Orta Yüksek Gelirli	33	24	15	24	36
	25,0%	18,2%	11,4%	18,2%	27,3%
Yüksek Gelirli	36	15	15	10	16
	39,1%	16,3%	16,3%	10,9%	17,4%
Çok Yüksek Gelirli	37	7	13	14	20
	40,7%	7,7%	14,3%	15,4%	22,0%
Toplam	187	86	101	86	138
	31,3%	14,4%	16,9%	14,4%	23,1%

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelir düzeyleri karşılaştırıldığında, tüm gelir gruplarında “kesinlikle değiştirir” ve “değiştirir” yanıtlarının toplamı kayda değer bir orana sahip olmakla birlikte tepkisel eğilimin derecesi farklı gruplar arasında belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Çok düşük gelirli grupta “kesinlikle değiştirir” oranı %30, “değiştirir” oranı %20 olup toplamda %50’lik bir tepki düzeyi görülmektedir. Ancak aynı grupta kararsızların %36,7 gibi yüksek bir paya sahip olması, bu grubun siyasal davranışında belirsizlik ve kırılganlık unsurlarının güçlü olduğunu bize göstermektedir. Düşük ve orta düşük gelir gruplarında oy değiştirme eğilimi (%25-%23,5 oranlarında) ile oyunu değiştirmeme eğilimi (%30,8-%31,4 oranları) birbirine oldukça yakındır. Bu durum, ekonomik olarak düşük seviyede olan grupların laiklik meselesinde ideolojik değil daha çok pratik ve gündelik-ekonomik

önceliklerle hareket ettiği şeklinde yorumlanabilir. Orta ve orta-yüksek gelir gruplarında “kesinlikle değiştirir” oranı %31,5 ve %25 iken “kesinlikle değiştirmez” oranları da sırasıyla %21,5 ve %27,3’tür. Bu dağılım, bu gelir gruplarında kültürel kutuplaşmanın daha belirgin, laiklik ilkesinin ise daha sembolik bir siyasal eşik haline geldiğini bize göstermektedir. Gelir arttıkça, “kesinlikle değiştirir” oranlarının bazı gruplarda yeniden yükseldiği görülmektedir (yüksek gelirli %39,1, çok yüksek gelirli %40,7). Bu veriler yüksek gelir gruplarında laiklik algısının daha kurumsal, devlet işleyişiyle ilişkilendirilen bir değer olarak içselleştirildiğini ve dolayısıyla ibuna yönelik olumsuz tutumların daha güçlü bir siyasal tepkiye yol açtığını göstermektedir. Genel olarak ifade edecek olursak gelir düzeyleri yükseldikçe laiklik ilkesinin uygulanmama durumuna verilen tepkinin daha ideolojik ve ilkeli hale geldiğini ve gelir düzeyi düşük kesimlerde ise tepkinin daha parçalı, ikircikli ve ekonomik koşullarla iç içe geçtiğini göstermektedir. Sosyolojik açıdan bu durum, laiklik meselesinin toplumun farklı sınıflarında hem kültürel sermaye hem de siyasal bilinç düzeyine bağlı olarak farklı anlamlar taşıdığını bize göstermektedir.

3.6. Bulguların Genel Değerlendirmesi

3.6.1. Aday Özellikleri ve Demografik Değişkenlere Dair Genel Değerlendirme

Çapraz tabloların tümü birlikte ele alındığında, seçmenlerin aday değerlendirme süreçlerinde ahlaki ve yönetsel niteliklere yönelik güçlü bir ortak zemine sahip olduğu, buna karşın kimlik temelli özelliklerde belirgin sosyo-demografik ayrışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. En dikkat çekici bulgu, demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, meslek, yerleşim yeri, medeni durum) adil olma, liyakat, kriz yönetimi, uluslararası saygınlık ve güçlü liderlik gibi performans ve karakter odaklı özelliklerde neredeyse aynı bağlamda cevapların ortaya çıkmasıdır. Bu özellikler, hangi gruba bakılırsa bakılsın çok büyük oranlarda “çok önemli” olarak cevaplanmıştır. Adalet ve liyakat neredeyse tartışsız bir kabul görmüştür. Buna karşılık, dindarlık ve grup/cemaat yakınlığı gibi kimlik boyutlu aday özellikleri, demografik farklılıklara en duyarlı alanları oluşturmuştur. Dindarlık, özellikle düşük gelir grupları, kırsal yerleşimler ve bazı meslek gruplarında daha güçlü bir anlam taşıırken, eğitim düzeyi ve gelir arttıkça bu özellik siyasal değerlendirmede daha marjinalleşmektedir. Bu dağılım, dindarlığın siyasal davranış içinde toplumsal konum ve yaşam tarzı ekseninde farklı şekillerde işlediğini göstermektedir. Örneğin, kırsal bölgelerde ve düşük gelir gruplarında dindarlığı “çok

önemli” görenlerin oranı %45-50 seviyelerine çıkarken, kentli ve yüksek gelirli kesimlerde bu oran %20-30 oranlarına inmektedir. Bu tablo, dindarlığın “genel bir siyasal değer” olmaktan çok, “sosyo-ekonomik konumla ilişkili bir anlamlandırma biçimi” olduğunu düşündürmektedir. Grup/cemaat yakınlığı ise tüm demografik gruplarda belirgin biçimde “önemli değil” ve “hiç önemli değil” kategorilerinde yoğunlaşmaktadır. Kadınlarda, yüksek eğitilmiş kesimlerde, kent merkezlerinde ve orta-yüksek gelir gruplarında bu dışlayıcı eğilim daha da belirgindir. Bu bulgular dindarlığa verilen görece olumlu yaklaşımın bile kurumsal ya da örgütsel dinsel yapılara dönüşmediğini göstermektedir ve bireysel dindarlık olumlu olarak görülse de kolektif dini yapılara yakınlık ciddi bir risk unsuru olarak algılanmaktadır. İdeolojik veya parti yakınlığı ise, dindarlık ve cemaat yakınlığı arasında bir yerde konumlanmaktadır ve tamamen dışlayıcı değildir ancak belirleyici bir özellik olarak da öne çıkmamaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça ideolojik yakınlığa verilen önem kısmen yükselmekte, düşük eğitim ve düşük gelir gruplarında ise daha zayıf bir öneme sahiptir. Seçmenler, ahlaki bütünlük ve yönetimsel yetkinlikleri (adalet, liyakat, kriz yönetimi, güçlü liderlik) siyasal tercihlerin temel eksenini belirlerken, kimlik temelli özellikleri (dindarlık, cemaat yakınlığı, ideolojik yakınlık) daha farklılaşmış, sosyo-ekonomik konuma duyarlı bir biçimde değerlendirmektedir. Genel olarak ifade edecek olursak Sakarya seçmeninde iki katmanlı bir siyasal değerlendirme mantığı ortaya çıkmaktadır: Toplumsal olarak ortak paylaşılan ve geniş mutabakat gören bir yönetimsel değerler kümesi (adalet, liyakat, kriz yönetimi, uluslararası saygınlık) ile sosyo-demografik çizgilere göre farklılık gösteren kimlik temelli siyasal hassasiyetler (dindarlık, cemaat yakınlığı, ideolojik yönelim). Bu çifte yapı, bölgedeki siyasal davranışın hem performans odaklı bir rasyonaliteye sahip olduğunu, hem de kimlik temelli duyarlılıkların sınıfsal ve mekansal konumla iç içe geçtiğini göstermektedir.

3.6.2. Oy Değiştirme Nedenleri ve Demografik Değişkenlere Dair Genel

Değerlendirme

Saha verilerinden elde edilen bulgular Sakarya’da siyasal davranışın üç ana ekseninde şekillendiğini göstermektedir:

- i. Kültürel-kimliksel kırılmalar,
- ii. Ekonomik ve sınıfsal duyarlılıklar,

iii. Yönetim kabiliyeti ve kurumsal güven algısı

Bu üç çerçeve etmen birlikte ele alındığında bireylerin oy değiştirme motivasyonlarının homojen olmaktan ziyade aksine yerleşim yeri, sınıf, eğitim, yaş ve toplumsal cinsiyet değişkenleri bağlamında belirgin bir şekilde farklılaştığı görülmektedir.

a) Kültürel ve Kimliksel Kırılmaların Derinliği

Veriler, Sakarya’da kültürel kırılmaların benzer olmaktan ziyade farklı alt grupların farklı “aşılmaması gereken eşiklere” sahip olduğunu göstermektedir. En önemli mutabakat zemini başörtüsü yasağı maddesinde ortaya çıkmış ve metropolünden köyüne, kadından erkeğe tüm demografilerde çok yüksek bir oy değiştirme eğilimi tespit edilmiştir. Bu bulgu, Sakarya’da başörtüsü meselesinin hala güçlü bir tarihsel hafıza, mağduriyet hikayesi ve siyasal refleks yarattığını bize göstermektedir. Bununla birlikte laiklik ve dini söylemin araçsallaştırılması gibi konularda ise eğitim, yerleşim yeri ve cinsiyet belirleyici hale gelmektedir. Kent merkezlerinde ve eğitilmiş kesimde laikliğin ihlaline karşı daha yüksek bir duyarlılık gözlenirken, kırsal kesimde konu ikincil önemde kalmaktadır. Benzer şekilde dinin siyasette aşırı kullanılması ve ön plana çıkarılması eğitim seviyesi yükseldikçe güçlü bir olumsuz tablo üretmektedir. Bu tablo, Sakarya’da merkez-çevre, geleneksel-modern, eğitilmiş-eğitimsiz ayrımlarının kimlik siyasetinde hala belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Mezhep/cemaat yakınlığı konusunda ise toplumun neredeyse ikiye bölünmesi, Sakarya’da “iç grup merkezli siyasal tutumun” sınırlı ama canlı bir etkisinin sürdüğünü göstermektedir. Gençlerdeki yüksek kararsızlık oranları ise kimlik siyasetinin gelecek kuşaklarda zayıflama eğiliminde olduğuna işaret etmektedir.

b) Ekonomik ve Sınıfsal Tepkilerde Orta Sınıfın Belirleyiciliği

Ekonomiye ilişkin tüm maddelerde (ekonominin kötüye gitmesi, seçim vaatlerin yerine getirilmemesi, refah kaybı) en güçlü tepkiyi gösteren kesim orta sınıf olmuştur. Bu bulgu, klasik siyaset sosyolojisinde yer alan “görelî yoksunluk (*relative deprivation*)” (Smith vd., 2012) kuramıyla uyumludur. Çünkü statü kaybetme riski yaşayan orta sınıf, siyasal davranışta en hızlı reaksiyon gösteren grup olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlerin yüksek hassasiyeti, ekonomik güvencesizliğin siyasal tepkiselliği artırdığını açıkça göstermektedir. Eğitim seviyesi arttıkça ekonomik performansın siyasal davranışa etkisi de artmaktadır. Eğitilmiş kesim, siyaseti daha rasyonel ve performans odaklı değerlendirmekte ve ekonomik bozulma çoğunlukla ideolojik kırılma oluşturabilmektedir.

c) Yönetim Becerisi, Adalet ve Liyakat Talebi: Sınıflarüstü Siyasal Davranış Belirlenim Alanları

Elde edilen bulgular Sakarya’da adalet mekanizmasının işlemediği algısının, eğitim fark etmeksizin yüksek bir tepki ortaya çıkardığını bize göstermektedir. Yolsuzluk konusunda ise en yüksek duyarlılığı eğitilmiş ve orta sınıf göstermektedir. Bu durum, “ahlaki statü talebi”nin özellikle orta sınıfta güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Liyakatsizliğe karşı en yüksek tepkinin Serdivan gibi kozmopolit ve eğitilmiş ilçelerde ortaya çıkması, modernleşmiş yerleşimlerin meritokrasi beklentisinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte işçi ve esnaf gibi gruplar da yüksek oranda olumsuz cevaplar vermişlerdir. Bu da liyakatsizliğin yalnızca üst sınıfa mensup elitist bir talep değil, toplumun tamamında hissedilen bir adalet zemini olduğunu göstermektedir. Gençlerin vaatlerin yerine getirilmemesine karşı yüksek duyarlılığı ise kuşaklar arası güven ilişkisini göstermektedir. Özellikle düşük yaş grupları “şartsız sadakat” değil, “performans temelli siyaset” talep etmektedir.

Genel anlamda bu üç eksenin dışında göçmen meselesi de Sakarya’da ideolojik değil, sınıfsal ve mekansal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Metropollerde ve orta sınıflarda tepkinin çok daha sert olması, mülteci karşıtlığının gündelik yaşam pratikleri (iş rekabeti, sosyal uyum, güvenlik, hizmet kullanımı) aracılığıyla yoğunlaştığını bizlere göstermektedir. Düşük gelirli gruplarda tepki yüksektir ama en güçlü tepkinin orta gelir ve orta yüksek gelir gruplarında görülmesi, mültecilerle aynı iş piyasasını paylaşan ve yaşam alanı daralan grupların daha fazla rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. Köylerde çok düşük tepki görülmesi ise demografik temasın sınırlılığı ile açıklanabilecek düzeydedir. Kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek oranda “kesinlikle değiştirir” cevabında yoğunlaşmaları ise mülteci meselesinin kadınlar açısından daha çok güvenlik ve kamusal alan deneyimi üzerinden çerçevelendiğini göstermektedir.

Sakarya’da siyasal davranışın şekillenmesine dair veriler bize kültürel, ekonomik, yönetim becerisi ve güvenlik eksenlerinin birbirine eklemlendiği çok katmanlı bir duyarlılık bğlamı göstermektedir. Öncelikle başörtüsü yasağı durumu, tüm sosyo-kültürel ve demografik grupları aynı yönde harekete geçiren en güçlü kültürel aşılmaz eşiktir. Bu durum seçmenler açısından siyasal tercihten ziyade toplumsal hafızaya kazanmış bir travmatik sınır işlevi görmektedir. Buna karşılık laiklik, özellikle eğitilmiş, kentli ve genç yetişkin gruplarda belirginleşen bir kırılma hattı oluşturarak kültürel kutuplaşmanın

yönünü tayin etmektedir. Ekonomik alanda ise orta sınıfın statü kaybı korkusu, ekonomik performansı en yaygın ve en keskin siyasal davranış belirleme etmenine dönüştürmekte ve ekonomik yoksunluk tehdidi tüm medeni durum ve yaş gruplarında benzer tepkiler üretmektedir. Buna ek olarak, adalet ve liyakat beklentisi, eğitilmiş ve şehirli seçimde en yüksek duyarlılığı doğursa da toplumun hemen her kesiminde karşılık bulmaktadır. Bu durum adalet talebinin sınıfların üstünde ve genel bir siyasal referans noktası haline geldiğini bize göstermektedir. Son olarak, mülteci ve güvenlik endişesi, özellikle kentli ve orta gelirli seçmenlerde güçlü bir tepki üretirken, kırsalda bu algı çok daha sınırlı kalmaktadır. Çünkü gündelik rekabet ve mekansal karşılaşma yoğunluğu, kentli orta sınıfı göçmen meselesinde daha tepki vermeye hazır hale getirmektedir. Bu genel bağlam Sakarya’da bireylerin siyasal davranış belirleniminde tek bir fay hattı üzerinden ayırmaktan ziyade kültürel değerler, ekonomik beklentiler, yönetme becerisine dair güven ve toplumsal tehdit algılarının birlikte çalıştığı çok eksenli ve katmanlı bir siyasal duyarlılık düzeni bulunduğunu açık bir şekilde bizlere göstermektedir. Ekonomi ve kamu yönetimi alanındaki sorunlar geniş ve homojen bir tepki üretirken, kimlik ve kültür temelli meseleler daha seçici, daha sosyolojik olarak konumlanmış ayırmalar ortaya çıkarmaktadır.

3.6.3. Bulguların Literatürle Karşılaştırılması

i. Dindarlık ve Siyasal Davranış İlişkisinin Çift Yönlü Doğası: Bireysel İnanç ve Kurumsal Karar

Nişancı'nın (2023) raporuna göre Türkiye toplumunun %94'ünün Allah inancına sahip olduğu ve %75'inin Ramazan orucunu tuttuğu düşünüldüğünde dindarlığın yaygınlığı siyasal analizler için kritik bir zemin oluşturmaktadır. Bu çerçevede bireysel dindarlığın parti tercihini şekillendiren başat sosyo-kültürel faktörlerden biri olarak görülebileceğini ama aynı zamanda kurumsal dini yapılara ve dinin siyasal araçsallaştırılmasına dönük mesafenin de seçmen davranışının ayrı bir boyutunu oluşturduğunu düşündürmektedir (Kalaycıoğlu, 2021). Araştırma verilerimiz dindarlığın siyasal davranış üzerindeki etkisinin homojen olmadığını ve bireylerin geleneksel Gemeinschaft tipi dindarlık ile şehirlerde iradi olarak inşa edilen “kurumsal/cemaatsel dindarlık” arasında net bir ayrım yaptığını bize göstermektedir. Yelken'in (1999) yaklaşımıyla bu durum cemaatin mekan bağımlı statik bir yapıdan kimlik politikaları bağlamında bir ilişki ağına dönüşümünü

yansıtmaktadır. Bu bağlamda siyasal davranışlar bireylerin tüm benliği ile katıldığı geleneksel aidiyetler yerine geç modern dönemin bir gereği olarak oluşan sınırları belirli ve rasyonel bir mesafe barındıran “seçime bağlı/pratik cemaatleri” üzerinden şekillenmektedir.

a) Bireysel Dindarlık ve Parti Tercihi

Çalışmamızda Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) ve Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) puanlarının parti tercihlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (sırasıyla $\eta^2=0.285$ ve $\eta^2=0.238$). Özellikle sağ/muhafazakar parti seçmenlerinde (Ak Parti, YRP) dindarlık ve gelenekselcilik eğilimi yüksekken, sol/seküler parti seçmenlerinde (CHP, TİP) bu eğilim düşüktür. Bu durum Aslan (2015) ve Gencer'in (2015) “dindarlığın seçmen tercihinde doğrudan ve güçlü bir etkisi olduğu” yönündeki tezlerini doğrulamaktadır. Bununla beraber Türkiye literatüründe kendisini dindar olarak tanımlamanın Ak Parti’ye oy verme olasılığını anlamlı ve pozitif etkilediğine ilişkin bulgular bireysel dindarlık–parti tercihi hattının istatistiksel düzlemde de anlamlı olabileceğini bize göstermektedir (Başlevent & Kirmanoğlu, 2016, s. 97). Bununla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe “öncelikli kimlik” tanımlamalarının dini kimlikten vatandaşlığa doğru kaydığı ve bunun da dindarlığın siyasi kimliğe dönüşme biçimini farklılaştığı vurgulanmaktadır (Çarkoğlu & Toprak, 2006, s. 44). Bu bulgular, KONDA'nın (2014) 30 Mart yerel seçimleri sonrası yaptığı analizle de büyük ölçüde örtüşmektedir. KONDA verilerine göre kendisini “sofu” olarak tanımlayanların %58'i ve “dindar” olarak tanımlayanların %48'i Ak Parti'ye oy verirken kendisini “inançsız” olarak tanımlayanların %68'i ve “inançlı” (fakat dindar değil) olarak tanımlayanların %40'ı CHP'yi tercih etmiştir. Çarkoğlu ve Toprak'ın (2006) çalışması da benzer şekilde, dindarlık seviyesi düştükçe ve kendini “laik” tanımlama oranı arttıkça CHP'ye yönelimin güçlendiğini teyit etmektedir. Dolayısıyla seçmen, kendi yaşam tarzına ve değer dünyasına uygun partilere yönelmektedir. Bununla birlikte bizim çalışmamızda dindarlığın siyasal değerlendirmedeki etki düzeyi sosyo-ekonomik konuma ve yerleşim tipine göre belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Düşük gelir grupları ile kırsal yerleşimlerde dindarlığı “çok önemli” bulanların oranının %45-50'lere ulaşması ve buna karşılık kentli ve yüksek gelirli kesimlerde bu oranın %20-30 düzeyine gerilemesi, dindarlığın siyasal davranışta “genel geçer bir değer”den ziyade “sosyo-ekonomik konumla ilişkili bir anlamlandırma biçimi” olarak işlediğine işaret etmektedir. Buna

karşılık, grup/cemaat yakınlığı tüm demografik kesimlerde ağırlıklı biçimde “önemli değil” kategorisinde toplanmakta ve özellikle kadınlarda, yüksek eğitimlilerde, kent merkezlerinde ve orta-yüksek gelir gruplarında bu dışlayıcı eğilim daha da artmaktadır. Bu veriler bireysel dindarlığa yönelik görece olumlu yaklaşımın kurumsal-dinsel yapılara yönelmediğini, kolektif dini aidiyetlerin ise potansiyel bir risk unsuru olarak algılandığını göstermektedir. İdeolojik ya da parti yakınlığı, dindarlık ile cemaat aidiyeti arasında orta bir konumda yer almakla birlikte, belirleyici bir siyasal davranış belirleyicisi değildir. Sadece eğitim düzeyi yükseldikçe az bir önem artışı gözlenmektedir. Genel olarak kişiler siyasal tercihlerinde ahlaki bütünlük ve yönetsel kapasiteyi (adalet, liyakat, kriz yönetimi, güçlü liderlik) temel referans noktası haline getirirken, kimlik temelli özellikleri sosyo-demografik konuma duyarlı daha ikincil göstergeler olarak değerlendirmektedir. Bu bulgular, Sakarya seçmeninde iki katmanlı bir siyasal değerlendirme mantığının işlediğini göstermektedir: geniş toplumsal mutabakata dayanan performans-odaklı değerler kümesi ile (adalet, liyakat, yönetim kapasitesi, uluslararası saygınlık) sosyo-ekonomik ve mekansal konumla farklılaşan kimlik temelli hassasiyetler (dindarlık, cemaat yakınlığı, ideolojik yönelim). Bu çifte yapı, siyasal davranışın hem rasyonel-performans temelli ölçütlerle hem de sınıfsal ve mekansal konumla iç içe geçmiş kimlikssel duyarlılıklarla şekillendiğini ortaya koymaktadır.

b) Bireysel ve Kurumsal Dindarlık Arasında Ayrım

Bireysel dindarlığın siyasal davranışı belirlemede etkili bir etmen olmasının yanında “dinin siyasal söylemlerde çok fazla ön plana çıkarılması” (%61,4 oy değiştirme sebebi) ve “inanç farklılıklarına hoşgörüsüzlük” (%79,0) gibi konular ciddi bir oy değiştirme nedenleri olarak görülmektedir. Bu oranlar bireylerin cemaati Sennett’in ifadesiyle bir “yıkıcı Gemeinschaft” veya totaliter bir baskı aracı olarak algılamaya karşı geliştirdiği direnci yansıtmaktadır. Bu durum bireylerin kamusal alanda kendi özerkliğini koruma çabası ve cemaati mutlak bir ‘kader birliği’ değil, modernitenin parçalanmış yapısı içinde geçici ve sınırlı bir ‘duygulanım alanı’ olarak kodlamasıyla açıklanabilir (Yelken, 1999, s. 183,222). Araştırmamızda “herhangi bir cemaat veya tarikata yakın olmanın” oy tercihini değiştirmede diğer faktörlere göre daha zayıf (%43,6) bir etken olduğu, hatta yönetici özelliklerinde “grup/cemaat yakınlığının” %57,8 oranında karşı çıkıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum cemaatlerin geç modern dönemde artık hazır bulunan organik bir yapıdan ziyade “iradi olarak inşa edilen bir yapıntı” (Yelken, 1999, s. 229)

haline geldiğini göstermektedir. Bireyler siyasal davranışlarını belirleme sürecinde cemaat aidiyetini ikincil plana iterken yönetici özellikleri arasında cemaatsel tikelcilikten ziyade daha geniş yapıyı, Schnapper'ın (1995) kavramıyla ifade edecek olursak “yurttaşlık cemaati” perspektifini önceleyen, rasyonel temellere dayanan ve liyakatı önemseyen bir temsiliyeti talep etmektedir. Bu veriler ayrıca, Doğan'ın (2014) cemaatlerin seçmen davranışını yönlendirmede etkili olduğu çıkarımının tersine Sakarya seçmenin karar alma süreçlerinde bireyselleştiğini göstermektedir. Bu sonuç yine Salkım'ın (2012) dindarlık düzeyi arttıkça cemaatlerin siyasi etkisine inancın azaldığı tespitiyle ve TGSS (2024) raporunda dini cemaatlere güvensizlik oranının %70'e ulaşmasıyla son derece tutarlıdır (Nişancı & Kılavuz, 2025). Rasyonel Seçim Teorisi bağlamında Türkiye'deki “yarı çoğulcu” dini pazar yapısı (Uçar & Selman, 2012) bireylerin kurumsal yapılardan ziyade kendi bireysel faydalarını (maddi ve manevi) maksimize etme eğiliminde olduklarını düşündürmektedir.

ii. Aşılmaz Eşikler

Çalışma Sakarya'da “başörtüsü” konusunun siyasal bir tercih olmaktan çıkıp toplumsal bir “hak ve hafıza” meselesine dönüştüğünü bize göstermektedir. “Kamusal alanda başörtüsünün tekrar yasaklanması” ihtimali, demografik fark gözetmeksizin katılımcıların %85,7'si tarafından bir oy değiştirme sebebi olarak görülmüştür. Bu veriler konunun siyasal bir tercihten öte toplumsal hafızada yer etmiş bir hak ve travmatik bir aşılmaz eşik olarak işlendiğini göstermektedir. Literatürde başörtüsü meselesi, Türkiye'de Merkez-Çevre ayrımının ve “İyi Toplum İmgesi” etrafında şekillenen kültür savaşının (kulturkampf) en sıcak düğüm noktalarından biri olarak okunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2021, 2022). Ayrıca başörtüsü, Kürt ve Alevi hakları gibi diğer kimlik sorunlarıyla birlikte düşünüldüğünde, toplumun önemli bir kesimi tarafından “acil çözüm” beklenen kimlik meseleleri arasında sayılabilmektedir (Çarkoğlu & Toprak, 2006, s. 27,93). Üniversitelerde başörtüsü yasağının kalkmasına %65,2 oranında destek verilmesi de, yasağın geniş bir toplumsal meşruiyet zemini bulmadığını ve “kültürel savunma refleksi”nin toplumsal düzeyde karşılığını gösterir niteliktedir (Çarkoğlu & Toprak, 2006, s. 73). Bu bulgu, TGSS (2024) raporundaki toplumun %90'ının “başörtülü kadınların hakim/savcı olabileceğini” desteklemesiyle (Nişancı ve Kılavuz, 2025) ve Polat'ın (2009) dindarlık düzeyi arttıkça başörtüsünün siyasi bir simgeden ziyade bir inanç tercihi olarak görüldüğü tespitiyle benzerdir. Çarkoğlu ve Toprak'ın (2006)

çalışması da örtünen kadınların %71,5'inin bunu "İslam'ın bir emri" olduğu için yaptıklarını belirterek, örtünmenin siyasi bir simge olduğu iddiasını zayıflatmaktadır. Ayrıca KONDA'nın (2014) verileri, örtünme biçimi ile parti tercihi arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koyarak Sakarya'daki "kültürel savunma" refleksini desteklemektedir. İlgili araştırmada başını türbanla örten kadınların %68'i Ak Parti'yi tercih ederken, başı açık kadınların %47'sinin CHP'ye oy verdiği görülmüştür. Sakarya verisine göre bireyler yaşam tarzına müdahale algısı oluştuğunda, ekonomik şikayetlerini ikinci plana atarak "kültürel savunma" refleksini devreye sokmaktadır.

iii. Yönetim Kabiliyeti Talebinin İdeolojiler Üstü Ortak Bir Zemin Oluşturması: Adalet ve Liyakat

Araştırmanın en genellenebilir sonuçlarından birisi "iyi yönetim" arzusunun hem demografik hem de ideolojik sınırların ötesinde toplumsal anlamda ortak bir mutabakat zemini oluşturmasıdır. Katılımcıların oy tercihlerini değiştirme sebeplerine bakıldığında "adalet mekanizmasının işlememesi" (%95,2), "sağlık sisteminin bozulması" (%93,5), "yolsuzluk" (%93,0) ve "liyakatsiz atamalar" (%92,0) gibi başlıkların, sağ-sol veya seküler-muhafazakar ayrımı gözetmeksizin tüm seçmen grupları için en belirleyici "aşılmaz eşik" olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılar yönetici özelliklerinde "adillik" (%90,0) ve "liyakat" (%85,8) özelliklerine "dindarlık" (%35,7) veya "cemaat yakınlığı"ndan (%10,8) çok daha yüksek bir önem atfetmektedir. Türkiye genelinde yapılan çalışmalardaki daha eski bulgular da bu yönelimin bütünüyle "yeni" olmadığını ve yönetici kadrosundan beklenen niteliklerin önemli bir bölümünün "halkı anlama/halka yakınlık" ve "profesyonel yetkinlik/hukuki-bürokratik kapasite" eksenlerinde toplandığını göstermektedir (Çarkoğlu & Toprak, 2006, s. 97). Benzer bir şekilde kamusal gündemde eğitim ve sosyal refah gibi iç meselelerin ağırlığı, yönetim kalitesi hassasiyetini siyasal davranışlarda sürekli besleyen bir zemin üretmektedir (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2022, s. 143). Bu sonuçlar siyasal davranışın belirlenmesinde ekonomik yahut rasyonel gerekçelerden ziyade "duygusal faktörlerin" (aidiyet, din, milliyetçilik) baskın olduğunu savunan Peşkircioğlu'nun (2017) çalışmasıyla ve seçmenin önceliğinin "lider karizması" olduğunu belirten Üzüm'ün (2012) sonuçlarıyla belirgin bir farklılaşma göstermektedir. Sakarya bulguları daha ziyade Polat'ın (2009) Denizli örneğinde tespit ettiği "seçmen dindar bir adayı önemseseyse bile, nihai kararda hizmet ve ekonomi gibi faktörleri öncelemektedir" tespiti ve Salkım'ın (2012) Bağcılar'da kanaat önderlerinin

“halk iyi hizmete oy verir” sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Yine benzer şekilde Turan ve Temizel (2015) tarafından Niğde’de yapılan araştırmada da dinin seçmen davranışında “tek belirleyici” olmadığı, seçmenlerin dinsel duyarlılıktan ziyade parti programı ve kadroyu dikkate aldığı sonucuna ulaşılmıştır. TGSS 2024 raporunda Türkiye genelinde siyasetçilere (%6) ve siyasi partilere (%8) duyulan güvenin dip noktada olması (Nişancı ve Kılavuz, 2025), çalışmamızda ortaya çıkan “adalet ve liyakat” hassasiyetinin, kurumsal güven erozyonuna karşı geliştirilen rasyonel bir tepki olduğunu doğrulamaktadır. Kişiler kimliksel yakınlığın ötesinde sistemin işleyişine dair rasyonel taleplere daha çok eğilmektedir.

iv. Eğitimin Sekülerleştirici Etkisi ve Ahlaki Dönüşüm

Eğitim düzeyi arttıkça, dinin siyasete alet edilmesine ve Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) skorlarına yönelik tepki anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. İstatistiksel analizlerimizde eğitim düzeyinin AGÖ üzerindeki etkisi orta büyüklükte ($\eta^2 \approx 0.11$) bulunmuş ve ilkokul mezunlarında ahlaki gelenekselcilik ($\bar{X}=15.33$) düşükken (yüksek gelenekselcilik), üniversite mezunlarında ($\bar{X}=22.07$) bu puandaki artış (sekülerleşme/bireyselleşme yönünde) dikkat çekmiştir. Eğitim yükseldikçe bireylerin kendilerini öncelikle Müslüman olarak tanımlama oranının düşmesi ve vatandaşlık kimliğinin yükselmesi, burada ölçtüğümüz sekülerleşme/bireyselleşme yönelimini kimlik düzeyinde de tamamlayan çalışmalarla (Çarkoğlu & Toprak, 2006, s. 44) benzerlik göstermektedir. Daha geniş karşılaştırmalı literatür de kalkınma, insani güvenlik göstergeleri ve değerler değişimiyle birlikte sekülerleşme arasında güçlü ilişkiler kurarak, eğitim etkisinin yalnızca “siyasal tercih”e değil, daha derin bir değer dönüşümüne temas ettiğini ileri sürmektedir (Inglehart, 1977; Norris & Inglehart, 2004). Bu durum, Çapcıoğlu'nun (2009) “eğitim düzeyi arttıkça demokratik dini tutumların yükseldiği” ve Köktaş'ın (1993) “eğitim seviyesi yükseldikçe din temelli siyaseti destekleme eğiliminin zayıfladığı” bulgularını güçlü bir şekilde desteklemektedir. Buna karşın Aslan (2015) ve Eser'in (2010) dindarlık arttıkça dinin siyasete müdahalesine olumlu bakışın arttığı yönündeki bulguları, Sakarya’daki eğitimli ve kentli orta sınıflar için geçerli durmamaktadır. Bireyler TGSS verilerinde de benzer şekilde (%82), “din ve siyasetin ayrı tutulmasını” talep eden bir duruş sergilemektedir (Nişancı & Kılavuz, 2025).

v. Ekonomi Temelli Oy Verme ve “Görelî Yoksunluk”

Ekonomik göstergelerin bozulmaya işaret etmesi, araştırmamızda %79,0'lık bir grup için oy değiştirme sebebi olarak görülmüştür. Ancak burada dikkat çekici olan husus ekonomik tepkiselliğin sadece en yoksul kesimde değil, orta ve orta-yüksek gelir gruplarında da yüksek olmasıdır. Kendi analizlerimizde belirttiğimiz gibi orta sınıfın statü kaybetme riski ve Smith ve arkadaşları (2012) tarafından tanımlanan “görelî yoksunluk” (*relative deprivation*) hissi, bu grubu siyasal davranışı belirlemede etkin bir etmen haline getirmektedir. Türkiye bağlamında ekonomik oy verme davranışının, özellikle kısa vadeli bir belirleyici olarak parti tercihlerini etkilediği ve seçmenlerin ekonomik algı ve beklentilerinin oy verme kararında sistematik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Başlevent & Kirmanoğlu, 2016, ss. 90-97). Bu bağlamda ekonomik performansın yozlaşma ve yönetim kalitesi sorunlarıyla birleştiğinde siyasal desteği çekmeyi hızlandırabileceği ve yine tersine refah artışıyla birleştiğinde ise özellikle alt ve orta sınıflar açısından hızlı sosyal hareketlilik imkanı oluşturup bir süre daha destek sağlayabildiği ileri sürülmektedir (Başlevent ve Kirmanoğlu, 2016, s. 88). Bu bulgu Polat'ın (2009) seçmen davranışını belirleyen temel etkenin din değil “ekonomi ve sosyal refah” olduğu tespitiyle örtüşürken, Aslan (2015) ve Akpınar'ın (2019) dini değerlerin siyasal tercihte belirleyici olduğu yönündeki iddialarını sınırlandırmaktadır. Sakarya verileri, ekonomik kriz dönemlerinde ideolojik sadakatin zorlandığını ama bu zorlanmanın “kopuş”a dönüşmesi için adalet ve yönetim krizinin de eşlik etmesi gerektiğini göstermektedir. Makro düzeyde seçim-ekonomi ilişkisini vurgulayan çalışmalar da, ekonomik göstergelerin seçim sonuçlarını “rutin” biçimde etkileyen bir zemin faktörü olduğunu ileri sürerek (Akarca, 2014) çalışma sonucumuzu desteklemektedir.

vi. Kuşak Çatışması ve Kutuplaşma

“Ülkeye ölçsüz yabancı alınması” sorusu 18-24 yaş grubu gençler (%53,6) tarafından en radikal tepkinin verildiği konulardan biridir. İstatistiksel analizlerde gençlerin Ahlakî Gelenekselcilik (AGÖ) skorlarının yaşlılara göre daha yüksek olması (daha az gelenekselci), onların seküler ama aynı zamanda “gelecek kaygısı” ve “kaynak rekabeti” nedeniyle sığınmacı konusuna daha tepkisel yaklaştığını göstermektedir. Bu sonuç Üzüm'ün (2012) genç seçmenlerin “sorgulayıcı” profiliyle uyumludur. Ayrıca, parti tercihlerinin ideolojik tutumları (Atatürkçülük, Dindarlık) güçlü şekilde açıklamasına (kutuplaşma) rağmen, “Sosyal Mesafe - Siyaset Boyutu”nda partiler arasında anlamlı bir

fark bulunamamıştır ($p=0.317$). Ancak bu siyasal kutuplaşmanın ötesinde, mezhepsel aidiyetlerin de oy verme davranışında derin bir ayrışma yarattığı görülmektedir. Çarkoğlu ve Toprak (2006) ve KONDA (2014) verileri, Alevi seçmenlerin büyük çoğunluğunun (%69) CHP’de konsolide olduğunu ve buna karşılık Ak Parti’ye desteğin %9 gibi çok düşük bir seviyede kaldığını göstermektedir. Buna mukabil Sünni seçmenlerin %45’i Ak Parti’yi tercih ederken, CHP’yi tercih edenlerin oranı %20 civarındadır. Bu verilere göre siyasal tercihler sadece ideolojik değil, mezhepsel kimlikler üzerinden de şekillendiği ancak tabanda (sosyal mesafede) bu keskinliğin siyasal söylem kadar sert olmayabileceğini sonucunu bize göstermektedir. Bu noktada Sakarya çalışmamız uzun süreli kültürel fay hatlarının (kulturkampf ve merkez-çevre) seçmen davranışında “sabit” bir bağlam ürettiğini ama ekonomi ve yönetim kalitesi gibi kısa vadeli değerlendirmelerin bu bağlam içinde “anlık değişimleri” yarattığını düşündüren bir okuma imkanı sunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma Sakarya ili evreninden seçilen örneklemden elde edilen nicel verileri kullanarak bireylerin dindarlık düzeyleri ve siyasal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu ilişki sosyo-demografik özellikler, ahlaki gelenekselcilik yönelimleri ve sosyal mesafe düzeyleri gibi değer yönelimleri üzerinden çok katmanlı bir şekilde analiz etmektedir. Çalışmanın temel problemi olan “siyasal davranışın dindarlık bağlamında ne derece şekillendiği”ne yönelik temel bulgular Türkiye’de siyasal davranış açıklamada salt dindarlık olgusunun veya yerleşik “Merkez-Çevre” ve kültürel yarılımlar eksenli okumaların açıklayıcılığını tümüyle yitirmediğini ama tek başına yeterli olmadığını göstermektedir (Mardin, 1971, 1973; Özbudun, 2013). Şan’ın “bölünmüş toplum” kavramsallaştırmasının işaret ettiği modernleşme kaynaklı yapısal gerilimlerle birlikte düşünüldüğünde Sakarya verileri siyasal davranışın hem kimlik/aidiyet temelli “derin fay hatları” hem de yönetim performansı ve gündelik hayatı doğrudan etkileyen meseleler üzerinden işleyen “kısa vadeli tetikleyiciler” arasında kurulan bağlamsal ve hibrit bir rasyonalitenin ürünü olduğunu ortaya koymaktadır (Şan, 2012, 2022). Bu çok katmanlılığı teorik düzlemde açıklamak için sekülerleşme literatürünün “din var/yok” dikotomisinde sıkışmayan dönüşüm ve çoğullaşma vurgusu önemlidir. Taylor’ın modern seküler çağ anlatısı modernitenin dini ortadan kaldırmasının aksine “inanç biçimlerini farklılaştırarak inancı verili bir zorunluluktan “meydan okunan bir tercih” düzlemine taşıdığını vurgulamaktadır (Taylor, 2006, 2014). Türkiye bağlamında Amman’ın (2010) “açık” ve “örtük” sekülerleşme ayrımı da görünürde yüksek dini duyarlılık ile gündelik pratiklerde beliren seküler izlerin bir arada bulunabileceğini göstererek bu çoğulluk ve çok katmanlılık temelini güçlendirmektedir. Göle’nin (2012) kamusal alana intibak eden dindar grupların tüketim ve yaşam tarzı pratiklerinde seküler kesimlerle benzeşebildiğine ilişkin tespiti de, “dindarlığın sürekliliği” ile “pratiklerin dönüşümü” arasındaki gerilimi ortaya koymaktadır. Bu bağlam Sakarya bulgularında dindarlığın hem “kimlik çapası” olarak süreklilik arz etmesi hem de yönetim/adalet beklentilerinin güçlü bir “performans ölçütü” olarak devreye girmesiyle tutarlı bir açıklama zemininin imkanını vermektedir. Sakarya’da dindarlığın siyasal davranış belirleme gücüne ilişkin bulgular, siyasal davranışın iki düzlemde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bir yandan bireylerin büyük çoğunluğu siyasal tercihlerinde adalet, liyakat, kriz yönetimi ve liderlik kapasitesi gibi geniş toplumsal mutabakata sahip yönetim kabiliyeti ve performans durumunu öncelikli

referans noktaları olarak benimsemektedir. Diğer taraftan dindarlık, cemaat aidiyeti ve ideolojik yönelim gibi kimlik temelli özellikler, sosyo-ekonomik konum ve yerleşim mekanına bağlı olarak değişen ağırlıklarda etkili birer faktör olabilmekte ve özellikle dindarlığın anlamı sınıfsal ve mekansal bağlamlarda yeniden şekillenmektedir. Dindarlığa yönelik olumlu yaklaşımın kurumsal-dinsel yapılara yönelmediği ve cemaat aidiyetinin ise çoğunluk tarafından düşük önem düzeyinde önem atfedildiği görülmektedir. İdeolojik yakınlık da ancak nispi bir etki oluşturmakta ve özellikle eğitim düzeyi yükseldikçe sınırlı bir önem artışı görülebilmektedir. Genel olarak bu bulgular, Sakarya’da siyasal davranışın hem performans-odaklı rasyonaliteye dayandığını hem de kimlik temelli hassasiyetlerin sınıfsal ve mekansal konumla iç içe geçtiği esnek bir yapıya sahip olduğunu bize göstermektedir. Bu nedenle bölgedeki siyasal davranışı belirleme durumu katı kimlik kalıplarına değil daha çok katmanlı toplumsal konumlanışlara ve değişken değerlendirme özelliklerine dayalı ve bağlama göre yeniden şekillenebilen bir yapı sergilemektedir.

Dindarlığın Siyasal Davranıştaki Janus Yüzü: Çapa ve Tetikleyici Ayrımı

Araştırmamızın birinci hipotezi (H1) dindarlığın parti tercihini belirlemede güçlü ancak oy değiştirme davranışında ikincil rol oynadığı yönündedir. Elde edilen veriler seçmen davranışında “aidiyet” ve “tepki” mekanizmalarının farklı bağlamlarda işlediğini göstererek bu hipotezi doğrulamaktadır. Verilere göre siyasal parti tercihinin en güçlü etmenlerinden birinin “bireysel dindarlık” olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda bireysel dindarlık, kurumsal ya da kolektif yapılara bağlılıktan ziyade, daha çok kişisel inanç, vicdan, ahlak ve gündelik pratikler gibi içselleştirilen bir dini yönelim olarak kendini göstermektedir. Veriler, dinin kamusal alanda örgütlü yapılar, cemaatler ya da hiyerarşik dinsel otoriteler üzerinden değil de bireyin kendi anlam dünyası içerisinde öznel bir referans çerçevesi olarak yaşandığını göstermektedir. Bu durum, dindarlığın kolektif bir aidiyet üretmekten çok, bireysel kimliğin ahlaki ve değer temelli boyutunu besleyen bir kaynak olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Aynı zamanda kolektif dini aidiyetlerin potansiyel bir risk unsuru olarak algılanması, özellikle cemaatleşme, kapalı grup yapıları ve hiyerarşik otorite ilişkilerine yönelik mesafeli ve temkinli bir yaklaşımın yaygınlaştığını düşündürmektedir. Kapalı grup yapılarına aidiyetin risk unsuru olarak algılanması, kişilerin bireysel özerkliği tehdit eden “yıkıcı Gemeinschaft” yapılarına karşı getirdiği sosyolojik direnci bizlere göstermektedir. Yelken'in (1999) yaklaşımıyla bu

durum, bireyi hiyerarşik otoriteye mahkum eden bütünsel yapılar yerine, rasyonel tercihlerle şekillenen “sınırlı sorumluluk cemaati” tecrübesine yönelimi doğrulamaktadır. Bu bağlamda cemaat, içine doğulan organik bir “kader birliği” olmaktan ziyade “iradi olarak inşa edilen” bir “ilişki şebekesine” dönüşmektedir. Netice itibarıyla bireyler dini aidiyeti totaliter bir baskı alanı değil, rasyonel mesafe barındıran geçici bir “duygulanım alanı” olarak görerek dikey hiyerarşilerle arasına mesafe koymaktadır. Bu bağlamda bireysel dindarlık, siyasal alanla ilişkisinde doğrudan örgütlü bir yönelim üretmekten ziyade, daha çok kişisel değerler, adalet algısı ve ahlaki tutarlılık beklentileri üzerinden dolaylı bir etki oluşturmaktadır. İdeolojik ve parti yakınlığının bu iki uç arasında orta bir konumda yer alması ise, dindarlığın tek başına kolektif siyasal mobilizasyonu otomatik olarak tetikleyen bir faktör olmadığını ve buna karşılık siyasal tercihler üzerinde değer temelli ama sınırlı bir yönlendirici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Parti tercihi değişkeni, Dini Bireysel Hayat Ölçeği (DBHÖ) puanlarındaki varyansın %28,5’ini açıklamaktadır. Bu bulgu, Merkez-Çevre yaklaşımının (Mardin, 1973) seçmenin kültürel aidiyetler üzerinden siyasal konumlanış ürettiği varsayımıyla uyumlu bir şekilde dindarlığın “Ben kimim?” sorusunu siyasal tercih düzlemine taşıyan güçlü bir kimlik kaynağı olduğunu teyit ederek bize göstermektedir. Ancak bununla beraber durum oy değiştirme bağlamında farklılaşmaktadır. Çünkü oy değiştirme etmenlerinde kimliksel göstergeler geriye düşmekte ve “adalet mekanizmasının işlememesi” (%95,2), “yolsuzluk” (%93,0) ve “liyakat” (%92,0) gibi yönetsel-işlevsel ölçütler belirleyici hale gelmektedir. Bu sonuç, seçmenin dindarlığı “verili bir zorunluluk”tan “müzakere edilen bir tercih” alanına taşıyan modern seküler koşulların (Taylor, 2014, s. 356) siyasal davranıştaki yansımaları bize göstermektedir. Çünkü bireyler kimlik çapalarını korurken, “içkin çerçeve”nin gereği olarak siyasal alandan somut pragmatik bir performans talep etmektedir. Böylece H1’in doğrulanması, dindarlığın sadakatin kuruluşunda belirleyici bir çapa işlevi gördüğünü ama kötü yönetim ve adalet/liyakat hususundaki aksamanın bu çapanın sınırlarını çizdiğini ortaya koymaktadır. Verilerden elde edilen sonuçlar bize bireylerin siyasal alanda kendisini temsil edecek partiyi çoğu kez “kalbiyle” (kimlik/aidiyet) seçtiğini ancak yine aynı partiyi “aklıyla” (yönetim performansı) yargıladığı çok katmanlı bir davranış biçimini göstermektedir. Bu çok katmanlılık bize Merkez-Çevre veya kültürel kimlik teorilerinin (Mardin, 1973; Özbudun, 2013) siyasal

davranış belirleniminin “temel zeminini” açıklamada oldukça güçlü ama “değişim/tepki” dinamiklerini açıklamada tek başına yetersiz kalabildiğini göstermektedir.

Kültürel Bir Savunma Hattı ve Mutabakat Zeminini Olarak Aşılmaz Eşikler

Çalışmanın ikinci hipotezi (H2), siyasal hafızda yer edinmiş -özellikle başörtüsü yasağı- kuşakları aşan bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Elde edilen bulgular modernleşme anlatılarında sıkça varsayılan “genç kuşakların geçmişin ideolojik bagajlarından uzaklaşması” eğiliminin, belirli kültürel-hak alanlarında otomatik biçimde işlemediğini göstermiş ve ikinci hipotezimizi doğrulamıştır. Ankette yer alan “Kamusal alanda başörtüsünün tekrar yasaklanması” ihtimali, 18-24 yaş grubu dahil olmak üzere tüm yaş grupları ve eğitim düzeylerinde %85,7 oranında oy değiştirme/tepki nedeni olarak belirlenmiştir. Yaş grupları arasında anlamlı farkın bulunmaması, meselenin bir “kuşak farkı”ndan ziyade, toplumsal hafızaya kök salmış bir “varoluşsal güvenlik” ve “hak” meselesi olarak işlediğini bize göstermektedir. Bu sonuç bize rasyonelleşme dinamikleri güçlense de belirli kültürel sınır ihlali algıları seçmen davranışında yüksek yoğunluklu mobilizasyon üretebildiğini göstermektedir. Şan’ın (2012) “bölünmüş toplum” perspektifiyle birlikte düşünüldüğünde ise, başörtüsü meselesi farklı değer bloklarını ideolojik söylem düzeyinde değil, güvenlik/hak hafızası düzeyinde istisna oluşturan bir eşik olarak çalışmaktadır.

Bu durum başörtü meselesinin Türkiye özelinde salt zamansal bir değişim nesnesi değil Hunter’ın (1991) tanımladığı “kültür savaşları” paradigmasındaki gibi ahlaki otoritenin temel kaynağına dair temel bir çatışma alanındaki istisnailiği de göstermektedir. Bireylerdeki bu yüksek orandaki hassasiyet dinsel gelenekçilik ile seküler tasavvur arasındaki karşıtlığın McTague ve Layman’ın (2010) vurguladığı gibi bireylerin kültürel meseleleri ‘dikkat çekici’ (salience) bulmaları ve bu konulardaki tehdit ihtimalinin rasyonel siyasi tercihlerin önüne geçmesiyle açıklanabilir. Bolce ve Maio’nun (1999) belirttiği gibi karşıt dünya görüşlerine sahip olan gruplardan kaynaklanan bu “varoluşsal tehdit” algısı siyasal davranışı ekonomik çıkarlardan ziyade kültürel kimlik savunusu etrafında mobilize edebilmektedir. Dolayısıyla başörtüsü yasağı ihtimaline yönelik toplumsal hafıza Türkiye’deki seçmen grupları için sadece geçmişe yönelik bir toplumsal hafıza unsuru olmaktan ziyade seküler ve dini gruplar arasındaki karşılıklı algıların şekillendirdiği ve buna bağlı olarak da siyasal davranışın şekillendiği psikososyal bir sınır hattı olarak ifade edebiliriz (Smidt vd., 2010). Bu bağlamda Türkiye’deki siyasal davranış

belirlenim süreçlerinde grup kimlikleri ve kültürel güvenlik arayışının önemli bir etken olduğu ve bu sürecin çok katmanlı bir yapıda ilerlediğini bize göstermektedir.

Bireysel Dindarlık Tercihi

Çalışmanın üçüncü hipotezi ise (H3), seçmenin “bireysel dindarlık” ile “kurumsal/cemaatsel dindarlık” arasında ayrım yaptığını vurgulamaktadır. Bulgular bunu doğrulayarak dindarlığın kimlik kurucu boyutunu korurken, kurumsal-dinsel yapılara siyasal düzlemde mesafe üretilebildiğini göstermektedir. Çünkü katılımcılar ideal bir yöneticide “dindar olma” niteliğine %35,7 oranında “çok önemli” derken, “cemaat/tarikat mensubiyeti”ni %57,8 oranında “önemsiz/hiç önemli değil” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu durum bize bireylerin hayatlarına anlam katan ve bütünlük duygusunu sağlayan “inşai bir kimlik” (Schnapper, 1995, s. 14; Yelken, 1999, s. 158) boyutunu koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte cemaat mensubiyetine verilen önem oranındaki düşüklük, Bauman'ın (1998, s. 175) “güdük kabileler” veya “zayıflamış kalabalıklar” olarak nitelediği ve bireyin özerkliğini ve kamusal rasyonaliteyi tehdit edebilecek kapalı gruplaşmalara karşı gelişen sosyolojik mesafeyi bize göstermektedir. Bunun ötesinde cemaat/tarikata yakınlık, oy verme kararını etkileyen faktörler arasında alt sıralarda (%43,6) kalmıştır. Bu veriler dindarlığın ortadan kalkmasından ziyade biçim değiştirdiği yönündeki literatürle uyum göstermektedir. Amman'ın (2010) “örtük sekülerleşme” kavramsallaştırması, yüksek dini duyarlılıklarla birlikte gündelik yaşamda seküler izlerin ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Bununla beraber Göle'nin (2012) dini grupların kamusallaştıkça tüketim pratiklerinde seküler örüntülerle benzeşebileceğine dair tespiti de benzer bir dönüşüm hususunun altını çizmektedir. Taylor'ın (2014, s. 356) Tersinde ise bu çoğullaşmış dindarlık formlarını analitik olarak görünür kılmakta ve bireyler bir yandan bireysel ahlak/dindarlık talebini sürdürürken, diğer yandan kurumsal-dinsel vesayet ve siyasal araçsallaştırmaya mesafe geliştirebilmektedir. Sakarya bulguları bu çoğul bağları nicel düzlemde destekleyecek veriler sunmaktadır.

Ahlaki Gelenekselciliğin Çözülmesi ve Eğitimin Sekülerleştirici Boyutu

Araştırma verileri dördüncü hipotez olan (H4) eğitimin dindarlığın siyasal davranışı belirlemede etki gücünü sınırlayacağı yönündeki varsayımını, eğitim düzeyinin Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) üzerinde anlamlı ve güçlü bir etkisi olduğunu göstererek doğrulamaktadır. Eğitim düzeyi ile Ahlaki Gelenekselcilik Ölçeği (AGÖ) puanları arasındaki ilişkinin güçlü ve anlamlı olması modernleşme/sekülerleşme literatürünün

“eğitimle geleneksel kodların zayıflaması” varsayımıyla uyumludur. Bunun siyasal yansıması olarak eğitim düzeyi yükseldikçe bazı kimlik tanımlamalarında (örneğin “milliyetçi”, “dindar/muhafazakar”) düşüş, daha farklı ideolojik olarak kendini tanımlama noktasında artış eğilimleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar sekülerleşmenin tek-tip bir “açık sekülerleşme” (dinden ve dini sembollerden uzaklaşma) olarak değil de kimi gruplarda da “örtük sekülerleşme” biçiminde (dini duyarlılık sürerken yaşam pratiklerinde seküler izlerin artması) ilerleyebileceğini bize göstermektedir (Amman, 2010). Bu bağlamda eğitim Sakarya’da değer kalıplarını yeniden oluşturan bir “dönüşüm filtresi” olarak işlev görmektedir ve Şan’ın (2012) “bölünmüş toplum” kavramsallaştırmasının işaret ettiği ayrışmaları hem yeniden üretebilen hem de belirli alanlarda yumuşatabilen bir toplumsal hareketlilik hattı sunmaktadır. Yine Göle’nin (2012) kamusal alana intibak eden dindar grupların tüketim ve yaşam tarzında seküler kesimlerle benzeşebildiği tespiti de bu dönüşümün kültürel ve gündelik boyutunu tamamlamaktadır. Dolayısıyla eğitim değişkeni Sakarya “sessiz” bir dönüşüm filtresi olarak işlev görebilmektedir.

İdeolojik Bağlılığın Sınırı: Ekonomi

Veriler, ekonomik ve yönetim anlamında yaşanan sıkıntı ve krizlerin dindarlık temelli siyasal bağlılığı azaltma yönündeki beşinci hipotezi (H5) doğrulamaktadır. Sonuçlar bize dindar/muhafazakar bireylerinde belirli bir noktadan sonra ekonomik rasyonaliteyi ve yönetim performansı ölçütlerini tek geçer akçe olarak görebildiğini göstermektedir. “Ekonominin kötüye gitmesi” (%79,0) oy değiştirme nedeni olarak yoğun bir tercih görmüştür. Bu tepkinin yalnızca düşük gelir gruplarından değil orta ve üst-orta gelir gruplarından da gelmesi önemlidir. Bu sonuç “görelî yoksunluk” yaklaşımına uyacak şekilde statü kaybı riski ve adalet duygusundaki zedelenmenin siyasal tercihi yeniden değerlendirmeye açtığını bize göstermektedir. Böylece dindarlık yüksek olsa da refah ve adalet/liyakat üzerinden kurulan yönetsel meşruiyetin zayıflaması, siyasal bağlılığı zedeleyebilmektedir. (Taylor, 2014, ss. 635-644) “içkin çerçevesi” bağlamında düşünüldüğünde, siyasal alan dindar seçmen için de çoğu zaman hesap verebilirlik, kamu yararı, yönetsel kapasite gibi dünyevi zeminde değerlendirilen bir alan olarak sürmektedir. Böylece “dindarlık arttıkça rasyonel siyasal değerlendirme azalır” varsayımı geçersiz kalabilmektedir. Ayrıca dindarlığın ahlaki duyarlılığı (adalet talebi) ile performans ölçütlerinin aynı anda güçlenebildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın genel sonuçları Türkiye’de siyasal davranışın “rasyonel akıl” ile “muhafazakar kalp” arasında sürekli işleyen bir pazarlık süreci olduğunu göstermektedir. Sakarya örnekleme “kurumsal dini yapılar siyasal davranışı büyük ölçüde belirler” gibi kalıplaşmış önermeleri tek boyutlu biçimde kabul etmemekle birlikte dindarlığın kimlik kurucu gücü ile iyi yönetim talebinin ideolojiler üstü etkisini de aynı anda göstermektedir. Bu çok katmanlı yapı Merkez-Çevre geriliminin kültürel/kimliksel damarını (Mardin, 1971, 1973, 1991) korurken, Şan’ın (2022) “bölünmüş toplum” perspektifinde tarif edilen değer bloklarının içinde, adalet ve liyakat beklentisi, yolsuzluk karşıtlığı gibi somut performans göstergelerinin yeni bir belirleme zemini oluşturduğunu göstermektedir. Yine benzer şekilde sekülerleşmeyi “din kaybı” olarak değil “dini yaşantının çoğullaşması ve dönüşümü” olarak gören yaklaşım (Amman, 2010; Göle, 2012; Taylor, 2014) Sakarya verilerinde dindarlığın bir yandan güçlü bir kimlik kaynağı olarak gücünü sürdürürken diğer yandan da kurumsal-dinsel yapılara mesafe ve gündelik pratiklerde seküler izlerle birlikte var olabildiği karmaşık örüntüleri açıklamada bize elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu çerçevede çalışma, siyasal davranışın belirlenimini aşağıdaki bağlamlar üzerinden yeniden tanımlamaktadır:

1. **Dinin Konumu, Bireysel Dindarlık ve Değerlerin Öne Çıkması:** Din bireysel bir değer ve kimlik kurucu unsur olarak önemini sürdürmekle birlikte kurumsal/cemaatsel yapıların siyasal alanda etkin olması veya dinin siyasal alanda araçsallaştırılması güçlü bir olumsuz tutum oluşturmaktadır. Bu bağlam “dindarlığın dönüşümü”nün en görünür boyutlarından biridir ve Amman’ın (2010) “örtük sekülerleşme” kavramsallaştırmasıyla birlikte değerlendirildiğinde yüksek dini duyarlılıkla seçmeci/bireyselleşmiş pratiklerin (Taylor, 2014) bir aradalığı daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca dindarlığın artışının siyasal rejim talebinden ziade kamusal alanda kimliksel görünürlük ve hak güvenliği talebi olarak kaldığı sonucu kültürel savunma refleksiyle de örtüşmektedir.
2. **Ortak Kültürel Zeminlerin Varlığı:** Başörtüsü gibi temel haklar veya yerleşik değerlere yönelik tehdit algısı oluştuğunda, kimliksel refleksler güçlü bir belirleyici olmaya devam etmektedir. Bu, Merkez-Çevre fay hattının ve Bölünmüş Toplum dinamiklerinin (Mardin, 1971, 1973; Özbudun, 2013; Şan, 2012, 2022) sembolik alanlarda hala yüksek mobilizasyon ve siyasal davranışı belirleme kapasitesi taşıdığını göstermektedir.

3. **Yönetim ve Adalet/Liyakat Ekseninde Rasyonelleşme:** Bireyler adalet, liyakat ve yolsuzlukla mücadele gibi başlıklarda sınıflar ve ideolojiler üstü bir biçimde rasyonel ve pragmatist bir tutum sergilemektedir. Bu durum, modern “içkin çerçeve” (Taylor, 2014) içinde siyasal performans değerlendirmelerinin güçlendiğini bize göstermektedir.
4. **Eğitim ve Kentleşme İle Bireyselleşen Dindarlık:** Eğitim ve kentleşme, geleneksel kalıplardan daha bireysel ve rasyonel bir dindarlık formuna yönelen bir sosyal yapı üretmektedir. Göle'nin (2012) kamusal alana intibak eden dindar grupların pratiklerinde seküler gruplarla benzeşme dinamizmi, bu dönüşümün gündelik hayat boyutunu destekleyici bir arka plan sunmaktadır. Bu noktada hem eğitim hem de kentleşme bir dönüşüm filtresi işlevi görmeye devam ederek siyasal davranışta dindarlığın rolünü dolaylı bir yolla zayıflatmaktadır.

Birbiriyle bağlantılı bu bağlamlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de siyasal davranışın belirleniminde dindarlık ve kültürel kimlik gibi uzun erimli fay hatları (Merkez-Çevre/bölünmüş toplum) “zemini” kurarken, yönetim performansı, adalet/liyakat ve ekonomik değerlendirmeler aynı zemin üzerinde değişimleri oluşturan güçlü tetikleyiciler haline gelmektedir. Genel tablo, Türkiye’de siyasal davranışın sadece “dini/kültürel değerlere” atıfla değil aynı zamanda bu değerlere saygı duyan ancak aynı zamanda “rasyonel, adil ve liyakatli yönetim” kapasitesi üzerinden belirlenmeye devam edecektir. Başka bir ifadeyle kimliksel aidiyetler (Merkez-Çevre ve kültürel yarılımlar) siyasal tercihlerin kuruluşunda belirleyici bir temel zemin olmaya devam ederken oy değiştirme eşiğinde yönetim kalitesi ve adalet/liyakat talepleri “ön belirleyici” bir test alanı olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmanın bulguları belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlk olarak araştırma tek bir il (Sakarya) örneklemine üzerinden gittiği için sonuçların Türkiye geneline aktarımında dikkat etmek gerekmektedir. İkinci olarak çalışma kesitsel (cross-sectional) bir tasarıma dayandığı için zaman içinde aynı bireylerde tutum değişimini izlemeye elverişli değildir. Çünkü açık/örtük sekülerleşme gibi dönüşüm süreçleri uzun dönemli dönüşümlere işaret etmektedir (Amman, 2010). Üçüncü olarak kullanılan ölçekler (DBHÖ, AGÖ ve SMÖ) değer yönelimlerini güçlü biçimde ortaya koymamızı sağlasa da dindarlığın çoğullaşmış biçimlerini daha ince ayrımlarla ölçen ek göstergelerle derinleştirilebilir. Son olarak, “başörtüsü” gibi kültürel hafıza

alanlarına ilişkin bulguların, yerel bağlam ve politik gündem dalgalanmalarından etkilenme ihtimali göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarla farklı illeri ve sosyo-politik havzaları kapsayan karşılaştırmalı tasarımlar kurularak, “çok katmanlı davranış modeli”nin hangi koşullarda güçlendiği veya zayıfladığı test edilebilir. Yine boylamsal (panel) çalışmalarla ekonomik performans algısındaki değişimlerin ve yönetim kalitesi değerlendirmelerinin oy verme davranışındaki “tetikleyici” rolü dinamik olarak izlenebilir. Bununla beraber açık/örtük sekülerleşme ayrımını (Amman, 2010) ve kamusal dindarlığın pratik dönüşümlerini (Göle, 2012) daha ayrıntılı yakalayacak karma yöntem (nicel ve nitel) tasarımlar geliştirilebilir. Son olarak Taylor'ın (2014, s. 356) yaklaşımı bağlamında bireyselleşmiş dindarlığın siyasal davranışla kurduğu çok katmanlı ilişkiyi (etik, hizmet, şeffaflık, hak/hafıza, kimlik görünürlüğü) daha mikro düzeyde açıklayacak ölçme modelleri (ayrıştırılmış dindarlık tipolojileri vs.) literatüre özgün katkılar sağlayacaktır. Bu araştırma, bütün sınırlılıkları içerisinde, Türkiye’de siyaset ile din arasındaki çok katmanlı ve tarihsel olarak kökleşmiş ilişkinin güncel görünümünü anlamaya dönük bir çaba olarak tasarlanmıştır. Elde edilen bulgular, dinin siyasal davranışı belirlemede sürüp giden ilişkide her ne kadar belirleyicilik noktasında irtifa kaybetse de belirli alanlarda hala belirli düzeyde bir referans kaynağı olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu belirleyiciliğin tek yönlü ve homojen bir biçimde işlemediği ve parçalı (segmented), bağlama duyarlı ve giderek sekülerleşen eğilimlerle iç içe geçmiş çok boyutlu bir yapı sergilediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Y. Alogan, Çev.). Kaynak Yayınları.
- Akarca, A. T. (2014). How should we interpret the outcome of the June 2015 parliamentary election in Turkey? *Ekonomi-Tek*, 3(3), 1-22.
- Akçaoğlu, A. (2020). *Zarif ve dinen makbul: Muhafazakâr üst-orta sınıf habitusu*. İletişim Yayınları.
- Akın, M. H. (2013). *Siyasallığın toplumsal inşası: Siyasal toplumsallaşma*. Çizgi Kitabevi.
- Akkır, R. (2019). Din, sosyalleşme ve toplumsal uyum: Suriyeli mülteciler örneği. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (Josr)*, 953-971. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.575704>
- Akpınar, Y. (2019). *Siyasal tercihlerin oluşumunda dinin rolü: Aksaray Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans]. Selçuk Üniversitesi.
- Aktay, Y. (2021). *Türk dininin sosyolojik imkânı: Alevilik ve İslam protestanlığı*. Vadi Yayıncılık.
- Akyıldız, A. (2004). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Akyiğit, H., & Aydoğan, O. (2020). Türkiye'de laiklik ve inanç özgürlüğü bağlamında çokkültürcülük yaklaşımının sınırları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 6(13), 95-132. <https://doi.org/10.25306/skad.816318>.
- Alesina, A., & Giuliano, P. (2011). Family ties and political participation. *Journal of the European Economic Association*, 9(5), 817-839. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01024.x>
- Alford, J., & Hibbing, J. (2004). The origin of politics: An evolutionary theory of political behavior. *Perspectives on Politics*, 2(4), 707-723. <https://doi.org/10.1017/s1537592704040460>
- Alvarez, R. M., & Nagler, J. (1995). Economics, issues, and the Perot candidacy: Voter choice in the 1992 presidential election. *American Journal of Political Science*, 39(3), 714-744. <https://doi.org/10.2307/2111651>
- Amman, M. T. (2010). Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi. İçinde I. M. F. Bayraktar (Ed.), *Aile ve Eğitim* (ss. 41-70). Ensar Neşriyat.
- Ammerman, N. (2013). Spiritual but not religious? Beyond binary choices in the study of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52(2), 258-278. <https://doi.org/10.1111/jssr.12024>

- Ammerman, Nancy. T. (2012). Cemaatler: Yerel, sosyal ve dinî. İçinde İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din sosyolojisi: Yaşadığımız dünya* (ss. 397-424). İmge Kitabevi.
- Anderson, C., Mendes, S., & Tverdova, Y. (2004). Endogenous economic voting: Evidence from the 1997 british election. *Electoral Studies*, 23(4), 683-708. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2003.10.001>
- Andrews, R. (2008). Civic engagement, ethnic heterogeneity, and social capital in urban areas. *Urban Affairs Review*, 44(3), 428-440. <https://doi.org/10.1177/1078087408321492>
- Ansolabehere, S., Meredith, M., & Snowberg, E. (2014). Meco-economic voting: Local information and micro-perceptions of the macro-economy. *Economics and Politics*, 26(3), 380-410. <https://doi.org/10.1111/ecpo.12040>
- Asad, T. (2003). *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*. Stanford University Press.
- Asad, T. (2007). *Sekülerliğin Biçimleri: Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*. Metis Yayınları.
- Aslan, M. M. (2015). *Siyasal iletişim ve din: Seçmen davranışında dini inançların rolü üzerine bir araştırma*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atay, T. (2019). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Denemeler*. İletişim Yayınları.
- Ayers, J., & Hofstetter, C. (2008). American muslim political participation following 9/11: Religious belief, political resources, social structures, and political awareness. *Politics and Religion*, 1(1), 3-26. <https://doi.org/10.1017/s1755048308000023>
- Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: Bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1), 7-31.
- Bardakci, M., & Mat, T. (2018). The reasons of electoral stagnation of the chp in the light of the 2015 turkish parliamentary elections. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 415-438. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.306918>
- Basedau, M., Vüllers, J., & Strüver, G. (2011). Cutting bread or cutting throats? Findings from a new database on religion, violence and peace in sub-saharan africa, 1990 to 2008. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1780205>
- Başlevent, C., & Kirmanoğlu, H. (2016). Economic voting in Turkey: Perceptions, expectations, and the party choice. *Research and Policy on Turkey*, 1(1), 88-101. <https://doi.org/10.1080/23760818.2015.1099784>
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern Etik* (A. Türker, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: İlişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 163-170.
- Bender, C. (2012). Things in their entanglements. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 43-76). New York University Press.
- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. R., & McPhee, W. N. (1954). *Voting: A study of opinion formation in a presidential campaign*. University of Chicago Press.
- Berger, P. (1974). Some second thoughts on substantive versus functional definitions of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13(2), 125. <https://doi.org/10.2307/1384374>
- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Doubleday.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği* (A. Coşkun, Çev.). İnsan Yayınları.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2022). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi* (M. D. Dereli, Çev.). Albaraka Yayınları.
- Bergin, A. (1983). Religiosity and mental health: A critical reevaluation and meta-analysis. *Professional Psychology Research and Practice*, 14(2), 170-184. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.14.2.170>
- Biernat, M., & Crandall, C. S. (1999). Racial attitudes. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 297-412). Academic Press.
- Billings, D. B., & Scott, S. L. (1994). Religion and political legitimation. *Annual Review of Sociology*, 20, 173-201.
- Bloom, P., Arıkan, G., & Courtemanche, M. (2015). Religious social identity, religious belief, and anti-immigration sentiment. *American Political Science Review*, 109(2), 203-221. <https://doi.org/10.1017/s0003055415000143>
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Bolce, L., & Maio, G. (1999). Religious outlook, culture war politics, and antipathy toward Christian fundamentalists. *Public Opinion Quarterly*, 63(1), 29-61.
- Boneta, Ž., & Mrakovčić, M. (2023). Religiosity as a predictor of students' political attitudes. *Sociology Compass*, 17(7). <https://doi.org/10.1111/soc4.13090>
- Boomgaarden, H., & Vliegenthart, R. (2009). How news content influences anti-immigration attitudes: Germany, 1993–2005. *European Journal of Political Research*, 48(4), 516-542. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01831.x>

- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri (A. Z. Ünal, Çev.). İçinde M. M. Şahin (Ed.), *Sosyal sermaye: Kuram, uygulama, eleştiri* (ss. 45-76). Değişim Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve ulusun inşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Brady, H. E. (1999). Political participation. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 737-801). Academic Press.
- Brady, H., Schlozman, K., & Verba, S. (2014). Political mobility and political reproduction from generation to generation. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 657(1), 149-173. <https://doi.org/10.1177/0002716214550587>
- Brown, D. (2016). The influence of religion on interstate armed conflict: Government religious preference and first use of force, 1946–2002. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55(4), 800-820. <https://doi.org/10.1111/jssr.12292>
- Bruce, S. (2015). *Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme* (I. İ. Çapçioğlu & K. ve Ç. Y. Sekülerleşme, Ed.). Otto Yayınları.
- Burchardt, M., Wohlrab-Sahr, M., & Middell, M. (2015). *Multiple secularities beyond the west: An introduction*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9781614514053.1>
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1960). *The American voter*. University of Chicago Press.
- Campbell, D. E. (2006). Religious “threat” in contemporary presidential elections. *Journal of Politics*, 68(1), 104-115.
- Cannell, F. (2010). The anthropology of secularism. *Annual Review of Anthropology*, 39, 85-100. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.105039>
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. University of Chicago Press.
- Casanova, J. (2007). Rethinking secularization: A global comparative perspective. İçinde P. Beyer & L. Beaman (Ed.), *Religion, globalization, and culture* (ss. 101-120). <https://doi.org/10.1163/ej.9789004154070.i-608.39>
- Casanova, J. (2014). *Modern dünyada kamusal dinler* (M. M. Şahin, Çev.). Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Causey, C., Karell, D., & Pfaff, S. (2010). Religion and comparative political sociology. *Sociology Compass*, 4(6), 365-380. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00286.x>
- Cerón, A., & Memoli, V. (2015). Trust in Government and Media Slant: A Cross-Sectional Analysis of Media Effects in Twenty-Seven European Countries. *The International Journal of Press/Politics*, 20(3), 339-359. <https://doi.org/10.1177/1940161215572634>

- Chappell, H., & Suzuki, M. (1993). Aggregate vote functions for the u.s. Presidency, senate, and house. *The Journal of Politics*, 55(1), 207-217. <https://doi.org/10.2307/2132237>
- Chatters, L. (2000). Religion and health: Public health research and practice. *Annual Review of Public Health*, 21(1), 335-367. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.21.1.335>
- Cheadle, J., & Schwadel, P. (2012). The ‘friendship dynamics of religion,’ or the ‘religious dynamics of friendship’? A social network analysis of adolescents who attend small schools. *Social Science Research*, 41(5), 1198-1212. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.03.014>
- Citrin, J., & Muste, C. (1999). Trust in government. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 465-532). Academic Press.
- Čižikienė, J., & Urmanavičienė, A. (2018). The aspects of provision of social services considering the social exclusion dimensions in the context of rational choice theory. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 6(1), 29-36. <https://doi.org/10.15604/ejss.2018.06.01.004>
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques*. John Wiley & Sons, Inc.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd bs.).
- Conover, P. J., & Feldman, S. (1999). Moral Traditionalism Scale. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 138-139). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012590241-0/50014-3>
- Corn, Georges. (2018). 21. Yüzyılda Din Sorunu (s. 21). İletişim Yayınları.
- Crandall, C. S. (1991). Multiple stigma and AIDS: Medical stigma and attitudes toward homosexuals and IV-drug users in AIDS-related stigmatization. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 1(3), 165-172.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th bs.). SAGE.
- Çağatay, S. (2018). Women’s coalitions beyond the laicism–islamism divide in turkey: Towards an inclusive struggle for gender equality? *Social Inclusion*, 6(4), 48-58. <https://doi.org/10.17645/si.v6i4.1546>
- Çapcıoğlu, İ. (2009). Sosyo-politik tutumlar ve dindarlık: İlahiyat fakülteleri örneğinde bir alan araştırması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50(1), 143-180.
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2022). Conclusion: Turkish 2018 general elections: Competitive but illiberal. İçinde A. Çarkoğlu & E. Kalaycıoğlu (Ed.), *Elections*

and public opinion in Turkey through the prism of the 2018 elections. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003166047-12>

Çarkoğlu, A., & Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de din, toplum ve siyaset*. TESEV Yayınları.

Dalton, R. J. (2008). Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*, 56(1), 76-98.

Davie, G. (2005). *Modern Avrupa’da Din* (A. Demirci, Çev.). Küre Yayınları.

Davis, W. (2017). Din sosyolojisi: Kurucular ve temel yaklaşımlar. İçinde İ. B. Solmaz & İ. Çapçioğlu (Ed.), *Din sosyolojisi*.

Davison, A. (2002). *Türkiye’de sekülerizm ve modernlik: Hermenötik bir yeniden değerlendirme*. İletişim Yayınları.

Davison, A. (2003). Turkey, a “secular” state? The challenge of description. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2/3), 333-350.

Dillon, M. (2012). Jürgen Habermas and the post-secular appropriation of religion: A sociological critique. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 249-278). New York University Press.

Dinas, E. (2013). Why does the apple fall far from the tree? How early political socialization prompts parent-child dissimilarity. *British Journal of Political Science*, 44(4), 827-852. <https://doi.org/10.1017/s0007123413000033>

Doğan, A. (2014). *Sosyal ilişkilerin Türk seçmenin siyaset davranışına etkisi* [Doktora]. Fırat Üniversitesi.

Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. Harper & Row.

Driessen, M. (2009). Religion, state, and democracy: Analyzing two dimensions of church-state arrangements. *Politics and Religion*, 3(1), 55-80. <https://doi.org/10.1017/s1755048309990435>

Driskell, R., Embry, E., & Lyon, L. (2008). Faith and politics: The influence of religious beliefs on political participation. *Social Science Quarterly*, 89(2), 294-314.

Durkheim, E. (2008). *The elementary forms of religious life*. Oxford University Press.

Dyrenge, S., Mayew, W., & Williams, C. (2012). Religious social norms and corporate financial reporting. *Journal of Business Finance & Accounting*, 39(7-8), 845-875. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.2012.02295.x>

Ecklund, E., & Park, J. (2009). Conflict between religion and science among academic scientists? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(2), 276-292. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2009.01447.x>

- Eckstein, K., Noack, P., & Gniewosz, B. (2013). Predictors of intentions to participate in politics and actual political behaviors in young adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 37(5), 428-435. <https://doi.org/10.1177/0165025413486419>
- Eliade, M. (1959). *The sacred and the profane: The nature of religion*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Emmons, R., & Paloutzian, R. (2003). The psychology of religion. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 377-402. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145024>
- Erawati, D., & Adibah, S. (2024). The Functioning of Religious Figures in the Political Sphere: Ahead of the 2024 Elections. *KnE Social Sciences*, 9(6), 184-190. <https://doi.org/10.18502/kss.v9i6.15266>
- Ergun, M. (2007). Social determinants of attitudes towards women's premarital sexuality among female turkish university students. *Sexuality & Culture*, 11(3), 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12119-007-9005-7>
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*". Liberte Yayınları.
- Eser, H. B. (2010). *Dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisi: Antalya örnek olay araştırması* [Doktora]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Fair, R. (1996). Econometrics and presidential elections. *Journal of Economic Perspectives*, 10(3), 89-102. <https://doi.org/10.1257/jep.10.3.89>
- Farmer, M., Trapnell, P., & Meston, C. (2008). The relation between sexual behavior and religiosity subtypes: A test of the secularization hypothesis. *Archives of Sexual Behavior*, 38(5), 852-865. <https://doi.org/10.1007/s10508-008-9407-0>
- Feess, E., Mueller, H., & Ruhnau, S. (2014). The impact of religion and the degree of religiosity on work ethic: A multilevel analysis. *Kyklos*, 67(4), 506-534. <https://doi.org/10.1111/kykl.12065>
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th bs.).
- Findley, C. V. (2011). *Modern Türkiye tarihi: İslam, milliyetçilik ve modernlik (1789–2007)*. Timaş Yayınları.
- Finke, R. (1992). An unsecular America. İçinde S. Bruce (Ed.), *Religion and modernization: Sociologists and historians debate the secularization thesis* (ss. 145-169). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198273691.003.0007>
- Fleischmann, F., Phalet, K., & Klein, O. (2011). Religious identification and politicization in the face of discrimination: Support for political islam and political action among the turkish and moroccan second generation in europe. *British*

Journal of Social Psychology, 50(4), 628-648. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2011.02072.x>

- Foner, N., & Alba, R. (2008). Immigrant religion in the u.s. And western europe: Bridge or barrier to inclusion? *International Migration Review*, 42(2), 360-392. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2008.00128.x>
- Fox, J. (2001). Religion as an overlooked element of international relations. *International Studies Review*, 3(3), 53-73. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00244>
- Ganiel, G., & Dixon, P. (2008). Religion, pragmatic fundamentalism and the transformation of the northern ireland conflict. *Journal of Peace Research*, 45(3), 419-436. <https://doi.org/10.1177/0022343308088819>
- Geertz, C. (1985). Religion as a cultural system. İçinde M. Banton (Ed.), *Anthropological approaches to the study of religion* (ss. 1-46). Tavistock.
- Gencer, B. (2008). *İslam'da modernleşme (1839–1939)*. Doğu Batı Yayınları.
- Gencer, N. (2015). *Dindarlığın ibadet boyutunun seçmen tercihi üzerindeki etkisi: Çorum örneği (Yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi)*.
- Gidengil, E., & Karakoç, E. (2014). Which matters more in the electoral success of islamist (successor) parties – religion or performance? The turkish case. *Party Politics*, 22(3), 325-338. <https://doi.org/10.1177/1354068814549341>
- Gill, A. (2001). *Religion and Comparative Politics*. 4, 117-138.
- Goalwin, G. (2018). religion and nation are one”: Social identity complexity and the roots of religious intolerance in turkish nationalism. *Social Science History*, 42(2), 161-182. <https://doi.org/10.1017/ssh.2018.6>
- Goodson, J. (2017). Communicative Reason and Religious Faith in Secular and Postsecular Contexts. İçinde P. Zuckerman & J. R. Shook (Ed.), *The Oxford Handbook of Secularism*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199988457.013.20>
- Gorski, P., & Altınordu, A. (2008). After secularization? *Annual Review of Sociology*, 34(1), 55-85. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134740>
- Gorski, P. S. (2012). Recovered goods: Durkheimian sociology as virtue ethics. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 77-104). New York University Press.
- Gorski, P. S., Kim, D. K., Torpey, J., & VanAntwerpen, J. (2012). The post-secular in question. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 1-22). New York University Press.

- Göle, N. (2007). Batılılaşma, modernite ve modernleşme. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (C. 3, ss. 68-73). İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2012). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. Metis Yayınları.
- Göle, N. (2016). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. Metis Yayınları.
- Green, D. P., & Shapiro, I. (1994). *Pathologies of rational choice theory: A critique of applications in political science*. Yale University Press.
- Green-Pedersen, C., & Stubager, R. (2010). The political conditionality of mass media influence: When do parties follow mass media attention? *British Journal of Political Science*, 40(3), 663-677. <https://doi.org/10.1017/s0007123410000037>
- Grim, B., & Finke, R. (2007). Religious persecution in cross-national context: Clashing civilizations or regulated religious economies? *American Sociological Review*, 72(4), 633-658. <https://doi.org/10.1177/000312240707200407>
- Günay, Ü. (2014). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Gündem, F. (2023). Beliefs, economics, and spatial regimes in voting behavior: The turkish case, 2007–2018. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01584-3>
- Güneş-Ayata, A. (1996). The politics of implementing women’s rights in Turkey. İçinde Ç. Balım (Ed.), *Turkey: Political, social and economic challenges in the 1990s* (ss. 231-246). E.J. Brill.
- Hardy, S., Pratt, M., Pancer, S., Olsen, J., & Lawford, H. (2010). Community and religious involvement as contexts of identity change across late adolescence and emerging adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 35(2), 125-135. <https://doi.org/10.1177/0165025410375920>
- Harrison, V. (2006). The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world. *International Journal for Philosophy of Religion*, 59(3), 133-152. <https://doi.org/10.1007/s11153-006-6961-z>
- Hasanah, U., & Purwanti, E. (2020). Kyai, politics and dakwah patterns: Reading political narratives in religious spaces (study in banten). *Al Qalam*, 37(1), 1. <https://doi.org/10.32678/alqalam.v37i1.2462>
- Hasim, I., Widiastuti, I., & Sudradjat, I. (2023). Symbolic interactionism in vernacular cultural landscape research. *Arteks Jurnal Teknik Arsitektur*, 8(1), 135-144. <https://doi.org/10.30822/arteks.v8i1.2080>
- Hayes, D. (2011). When gender and party collide: Stereotyping in candidate trait attribution. *Politics & Gender*, 7(02), 133-165. <https://doi.org/10.1017/s1743923x11000055>

- Hays, S. P. (1959). *History as human behavior* (S. P. Hays, Ed.). University of Tennessee Press.
- Hefner, R. (1998). Multiple modernities: Christianity, Islam, and Hinduism in a globalizing age. *Annual Review of Anthropology*, 27, 83-104.
- Henn, M., & Foard, N. (2013). Social differentiation in young people's political participation: The impact of social and educational factors on youth political engagement in Britain. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 360-380. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.830704>
- Henn, M., Weinstein, M., & Hodgkinson, S. (2007). Social capital and political participation: Understanding the dynamics of young people's political disengagement in contemporary Britain. *Social Policy and Society*, 6(4), 467-479. <https://doi.org/10.1017/s1474746407003818>
- Hill, P., Pargament, K., Hood, R., McCullough, M., Swyers, J., Larson, D., & Zinnbauer, B. (2000). Conceptualizing religion and spirituality: Points of commonality, points of departure. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30(1), 51-77. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00119>
- Hillygus, D. (2005). The missing link: Exploring the relationship between higher education and political engagement. *Political Behavior*, 27(1), 25-47. <https://doi.org/10.1007/s11109-005-3075-8>
- Hindmoor, A. (2008). Policy innovation and the dynamics of party competition: A schumpeterian account of British electoral politics, 1950-2005. *The British Journal of Politics and International Relations*, 10(3), 492-508. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2008.00322.x>
- Hogg, M., Adelman, J., & Blagg, R. (2009). Religion in the face of uncertainty: An uncertainty-identity theory account of religiousness. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 72-83. <https://doi.org/10.1177/1088868309349692>
- Hunter, J. D. (1991). *Culture wars: The struggle to define America*. Basic Books.
- Hurd, Elizabeth. (2004). The political authority of secularism in international relations. *European Journal of International Relations*, 10(2), 235-262. <https://doi.org/10.1177/1354066104042936>
- Hülür, H., & Kalender, A. (2003). *Sosyo-politik Tutumlar ve Din*. Çizgi Kitabevi.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. F. (2021). Evolutionary modernization theory and secularization. İçinde R. F. Inglehart (Ed.), *Religion's sudden decline: What's causing it, and what comes next?* (ss. 46-55). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197547045.003.0004>

- Irby, C. (2013). we didn't call it dating": The disrupted landscape of relationship advice for evangelical protestant youth. *Critical Research on Religion*, 1(2), 177-194. <https://doi.org/10.1177/2050303213490041>
- Istratii, R., & Ali, P. (2023). A scoping review on the role of religion in the experience of ipv and faith-based responses in community and counseling settings. *Journal of Psychology and Theology*, 51(2), 141-173. <https://doi.org/10.1177/00916471221143440>
- Jacob, W., Goldsmith-Pinkham, P., & Schwartz, J. (2023). Excess death rates for republican and democratic registered voters in florida and ohio during the covid-19 pandemic. *Jama Internal Medicine*, 183(9), 916. <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2023.1154>
- Jennings, M., & Niemi, R. (1968). The transmission of political values from parent to child. *American Political Science Review*, 62(1), 169-184. <https://doi.org/10.2307/1953332>
- Jennings, M., Stoker, L., & Bowers, J. (2009). Politics across generations: Family transmission reexamined. *The Journal of Politics*, 71(3), 782-799. <https://doi.org/10.1017/s0022381609090719>
- Kalaycıoğlu, E. (2021). Kulturkampf and voting behavior in Turkey: A key to Turkish party politics? İçinde A. Çarkoğlu & E. Kalaycıoğlu (Ed.), *Elections and public opinion in Turkey through the prism of the 2018 elections*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003166047-8>
- Kalaycıoğlu, E. (2022). A new national legislative election system?: An assessment of the breakdown of consensus on the administration of elections. İçinde A. Çarkoğlu & E. Kalaycıoğlu (Ed.), *Elections and public opinion in Turkey through the prism of the 2018 elections* (ss. 9-21). <https://doi.org/10.4324/9781003166047-2>
- Kalender, A. (2000). *Siyasal iletişim: Seçmenler ve ikna stratejileri*. Çizgi Kitabevi.
- Kanazawa, S. (2001). De gustibus est disputandum. *Social Forces*, 79(3), 1131-1162. <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0013>
- Kankindi, A. (2023). Epilogue: A national unity of citizens, believers and dissenters. İçinde F. Dokman & A. Kankindi (Ed.), *Beyond the spirit of Bandung: Philosophies of national unity: Secular or religious?* (ss. 239-249). Radboud University Press. https://doi.org/10.54195/flri3273_ch12
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(1), 93-116.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2014). *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. Timaş Yayınları.

- Kaya, Y., & Sunar, L. (2015). The culture wars redux? The polarization of social and political attitudes in turkey. *Social Currents*, 2(4), 393-412. <https://doi.org/10.1177/2329496515603729>
- Kayalı, K. (2007). Adnan Adıvar. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3)* (ss. 36-39). İletişim Yayınları.
- Kelly, N., & Morgan, J. (2007). Religious traditionalism and latino politics in the united states. *American Politics Research*, 36(2), 236-263. <https://doi.org/10.1177/1532673x07309738>
- Keyman, E. F. (2007). Modernity, secularism and Islam: The case of Turkey. *Theory, Culture & Society*, 24(2), 215-234. <https://doi.org/10.1177/0263276407075008>.
- Kim, J. (2021). Does participation in the workplace spill over into political participation? A latent class analysis approach to patterns of political behavior. *Journal of Participation and Employee Ownership*, 4(2), 174-189. <https://doi.org/10.1108/jpeo-08-2021-0004>
- Kim, Y. (2015). Does disagreement mitigate polarization? How selective exposure and disagreement affect political polarization. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 92(4), 915-937. <https://doi.org/10.1177/1077699015596328>
- Kirman, M. A. (2010). *Yeni dini hareketler sosyolojisi*. Birleşik Yayınları.
- Kleppner, P. (1979). *The third electoral system, 1853–1892*. University of North Carolina Press.
- Kogan, I., Fong, E., & Reitz, J. (2019). Religion and integration among immigrant and minority youth. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(17), 3543-3558. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2019.1620408>
- K.O.N.D.A. (2014). *30 Mart yerel seçimler sonrası sandık ve seçmen analizi*. KONDA Araştırma ve Danışmanlık.
- Kong, L. (2002). In search of permanent homes: Singapore’s house churches and the politics of space. *Urban Studies*, 39(9), 1573-1586. <https://doi.org/10.1080/00420980220151664>
- Koralage, K., Touseef, M., & Begam, A. (2022). The influence of religious beliefs on political participation. *ISSLP*, 1(2), 4-11. <https://doi.org/10.61838/kman.isslp.1.2.2>
- Kovenock, D., & Roberson, B. (2008). Electoral poaching and party identification. *Journal of Theoretical Politics*, 20(3), 275-302. <https://doi.org/10.1177/0951629808090136>
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de din ve siyaset: Siyasal davranış ve din*. Vadi Yayınları.

- Kremm, T. A. (1977). Cleveland and the first Lincoln election: The ethnic response to nativism. *Journal of Interdisciplinary History*, 8(1), 69-86. <https://doi.org/10.2307/202596>
- Kurt, A. (2009). *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*. Emin Yayınları.
- Kuru, A. (2009). *Secularism and state policies toward religion*. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511815096>
- Kuru, A. T. (2007). Passive and Assertive Secularism: Historical Conditions, Ideological Struggles, and State Policies Toward Religion. *World Politics*, 59(4), 568-594.
- Küçükşen, K. (2012). *Medya ve politik tercih*. Çizgi Kitabevi.
- Lake, R., & Huckfeldt, R. (1998). Social capital, social networks, and political participation. *Political Psychology*, 19(3), 567-584. <https://doi.org/10.1111/0162-895x.00118>
- Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: A practical primer for t-tests and ANOVAs. *Frontiers in Psychology*, 4, 863. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00863>
- Lam, P. (2002). As the flocks gather: How religion affects voluntary association participation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 405-422. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00127>
- Lau, R. R., & Redlawsk, D. P. (2006). *How Voters Decide: Information Processing in Election Campaigns*. Cambridge University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1017/CBO9780511791048>
- Layman, G. C. (2001). *The great divide: Religious and cultural conflict in American party politics*. Columbia University Press.
- Layman, G. C., Allen, L. G., Kirk, J. R. G., Marsh, W. Z. C., & Radcliff, B. (2024). The pandemic and political behavior: Staying the course. *PS: Political Science & Politics*, 57(3), 414-419. <https://doi.org/10.1017/S1049096523000884>
- Leeson, P., & Harris, C. (2018). Testing rational choice theories of institutional change. *Rationality and Society*, 30(4), 420-431. <https://doi.org/10.1177/1043463118803689>
- Lewis, A. (2014). Abortion politics and the decline of the separation of church and state: The southern baptist case. *Politics and Religion*, 7(3), 521-549. <https://doi.org/10.1017/s1755048314000492>
- Lewis, B. (1961). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.
- Lewis, P., & Petersen, M. (2023). Elinor Ostrom on choice, collective action and rationality: A Senian analysis. *Journal of Institutional Economics*, 19(6), 852-867. <https://doi.org/10.1017/S1744137423000255>

- Li, Z. (2018). Presentation and analysis on the different cultural interpretations: Examining chinese and japanese textbooks and museums. *Advances in Historical Studies*, 7(2), 31-57. <https://doi.org/10.4236/ahs.2018.72004>
- Liang, X., Chen, M., Zhong, X., Huang, S., & Wang, R. (2022). Investigating the “crowding-out” effect of religious beliefs on individuals’ pro-environmental behaviors: A dual-pathway model. *Proceedings of the 2022 2nd International Conference on Management Science and Software Engineering (ICMSSE 2022)*, 472-478. https://doi.org/10.2991/978-94-6463-056-5_69
- Liebe, U., Mariel, P., Beyer, H., & Meyerhoff, J. (2018). Uncovering the nexus between attitudes, preferences, and behavior in sociological applications of stated choice experiments. *Sociological Methods & Research*, 50(1), 310-347. <https://doi.org/10.1177/0049124118782536>
- Lim, C., & Putnam, R. (2010). Religion, social networks, and life satisfaction. *American Sociological Review*, 75(6), 914-933. <https://doi.org/10.1177/0003122410386686>
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. Free Press.
- Liyew, D. (2024). Politics of secularism in ethiopia: Repression or co-option towards the ethiopian orthodox tewahido church? *European Scientific Journal Esj*, 20(11), 33. <https://doi.org/10.19044/esj.2024.v20n11p33>
- Longest, K., & Smith, C. (2011). Conflicting or compatible: Beliefs about religion and science among emerging adults in the united states. *Sociological Forum*, 26(4), 846-869. <https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2011.01287.x>
- Lowndes, V. (2004). Getting on or getting by? Women, social capital and political participation. *The British Journal of Politics and International Relations*, 6(1), 45-64. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2004.00126.x>
- Lynch, R., Schaffnit, S., Sear, R., Sosis, R., Shaver, J., Alam, N., & Shenk, M. (2022). Religiosity is associated with greater size, kin density, and geographic dispersal of women’s social networks in bangladesh. *Scientific Reports*, 12(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-022-22972-w>
- Madsen, R. (2012). What is religion? Categorical reconfigurations in a global horizon. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 23-42). New York University Press.
- Mahoney, A. (2013). The spirituality of us: Relational spirituality in the context of family relationships. *American Psychological Association*, 1, 365-389. <https://doi.org/10.1037/14045-020>
- Mälksoo, M. (2009). The memory politics of becoming european: The east european subalterns and the collective memory of europe. *European Journal of*

- International Relations*, 15(4), 653-680.
<https://doi.org/10.1177/1354066109345049>
- Mäklsoo, M. (2015). 'Memory must be defended': Beyond the politics of mnemonical security. *Security Dialogue*, 46(3), 221-237.
<https://doi.org/10.1177/0967010614552549>
- Mardin, Ş. (1971). Ideology and religion in the Turkish revolution. *International Journal of Middle East Studies*, 2(3), 197-211.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102(1), 169-190.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*. İletişim Yayınları.
- Markus, G. (1988). The impact of personal and national economic conditions on the presidential vote: A pooled cross-sectional analysis. *American Journal of Political Science*, 32(1), 137. <https://doi.org/10.2307/2111314>
- Martinović, B., & Verkuyten, M. (2014). The political downside of dual identity: Group identifications and religious political mobilization of muslim minorities. *British Journal of Social Psychology*, 53(4), 711-730. <https://doi.org/10.1111/bjso.12065>
- Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto* (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.
- Masuda, N. (2015). Opinion control in complex networks. *New Journal of Physics*, 17(3), 033031. <https://doi.org/10.1088/1367-2630/17/3/033031>
- McQuillan, K. (2004). When does religion influence fertility? *Population and Development Review*, 30(1), 25-56. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.00002.x>
- McTague, J. M., & Layman, G. C. (2010). Religion, parties, and voting behavior: A political explanation of religious influence. İçinde J. L. Guth, L. A. Kellstedt, & C. E. Smidt (Ed.), *The Oxford handbook of religion and American politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195326529.003.0012>
- Mendieta, E. (2012). Spiritual politics and post-secular authenticity: Foucault and Habermas on post-metaphysical religion. *The Post-Secular in Question: Religion in Contemporary Society*, 9(1), 307-334. <https://doi.org/10.2478/pn-2019-0013>
- Moaddel, M. (2002). The study of Islamic culture and politics: An overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 28, 359-386.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.140928>
- Moeller, J., & Vreese, C. (2013). The differential role of the media as an agent of political socialization in europe. *European Journal of Communication*, 28(3), 309-325.
<https://doi.org/10.1177/0267323113482447>

- Muldoon, O., Trew, K., Todd, J., Rougier, N., & McLaughlin, K. (2006). Religious and national identity after the belfast good friday agreement. *Political Psychology*, 28(1), 89-103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00553.x>
- Munshya, E. (2024). *Church and state relations in Zambia: An evangelical perspective*. Verlag für Kultur und Wissenschaft Culture and Science. <https://doi.org/10.59484/btrs6790>
- Nadeau, R., Lewis-Beck, M., & Bélanger, É. (2012). Economics and elections revisited. *Comparative Political Studies*, 46(5), 551-573. <https://doi.org/10.1177/0010414012463877>
- Nefes, T. (2017a). Political roots of religious exclusion in turkey. *Parliamentary Affairs*, 71(4), 804-819. <https://doi.org/10.1093/pa/gsx038>
- Nefes, T. (2017b). The sociological foundations of turkish nationalism. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(1), 15-30. <https://doi.org/10.1080/19448953.2017.1375627>
- Nefes, T. (2021). The relationship between perceived security threats and negative descriptions of armenians in turkish politics (1946–1960). *Nationalities Papers*, 50(6), 1217-1231. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.6>
- Nessel, S. (2021). Political structures and trust in markets: A comparative examination of consumer trust in 28 eu member states and the effects of consumer policy on trust. *Journal of Sociology*, 58(4), 462-480. <https://doi.org/10.1177/14407833211001932>
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (Ö. Akkaya, Çev.; 8. bs., C. 6). Siyasal Kitabevi.
- Nişancı, übeyir., & Kılavuz, M. T. (Ed.). (2025). *Türkiye'nin Toplumsal Haritası: TGSS 2024*.
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de inanç ve dindarlık*. International Institute of Islamic Thought.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press.
- Novak, C., Mattes, A., Haselbacher, M., & Limacher, K. (2024). Adapting my religion: How young believers negotiate religious belonging. *Social Compass*, 71(2), 347-364. <https://doi.org/10.1177/00377686241242267>
- O'Brien, T., & Noy, S. (2015). Traditional, modern, and post-secular perspectives on science and religion in the united states. *American Sociological Review*, 80(1), 92-115. <https://doi.org/10.1177/0003122414558919>
- Ogu, M. (2013). Rational choice theory: Assumptions, strenghts and greatest weaknesses in application outside the western milieu context. *Nigerian Chapter of Arabian*

Journal of Business and Management Review, 1(3), 90-99.
<https://doi.org/10.12816/0003628>

Oto-Peralías, D. (2015). The long-term effects of political violence on political attitudes: Evidence from the spanish civil war. *Kyklos*, 68(3), 412-442.
<https://doi.org/10.1111/kykl.12089>

Oxendine, D. (2015). The relationship between political orientation and race on modern racism. *Journal of Social Science Studies*, 3(1), 67-82.
<https://doi.org/10.5296/jsss.v3i1.7933>

Özbudun, E. (2013). *Party politics and social cleavages in Turkey*. Lynne Rienner Publishers.

Özden, S., & Gölbaşı, Z. (2018). Sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 95-100. <https://doi.org/10.30934/kusbed.420223>

Özmete, E., & Algan, T. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında bireysel ve toplumsal değerlerin işlevselliğine kavramsal bakış. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 357-382. <https://doi.org/10.33417/tsh.768479>

Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th bs.). McGraw-Hill Education.

Parker, C. (2018). Popular religions and multiple modernities: A non-Western perspective. İçinde W. I. April (Ed.), *Culture and identity*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.74411>

Parker, C. (2019). Popular religions and multiple modernities: A framework for understanding current religious transformations. *Religions*, 10(10), 565. <https://doi.org/10.3390/rel10100565>

Parsons, T. (1964). Christianity and modern industrial society. İçinde L. Schneider (Ed.), *Religion, culture, and society* (ss. 273-298). Wiley.

Parsons, T. (1966). *Societies: Evolutionary and comparative perspectives*. Prentice-Hall.

Peek, L. (2005). Becoming muslim: The development of a religious identity. *Sociology of Religion*, 66(3), 215. <https://doi.org/10.2307/4153097>

Perkins, K., Adams, W., Pollock, S., Finkelstein, N., Wieman, C., Beichner, R., Chabay, R., Sherwood, B., Gire, E., Hines, A., Lindell, R., & Hrepic, Z. (2005). *Correlating Student Beliefs With Student Learning Using The Colorado Learning Attitudes about Science Survey*. 790. <https://doi.org/10.1063/1.2084701>

Perry, S. L. (2022). American religion in the era of increasing polarization. *Annual Review of Sociology*, 48, 87-107. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-031021-114239>

- Persson, M. (2012). Social network position mediates the effect of education on active political party membership. *Party Politics*, 20(5), 724-739. <https://doi.org/10.1177/1354068812453368>
- Peşkircioğlu, H. İ. (2017). *Türkiye’de seçmen davranışı literatürü üzerine analitik bir çalışma* [Yüksek Lisans, Bahçeşehir Üniversitesi]. <https://doi.org/10.2190/om.58.1.c>
- Pevey, C. F., Jones, T. J., & Yarber, A. (2009). How Religion Comforts the Dying: A Qualitative Inquiry. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 58(1), 41-59. <https://doi.org/10.2190/OM.58.1.c>
- Philpott, D. (2007). Explaining the political ambivalence of religion. *American Political Science Review*, 101(3), 505-525. <https://doi.org/10.1017/s0003055407070372>
- Philpott, D. (2009). Has the Study of Global Politics Found Religion? *Annual Review of Political Science*, 12(1), 183-202.
- Pinxten, W., & Lievens, J. (2014). The importance of economic, social and cultural capital in understanding health inequalities: Using a bourdieu-based approach in research on physical and mental health perceptions. *Sociology of Health & Illness*, 36(7), 1095-1110. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12154>
- Polat, F. (2009). *Dinin Seçmen Davranışı Üzerine Etkisi: Denizli İli Örneği* [Doktora]. Akdeniz Üniversitesi.
- Popova, O., & Negrov, E. (2019). *Political activity of the russian youth: A mobilization potential of the sources of political information*. <https://doi.org/10.2991/icsdcbr-19.2019.74>
- Price, V. (1999). Political information. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 591-640). Academic Press.
- Reef, M. J., & Knoke, D. (1999). Political alienation and efficacy. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 413-464). Academic Press.
- Rezeanu, C., Briciu, A., Briciu, V., Repanovici, A., & Coman, C. (2017). *The influence of urbanism and information consumption on political dimensions of social capital: Exploratory study of the localities adjacent to the core city from braşov metropolitan area, romania*. <https://doi.org/10.31235/osf.io/4awpq>
- Robby, H. M. F. (2021, Ocak). *Exercising the Politics of Salvation: Analyzing Foreign Policy Responses of India and Turkey during Humanitarian Crises (2014-2019)*. <https://doi.org/10.4108/eai.14-10-2020.2303824>
- Robinson, J. P., Shaver, P. R., & Wrightsman, L. S. (1999). Scale selection and evaluation. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 1-58). Academic Press.

- Roeland, J., Achterberg, P., Houtman, D., Aupers, S., Koster, W., Mascini, P., & Waal, J. (2011). *Christian religion in the west: Privatization or public revitalization?* (ss. 117-134). <https://doi.org/10.1163/ej.9789004209282.i-335.39>
- Ropik, A., & Qibtiyah, M. (2021). Millennial political concerns and political preferences towards presidential election in 2019: Evidence from palembang. *Jurnal Studi Sosial Dan Politik*, 5(2), 189-202. <https://doi.org/10.19109/jssp.v5i2.9327>
- Salkım, S. (2012). *Dinin seçmen davranışı üzerine etkisi: Bağcılar örneği* [Yüksek Lisans]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sallı, A. (2017). Role of motivation and attitude: Learning turkish and greek in cyprus. *International Journal of Bilingualism*, 23(4), 831-842. <https://doi.org/10.1177/1367006917703456>
- Salvador, R., Merchant, A., & Alexander, E. (2013). Faith and fair trade: The moderating role of contextual religious salience. *Academy of Management Proceedings*, 2013(1), 16656. <https://doi.org/10.5465/ambpp.2013.264>
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Türkiye’de modernleşme, din ve parti politikası: Milli Selamet Partisi Örnekolayı*. Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Global toplumda din ve Türkiye*. Everest Yayınları.
- Sarıgil, Z. (2013). Public opinion and attitude toward the military and democratic consolidation in turkey. *Armed Forces & Society*, 41(2), 282-306. <https://doi.org/10.1177/0095327x13504573>
- Schmalzbauer, J., & Mahoney, K. (2012). Religion and knowledge in the post-secular academy. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 215-248). New York University Press.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlık Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair* (Ö. Okur, Çev.). Kesit Yayınları.
- Schwarz, C. (2019). Collective memory and intergenerational transmission in social movements: The “grandparents’ movement” iaioflautas, the indignados protests, and the spanish transition. *Memory Studies*, 15(1), 102-119. <https://doi.org/10.1177/1750698019856058>
- Seog, C. (2024). Understanding the impact of multidimensional religiosity on the the mental health of immigrant married women. *Asia-Pacific Journal of Convergent Research Interchange*, 10(5), 371-382. <https://doi.org/10.47116/apjcri.2024.05.30>
- Seybold, K., & Hill, P. (2001). The role of religion and spirituality in mental and physical health. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 21-24. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00106>

- Shepperd, J., Miller, W., & Smith, C. (2015). Religiousness and aggression in adolescents: The mediating roles of self-control and compassion. *Aggressive Behavior*, 41(6), 608-621. <https://doi.org/10.1002/ab.21600>
- Sinicropi, S., & Cortese, D. (2020). Rethinking diversity within sustainable development: A systematic mapping study. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(1), 299-309. <https://doi.org/10.1002/csr.2050>
- Smidt, C. E., Kellstedt, L. A., & Guth, J. L. (2010). The role of religion in American politics: Explanatory theories and associated analytical and measurement issues. İçinde J. L. Guth, L. A. Kellstedt, & C. E. Smidt (Ed.), *The Oxford handbook of religion and American politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195326529.003.0002>.
- Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., & Bialosiewicz, S. (2012). Relative deprivation: A theoretical and meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 16(3), 203-232. <https://doi.org/10.1177/1088868311430825>
- Smith, J. K. A. (2012). Secular liturgies and the prospects for a “post-secular” sociology of religion. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 159-184). New York University Press.
- Spoon, J., & Klüver, H. (2015). Voter polarisation and party responsiveness: Why parties emphasise divided issues, but remain silent on unified issues. *European Journal of Political Research*, 54(2), 343-362. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12087>
- Stadelmann-Steffen, I., & Sulzer, L. (2017). Just another brick in the wall? The relationship between classroom-based political education and the political interest of young adults in Switzerland. *Journal of Youth Studies*, 21(4), 550-573. <https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1395832>
- Stark, R., & Finke, R. (2000). *Acts of faith: Explaining the human side of religion*. University of California Press.
- Steg, L., & de Groot, J. (2012). Environmental Values. İçinde *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology* (ss. 81-92). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199733026.013.0005>
- Steinhauser, K., Fitchett, G., Handzo, G., Johnson, K., Koenig, H., Pargament, K., & Balboni, T. (2017). State of the science of spirituality and palliative care research part i: Definitions, measurement, and outcomes. *Journal of Pain and Symptom Management*, 54(3), 428-440. <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2017.07.028>
- Sumerau, J., Cragun, R., & Mathers, L. (2016). Contemporary religion and the cisgendering of reality. *Social Currents*, 3(3), 293-311. <https://doi.org/10.1177/2329496515604644>

- Swierenga, R. (1990). Ethno-religious political behavior in the mid-nineteenth century: Voting, values, cultures. İçinde M. A. Noll (Ed.), *Religion & American politics: From the colonial period to the 1980s* (ss. 146-171). Oxford University Press.
- Swierenga, R. P. (2010). Religion and American voting behavior, 1830s to 1930s. İçinde J. L. Guth, L. A. Kellstedt, & C. E. Smidt (Ed.), *The Oxford handbook of religion and American politics*. Oxford University Press.
- Şahin, İ. (2019). Sosyolojik Bir Bilginin Soy Kütüğü: Sekülerleşme Teorileri. İçinde M. A. Kirman & V. Ertit (Ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları* (ss. 71-116). Kadim Yayınları.
- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme. *Mihel ve Nihal*, 3(1-2), 6-114.
- Şan, M. K. (2012). Baskıcı Bir Laiklik Modeli Olarak Türk Laikliğinin Anatomisi. *Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 3-26.
- Şan, M. K. (2022). Türkiye’de radikal modernleşmenin sonuçları: Bölünmüş toplum. Tezkire: Düşünce, Siyaset. *Sosyal Bilim Dergisi*, 78, 11-48.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tahir, M., Rehman, S., & Rehman, A. (2019). Effects of electronic media in political opinion formation of youth in pakistan. *Pakistan Journal of Social Research*, 1, 1-8. <https://doi.org/10.52567/pjsr.v1i01.1>
- Taydaş, Z., Akbaba, Y., & Morrison, M. (2012). Did secularism fail? The rise of religion in turkish politics. *Politics and Religion*, 5(3), 528-554. <https://doi.org/10.1017/s1755048312000296>
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. Metis Yayınları.
- Taylor, Charles. (2014). *Seküler Çağ*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, B. (1984). *İslam ve siyaset*. AFA Yayınları.
- Torpey, J. (2012). Religion and secularization in the United States and Western Europe. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 279-306). New York University Press.
- Turan, E., & Temizel, M. (2015). Din ve siyaset ilişkisi bağlamında oy verme davranışı: Niğde bölgesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 86-99.
- Turner, B. S. (2012). Post-secular society: Consumerism and the democratization of religion. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 135-158). New York University Press.

- Turner, B. S. (2017). *Din ve modern toplum: Yurttaşlık, sekülerleşme ve devlet*. A. Tüfekçi). Sentez Yayınları.
- TÜİK. (2024). *Yurt içi, yurt dışı ve gümrük kapıları dahil Cumhurbaşkanlığı seçim sonucu*.
- Uçar, R., & Selman, A. (2012). Din-rasyonel seçim-dini pazar. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(11), 41-56.
- Ullah, S., Khan, A., & Khan, M. (2020). An investigation on the political rhetoric as a factor of voters' persuasion. *Journal of Social Research Development*, 1(1), 60-70. <https://doi.org/10.53664/jsrd/01-01-2020-05-60-70>
- Üstüner, T., & Holt, D. (2009). Toward a theory of status consumption in less industrialized countries. *Journal of Consumer Research*, 37(1), 37-56. <https://doi.org/10.1086/649759>
- Üzüm, T. (2012). *Seçmen bağlılığını etkileyen unsurların incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vail, K., Rothschild, Z., Weise, D., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2009). A terror management analysis of the psychological functions of religion. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 84-94. <https://doi.org/10.1177/1088868309351165>
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.
- Verter, B. (2003). Spiritual capital: Theorizing religion with bourdieu against bourdieu. *Sociological Theory*, 21(2), 150-174. <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00182>
- Voas, D., & Fleischmann, F. (2012). Islam moves west: Religious change in the first and second generations. *Annual Review of Sociology*, 38(1), 525-545. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071811-145455Wald>
- Vries, H. (2012). Simple ideas, small miracles": The Obama phenomenon. İçinde P. S. Gorski, D. K. Kim, J. Torpey, & J. VanAntwerpen (Ed.), *The post-secular in question: Religion in contemporary society* (ss. 105-134). New York University Press.
- Wald, K. (2014). The choosing people: Interpreting the puzzling politics of american jewry. *Politics and Religion*, 8(1), 4-35. <https://doi.org/10.1017/s1755048314000698>
- Wald, K. D., & Calhoun-Brown, A. (2007). *Religion and politics in the United States* (5th bs.).
- Weber, M. (1922). *The sociology of religion*. Beacon Press.

- Weber, M. (1985). *The Social Psychology of the World Religions* (B. K. Thompson, Çev.). İçinde *Religion and Ideology*. Mnchester University Press.
- Weisberg, H. F. (1999). Political partisanship. İçinde J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Ed.), *Measures of political attitudes* (ss. 681-736). Academic Press.
- Weissbrod, L. (1983). Religion as national identity in a secular society. *Review of Religious Research*, 24(3), 188-205.
- Werfhorst, H. (2017). Vocational and academic education and political engagement: The importance of the educational institutional structure. *Comparative Education Review*, 61(1), 111-140. <https://doi.org/10.1086/689613>
- White, J. B. (2002). Islam and the politics of identity in Turkey. İçinde T. Atabaki & G. O’Kane (Ed.), *Men of order: Authoritarian modernization under Atatürk and Reza Shah* (ss. 165-188). I.B. Tauris.
- Williamson, S., Yıldırım, A., Grewal, S., & Künkler, M. (2022). Preaching politics: How politicization undermines religious authority in the middle east. *British Journal of Political Science*, 53(2), 555-574. <https://doi.org/10.1017/s000712342200028x>
- Wilson, B. (1982). *Religion in sociological perspective*. Oxford University Press.
- Wilson, B. R. (2017). *Seküler Toplumlarda Din: 50* (Y. Sonra, Ed.). Pegem Akademi.
- Wilson, E. K. (2012). *After Secularism: Rethinking Religion in Global Politics*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230355316>
- Winter, B. (2001). Fundamental misunderstandings: Issues in feminist approaches to islamism. *Journal of Women S History*, 13(1), 9-41. <https://doi.org/10.1353/jowh.2001.0037>
- Wright, K., & Zhu, L. (2020). When social capital becomes political capital: Understanding the social contexts of minority candidates’ electoral success in the american states. *The Journal of Race Ethnicity and Politics*, 6(2), 373-401. <https://doi.org/10.1017/rep.2020.12>
- Yadav, V., & Fidalgo, A. (2021). The face of the party: Party leadership selection, and the role of family and faith. *Political Research Quarterly*, 75(2), 379-393. <https://doi.org/10.1177/10659129211011538>
- Yang, J. (2023). How mass media influences u.s. Political polarization—A comparison study of cnn and fox news. *SHS Web of Conferences*, 178. <https://doi.org/https://doi.org/10.1051/shsconf/202317802005>
- Yazıcıoğlu, E., & Erdoğan, B. (2001). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay.

- Yelken, R. (1999). *Cemaatin Dönüşümü: Geç Modern Dönemler İçin Bir Cemaat Sosyolojisi*. Vadi Yayınları.
- YSK. (2023a). *14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi İl ve İlçe Bazında Seçmen ve Sandık Sayıları*. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023/IL_ILCE_SECMEN_SANDIK_SAYILARI.pdf
- YSK. (2023b). *14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Sakarya İli Kesin Sonuçları*. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023/KesinSecimSonuclari/SAKARYA.pdf>
- Zafirovski, M. (2014). Rational choice requiem: The decline of an economic paradigm and its implications for sociology. *The American Sociologist*, 45(4), 432-452. <https://doi.org/10.1007/s12108-014-9230-0>
- Zagumny, M. J., Pierce, K. E., Adams, K., & Fallos, S. L. (2012). *Psychometric analysis of the Religious Identity Index*. 24th APS Convention.
- Zhong-yan, W. (2008). National humiliation, history education, and the politics of historical memory: Patriotic education campaign in china. *International Studies Quarterly*, 52(4), 783-806. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2008.00526.x>
- Zielińska, K. (2013). Concepts of religion in debates on secularization. *Approaching Religion*, 3(1), 25-35. <https://doi.org/10.30664/ar.67520>

EK

Ek 1: Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 23.04.2025-E.467370

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : E-61923333-050.99-467370
Konu : 84/27 Osman AYDOĞAN

23.04.2025

Sayın Osman AYDOĞAN

İlgi : 13.04.2025 tarihli ve E--050.99-0 sayılı yazınız.

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 16.04.2025 tarihli ve 84 sayılı toplantısında alınan "27" nolu karar ile Arş. Gör. Osman AYDOĞAN'ın başvurusu **uygun** görülmüş ve karar örneği ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Selim İNANÇLI
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

Ek: Karar Yazısı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: BSU66MFTFT Fm Kodu: 96492

Belge Takip Adresi: <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BSU66MFTFT&eS=467370>

Adres: Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Telefon No: 0264 295 50 00 Faks No: 0264 295 50 31
e-Posta: ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ: www.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Hanife Babacan
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

KARAR

27. Arş. Gör. Osman AYDOĞAN'ın “ Türkiye’de Din ve Siyasal Davranış Arasındaki İlişkiler ” başlıklı çalışması görüşmeye açıldı ve yapılan görüşmeler sonunda çalışmanın Etik açıdan **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Ek 2: Anket Formu

Sayın	Katılımcı;
Elinizdeki anket, “Türkiye’de Dindarlık ve Siyasal Davranış Arasındaki İlişki” başlıklı bir akademik araştırma kapsamında hazırlanmıştır. Araştırmanın amacı, bireylerin dini inanç düzeyleri ve siyasal tercihleri arasındaki olası ilişkileri anlamaya yönelik bilimsel veriler elde etmektir. Anket formunda yer alan sorular kimliğinizi ifşa etmeyecek şekilde düzenlenmiştir ve tamamen gizli kalacaktır . Veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak; üçüncü kişilerle paylaşılmayacak, kişisel herhangi bir bilgiye dayalı analiz yapılmayacaktır.	
I. Anket No:	
II. İlçe / Mahalle	
A. DEMOGRAFİK SORULAR	
Soru 1. Cinsiyetiniz	
1. () Kadın 2. () Erkek	
Soru 2. Yaşınız:	
Soru 3. En uzun süre yaşadığınız yeri belirtiniz.	
1. () Kent merkezi 2. () İlçe merkezi 3. () Köy 4. () Metropol/büyük kent	
Soru 4. Eğitim durumunuz nedir?	
1. () Okuma yazma bilmiyor 5. () Lise mezunu ve dengi okul mezunu 2. () Okuryazar ama diploma yok 6. () Yüksekokul-üniversite mezunu 3. () İlkokul mezunu 7. () Yüksek Lisans 4. () Ortaokul mezunu 8. () Doktora	
Soru 5. Mesleğiniz nedir?	
12. () Ev hanımı 13. () Memur 14. () İşçi 15. () Küçük Esnaf 16. () Orta ve Büyük ölçekli tüccar/sanayici	17. () Profesyonel meslek (Doktor, Avukat 18. () Tarım ve Hayvancılık (Çiftçi, Besici) 19. () Akademisyen, Öğretmen, yazar, araştırmacı, gazeteci vb. 20. () Emekli 21. () İşsiz 22. () Diğer (lütfen belirtiniz).....
Soru 6. Medeni durumunuz nedir?	
1 () Evli 2. () Bekar	3. () Boşanmış 4. () Eşi ölmüş (Dul) 5. () Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor 6. () Evli olmadan birlikte yaşıyor
Soru 7. Hanenize giren toplam aylık ortalama geliriniz ne kadardır?	

Soru 8. Kendinizi her şeyden önce hangi grubun üyesi olarak hissettiğinizi belirtiniz? (Örn. Türk, Kürt, Laz, Çerkes vb.)						
Soru 9. Kendinizi her şeyden önce hangi ideolojik aidiyet ile tanımlarsınız? Seçtiğiniz her bir ideolojik yönelime olan yakınlığınızı 1 (<i>hiç yakın hissetmiyorum</i>) ile 10 (<i>kendimi tamamen yakın hissediyorum</i>) arasında bir puan vererek yandaki boşluğa belirtiniz. Lütfen her seçenek için bir puan veriniz.						
17. () Atatürkçü	24. () Laik	31. () Anarşist				
18. () Demokrat	25. () Liberal	32. () Çevreci				
19. () Dindar	26. () Milliyetçi					
20. () İrkçi	27. () Muhafazakar					
21. () İslamcı	28. () Sosyal Demokrat					
22. () Kapitalist	29. () Sosyalist					
23. () Komünist	30. () Hümanist					
Lütfen aşağıdaki sorularda Kesinlikle Katılıyorum (1) – Kesinlikle Katılmıyorum (5) olmak üzere size uygun olanları “X” olarak işaretleyiniz.		Kesinlikle Katılıyorum (1)	Katılıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılmıyorum (4)	Kesinlikle Katılmıyorum (5)
Sıklıkla dinim hakkında bilgiler okuyorum.						
Kendi dinimi daha çok anlamaya çalışıyorum.						
Hayatın anlamıyla ilgili birçok sorunun cevabını içerdiği için din benim için önemlidir.						
Dini inançlarım, yaşama karşı bütün bakış açımı etkilemektedir.						
Din, hayatımdaki bütün uğraşları etkilemektedir.						
Kişisel olarak dini ibadet ve dualara belirli bir süre ayırmak benim için önemlidir.						

Ahlaki Gelenekselselilik Ölçeği Conover, P. J., & Feldman, S. (1985).; Robinson, J. P., Shaver, P. R., & Wrightsman, L. S. (Eds.). (1999). Measures of political attitudes. Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-012590241-0/50014-3	Bizimkilerden çok farklı olsalar bile, kendi ahlaki standartlarına göre yaşamayı seçen insanlara karşı daha hoşgörülü olmalıyız*					
	Günümüzde çok fazla özgürlük ve serbest yaşam var.					
	Boşanma ve kadın ve erkeklerin evlenmeden birlikte yaşamaları gibi yaşam tarzlarındaki değişiklikler, ahlaki çürümenin arttığının işaretleridir					
	Yeni yaşam tarzları toplumumuzun çöküşüne katkıda bulunuyor					
	Dünya her zaman değişiyor ve ahlaki davranış görüşümüzü bu değişikliklere uydurmaliyiz.*					
	Her zaman farklı düşünen ve davranan insanlar olacaktır ve bunda yanlış bir şey yoktur.*					
	Toplum, görünüşleri veya değerleri çoğu kişiden farklı olan insanları daha fazla kabul etmelidir.*					
	Geleneksel aile bağlarına daha fazla vurgu yapılırsa bu ülke daha iyi durumda olur					
	Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biri bana sempatik gelir					
Sosyal Mesafe Ölçeği Biernat, M., & Crandall, C. S. (1999). Racial attitudes. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), Measures of political attitudes (pp. 297–412). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-012590241-0/50014-3	<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biri bana sempatik gelir</i>					
	Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle yakın arkadaş olurum					
	<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle yakın arkadaş olurum</i>					
	Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan birinin komşum olması beni rahatsız etmez					
	<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan birinin komşum olması beni rahatsız etmez</i>					
	Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle aynı yerde çalışabilirim					

<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle aynı yerde çalışabilirim</i>					
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan kişiler de benim gibidir					
<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan kişiler de benim gibidir</i>					
Kardeşimin veya kızımın kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan biriyle evlenmesi beni rahatsız etmez					
<i>Kardeşimin veya kızımın kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan biriyle evlenmesi beni rahatsız etmez</i>					
Kendi dini inancım/mezhebim/cemaatimden olmayan kişilerden uzak durmayı tercih ederim.*					
<i>Kendi siyasi/ideolojik görüşümden olmayan kişilerden uzak durmayı tercih ederim.*</i>					

• ***Ters Kodlama**

Lütfen aşağıdaki sorularda “Evet, Hayır ya da Cevap vermek istemiyorum” seçeneklerinden size en uygun olanını işaretleyiniz.	Evet	Hayır	Cevap vermek istemiyorum
Bir siyasi partiye üyeyim			
Seçim tartışmalarını veya konuşmalarını takip ederim			
Partimin seçim kampanyalarında aktif rol üstlenirim			
Miting veya protestoya katılırım			
Sosyal medyada seçimlerle ilgili paylaşımlar yaparım			

Adayların aşağıdaki özellikleri oyunuzu belirlemede ne kadar önemlidir?	Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
Adil olması					
Liyakat sahibi olması					
Kriz yönetimini bilmesi					
Uluslararası alanda saygın olması					
Dindar olması					
Ait olduğum grubun/cemaatin desteklediği bir aday olması					
İdeolojime uygun olması ve desteklediğim partide bulunması					
Güçlü bir lider olması					
Ailemin desteklediği bir aday/parti olması					
Geçmişte o partiye oy vermiş olmam					

Aşağıdakilerden hangisi/hangileri oy vereceğiniz partiyi değiştirmenize sebep olur?	Kesinlikle Değiştirir	Değiştirir	Kararsızım	Değiştirmez	Kesinlikle Değiştirmez
Ekonominin kötüye gitmesi ve halkın yoksullaşması					
Oy verdiğim partinin beklentilerimi karşılamaması					
Çevremdekilerin beni etkilemesi					
Herhangi bir cemaat veya tarikata yakın olması					
Seçim vaatlerinin yerine getirilmemesi ve parti politikalarının değişmesi					
Uygun olmadığını düşündüğüm adayların aday gösterilmesi					
Dinle ilgisiz veya dindar olmayan kişilerin aday gösterilmesi					
Yolsuzluk gibi olumsuzlukların ortaya çıkması					
Liyakatsiz atamaların yapılması					
Ülkeye ölçsüz bir şekilde yabancıların alınması					
Kamusal alanda başörtünün tekrar yasaklanması					
Adalet mekanizmasının işlememesi					
Sağlık sisteminin bozulması					
Kendi görüşüme yakın olmayan mezhep veya cemaatten adayların gösterilmesi					
Laiklik ilkesinin uygulanmaması					

İnanç farklılıklarına karşı hoşgörüsüz davranılması					
Adayın veya partinin siyasal söylemlerinde dini çok fazla ön plana çıkararak kullanması					

Siyasal konu ve kampanyalarla ilgili bilgileri aşağıdaki kaynaklardan ne sıklıkla ediniyorsunuz?	Hiç	Nadiren	Bazen	Sık Sık	Her zaman
TV					
Gazete					
Radyo					
Sosyal Medya (Twitter/X, Instagram, Facebook vb.)					
Kamuoyu Araştırmaları					
Parti Teşkilatları					
Aile ve Yakın Çevre					

En son yapılan yerel ve genel seçimlerde hangi partiye oy verdiniz?	
Yerel Seçimler (31 Mart 2024)	Genel Seçimler (13 Mart 2023)
☐ Ak Parti ☐ CHP ☐ MHP ☐ DEM Parti /HDP ☐ İYİ Parti ☐ Saadet Partisi ☐ Yeniden Refah Partisi ☐ TİP ☐ BBP ☐ Diğer: _____ ☐ Oy kullanmadım	☐ Ak Parti ☐ CHP ☐ MHP ☐ DEM Parti /HDP ☐ İYİ Parti ☐ Saadet Partisi ☐ Yeniden Refah Partisi ☐ TİP ☐ BBP ☐ Diğer: _____ ☐ Oy kullanmadım

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Osman AYDOĞAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fakülte	Eğitim Fakültesi
Bölümü	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Sosyoloji
Makale ve Bildiriler	
1- Şan, M. K., Abdulhakimoğulları, E. D., & Aydoğan, O. (2025). Türkiye’de toplumsal kurumlara yönelik güven ve suç korkusu arasındaki bağ: Sosyal sermaye. <i>Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 27(3), 1145–1165. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1670765 2- Şan, M. K., & Aydoğan, O. (2023). Modernlikte yol ayrımı: Kemal tahir ve batı dışı türk toplum gerçeği. <i>Sosyologca</i>, 25(2), 47–70. 3- Aydoğan, O. (2022). Modern tahakküme karşı diriliş düşüncesi: Sezai karakoç’un diriliş düşüncesi ve batı dışı ilerlemenin imkânı. <i>Uluslararası Sezai Karakoç Sempozyumu</i>, 1(1), 305–320. 4- Akyiğit, H., & Aydoğan, O. (2020). Türkiye de laiklik ve inanç özgürlüğü bağlamında çokkültürcülük yaklaşımının sınırları. <i>Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi</i>, 6(13), 95–132.	